

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 6 березень 2024

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2024 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: **23892**

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 14.03.24 р.
Підписано до друку 14.03.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 42.1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1403/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2024

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні. Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeny u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Левковська А. В.

Перспективи застосування DSGE-моделей в макроекономічному моделюванні 7

Голян В. А., Заставний Ю. Б., Лучечко Ю. М., Коробка Р. В.

Зелені інвестиції у екологічно чисте сільськогосподарське виробництво:
сучасні реалії залучення та пріоритети нарощення 12

Григораш О. В., Ченцов В. В.

Діяльність вишів Дніпропетровщини в умовах воєнного стану 18

Токар В. В., Савчук К. Д.

Управління активами інституційних інвесторів та фінансова безпека країн-членів ЄС:
висновки з аналізу проникнення страхування 26

Роледерс В. В., Сисоєва І. М., Гріщенко І. В.

Основні підходи та процеси в циркулярній економіці 32

Головчак Ю. В., Головчак Г. В., Скрипник С. В.

Інтеграція розумних технологій та штучного інтелекту в бухгалтерський облік:
ключові аспекти цифрової революції 38

Дребот О. І., Занталова А. В.

Розвиток ринку лікарських рослин в сучасних умовах сьогодення 45

Рибчук А. В., Пазюк Р. І., Пантюк Ю. М.

Цифрова трансформація транспортних систем в інформаційній економіці 51

Скопенко Н. С., Северина І. В., Голобородько В. П.

Інструменти та стратегії розвитку українських підприємств в умовах викликів війни 57

Черничко Т. В., Проскура В. Ф., Казибрід О. Р.

Чинники впливу на параметри інноваційного розвитку економічної системи 65

Одrexівський М. В., Коломацький В. В.

Проблеми аналізування ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком
рекреаційних підприємств 70

Ватаманюк-Зелінська У. З., Марцеховська В. О.

Інвестування в нерухомість під час війни в Україні 78

Капліна А. І.

Удосконалення процесу прийняття і розробки управлінських рішень 85

Водянка А. Д., Стахова Н. П., Грунтковський В. Ю.

Методичний інструментарій відбору та масштабування стартапів 90

Коваль С. А., Сидор І. П.

Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади
в умовах війни та у післявоєнний період 96

Максимова І. І.

Роль діджиталізації у підтримці глобальних ESG-ініціатив: перехід міжнародного бізнесу
до кліматичної нейтральності 103

Отченаш К. Г., Зінченко Ф. А.

Професійні етичні кодекси як інструмент регулювання ринків капіталу 111

Пристапа А. А., Опальчук Р. М., Гончар Г. П.

Тенденції та інновації в страховій індустрії: вплив технологій, штучного інтелекту та блокчейну 118

Калініченко Д. Ю.

Фінансування очищення зворотних вод в Україні в контексті імплементації передового іноземного досвіду
екологізації водокористування 125

Марусей Т. В., Куш А. І., Гоблик-Маркович Н. М.

Оптимізація готельних та ресторанних послуг через бізнес-аналітику: виклики та можливості 131

Федоренко С. В., Василенко А. О., Шумбар К. В.

Майбутнє відновлення України: розвиток зеленого будівництва 137

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 6 березень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Бодаковський В. Ю., Козицький А. В., Коваленко С. В.

Аналіз страхового ринку України як невід'ємної компоненти інфраструктури фінансової системи 143

Бойко Р. В., Винницький Т. І.

Управлінський облік бізнес процесів у дистрибуційних компаніях: концептуальні основи 153

Бороденко Т. М., Гапонюк Р. М.

Маркетинг у банківській сфері в умовах сучасних викликів 160

Дронь М. А., Тараненко А. С.

Управління фінансовими ризиками банку в умовах воєнного стану 166

Титок В. В., Сиволап Ю. В.

Економічні переваги використання ВІМ-технологій у будівельній сфері 170

Моташко Т. П., Перхайло С. П.

Банківське споживче кредитування в Україні в умовах війни: сучасні тренди та ризики контрагентів 176

Мороз Д. О.

Перспективи фінансового забезпечення транспортної спроможності на прикладі метрополітену у м. Києві 186

Степовий С. М.

Використання машинного навчання як інноваційного інструменту в управлінні підприємством 194

Державне управління

Максіменцева Н. О., Максименцев М. Г.

Публічне управління правоохоронними органами та сферою внутрішньої безпеки як об'єкт парламентського нагляду та контролю: зарубіжний досвід 201

Вівсяник О. М., Сазонець І. А.

Передумови формування державою безбар'єрного простору в санаторно-курортних закладах 208

Бобровська О. Ю., Бобровський О. І.

Формування національної інформаційно-аналітичної системи державного управління 213

Куйбіда В. С., Казюк Я. М., Ганущак Ю. І.

Щодо розмежування повноважень органів місцевого самоврядування при формуванні його спроможності 221

Хребтій І. В.

Методи оцінювання компетентностей кандидатів на зайняття посад публічної служби 229

Дмитренко Р. М.

Державне регулювання процесу декарбонізації агробізнесу в умовах трансформації України до низьковуглецевої моделі економіки 234

Гоменюк М. О.

Управління економічною безпекою в контексті підвищення конкурентоспроможності підприємства 241

Бобось О. А.

Роль медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні 246

Споришев К. О.

Методологічні засади функціонування та розвитку механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України 251

Гурей І. І.

Роль інструментів державного регулювання економіки у формуванні інвестиційного потенціалу підприємств 256

Бищенко Г. М.

Принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні 262

Чубіна А. С.

Особливості удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області в умовах децентралізації 268

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 6 / 2024

CONTENTS:

Economy

Levkovska L.

PROSPECTS FOR THE USE OF DSGE MODELS IN MACROECONOMIC MODELING 7

Holian V., Zastavnyy Y., Luchechko Y., Korobka R.

GREEN INVESTMENTS IN ENVIRONMENTALLY FRIENDLY AGRICULTURAL PRODUCTION:
CURRENT REALITIES OF ATTRACTING AND PRIORITIES FOR SCALING UP 12

Hryhorash O., Chentsov V.

ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF DNIPRO REGION UNDER MARTIAL LAW 18

Tokar V., Savchuk K.

ASSET MANAGEMENT OF INSTITUTIONAL INVESTORS AND FINANCIAL SECURITY OF EU MEMBER-STATES:
INSIGHTS FROM INSURANCE PENETRATION ANALYSIS 26

Roleders V., Sysoeva I., Grischenko I.

BASIC APPROACHES AND PROCESSES IN THE CIRCULAR ECONOMY 32

Holovchak Yu., Holovchak H., Skrypnyk S.

INTEGRATION OF SMART TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING:
CRUCIAL ASPECTS OF THE DIGITAL REVOLUTION 38

Drebot O., Zaptalova A.

DEVELOPMENT OF THE MEDICINAL PLANTS MARKET IN TODAY'S MODERN CONDITIONS 45

Rybchuk A., Pazyuk R., Pantyuk Yu.

DIGITAL TRANSFORMATION OF TRANSPORTATION SYSTEMS IN THE INFORMATION ECONOMY 51

Skopenko N., Severyna I., Holoborodko V.

TOOLS AND STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE FACE
OF WAR CHALLENGES 57

Chernychko T., Proskura V., Kazybrid O.

FACTORS INFLUENCING THE PARAMETERS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM 65

Odrekhivskiy M., Kolomatskiy V.

PROBLEMS IN THE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL METHODS IN THE MANAGEMENT
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT FOR RECREATION ENTERPRISES 70

Vatamanyuk-Zelinska U., Martsekhovska V.

INVESTMENT IN REAL ESTATE DURING THE WAR IN UKRAINE 78

Kaplina A.

IMPROVING THE PROCESS OF MAKING AND DEVELOPING MANAGEMENT DECISIONS 85

Vodianka L., Stakhova N., Gruntkovskiy V.

METHODICAL TOOLKIT FOR THE SELECTION AND SCALING OF STARTUPS 90

Koval S., Sydor I.

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL COMMUNITY IN WAR AND POST-WAR PERIOD 96

Maksymova I.

THE ROLE OF DIGITALISATION IN SUPPORTING GLOBAL ESG INITIATIVES: INTERNATIONAL
BUSINESS'S TRANSITION TO CLIMATE NEUTRALITY 103

Otchehash K., Zinchenko F.

PROFESSIONAL CODES OF ETHICS AS A TOOL FOR CAPITAL MARKETS REGULATION 111

Prystupa L., Opalchuk R., Honchar H.

TRENDS AND INNOVATIONS IN THE INSURANCE INDUSTRY: IMPACT OF TECHNOLOGY,
ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BLOCKCHAIN 118

Kalinichenko D.

FINANCING OF WASTEWATER TREATMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION
OF FOREIGN BEST PRACTICES IN WATER USE GREENING 125

Marusei T., Kushch L., Goblyk-Markovych N.

OPTIMIZATION OF HOTEL AND RESTAURANT SERVICES THROUGH BUSINESS ANALYTICS:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES 131

Fedorenko S., Vasylenko L., Shumbar K.

FUTURE RECOVERY OF UKRAINE: DEVELOPMENT OF GREEN BUILDING 137

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 6 / 2024

CONTENTS:

Economy

Bodakovskyy V., Kozytskyi A., Kovalenko S.

ANALYSIS OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE INFRASTRUCTURE OF THE FINANCIAL SYSTEM 143

Boyko R., Vynnytskyy T.

MANAGEMENT ACCOUNTING OF BUSINESS IN DISTRIBUTION COMPANIES: CONCEPTUAL BASICS 153

Borodenko T., Haponiuk R.

MARKETING IN THE BANKING SECTOR IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES 160

Dron M., Taranenko A.

MANAGEMENT OF THE BANK'S FINANCIAL RISKS UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE 166

Tytok V., Syvolap Y.

ECONOMIC BENEFITS OF USING BIM TECHNOLOGIES IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY 170

Motashko T., Perkhailo S.

BANKING CONSUMER LENDING IN UKRAINE DURING THE WAR: CURRENT TRENDS AND COUNTERPARTY RISKS 176

Moroz D.

PROSPECTS OF TRANSPORT CAPACITY FINANCIAL SUPPORT ON THE EXAMPLE OF THE SUBWAY IN KYIV-CITY 186

Stepovyi S.

USING MACHINE LEARNING AS AN INNOVATIVE TOOL IN ENTERPRISE MANAGEMENT 194

Public administration

Maksimentseva N., Maksimentsev M.

PUBLIC ADMINISTRATION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES AND THE SPHERE OF INTERNAL SECURITY AS AN OBJECT OF PARLIAMENTARY OVERSIGHT AND CONTROL: FOREIGN EXPERIENCE 201

Vivsyannyk O., Sazonets I.

PREREQUISITES FOR THE STATE CREATION OF BARRIER-FREE SPACE IN SANATORIUM AND SPA INSTITUTIONS 208

Bobrovska O., Bobrovskiy O.

FORMATION OF THE NATIONAL INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION 213

Kujbida V., Kazyuk Ya., Hanushchak Yu.

REGARDING THE DISTRIBUTION OF AUTHORITIES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE FORMATION OF ITS CAPACITY 221

Khrebtiiy I.

METHODS OF ASSESSING THE COMPETENCES OF CANDIDATES FOR PUBLIC SERVICE POSITION 229

Dmitrenko R.

STATE REGULATION OF THE DECARBONIZATION PROCESS OF AGRIBUSINESS IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S TRANSFORMATION TO A LOW-CARBON ECONOMY MODEL 234

Gomeniuk M.

THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT 241

Bobos O.

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS IN UKRAINE 246

Sporyshev K.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF STATE MANAGEMENT MECHANISMS OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPLY SYSTEM SECURITY FORCES OF UKRAINE 251

Hurei I.

THE ROLE OF INSTRUMENTS OF STATE REGULATION OF THE ECONOMY IN THE FORMATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF ENTERPRISES 256

Byshenko G.

PRINCIPLES OF GOVERNMENT POLICY IN THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC HEALTH CARE IN UKRAINE 262

Chubina A.

PECULIARITIES OF IMPROVING THE MECHANISMS FOR ENSURING THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF CHERKASY REGION IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION 268

А. В. Левковська,
д. е. н., професор,
Інститут демографії та проблем якості життя Національної академії наук України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7823-7062>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.7

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ DSGE-МОДЕЛЕЙ В МАКРОЕКОНОМІЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ

L. Levkovska,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Institute of Demography
and Quality of Life Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

PROSPECTS FOR THE USE OF DSGE MODELS IN MACROECONOMIC MODELING

У статті розглянуто перспективи застосування динамічних стохастичних моделей загальної рівноваги (DSGE) у макроекономічному моделюванні. Визначено, що DSGE-моделі в даний час виступають потужним повнофункціональним інструментом для аналізу макроекономічних явищ через інтеграцію мікроекономічних фундаментальних принципів в структуру моделі. Доведено, що DSGE-моделі можуть бути використані для прогнозування макроекономічних змін, аналізу ефектів фіскальної та монетарної політики, а також для загальної оцінки впливу ризиків та загроз на економічну систему. Розглянуто основні принципи побудови DSGE-моделей, їхні переваги порівняно з іншими методами моделювання, такими як VAR (векторна авторегресія), та обмеження, які можуть виникнути при їхньому застосуванні. Досліджено методи оцінки параметрів моделей та перевірки їхньої адекватності за допомогою емпіричних даних. Визначено перспективні напрямки подальших досліджень у сфері DSGE-моделювання, такі як розширення моделей для врахування нестабільності фінансових ринків, інтеграція агент-базового моделювання в DSGE-підходи та розвиток більш гнучких методів оцінки та валідації моделей.

The article discusses the prospects of using dynamic stochastic models of general equilibrium (DSGE) in macroeconomic modeling. It was determined that DSGE models are currently a powerful full-featured tool for the analysis of macroeconomic phenomena due to the integration of microeconomic fundamental principles into the structure of the model. It has been proven that DSGE models can be used for forecasting macroeconomic changes, analyzing the effects of fiscal and monetary policy, as well as for general assessment of the impact of risks and threats on the economic system. The main principles of building DSGE models, their advantages compared to other modeling methods, such as VAR (vector autoregression), and the limitations that may arise in their application are considered. The methods of estimating model parameters and checking their adequacy using empirical data were studied. Prospective directions for further research in the field of DSGE modeling have been determined, such as the expansion of models to take into account the instability of financial markets, the integration of agent-based modeling into DSGE approaches, and the development of more flexible methods for evaluating and validating models. It has been studied that, despite certain challenges and limitations, DSGE models are an important tool for the analysis of macroeconomic

phenomena and can dynamically develop as a key component in the system of macroeconomic research. It has been determined that real economic agents can differ in various characteristics, such as income level, risk appetite and access to resources, so it is important to develop DSGE models that take into account this diversity as fully as possible. The possibility of using agent-oriented approaches or stochastic models with heterogeneous agents is determined. The possibility of using DSGE models in the study of the influence of individual characteristics on aggregated macroeconomic changes in order to increase the effectiveness of macroeconomic forecasting for the development of appropriate regulatory policy is proven. The possibility of using DSGE models for the analysis of macroeconomic phenomena in different countries and regions with different economic conditions is considered. It has been proven that extending the application of such models to various contexts can help to understand the peculiarities of economic systems and find more effective solutions for solving current macroeconomic problems.

Ключові слова: DSGE-моделі, макроекономічне моделювання, прогнозування, валідація моделей, макроекономічна політика.

Key words: DSGE models, macroeconomic modeling, forecasting, model validation, macroeconomic policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасній макроекономічних дослідженнях постійно існує об'єктивна потреба розвитку та вдосконалення практичних методів моделювання, які б дали змогу краще розуміти та передбачати складні економічні явища. На практиці одним з найбільш функціональних інструментів аналізу макроекономічних процесів в даний час виступають динамічні стохастичні моделі загальної рівноваги (DSGE-моделі). Проте, незважаючи на їх потенційну ефективність, в практичному аспекті виникає ряд проблем та викликів, які необхідно вирішити для успішного застосування даних моделей в процесі прогнозування.

Зокрема, однією з основних проблем є складність формування DSGE-моделей, оскільки вони базуються на достатньо великій кількості параметрів та припущень стосовно поведінки економічних агентів. Наслідком цього можуть стати неперевірені припущення та недостатня функціональна адаптованість таких моделей до реальних умов. Іншою важливою проблемою є складність оцінювання параметрів DSGE-моделей та їхньої адекватності до емпіричних даних. Це пояснюється тим, що оцінка таких моделей досить часто вимагає великої кількості часу та ресурсів, а результати можуть бути чутливими до вибору припущень та методів оцінки. Втім, однією з найбільш ключових проблем є обмежена універсальність DSGE-моделей у вирішенні різноманітних макроекономічних питань. Так, зазначені моделі можуть бути менш ефективними у вирішенні проблем, пов'яза-

них із фінансовою нестабільністю або реальними ресурсами, через обмежені можливості щодо врахування кількісних параметрів таких аспектів економічної системи.

Крім того, на практиці існує об'єктивна проблема інтерпретації результатів моделювання, оскільки DSGE-моделі досить часто є складними та важкими для розуміння без спеціалізованого навчання. Це може обмежувати їхнє практичне застосування та впливатиме на формування макроекономічної політики держави. Також варто відзначити проблему невизначеності та ризику, що пов'язана із застосуванням DSGE-моделей у прогнозуванні та прийнятті рішень. Мається на увазі, що функціональні недоліки в моделюванні та непередбачувані зміни можуть призвести до неточностей у прогнозах та неправильних рішень щодо макроекономічного управління економічною системою.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у пошуку шляхів вирішення зазначених проблем для подальшого розвитку та підвищення ефективності застосування DSGE-моделей в макроекономічному аналізі і прийнятті управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження практичного застосування DSGE-моделей в макроекономічному моделюванні не є новими для економічної науки. При цьому найбільшого поширення набуло вивчення особливостей використання даних моделей центральними банками різних країн для вирішення проблем оптимізації процесів, що відбуваються на фінансових ринках й формування на цій основі відповідних моделей розвитку економіки.

Так, варто відзначити праці Дж. Кіма, який дослідив застосування DSGE-моделі для дослідження динамічних ефектів монетарної політики. При цьому використовувалася модель зі стійкими номінальними цінами та швидкими реакціями реального попиту, що дозволило автору дослідити, як саме монетарні шоки впливають на реальну економіку й інфляцію, а також на їх динаміку [8].

Крім того, необхідно відзначити дослідження М. І. Дзямучича, який здійснив оцінку застосування DSGE-моделей для аналізу бізнес-циклів та бізнес-процесів на засадах урахування різних шоків та ринкових змін. При цьому акцентувалася увага на використанні методики байєсівської оцінки для функціонального оцінювання параметрів моделі та аналізу динамічних властивостей економічної системи загалом [1, 2]. Необхідно зазначити, що дані дослідження є важливим джерелом для розуміння основ DSGE-моделей у рамках нового кейнсіанського підходу, оскільки в них детально розглядаються основні концепції макроекономічного моделювання, такі як номінальні ригідності, монетарна політика та її вплив на бізнес-процеси.

Важливий внесок у вивчення DSGE-моделей здійснено в роботах Т.О. Шматковської, яка пропонує підхід до моделювання макроекономічних процесів на основі байєсівської інференції. При цьому визначається, яким чином зазначений підхід може бути функціонально застосований до DSGE-моделей для оцінки параметрів та прогнозування економічних змін у довгостроковому прогнозуванні [5, 6].

Інший підхід визначено Ю.О. Чалюк, яка пропонує метод числового розв'язання DSGE-моделей на основі другого порядку апроксимації функції макроекономічної політики. Зокрема, такий підхід дозволяє ефективно аналізувати та розв'язувати складні моделі з різними типами ринкових шоків та номінальною ригідністю [3, 4].

Загалом бачимо, що існує чималий обсяг наукових напрацювань, які відображають значний внесок у розвиток та застосування DSGE-моделей в макроекономічному моделюванні, що дає змогу сформулювати перспективні підходи щодо поглиблення досліджень у даній сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є систематизація та аналіз перспектив застосування DSGE-моделей в макроекономічному моделюванні для визначення ключових переваг та обмежень таких моделей, вивчення методів їхньої побудови та функціональної оцінки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як свідчить практика, сучасні перспективи застосування динамічних стохастичних моделей загальної рівноваги у макроекономічному моделюванні включають ряд ключових аспектів, які відображаються у їхньому активному розвитку та широкому застосуванні у дослідженнях макроекономічних процесів. Зокрема, найбільш актуально в даний час є інтеграція мікроекономічних основ в DSGE-моделі, які базуються на мікроекономічних принципах та індивідуальних рішеннях еко-

номічних агентів, Моделювання цих аспектів дозволяє більш точно відтворювати макроекономічні явища та функціональні ринкові взаємозв'язки. Важливого значення набуває також аналіз ефектів регуляторної політики, оскільки DSGE-моделі уже стали важливим інструментом для аналізу впливу ефектів фінансової та монетарної політики держави на економічну систему. Так, вони дозволяють прогнозувати відповіді на зміни та визначати оптимальні стратегії управління економікою.

Іншим важливим аспектом, що визначає перспективи DSGE-моделей є те, що вони дозволяють враховувати стохастичні елементи у вирішенні макроекономічних питань, які відображають реальні ризики та непередбачуваність їх впливу, що є надзвичайно важливим для достовірного аналізу аспектів економічної нестабільності. Разом з тим, однією з функціональних сфер розвитку DSGE-моделей з урахуванням неоднорідності та гетерогенності агентів, є дослідження різноманітності економічних суб'єктів та їхніх реакцій на зміни у бізнес-середовищі. З іншого боку, розширення сфери застосування DSGE-моделей в даний час поширюється на проблематику екологічно-орієнтованої економіки, прогнозування валютних криз та інші сфери, що відображають різноманітність макроекономічних проблем сучасного ринку.

Загалом можна стверджувати, що сучасні перспективи застосування DSGE-моделей полягають, перш за все, у постійному розвитку та вдосконаленні методології та функціональному розширенні їхнього застосування на нові сфери діяльності та проблеми в макроекономічних дослідженнях й практичному управлінні економічними системами.

Якщо вести мову про практичні аспекти застосування DSGE-моделей для аналізу макроекономічних явищ, то необхідно зазначити, що воно реалізується шляхом інтеграції мікроекономічних фундаментальних принципів в структуру моделі у кількох аспектах. Зокрема, такі моделі враховують рішення індивідуальних економічних агентів, таких як домогосподарства, підприємства та центральні банки. Це дозволяє належним чином врахувати функціональну реалістичність поведінки різних учасників економічної системи та їхні взаємодії у рамках досліджуваної моделі.

Крім того, DSGE-моделі базуються на мікроекономічних принципах оптимізації рішень економічних агентів у рамках умов загальної рівноваги. Це означає, що рішення таких агентів здійснюється з урахуванням обмежень та умов, що відображає їхній вплив на агреговані макроекономічні зміни. Така модель може враховувати, як саме зміни у витратах домогосподарств або виробничій діяльності суб'єктів господарювання впливають на рівень загального попиту та виробництва у всій економічній системі. Зрештою, DSGE-моделі дозволяють враховувати часові затримки та адаптаційні процеси відповідно до мікроекономічних рішень, що дозволяє аналізувати динаміку економічних змін та взаємозв'язків у часі та їх вплив на загальну економічну систему.

В цілому, інтеграція мікроекономічних фундаментальних принципів у DSGE-моделі дозволяє формувати більш достовірні та точні прогнози щодо реакції економіки на різні впливи та державні регуляторні рішення.

Типовим прикладом моделі, яка охоплює взаємодію основних економічних агентів, є модель Ф. Сметса та Р. Воутерса, яка відслідковує залежність між обліковою ставкою центрального банку та динамікою макроекономічних показників. Функціональна цінність даної моделі полягає у тому, що вона дозволяє відслідковувати зміни у ключових секторах економічної системи, а саме:

1. Сфера домогосподарств, як відомо, функціонує на засадах бюджетних обмежень стосовно власних витрат, тому зміна облікової ставки може стимулювати або скоротити їхнє споживання. При цьому максимізація їх доходів та витрат, котра відображає собою сукупний доступний капітал, відображається наступною залежністю:

$$E_t \left[\sum_{t=\tau}^{\infty} \beta^{t-\tau} \left\{ U(C_t) - A H_t + \frac{x_t}{1-v} \times \left(\frac{M_t}{P_t} \times \frac{A}{Z^{1-\alpha}} \right)^{1-v} \right\} \right],$$

де $U(C_t)$ — корисність споживання;

C_t — обсяг продукції, що споживається домогосподарствами;

A — відсутність корисності продукції, що припадає на одиницю вкладеної праці;

H_t — відпрацьований час;

M_t — фактичні грошові заощадження домогосподарств [8].

За даною моделлю мається на увазі, що зміна облікової ставки x_t впливає на загальну зміну попиту на грошові ресурси, а показник v відображає еластичність облікової ставки відповідно до даної зміни. Відповідно, враховуючи природні бюджетні обмеження домогосподарств, пов'язані з їх доходами та витратами, можна оцінити очікувані майбутні доходи господарств:

$$K_{t+1} = (1 - \sigma) \times K_t + \left[1 - S \times \left(\frac{I_t}{I_{t-1}} \right) \right] \times I_t,$$

де K_t — загальні доходи домогосподарств за період t ;

I_t — інвестиції домогосподарств;

S — функція адаптації витрат [8].

2. У сфері виробництва суб'єкти господарювання, що функціонують за принципом максимізації прибутку, одночасно за рахунок ефективного ціноутворення намагаються створити функціональний вплив на рівень попиту з боку домогосподарств. Відповідно, обсяг кінцевої продукції таких виробників згідно моделі визначається, як:

$$Y_t = \left[\int_0^1 Y_t(i) \frac{1}{1+\lambda} di \right]^{1+\lambda},$$

де $Y_t(i)$ — обсяг комплектуючих та напівфабрикатів, що використовуються у виробництві;

λ — складова еластичності попиту [8].

3. Державні бюджетні обмеження, що базуються на доходах та видатках повинні збалансовуватися в аналізованому періоді на основі наступного рівняння:

$$P_t G_t + R_{t-1} B_t + M_t = T_t + B_{t+1} + M_{t+1},$$

де T_t — обсяг податків;

G_t — витрати на споживання;

P_t — рівень цін на товари та послуги;

B_t — обсяг ОВДП;

R_t — відсоткові видатки по обслуговуванню ОВДП [8].

4. Центральний банк на основі встановлення визначеного рівня облікової ставки формує пропозицію на грошово-кредитному ринку на засадах інфляційного таргетування та стимулювання росту реального сектору, що описується таким правилом:

$$r_t = (r \pi_t) \left(\frac{\pi}{\pi_t} \right)^{\psi_1} \left(\frac{Y_t}{\gamma Y_{t-1}} \right)^{\psi_2}$$

де r — облікова ставка;

γ — темп економічного зростання;

π — агрегована інфляція [8].

Результатом є можливість визначення загального ресурсного обмеження економічної системи на основі врахування визначених вище обмежень та результативності основних її агентів:

$$Y_t = C_t + I_t + G_t$$

Розв'язок даної моделі потребує подальшого математичного розв'язку зазначених обмежень на основі їх логарифмування та розв'язку диференціальних рівнянь.

Загалом така DSGE-модель дозволяє моделювати реакцію економічної системи на зміну облікової ставки, а також на сукупну зміну ключових макроекономічних показників, пов'язаних з обсягом сукупного виробництва та споживання в економіці.

Разом з тим, як показує практика, існуючі недоліки DSGE-моделей, пов'язані із не надто ефективним врахуванням параметрів невизначеності ринкових агентів або тенденцій, потребує їх вдосконалення, котре може бути реалізоване шляхом інтеграції агент-базового моделювання. Це дозволяє краще врахувати індивідуальні характеристики та поведінку різних економічних агентів та різноманітність в рішеннях і стратегіях поведінки різних учасників ринку. Також це розширює можливості для вивчення міжагентних взаємодій та виникнення емерджентних властивостей в економічній системі. Тому інтеграція агент-базового підходу дозволяє краще враховувати неоднорідність агентів та їхні взаємодії зі змінними умовами на ринку, що дає змогу розвивати більш реалістичні моделі, які краще відображають реальний стан економіки та зміни в її структурі. Головною перевагою такого вдосконалення DSGE-моделей є вирішення проблеми прогнозування та адаптації до непередбачуваних змін, що дозволяє здійснювати більш точні та достовірні макроекономічні прогнози.

ВИСНОВКИ

Таким чином, приходимо до висновку, що DSGE-моделі в даний час являють собою потужний інструмент для аналізу макроекономічних явищ, оскільки вони поєднують у собі мікроекономічні основи економічної системи з макроекономічною теорією. Також вони дозволяють більш ефективно розуміти динаміку економіки та ефекти державної регуляторної політики шляхом інтеграції поведінкових рішень різних економічних агентів. Разом з тим, важливим є врахування природних обмежень цих моделей, що полягають у функціональній складності їх побудови, неоднозначності у виборі параметрів та припущень, а також їхній обмеженій здатності відтворення окремих реальних економічних явищ, таких як фінансова нестабільність або економічна неоднорідність агентів.

Втім, ефективний розвиток DSGE-моделей на основі інтеграції агент-базового підходу відкриває нові можливості для подальшого вдосконалення та розширення їхнього застосування. Зокрема, саме інтеграція агент-базового моделювання дозволяє краще враховувати індивідуальні рішення та взаємодії різних агентів у макроекономіці, що може призвести до розробки більш точних та реалістичних моделей економічної системи. Тому, незважаючи на визначені обмеження, DSGE-моделі в даний час залишаються важливим інструментом для вивчення макроекономічних явищ і розробки ефективної державної економічної політики. Подальший розвиток цих моделей на основі нових методологій та підходів, що базуються на цифрових та інформаційних технологіях, відкриває широкі перспективи для подальшого вдосконалення та розширення їхнього застосування в макроекономічному аналізі.

Література:

1. Дзямулич М.І., Стащук О.В., Шматковська Т.О., Гаряга Л.О. Трансформація бізнесу в умовах інформаційно-мережевої економіки. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 35 (4). С. 26—33.
2. Дзямулич М.І., Фадєєва І.Г., Шматковська Т.О. Промисловий інтернет речей та його застосування у бізнес-процесах. Економічний форум. 2021. № 3. С. 54—59.
3. Чалюк Ю.О. Інноваційна стратегія розвитку Суспільства 5.0. Комерціалізація інновацій в умовах індустрії 4.0: монографія / за заг. ред. Л.Ю. Сагер. Суми: Сумський державний університет, 2023. С. 335—347.
4. Чалюк Ю.О. Проблема вибору оптимальної моделі соціальної політики України. Специфіка розвитку сучасного соціально-гуманітарного середовища: монографія. Харків: СГ НТМ "Новий курс", 2021. С. 75—81.
5. Шматковська Т.О., Дзямулич М.І., Стащук О.В. Особливості моделювання бізнес-процесів в умовах формування цифрової економіки. Економіка та суспільство. 2021. № 26. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.
6. Шматковська Т.О., Стащук О.В., Дзямулич М.І. Великі дані та бізнес-моделювання економічних систем. Ефективна економіка. 2021. № 5. DOI: [10.32702/2307-2105-2021.5.96](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.5.96).
7. Kim J. Constructing and estimating a realistic optimizing model of monetary policy. Journal of Monetary Economics. 2000. Vol. 45 (2). P. 329—359.
8. Smets F., Wouters R. An Estimated Dynamic Stochastic General Equilibrium Model of the Euro Area. Journal of the European Economic Association. 2003. Vol. 1 (5). P. 1123—1175.

References:

1. Dziamulych, M.I., Stashchuk, O.V., Shmatkovska, T.O. and Gariaga, L.O. (2023), "Transformation of business in the conditions of the information and network economy", Ekonomichnyi chasopys Volynskogo Natsionalnogo Universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 35 (4), pp. 26—33.
2. Dziamulych, M.I., Fadiieva, I.H. and Shmatkovska, T.O. (2021), "Industrial Internet of Things and its application in business processes", Ekonomichnyi forum, vol. 3, pp. 54—59.

3. Chaliuk, Yu.O. (2023), "Innovative strategy for the development of Society 5.0.", Komertsializatsiia innovatsii v umovakh industrii 4.0: monohrafiia [Commercialization of innovations in the conditions of industry 4.0: monograph], Sumy State University, Sumy, Ukraine, pp. 335—347.

4. Chalyuk Y.O. (2021), "The problem of choosing the optimal model of social policy of Ukraine", Spetsyfika rozvytku suchasnoho sotsialno-humanitarnoho seredovyscha [The specifics of the development of the modern social and humanitarian environment], Kharkiv, pp. 75—81.

5. Shmatkovska, T., Dziamulych, M. and Stashchuk, O. (2021), "Peculiarities of modeling business processes in the conditions of the formation of the digital economy", Ekonomka ta suspilstvo, vol. 26, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-66>.

6. Shmatkovska, T.O., Stashchuk, O.V. and Dziamulych, M.I. (2021), "Big data and business modeling of economic systems", Efektyvna ekonomka, vol. 5, DOI: [10.32702/2307-2105-2021.5.96](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.5.96).

7. Kim, J. (2000), "Constructing and estimating a realistic optimizing model of monetary policy", Journal of Monetary Economics, vol. 45 (2), pp. 329—359.

8. Smets, F. and Wouters, R. (2003), "An Estimated Dynamic Stochastic General Equilibrium Model of the Euro Area", Journal of the European Economic Association, vol. 1 (5), pp. 1123—1175.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

В. А. Голян,

д. е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Ю. Б. Заставний,

доктор філософії в галузі економіки,

Заслужений працівник сільського господарства України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>

Ю. М. Лучечко,

доктор філософії в галузі економіки, м. Львів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9006-5374>

Р. В. Коробка,

к. е. н., докторант,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.12

ЗЕЛЕНІ ІНВЕСТИЦІЇ У ЕКОЛОГІЧНО ЧИСТЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ТА ПРІОРИТЕТИ НАРОЩЕННЯ

V. Holian,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka

Y. Zastavnyy,

PhD in Economics, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Kyiv

Y. Luchechko,

PhD in Economics, Lviv

R. Korobka,

PhD in Economics, Candidate on Doctor Degree, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

GREEN INVESTMENTS IN ENVIRONMENTALLY FRIENDLY AGRICULTURAL PRODUCTION: CURRENT REALITIES OF ATTRACTING AND PRIORITIES FOR SCALING UP

Обґрунтовано, що трендом активізації інвестиційної діяльності в останні роки стало створення інституціонального підґрунтя для залучення зелених інвестицій. Виявлено, що одним з основних пріоритетів залучення зелених інвестицій в Україні є нарощення потужностей екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, що відповідає кон'юнктурним коливанням на глобальному ринку органічної сільськогосподарської продукції та готових харчових продуктів органічного походження. Доведено, що необхідною умовою залучення додаткових зелених інвестицій у національний аграрний сектор є усестороння імплементація у вітчизняну практику зеленого інвестування передових іноземних лекал, які дали можливість створити умови для інвестиційного забезпечення проєктів налагодження виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Встановлено, що масштаби фінансування зелених інвестицій в Україні є нижчими критичного рівня, що підтверджується динамікою фінансування кап-

італьних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності. Дослідження показали, що фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві має переважно поточну, а не інвестиційну спрямованість, що пов'язано з нерозвиненістю вітчизняного інституту зелених інвестицій та низькою мотивацією суб'єктів аграрного бізнесу щодо фінансування проєктів нарощення потужностей екологічно чистого сільськогосподарського виробництва. Встановлено, що активізація залучення зелених інвестицій в аграрну сферу залежить від розробки дорожньої карти створення інституціонального підґрунтя зеленого інвестування сфери екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, зокрема застосування ґрунтозахисних систем землеробства, використання сидератних добрив, зменшення рівня хімізації сільського господарства, екологізації нарощення кормової бази, утилізації полів аерації переробно-харчових виробництв. Обґрунтовано, що необхідно застосовувати податкові, бюджетні та митні стимули стосовно нарощення обсягів зеленого інвестування проєктів утилізації рослинних та тваринних відходів з метою створення ресурсної бази виробництва різноманітних видів твердого біологічного палива.

It is substantiated that the trend of intensification of investment activity in recent years has been the creation of an institutional framework for attracting green investments. It is found that one of the main priorities for attracting green investments in Ukraine is to increase the capacity of environmentally friendly agricultural production, which corresponds to market fluctuations in the global market for organic agricultural products and finished food products of organic origin. It is proved that a prerequisite for attracting additional green investments in the national agricultural sector is the comprehensive implementation of advanced foreign models in the domestic green investment practice. It made possible to create conditions for investment support for projects to establish the production of environmentally friendly agricultural products. It has been established that the scale of green investment financing in Ukraine is below the critical level, as evidenced by the dynamics of financing capital investments in environmental protection in all types of economic activity. Studies have shown that the financing of environmental protection measures in agriculture, forestry and fisheries is mainly current rather than investment-oriented, due to the underdevelopment of the domestic institution of green investment and the low motivation of agricultural business entities to finance projects to increase the capacity of environmentally friendly agricultural production. It is established that the intensification of green investment in the agricultural sector depends on the development of a roadmap for creating an institutional framework for green investment in the field of environmentally friendly agricultural production, including the use of soil protection systems of agriculture, the use of green manure fertilizers, reducing the level of chemicalisation of agriculture, greening the increase in the feed base, and utilisation of aeration fields of processing and food production. It is substantiated that it is necessary to apply tax, budgetary and customs incentives to increase the volume of green investment in plant and animal waste disposal projects in order to create a resource base for the production of various types of solid biological fuels.

Ключові слова: екологічно чисте сільськогосподарське виробництво, зелені інвестиції, природоохоронна діяльність, охорона навколишнього природного середовища, поточні витрати, екологічний реінжиніринг.

Key words: environmentally friendly agricultural production, green investments, environmental protection, environmental protection, operating costs, environmental reengineering.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах загострення конкурентної боротьби на глобальних ринках сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів одним з пріоритетів розвитку національного АПК виступає розвиток екологічно чистого сільськогосподарського виробництва. У той же час екологічно чисте сільськогосподарське виробництво потребує нарощення обсягів зелених інвестицій у розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери та реалізацію проєктів екологічного реінжинірингу сільськогоспо-

дарських земель, які зазнали деструктивного впливу внаслідок дій російських агресорів. З огляду на це необхідною є усестороння імплементація у вітчизняну практику зеленого інвестування передових іноземних лекал, які дали можливість створити умови для інвестиційного забезпечення проєктів налагодження виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції. В Україні є всі передумови для створення державою необхідних стимулів щодо заохочення різноманітних суб'єктів аграрного підприємництва спрямовувати зелені інвестиції у вирощування сільськогосподарських культур та годівлю тварин на основі застосування природозберігаючих та екологічно чистих технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі спостерігається широкий спектр авторських підходів стосовно визначення сутності категорії "зелені інвестиції" та ідентифікації прикметних рис зеленого інвестування у різноманітні сектори національного господарства. Зокрема, Т. Пімоненко та К. Лущик констатують, що зелені інвестиції — це грошові активи, придбані з зеленими цілями, з метою одержання прибутку та позитивного зеленого ефекту в майбутньому для досягнення сталого і зеленого зростання. У цьому випадку зеленими цілями є: пом'якшення кліматичних змін; розробка альтернативних джерел енергії; розробка екологічно чистих технологій тощо [3]. На переконання Л. Хомутенко та А. Кіріл'євої, "зелені" інвестиції — це впровадження інвестиційних проєктів у сфері відновлюваної енергетики, енергоефективності та інших екологічно чистих проєктів, за допомогою залучення значного обсягу довгострокових фінансових ресурсів [6]. Тобто автори прив'язують ключові ознаки зеленого інвестування не до сутнісних характеристик даного виду інвестицій екологічного спрямування, а до об'єктної бази їх освоєння, виходячи з основних глобальних природоохоронних трендів та тенденцій диверсифікації енергетичного забезпечення потреб господарського комплексу та сектору домогосподарств.

Існують також авторські підходи, які розглядають значення зелених інвестицій у більш широкому розумінні. Зокрема Н. Волошанюк та О. Береславець стверджують, що "зелені інвестиції" є важливим інструментом сталого розвитку економіки. Впровадження "зелених інвестицій" дасть змогу покращити екологічну ситуацію в країні, прискорити екологізацію виробництва, забезпечити раціональне використання природних ресурсів, покращити показники економічної, соціальної і екологічної ефективності національної економіки [2]. Даний авторський підхід встановлює взаємозв'язок між потоками зелених інвестицій і не лише екологізацією відтворювальних пропорцій, а й отриманням вищого рівня соціальної та екологічної ефективності внаслідок реалізації проєктів природоохоронного та природозбережувального спрямування.

Високим рівнем обґрунтованості щодо сутності та цільової спрямованості зелених інвестицій відзначається підхід С. Харічкова та Н. Андрєєвої. Вчені вважають, що використання терміну "зелені інвестиції" певною мірою є умовним, відображаючим в першу чергу секторальну спрямованість трансформаційного курсу на перехід до "зеленої економіки". Цей термін в деякій мірі є ідентичним терміну "екологічно орієнтовані інвестиції" з урахуванням пріоритетів розвитку, закладених в концепції "зеленої економіки" [5]. Саме секторальна спрямованість і визначає прикметні риси зелених інвестицій, виходячи з їх спрямованості щодо фінансування конкретних напрямів екологізації національної економіки та впровадження сучасних екологічно чистих технологій. Виходячи з перерахованих авторських підходів щодо сутнісного розуміння природи зелених інвестицій і їх ролі у системі суспільного відтворення, можна стверджувати, що зелені інвестиції повною мірою отримують конкретні форми прояву у відповідних секторах націо-

нального господарства, в першу чергу у сегменті екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, який фактично закладає основу для екологізації великої кількості продуктових ланцюгів у національній економіці в цілому.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття сучасних реалій залучення та пріоритетів нарощення обсягів зелених інвестицій в екологічно чисте сільськогосподарське виробництво, виходячи з викликів воєнного часу та глобальних трендів розвитку ринків сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Суть зелених інвестицій полягає у розподілі фінансових ресурсів на проєкти, компанії чи ініціативи, які надають пріоритет екологічній стійкості та соціальній відповідальності. Ці інвестиції мають на меті створення позитивного впливу на навколишнє середовище, а також забезпечення вищого рівня фінансової віддачі інвесторам. Ключові аспекти зелених інвестицій формують багатосторонні ефекти та наслідки. Зокрема вони забезпечують створення умов для нарощення масштабів використання відновлюваних джерел енергії, підвищення рівня енергоефективності, запровадження чистих технологій у сільськогосподарське виробництво.

Зелені інвестиції, з економічної точки зору, сприяють зниженню рівня енергоємності ВВП, підвищують ефективність виробництва товарів і послуг; з соціальної — підвищують рівень доходів та життя населення, збільшують кількість робочих місць; з екологічної — сприяють зниженню антропогенного навантаження на довкілля, уповільнюють інтенсивність викидів парникових газів, підвищують якість ресурсоспоживання; а з політичної — мінімізують залежність країни від закупівель енергоносіїв за кордоном [4].

Пріоритетними напрямками впровадження зелених інвестицій як каталізатору переходу до "зеленої економіки" виступають: екологічно чисте сільськогосподарське виробництво та стале споживання, підвищення енергетичної ефективності будівництва споруд, розвиток екологічно чистого транспорту, розбудова інфраструктури екологічно чистої енергетики, регулювання використання хімічних речовин і відходів, вдосконалення систем водоочистки та водоспоживання, розвиток екологічної інфраструктури [5, с. 16].

Квінтесенцією становлення інституту зелених інвестицій в Україні виступає динаміка інвестиційного забезпечення охорони навколишнього природного середовища. У 2015 році сума капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності становила 7675,6 млн грн, у 2016 році — 13390,5 млн грн, у 2017 році — 11025,6 млн грн, у 2018 році — 10074,3 млн грн, у 2019 році — 16255,7 млн грн, у 2020 році — 13239,6 млн грн. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища мало місце у 2019 році (16255,7 млн грн), а найменше — у 2015 році (7675,6 млн грн).

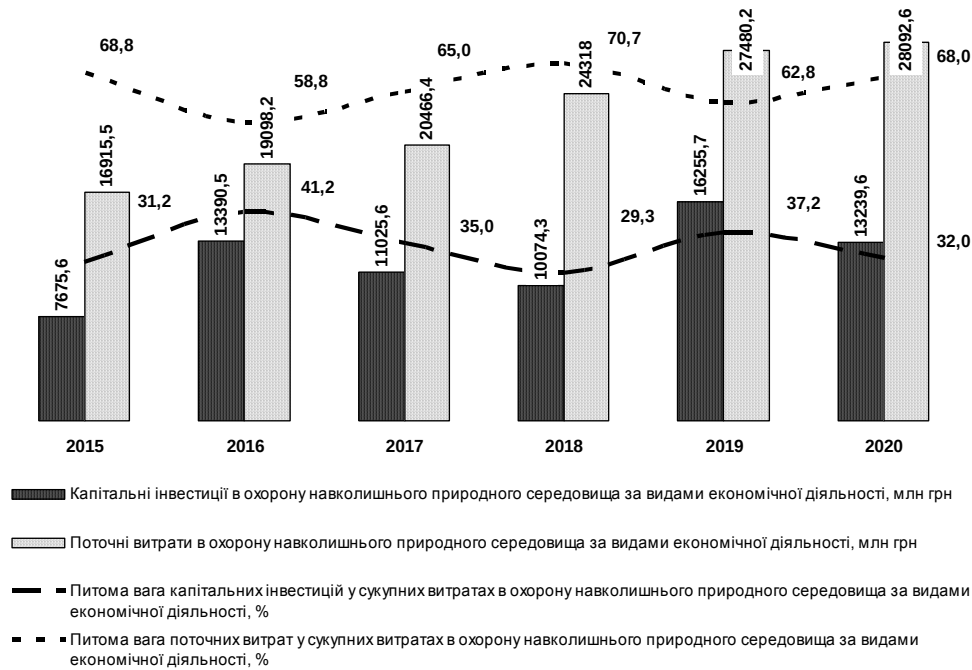

Рис. 1. Капітальні інвестиції та поточні витрати в охорону навколишнього природного середовища в Україні за всіма видами економічної діяльності у 2015–2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Водночас значно більші суми природоохоронних видатків спрямовувалися у фінансування поточних витрат. У 2015–2020 роках у динаміці поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності в цілому по Україні спостерігалось зростання. Зокрема, у 2015 році сума поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності становила 16915,5 млн грн, у 2016 році — 19098,2 млн грн, у 2017 році — 20466,4 млн грн, у 2018 році — 24318 млн грн, у 2019 році — 27480,2 млн грн, у 2020 році — 28092,6 млн грн. За період 2015–2020 років найбільше значення в динаміці поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища мало місце у 2020 році (28092,6 млн грн), а найменше — у 2015 році (16915,5 млн грн) (рис. 1).

Питома вага капітальних інвестицій у сукупних витратах в охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності в цілому по Україні відображає хвилясту тенденцію. Так, у 2015 році даний показник становив 31,2%, у 2016 році — 41,2%, у 2017 році — 35,0%, у 2018 році — 29,3%, у 2019 році — 37,2%, у 2020 році — 32,0%. Найбільше значення питомої ваги капітальних інвестицій у сукупних витратах в охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності було у 2016 році (41,2%), а найменше — у 2018 році (29,3%). Питома вага поточних витрат у сукупних витратах в охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності в цілому по Україні також відображає хвилясту тенденцію. Так, у 2015 році даний показник становив 68,8%, у 2016 році — 58,8%, у 2017 році — 65,0%, у 2018 році — 70,7%, у 2019 році — 62,8%, у 2020 році — 68,0%. Найбільше значення питомої ваги поточних витрат у сукупних витратах в охорону навколишнього природного середовища за видами економічної діяльності було у

2018 році (70,7%), а найменше — у 2016 році (58,8%). Тобто в цілому фінансування природоохоронної діяльності в Україні зорієнтоване на фінансове забезпечення поточних природоохоронних витрат, а не капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища. Значною мірою така ситуація зумовлена обмеженістю публічних природоохоронних коштів та половинчастістю інституту зелених інвестицій, зокрема і інституту екологічної відповідальності суб'єктів виробничо-господарської діяльності.

В умовах воєнного часу, коли ще більше підвищилася вагомість аграрного сектору в системі суспільного відтворення, особливого значення набуває створення інституціональних передумов для нарощення обсягів залучення зелених інвестицій у сегмент екологічно чистого сільськогосподарського виробництва з метою збільшення масштабів застосування технологій природоохоронного спрямування і збільшення обсягів виробництва органічної рослинницької та тваринницької продукції. Україна має непогані перспективи щодо завоювання ніш на органічному сегменті глобального ринку сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів.

Екологічно чистим сільськогосподарським виробництвом з політичної або державної точки зору є дуже чутливий сектор, що фактично страждає від безлічі диспропорцій, включаючи торговельний протекціонізм, непродуктивні субсидії, втрати води, нестійкі методи ведення сільського господарства, зловживання шкідливими хімікатами. Каталізатором нарощення обсягів зеленого інвестування проєктів чистого сільськогосподарського виробництва виступило те, що на Всесвітній зустрічі на вищому рівні із сталого розвитку в 2002 році в м. Йоханнесбург до плану виконання рішень увійшли рамкові програми, спрямовані на прискорення переходу до екологічно чистого виробництва, сталого спожив-

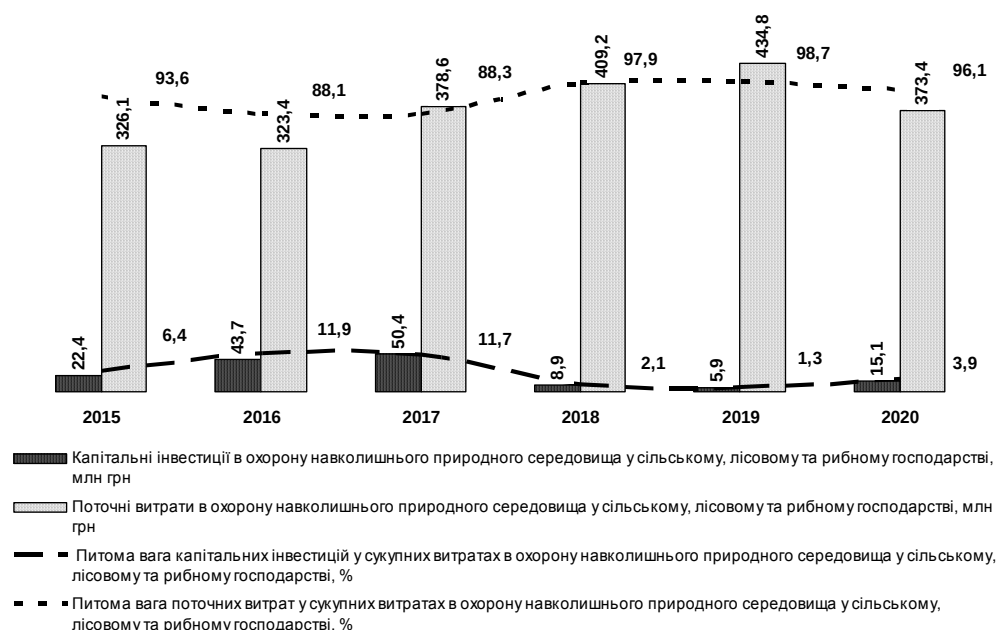

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій та поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища в сільському, лісовому та рибному господарстві України у 2015–2020 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

вання в цілях сприяння соціально-економічному розвитку, що не виходить за рамки асиміляційного потенціалу екосистем. Були також прийняті важливі міжнародні ініціативи, такі як Всесвітня зустріч на вищому рівні з проблем продовольства 2008 року і рамкова програма Робочої групи вищого рівня ООН з питань глобальної кризи в галузі продовольчої безпеки. Вони є значущими елементами для формування політики, що сприяє появі стабільнішої і більш сталої системи сільськогосподарського виробництва і ринків сільськогосподарської продукції [5, с. 18].

Незважаючи на те, що глобальний рух у напрямі зміцнення сегменту екологічно чистого сільськогосподарського виробництва розпочався ще на початку 2000-х років в Україні даний пріоритет зеленого інвестування не набув навіть критично необхідних масштабів, підтвердженням чого виступає динаміка фінансування капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві.

У 2015 році сума капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві становила 22,4 млн грн, у 2016 році — 43,7 млн грн, у 2017 році — 50,4 млн грн, у 2018 році — 8,9 млн грн, у 2019 році — 5,9 млн грн, у 2020 році — 15,1 млн грн. У 2015–2020 роках найбільше значення капітальних інвестицій в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві спостерігалось у 2017 році (50,4 млн грн), а найменше — у 2019 році (5,9 млн грн) (рис. 2).

У динаміці поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві в 2015–2020 роках спостерігається висхідний тренд до 2019 року. Зокрема, у 2015 році сума поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та

рибному господарстві становила 326,1 млн грн, у 2016 році — 323,4 млн грн, у 2017 році — 378,6 млн грн, у 2018 році — 409,2 млн грн, у 2019 році — 434,8 млн грн, у 2020 році — 373,4 млн грн. У 2015–2020 роках найбільше значення поточних витрат в охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві спостерігалось у 2019 році (434,8 млн грн), а найменше — у 2015 році (326,1 млн грн).

Як і в динаміці сукупних видатків в охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності у динаміці даного виду видатків у сільському, лісовому та рибному господарстві також спостерігається поточна, а не інвестиційна спрямованість. І це незважаючи на те, що в останні роки аграрний сектор демонструє прискорені темпи розширеного відтворення, що супроводжується підвищенням техногенного тиску на агроландшафти і необхідним виступає нарощення обсягів зелених інвестицій, щоб упередити еколого-деструктивні процеси, пов'язані з руйнацією природно-ресурсного потенціалу аграрної сфери.

Організаційно-економічні засади впровадження екологічно чистого виробництва мають охоплювати методи та інструменти стимулювання екологізації діяльності як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сфері переробно-харчових виробництв. Ключовим моментом за таких умов є формування інституціонального підґрунтя підтримки сектором публічного управління (держава та територіальні громади) виробників органічної продукції як первинної, так і основної фази впровадження екологічно чистого виробництва у всіх ланках агропродуктового ланцюга. Впровадження прийомів екологічного реінжинірингу дозволить підвищити рівень економічної віддачі використання сільськогосподарської сировини та харчових напівфабрикатів шляхом забезпечення комплексного використання усіх матеріально-речових складових сільськогосподарської

та харчової продукції, що в підсумку даватиме можливість поступово наближати виробничо-технічні умови виготовлення харчових продуктів до міжнародних регламентів їх якості й безпеки [1, с. 19].

З огляду на сказане, необхідною є розробка дорожньої карти створення інституціонального підґрунтя залучення зелених інвестицій у сферу екологічно чистого сільськогосподарського виробництва, зокрема у застосування ґрунтозахисних систем землеробства, використання сидератних добрив, зменшення рівня хімізації сільського господарства, екологізацію нащощення кормової бази, утилізацію полів аерації переробно-харчових виробництв. Таке інституціональне середовище має охоплювати комплекс фінансових преференцій зі сторони держави, які зроблять більш доступними інвестиції на ринку позикового капіталу, а також стимулюватимуть придбання сучасного високотехнологічного обладнання задля переводу рослинницької та тваринницької підгалузей сільськогосподарського виробництва на органічну основу. Доцільно також закласти податкові, бюджетні та митні стимули стосовно нащощення обсягів зеленого інвестування проєктів утилізації рослинних та тваринних відходів з метою створення ресурсної бази виробництва різноманітних видів твердого біологічного палива.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зелені інвестиції відносяться до категорії інвестицій, котрі генерують різноманітні вигоди для навколишнього природного середовища поряд з отриманням підвищеного рівня прибутковості для інвесторів, які спеціалізуються на фінансово-інвестиційному забезпеченні проєктів природоохоронного спрямування. З огляду на це викристалізовується подвійна ціль зелених інвестицій: досягнення позитивних результатів для навколишнього середовища, а також отримання фінансової вигоди інвесторами. Незважаючи на те, що у глобальному масштабі вже декілька десятиліть функціонує інституціональна природоохоронна архітектура, в Україні масштаби зеленого інвестування не були навіть критично необхідних розмірів. Квінтесенцією обмеженості фінансування зелених інвестицій є фінансове забезпечення капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності в Україні у 2015—2020 роках. Аналіз основних тенденцій фінансування витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні показав, що воно має, як правило, поточну, а не інвестиційну спрямованість. Аналогічна ситуація також спостерігається в фінансуванні видатків на охорону навколишнього природного середовища у сільському, лісовому та рибному господарстві. Виходячи з трендів функціонування світового ринку сільськогосподарської сировини та готових харчових продуктів можна припустити, що одним з пріоритетів зміцнення позицій українського АПК на глобальному аграрному ринку має виступати нащощення обсягів зеленого інвестування проєктів екологічно чистого сільськогосподарського виробництва з метою нащощення обсягів виробництва екологічно безпечної рослинницької та тваринницької про-

дукції. Каталізатором збільшення обсягів фінансування зелених інвестицій з метою нащощення потужностей екологічно чистого сільськогосподарського виробництва має стати розробка дорожньої карти стимулювання суб'єктів аграрного бізнесу залучати додаткові обсяги зелених інвестицій у попередження проявів еколого-деструктивної та природо-руйнівної діяльності, пов'язаної з освоєнням природно-ресурсної основи аграрної сфери, а також у виробництво органічної сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Андрєєва Н., Козловцева В. Організаційно-економічне забезпечення екологічно чистого виробництва в агропромисловій сфері: форми, методи та інструменти. Економіст. 2018. № 9. С. 14—19.
2. Волошанюк Н.В., Береславець О.А. Фінансування розвитку "зеленої економіки" в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2020. Випуск 29. С. 12—17.
3. Пімоненко Т.В., Лушчик К.В. Зелене інвестування: досвід ЄС для України. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". 2017. № 4. С. 121—127.
4. Рибіна Л.О., Адаменко А.П. Розвиток "зеленого" інвестування в Україні. Інфраструктура ринку. 2020. Випуск 42. С. 327—331.
5. Харічков С., Андрєєва Н. "Зелені інвестиції" як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження. Економіст. 2010. № 12. С. 16—21.
6. Хомутенко Л.І., Кіріл'єва А.В. Принципи формування "зеленого" інвестування країни, роль та значення для конкурентоспроможності. Вісник СумДУ. Серія "Економіка". 2020. С. 55—61.

References:

1. Andriieva, N. and Kozlovtsseva, V. (2018), "Organizational and economic support of ecologically clean production in the agro-industrial sphere: forms, methods and tools", *Economist*, vol. 9, pp. 14—19.
2. Voloshaniuk, N.V. and Bereslavets', O.A. (2020), "Financing the development of the "green economy" in Ukraine", *Naukovyj visnyk Uzhhorodsk'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 29, pp. 12—17.
3. Pimonenko, T.V. and Luschyk, K.V. (2017), "Green investment: EU experience for Ukraine", *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, vol. 4, pp. 121—127.
4. Rybina, L.O. and Adamenko, A.P. (2020), "Development of "green" investment in Ukraine", *Infrastruktura rynku*, vol. 42, pp. 327—331.
5. Kharichkov, S. and Andriieva, N. (2010), "Green investment as a catalyst for transition to the new course of economic development: international guidelines and implementation perspectives", *Economist*, vol. 12, pp. 16—21.
6. Khomutenko, L.I. and Kiril'ieva, A.V. (2020), "Principles of formation of the country's "green" investment, role and significance for competitiveness", *Visnyk SumDU. Seriya "Ekonomika"*, pp. 55—61.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2024 р.

О. В. Григораш,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8089-3755>
В. В. Ченцов,
д. і. н., д. держ. упр., професор, Перший проректор,
Університет митної справи та фінансів
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1109-8168>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.18

ДІЯЛЬНІСТЬ ВИШІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О. Hryhorash,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Insurance and Banking, University of Customs and Finance
V. Chentsov,
Doctor of Historical Sciences, Doctor of Sciences in Public Administration,
Vice-Rector, University of Customs and Finance

ACTIVITIES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF DNIPRO REGION UNDER MARTIAL LAW

У статті проаналізовано кількісні і якісні показники діяльності закладів вищої освіти Дніпропетровщини. Аналіз контингенту здобувачів вищої освіти у 2019—2023 рр. показав, що переважна частина вишів регіону збільшила кількість здобувачів освіти у 2023 р. При цьому питома вага студентів, які здобувають освіту на місцях державного замовлення, у загальному обсязі контингенту скоротилася майже у всіх вишах. Частка місць державного замовлення коливається у закладах освіти у межах від 18% до 49%. Відповідно, це прямо впливає на фінансові можливості вишів. Левова частка витрат вишу припадає на оплату праці науково-педагогічних працівників. Відповідно, в умовах недостатнього фінансування заклади освіти змушені скорочувати витрати, зокрема, за рахунок оптимізації навчального навантаження. Визначено, що співвідношення студентів та викладачів вишів коливається у межах від 11,0 до 27,9. Аналіз надходжень загального фонду (бюджетних асигнувань) на підготовку фахівців з вищою освітою та спеціального фонду (коштів, зароблених закладами освіти за надання послуг) показав, що у більшості закладів освіти обсяг державних коштів переважає обсяг зароблених коштів в 1,1—2,4 разів. Тобто, при значному обсязі бюджетного фінансування виш не має потреби нарощувати спецфонд. Визначено, що обсяг бюджетних асигнувань не завжди прямо пропорційно співвідноситься із контингентом здобувачів, які навчаються на місцях державного замовлення. В контексті питання оптимізації мережі ЗВО та підвищення їх конкурентоспроможності, автори приходять до висновку, що саме достатній рівень бюджетних асигнувань є одним із головних факторів підвищення якості надання освітніх послуг. Під час прийняття рішення про укрупнення ЗВО, автори пропонують враховувати не лише критерій контингенту ЗВО, але і рівень співвідношення надходжень загального і спеціального фондів.

The article includes the analysis of the quantitative and qualitative indicators of higher education institutions in the Dnipro region. The analysis of the contingent of higher education applicants during 2019–2023 showed that the vast majority of universities in the region increased the number of applicants in 2023. At the same time, the share of students who studies at state-funded places in the total contingent decreased in almost all universities. The share of state-funded places varies from 18% to 49% in educational institutions. Accordingly, this directly affects the financial capabilities of universities. The largest share of university expenses is spent on salaries of academic staff. Accordingly, in conditions of insufficient funding, educational institutions are forced to reduce costs, in particular, by optimizing the academic workload. It is founded that the ratio of students to teachers in universities ranges from 11.0 to 27.9. The analysis of the general fund revenues (budget allocations) for the training of specialists with higher education and the special fund (funds earned by educational institutions for the provision of services) was done. The analysis has shown that in the majority of educational institutions the amount of public funds exceeds the amount of earned funds by 1.1–2.4 times. That is, with a significant amount of budget funding, the university does not need to increase the special fund. It has been determined that the amount of budget allocations is not always directly proportional to the number of students enrolled in state-funded places. In the context of the issue of optimizing the network of higher education institutions and increasing their competitiveness, the authors conclude that a sufficient level of budget allocations is one of the main factors to improve the quality of educational services. When deciding on the consolidation of higher education institutions, the authors propose to take into account not only the criterion of the contingent of higher education institutions, but also the level of the ratio of revenues of general and special funds.

Ключові слова: заклади вищої освіти, контингент, професорсько-викладацький склад, загальний фонд, спеціальний фонд.

Key words: higher education institutions, contingent, academic staff, general fund, special fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах бюджетного дефіциту державні видатки скорочуються за всіма напрямками, і галузь освіти не є виключенням. Від повного державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою відбувся перехід до переважного фінансування вищої освіти за кошти фізичних та юридичних осіб, понад 60% студентів оплачують своє навчання і менше 40% навчаються на бюджетних місцях. Крім того, державою взято курс на оптимізацію мережі закладів вищої освіти з метою підвищення якості надання освітніх послуг, а головне, скорочення державних видатків.

Міністерство освіти і науки анонсувало нову хвилю укрупнення закладів освіти на основі кількісного критерію — контингенту здобувачів освіти. Чи насправді скорочення невеликих ЗВО вирішить проблему зменшення видатків на вищу освіту?

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідність оптимізації мережі закладів вищої освіти України назрівала давно. Починаючи з 2017 року держава розпочала кампанію щодо підвищення рівня вимог до закладів освіти з метою скорочення їх кількості. В умовах воєнного стану укрупнення ЗВО планується проводити із застосуванням адміністративних методів.

Питання необхідності оптимізації мережі ЗВО розглянуто у працях знаних науковців. В. Луговий та З. Слюсаренко [2] на основі аналізу сучасного світового досвіду приходять до висновку, що з огляду на якість вищої освіти її регулювання здійснюється шляхом запровадження двох стратегій: перша полягає у забезпеченні мінімального достатнього (нормативного) рівня якості вищої освіти, друга — досягнення максимально досконалої якості. Автори наголошують на тому, що стратегії мають запроваджуватися одночасно.

Колектив авторів В. Кремень, В. Луговий, П. Саух, Ж. Таланова [9] підтримують тезу про необхідність скорочення національної мережі ЗВО через "домінування малопотужних закладів, які не спроможні забезпечити необхідну якість освіти ... та готують фахівців за спеціальностями, які не відповідають профілю закладу, натомість споживають значні ресурси".

При цьому серед проблем вищої освіти, окреслених профільними комітетами, І. Шевчук та А. Шевчук [14] звертають увагу на те, що не порушено питання збереження науково-педагогічного потенціалу країни, яке є не менш важливим у складних умовах сьогодення. С. Калашникова та О. Оржель [7] пропонують розглядати оптимізацію мережі ЗВО, не зводячи її до процесу механістичного скорочення кількості ЗВО, а наголошуючи на необхідності консолідації потенціалу. В. Кремень [8] наводить аргументи на користь укрупнення закладів

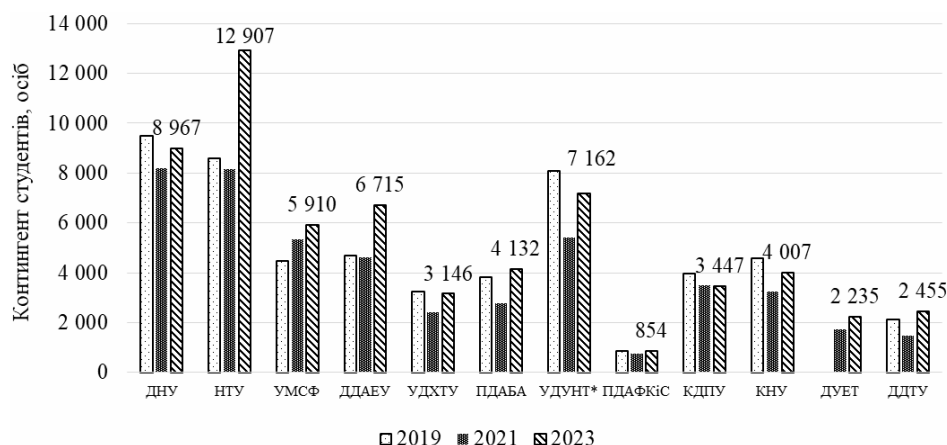

Рис. 1. Контингент студентів ЗВО Дніпропетровської обл. у 2019–2023 рр.

Джерело: складено авторами за даними ЄДЕБО [4].

освіти, але за умови, що не повинен постраждати жоден викладач і студент.

У будь-якому випадку, одним із найбільш потужних аргументів тяжіння до укрупнення ЗВО в Україні залишається фінансовий. Планується скорочення кількості вишів, між якими розподіляється державне фінансування.

Аналіз зарубіжного досвіду показує, що на відміну від США, європейські ЗВО все ще значною мірою залежать від базового державного фінансування і мають низьку частку приватного фінансування, хоча прогнозується, що приватне фінансування матиме дедалі більше значення в майбутньому. Досвід США показує, що, з одного боку, приватний капітал дійсно може забезпечити великі обсяги фінансування, з іншого боку, пов'язаний з ризиками з точки зору ієрархізації вищої освіти [1].

Необхідно наголосити, що з початком воєнних дій заклади освіти стикнулися з рядом проблем, серед яких Т. Губанова [6] зазначає знищення та пошкодження ЗВО здебільшого в зоні активних бойових дій, відтік прогресивних наукових кадрів, зменшення кількості абітурієнтів, а отже, і наукового потенціалу України.

З вересня 2024 року планується запровадити систему оптимізації мережі ЗВО, перший етап якої засновано на кількісному критерії — кількість здобувачів освіти [12]. Відтак, виникає необхідність проаналізувати показники організаційно-економічної діяльності закладів освіти на прикладі вишів Дніпропетровської області щодо ефективності їх роботи.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз результатів діяльності закладів вищої освіти Дніпропетровської області. Досягнення мети передбачає виконання завдань:

1. Проаналізувати контингент здобувачів вищої освіти та кількість посад науково-педагогічних працівників, які забезпечують освітній процес.
2. Проаналізувати надходження загального і спеціального фондів ЗВО області.
3. Оцінити рівень співвідношення бюджетних асигнувань та власних надходжень ЗВО Дніпропетровщини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під час організації фінансового забезпечення закладів вищої освіти у країнах ОЕСР уряди концентруються на вирішенні таких завдань:

1. Чи достатній рівень базового фінансування для покриття витрат, пов'язаних з наданням доступу до якісної вищої освіти.
2. Як розподілити ресурси таким чином, щоб це було справедливо і прозоро?
3. Яким чином система розподілу фінансування може бути стабільною, щоб уникнути шкідливих фінансових потрясінь для установ?
4. Чи потрібно і як потрібно застосовувати модель фінансового стимулювання та винагороди в залежності від результатів діяльності? [3].

Наскільки такий підхід лягає в основу розподілу бюджетних ресурсів між закладами освіти України?

У дослідженні представлено аналіз 12 закладів вищої освіти Дніпропетровщини, які оприлюднили на своїх офіційних веб-сайтах інформацію про кількість штатних одиниць професорсько-викладацького складу, а також про обсяг надходжень загального і спеціального фондів бюджету.

У статті проаналізовані дані таких вишів:

- Державний університет економіки і технологій (ДУЕТ);
- Дніпровський державний аграрно-економічний університет (ДДАЕУ);
- Дніпровський державний технічний університет (ДДТУ);
- Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (ДНУ);
- Криворізький державний педагогічний університет (КДПУ);
- Криворізький національний університет (КНУ);
- Національний технічний університет "Дніпровська політехніка" (НТУ);
- Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА);
- Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту (ПДАФКіС);
- Український державний хіміко-технологічний університет (УДХТУ);

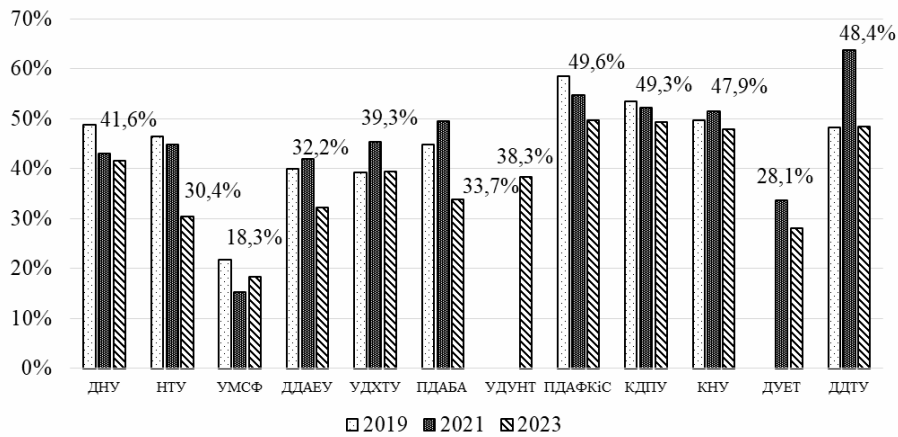

Рис. 2. Питома вага здобувачів освіти, які навчаються на місцях державного замовлення, у контингенті закладу освіти у 2019–2023 рр.

Джерело: складено авторами за даними [4].

— Університет митної справи та фінансів (УМСФ);
— Український державний університет науки і технологій (УДУНТ) — утворений у 2022 р. у результаті об'єднання Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна та Національної металургійної академії України. У дослідженні дані за 2019—2021 р. представлено як суму показників ДДУЗТ та НМетАУ.

Розглянемо контингент студентів ЗВО Дніпропетровської обл. (рис. 1).

У попередніх дослідженнях було проаналізовано обсяги набору ЗВО України та визначено, що більшість вишів мали зниження обсягів набору у 2021 р. у порівнянні з 2020 р. У 2022 р. значна частина закладів освіти (за виключенням прифронтових регіонів), не зважаючи на воєнні дії, збільшила набір у порівнянні з 2021 р. [5; 13].

Найбільший контингент у 2023 р. має Національний технічний університет "Дніпровська політехніка" — 12 907 осіб. У порівнянні із минулими роками, це найбільший показник. На другому місці Дніпровський національний університет імені О. Гончара, який покращив позиції у порівнянні із 2021 р., але так і не досяг показника 2019 р. У трійці лідерів Український державний університет науки і технологій, значення 2019 р. та 2021 р. представляють собою суму контингентів ДДУЗТ та НМетАУ.

Можна припустити, що об'єднання було викликано не різким скороченням контингенту та необхідністю укрупнення. Значно покращив позиції у 2023 р. Дніпровський державний аграрно-економічний університет у порівнянні з 2021 р. Але єдиним вишем, який мав щорічне поступове зростання контингенту студентів протягом 2019—2023 рр. є Університет митної справи та фінансів. Контингент інших вишів не перевищує 5 000 студентів.

Що забезпечує популярність ЗВО серед здобувачів освіти, окрім престижності освітніх програм? На рис. 2 представлено питому вагу студентів-бюджетників у загальному контингенті вишів.

За даними рисунку 2 робимо висновок, що найбільшу питому вагу бюджетників має Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту — 49,6%, але це обумовлено не кількістю місць держзамовлення, а незначною кількістю контингенту (854 особи). Високі показники частки бюджетників мають Криворізький державний педагогічний університет, Криворізький національний університет та Дніпровський державний технічний університет, але це також пояснюється незначною кількістю здобувачів освіти (3 447, 4 007 та 2 455 осіб відповідно) та наявністю спеціальностей, які користуються державною підтримкою.

Таблиця 1. Кількість штатних працівників та контингент здобувачів освіти у ЗВО Дніпропетровської обл. у 2022–2023 рр.

ЗВО	2022				2023				
	Контингент, осіб	ПВС		Студентів/ викладачів	Контингент, осіб	ПВС		Студентів/ викладачів	Кількість освітніх програм
		ЗФ	СФ			ЗФ	СФ		
ДНУ	8 514	419,1	373,5	10,7	8 967	443,3	333,9	11,5	233
НТУ	9 210	418,6	188,3	15,2	12 907	439,5	331,8	16,7	150
УМСФ	5 756	81,2	190,0	21,2	5 910	82,1	130,0	27,9	62
ДДАБУ	5 295	186,5	181,9	14,4	6 715	176,4	270,9	15,0	50
УДХТУ*	2 462	131,6	63,4	12,6	3 146	144,6	51,9	16,0	89
ПДАБА*	3 330				4 132	162,2	215,0	11,0	85
УДУНТ*	5 534				7 162	321,3	260,9	12,3	163
КДПУ*	3 360				3 447	181,5	77,5	13,3	101
КНУ	3 597	179,0	105,0	12,7	4 007	174,0	121,0	13,6	78
ДУЕТ	1 936	62,0	61,3	15,7	2 235	59,3	52,8	19,9	45
ДДТУ	1 844	108,5	43,9	12,1	2 455	143,0	62,0	12,0	66

*дані за 2022 р. на сайті ЗВО відсутні.

Джерело: складено авторами за даними планово-економічної та фінансової звітності ЗВО.

Рис. 3. Співвідношення контингенту здобувачів вищої освіти та професорсько-викладацького складу у вишах Дніпропетровської обл. у 2023 р.

Джерело: складено авторами за даними планово-економічної та фінансової звітності ЗВО.

Дніпровський національний університет також має високу питому вагу бюджетників, але при значному контингентові це забезпечується найбільшою в регіоні кількістю освітніх програм — 233, значна частина цих програм відкрита на спеціальностях, які користуються державною підтримкою, або таких, куди набір здійснюється багато років, тобто, відповідно до Умов прийому, максимальний обсяг державного замовлення не обмежується 5 місцями.

Найнижчий рівень бюджетників у складі контингенту має Університет митної справи та фінансів. Особливістю закладу є його спрямованість не на спеціальності, на які держава замовляє підготовку фахівців, а на спеціальності, які обирають вступники.

Який штат науково-педагогічних працівників забезпечує підготовку здобувачів вищої освіти? Кількість професорсько-викладацького складу (ПВС) та контингент здобувачів освіти представлено в табл. 1.

На основі даних табл. 1, робимо висновок, що при нарощенні контингенту всіма закладами освіти у 2023 р. у порівнянні з попереднім роком, не всі виші збільшили кількість професорсько-викладацького складу, який здійснює підготовку студентів.

Враховуючи можливість оплати праці педагогічним працівникам за рахунок бюджетних коштів (загальний фонд — ЗФ) або зароблених коштів (спеціальний фонд — СФ), заклади освіти обирали дві стратегії:

— збільшували кількість ПВС, оплата праці яких здійснюється за рахунок загального фонду, і скорочували кількість ПВС, які працюють за рахунок коштів спецфонду (ДНУ, УДХТУ);

— навпаки, збільшували штат працівників на спецфонді (НТУ, ДДАЕУ).

Чим може бути пояснено вибір таких стратегій? Очевидно, обсягом надходжень загального і спеціального фондів.

На особливу увагу заслуговує показник співвідношення студентів та викладачів, або відповідь на питання, скільки студентів в середньому навчає один викладач (рис. 3).

В середньому один викладач, який отримує зарплату із загального фонду, навчає 8-10 студентів. Причому, у закладах з незначним обсягом контингенту (УДХТУ, ПДАБА, КНУ, ДДУТ) цей показник не перевищує 8,6. Найвищі значення співвідношення студентів-бюджет-

Таблиця 2. Надходження загального і спеціального фондів бюджету ЗВО Дніпропетровщини у 2022—2023 рр.

Назва ЗВО	2022				2023			
	Контингент	ЗФ	СФ	ЗФ/СФ	Контингент	ЗФ	СФ	ЗФ/СФ
КДПУ	3 360	97 051,2	30 686,5	3,2	3 447	86 531,6	35 716,5	2,4
КНУ	3 597	94 921,2	27 828,5	3,4	4 007	87 073,8	44 146,3	2,0
УДУНТ	5 534	206 108,4	76 170,3	2,7	7 162	172 960,7	106 957,0	1,6
ПДАБА*	3 330	127 760,4	48 788,6	2,6	4 132	83 888,0	55 100,0	1,5
УДХТУ*	2 462	73 189,6	36 365,0	2,0	3 146	67 212,5	44 368,0	1,5
ДНУ	8 514	244 249,9	100 014,2	2,4	8 967	194 348,7	135 192,9	1,4
НТУ	9 210	205 223,0	109 697,3	1,9	12 907	188 201,7	164 403,3	1,1
ДУЕТ	1 936	31 617,6	23 974,9	1,3	2 235	29 747,8	32 687,2	0,9
ДДАЕУ*	5 295	83 803,9	57 790,6	1,5	6 715	77 283,3	108 520,0	0,7
УМСФ	5 756	45 466,2	109 723,0	0,4	5 910	44 891,6	131 765,3	0,3

*Дані за кошторисами.

Джерело: складено авторами за даними планово-економічної та фінансової звітності ЗВО.

Таблиця 3. Кількісні і якісні показники діяльності

ЗВО	Контингент	ЗФ	СФ	ЗФ/СФ	Студентів / викладачів
ДУЕТ	2 235	29 747,8	32 687,2	0,9	19,9
УДХТУ	3 146	67 212,5	44 368,0	1,5	16,0
КДПУ	3 447	86 531,6	35 716,5	2,4	13,3
КНУ	4 007	87 073,8	44 146,3	2,0	13,6
ПДАБА	4 132	83 888,0	55 100,0	1,5	11,0
УМСФ	5 910	44 891,6	131 765,3	0,3	27,9
ДДАЕУ	6 715	77 283,3	108 520,0	0,7	15,0
УДУНТ	7 162	172 960,7	106 957,0	1,6	12,3
ДНУ	8 967	194 348,7	135 192,9	1,4	11,5
НТУ	12 907	188 201,7	164 403,3	1,1	16,7

Джерело: складено авторами за даними та планово-економічної та фінансової звітності ЗВО.

Таблиця 4. Показники діяльності Дніпровського державного університету залізничного транспорту ім. академіка Лазаряна, Національної металургійної академії України та Українського державного університету науки і технологій

Рік	Показник	ДДУЗТ	НМетАУ	УДУНТ	Разом
2019	Контингент	3 564	4 515		8 079
	ЗФ	91,5	101,0		192,5
	СФ	51,7	61,0		112,7
2020	Контингент	2 912	3 633		6 545
	ЗФ	97,0	101,1		198,1
	СФ	45,7	65,8		111,5
2021	Контингент	2 517	2 870		5 387
	ЗФ	110,9	98,7		209,6
	СФ	48,0	65,8		113,8
2022	Контингент			5 534	5 534
	ЗФ			206,1	206,1
	СФ			76,2	76,2
2023	Контингент			7 162	7 162
	ЗФ			173,0	173,0
	СФ			107,0	107,0

ників до викладачів встановлено у ДДАЕУ (12,3) та в УМСФ (13,2). Те, що показники відрізняються у закладах освіти, може пояснюватися рядом причин, серед яких зміна форми фінансування (переведення на бюджетні місця) осіб пільгових категорій без виділення додаткових асигнувань.

Співвідношення кількості студентів та викладачів (скільки студентів навчає один викладач незалежно від джерела оплати праці) має ще більший діапазон значень: від 11,0 до 27,9. Заклади освіти майже не можуть впливати на обсяг надходжень загального фонду, але можуть збільшувати обсяги надходжень спеціального фонду шляхом надання освітніх, наукових та інших видів послуг [11]. Ще одним способом збалансування надходжень і видатків є скорочення обсягу витрат. Оскільки найбільшою статтею витрат закладів освіти є оплата праці (зокрема, професорсько-викладацького складу), виші активно працюють над укрупненням груп з метою скорочення обсягів навчального навантаження.

Розглянемо співвідношення надходжень загального і спеціального фондів закладів освіти Дніпропетровщини. У табл. 2 представлено фактичні обсяги надходжень загального і спеціального фондів за КПК 2201160 Підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики за КПК 2282 "Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку", тобто, бюджетні асигнування для здійснення освітньої діяльності та зароблені закладами кошти.

Розглядаючи співвідношення обсягів асигнувань за КПК 2282 Окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм, не віднесені до заходів розвитку

(державних видатків на підготовку фахівців з вищою освітою) та обсягів коштів, які заклади освіти заробляють самостійно, відзначаємо наступне.

Аналіз показників 2022 р. дає змогу визначити, що в цілому перевищення надходжень загального фонду над спеціальним коливалося у межах від 0,4 до 3,4. Причому показник перевищував 3 у двох закладах освіти Кривого рогу: КНУ та КДПУ, де кількість здобувачів освіти була меншою за 4 000 осіб. Тобто, виші фінансувалися переважно за рахунок державних коштів. УДУНТ та ПДАБА фінансуються в основному за рахунок державних коштів, заробляючи у 2,7 та 2,6 менше, ніж виділяється державою. Це характерно і для інших вишів: співвідношення загального і спеціального фондів менше 1,0 тільки в УМСФ.

Аналіз показників 2023 р. показав, що умовно заклади освіти можна розділити на три групи:

— співвідношення надходжень загального фонду до спеціального становить менше 1,0 (УМСФ, ДДАЕУ, ДУЕТ);

— співвідношення надходжень загального фонду та спеціального коливається у межах від 1,0 до 2,0 (ПДАБА, УДХТУ, ДНУ, НТУ, УДУНТ);

— співвідношення перевищує 2,0 (КНУ, КДПУ та ДУЕТ).

Аналізуючи оголошені критерії модернізації мережі ЗВО [10] очікується, що під час оптимізації мережі вишів буде враховуватись кількість населення у місті, де знаходиться університет, та кількість студентів у закладі освіти. Також повідомляється, що протягом 2024 року планується провести перший етап модернізації, тобто первинне об'єднання (укрупнення) шляхом посилення

класичних закладів — педагогічними, гуманітарними, природничими; політехнічних — технічними та будівельними; технологічних — аграрними, харчовими та ветеринарними.

Беручи до уваги тільки кількісний критерій як підставу для укрупнення у вигляді контингенту здобувачів освіти (без аналізу профільного спрямування закладу освіти), умовно першими кандидатами на укрупнення будуть заклади освіти, контингент яких менше 5 000 осіб (табл. 3).

Аналіз даних табл. 3 не дає змогу зробити однозначні висновки.

З одного боку, підтверджується теза про необхідність укрупнення закладів освіти, із контингентом менше 5 000 студентів. У даному випадку, під критерії укрупнення потрапляють п'ять із десяти розглянутих закладів освіти області (у тому числі Український державний хіміко-технологічний університет та Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, які Розпорядженням КМУ від 11.07.2023 № 620-р уже приєднано до Українського державного університету науки і технологій). На користь цього рішення вступає низький показник самофінансування (співвідношення загального і спеціального фондів становить 1,5).

Інші 5 закладів освіти не підпадають під умови об'єднання. Найбільші ЗВО області — Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара та Національний технічний університет "Дніпровська політехніка" мають найбільший контингент студентів, причому кількість бюджетників становить 40% і 30% відповідно. Такий високий рівень контингенту забезпечується за рахунок диверсифікації (багатопротилежності) освітньої діяльності. Так, в НТУ здобувачам освіти пропонується 150 освітніх програм, а в ДНУ — 233.

Аналіз економічної ефективності об'єднання ДДУЗТ та НМетАУ представлено в табл. 4.

З економічної точки зору доцільність укрупнення є спірною. Не зважаючи на стрімке зменшення контингенту у двох закладах разом, держава продовжувала нарощувати обсяг бюджетних асигнувань (загальний фонд) протягом 2019—2021 рр.: 192,5 млн грн, 198,1 млн грн та 210 млн грн відповідно. Після реорганізації об'єднаний УДУНТ у 2022 р. отримав фінансування майже на тому ж рівні — 206,1 тис. грн. При цьому майже половину контингенту (48,4%) становили бюджетники. У 2023 р. питома вага бюджетників у контингенті скоротилася до 38%, і, не зважаючи на загальне збільшення кількості студентів, виш отримав менше бюджетних асигнувань (173,0 млн грн). Але найголовніше питання полягає у тому, наскільки заклад освіти може забезпечити свою фінансову автономію. Так, до об'єднання спеціальний фонд надходжень двох автономних вишів залишався на приблизно однаковому рівні (111—113 млн грн). Після об'єднання зменшився: 76,2 млн грн у 2022 р. та 107, млн грн у 2023 р. Виходить, що не зважаючи на укрупнення та, як наслідок, скорочення державних видатків, заклад значною мірою залежить від бюджетних асигнувань.

Відтак, концепція оптимізації мережі ЗВО в Україні на основі кількісного критерію — контингенту здобувачів, є недостатньо обґрунтованою. На наш погляд, крім кількості здобувачів освіти в основу прийняття

рішення про укрупнення ЗВО має бути покладений коефіцієнт співвідношення загального і спеціального фондів, що дозволить державі перейти від політики утримування ЗВО до політики підтримки вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити ряд висновків.

1. У Дніпропетровській області 12 закладів вищої освіти, 10 із них оприлюднили планово-економічну та фінансову звітність на своїх офіційних веб-сайтах.

2. Аналіз показав, що у закладах переважну частину контингенту здобувачів представляють студенти-контрактники. Частка студентів-бюджетників становить від 18% до 49% у ЗВО області.

3. Заклади освіти фінансуються за рахунок бюджетних асигнувань (загальний фонд бюджету) та за рахунок коштів отриманих за надання послуг (спеціальний фонд). Співвідношення обсягів загального і спеціального фондів різне, в цілому у вишах Дніпропетровщини переважає загальний фонд.

4. З метою реалізації концепції оптимізації мережі ЗВО при прийнятті рішення щодо об'єднання вишів, окрім кількості здобувачів освіти запропоновано використовувати також коефіцієнт співвідношення загального і спеціального фондів.

Література:

1. European Tertiary Education Register. (2021) How are European higher education institutions funded? New evidence from ETER microdata, Analytical Report. No.2/2019, URL : https://www.eter-project.com/uploads/analytical-reports/ETER_AnalyticalReport_02_final.pdf
2. Lugovyi, V., Slyusarenko, O., & Talanova, Z. (2021). Two strategies for the higher education development: which from its does for Ukraine lack? International Scientific Journal of Universities and Leadership, (12), 35—52. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52>
3. OECD (2022), Resourcing Higher Education in Portugal, Higher Education, OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/a91a175e-en>.
4. Вступна кампанія. (2023). Єдина державна електронна база з питань освіти. URL : <https://vstup-edbo.gov.ua/>
5. Григораш О. В. Фінансові аспекти формування ринку освітніх послуг в Україні на прикладі спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування". Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": науковий журнал. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. № 28 (56). С. 52—57.
6. Губанова Т. О. (2023) Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. Київський юридичний журнал, 3, 23—31.
7. Калашнікова, С., & Оржель, О. (2022). Оптимізація мережі закладів вищої освіти: теоретичні особливості та практичні рекомендації. Міжнародний науковий журнал "Університети і лідерство", 13, 89—129. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>.
8. Кремень, В. Г. (2023). Університетська мережа в Україні: необхідність модернізації. За результатами

наукової доповіді на засіданні Стратегічної сесії керівників закладів вищої освіти, 2 березня 2023 р. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 5 (1), 1—4. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5106>

9. Кремень, В. Г., Луговий, В. І., Саух, П. Ю., & Таланова, Ж. В. (2022). Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4 (1). URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>

10. МОН оприлюднило орієнтовні критерії модернізації мережі вишів. Osvita.ua. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/91422/>

11. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами освіти, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 796.

12. У Міносвіти визначили критерії укрупнення ЗВО. Business.ua. URL: <http://surl.li/rdvkc>

13. Ченцов В. В., Григораш О. В. Індикативна собівартість як чинник формування ринку освітніх послуг: регіональний аспект (на прикладі спеціальності 072 "Фінанси, банківська справа та страхування"). Бізнес-Інформ 2023. № 2. С. 123—129.

14. Шевчук, І., & Шевчук, А. (2022). Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. Економіка та суспільство, (39). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>

References:

1. The official site of European Tertiary Education Register (2021), "How are European higher education institutions funded? New evidence from ETER microdata", Analytical Report. No.2/2019, available at: <https://zenodo.org/records/5083016> (Accessed 7 March 2024).

2. Lugovyi, V., Slyusarenko, O., and Talanova, Z. (2021), "Two strategies for the higher education development: which from its does for Ukraine lack?", International Scientific Journal of Universities and Leadership, vol. 12, pp. 35—52. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-35-52>.

3. The official site of OECD iLibrary (2022), "Resourcing Higher Education in Portugal", OECD Publishing, Paris, available at <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/a91a175e-en/index.html?itemId=/content/publication/a91a175e-en> (Accessed 7 March 2024).

4. The official site of State electronic database on education, (2023). "Admission campaign", available at: <https://vstup.edbo.gov.ua/> (Accessed 7 March 2024).

5. Hryhorash, O. V. (2023), "Financial aspects of formation of the market of educational services in Ukraine on the example of major 072 "Finance, Banking and Insurance", Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya "Ekonomika": naukovyi zhurnal, vol. 28 (56), pp. 52—57.

6. Hubanova, T. O. (2023), "Functioning of Higher Education Institutions under Martial Law: Current Status and Prospects", Kyivskyi yurydychnyi zhurnal, vol. 3, pp. 23—31.

7. Kalashnikova, S., and Orzhel, O. (2022), "Optimization of higher education institutions network: theoretical features and practical recommendations", Mizhnarodnyi

naukovyi zhurnal "Universytety i liderstvo", vol. 13, pp. 89—129. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-89-129>.

8. Kremen, V. H. (2023), "University network in Ukraine: the need for modernization. Based on the results of a scientific report at the meeting of the Strategic Session of Heads of Higher Education Institutions, March 2, 2023", Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, vol. 5 (1), pp. 1—4, available at: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5106>.

9. The official site Osvita.ua (2014), "Ministry of Education and Science published indicative criteria for the university network modernization", available at: <https://osvita.ua/vnz/reform/91422/> (Accessed 7 March 2024).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On approval of the list of paid services that may be provided by educational institutions, other institutions and establishments of the educational system belonging to the state and municipal form of ownership", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 7 March 2024).

11. The official site Business.ua (2024), "The Ministry of Education has defined the criteria for the consolidation of higher education institutions", available at: <http://surl.li/rdvkc> (Accessed 7 March 2024).

12. Chentsov, V. V. and Hryhorash, O. V. (2023), "Indicative Cost as a Factor in the Formation of the Educational Services Market: Regional Aspect (on the Example of the Major 072 "Finance, Banking and Insurance")", Biznes-Inform, vol. 2, pp. 123—129.

13. Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022), "Educational Analytics through the Prism of War: Challenges and Opportunities for Ukrainian Higher Education", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 39. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

V. Tokar,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1879-5855>

K. Savchuk,

PhD in Economics, Doctorate Student, European University

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8169-2470>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.26

ASSET MANAGEMENT OF INSTITUTIONAL INVESTORS AND FINANCIAL SECURITY OF EU MEMBER-STATES: INSIGHTS FROM INSURANCE PENETRATION ANALYSIS

В. В. Токар,

д. е. н., професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки, Державний торговельно-економічний університет

К. Д. Савчук,

к. е. н., докторант, Європейський університет

УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ІНСТИТУЦІЙНИХ ІНВЕСТИРІВ ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА КРАЇН-ЧЛЕНІВ ЄС: ВИСНОВКИ З АНАЛІЗУ ПРОНИКНЕННЯ СТРАХУВАННЯ

This article provides an insightful examination of the critical role played by institutional investors, particularly insurance companies, in promoting financial stability and development within the European Union. It highlights the importance of insurance penetration as a key indicator of economic solidity and resilience beyond the conventional banking sector, emphasizing that the role of institutional investors is not limited to mere financial gain but extends to the broader objective of enhancing macroeconomic stability. This necessitates a deep understanding of the economic environment, regulatory frameworks, and market dynamics.

The study introduces an innovative framework to categorize EU member-states based on their levels of insurance penetration, creating five distinct groups: critical, dangerous, unsatisfactory, satisfactory, and optimal. This classification is instrumental in assessing the financial strength and resilience of each member-state, thereby assisting policymakers, regulators, and financial institutions in developing effective financial policies and investment strategies.

The research reveals considerable disparities in insurance penetration rates across EU member-states, highlighting differences in economic structures, wealth distribution, and cultural attitudes towards insurance. Luxembourg emerges as a notable example with a remarkably high penetration rate, while Lithuania faces a critical challenge with its significantly low rate. This variance points to the diverse financial contexts within the EU, underlining the need for country-specific financial approaches and regulatory interventions.

The study explores the impact of insurance penetration on overall financial stability, suggesting that higher penetration rates are associated with enhanced economic resilience, particularly during financial crises. The findings of this study have significant implications for financial governance in the EU. They suggest a need for a more coordinated approach to financial regulation and policy-making, considering the varying levels of insurance penetration and the unique financial challenges each member-state faces. The study underscores the importance of fostering a more inclusive and resilient financial system within the EU, one that can better withstand economic shocks and contribute to the overall economic well-being of the region.

У статті розглянуто роль інституційних інвесторів, зокрема страхових компаній, усприянні фінансовій стабільності та розвитку в Європейському Союзі. Підкреслено важливість проникнення страхування як ключового індикатора економічної надійності та стійкості небанківського фінансового сектору, наголошено, що роль інституційних інвесторів не обмежується лише фінансовою вигодою, а поширюється на ширшу мету — зміцнення макроекономічної стабільності, що вимагає глибокого розуміння економічного середовища, регуляторної бази та ринкової динаміки.

У статті представлено інноваційний підхід до класифікації країн-членів ЄС на основі рівня проникнення страхування, що дозволило виокремити п'ять окремих груп з критичним, небезпечним, незадовільним, задовільним і оптимальним рівнем фінансової безпеки. Ця класифікація допомагає оцінити фінансову міцність і стійкість кожної країни-члена, тим самим допомагаючи політикам, регуляторам і фінансовим установам у розробці ефективної фінансової політики та інвестиційних стратегій.

Дослідження виявило значні розбіжності в рівнях проникнення страхування в країнах-членах ЄС, що свідчить про відмінності в економічних структурах, розподілі багатства та культури страхування. Люксембург є яскравим прикладом з надзвичайно високим рівнем проникнення страхування, у той час як Литва стикається з проблемами, які пов'язані з низьким значенням цього показника. Така різниця вказує на відмінності фінансових умов у межах ЄС, підкреслюючи необхідність застосування специфічних для кожної країни фінансових підходів та регуляторних інтервенцій.

У статті визначено вплив проникнення страхування на загальну фінансову стабільність, припускається, що вищий рівень проникнення асоціюється з підвищеною економічною стійкістю, особливо під час фінансових криз. Висновки з цього дослідження можуть бути використані у фінансовому управлінні ЄС. У статті вказано на необхідність більш скоординованого підходу до фінансового регулювання та формування політики, враховуючи різні рівні проникнення страхування та унікальні фінансові виклики, з якими стикається кожна країна-член ЄС. У дослідженні підкреслено важливість створення більш інклюзивної та стійкої фінансової системи в ЄС, яка здатна краще протистояти економічним потрясінням і сприяти економічному добробуту в регіоні.

Key words: asset management, EU member-states, financial security, institutional investors, insurance penetration, investment strategies.

Ключові слова: управління активами, країни-члени ЄС, фінансова безпека, інституційні інвестори, проникнення страхування, інвестиційні стратегії.

GENERAL STATEMENT OF THE PROBLEM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

In the modern financial landscape, institutional investors, particularly insurance companies, play a pivotal role in the overall economic stability and growth of EU member states. These entities are major actors in asset management, controlling substantial investment portfolios and influencing capital markets. The strategic deployment of these assets is crucial, not only for the investors themselves but also for the financial health of the broader economy. Herein lies a dual challenge: optimizing investment strategies for institutional investors while ensuring the financial security and resilience of EU economies.

The crux of the problem revolves around the concept of insurance penetration — the ratio of insurance premiums to Gross Domestic Product (GDP) — which serves as a key indicator of an economy's financial depth and stability. Higher insurance penetration rates typically reflect a more developed insurance market, suggesting a greater capacity to absorb financial shocks. This relation-

ship becomes particularly salient in the context of the EU, where economic interconnectedness heightens the impact of financial stability or instability in individual member states on the entire union.

From a scientific perspective, understanding the dynamics between asset management of institutional investors and the financial security of EU member states presents a complex and fertile ground for research. It involves analyzing financial models, economic theories, and market behaviors, necessitating a multidisciplinary approach encompassing finance, economics, and political science. This investigation contributes to the academic discourse by providing empirical insights and theoretical frameworks that can shape future research in these fields.

Practically, the findings of this research hold significant implications for policymakers, regulatory bodies, and financial institutions. As EU member states grapple with financial challenges, including market volatility, regulatory changes, and economic downturns, insights into how insurance penetration impacts financial security are invaluable. They aid in formulating robust financial policies, devising regulatory frameworks, and

guiding investment strategies that bolster economic resilience. Furthermore, understanding these dynamics is crucial for insurance companies themselves, guiding their asset management strategies to achieve sustainable growth and contribute positively to the financial ecosystem.

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS

The theme of safeguarding the financial security of the state is extensively explored across a multitude of scholarly works, delving into its various dimensions. These publications delve into the intricate interplay between economic policies, fiscal strategies, and governmental initiatives aimed at ensuring the stability and resilience of national finances. Scholars scrutinize the impact of global economic trends, domestic fiscal measures, and regulatory frameworks on the overall financial health of the state. Furthermore, analyses often extend to encompass geopolitical factors, technological advancements, and socio-economic dynamics, shedding light on their implications for maintaining robust financial security. In essence, these studies offer comprehensive insights into the multifaceted nature of safeguarding the financial security of the state, thereby contributing to informed policymaking and strategic decision-making processes.

For instance, Zaichko proposed new metrics to enhance the evaluation of a state's financial security, such as banking security (the contribution of the National Bank of Ukraine's revenues to national budget revenues), non-banking financial market security (the comparison of private and state pension fund revenues), and budget security (the ratio of public debt service and repayment to GDP) [1, p. 24]. The study would gain from comparing these new metrics with established methods used in other countries, like those in the EU, to ascertain their validity.

Han suggests that for China to gain financially, it must engage more in financial internationalization, balancing minimal risks with significant rewards. This would involve improving international exchanges, collaboration, reforming the global financial system, and standardizing the capital market. A gradual approach with a strong financial management and supervision system is crucial for stability [2, p. 6]. Yet, the suggestions for enhancing exchanges and collaboration are too vague for effective implementation.

Siemiakowski emphasizes the need for both public and private sectors to intensify efforts in handling international financial transactions, acknowledging that many financial risks are international or global, beyond national control. He notes the increase in political risk, especially in the EU, exacerbating economic instability. Developed EU countries, attracting more investor interest, fare better in external funding than developing economies [3, pp. 94–95]. However, the study lacks practical advice for policymakers or practitioners, diminishing its value for decision-making.

Nosan and Nazarenko identify a lack of conceptual frameworks for financial security management, the difficulty in accessing relevant public information, too many indicators including outdated ones, and a shortage of effective models at various levels. They propose a com-

prehensive 16-element model focusing on organizational culture and sustainable development, among others [4, p. 145]. However, they don't explore the practical challenges or implementation issues of these principles, limiting the study's practicality.

Hrytsenko, Zakharkina, Zakharkin, Novikov, and Chukhno highlight the role of digital technology in enhancing transparency in financial matters, particularly in public finance. This transparency helps reduce financial abuses, corruption, and the shadow economy, thereby improving financial security [5, p. 173]. But the research does not consider the possible negative consequences or challenges of increased digitalization in financial systems.

Pantilieieva discusses the impact of the digital economy and the integration of digital technologies in financial innovations on financial security. She stresses the need for measures to prevent negative effects, like enhancing the ability to adopt financial innovations and improving financial security monitoring. This is important for assessing economic stability and ensuring inclusivity [6, p. 33–34]. However, the study does not delve into the broader socio-economic impacts of such inclusivity, narrowing the scope of the analysis.

Vaitkus and Vasiliauskaite describe financial security for households, businesses, and governments as needing active maintenance, being sensitive to external factors, and ensuring the fulfillment of essential needs and financial independence. They note that these characteristics depend on economic development, purchasing power, reserve accumulation, and consumption stability. Legal regulations and anti-corruption efforts are also significant, according to their panel regression analysis [7, p. 86]. However, they only briefly mention possible future research areas, like including qualitative aspects in financial security analysis, without detailed exploration.

Rushchysyn, Medynska, Nikonenko, Kostak, and Ivanova argue for an effective mechanism, like a coordination center, for comprehensive economic and financial sector monitoring by state authorities. This center would work with different government branches to identify and forecast financial threats [8, p. 239]. However, the study primarily focuses on domestic aspects, not considering international standards or practices in financial security management.

Kudriashov discusses critical infrastructure as crucial for uninterrupted essential services, resilience, and recovery from disruptions. It includes various sectors and should be supported without straining financial security. Fiscal policy adjustments are essential for stability [9, pp. 21–22]. Yet, specific strategies or measures for enhancing economic stability and financial security are not explored, leaving the recommendations ambiguous.

Poltorak, Potryvaieva, Kuzoma, Volosyuk, and Bobrovska propose a five-tier doctrinal model for state financial security in the context of globalization. This model covers doctrinal, conceptual, strategic, software, and planned aspects, employing a polynomial algorithm for forecasting, which includes various indicators derived from SWOT and TOWS analyses [10, pp. 32–33]. However, they do not address potential limitations or challenges of their models and methodologies, which might overestimate their effectiveness.

Despite these studies providing valuable insights into different facets of financial security, they lack a focused examination of the relationship between the asset management of institutional investors and the financial security of EU member-states.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE (TASK STATEMENT)

Utilizing threshold and comparative analysis, the article aims to examine the current state and trends of insurance penetration in EU member states, compare the observed insurance penetration levels with established threshold values indicating the financial security of a state, and provide insights and recommendations for policymakers and financial regulators to optimize the role of institutional investors in enhancing the financial security of the state.

SUMMARY OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The set of metrics used to assess the financial security of the state encompasses an indicator that highlights the contribution of institutional investors in safeguarding non-banking financial market security, specifically the insurance penetration rate (insurance premiums as a percentage of GDP). Table 1 outlines the ranges of values for this specific indicator, illustrating different levels of financial security of the state. For instance, optimal financial security is considered to be achieved when the insurance penetration rate equals or surpasses 8 percent of GDP.

Table 2 displays the current insurance penetration rates for EU member states from 2019 to 2022, along with the growth of this metric and the ranking of countries based on their average level attained throughout this timeframe.

One of the most striking observations is the significant variance in penetration rates among EU member-states. Luxembourg leads with an average penetration rate of 34.8%, which is substantially higher than the second-placed Denmark at 11.0%. At the lower end, Lithuania has the lowest average at 1.9%. This disparity indicates differing economic structures, levels of wealth, and perhaps varying attitudes towards insurance in different countries.

Luxembourg's position as the leader in insurance penetration can be attributed to its robust financial sector, which includes a significant insurance industry. Its rates, however, show considerable fluctuation, with a drop in 2020 (30.6%) followed by a rebound in 2021 (38.5%) and another decline in 2022 (31.9%). This pattern could reflect economic disruptions, possibly due to events like the COVID-19 pandemic and subsequent economic recovery phases.

Denmark, Ireland, France, and Sweden, which complete the top five, maintain relatively stable insurance penetration rates throughout the four years, with minor fluctuations. This stability could be indicative of mature insurance markets with consistent demand and well-established insurance practices. On the other end of the spectrum, countries like Lithuania, Bulgaria, Greece, and the Slovak Republic have some of the lowest insurance

Table 1. The interplay between insurance penetration rate and financial security of the state

Levels of financial security of the state	Insurance penetration rate (insurance premiums to GDP), %				
	[1; 2)	[2; 4)	[4; 6)	[6; 8)	≥ 8
	critical	dangerous	unsatisfactory	satisfactory	optimal

Source: elaborated based on reference [11].

penetration rates, hovering around 2%. Generally, Western European countries (like Luxembourg, Denmark, Ireland) have higher penetration rates compared to Eastern European countries (like Hungary, Greece, Bulgaria). These figures suggest either a lack of awareness or accessibility to insurance products or possibly economic conditions where insurance is not prioritized.

The overall average penetration rate for all the countries over the four-year period is 6.4%. An interesting observation is the decline in average insurance penetration rate across all EU member states from 6.6% in 2019 to 6.0% in 2022. This decline could be indicative of a broader economic trend or changing attitudes towards insurance in Europe. The year 2020, marked by the onset of the COVID-19 pandemic, shows a slight decline (6.3%) compared to 2019, which could be attributed to the economic impact of the pandemic. However, there's a slight increase in 2021 (6.7%) before another decline in 2022.

The data in Table 3 categorizes EU member-states based on the degree of financial security within their non-banking financial markets, as assessed through the lens of insurance penetration rates. This categorization is divided into five levels: critical, dangerous, unsatisfactory, satisfactory, and optimal.

At the critical level, we find Lithuania standing alone. This suggests that Lithuania's insurance market is

Table 2. Insurance penetration rates in EU member-states from 2019 to 2022

Country	2019	2020	2021	2022	Average	Rank
Luxembourg	38.0	30.6	38.5	31.9	34.8	1
Denmark	10.9	11.3	11.3	10.3	11.0	2
Ireland	11.8	10.8	11.3	8.9	10.7	3
France	10.6	10.0	10.6	10.3	10.4	4
Sweden	8.8	9.8	11.1	11.1	10.2	5
Netherlands	9.2	9.6	9.0	8.3	9.0	6
Italy	7.8	8.1	7.8	6.7	7.6	7
Germany	6.6	6.9	6.7	6.2	6.6	8
Belgium	6.1	6.0	6.3	6.0	6.1	9
Portugal	5.3	4.5	5.8	4.7	5.0	10
Spain	4.9	5.0	4.9	4.6	4.8	11
Slovenia	4.8	5.0	4.8	4.6	4.8	12
Austria	4.4	4.7	4.5	4.3	4.5	13
Estonia	3.5	3.4	3.2	3.2	3.3	14
Czechia	2.8	2.9	2.9	2.9	2.9	15
Latvia	2.8	2.6	2.5	2.6	2.6	16
Croatia	2.6	2.8	2.7	2.5	2.6	17
Poland	2.7	2.6	2.5	2.2	2.5	18
Slovak Republic	2.7	2.6	2.3	2.4	2.5	19
Hungary	2.4	2.5	2.4	2.1	2.3	20
Greece	2.2	2.5	2.5	2.2	2.3	21
Bulgaria	2.4	2.4	2.3	2.1	2.3	22
Finland	2.5	1.7	2.0	1.6	2.0	23
Lithuania	1.9	1.9	1.9	1.8	1.9	24
Average	6.6	6.3	6.7	6.0	6.4	X

Source: elaborated based on reference [12].

significantly underdeveloped or underutilized, which may indicate potential vulnerabilities in its financial system. This could be due to a range of factors, such as low levels of public awareness about insurance, limited availability of insurance products, or broader economic challenges that make insurance less affordable or less prioritized by individuals and businesses.

The dangerous category includes a broad group of countries: Bulgaria, Croatia, Czechia, Estonia, Finland, Greece, Hungary, Latvia, Poland, and the Slovak Republic. The classification of these markets as dangerous suggests that while they may have more developed insurance sectors than Lithuania, there still exist significant gaps in coverage that could leave these economies exposed to systemic risks. These countries might be experiencing similar issues as Lithuania, but to a lesser degree, or they might have specific challenges such as limited types of insurance available or high levels of market concentration in few insurance providers.

In the unsatisfactory category, we find Austria, Portugal, Slovenia, and Spain. This suggests that these countries have insurance markets that are somewhat more developed than those in the Dangerous category, but still have significant room for improvement. Issues here might include a lack of comprehensive coverage across all sectors of the economy, relatively high insurance premiums, or a lack of public trust in insurance providers.

The satisfactory level consists of Belgium, Germany, and Italy. These countries are likely to have well-established insurance markets with a range of products available, reasonable levels of public participation, and a regulatory framework that supports market stability and consumer protection. However, the classification as merely satisfactory suggests that there is still room for these markets to become more inclusive, innovative, or competitive.

Finally, the optimal category includes Denmark, France, Ireland, Luxembourg, the Netherlands, and Sweden. This suggests that these countries have highly developed insurance markets that play a significant role in their overall financial ecosystems. These markets are likely characterized by high levels of insurance penetration, a wide variety of insurance products catering to different needs, a competitive landscape with multiple providers, and a strong regulatory framework that ensures market stability and protects consumers.

For the EU as a whole, Table 3 suggests a varied landscape in terms of insurance market development, underscoring the need for tailored approaches to financial market regulation and consumer education in different EU member-states.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS AREA

The research has underscored the pivotal role of insurance penetration as a crucial indicator of economic stability and a marker for assessing the security of the non-banking financial markets in EU member-states. The analysis highlighted significant disparities in insurance penetration rates across EU member-states, indicating varied levels of financial security and economic resilience.

Table 3. Categorization of EU member-states by the level of financial security (insurance penetration indicator)

Levels of financial security	Critical	Dangerous	Unsatisfactory	Satisfactory	Optimal
EU member-states	Lithuania	Bulgaria, Croatia, Czechia, Estonia, Finland, Greece, Hungary, Latvia, Poland, Slovak Republic	Austria, Portugal, Slovenia, Spain	Belgium, Germany, Italy	Denmark, France, Ireland, Luxembourg, Netherlands, Sweden

Source: elaborated based on reference [12].

These variations pointed to deeper underlying factors such as economic structures, levels of wealth, and public attitudes towards insurance. Particularly striking was the stark contrast between countries like Luxembourg, with exceptionally high penetration rates, and nations like Lithuania, where the rates are critically low. This dichotomy not only reflects the economic and regulatory landscape of these countries but also signals areas of potential vulnerability or strength within the EU's financial ecosystem.

Institutional investors, particularly in the insurance sector, have a pivotal role to play in this context. Their asset management strategies need to be aligned not just with the pursuit of financial returns but also with the enhancement of financial security at the macroeconomic level. This requires a nuanced understanding of the economic environment, regulatory landscape, and market dynamics.

Future research should aim to establish threshold values for key indicators of a state's financial security, such as life and non-life insurance penetration rates. These threshold values would serve as benchmarks for evaluating the financial health and stability of the EU member-states, offering a more nuanced and quantitative understanding of where each country stands in terms of financial security. This approach would enable a more targeted analysis of countries falling into categories like critical or dangerous, facilitating a deeper understanding of the specific challenges and needs in these regions.

Furthermore, comparative analysis holds immense potential for expanding the understanding of the security of non-banking financial markets, not only within the EU member-states but also in countries-candidates aspiring to join the EU. Such comparative studies would illuminate how differing regulatory frameworks, economic conditions, and market dynamics influence the development and stability of insurance markets. This research could be instrumental in guiding policy decisions, regulatory reforms, and strategic investments in these countries.

ACKNOWLEDGEMENTS

The study was carried out as part of the grant "EU ECONOMIC SECURITY" (project number: 101083446, project acronym: EUSECOS, call: ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH, topic: ERASMUS-JMO-2022-CHAIR) supported by the European Education and Culture Executive Agency.

Literature:

1. Zaichko, I. V. (2020). Methodical provision of financial security assessment of the state. *Economies'*

Horizons, vol. (12), pp. 15—25. URL: [https://doi.org/10.31499/2616—5236.1\(12\).2020.205284](https://doi.org/10.31499/2616—5236.1(12).2020.205284) (date of access: 10.01.2024).

2. Han, R. (2018). Financial internationalization and financial security issues. Open Access Library Journal, vol. 5, no. 9, pp. 1—7. URL: <https://doi.org/10.4236/oalib.1104874> (date of access: 10.01.2024).

3. Siemiatkowski, P. (2017). External financial security of the European Union member states outside the Eurozone. Journal of International Studies, vol. 10, no. 4, pp. 84—95. URL: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-4/6> (date of access: 10.01.2024).

4. Nosan, N., and Nazarenko, S. (2022). Financial security management in economic security systems at different levels of management systems: methodological problems. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 6 (41), pp. 138—146. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v6i41.251418> (date of access: 10.01.2024).

5. Hrytsenko, L., Zakharkina, L., Zakharkin, O., Novikov, V., and Chukhno, R. (2022). The impact of digital transformations on the transparency of financial-economic relations and financial security of Ukraine. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 3 (44), pp. 167—175. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3767> (date of access: 10.01.2024).

6. Пантелєєва, Н. М. (2020). Фінансова безпека в умовах цифрової економіки: очікування і реальність. Фінансовий простір. № 2 (38). С. 22—37. URL: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(38\).2020.209289](https://doi.org/10.18371/fp.2(38).2020.209289) (date of access: 10.01.2024).

7. Vaitkus, R., and Vasiliauskaite, A. (2022). An assessment of the impact of legal regulation on financial security in OECD countries. Journal of Risk and Financial Management, vol. 15, pp. 86. URL: <https://doi.org/10.3390/jrfm15020086> (date of access: 10.01.2024).

8. Rushchyshyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z., and Ivanova, R. (2021). Regulatory and legal component in ensuring state's financial security. Business: Theory and Practice, vol. 22 (2), pp. 232—240. URL: <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13580> (date of access: 10.01.2024).

9. Кудряшов, В. П. (2021). Критична інфраструктура та фінансова безпека. Фінанси України, № 2, С. 7—25. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.007> (date of access: 10.01.2024).

10. Poltorak, A., Potryvaieva, N., Kuzoma, V., Volosyuk, Y., and Bobrovska, N. (2021). Development of doctrinal model for state financial security management and forecasting its level. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 5 13 (113), pp. 26—33. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056> (date of access: 10.01.2024).

11. Міністерство економічного розвитку та торгівлі України (2013). Наказ від 29.10.2013 № 1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (date of access: 10.01.2024).

12. OECD.stat (2024). Insurance indicators: Penetration. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND> (date of access: 10.01.2024).

References:

1. Zaichko, I. V. (2020), "Methodical provision of financial security assessment of the state", Economies' Horizons, vol. 1 (12), pp. 15—25. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616—5236.1\(12\).2020.205284](https://doi.org/10.31499/2616—5236.1(12).2020.205284).

2. Han, R. (2018), "Financial internationalization and financial security issues", Open Access Library Journal, vol. 5, no. 9, pp. 1—7. DOI: <https://doi.org/10.4236/oalib.1104874>.

3. Siemiatkowski, P. (2017), "External financial security of the European Union member states outside the Eurozone", Journal of International Studies, vol. 10, no. 4, pp. 84—95. DOI: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-4/6>.

4. Nosan, N., and Nazarenko, S. (2022), "Financial security management in economic security systems at different levels of management systems: methodological problems", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 6 (41), pp. 138—146. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v-6i41.251418>.

5. Hrytsenko, L., Zakharkina, L., Zakharkin, O., Novikov, V., and Chukhno, R. (2022), "The impact of digital transformations on the transparency of financial-economic relations and financial security of Ukraine", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 3 (44), pp. 167—175. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3767>.

6. Pantelieieva, N. M. (2020), "Financial security in the digital economy: expectations and reality", Financial space, vol. 2 (38), pp. 22—37. DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(38\).2020.209289](https://doi.org/10.18371/fp.2(38).2020.209289).

7. Vaitkus, R., and Vasiliauskaite, A. (2022), "An assessment of the impact of legal regulation on financial security in OECD countries", Journal of Risk and Financial Management, vol. 15, pp. 86. DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm15020086>.

8. Rushchyshyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z., and Ivanova, R. (2021), "Regulatory and legal component in ensuring state's financial security", Business: Theory and Practice, vol. 22 (2), pp. 232—240. DOI: <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13580>.

9. Kudriashov, V. P. (2021), "Critical infrastructure and financial security", Finance of Ukraine, vol. 2, pp. 7—25. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.02.007>.

10. Poltorak, A., Potryvaieva, N., Kuzoma, V., Volosyuk, Y., and Bobrovska, N. (2021), "Development of doctrinal model for state financial security management and forecasting its level", Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 5, no. 13 (113), pp. 26—33. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056>.

11. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013), Order "On Approval of the Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Accessed 10.01.2024).

12. OECD.stat (2024), "Insurance indicators: Penetration", available at: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INSIND> (Accessed 10.01.2024).
Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.

В. В. Роледерс,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, страхування та банківської справи, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6653-6583>

І. М. Сисоєва,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки обліку та оподаткування, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0567-1658>

І. В. Гріщенко,

викладач кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4429-4579>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.32

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ПРОЦЕСИ В ЦИРКУЛЯРНІЙ ЕКОНОМІЦІ

V. Roleders,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Insurance and Banking, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National University

I. Sysoeva,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation, Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National University

I. Grischenko,

Lecturer of the Department of Jurisprudence and Humanitarian Disciplines,
Vinnytsia Educational and Scientific Institute of Economics of the West Ukrainian National university

BASIC APPROACHES AND PROCESSES IN THE CIRCULAR ECONOMY

У статті досліджено концептуальні засади поняття "циркулярна економіка". Розглянуто організацію логістики виробничих процесів.

Охарактеризовано підходи до моделювання ЕЛЛ: організаційний, потоковий, процесний. Основною відмінністю підходів є розуміння сутності ланцюга та елементів, що його утворюють. Визначено, що основною відмінністю підходів є розуміння сутності ланцюга та елементів, що його утворюють. Зазначено, що важливим аспектом є інтеграція принципів логістики і сталого екологічно збалансованого розвитку для створення ефективних стратегічних рішень та організаційно-технологічних альтернатив на різних рівнях підприємства. Доведено, що основу циркулярної економіки утворюють повні, замкнуті ЛЛ, що забезпечують інтегрований еколого-економічний ефект протягом всього життєвого циклу продукту завдяки відновленню цінності продуктів, матеріалів, ресурсів, а об'єктом управління в замкнутому ЛЛ при процесному підході є логістичні бізнес-процеси на рівні мікро-, мезо- та макро-ЕЛС. Розглянуто рівні циркулярної економіки.

The article examines the conceptual foundations of the concept of "circular economy". The organization of the logistics of production processes is considered.

The purpose of the article is to develop the conceptual foundations of the strategy for implementing ecologically oriented logistics management of production systems. An important aspect is the integration of the principles of logistics and sustainable ecologically balanced development for the creation of effective strategic solutions and organizational and technological alternatives at various levels of enterprises.

The results. Approaches to ELL modeling are characterized: organizational, flow, process. The main difference between the approaches is the understanding of the essence of the chain and the elements that make it up. It was determined that the main difference between the approaches is the understanding of the essence of the chain and the elements that make it up. It is noted that an important aspect is the integration of the principles of logistics and sustainable ecologically balanced development for the creation of effective strategic solutions and organizational and technological alternatives at different levels of the enterprise. It has been proven that the basis of the circular economy is formed by complete, closed LLs, which provide an integrated ecological and economic effect throughout the entire product life cycle thanks to the recovery of the value of products, materials, resources, and the object of management in a closed LL with a process approach is logistics business processes on levels of micro-, meso— and macro-ELS.

Conclusions. Thus, Ukraine should actively develop and implement effective programs for the transition from a linear economy model to a circular one. Cities and regions should develop and implement tools aimed at reducing waste and pollutant emissions. Businesses should actively implement circular practices such as product recovery, waste disposal and consumption reduction.

Ключові слова: циркулярна економіка, зелена економіка, виробничі процеси, логістика виробничих процесів, рівні циркулярної економіки.

Key words: circular economy, green economy, production processes, logistics of production processes, levels of circular economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найновіші виклики у світовій системі, які є синтезом глобалізації, четвертої промислової революції та трансформації ресурсно-сировинної моделі розвитку, настають із необхідності модернізації промисловості. Інструментом для досягнення цієї мети є впровадження організаційно-економічних механізмів, спрямованих на підвищення відповідальності за збереження балансу економічних інтересів, екологічної системи та раціонального використання природних ресурсів.

У середині XX століття світове наукове співтовариство, проаналізувавши негативні тенденції науково-технічної революції, визнало обмеженість можливостей зростання економіки на основі лінійної індустріальної моделі. Це спонукало до пошуку альтернативних рішень та сприяло стрімкому поширенню нових економічних моделей, орієнтованих на подолання екологічних викликів. Особливу увагу привертає нова модель економіки — циркулярна економіка, протягом останнього десятиліття.

Концепція циркулярної економіки є синтезом наукових розробок у різних напрямках, таких як екологічна економіка, теорія сталого розвитку, концепція "від колиски до колиски", зелена і синя економіка, промислова екологія, біоміметика та інші. Оскільки циркулярна економіка передбачає перепрофілювання бізнес-

процесів для максимального збереження ресурсів та мінімізації відходів через повторне використання, модернізацію та рециклінг, дослідження цієї проблематики є актуальним завданням.

Сучасний етап розвитку підприємств характеризується застосуванням логістичного управління виробничими системами на основі принципів сталого розвитку та "зеленої" економіки. Організація логістики виробничих процесів в системі "залучення ресурсів — виробництво — споживання — утилізація відходів" передбачає формування та впровадження стратегічних, тактичних та оперативних рішень для комплексного вирішення еколого-економічних завдань промислового підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Останні дослідження та публікації вказують на важливий внесок вчених у розвиток концепцій логістики, екологічної ("зеленої") логістики, логістики ресурсозбереження та відходів. Зарубіжні та вітчизняні дослідники вивчають проблематику оцінки еколого-економічних наслідків функціонування транспортно-складського комплексу та інтерналізації екологічних витрат, але більше уваги потребує аналіз виробничих логістичних систем, які вимагають комплексного врахування екологічних аспектів [1, 2, 3].

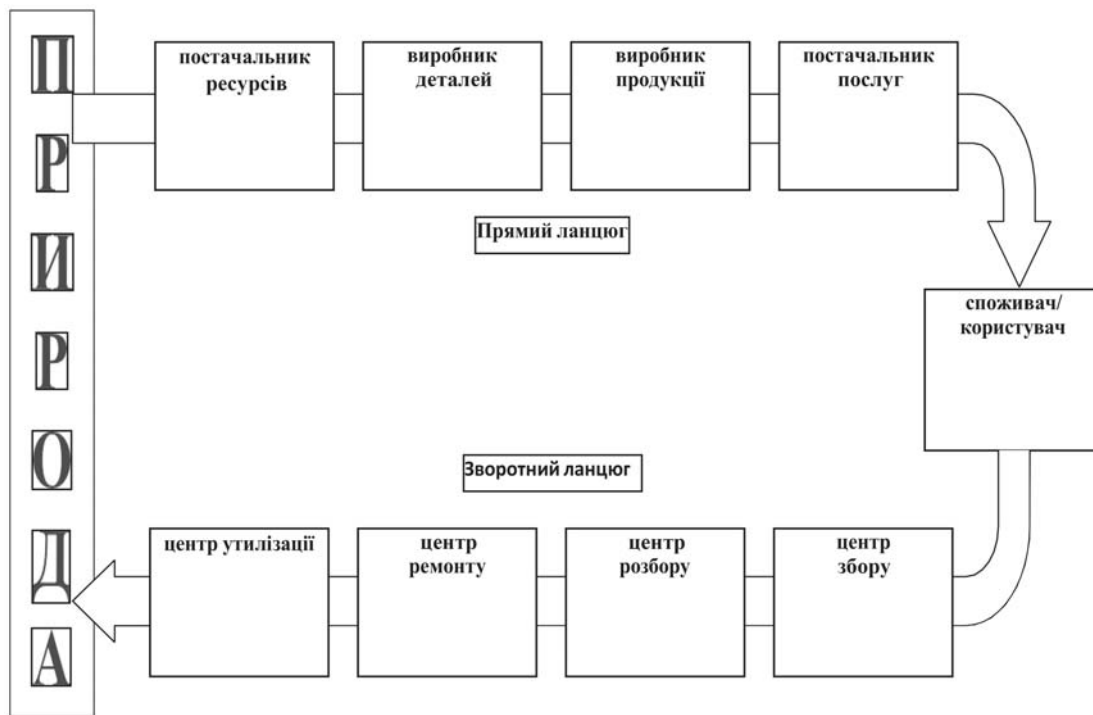

Рис. 1. Учасники мезо-, макро-ЕЛС

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розробленні концептуальних засад стратегії реалізації екологічно орієнтованого логістичного управління виробничими системами. Важливим аспектом є інтеграція принципів логістики і сталого екологічно збалансованого розвитку для створення ефективних стратегічних рішень та організаційно-технологічних альтернатив на різних рівнях підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Еколого-орієнтоване управління ЛЛ потребує застосування сучасних підходів. Аналіз досліджень фахівців з логістики дозволив виділити наступні підходи до моделювання ЕЛЛ: організаційний, потоковий, процесний. Основною відмінністю підходів є розуміння сутності ланцюга та елементів, що його утворюють.

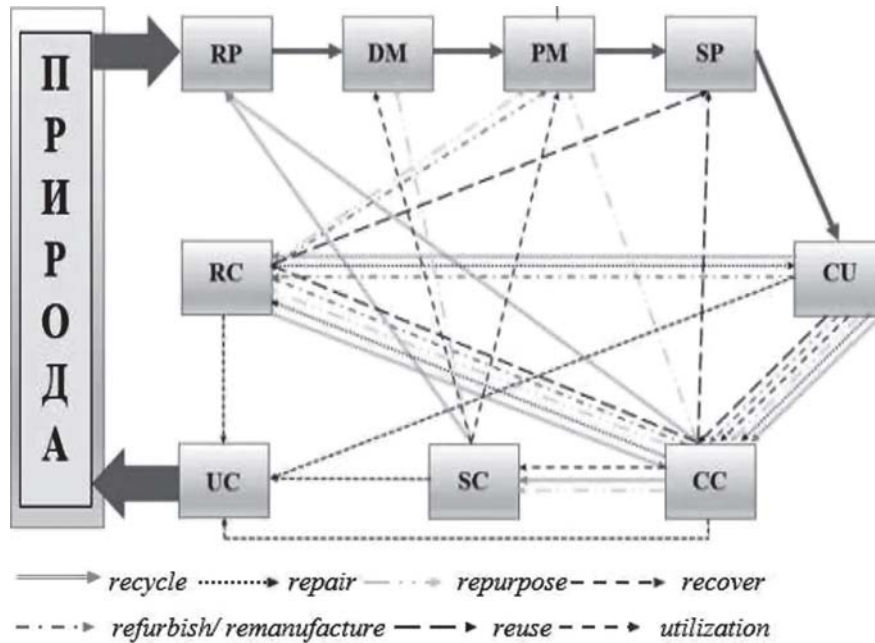
Склад учасників ЛЛ може відрізнятися в залежності від сфери бізнесу, характеристик продукту, логістичних процесів, функцій та операцій, що здійснюються в системі, тощо. Для створення моделі замкнутої ЛС (логістичної системи зі зворотним зв'язком), до складу якої входять замкнуті, повні ЛЛ, використаємо учасників та процеси, що застосовуються в моделі циркулярної економіки, яка запропонована Фондом Еллен МакАртур [1]. Відповідно даної моделі, до основних учасників замкнутих ЛЛ відносяться: постачальник ресурсів (resource provider, RP), виробник деталей (detail manufacturer, DM), виробник продукції (product manufacturer, PM), постачальник послуг (service provider, SP), споживач/користувач (consumer/user, CU), центр збору (collection center, CC), центр ремонту (repair center, RC), центр розбору (sort center, SC), центр утилізації (utilization center, UC) (Рис. 1) [2, с. 80; 3, с. 31].

ЕЛЛ складається з двох ланцюгів: прямого та зворотного, в залежності від напрямку руху матеріального

потoku. Умовною ланкою, що поділяє повний ланцюг на прямий та зворотний є споживач/користувач продукції.

Потоковий підхід визначає об'єктом управління в логістиці матеріальні та супутні потоки. В повному, замкнутому ЕЛЛ розглядається управління не тільки прямими матеріальними потоками, але й потоками, що рухаються в протилежному до прямого матеріального потоку напрямку.

Необхідність враховувати рух товарно-матеріальних цінностей у зворотному напрямку призвела до виникнення зворотного зв'язку та реверсивних (зворотних) матеріальних потоків як об'єкта управління реверсивної логістики. Зворотний матеріальний потік — це сукупність товарно-матеріальних цінностей, віднесена до визначеного часового інтервалу та скерована в напрямку від джерела її споживання до джерела утворення з метою відновлення корисності або вилучення з обігу [3, с. 230]. Існують розбіжності і у визначенні сутності зворотних та поворотних потоків. Зворотні потоки (від слова зворотно) направлені в сторону, протилежну прямому потоку до місць їх переробки для подальшого залучення в господарський обіг. Отже, для зворотних потоків визначальним є напрямок руху — протилежний прямому. Поворотний потік — це товарний потік, що організовується та направляється одержувачем на адресу постачальника за узгодженими з ним термінами, формою розрахунків і якістю товару. Поворотні матеріальні потоки (від слова повернути) складаються з повернутих товарів, тари, пакування тощо однією стороною іншої, на адресу постачальника, продавця. У складі зворотних потоків крім поворотних виділяють ще матеріальні потоки, що підлягають рециклінгу або утилізації, так звані рециклінго-утилізаційні потоки [4]. Основу циркулярної економіки утворюють повні, замкнуті ЛЛ, що забезпечують інтегрований еколого-економічний ефект протягом всього життєвого циклу продукту завдяки

RP — постачальник ресурсів, DM — виробник деталей, PM — виробник продукції, SP — постачальник послуг, CU — споживач/користувач, CC — центр збору, RC — центр ремонту, SC — центр розбору, UC — центр утилізації.

Рис. 2. Концептуальна модель ЕЛС

Джерело: [3].

відновленню цінності продуктів, матеріалів, ресурсів. Об'єктом управління в замкнутому ЛЛ при процесному підході є логістичні бізнес-процеси на рівні мікро-, мезо- та макро-ЕЛС.

Логістична організація бізнесу ґрунтується на інтеграції окремих виробничо-комерційних функцій в єдину систему матеріалоруку, посиленні координації та кооперування окремих суб'єктів господарювання у процесі досягнення спільної мети — забезпечення максимальної економічної ефективності господарської діяльності, яка досягається за рахунок загальносистемної оптимізації бізнес-процесів [5]. Необхідною умовою для успішного функціонування ЕЛЛ є узгодження принципів процесного та потокового підходів. Пропонується формувати ланцюги процесів відповідно напрямку руху потоків. В даному випадку логістичний процес розглядається як елемент процесу створення цінності. Реалізація концепції циркулярної економіки, яка базується на створенні замкнутих ЕЛС, що потребує замикання ЛЛ шляхом створення систем зі зворотним зв'язком, призвело до застосування процесів, які не є характерними для лінійних ЛЛ. Серед процесів циркулярної економіки варто виділити процеси, що мають відношення до реверсивної логістики та приймають участь в організації реверсивних потоків для створення зворотного зв'язку в замкнутому ЕЛЛ: *recover*, *recycle*, *refurbish*, *remanufacture*, *repurpose*, *repair*, *reuse* [2]. Завдяки цим процесам, які можна назвати циркулярними, виникають логістичні петлі між учасниками ЕЛЛ, що забезпечують зворотний зв'язок в замкнутих ЕЛЛ (Рис. 2) [3].

Найбільшу кількість логістичних петель створює процес *recycle* (рециклінг, переробка) — десять петель. Процес повернення відходів, скидів та викидів в виробничий цикл може здійснюватися майже всіма елементами ЕЛЛ.

Процес *repair* (ремонт, технічне обслуговування) створює одну логістичну петлю, оскільки ремонт та об-

слуговування несправного продукту для використання відповідно оригінального призначення потребує участі центру ремонту.

Процес *repurpose* (переорієнтація) створює три логістичні петлі, оскільки шлях продукту, що вийшов зі строю, до виробника продукції йде через центр збору або центр збору та центр ремонту, а частини продукту рухаються через центр розбору.

Процес *recover* (відновлення) створює дві петлі на ЛЛ, оскільки після розбору продуктів, продукти та їх компоненти можуть поступати до виробників деталей та виробників продукції.

Процеси *refurbish* (оновлення, ремонт) та *remanufacture* (оновлення, модифікація) створюють дві петлі, оскільки продукція від споживачів може поступати, як в центр ремонту через центр збору, так і безпосередньо.

Процес *reuse* (повторне використання) створює дві петлі, оскільки передбачає повторне використання продукту для первісних або нових цілей в первісному вигляді або з деякими змінами і незначними поліпшеннями.

Крім зворотних процесів в моделі циркулярної економіки є процес *utilization* (утилізація), який направлений на безпечну переробку відходів, які не можуть бути використані в інший, більш ефективний спосіб.

ВИСНОВКИ

Таким чином, Україна повинна активно розробляти та впроваджувати ефективні програми для переходу від лінійної моделі економіки до циркулярної. Ці програми повинні враховувати конкретні особливості та потреби країни. Міста та регіони повинні розвивати і впроваджувати інструменти, спрямовані на скорочення обсягів відходів та зменшення викидів забруднюючих речовин. Підприємства повинні активно впроваджувати циркулярні практики, такі як відновлення товарів, утилізація

відходів та зменшення споживання нових ресурсів. Крім того, інвестування в інновації та технології, які сприяють циркулярній економіці, допомагатиме підприємствам стати більш сталими та ефективними.

Загальний підхід на різних рівнях дозволить створити цільовий механізм, який сприятиме розвитку циркулярної економіки в Україні, забезпечуючи взаємодію між різними рівнями управління та використання різноманітних інструментів для досягнення цієї мети.

Як приклад, План з досягнення циркулярної економіки (Circular Economy Action Plan, CEAP) є ключовим компонентом Європейської зеленої угоди, яка спрямована на створення справедливої, кліматично-нейтральної, ресурсо-ефективної та конкурентної економіки. CEAP орієнтований на прискорення трансформаційних змін, необхідних для досягнення цілей Європейської зеленої угоди, і базується на принципах циркулярної економіки, які активно впроваджуються з 2015 року. Основні напрямки та цілі CEAP включають наступні складові:

1. Розробка стратегій для перетворення продуктів на більш стійкі.
2. Впровадження ініціатив для збільшення тривалості та легкості ремонту товарів.
3. Заохочення до розвитку бізнес-моделей, які сприяють уникненню утворення відходів.
4. Підтримка та розвиток послуг та продуктів, спрямованих на повторне використання та ремонт.
5. Поступове впровадження стратегій з урахуванням ключових ланцюгів створення вартості продуктів.
6. Заходи для скорочення відходів та розвитку внутрішнього ринку вторинної сировини.
7. Встановлення глобальних стандартів для забезпечення сталості та високої якості продуктів.
8. Сприяння розвитку сектору циркулярної економіки для створення робочих місць в Європі та за її межами.
9. Визначення цілі досягнення кліматичної нейтральності в ЄС до 2050 року.
10. Реалізація заходів для відокремлення процесів економічного зростання та використання ресурсів.

Цей план має сприяти переходу до циркулярної економіки, забезпечуючи більш сталий та ефективний використання ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Для забезпечення сталого розвитку виробничих систем необхідно впроваджувати логістичні структури нового формату, в яких екологічно орієнтоване логістичне управління стає ключовим і має комплексний характер. Це впровадження реалізується на різних рівнях менеджменту підприємства, а саме на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

На стратегічному рівні менеджменту підприємства формується довгострокова стратегія сталого розвитку, в якій враховуються екологічні аспекти. Це може включати в себе прийняття рішень щодо вибору екологічно чистих технологій, зменшення викидів, підвищення енергоефективності та інші заходи, спрямовані на збереження природних ресурсів та мінімізацію впливу на навколишнє середовище.

На тактичному рівні виконуються конкретні дії для реалізації стратегії. Це може включати в себе планування та оптимізацію логістичних процесів, впровадження

програм з управління відходами, реалізацію програм з енергозбереження, а також вибір постачальників та партнерів, які також віддзеркалюють екологічні цінності.

На оперативному рівні реалізуються конкретні кроки для забезпечення ефективності і сталості у виробничих процесах. Це може включати в себе використання ефективних транспортних маршрутів, впровадження технологій управління запасами з урахуванням екологічних критеріїв, та інші конкретні заходи на кожному етапі виробничого циклу.

Загальний підхід полягає в інтеграції екологічних аспектів у всі аспекти логістичного управління, щоб досягти балансу між виробничою ефективністю та збереженням навколишнього середовища. Це передбачає розгляд кожного рівня менеджменту як частини великої системи сталого розвитку.

Література:

1. Ellen MacArthur Foundation: Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition/2015. URL: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_Ellen-MacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf (дата звернення: 15.02.2024).
2. Kovtun T., Smrkovska V. Modeling of ecologically-oriented closed logistics chains. Intelligent computer-integrated information technology in project and program management: Collective monograph edited by I. Linde, Chumachenko, V. Timofeyev. Riga : ISMA. 2020. С. 79—93.
3. Ковтун Т.А. Формування матеріальних потоків в логістичній системі зі зворотним зв'язком. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2020. № 4 (73). С. 31—44.
4. Дзюбіна К.О., Дзюбіна А.В. Дослідження сутності та моделювання систем функціонування поворотних та утилізаційно-рециклінгових матеріальних потоків. Вісник національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління". 2016. № 847. С. 205—212.
5. Shherbakov V.V., Shapovalova I.M. Integration of logistical processes in boundary regions. Economics & Management Research Journal of Eurasia. 2013. № 2 (2).
6. Сисоєва І.М., Роледерс В.В., Погрішук О.Б. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах становлення циркулярної економіки: реалії ведення бізнесу в умовах війни. Інвестиції: практика та досвід, № 23 (2022) <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/45>
7. І.М Сисоєва, В.В. Роледерс, О.М. Ціхановська. Інформаційний менеджмент у циркулярній економіці: небезпечні загрози й уразливості. Інвестиції: практика та досвід, № 22 (2023). <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.22.46>.
8. Roleders, V., Oriekhova, T., & I. Sysoieva. Trends in a Global Circular Economy. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, no. 44 (2), 2022, pp. 176—184. doi.org/10.15544/mts.2022.18
9. Нагара М. Б. Циркулярна економіка: генезис, структура, особливості. Економіка та держава. 2021. № 10. С. 68—73. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.68

10. Нова політика ЄС з "циркулярної" економіки: можливості для України. Публікація ГО "Діксі Груп". 2020. 16 с.

11. Новий закон про реформу системи публічних закупівель вступив в дію: екологічні аспекти (2020). Available at: <https://bit.ly/3f8ca84>.

12. Організаційно-правові аспекти циркулярної економіки (2019). Available at: <https://bit.ly/31azpGy>.

13. Рекультивація полігонів і сміттєзвалищ: проблемні питання та кращі практик: збірка матеріалів Національного форуму "Поводження з відходами в Україні: законодавство, економіка, технології" (м. Святогірськ, Донецька область, 7—8 листопада 2019 р.). К: Центр екологічної освіти та інформації. 197 с.

References:

1. Ellen MacArthur Foundation (2015), "Towards a Circular Economy: Business Rationale For An Accelerated Transition", available at: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/TCE_Ellen-MacArthur-Foundation-9-Dec-2015.pdf (Accessed 15.02.2024).

2. Kovtun, T. and Smrkovska, V. (2020), "Modeling of ecologically-oriented closed logistics chains", Intelligent computer-integrated information technology in project and program management: Collective monograph, ISMA, Riga, Latvia, pp. 79—93.

3. Kovtun, T.A. (2020), "Formation of material flows in the logistics system with feedback", Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannia na transporti, vol. 4 (73), pp. 31—44.

4. Dziubina, K.O. and Dziubina, A.V. (2016), "Study of the essence and modeling of the functioning systems of returnable and utilization-recycling material flows", Visnyk natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Seryiia "Problemy ekonomiky ta upravlinnia", vol. 847, pp. 205—212.

5. Shherbakov, V.V. and Shapovalova, I.M. (2013), "Integration of logistical processes in boundary regions", Economics & Management Research Journal of Eurasia, vol. 2 (2).

6. Sysoieva, I.M. Roleders, V.V. and Pohrischuk, O.B. (2022), "Social responsibility of business in the conditions of the formation of a circular economy: the realities of doing business in the conditions of war", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 23, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/issue/view/45> (Accessed 15.02.2024).

7. Sysoieva, I.M. Roleders, V.V. and Tslkhanovs'ka, O.M. (2023), "Information management in the circular economy: dangerous threats and vulnerabilities", Investytsii: praktyta ta dosvid, vol. 22. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.22.46>.

8. Roleders, V. Oriekhova, T. and Sysoieva, I. (2022), "Trends in a Global Circular Economy", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 44 (2), pp. 176—184. doi.org/10.15544/mts.2022.18

9. Nahara, M. (2021), "Circular economy: genesis, structure, features", Ekonomika ta derzhava, vol. 10, pp. 68—73. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.10.68

10. Diksi Hrup (2020), Nova polityka YeS z "tsyrkuliarnoi" ekonomiky: mozhlyvosti dlia Ukrainy [New EU policy

on the "circular" economy: opportunities for Ukraine], HO "Diksi Hrup".

11. Ecobusiness (2020), "The new law on the reform of the public procurement system has entered into force: environmental aspects", available at: <https://bit.ly/3f8ca84> (Accessed 15.02.2024).

12. bit.ly (2019), "Organizational and legal aspects of the circular economy", available at: <https://bit.ly/31azpGy> (Accessed 15.02.2024).

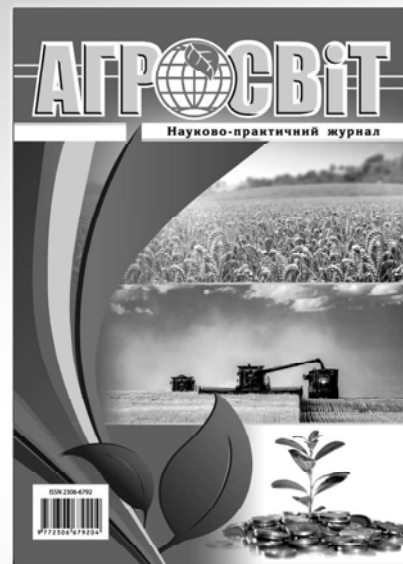
13. Center for Environmental Education and Information (2019), Rekul'tyvatsiia polihoniv i smittiezvalysch: problemni pytannia ta kraschi praktyk: zbirka materialiv Natsional'noho forumu "Povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini: zakonodavstvo, ekonomika, tekhnolohii" [Landfill reclamation: problematic issues and best practices. Collection of materials of the National Forum "Waste Management in Ukraine: Legislation, Economy, Technology"], Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii, Sviatohirsk, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. В. Головчак,
аспірант кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8846-7032>

Г. В. Головчак,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8986-4048>

С. В. Скрипник,
д. е. н., доцент, професор кафедри підприємництва, обліку та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3004-6117>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.38

ІНТЕГРАЦІЯ РОЗУМНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Yu. Holovchak,
Postgraduate student of the Department of Accounting and Auditing, Ivan Franko National University of Lviv
H. Holovchak,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting and Auditing, Ivan Franko National University of Lviv
S. Skrypnyk,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship,
Accounting and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University

INTEGRATION OF SMART TECHNOLOGIES AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACCOUNTING: CRUCIAL ASPECTS OF THE DIGITAL REVOLUTION

З проведеного дослідження вбачається, що автоматизація, хмарні технології та блокчейн довели свою ефективність в організації та веденні бухгалтерського обліку. Встановлено, що зазначені технології забезпечують, швидкість, точність та оптимізацію облікових процесів, зокрема формування звітності. Окрему оцінку у контексті даного дослідження дано саме штучному інтелекту (ШІ), та встановлено, що ця технологія продемонструвала свою ефективність у бухгалтерському обліку. Можливість моніторингу, прогнозування та аналізу значного обсягу даних є перевагою штучного інтелекту. Також, ШІ є дієвим інструментом захисту даних від шахрайських схем та умисних маніпуляцій. З проведеного дослідження було зроблено висновок про те, що такі динамічні цифрові трансформації потребуватимуть додаткового фахового навчання працівників, а також нормативного регулювання на державному рівні, яке на сьогодні в Україні недосконале.

At the moment, the absorption of smart technologies into business processes ensures effective operational organization. Control and forecasting of economic activities are considerably simplified with the use of modern digital technologies, and accounting is no exception in this context. The research suggests that automation, cloud technologies, and blockchain have proven their

effectiveness in organizing and conducting accounting. It has been established that these technologies provide speed, accuracy, and optimization of accounting processes, particularly in report generation. At the same time, organizing work with cloud technologies has proven to be effective during the pandemic and amid full-scale incursions into Ukraine, as it allowed some business processes to continue without interruption, giving access to data stored on cloud servers. Systematic analysis in the context of this research is consecrated specifically to artificial intelligence (AI). In particular, the state regulation of this issue in Ukraine was evaluated, and it was found that there is no specific law regulating the peculiarities of AI implementation. Certain features of regulating this issue are outlined in the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine from 2020. During the research, an assessment was given to specific software products based on AI and used in accounting organizations. Systematic analysis of the capabilities of such software products has demonstrated obvious efficiency in accounting, particularly in monitoring, forecasting, and analyzing large volumes of data. Moreover, AI has proven its significance in data protection against fraudulent schemes and intentional manipulations. The research concluded that such dynamic digital transformations will require additional professional training of employees, along with regulatory regulation at the state level, which is currently imperfect in Ukraine.

Ключові слова: автоматизація бухгалтерського обліку, блокчейн, Big Data, облікові операційні процеси, хмарні технології, штучний інтелект (ШІ).

Key words: automation of accounting, blockchain, Big Data, accounting operational processes, cloud technologies, artificial intelligence (AI).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифрові трансформації впливають на всі суспільні процеси, люди відстежують своє фізичне здоров'я, фінансовий стан, місцезнаходження засобами мобільних застосунків, які працюють на базі розумних технологій. Коли мова йде про цифри, обчислення, облік та аудит то питання інтеграції новітніх цифрових технологій у облікові процеси є об'єктивною необхідністю, а не забаганкою. Облікові процеси невпинно трансформуються у цифровий формат, зокрема: формування звітності та її передача до контролюючих органів, сплата податків, обмін електронними документами тощо. За таких обставин дослідження проблематики впровадження розумних технологій є досить актуальним, адже на цифровому ринку увесь час виникають якісь нові продукти та пропозиції. Водночас, окремої оцінки заслуговують бухгалтерські технології, які діють на базі штучного інтелекту (ШІ). І хоча питанню дослідження ШІ в останні роки приділяється особлива увага, ця тема досі залишається недослідженою через вкрай швидкі темпи розвитку цієї технології. Також дискусійним залишається етичний аспект, адже окремі скептики вважають цю технологію небезпечною для людства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Цифрові технології та їх впровадження в облікові бізнес-процеси все частіше обговорюється у наукових колах, а цифрова лихоманка, яка охопила всі сфери суспільного розвитку, не оминула і науковців-дослідників. Так, У. Савків та Т. Кузьмін дали загальну оцінку новітнім технологіям, які використовуються у бухгалтерському обліку [1]. Цифрові трансформації у бухгал-

терському обліку досліджували О. Білоус та О. Кундеус [2], а також Д. Пілевич [3]. М. Златова та М. Гнат'єва досліджували перспективи впровадження штучного інтелекту у бухгалтерський облік [4], також даній проблемі приділили свою увагу і К. Гнедіна та П. Нагорний [5]. Аналіз фінансово-економічної діяльності із застосуванням штучного інтелекту досліджували І. Поповиченко, К. Спірідонова та А. Андрійчук [6]. Питання використання штучного інтелекту, як засобу захисту від шахрайства та кібератак досліджували Д. Саєнко та Т. Колісник [7]. Автори, які досліджували тему штучного інтелекту та доцільність його використання у бухгалтерському обліку, дійшли однозначних висновків, що програмне забезпечення на базі штучного інтелекту пришвидшує, покращує та оптимізує облікові процеси, що однозначно має позитивний вплив на бізнес-процеси.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питання ефективності упровадження розумних технологій та їх інтеграції в облікові процеси залишається досить актуальним та до кінця недослідженим. Отже метою даного дослідження є надання загальної характеристики технологій, які використовуються у бухгалтерському обліку, з окремою оцінкою їх функціональності та доцільності. Поглибленого аналізу потребує проблема використання штучного інтелекту, особливостей його впровадження в Україні та доцільності використання у бухгалтерському обліку на прикладі конкретних програмних продуктів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Динамічний розвиток цифрових технологій зробив їх складовою майже будь-якого бізнесу. Сучасні інформаційні технології вдосконалюють бухгалтерський облік

Рис. 1. Розумні технології у бухгалтерському обліку

Джерело: узагальнено авторами за даними [2, с. 59].

та впливають на зростання кількісних показників, розширення об'єктів обліку. Стрімкі цифрові трансформації створили умови для обробки даних засобами хмарних технологій, що забезпечує вільний доступ до інформації із будь-якої точки світу, що довело свою результативність в умовах світової пандемії та збройної агресії проти України [1].

О. Білоус та О. Кундеус досліджували питання трансформації бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. Авторами визначено основні інноваційні облікові трансформації, які широко застосовуються у бухгалтерському обліку. Більш детально їх наведено на рисунку 1.

Хмарні технології у своїй сукупності складають систему обробки даних, засобами яких відбувається збереження інформації на серверах в мережі Інтернет, до яких клієнти мають доступ з власних комп'ютерів, за умови наявності інтернет-покриття. Засобами хмарних технологій підвищується можливість доступу до даних, водночас, вони залишаються цілісними та захищеними, оскільки система захищена засобами шифрування, а користувачі мають доступ виключно засобами багаторівневої аутентифікації [3, с. 152].

В умовах деструктивних змін, які переживає українське суспільство протягом останнього десятиліття, зокрема, бойові дії на сході України, всесвітня пандемія та повномасштабне вторгнення кривавого агресора, хмарні технології продемонстрували результативність роботи, адже змогли забезпечити роботу бізнесу у віддаленому режимі та зберегти дані.

Big Data або великі дані також широко використовуються у бухгалтерському обліку, по суті це значний масив різноманітних даних, які горизонтально масштабовані програмними інструментами. За допомогою цієї технології спрощується управлінський облік, ведення звітності та аналітична діяльність. Засобами Big Data поліпшується оцінювання податкових ризиків, планування діяльності з врахуванням рівня податкових зобов'язань, що має позитивний вплив на бізнес-процеси та загальне планування господарської діяльності [2; 8].

Блокчейн є однією з найбільш використовуваних новітніх технологій у бухгалтерському обліку. Вказана технологія являє собою структуровану базу даних, які

зберігаються на багатьох серверах, але при цьому дані структуровано побудовані за конкретними правилами проведення ланцюжків трансакцій. Такий ланцюг блоків збільшує шанси збереження інформації та її захисту, оскільки ланцюгова будова дає змогу кожному наступному блоку посилається на попередній. Блокчейн є засобом прозорості та довіри у системі бухгалтерського обліку, покращує комунікацію, будує багаторівневий захист даних та має позитивний вплив на прийняття управлінських рішень. Тож можна стверджувати, що блокчейн здатен знижувати ризики кібератак, шахрайства та умисних неправомірних дій щодо даних [9; с. 25—26].

До основних напрямків, де ця технологія довела свою ефективність, слід віднести:

- міжнародні розрахунки;
- податкове планування;
- розрахунки з контрагентами;
- складання фінансової звітності;
- оплата податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- робота з документами;
- фіксація фактів господарської діяльності у режимі реального часу;
- доступ до державних реєстрів та швидке отримання необхідної інформації [8; 9, с. 26].

Тож можемо стверджувати, що блокчейн є однією з найбільш застосовуваних новітніх технологій у сфері бухгалтерського обліку. Він забезпечує автоматизацію облікових процесів, точність даних та швидкість обробки інформації. Такі цифрові тренди мають позитивний вплив на прийняття правильних управлінських рішень та формування дисципліни у загальних бізнес-процесах.

Особливої уваги у контексті даного дослідження заслуговує саме штучний інтелект. Ця технологія, яка стрімко увірвалася у цифровий світ, продовжує проникати в усі сфери життя, від соціальних мереж до глобального управління фінансами. Впровадження ШІ у систему бухгалтерського обліку розширює можливості для автоматизації постійних повторюваних операцій, де він буде точнішим та ефективнішим за людину. Засобами цієї технології можливо цілодобово забезпечувати окремі робочі процеси. Наприклад, кол-центри, які раніше потребували значеного обсягу співробітників та,

Таблиця 1. Новітні технології на базі Штучного інтелекту у сфері бухгалтерського обліку

Програмне забезпечення на базі ШІ для спрощення бухгалтерських операційних процесів	Xero	Програмне забезпечення, яке зберігається на хмарних сервісах, засобами якого можливий облік витрат за категоріями, звіряння по банківським рахункам, обробка інших первинних документів.
	Sage	Програма на базі хмарних технологій, що покликана автоматизувати процеси бухгалтерського обліку. Вона спрощує та пришвидшує процеси звірки, а також аналізує можливі маніпуляції з даними та шахрайські дії.
	QuickBooks	Засобами цього програмного забезпечення фінансові операції стають надійнішими, точнішими та швидшими. Зокрема, спрощується керування витратами та обробка платежів, а формування звітності відбувається у режимі реального часу.
	BlackLine	Цей продукт на базі штучного інтелекту спрощує ведення обліку на підприємстві, оскільки автоматизує облікові операції та звіряння рахунків.
	Workday	Програмне забезпечення, яке зберігається на хмарних серверах та діє на платформі ШІ. Використовується для автоматизації та спрощення фінансових операцій, звітності, обробки рахунків-фактур. Також використовується у кадровому управлінському обліку.
	Chat GPT	Чат на основі штучного інтелекту, за допомогою якого відбувається автоматична класифікація бухгалтерських проводок та здійснюється аналіз фінансових операцій. У сфері бухгалтерського обліку використовується для автоматизації повторюваних завдань і підвищення точності фінансової звітності. Значно пришвидшуються операційні процеси та збільшується обсяг опрацьованих даних.

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу [10; 12].

відповідно, витрат на оплату праці, сьогодні замінюються чат-ботами, що працюють на базі штучного інтелекту. Облік та аудит також значно спрощується засобами ШІ, оскільки він здатен обробляти великий обсяг інформації та швидко реагувати на потреби, ризики та загрози, а також прогнозувати потенційні ризики та аномалії, зокрема, позначати потенційні спроби шахрайства, що у майбутньому виключає застосування подібних шахрайських схем [4].

Можливості ШІ дозволяють, автоматично виявляти розбіжності у банківських документах, що є досить важливим, для функціонування банківської системи, яка потребує точності та швидкості. Керування витратами засобами ШІ також пришвидшується та удосконалюється, адже за допомогою вказаної технології відбувається автоматична класифікація та узагальнення інформації щодо витрат, а також формування звітності [10].

Розширення бізнес-ланцюгів, відкриття нових структурних підрозділів та напрямків діяльності потребують оперативної взаємодії та швидкого виконання операційних завдань. Саме тому існування сучасного бізнесу не можливе без автоматизації процесів, які впливають на якість та динамічність операційної діяльності. Тож нині ШІ є одним із топ-продуктів у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, оскільки вказана технологія здатна здійснювати глибинний аналіз даних, виявляти ризики, розбіжності та суперечності, а відповідно такий продукт має позитивний вплив на ефективність, швидкість та точність фахівців у сфері бухгалтерського обліку [4].

Жодна правомірна діяльність не може відбуватися без її регулювання з боку держави, тож ще у грудні 2022 року Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, яка передбачає базові принципи та перспективи розвитку ШІ до

2030 року. Вказаною концепцією держава визначила власну політику у сфері застосування ШІ, яка передбачає виконання наступних завдань:

- стимулювання розвитку підприємництва у сфері ШІ через доступ інноваційних бізнесів до капіталу, партнерство з венчурними фондами, організації бізнес-заходів за участі українських ІТ-підприємців за кордоном, покращення бізнес-клімату, забезпечення передбачуваної податкової політики, створення закритих інформаційних середовищ для ізолюваного тестування ШІ-технологій, так званих, "пісочниць" (sandboxes), розвиток обчислювальної інфраструктури для розробки технологій ШІ в рамках пріоритетних напрямів тощо;

- мотивація українського бізнесу запроваджувати рішення ШІ для підвищення його ефективності шляхом підвищення рівня обізнаності про існування і доступність існуючих рішень, створення освітніх програм/інформаційних порталів про ШІ для топ-менеджерів, підтримки компаній, які запроваджують в своїй діяльності інноваційні рішення в сфері ШІ;

- розробка Дорожньої карти щодо перекваліфікації людей, робота яких може бути автоматизована в найближчі 5-10 років (наприклад, працівники товарних складів, кур'єри, бухгалтери, менеджери з підтримки клієнтів, аналітики, юристів тощо);

- широке залучення представників бізнесу та провідних експертів для розробки пропозицій щодо державної політики та регулювання в сфері ШІ;

- державне замовлення на системи ШІ, ІТ-спеціалістів та дослідників даних (data scientists);

- стимулювання державно-приватного партнерства в сфері інноваційних проектів, а також вдосконалення законодавства в цій області;

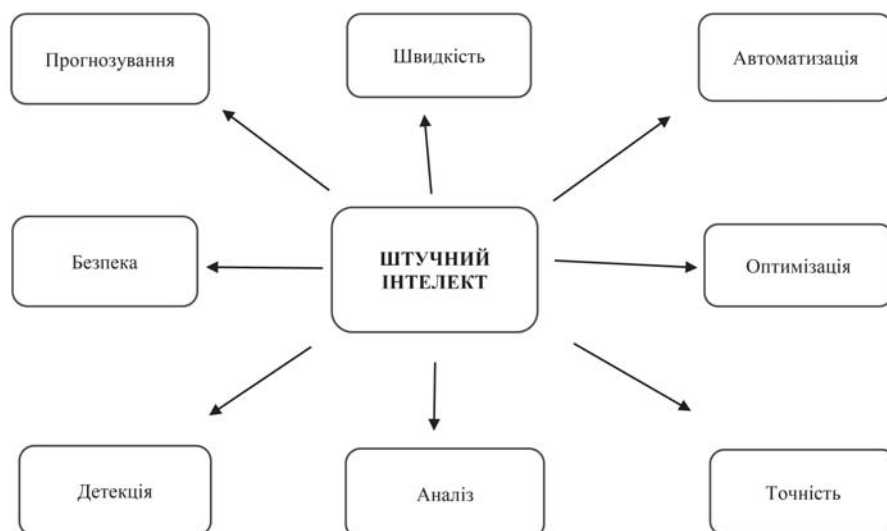

Рис. 2. Можливості та переваги ШІ у бухгалтерському обліку

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [5; 6].

— розбудова міжнародного іміджу України як центру підготовки кваліфікованих спеціалістів у сфері ШІ та місця розміщення офісів провідних компаній світу з розробки технологій ШІ (ШІ-хаб) [11].

Завдання, які визначені державою, мають безпосереднє значення для бізнесу, який у своїй обліковій діяльності використовує новітні автоматизовані системи, адже успіх бізнесу безпосередньо залежить від успішних інновацій. Тому нині компанії використовують можливості ШІ у своїй операційній діяльності, зокрема у автоматизації облікових процесів. У таблиці 1 наведено програмні продукти на базі штучного інтелекту, які спрощують бухгалтерські операційні процеси.

З зазначеного вбачається, що ШІ дає компаніям унікальну можливість здійснювати моніторинг та аналіз податкових ризиків й фінансових можливостей. Аналітика засобами ШІ спрощує прогнозування своєї операційної діяльності та поліпшує можливість визначення найперспективніших стратегій. Важливим аспектом у питаннях оптимізації бухгалтерського обліку є виключення людського чинника та зниження ризиків умисних маніпуляцій й шахрайства за рахунок використання ШІ [6, с. 83].

На рисунку 2 наведено переваги ШІ, які є корисними для бухгалтерського обліку та довели свою ефективність.

Враховуючи доведену ефективність програмного забезпечення на базі штучного інтелекту для бухгалтерського обліку необхідно деталізувати переваги, що наведені на рисунку 2.

— Прогнозування. Засобами програмного забезпечення на основі ШІ можливо здійснювати детальні прогнози щодо фінансових й податкових ризиків, змін у валютних коливаннях та інших складових, які впливають на бізнес-процеси.

— Швидкість. Обробка даних відбувається швидко, крім того, одночасно може виконуватись низка операційних облікових процесів, а формування звітності відбувається у режимі реального часу.

— Автоматизація. Однотипні повторювані облікові операції спрощуються засобами ШІ, наприклад, здійснення аналізу фінансових документів, формування звітності тощо відбувається автоматично.

— Оптимізація. За допомогою ШІ оптимізуються облікові процеси, адже аналіз значного обсягу інформації його засобами зменшує витрати робочого часу персоналу, тим самим, звільняє людей від рутинних задач. Також штучний інтелект здатен шукати та пропонувати ефективні стратегії для досягнення фінансових цілей та оптимізації бізнес-процесів.

— Точність. При правильному навчанні штучного інтелекту його точність може значно перевищувати точність людини. Враховуючи обсяг даних, який ШІ може опрацьовувати одночасно, можливості людини значно поступаються автоматизованим системам.

— Аналіз. Штучний інтелект може здійснювати аналіз фінансових операцій, проводити класифікацію витрат та доходів за їх видами. На підставі такого аналізу алгоритми ШІ можуть визначати найбільш перспективні напрямки діяльності і, навпаки, види діяльності, які гальмують бізнес.

— Детекція. Автоматизовані системи, які діють на базі ШІ, здатні самостійно виявляти помилки, як потенційні, так і ті що вже відбулися. Далі програма навчається більше не допускати подібних помилок, що виключає їх допущення у майбутньому.

— Безпека. Штучний інтелект може виявляти потенційно небезпечні програми та загрози. Його алгоритми здатні відновлювати програми після хакерських атак, він може виявляти вірусне програмне забезпечення ще до того, як воно вразить його та знищить дані. Бізнес, який використовує засоби ШІ у своїй операційній діяльності, менше схильний до промислового шахрайства [5; 6, с. 83; 7, с. 159].

Отже, переваги штучного інтелекту в облікових операційних процесах очевидні. Однак, для забезпечення безперебійної та якісної роботи потрібно, щоб персонал мав необхідні професійні навички, адже здебільшого бухгалтери не є фахівцями у сфері ІТ-технологій.

Відповідно, організація бухгалтерського обліку повинна починатися з навчання елементарним навичкам роботи з новітніми технологіями, зокрема в частині роботи з даними та фінансовими звітами. Одночасно у колективі має бути фаховий ІТ-спеціаліст, який зможе вирішувати критичні проблеми з програмним забезпеченням [10]. Чи можна вважати виправданими побоювання щодо заміни людини машинами? Вважаємо що ні, адже за роботою будь-якого програмного продукту завжди стоїть людина. Однак такі стрімкі цифрові трансформації у бухгалтерському обліку однозначно призведуть до зміни кадрових пріоритетів, роботодавці віддаватимуть перевагу фахівцям, які будуть на "ти" з цифровими технологіями та не потребують додаткового навчання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З проведеного дослідження вбачається, що ми живемо в епоху цифрової революції, де розумні технології є ключовою складовою успішного бізнесу та драйвером його конкурентоспроможності. Упровадження розумних технологій дозволило автоматизувати низку бізнес-процесів, тим самим оптимізувавши та пришвидшивши їх роботу. Беззаперечно, така статистика є привабливою для сучасного та успішного бізнесу. Окрему оцінку надано програмному забезпеченню на базі штучного інтелекту та встановлено, що окрім швидкості, оптимізації та точності, такі програмні продукти є надійним інструментом у забезпеченні захисту даних від шахрайського втручання. Водночас було встановлено, що питанню використання штучного інтелекту в Україні приділено мало уваги на законодавчому рівні, не визначено межі відповідальності за порушення, яке може допустити ШІ, та хто несе таку відповідальність: працівник, який не проконтролював роботу, чи виробник програмного продукту, який не попередив такі можливі помилки. Розуміємо, що в умовах збройної агресії увага держави зосереджена на інших ключових проблемах. Однак, сучасні цифрові технології є запорукою успішності як окремого бізнесу, так і економіки країни загалом. Відповідно, питання нормативного регулювання роботи ШІ в Україні постало особливо гостро. Згідно вказаного подальші наукові дослідження слід зосередити на аналізі міжнародного досвіду з питань нормативного регулювання роботи штучного інтелекту та можливості його застосування в Україні.

Література:

1. Савків У. С., Кузьмін Т. Л. Удосконалення ведення бухгалтерського обліку та формування звітності в умовах цифрової економіки. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2023. № 19. Т. 2. С. 87—95. URL: <http://surl.li/rheoh> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Білоус О., Кундеус О. Трансформація бухгалтерського обліку в умовах цифрової економіки. Галицький економічний вісник. 2023. № 4 (83). DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056 (дата звернення: 03.03.2024).
3. Пілевич Д. Трансформація системи бухгалтерського обліку в умовах розвитку цифрових технологій.

Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 3 (23). С. 149—157. URL: <http://pneu.stu.cn.ua/article/view/224553> (дата звернення: 04.03.2024).

4. Златова М. Г., Гнатська Т. М. Перспективи впровадження штучного інтелекту в бухгалтерському обліку та аудиті. Стратегічні пріоритети розвитку бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування в умовах глобалізації: матеріали II міжнар. наук. — практ. конф. (м. Суми, 16 лист. 2023 р.). Суми, 2023. С. 40—43. URL: <http://surl.li/rgefz> (дата звернення: 04.03.2024).

5. Гнедіна К. В., Нагорний П. В. Перспективи використання штучного інтелекту в бухгалтерському обліку, оподаткуванні, аудиті та управління підприємством. Сучасні кризові явища в економіці та проблеми облікового, контрольного та аналітичного забезпечення управління підприємством: матер. XV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23 черв. 2023 р.). Луцьк, 2023. С. 29—32. URL: <http://surl.li/qrhuh> (дата звернення: 04.03.2024).

6. Поповиченко І. В., Спірідонова К. О. Андрійчук А. С. Застосування штучного інтелекту в фінансово-економічному аналізі діяльності підприємства. Економічний простір. 2024. № 189. С. 81—84. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-15> (дата звернення: 03.03.2024).

7. Саєнко Д. О., Колісник Т. П. Основні напрями застосування технологій штучного інтелекту у кібербезпеці. Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми: збірн. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 31 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 158—160. URL: <http://surl.li/kzqnc> (дата звернення: 05.03.2024).

8. Податкове планування ТНК на засадах ризик-орієнтованого підходу в умовах проекту Beps та діджиталізації економіки / Я. І. Глуценко та ін. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2023. № 25. С. 38—43. DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.25.2023.278595> (дата звернення: 03.03.2024).

9. Кравченко О.В., Шаповал О.Б. Напрями застосування блокчейна у бухгалтерському обліку. Фінанси, банківська система та страхування в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку в кризовій економіці: матеріали VI міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Дніпро, 2—3 бер. 2023 р.). Дніпро: ДДАЕУ, 2023. С. 25—26. URL: <http://surl.li/njxwd> (дата звернення: 03.03.2024).

10. Захаров Д. М. Напрямки розвитку інформаційних систем з ведення бухгалтерського обліку. Нові інформаційні технології управління бізнесом: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 2023). Київ: Спілка автоматизаторів бізнесу, 2023. С. 57—59 URL: <http://surl.li/rcpni> (дата звернення: 04.03.2024).

11. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

12. Соколенко Л.Ф. Chat GPT в бухгалтерському обліку. Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education: proceedings of the 12th International scientific and practical conference (Florence, Italy, March 28—31, 2023). Florence, Italy: International Science Group, 2023. С. 72—73. URL: <http://surl.li/rcpqg> (дата звернення: 05.03.2024).

References:

1. Savkiv, U. S. and Kuzmin, T. L. (2023), "Improving accounting and reporting in the digital economy", Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu, [Online], vol. 19, pp. 87—95, available at: <http://surl.li/rheoh> (Accessed 3 Mar 2024).
2. Bilous, O. and Kundeus, O. (2023), "Transformation of accounting in the digital economy", Halytskyi ekonomichnyi visnyk, [Online], vol. 4 (83). https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.04.056.
3. Pilevych, D. (2020), "Transformation of the accounting system in the conditions of the development of digital technologies", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, [Online], vol. 3 (23), pp. 149—157, available at: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/224553> (Accessed 4 Mar 2024).
4. Zlatova, M. H. and Hnatieva, T. M. (2023), "Prospects for the implementation of artificial intelligence in accounting and auditing" Stratehichni priorytety rozvytku bukhhalterskoho obliku, audytu ta opodatkovannia v umovakh hlobalizatsii II mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya [Strategic priorities for the development of accounting, auditing and taxation in the conditions of globalization. II international scientific and practical conference], Sumy, Ukraine, November 16, pp. 40—43, available at: <http://surl.li/rgefz> (Accessed 4 Mar 2024).
5. Hnedina, K. V. and Nahorni, P. V. (2023), "Prospects for the use of artificial intelligence in accounting, taxation, auditing and enterprise management", Suchasni kryzovi yavyscha v ekonomitsi ta problemy oblikovoho, kontrolnoho ta analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpriemstvom XV mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Modern crisis phenomena in the economy and problems of accounting, control and analytical support of enterprise management. XV international scientific and practical conference], Lutsk, Ukraine, June 23, pp. 29—32, available at: <http://surl.li/qrhuh> (Accessed 4 Mar 2024).
6. Popovychenko, I. V., Spiridonova, K. O. and Andriichuk A. S. (2024), "The application of artificial intelligence in the financial and economic analysis of the enterprise", Ekonomichnyi prostir, [Online], vol. 189, pp. 81—84. <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-15>.
7. Saienko, D. O. and Kolisnyk, T. P. (2023), "The main areas of application of artificial intelligence technologies in cyber security", Prottydia kiberzlochynnosti ta torhivli liudmy Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia [Combating cybercrime and human trafficking. International scientific and practical conference], Vinnytsia, Ukraine, May 3, pp. 158—160, available at: <http://surl.li/kzqnc> (Accessed 5 Mar 2024).
8. Hlushchenko, Ya. I., Korohodova, O. O., Chernenko, N. O. and Moiseienko, T. Ye. (2023), "Tax planning of TNCs based on a risk-oriented approach in the context of the Beps project and digitalization of the economy", Ekonomichnyi visnyk NTUU "Kyivskyi politekhnichnyi instytut", vol. 25, pp. 38—43. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.25.2023.278595>.
9. Kravchenko, O. V. and Shapoval O. B. (2023), "Areas of application of blockchain in accounting", Finansy, bankivska systema ta strakhuvannia v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku v kryzovii ekonomitsi VI Mizhnarodna naukovo-praktychnoi internet-konferentsiia [Finance, banking system and insurance in Ukraine: state, problems and prospects for development in a crisis economy. VI International Scientific and Practical Internet Conference], Dnipro, Ukraine, March 2—3, pp. 25—26, available at: <http://surl.li/njxwd> (Accessed 3 Mar 2024).
10. Zakharov, D. M. (2023), "Directions of development of information systems for accounting", Novi informatsiini tekhnolohii upravlinnia biznesom VI vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia [New informational business management technologies. VI All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], Kyiv, Ukraine, pp. 57—59 available at: <http://surl.li/rcpni> (Accessed 4 Mar 2024).
11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Decree "On Approval of the Concept of Development of Artificial Intelligence in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (Accessed 4 Mar 2024).
12. Sokolenko, L. F. (2023), "Chat GPT in accounting", Actual issues of the development of science and ensuring the quality of education: The 12th International scientific and practical conference, International Science Group, Florence, Italy, March 28—31, pp. 72—73, available at: <http://surl.li/rcpqg> (Accessed 5 Mar 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 504.062:330.15

O. Drebot,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of NAAS,
Director, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2681-1074>
A. Zaptalova,
Postgraduate Student,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3221-5498>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.45

DEVELOPMENT OF THE MEDICINAL PLANTS MARKET IN TODAY'S MODERN CONDITIONS

О. І. Дребот,
д. е. н., професор, академік НААН, директор Інституту агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна
А. В. Запталова,
аспірант, Інституту агроекології і природокористування НААН, м. Київ, Україна

РОЗВИТОК РИНКУ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН В СУЧАСНИХ УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

This article analyzes that the development of the medicinal plant market in today's modern conditions is extremely important, taking into account the growing demand for natural and organic health products, both among consumers and in the medical field. This trend stimulates innovation and investment in the field of cultivation, processing and marketing of medicinal plants. The key factors shaping the development of the market of medicinal plants today are considered, in particular such as: technological progress, environmental awareness, globalization of the market, regulatory requirements. It has been proven that the main focus in the development of export and import of medicinal plants should be focused on ensuring the country's security in the field of availability of herbal medicines for citizens. To attract investments from Ukrainian and foreign investors, it is important to create a favorable investment environment in the country, simplify the regulatory framework in accordance with agreements with the European Union and adapt it to the requirements of the European Green Course, taking into account global trends and international experience in this area. In this aspect, in modern market conditions, where competition is taking on ever sharper forms, the key factor of economic growth is the expansion of production and sales of pharmaceutical products with a high level of processing, which contributes to the increase of state budget revenues. An important problem for the development of agriculture is the need to meet the long-term environmental needs of society, including the demand for products that are environmentally safe and reducing the negative impact of humans on nature. A key aspect of environmental needs is providing the population with access to safe food to support health. Determining the volume of production of medicinal plants in 2022 is difficult due to the impact of full-scale military aggression by Russia, which caused significant damage to the ecosystems of Ukraine, estimated at approximately 1 billion dollars. Part of the land that could be used for the cultivation of medicinal plants is now unusable due to contamination with toxic metals and the destruction of fertile soil layers.

В даній статті проаналізовано, ринок лікарських рослин у сучасних умовах сьогодення, який є надзвичайно важливим, враховуючи зростаючий попит на натуральні та органічні продукти здоров'я, як серед споживачів, так і в медичній галузі. Цей тренд стимулює інновації та інвестиції в сфері вирощування, обробки та маркетингу лікарських рослин. Розглянуто ключові фактори, що формують розвиток ринку лікарських рослин на сьогодні, зокрема такі, як: технологічний прогрес, екологічна обізнаність, глобалізація ринку, регуляторні вимоги.

Доведено, що основна увага у розвитку експорту та імпорту лікарських рослин має бути зосереджена на забезпеченні безпеки країни у сфері доступності лікарських засобів рослинного походження для громадян. Для приваблення інвестицій від українських та іноземних інвесторів важливо створити в країні сприятливе інвестиційне середовище, спростити регуляторну базу у відповідності з угодами з Європейським Союзом та адаптувати її до вимог Європейського Зеленого Курсу, враховуючи глобальні тенденції та міжнародний досвід у цій сфері. В цьому аспекті в сучасних умовах ринку, де конкуренція набуває все гостріших форм, ключовим фактором економічного зростання стає розширення обсягів виробництва та збуту фармацевтичної продукції з високим рівнем переробки, що сприяє збільшенню доходів державного бюджету. Важливою проблемою для розвитку сільського господарства є необхідність задоволення тривалих екологічних потреб суспільства, що включають попит на продукцію, що є екологічно безпечною, та зменшення негативного впливу людини на природу. Ключовим аспектом екологічних потреб є забезпечення населення доступом до безпечних харчових продуктів для підтримки здоров'я. Визначити обсяги виробництва лікарських рослин у 2022 році складно через вплив повномасштабної військової агресії з боку Росії, яка завдала значної шкоди екосистемам України, оціненої приблизно в 1 мільярд доларів. Частина земель, які могли б використовуватися для культивування лікарських рослин, тепер є непридатною через забруднення токсичними металами та руйнування плідних шарів ґрунту тощо.

Key words: medicinal plants, agriculture, balanced development, rational nature management, profitability, economic efficiency.

Ключові слова: лікарські рослини, сільське господарство, збалансований розвиток, раціональне природокористування, рентабельність, економічна ефективність.

INTRODUCTION

The development of the cultivation of medicinal plants in modern conditions is an important part of the agricultural sector of the economy, and also acquires strategic importance for the pharmaceutical industry. This direction is developing against the background of the growing demand for natural and ecologically clean products, which stimulates research and the introduction of innovative technologies in production. In this context, the cultivation of medicinal plants requires compliance with the principles of ecological safety and sustainable development. The use of organic fertilizers, the minimization of the use of pesticides and chemical fertilizers, and the protection of biodiversity are key requirements.

The development of domestic production of medicinal plants contributes to reducing dependence on imports and opens up new opportunities for export. Ukraine, with its rich natural resources, has a unique potential to expand the range of medicinal plants on international markets.

Effective legislative regulation aimed at supporting producers of medicinal plants, protecting consumer rights and ensuring high product quality standards is an important factor in stimulating the development of the industry. The development of medicinal plants in modern conditions requires an integrated approach that includes scientific research, innovation, environmental responsibility, expansion of market opportunities, as well as effective interaction between the state, producers and consumers.

In recent decades, there has been a steady increase in the global demand for herbal medicines and natural products, so there is a need for a large variety of high-quality medicinal plants. It is known that the chemical composition of plants varies significantly depending on genetic and environmental factors, methods of cultivation, terms of collection and post-harvest processing. As a result, this can negatively affect the phytochemistry of medicinal plants, which makes it necessary to ensure their relatively high quality [1].

Table 1. Aspects of expansion of medicinal plants

Aspect	Description
Geographic distribution	Uneven distribution of medicinal plants around the world, but their plantations are established in different corners of the globe.
Global interest	Rapid growth of interest in medicinal plants at the international level.
Consumer preferences	Increasing attention to natural components and herbal preparations, which are perceived as safer and more beneficial for health compared to synthetic medicines.
The need for research	Emphasizing the importance of further research in pharmacology and botany to identify new medicinal properties of plants.
Potential for changes in treatment	The possibility of revolutionary changes in the treatment of various diseases thanks to new discoveries in the medicinal properties of plants.

Source: generated by the author.

Over the past two decades, the area cultivated with medicinal plants in Ukraine has decreased by almost six times, the production of essential oils has increased by almost three times, and the quality of special food products made from medicinal plants has significantly deteriorated. According to experts, many farmers and collectors are now interested in growing medicinal plants. However, the need to invest in high-quality seeds, special equipment and drying facilities, complex harvesting techniques and manual labor involved in growing the plants, as well as unpredictable and volatile prices of raw materials force most farmers and collectors to abandon their cultivation. To compensate for the shortage of medicinal plants, domestic companies import medicinal plants (almost 60%), most of which are of low quality [2; 3]. Therefore, in modern conditions, there is a need to develop effective ways of developing the production of medicinal plants.

It is well known that the state of the global ecological environment is deteriorating every year due to the constant growth of the population and the inability of the environmental security system in its current form to ensure an adequate level of protection of natural resources, the standard of living and the health of the average population. The destruction of ecosystems is primarily related to a way of life that is aimed at consumption, rather than recovery of resources. Global climate change, the loss of part of biodiversity, atmospheric pollution, and irrational use of nature should be included among the most urgent global environmental problems. The current state of the natural environment requires drastic changes, first of all, in the economic mechanisms of using and restoring the resources of the entire ecosystem, which will be aimed at changing consumer principles and the general culture of consumption [4; 5]. Speaking about the inability of the current system of ecological security to ensure the proper level of health of the population, the field of medicinal plant raw materials and its further development acquires significant relevance. Ukraine has significant and unique natural resource potential for development and effective competitiveness in this area. However, the full-scale invasion of the Russian Federation and hostilities significantly worsened the possibilities of the ecologically safe medical industry of Ukraine due to the damage (and in some cases the destruction) of unique natural resources. It should also be noted that the military actions

also have a systemic impact on the change in the consumer priorities of the domestic Ukrainian consumer, which is also reflected in the market of medicinal plants. And ecological and economic tools, in this case balances ecological, economic and consumer components in a single mechanism.

ANALYSIS OF LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

Studies by L. Hlushchenko [6], M. Kryvko [7] and T. Mirzoeva [4], O. Drebot [5]. The current state of the field of growing medicinal plants was the subject of research, and the analysis of the market of medicinal raw materials was presented in the works of such authors as A. Gudzenko, T. Kovalchuk, N. Kutsenko. Researchers D. Ivashin and T. Derevynska paid special attention to ecological, economic and organizational and legal factors affecting the use of medicinal plants. However, aspects related to the market of medicinal plants in the context of today's agrarian conditions still require deeper study and analysis.

MATERIALS AND RESEARCH METHODS

Within the framework of this study, such methodological approaches as the method of scientific abstraction and the analytical method were applied to the study of current data in the field of cultivation of medicinal plants. An analytical method was also used to review the current state of the medicinal plant resources market. In order to gain a deep understanding of the trends and challenges facing the medicinal plant industry, the use of these methods allowed for effective analysis of market changes, identification of potential opportunities for development, and identification of strategies to improve production efficiency. In addition, the methods of analysis and synthesis contributed to the development of recommendations for optimizing the processes of cultivation, collection and processing of medicinal plant raw materials, taking into account modern ecological requirements and market needs. This creates a basis for further scientific developments and innovations in this field, and also opens the way to improve policies in the field of agro-industrial complex and pharmaceuticals, with the aim of stimulating sustainable development and preserving biodiversity.

RESULTS AND THEIR DISCUSSION

Medicinal plants contain a significant amount of various vitamins, acids, micro— and macroelements. They can be used in natural and processed form in folk and scientific medicine as an effective natural, effective means for the treatment and prevention of various diseases. All of these are critical to maintaining the planet's biodiversity for trade and economic growth. It is also important that medicinal plants and medicinal plant raw materials are used in many fields. An argument in favor of the development of the production of medicinal crops, including essential oil and spices, is the fact that it is considered one of the most profitable in the global agro-industrial complex [8]. Despite the fact that the geographical distribution of medicinal plants can be uneven around the world, as evidenced by the establishment of plantations of these plants in different corners of the globe, there is a rapid increase in global interest in them. Such a trend reflects the growing attention of consumers to products based on natural components and herbal preparations, which they perceive as safer and more beneficial for health compared to traditional medical means. My opinion is that this trend not only reflects a change in consumer preferences, but also emphasizes the need for further research in the field of pharmacology and botany to identify new medicinal properties of plants, which can lead to revolutionary changes in the treatment of various diseases (Table 1).

It is worth noting that medicinal plants belonging to the natural flora act as renewable resources. Provided a scientific approach to their use and ensuring proper restoration, these plants can continuously serve as a source of biologically active raw materials for a long time. Despite the acute need for medicinal plant raw materials in Ukraine, the land allocated for the cultivation of valuable medicinal plants remains limited. The key to effective use of medicinal plants is to assess their resources in a specific area and analyze the ecological characteristics of species at the population level to ensure sustainable use. The protection

of medicinal plants should be comprehensive, covering a variety of interrelated actions. Such protection will be effective if harvesting is conducted rationally, plants are introduced into culture and ecologically clean technologies are used for their cultivation, which will allow obtaining high and constant yields of high-quality phytoraw materials.

In the context of sustainable development, the importance of the organization of ecologically clean production of medicinal plants becomes key to the development of the domestic pharmaceutical industry, especially in the aspects of import substitution, increasing employment of the population and improving its well-being. The main focus in the development of the export and import of medicinal plants should be focused on ensuring the country's security in the field of availability of herbal medicines for citizens. To attract investments from Ukrainian and foreign investors, it is important to create a favorable investment environment in the country, simplify the regulatory framework in accordance with agreements with the European Union and adapt it to the requirements of the European Green Course, taking into account global trends and international experience in this area. In this aspect, in modern market conditions, where competition is taking on ever sharper forms, the key factor of economic growth is the expansion of production and sales of pharmaceutical products with a high level of processing, which contributes to the increase of state budget revenues. An important problem for the development of agriculture is the need to meet the long-term environmental needs of society, including the demand for products that are environmentally safe and reducing the negative impact of humans on nature. A key aspect of environmental needs is providing the population with access to safe food to support health.

Regarding the market of medicinal plants, which faced certain challenges, in particular due to the COVID-19 pandemic in 2020, when the demand for some types of medicinal raw materials experienced a significant decline. This has led to lower prices for plants such as wormwood, nettle, St. John's wort, mint, lemon balm and lavender. At

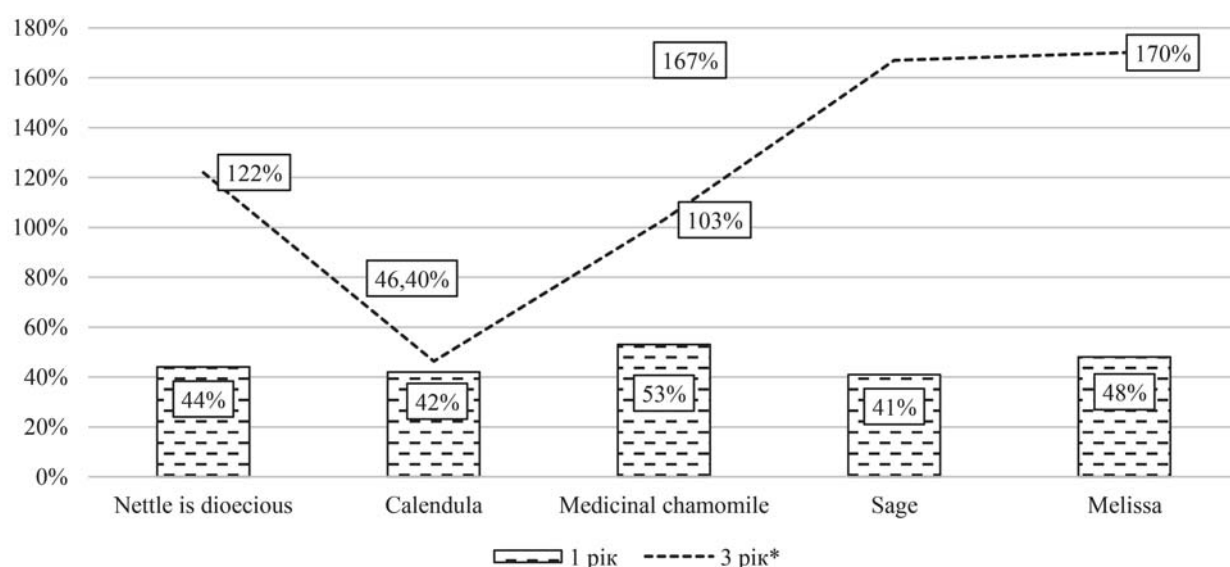

Fig. 1. General indicators of profitability of some types of medicinal plants

Source: built by the author based on data [9].

the same time, immune-stimulating plants such as echinacea, immortelle, elderberry flowers and berries, and rose hips were in high demand as consumers actively sought out immune-boosting products. On the Ukrainian market, the most common medicinal crops are chamomile, calendula, mint, lemon balm, valerian, sage, rose hip and lavender. Their popularity is due to high demand in pharmaceuticals, traditional medicine, cosmetology and the food industry. These plants have pronounced medicinal properties, which are confirmed by scientific research, and are used for the production of a wide range of health products.

The popularity of these medicinal plants on the Ukrainian market is largely due to their adaptability to local growing conditions, which makes growing economically profitable for farmers. In addition, the trend towards natural and organic products worldwide is increasing the demand for these plants, positioning Ukraine in the international market thanks to its fertile lands and favorable climate. The development of this sector not only supports the local economy by creating jobs and increasing exports, but also contributes to the global supply of essential medicinal and aromatic plants. As for individual medicinal plants, specific indicators of profitability look as follows (Fig. 1).

Achieving a high level of economic benefit from the cultivation of medicinal plants is quite a challenging task due to a number of unique difficulties that accompany this process. It is difficult to ensure the production of plant raw materials with appropriate characteristics, quality and in the required volume. Yields often fluctuate from year to year due to climate change. Environmental pollution can cause the accumulation of unwanted or even harmful substances in plants. In addition, one of the obstacles to the development of the field of medicinal plants and the reason for the reluctance of large agricultural producers to engage in this type of activity is the significant need for labor for crop cultivation. This need for manual labor to harvest and process medicinal plants significantly increases production costs, making the business less attractive to farmers seeking to maximize efficiency and minimize costs. The lack of highly efficient equipment specialized to mechanize the processes of collection and primary processing of medicinal plants is also a critical issue holding back the scaling of the industry. Therefore, innovations in agricultural technologies and the development of new mechanization methods can become key factors that will help to overcome these barriers, reduce the dependence on manual labor and make the cultivation of medicinal plants more economically profitable for the agro-industrial sector.

It is difficult to accurately determine the amount of medicinal plant production in 2022 due to the impact of full-scale military aggression by Russia, which caused significant damage to the ecosystems of Ukraine, estimated at approximately \$1 billion. Part of the land that could be used for the cultivation of medicinal plants is now unusable due to contamination with toxic metals and the destruction of fertile soil layers.

With regard to marketing strategies, it is necessary to pay attention to several key aspects for their further development:

Changes in consumer incomes require revision of the price policy so that it corresponds to the new economic realities;

The role of social networks as product distribution channels is gaining particular importance;

It is important to focus on the development of small businesses, such as farms and cooperatives, instead of the globalization of production;

Ensuring product quality control and protecting consumer rights are critical elements for maintaining trust.

It is worth noting that the market for medicinal herbs is characterized by a lack of stability, with sales that can both rise and fall suddenly. Some plants such as calendula, chamomile, mint, lemon balm, valerian, sage, rosehip, lavender and licorice remain in constant demand. During cultivation, climatic features must be taken into account.

Regarding sales channels, products can be offered both directly to manufacturers and through private individuals or wholesale buyers. Although the price may be lower in the latter option, it allows you to sell large volumes of goods. The highest prices are offered by direct manufacturers, which include companies in the cosmetic, pharmaceutical, perfume industry, and tea manufacturers. Products can also be sold through stores, outlets and social networks, where a wide range is important. There is practically no competition in the market of medicinal plants, and the need for herbs is met by only 60%.

The development of the medicinal plant market in today's environment is characterized by several key trends that reflect the growing demand for natural and organic products in health and well-being. This trend is driven by increasing consumer awareness of the benefits of natural ingredients and their potential health benefits, as well as concerns about the side effects of synthetic drugs.

First of all, there is an intensification of scientific research in the field of phytotherapy, which contributes to a better understanding of the mechanisms of action of medicinal plants and the discovery of new active substances. This, in turn, leads to an expansion of the assortment of herbal preparations, an increase in their effectiveness and safety.

In addition, there is a trend in the market towards certification and standardization of medicinal plants and products made from them. This allows consumers to be sure of the high quality of products and their compliance with international standards.

There is also a growing interest in the cultivation of medicinal plants as an alternative source of income for farmers, especially in the conditions of organic farming. This not only contributes to increasing biodiversity and preserving ecosystems, but also opens up new economic prospects for agricultural producers.

An important role in the development of the market is also played by the growth of online trade, which makes medicinal plants and products based on them more accessible to a wide range of consumers. Digitization allows consumers to easily find information about products, their properties and methods of application.

CONCLUSIONS

The further development of this industry will depend on the ability to adapt to changing market conditions, taking into account environmental aspects and ensuring the sustainable use of natural resources, while satisfying the growing demand for natural and safe health products.

Cultivation of medicinal plants should be considered suitable for small businesses, particularly for farmers and households, with the key being the creation of cooperatives based on the principle of demand. The main advantage of agricultural and forestry cooperatives is the joint use of the added value chain, which allows you to receive profits directly. The creation of cooperatives that are able to collect large batches of products for supply to processing companies is important. State support for the development of these value-added chains in the field of medicinal plants is critical.

Literature:

1. Kandeel, A. (1991). Influence of soil and foliar nutrition on growth and volatile oil content of parsley (*Petroselinum crispum* Mill). *Annals of Agricultural Sciences*, 36, 155—162.
2. Світлик Я. Як підлікувати лісову галузь: вирощування лікарських рослин у Карпатах. URL: <http://prozahid.com/content-13111.html>.
3. Степанушко Л. Чим фармацевтична компанія "ЕЙМ" заохочує постачальників лікарських трав. URL: <http://landlord.ua/chim-zaohochuye-postachalnikov-likarskih-trav-farmatsevtichna-kompaniya-eym>.
4. Мірзоєва Т.В. Аналіз сучасного стану виробництва лікарських рослин в Україні. Приазовський економічний вісник. Випуск 6 (11) 2018. С. 62—67.
5. Дребот О.І., Сологуб Ю.О. Інституційне забезпечення лікарського рослинництва в Україні. Екологічна політика та природокористування. 2018 Випуск 1 (129) С. 116—120.
6. Глушенко Л.А., Приведенюк Н.В. Перспективи вирощування лікарських, ефіроолійних і пряно ароматичних культур. Збалансоване природокористування. №4. 2023 р. С. 41—49. DOI: 10.33730/2310-4678.4.2023.292734.
7. Кривко М.Є. Історико-правовий аспект вирощування лікарських рослин сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2013. Вип. 182. Ч. 2. С. 47—51.
8. Kala C.P., Dhyani P.P. & Sajwan B.S. Developing the medicinal plants sector in northern India: challenges and opportunities. *J Ethnobiology Ethnomedicine*. 2006. 2, 32. DOI: 10.1186/1746-4269-2-32 (дата звернення: 16.02.2024).
9. Проект "Розквіт" URL: <https://rozkvit-agro.com/vyroshchuvannya>

References:

1. Kandeel, A. (1991), "Influence of soil and foliar nutrition on growth and volatile oil content of parsley (*Petroselinum crispum* Mill)", *Annals of Agricultural Sciences*, vol. 36, pp. 155—162.
2. Svitlyk, Y. (2015), "How to heal the forest industry: growing medicinal plants in the Carpathians", available at: <http://prozahid.com/content-13111.html> (Accessed 5 Feb 2024).
3. Stepanushko, L. (2018), "How does the pharmaceutical company "AIM" encourage suppliers of medicinal herbs", available at: <https://landlord.ua/news/tehnologii/chim-zaohochuye-postachalnikov-likarskih-trav-farmatsevtichna-kompaniya-eym/> (Accessed 10 Feb 2024).

4. Mirzoeva, T.V. (2018), "Analysis of the current state of medicinal plant production in Ukraine", *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, vol. 6, no. 11, pp. 62—67.

5. Drobot, O. I. and Sologub, Y. O. (2018), "Institutional support of medicinal plant production in Ukraine", *Ekologichna polityka ta pryrodokorystuvannya*, vol. 1, no. 129, pp. 116—120.

6. Glushchenko, L.A. and Privedenyuk, N.V. (2023), "Prospects for growing medicinal, essential oil and spicy aromatic crops", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 4, pp. 41—49, DOI: 10.33730/2310-4678.4.2023.292734.

7. Kryvko, M.E. (2013), "Historical and legal aspect of growing medicinal plants by agricultural producers in Ukraine", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*, vol. 182, no. 2, pp. 47—51.

8. Kala, C.P., Dhyani, P.P. & Sajwan, B.S. (2006), "Developing the medicinal plants sector in northern India: challenges and opportunities", *J Ethnobiology Ethnomedicine*, vol. 2, pp. 32, DOI: 10.1186/1746-4269-2-32.

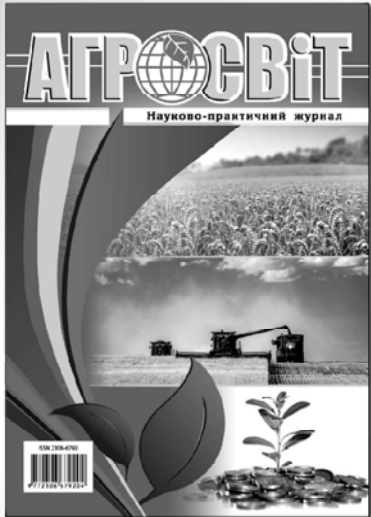
9. Project "Rozkvit" (2024), available at: <https://rozkvit-agro.com/vyroshchuvannya> (Accessed 10 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 28.08.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 303.5

А. В. Рибчук,
д. е. н., професор, професор кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0377-7881>
Р. І. Пазюк,
к. ф.-м. н., доцент кафедри фізики та інформаційних систем,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1332-2979>
Ю. М. Пантюк,
аспірант кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9551-1467>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.51

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

A. Rybchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics
and Economics, Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobysk
R. Pazyuk,
PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Physics
and Information Systems, Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobysk
Yu. Pantyuk,
Postgraduate student of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobysk

DIGITAL TRANSFORMATION OF TRANSPORTATION SYSTEMS IN THE INFORMATION ECONOMY

У статті проаналізовано напрямки та перспективи цифровізації транспортних систем за умов переходу до нового технологічного укладу, оскільки глобальні науково-технологічні тренди останніх десятиліть суттєво посилили роль транспортних систем у соціально-економічному розвитку держав. Зазначено, що реалізація потенціалу транспортних систем у новому технологічному укладі забезпечується їхньою природною адаптивністю до цифрових технологій, які змінюють споживчі переваги, конкуренцію між видами транспорту та цінність транспортної послуги. Показано найбільшу схильність транспортної сфери до використання цифрових технологій високих швидкостей, що визначає нові можливості у розвитку транспортних систем з урахуванням потреб економіки, бізнесу та населення. Представлено глобальні тренди цифрової економіки, що формують нові виклики і можливості та фактично змінюють ряд технологічних особливостей, характерних для розвитку транспортних систем. Підкреслено, що на сьогодні суспільство вступило у шостий технологічний уклад, тому на транспортні системи нового устрою вплинуть такі технології як: блокчейн, смарт-контракти, Big Data, Інтернет речей (IoT), віртуальна і доповнена реальність, друк, сенсорика та цифрові двійники, автономні роботи, дрони та автопілоти. Підтверджено наявність значної кількості окремих суб'єктів транспортних систем, здатних оцифрувати та автоматизувати внутрішні управлінські процеси, для здійснення зовнішніх транспортних транзакцій.

The article analyzes the directions and prospects of digitalization of transport systems under the conditions of the transition to a new technological system, since the global scientific and technological trends of recent decades have significantly strengthened the role of transport systems in the socio-economic development of states. It is noted that the realization of the potential of transport systems in the new technological framework is

ensured by their natural adaptability to digital technologies, which change consumer preferences, competition between modes of transport and the value of transport services. The greatest tendency of the transport sector to use high-speed digital technologies is shown, which determines new opportunities in the development of transport systems taking into account the needs of the economy, business and the population. The global trends of the digital economy are presented, which form new challenges and opportunities and actually change a number of technological features characteristic of the development of transport systems. It is emphasized that today society has entered the sixth technological order, therefore the transport systems of the new system will be affected by such technologies as: blockchain, smart contracts, Big Data, Internet of Things (IoT), virtual and augmented reality, printing, sensors and digital doubles, autonomous robots, drones and autopilots. The massive use of digital technologies will lead to the transformation of the economy and transport systems in particular. The necessity of creating a single digital platform of the transport complex of the state, which will allow: to increase the safety, quality and availability of transportation; reduce costs; to ensure maximum loading of the infrastructure; expand the country's export and transit capabilities; open up new opportunities for the growth of the transport industry. The existence of a significant number of separate subjects of transport systems capable of digitizing and automating internal management processes for the implementation of external transport transactions has been confirmed.

Ключові слова: цифрові технології, транспортні системи, інформаційна економіка, транспортна інфраструктура, новий технологічний уклад, транспортно-логістичні системи, адаптивність транспортних систем, транспортні потоки, інтелектуальні транспортні системи.

Key words: digital technologies, transport systems, information economy, transport infrastructure, new technological order, transport and logistics systems, adaptability of transport systems, transport flows, intelligent transport systems.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальні науково-технологічні тренди останніх десятиліть суттєво посилили роль транспортних систем у соціально-економічному розвитку держав, тому орієнтованість на використання цифрових технологій стає одним із визначальних факторів розвитку інфраструктури конкурентних ринків послуг. Перехід до кожного нового технологічного устрою стримується існуючими інфраструктурними обмеженнями та вимагає принципових змін у змісті, організації та управлінні всією системою забезпечення транспортування, створення її нової сутності, що враховує наукові та технічні досягнення і відповідає цілям та потребам ефективного функціонування економіки. Повною мірою це стосується і транспортної системи та її інфраструктури, історичний розвиток котрої завжди тісно пов'язаний з досягненнями науково-технологічного прогресу і є потужним фактором економічного та просторового розвитку територій, інтеграції господарського простору, підвищення динамізму розміщення продуктивних сил та інтенсифікації виробництва. На сьогодні особлива увага приділяється питанням цифрової трансформації різних галузей економіки та сфер діяльності, а тому цифровізація транспортних систем стає одним із пріоритетних напрямів стратегічного розвитку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях вітчизняних учених аналізуються напрямки та перспективи цифровізації транспортних систем за умов переходу до нового технологічного укладу. Так, Т.В. Гайкова, В.Г. Загорянський, А.О. Леонтович, зазначають, що цифровізація транспортного сектору сприятиме оптимізації транспортно-логістичних

витрат, оскільки сучасні інформаційні системи характеризуються створенням єдиного інформаційного простору для всіх учасників взаємодії [1]. К.О. Січкаренко звертає увагу на те, що сфера транспорту однією з перших відчула на собі впровадження цифрових технологій: об'єктивна необхідність в автоматизації управління, підвищення надійності транспортної системи підштовхнули транспортні компанії раніше інших провести комп'ютеризацію управлінських процесів, а після й цифровізацію всієї сфери [7]. О. І. Никифоров, О. М. Стасюк, Л. Ю. Чмирьова, Н. О. Федяй, підтверджують, що розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є важливим фактором цифрових трансформацій у сфері транспорту [3]. В.П. Яновська та А.П. Медина відносять транспортну галузь до одного із напрямів економічної діяльності, що найбільше піддається цифровізації [9]. І.К. Пішенін підкреслює, що цифрові технології значно підсилюють ефективність взаємодії всіх видів транспорту, а взаємозв'язок логістичних ланцюгів поглиблює доцільність формування виробничих і фінансових потоків [5].

Водночас, формування інтелектуальних транспортних систем, передбачає впровадження адекватних цифрових технологій, що знижують вартість перевезень на основі клієнтоорієнтованої моделі транспортної логістики.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

У більшості публікацій українських дослідників розглядаються питання цифровізації окремих логістичних процесів переміщення товарно-матеріальних потоків. Недостатньо розкрито цифрові інструменти організації інформаційного обміну між суб'єктами транспортних

систем, які супроводжують та контролюють процеси постачання, а відтак, несвоєчасне та непрогнозоване отримання достовірної та повної інформації тим чи іншим учасником логістичного ланцюга призводить до зниження ефективності та якості бізнес-процесу з доведення товару до споживача. Це зумовлює необхідність формування єдиного цифрового інформаційного простору функціонування транспортно-логістичних систем, що і необхідно дослідити більш ґрунтовно.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження напрямків адаптації транспортних систем до новітніх цифрових технологій інформаційної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Цифрові технології змінюють сутність транспортних систем, способів їх функціонування, основних принципів і закономірностей поведінки та перспектив розвитку. Реалізація потенціалу транспортних систем у новому технологічному укладі забезпечується їхньою природною адаптивністю до нових технологій, які змінюють споживчі переваги, конкуренцію між видами транспорту та цінність транспортної послуги. Використовуючи принцип адаптивності транспортних систем до цифровізації варто зазначити, що у цьому контексті транспортна система — це оптимізована з точки зору витрат, термінів постачання, технічних засобів управління та представлена сукупністю різних видів транспорту, інфраструктури, людських ресурсів у змішаному (інтермодальному) ланцюжку постачань і пов'язана між собою блокчейн та смарт-контрактами, що використовує новітні цифрові технології — bigdata, штучний інтелект, безпілотне переміщення, сенсорику тощо. У результаті формується нова модель бізнесу транспортних організацій, у якій буде реалізована орієнтація на споживача та його конкретні особливості при всебічному використанні технологій цифрових трансформацій реальних бізнес-процесів [10, с. 323].

Аналізуючи світові тенденції модернізації транспортних систем, можна прослідкувати їхній інтенсивний розвиток упродовж останніх десятиліть, що пов'язано як із досягненнями науково-технологічного прогресу, появою передової техніки та технологій, так і зі зміною транспортної місткості світового господарства, необхідністю вирішення проблем переміщення вантажів та пасажирів, підвищенням вимог до якості, комфорту та безпеки транспортних послуг. Серед основних змін, що відбулися в транспортному комплексі, можна виокремити наступні: розвиток мультимодальних та інтермодальних систем перевезення вантажів; формування транспортно-логістичних структур, що включають різноманітні термінали, транспортно-складські комплекси, розподільчі центри тощо; впровадження інтелектуальних транспортних систем з використанням новітніх інформаційно-управлінських технологій; розвиток швидкісного та високошвидкісного сполучення (у тому числі залізничного, автомагістралей з удосконаленням покриття); поява інноваційних транспортних засобів (високопродуктивних інноваційних вантажних вагонів, швидкохідних суден, електромобілів тощо) [3, с. 62].

Для кожної транспортної системи характерна складна структура комунікаційних потоків і процесів. Багатогранність та динамічність перевезень передбачає регулювання багатьох проблем взаємодії її елементів із зовнішнім середовищем, так само як і режимів функціонування елементів матеріального та функціонального змісту у самій транспортній галузі. Водночас, транспортна галузь, безумовно, схильна до найбільшого використання цифрових технологій високих швидкостей, що визначає нові можливості у розвитку транспортних систем з урахуванням потреб економіки, бізнесу та населення. Тому, з урахуванням сформульованих вище особливостей сучасного етапу розвитку, під транспортною системою слід розуміти транспортно-логістичну систему, що має інноваційні ознаки і є інфраструктурним елементом економіки високих швидкостей та забезпечує при цьому генерацію доданої вартості на усіх етапах транспортно-логістичного ланцюжка через інтеграцію товарів і послуг у межах нового технологічного укладу [13, с. 9].

На сьогодні для розвитку транспортних систем характерний ряд особливостей, котрі визначають перспективні напрями їхнього розвитку. Поряд із різного роду політичними, соціальними, природно-географічними, економічними, науково-технологічними факторами, що мають величезний вплив на тенденції розвитку транспортних систем, визначальними імперативами стають глобальні тренди цифрової економіки, що формують нові виклики і можливості та фактично змінюють форму існування світу, трансформуючи його в іншу реальність. До них належать [7, с. 76—77]:

1. Проривні цифрові технології, котрі приводять до глибинних технологічних змін у транспортних системах та інших сферах життєдіяльності і здатні суттєво перетворити економічні та соціальні аспекти життя суспільства, існуючі бізнес-моделі, стан ринків послуг, галузей та світової економіки загалом.

2. Цифровізація економіки та суспільства, котра передбачає соціально-економічну трансформацію внаслідок впровадження та використання цифрових технологій у транспортній сфері, що дозволяє здійснювати систематизацію та обробку даних з можливістю подальшого обміну та передачі інформації.

3. Процеси урбанізації — просторового розвитку міських територій, у тому числі на основі стратегічної концепції "розумне місто" (smart city), що є взаємопов'язаною системою сучасних транспортних, технологічних, інформаційних та комунікаційних рішень, спрямованих на ефективне управління процесами життєзабезпечення та життєдіяльності міста та його стійкий розвиток на основі процесів цифровізації [14, с. 311].

4. Зміни у сприйнятті споживачем транспортних процесів у бік його оцінки з позиції цінності, коли уявлення про прогнозовану цінність конкретного продукту транспортної послуги (перевезення пасажирів, вантажів, доставка товарів тощо) формується на основі трьох критеріїв — "краще, дешевше, швидше", що дозволяють одночасно оцінити якість, вартість та швидкість перевезення [4, с. 126].

На сьогодні суспільство вступило у шостий технологічний уклад, тому на транспортні системи нового устрою вплинуть такі технології як: блокчейн, смарт-кон-

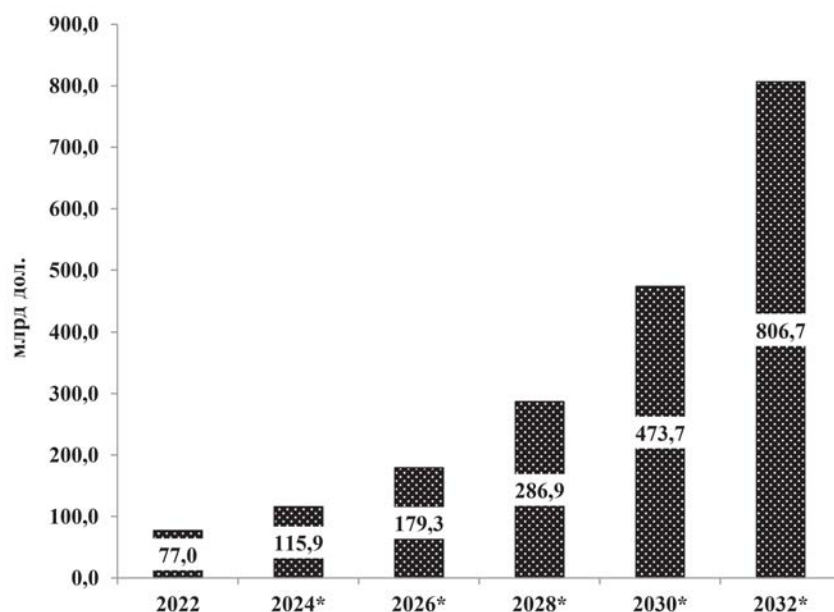

Рис. 1. Вплив цифрової технології IoT на перспективи зростання ринку транспортних послуг (млрд дол. США)

Джерело: [10, с. 51].

тракти, Big Data, Інтернет речей (IoT), віртуальна і доповнена реальність, друк, сенсорика та цифрові двійники, автономні роботи, дрони та автопілоти. Масове використання цифрових технологій приведе до трансформації економіки та транспортних систем зокрема. Наступний технологічний уклад також вносить зміни до ієрархії вимог щодо транспорту. На перші позиції виносяться соціально-орієнтовані вимоги: екологічність, безпека, "дружнє" ставлення до довкілля, швидкісні характеристики, комфорт, економічність, енергоефективність [13, с. 12].

У транспортних системах відбудуться прогресивні зміни: перехід від традиційної схеми: виробництво — реалізація до схеми: замовлення — послуга з виконання замовлення (сервісна бізнес-модель); перехід від масового виробництва до виробництва на замовлення клієнта, істотно змінить послугу перевезення: дрібні партії на замовлення з доставкою "точно вчасно" на довгі відстані; поява "розумного" продукту (сенсори та датчики з програмованими властивостями) приведуть до значного зростання вартості витрат на програмне забезпечення мінімізації транспортної складової в кінцевій ціні споживання; зміниться цінність "володіння" на "використання", оскільки для споживача головним завданням стане реалізація своїх індивідуальних потреб, а отже, найважливішою проблемою буде компроміс суспільних та індивідуальних потреб; клієнт перетворюється на динамічну мережу потреби у перевезенні, цільовою функцією стане зростання бізнесу за рахунок надання транспортної послуги; зміниться конкуренція, вона стане інтермодальною перевагою у вільній мережі партнерських відносин, а створювані цифрові платформи допоможуть обмінюватися цінностями [3, с. 62].

Сфера транспортної логістики вважається однією з пріоритетних для впровадження рішень на основі технології Інтернет речей (IoT), що передбачає способи взаємодії фізичних об'єктів, пристроїв та систем між собою та з навколишнім світом із застосуванням різних

технологій зв'язку. IoT-з'єднання будується на базі інших технологій: Wi-Fi, RFID, Bluetooth, LTE. Для зберігання та обробки отриманих даних використовуються хмарні технології та Big Data. Впровадження технології IoT дозволить отримати наступні переваги [9, с. 41]:

- скорочення витрат на вантажо-перевезення та затримки в дорозі;
- підвищення прозорості логістичних операцій (зокрема за допомогою RFID-міток);
- мінімізацію впливу людського фактора;
- оптимізацію ремонту та обслуговування транспортних засобів.

Обсяг глобального застосування IoT на транспортному ринку (Рис. 1) оцінювався у 85,21 мільярдів доларів США у 2022 році та, як очікується, сягне близько 498,47 мільярдів доларів США до 2032 року та буде зростати із загальним річним темпом (CAGR) на 21,69% упродовж прогнозованого пе-

ріоду з 2023 по 2032 рік.

Розмір глобального ринку автоматизованих систем паркування перевищив 1,67 мільярдів доларів США у 2022 році і, за прогнозами, становитиме 6,78 мільярдів доларів США до 2032 року, зростаючи на 15,1% CAGR з 2023 по 2032 рік. Обсяг світового ринку систем відстеження транспортних засобів у 2022 році перевищив 21,16 мільярдів доларів США та, за оцінками, до 2032 року становитиме близько 80,17 мільярдів доларів США, зростаючи з CAGR на 14,30% з 2023 по 2032 рік [10, с. 93].

У 2020 році лише 12% логістичних компаній використовували штучний інтелект. Через 6 років цей показник має досягти 60%. McKinsey виявив, що 20% підприємств мають певну форму цифрових технологій, вбудованих у їхню діяльність. Інвестиції у штучний інтелект збільшують прибуток від вантажоперевезень на 5-10% на рік. Експерти припускають, що безпілотні автомобілі дозволять скоротити витрати на транспортування, оптимізувати витрату пального та скоротити час доставки. McKinsey прогнозує економію на 45% (85—125 мільярдів доларів) для ринку США [12, с. 29].

Використання GPS і RFID-датчиків створить можливості для систематизації даних про місцезнаходження вантажів, їхній стан, температуру та інші характеристики. Це підвищить керованість, допоможе скоротити випадки втрати товарів та затримок вантажів. Логістичні компанії зможуть бути впевнені, що вантаж буде доставлений вчасно та належної якості [8, с. 18]. Для моніторингу та аналізу характеристик транспортного засобу та поведінки водія використовуватиметься телематичний модуль із підтримкою навігаційних систем GPS. Це дозволить визначати місце розташування автомобіля та його швидкість руху. Окрім цього, за допомогою датчиків можна отримувати інформацію про стан транспортного засобу, що допоможе уникнути тривалого простою автомобіля та своєчасно проводити його ремонт. Дані із встановлених датчиків також можуть викорис-

товуватись для створення оптимальних маршрутів та їх перепланування з урахуванням поточних дорожніх умов, а також для керування витратою палива. У процесі впровадження IoT транспортні компанії зустрічаються з певними труднощами: відсутність єдиних стандартів та ризики інформаційної безпеки. Оскільки рішення на основі технології IoT оперують великим обсягом даних, необхідно їх захищати у хмарі та забезпечувати цілісність даних у процесі передачі через загальнодоступний Інтернет. Загалом можна відзначити, що IoT є технологією, що швидко розвивається, яка виведе логістику на якісно новий рівень [5, с. 68].

Цифровізація на сьогодні виступає фактором, котрий трансформує функції транспорту і логістики. Перед компаніями, що надають транспортно-логістичні послуги, відкриваються нові можливості, за допомогою котрих вони можуть оптимізувати бізнес-процеси, поліпшити якість сервісу, тим самим підвищивши конкурентоспроможність. Загалом, транспортно-логістичні компанії застосовують такі системи як TMS і WMS, проводять аналітику на масивах Big Data, використовують різні сенсори та датчики, що відстежують стан транспортно-го засобу, проте потенціал розвитку не вичерпаний. Частка транспортних і логістичних компаній, що оцінюють свій рівень цифровізації як провідний, склала лише 28%. Враховуючи стрімкий розвиток цифрових технологій, очікується їхнє інтенсивне впровадження в діяльність транспортних компаній надалі [1, с. 223].

Багато окремих суб'єктів транспортних систем виявилися здатними оцифрувати та автоматизувати внутрішні управлінські процеси, але узгодження їхньої взаємодії та зростання обсягів інформації, необхідної для здійснення зовнішніх транспортних транзакцій нашоувалися на певні перепони. Поява у 2010-х років блокчейн-технології надало новий поштовх до спроб вирішення проблеми зростання складності транспортних транзакцій, особливо під час її розгляду у логістичному контексті. Блокчейн — побудований за певними правилами безперервного послідовного ланцюжку блоків (зв'язковий список), що містять інформацію. Фактично це є розподілений електронний об'єкт (узагальнений обліковий запис), спільно використовуваний усіма мережевими серверами, що фіксують звіти транзакцій у вигляді зашифрованих блоків. Часто це називають технологією цифрової бухгалтерії (Digital Ledger Technology (DLT)). Кожен такий блок є унікальним цифровим об'єктом, який зберігається на безлічі серверів (вузлів) мережі файлообмінників. Останній постійно перевіряє та забезпечує відповідність кожної копії своєму еквіваленту. Використання блокчейн, по суті, є технологією бухгалтерської звітності та способом спрощення транзакцій, що дозволяє підтримувати категорії власності та прав користування такими об'єктами як — валютні накопичення, квитки, товари тощо [2, с. 14].

Відмінна риса та новизна блокчейн-технології полягає в тому, що вона не вимагає центрального регулюючого органу типу "розрахункової палати" для схвалення та реєстрації будь-яких транзакцій. Це дозволяє, в принципі, позбавитися посередників у системі транзакцій без втрати її цілісності. Таке традиційне поняття, як довіра щодо посередників тим самим виключається, оскільки вона переноситься на систему. Блокчейн -тех-

нологія теоретично надає наступні можливості: заміну повільних ручних процедур швидкими автоматичними; відстеження походження та властивостей вантажів (сировини, напівфабрикатів, готового продукту) та пасажирів; інформацію про вантажі та пасажирів; інформацію про стан вантажів та пасажирів, що дозволяє відстежувати їх під час транспортування або під час переміщення між видами транспорту; інформацію для регулюючих органів про вантажі та пасажирів, задіяних учасників (експортерів, імпортерів, перевізників тощо). Використання цифрових технологій у транспортній інфраструктурі надає можливість створення інтелектуальних транспортних систем, що базуються на чотирьох фундаментальних принципах: стійкість, інтеграція, безпека та оперативність, котрі виконують фундаментальну роль у досягненні основних цілей — доступ і мобільність, екологічну стійкість та економічний розвиток національних економік [6].

Цифровізація не лише зачіпає окремі транспортно-логістичні компанії, але й виступає як предмет діалогу між державою та бізнесом. Існує необхідність створення єдиної цифрової платформи транспортного комплексу держави, що дозволить: підвищити безпеку, якість та доступність перевезень; зменшити витрати; забезпечити максимальне завантаження інфраструктури; розширити експортні та транзитні можливості країни; відкрити нові можливості зростання транспортної галузі.

ВИСНОВКИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Цифровізація транспортних систем покликана забезпечити створення єдиного IT-середовища для взаємозалежних комплексів, технологій з організації руху та управління єдиним технологічним процесом, що об'єднує усі види транспорту та учасників ринку перевезень. Цифрова трансформація передбачає перехід на електронний документообіг, впровадження інтелектуальних транспортних систем та транспортних засобів, реалізації механізму "єдиного вікна" та цифрової логістики. Інноваційні розробки у моделюванні транспортних систем та регулюванні транспортних потоків мають надавати кінцевим споживачам більшу інформативність та безпеку, а також якісно підвищувати рівень взаємодії учасників.

Реалізація та впровадження передових цифрових технологій у транспортні системи дозволить підвищити задоволення потреб у перевезеннях, прискорити оформлення перевезень та контролювати процес доставки. Такі технології необхідно застосовувати на усіх етапах руху вантажів від відправника до одержувача. Оновлена транспортна система, що використовує цифрові технології, забезпечуватиме чітку, злагоджену роботу всіх ланок перевезення пасажирів і вантажів, забезпечуватиме максимальний комфорт, якість та швидкість перевезень. У зв'язку з цим виникла можливість максимального прискорення транспортних та логістичних операцій у ланцюгах постачання, оскільки досягнення швидкості і точності процесів, що проходять стає можливим завдяки впровадженню сучасних цифрових технологій.

Цифровізація транспорту означає використання цифрових технологій для трансформації способів функціонування транспортного сектору та взаємодії з

клієнтами. Це передбачає впровадження нових бізнес-моделей, покращення обслуговування клієнтів і контроль операцій у реальному часі. Впровадження цифрових технологій у транспортній галузі пропонує численні переваги, такі як підвищення ефективності, зменшення впливу на навколишнє середовище та підвищення конкурентоспроможності порівняно з іншими видами транспорту. Однак у багатьох традиційних транспортних мережах цифровізація впроваджується повільно, можливо, через тривалий життєвий цикл існуючої інфраструктури та проблеми безпеки. Тим не менше, зростає визнання необхідності цифрової трансформації транспортного сектору для забезпечення сталого розвитку та загального економічного зростання.

Література:

1. Гайкова Т.В., Загорянський В.Г., Леонтович А.О. Впровадження цифрових технологій в управління ланцюгами постачань. Центральньо-український науковий вісник. Технічні науки. 2023. Вип. 7 (38), ч. I. С. 222—228.
2. Корнага Я.І. Дослідження та застосування технології блокчейн у транспортній логістиці / Вісник ЖДТУ. Серія "Технічні науки". 2019. № 1 (83). С. 12—17.
3. Никифорок О. І., Стасюк О. М., Чмирьова Л. Ю., Федяй Н. О. Цифровізація в транспортному секторі: тенденції та індикатори розвитку. Частина 2 // Статистика України. 2019. № 4. С. 48—64.
4. Обруч Г. В. Формування концепції забезпечення збалансованого розвитку підприємств залізничного транспорту в умовах їх цифрової трансформації. БІЗНЕСІНФОРМ № 3 '2020. С. 119—127.
5. Пішенін І.К. Особливості впровадження цифрових інформаційних систем транспортної логістики. Економіка та управління підприємствами. 2021. Вип. 53. С. 67—70.
6. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430-р. Дата оновлення: 30.05.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430—2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2023).
7. Січкаренко К.О. Вплив цифровізації економіки на розвиток транспортної галузі. Причорноморські економічні студії. 2019. Випуск 38/1. С. 76—79.
8. Скіцько В. І. Синергія цифрових технологій в логістичних системах. Інвестиції: практика та досвід № 16/2018. С. 18—24.
9. Яновська В.П., Медина А.П. Особливості економічного розвитку транспортних компаній в умовах цифровізації. Збірник наукових праць ДУІТ. Серія "Економіка і управління", 2023. Вип. 53. С. 40—48.
10. Castellanos, S. — Grant-muller, S. — Wright, R. (2022). Technology, transport, and the sharing economy: towards a working taxonomy for shared mobility, Transport Review, Volume 42, Issue 3 pp. 318-336.
11. Transport and Environment Report (2022). Digitalisation in the mobility system: challenges and opportunities. European Environment Agency. Luxembourg. 217 pages.
12. OECD. ITF (2023). ITF Transport outlook. Paris, France. 213 pages.
13. Salih, T.A. and Younis, N.K. (2021): Designing an Intelligent Real-Time Public Transportation Monitoring System Based on IoT. Open Access Library Journal, 8, pp. 1—14.
14. Szabolcs Toth, Beata Bittner, Tunde Zita Kovacs, Adrian Szilard Nagy. (2021): Digital transformation possibilities in public transportation in Debrecen. Issues in Information Systems Volume 22, Issue 3, pp. 305—319.

References:

1. Gaikova, T.V. Zagoryanskyi, V.G. and Leontovych, A.O. (2023), "Implementation of digital technologies in supply chain management", Central Ukrainian scientific bulletin. Technical sciences, vol. 7, pp. 222—228.
2. Kornaga, Y.I. (2019), "Research and application of blockchain technology in transport logistics", Zhdtu Bulletin. Series "Technical Sciences", vol. 1, pp. 12—17.
3. Nikiforuk O. I. Stasyuk, O. M. Chmyryova, L. Yu. and Fedyai N. O. (2019), "Digitization in the transport sector: trends and indicators of development, Part 2", Statistics of Ukraine, vol. 4, pp. 48—64.
4. Pishenin, I.K. (2021), "Peculiarities of implementation of digital information systems of transport logistics", Economy and enterprise management, vol. 53, pp. 67—70.
5. Obruch, G. V. (2020), "Formation of the concept of ensuring the balanced development of railway transport enterprises in the conditions of their digital transformation", Business information, vol. 3, pp. 119—127.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On the approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 28 August 2023).
7. Sichkarenko, K.O. (2019), "The impact of digitization of the economy on the development of the transport industry", Black Sea Economic Studies, vol. 38, pp. 76—79.
8. Skitsko, V. I. (2018), "Synergy of digital technologies in logistics systems", Investments: practice and experience, vol. 16, pp. 18—24.
9. Yanovska, V.P. and Medina, A.P. (2023), "Peculiarities of the economic development of transport companies in conditions of digitalization", Collection of scientific papers DUIT. Series "Economics and management", vol. 53, pp. 40—48.
10. Castellanos, S. Grant-Muller, S. and Wright, R. (2022), "Technology, transport, and the sharing economy: towards a working taxonomy for shared mobility", Transport Review, vol. 42, pp. 318—336.
11. European Environment Agency (2022), Transport and Environment Report. Digitalisation in the mobility system: challenges and opportunities, European Environment Agency, Luxembourg.
12. OECD. ITF (2023), ITF Transport outlook, Paris, France.
13. Salih, T.A. and Younis, N.K. (2021), "Designing an Intelligent Real-Time Public Transportation Monitoring System Based on IoT", Open Access Library Journal, vol. 8, pp. 1—14.
14. Toth, S. Bittner, B. Kovacs, T. Z. and Nagy, A. S. (2022), "Digital transformation possibilities in public transportation in Debrecen", Issues in Information Systems, vol. 22, pp. 305—319.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.

УДК 338.246.8:658.1(477)"364"

*Н. С. Скопенко,**д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту, Навчально-науковий інститут економіки і управління, Національний університет харчових технологій**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>**І. В. Северина,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,**Київський національний університет імені Тараса Шевченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-8265>**В. П. Голобородько,**аспірант кафедри економіки праці та менеджменту, Навчально-науковий інститут економіки і управління, Національний університет харчових технологій**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6411-1805>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.57

ІНСТРУМЕНТИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ВІЙНИ

N. Skopenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Food Technologies

I. Severyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

V. Holoborodko,

PhD student, National University of Food Technologies

TOOLS AND STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE FACE OF WAR CHALLENGES

В умовах війни та невизначеності зовнішнього середовища бізнес стикається з численними викликами. Досліджено функціонування українських компаній в умовах воєнного стану та акцентовано увагу на спроможність бізнесу до зростання за рахунок імплементації успішних заходів. Зазначено, що значної кількості суб'єктів господарювання вдалося розширити географічну представленість за рахунок вдалої експортної діяльності, змінити логістичні маршрути для вчасної доставки замовлень, трансформувати бізнес-моделі, отримати замовлення під потреби нових клієнтів, сконцентрувавши свою увагу на виробництві продукту з високою доданою вартістю. Наведені приклади успішних провідних компаній, що підтверджують можливість розвитку, незважаючи на складні умови функціонування бізнесу. Відзначено грантові програми для розширення та розвитку бізнесу: для збільшення продажів, нарощування експорту та створення нових робочих місць. Зроблено висновки, що долаючи перешкоди, вітчизняні компанії масштабують бізнес, обирають перспективні напрямки подальшого зростання.

In times of war and external environmental uncertainty, businesses face various challenges. The authors examine the functioning of Ukrainian companies during martial law and focus on the ability of business to grow implementing effective measures. The key challenges faced by domestic companies are full or partial loss of production capacity, qualified personnel, branch closures, outflow

of employees, etc.). So, the impact of the war on Ukrainian business is generally negative, but most companies continue operating and planning for the future. It is noted that many companies have grown by expanding businesses from their original location to additional geographic regions (export activities), setting up new distribution channels, rethinking and redesigning the way of creating, delivering value to customers. Companies have become more proactive in looking for export opportunities. They shifted to manufacturing products with high added value because the survival was impossible without improvements. Most businesses do not design a long-term business strategy, planning horizon has shortened to a month. In current conditions, company's strategy is focused on: searching for new sales markets (entering foreign markets), implementing new business models, creating an exclusive product/service, business diversification, searching for grant funding. Grants and programs for developing a business are highlighted: to increase sales, expand exports and create new jobs. The migration of Ukrainians abroad is tangible and affects the operations of Ukrainian companies. Business expects the government to take decisive action to restore human capital by fighting corruption, supporting entrepreneurship.

Businesses have adapted to the challenges of war, and most Ukrainian companies are currently operating in pre-war mode. It is considered the examples of leading companies that have embraced changes and succeeded. It is concluded that, overcoming obstacles, domestic companies are scaling up their business (increase revenue, profits and market share, improve efficiencies) and choosing key areas of development for continued growth.

Ключові слова: війна, виклики, бізнес, розвиток, стратегії бізнесу.

Key words: war, challenges, business, development, business strategies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Продовження війни в Україні зумовлює поглиблення гуманітарної, продовольчої й енергетичної кризи та здійснює руйнівний вплив на людей, економіку, інфраструктуру.

Українська економіка опинилася в ситуації, коли мільйони людей виїхали за межі країни, сотні тисяч працездатних громадян були мобілізовані на фронт, десятки тисяч підприємств були змушені зупинити роботу.

Але, незважаючи на колосальні втрати людських життів та виробничого потенціалу країни, економіка країни продовжує функціонувати як цілісна система та поступово відновлюється: припинилося падіння виробництва, налагоджуються нові технологічні процеси, відбувається конверсія реального сектора. Крім того, у 2023 році потужності вітчизняного оборонно-промислового комплексу зросли в 4 рази проти 2022 р., а в 2024 р. планується збільшення ще у 6 разів. За оцінками МВФ, реальний ВВП України в 2023 році збільшиться на 4,5%, однак падіння відносно довоєнного періоду залишається суттєвим — близько 25%. Інфляція наприкінці 2023 року знизилася до 5% в річному вимірі, тоді як ще рік тому її значення сягало майже 30% [3; 8; 29].

За даними опитування Американської торгівельної палати визначальні виклики щодо ведення і розвитку бізнесу в воєнній Україні наступні [4]: безпека та захист співробітників; ракетні атаки на бізнес-активи та об'єкти критичної інфраструктури; здоров'я і психічний стан робітників; економічна та споживча рецесія; доступ до електроенергії, водо- та теплопостачання, мобільного

зв'язку; залучення і збереження топ-кадрів; проблеми із транспортом і логістикою.

Ключові висновки щодо функціонування бізнесу в країні під час повномасштабного вторгнення росії є стійкість і єдність, концепція "люди на першому місці", адаптивність і гнучкість, кризове управління та планування, а також неперервність під час труднощів [5].

Отже, всі ці виклики підтверджують актуальність досліджень з метою розробки заходів реагування на виникаючі загрози та адаптацію підприємств до нових реалій сьогодення, що сприятиме їх подальшому функціонуванню та розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Увага сучасних дослідників, наукових, бізнесових та громадських організацій зосереджена на дослідженні шляхів відновлення та ефективного функціонування суб'єктів господарювання в умовах війни.

Так, Національний інститут стратегічних досліджень систематично досліджує інструменти підтримки підприємництва у воєнний час та наводить перспективні шляхи адаптації, відновлення та розвитку вітчизняного бізнесу в сучасних умовах [16].

Проблеми та трансформації вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану, адаптаційні стратегії розвитку бізнесу, напрями державної підтримки підприємництва розглядаються в працях вітчизняних та закордонних авторів: [13; 14; 15; 27; 31].

Наукові, бізнесові та громадські організації систематично проводять опитування підприємців з метою визначення з якими викликами зіштовхуються суб'єкти господарювання, як їх долають та які напрями адаптації й відновлення власного бізнесу планують [4; 5; 17; 27].

З метою посилення спроможності вітчизняного бізнесу залишатися продуктивним в умовах воєнного стану потребує дослідження стратегій, що покладені в основу розвитку підприємств та можливості їх адаптації до нових реалій, враховуючи фактор затяжної військової агресії.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити основні стратегічні напрямки адаптації та розвитку вітчизняного бізнесу в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

За даними опитування Gradus Research, дві третини українських компаній, а саме 66%, вже відновили в 2023 році роботу в повному обсязі й працюють у довоєнному режимі, а решта (34%) — працюють частково. Що ж до завантаженості бізнесу, то більше чверті опитаних компаній (26%) констатують завантаженість на 100% або більше, ще половина опитаних (52%) завантажені на більше ніж 50% своєї потужності. При цьому три чверті респондентів (76%) зазначають, що середньомісячні доходи їхнього бізнесу в період повномасштабної війни зменшилися. У порівнянні з минулим роком суттєво зросла частка бізнесів, які зазнали часткової або повної галузевої трансформації, або потребують її: якщо в листопаді 2022 р. про це заявляли 41% опитаних керівників або власників компаній, то наразі їх частка складає 59% [27].

Вітчизняні суб'єкти господарювання усвідомлюють необхідність розвитку, тому впроваджують нові стратегії та інструменти для масштабування бізнесу з метою підвищення ефективності функціонування та забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках:

Адаптація та зміна бізнес-моделей. З метою зниження рівня невизначеності у сучасному нестабільному середовищі суб'єкти господарювання розширюють діапазон виробництва і запроваджують нові сфери діяльності. Значна кількість підприємств перепрофілюють виробництва на забезпечення потреб ЗСУ. Все більше розповсюджується практика, коли вітчизняні компанії легкої промисловості замість побутових речей шийть одяг, термобілизну та взуття військового призначення; металургійні підприємства відливають бліндажі; компанії, що здійснюють пасажирські перевезення, входять до туристичного бізнесу та надають послуги з транспортного обслуговування [1].

Так, співзасновник українського стартапу Finmap, який робить фінансовий сервіс для малого та середнього бізнесу, Іван Каунов запустив компанію з виробництва дронів для розвідки Buntar Aerospace. Основний продукт стартапу — безпілотник "Бунтар-1", котрий може вести розвідку на відстані до 80 км, працювати під РЕБом і має систему управління з використанням штучного інтелекту, який допомагає оператору планувати операцію. Компанія також розробляє систему управління безпілотником та систему навігації, котра допомагає літаку орієнтуватися без використання GPS [2].

Яскравим прикладом адаптації та розвитку в сучасних умовах є мережа магазинів "Аврора". За "воєнний"

2022 рік було відкрито нових або відновлено роботу 125 магазинів в країні, виторг мережі зріс більш ніж удвічі: з 5,8 млрд. грн до 13,9 млрд. грн У вересні 2023 року відкрито перший магазин за кордоном — у Румунії. Загальна кількість магазинів недорогих побутових товарів сягнула 880. За 2023 рік виторг склав понад 25 млрд. грн. Плани засновників щодо розвитку бізнесу масштабні — відкрити за три роки до 2400 магазинів по всій Україні та вийти на одну з європейських бірж [24].

Креативний підхід та персоналізація. З метою закріплення на ринку й завоювання прихильності клієнта, підприємці використовують різноманітні креативи та персоналізують підхід до потенційного споживача.

Так, наприклад, у компанії Fibermix (працює на ринку будівельних матеріалів, виготовляє полімерні конструкційні макрофібри), як інструмент спрацювала мовна персоналізація сайту: на своєму офіційному вебресурсі використали опцію мультилінгвізму, що дозволило мешканцям країн Європи отримувати інформацію про продукт своєю рідною мовою. Це значно прискорило комунікацію щодо презентації, ознайомлення з продукцією, її технічними характеристиками та наблизило до потенційних замовлень, продажів. Завдяки персоналізації сайту зокрема, компанія у 2022 році відкрила для експорту дві нові країни ЄС, і нині постачає продукцію до 14 країн світу [1].

Цифровізація. Сьогодні бізнес розглядає діджитал-технології як стимулятор росту та активно використовує новітні IT-рішення: штучний інтелект, чат-боти, засоби зв'язку з клієнтами. У 2022—2023 роках через вимушену міграцію українців збільшилася популярність інтернет-торгівлі. Тож присутність компанії в онлайн стала обов'язковою. Електронна комерція дозволяє підприємцям уникнути певних ризиків. До прикладу, не потрібно відкривати додаткові офлайн-точки для продажу, ризикуючи локацією та людьми. Достатньо представити асортимент на онлайн-платформах і приймати замовлення в інтернеті [1].

Успішна діджиталізація онлайн-платформ передбачає впровадження однієї або відразу декількох технологій [9]:

Штучний інтелект (ШІ), який забезпечує автоматизацію операцій з управління даними для покращення продуктивності. Крім цього, ШІ дозволяє збирати та аналізувати дані про покупців, прогнозувати поведінку, адаптувати контент під їхні інтереси. Більш персоналізовані пропозиції, за словами 59% клієнтів, забезпечують їм позитивний споживчий досвід і впливають на рішення про купівлю.

CRM-система використовується для забезпечення омніканальності бізнесу, обслуговуючи різні варіанти зв'язку зі споживачами. Вона підходить для будь-якого підприємства незалежно від його напрямку та розміру. CRM допомагає зберігати всю інформацію про клієнтів, фіксувати збої та проблеми в обслуговуванні, аналізувати можливості продажу, будувати маркетингові кампанії та інше.

PIM-система — це інструмент для керування інформацією про товари. З її допомогою торгові майданчики автоматизують ручні процеси додавання контенту на сайт, значно скорочуючи час на модерацію та виведення продукції на вітрину.

**Таблиця 1.ТОП 10 компаній,
які почали експортувати або вийшли на іноземні
ринки після 24 лютого 2022 року**

Назва компанії, сфера діяльності	Початок експорту, країни	Результати та плани
«Бренд Руміо» Дизайнерські меблі	Травень 2022 року Данія, Словенія, Португалія	Експортувала на €500000. План – збільшити частку експорту до 60–70%
«Геотерм.Про» Комплектування для геотермального теплового насоса	Липень 2023 року Польща	Отримала один контракт. План на п'ять років – зайняти від 10% ринку ЄС
«Зірка будівництва» Будматеріали, меблі	Травень 2022 року Польща	Відкрила виробництво у Варшаві та уклала 200 контрактів. У планах – інші країни ЄС
«Констрак» Фільтри для промислового очищення повітря	Вересень 2022 року Грузія	У вересні 2023 р. розпочато продажі в Італію, Словаччину, Францію, Німеччину та країни Балтії
«Львівські круасани» Ресторани	Вересень 2022 року Польща	У Польщі компанія відкрила вісім пекарень. Планує розширення на нові ринки ЄС
Решетилівська майстерня «Соломія» Ручні килими та гобелени	Квітень 2022 року США, Франція, Швейцарія та Естонія	Експортувала на \$25000. У планах збільшити частку експортних продажів до 70% протягом п'яти років
Сімейна пекарня «Будьмо здорові» Альтернативні солодощі та печиво	Квітень 2022 року США	Виконала замовлення на \$13000. У планах – розширювати присутність та розвиватись у США
ТД «Папір-Мал» Картонно-паперова продукція	Травень 2022 року Польща, Румунія, Молдова та країни Балтії	Уклала 10 контрактів більш як на 50 млн грн
«Чистота» Клінінг	Березень 2023 року Польща	На Польщу припадає 13% замовлень. У планах – вивести бізнес у Варшаві на показники Львова
«Чорноморка» Ресторани	Травень 2022 року Молдова, Польща	Відкрила три ресторани. У планах запуск у Словаччині, Англії, Болгарії, розширення мережі в Польщі

Джерело: сформовано авторами за даними [19].

Чат-боти та інші роботизовані системи консультування клієнтів. Ці технології набули широкої популярності в діяльності кол-центрів, а пізніше поширилися на додатки та веб-сайти електронної комерції. Вони надають цілодобову допомогу, допомагають вирішувати прості запити та консультують користувачів щодо послуг компанії. Чат-боти мають функцію запам'ятовування інформації (адреса доставлення, дані клієнта), які полегшують відвідувачам повторне оформлення замовлень. Для бізнесу автоматизована комунікація корисна тим, що звільняє робочий час співробітників, допомагаючи їм зосередитись на інших бізнес-операціях.

Доповнена реальність (AR) дозволяє робити віртуальні примірки та демонструвати товари в режимі 3D. Такі технології дуже зручні для клієнтів онлайн-магазинів. Можливість "познайомитися" з товаром, хоч і віртуально, значно підвищує лояльність споживачів до маркетплейса.

З метою підвищення ефективності функціонування організації запроваджують цифрову трансформацію. Цифрові стратегії розвитку застосовують не лише для великих підприємств, але й стартапи, які експоненціально збільшують розмір ринку цифрової трансформації. За статистикою, 46% підприємств використовують інструменти бізнес-аналітики, а понад 50% від загальної кількості компаній впровадили роботизовані системи для аналізу великих масивів інформації та обслуговування клієнтів [29].

Крім розглянутих технологій, діджиталізація включає ще безліч інших інструментів, що дозволяють розвивати бізнес.

Партнерство. В умовах, коли все швидко змінюється, особливого значення набуває нетворкінг і комунікації face to face. Українські підприємці з перших днів війни підтримують один одного: корисними контактами, порадами. Коли руйнувалися логістичні ланцюги й не вистачало сировини, угоди про партнерства подекуди уклали навіть колишні конкуренти. Внаслідок такої колаборації бізнесмени захищають свої бізнеси, підсилюють один одного.

Так, прикладом повної перебудови бізнес-моделі та зміни стратегії розвитку в умовах невизначеності є Philip Morris International (поблизу м. Харків). Частка компанії в сигаретному сегменті до 24 лютого 2022 року складала близько 28,5%, через війну було втрачено половину. Компанія витримала тимчасове припинення роботи, для збереження прихильності споживачів випуск сигарет здійснювався на виробничих потужностях іншої тютюнової компанії (Імперіал Тобакко, м. Київ). Попри війну компанія продовжує розвиватися, влітку 2023 року було прийнято рішення інвестувати \$30 млн у запуск власної фабрики на Львівщині [25].

Гранти. Рятівною можливістю для бізнесу стали також гранти. Сьогодні в Україні працює багато програм — як від міжнародних, так і від державних інвесторів. І бізнес може отримати кошти на запуск, масштабування та розвиток від \$1000 й до \$270000. Інструмент грантів поки не надто запитаний серед середнього та великого бізнесу — підприємці намагаються використовувати здебільшого власні кошти та залучати інвестиції. За даними незалежного дослідження Synergy Universe, 33% українських підприємців хоча б раз отримували грант [6].

Так, наприклад Проєкт USAID "Інвестиції для стійкості бізнесу" (IBR), раніше відомий як Проєкт "Реформування фінансового сектору" (FSR), — це п'ятирічна програма, що розпочалася у серпні 2022 року, і яку впроваджує компанія DAI Global. Метою Проєкту є підтримка системних змін в економіці України та збільшення пропозицій фінансування для українського бізнесу. Метою Проєкту IBR є трансформація фінансового сектору країни у розвинутий, добре функціонуючий, конкурентний ринок, який відповідає стандартам Європейського Союзу (ЄС) та є інтегрованим у міжнародні фінансові системи. Водночас, від імені місії USAID в Україні Проєкт IBR також безпосередньо надаватиме фінансування підприємствам для забезпечення сталого економічного росту в Україні. Цільовим завданням Проєкту IBR є збільшення обсягів продажів та експорту українських підприємств, які підтримує Проєкт IBR, щонайменше на 250 млн доларів США (приблизно 9,25 млрд. грн) та створення 20 000 робочих місць з повною зайнятістю протягом трьох років [32].

У грудні 2023 року Проєкт USAID "Інвестиції для стійкості бізнесу" у партнерстві з Міністерством економіки України оголосив про початок нової грантової програми для середніх та великих підприємств. Загальна сума фінансування складає \$15 мільйонів, при цьому один бізнес зможе отримати грант від \$250 тисяч до \$2

Таблиця 2. Ресторани, які відкрили за кордоном українські бізнесмени у 2022–2023 роках

Власник	Назва та кількість закладів	Країна
Ольга Копилова	«Чорноморка» (4 заклади)	Польща, Молдова
	Kozy (1 заклад)	Молдова
Жорж Піонов, Павло Мороз	YOY (1 заклад)	ОАЕ
Родина Богданових	Babusya Ray (1 заклад)	Японія
Юрій Ковриженко	Mriya Neo Bistro (1 заклад)	Велика Британія
Андрій Худо, Юрій Назарук	«П'яна Вишня» (15 закладів)	Польща, Угорщина, Молдова, Румунія, Латвія
Андрій та Євген Галицькі, Руслан та Орест Печенки, Юрій Загородський	«Львівські круасани» 4 заклади	Польща

Джерело: сформовано авторами за даними [26].

мільйонів. Грантове фінансування учасники програми повинні спрямувати на розвиток бізнесу: для збільшення продажів, нарощування експорту та створення нових робочих місць. За результатами реалізації концепцій підприємства-учасники мають досягти збільшення продажів принаймні в п'ятикратному обсязі (порівняльно із сумою запитуваної грантової підтримки). Також одним із критеріїв оцінки буде кількість створених робочих місць. Важливою умовою участі у програмі є вкладення додаткових коштів — власних коштів підприємства або інших залучених підприємством ресурсів, котрі будуть спрямовані на реалізацію концепції та досягнення цілей зі збільшення продажів, експорту та створення нових робочих місць [11; 22; 32].

Глобалізація. Одним із найважливіших інструментів українського підприємництва під час війни стала економічна глобалізація. Саме робота із закордонними партнерами та експорт втримали велику кількість компаній на плаву. Стратегію експансії ринку ЄС та США нині реалізують чимало українських компаній: українські підприємці вже зараз створюють і розвивають бізнес, який не тільки залишиться на внутрішньому ринку, а й інтегрується за кордоном (табл. 1). Так, наприклад, у розпал повномасштабної агресії, майже 70% замовлень Fibermix були саме із-за кордону. ТД "Папір-Мал", що працює у сфері виробництва картонно-паперової продукції, почала експортну діяльність у травні 2022 року та уклала 10 контрактів більш як на 50 млн грн для поставки продукції у Польщу, Румунію, Молдову та країни Балтії [1; 19].

Готовність відповідати міжнародним стандартам. Сертифікація, отримання дозвільних документів є обов'язковою умовою для виходу компаній на ринок ЄС. Так само, як і еталонна якість продукції або послуги та надійність у виконанні замовлень. Європейці дуже вибірково ставляться до обрання партнерів. Саме тому закріпитися в міжнародному бізнес-середовищі зможуть лише ті компанії, що відповідають стандартам і мають гарну репутацію в країні походження. Для українського бізнесу це нагода не тільки експансувати ринок, а й перейняти ефективні бізнес-традиції.

Крім того, необхідно враховувати, що в різних регіонах та країнах споживачі мають різний контекст та традиції. Виходячи на новий ринок, компанії часто керуються виключно економічними мотивами й пропускають інші фактори — культурні, демографічні особливості. Різноманіття вимагає відмови від стереотипів та зусилля, щоб зрозуміти інше бачення. Треба всі дії співвідносити з тим середовищем, у якому це відбувається [12].

Так, масштабування бізнесу та готовність відповідати міжнародним стандартам стало важливою можливістю зростання для багатьох вітчизняних рестораторів (табл. 2).

Стратегія збереження та розвитку бізнесу кожної окремої компанії індивідуальна і базується на фінансових можливостях, перспективах та баченні засновників. Окремі суб'єкти господарювання втрачали повністю або частково виробничі потужності та мали приймати швидкі

рішення про подальші кроки, деякі — призупиняли діяльність, але з часом поновлювали роботу опанувавши ситуацію та розробивши програму заходів в нинішніх умовах, були і такі бізнеси, що продемонстрували суттєве зростання. Найважливішими у 2023 році вітчизняним бізнесом відзначено наступні ключові рішення [17]:

1. Пошук нових клієнтів і каналів продажів.
2. Скорочення витрат.
3. Пошук фінансування.
4. Запуск нових напрямків бізнесу.
5. Антикризове управління.
6. Пошук партнерів на зовнішніх ринках
7. Розвиток експорту.

Враховуючи існуючі виклики середовища, бізнес адаптується та шукає подальших шляхів розвитку. Чітко окреслена програма заходів сприяє можливості досягати запланованих показників діяльності.

Одним з яскравих прикладів є вітчизняний гірничо-металургійний комплекс. Агресор зруйнував ММК ім. Ілліча та "Азовсталь", які забезпечували 40% виробництва металопродукції, а також заблокував морський експорт. Як наслідок — у 2022 році, виробництво сталі та прокату впало на 70—72% [21, с. 109].

Найбільші металургійні компанії України, "Метінвест" та "Арселор-Міттал Кривий Ріг", завершили 2022 рік із рекордними збитками. Проте, компанії усвідомлювали, що саме команда є запорукою функціонування бізнесу. Розуміючи цінність кожного співробітника, компанія "Метінвест" з початку війни перетворила підтримку працівників та їхніх родин на окремий напрям роботи [7, с. 152]. Компанія "Метінвест" обладнала бомбосховища на підприємствах усім потрібним, евакуювала з Маріуполя й Авдіївки близько 20000 жителів, підготувала понад 6000 місць тимчасового проживання, забезпечила співробітників речами першої потреби та ліками. Компанія допомагає співробітникам пошкоджене російськими обстрілами житло. Кожний шостий співробітник "Метінвесту" захищає Україну, компанія забезпечує їх бронезилями, касками, зброями тощо, також фінансує лікування, в разі поранення. Компанія забезпечує родини військових наданням психологічної допомоги, підтримує ментальне здоров'я дітей, співробітників. Від початку повномасштабного вторгнення компанія "Метінвест" працевлаштувала на своїх підприємствах у Покровську, Запоріжжі, Кривому Розі та Кам'янському близько 8200 людей, зокрема з Маріуполя та Авдіївки. Також компанія надає можливість працівникам пройти безкоштовне перенавчання за потрібними на підприємствах професіями. У

2023 році компанії вдалося запровадити додаткову премію на рівні до 25% від окладу на місяць для працівників виробничих та ремонтних підприємств залежно від виробничих показників [7, с. 152].

Стратегія багатьох компаній зазнала значних коригувань з настанням війни. Так, компанія Kernel сильно постраждала від бойових дій та воєнних обмежень, збитки оцінюються в \$543 млн [18, с. 155]. Через війну Kernel відмовився від стратегії зростання, яка була розпланована до 2026 року. Основний її акцент змістився на забезпечення стратегії виживання (збереження мінімально необхідного рівня експорту для покриття витрат, виплат зарплат та обслуговування боргів). Проте потреба подальшого реагування на воєнні ризики потребувала рішучих дій. Компанія почала розвивати альтернативні експортні шляхи та будувати потужності на Дуняї.

Мультинаціональну компанію Nestle не зупинила повномасштабна війна на шляху до розвитку. Напередодні вторгнення компанія встановила нове обладнання на харківській фабриці "Мівіна", проте не встигла його запустити, фабрику закрили. Інші два підприємства — львівська фабрика "Світоч" та "Торчин" у Волинській області відновили роботу вже 28 лютого 2022 [22, с. 51]. Хоча виклики вимагали швидкого реагування, адже більшість постачальників на той час припинили свою роботу, і треба було активізуватися в напрямку забезпечення виробничих потужностей сировиною. Так, наприклад томатну пасту для кетчупів, яку закуповували в Херсонській області, прийшлося імпортувати. Компанія протягом війни не звільнила жодного працівника та в повному обсязі виплачує заробітну плату. Також враховуючи специфіку харчового виробництва, вдалося переналагодити виробничі лінії, щоб у разі повітряної тривоги їх можна було зупиняти, не зашкодивши продукції. У 2023 році компанія почала будівництво четвертої фабрики з інвестицією у 40 млн швейцарських франків. Крім того, з початком війни компанія передала на допомогу понад 5300 т продуктів харчування на суму 19 млн швейцарських франків і 4,8 млн грн для потреб Національного реабілітаційного центру UNBROKEN у Львові для військових і цивільних [20, с. 103]. Значну увагу в компанії приділяють працевлаштуванню та психологічному здоров'ю працівників, створено крос-локаційну проєктну команду, яка працює над впровадженням комплексу заходів підтримки ветеранів та членів їх родин, розвитку проєктів реінтеграції ветеранів для їх працевлаштування після завершення служби [9, с. 131].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах війни та невизначеності зовнішнього середовища бізнес стикається з численними викликами. Зміни в попиті, економічна нестабільність, труднощі з логістикою та інші аспекти мають значний вплив на діяльність та дохідність підприємств. Однак за час повномасштабного вторгнення підприємці знайшли ефективні шляхи та інструменти адаптації й розвитку бізнесу. Кожна вітчизняна компанія отримала свій унікальний досвід адаптації власної стратегії та бізнес-моделі до нестабільних умов, розробила ефективні практики

швидкого реагувати на ризики, відновлення та масштабування бізнесу, знайшла шляхи залучення фінансування, діджиталізації бізнесу. Це сприяло не тільки забезпеченню функціонування в умовах викликів сьогодення, а й дало поштовх деяким компаніям до успішного зростання, шляхом розширення географічної представленості продукції за кордоном. Коригування стратегії розвитку виявилось необхідним кроком для більшості компаній, але ці виклики перетворилися на можливості для вітчизняного бізнесу, зокрема збільшення пізнаваності вітчизняних брендів в різних країнах світу, а отже популяризації України.

Виклики сьогодення вимагають постійного моніторингу змін у зовнішньому середовищі з метою проведення вчасних коригувань в планах розвитку компаній. Швидке реагування та врахування можливостей, що з'являються для вітчизняного бізнесу, є запорукою забезпечення успішного функціонування компаній та розширення кордонів географічного представлення їх товарів у світі.

Література:

1. Андрухів В. Як український бізнес готується до відновлення після війни. URL: <https://mind.ua/openmind/20255407-yak-ukrayinskij-biznes-gotuetsya-dovidnovlennya-pislya-vijni>
2. Балашова Л. Дрони із "Зоряних війн" для ЗСУ та НАТО. Forbes. 2024. URL: <https://forbes.ua/innovations/droni-iz-zoryanikh-viyn-dlya-zsu-ta-nato-faunder-finansovogo-startapu-stvoriv-rozvidualniy-bezpilotnik-zi-shtuchnim-intelektom-chi-e-mistse-novim-kompaniyam-na-superkonkurentnomu-rinku-droniv-dlya-ro-25012024-18761>
3. Бутурлим О. Цифри вражають: аналітики оцінили стан української економіки. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomika-ukrajini-analitiki-ocinili-stan-ta-perspektivi-rozvitku-1250-0445.html>
4. Ведення бізнесу в воєнній Україні. Опитування Американської торгівельної палати в Україні. Вересень 2023. URL: <https://chamber.ua/ua/news/84-kompaniy-povnistiu-funktsionuiut-pislia-1-5-roku-povnomashtabnoi-viyny-rosii-v-ukraini-nove-opytuvannia-amerykanskoi-torhovelnoi-palaty-v-ukraini-ta-citi-ukraina/>
5. Ведення бізнесу в воєнній Україні: річні підсумки та прогнози. Опитування Американської торгівельної палати в Україні. Грудень 2023. URL: <https://chamber.ua/ua/news/74-kompaniy-vdalosia-dosiahty-zaplanovanykh-finansovykh-rezultativ-u-2023-rotsi-rezultaty-ostannoho-opytuvannia-amerykanskoi-torhovelnoi-palaty-v-ukraini/>
6. Відновлення та масштабування бізнесу за умов війни. Залучення фінансування. URL: <https://synergy-universe.global/tpost/6yavzagdh1-yak-vdnoviti-ta-mashtabuvati-bznes-v-um>
7. Головна точка опори: як команда Метінвесту допомогла компанії вистояти у війні. Forbes. 2023. № 5. С. 152 — 153.
8. Данилишин Б. Економічні підсумки 2023 року та завдання на 2024 рік. Українська правда. 2024. 1 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280/>

9. 25 найкращих роботодавців для ветеранів. Forbes. 2023. № 4. С. 124—143.

10. Діджиталізація — спосіб розвитку бізнесу. Scallium. Офіційний сайт. URL: <https://ua.scallium.pro/what-is-digital>

11. До уваги середніх та великих підприємств: нова грантова програма від Проєкту USAID "Інвестиції для стійкості бізнесу". URL: <https://www.prostir.ua/?grants=do-uvahy-serednih-ta-velykyh-pidpryemstv-nova-hrantova-prohrama-vid-projektu-usaid-investytsiji-dlya-stijkosti-biznesu>

12. Курс на глобалізацію. Як українському бізнесу побудувати ефективну команду на іноземному ринку. Forbes. 2023. № 2. С. 57.

13. Міроненко Т. Правила переможців 2023. Forbes. 2023. Грудень. URL: <https://forbes.ua/leadership/pravila-peremozhstv-yaki-uroki-vinesli-dlya-sebe-peremozhstv-ta-finalisti-premii-pidpriemets-roku-u-2023-mu-31122023-18230>

14. Мурована Т. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49>

15. Найкращі можливості та бізнес-ідеї. Поради для бізнесу в Україні від 5 великих інноваторів на 2023 рік. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/krashchi-biznes-ideji-ukrajinskim-pidpriemcyam-na-2023-rik-vid-5-uspishnih-innovatoriv-ostanni-novini-50334538.html>

16. Національний інститут стратегічних досліджень. Офіційний сайт. URL: <https://niss.gov.ua/>

17. Оцінка втрат українського бізнесу через війну. URL: <https://ua-retail.com/2022/06/ocinka-vtrat-ukrajnskogo-biznesu-cherez-vijnu/>

18. Петрушко Л. Голодні ігри. Forbes. 2023. № 5. С. 154—159.

19. Петрушко Л. Українська хвиля. Знайомтеся: 40 вітчизняних компаній, які вперше вийшли на міжнародні ринки під час війни. URL: <https://forbes.ua/company/ukrainska-khvilya-znayomtesya-40-vitchiznyanikh-kompaniy-yaki-vpershe-viyshli-na-mizhnarodni-rinki-pid-chas-viyini-22092023-16125>

20. Стабільність у скрутні часи. Як Nestle будує в Україні нові фабрики та підтримує людей. Forbes. 2023. № 4. С. 103.

21. Топ-200 найбільших компаній: лідери 15 галузей. Forbes. 2023. № 5. С. 72—128.

22. 30 стійких приватних компаній України. Forbes, 2022. № 4. С. 44—67.

23. Урядовий портал. Мінекономіки: Спільно з USAID запускаємо грантову програму для середніх та великих підприємств на \$15 мільйонів. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-spilno-z-usaid-zapuskaiemo-hrantovu-prohramu-dlia-serednikh-ta-velykykh-pidpryemstv-na-15-milioniv>

24. Федорин В., Шаріпов О., Шаповал К. 2400 магазинів за три роки, вихід на біржу та людиноцентричність. Forbes. 2023. URL: <https://forbes.ua/company/2400-magaziniv-za-tri-roki-vikhid-na-birzhu-ta-lyudinotsentrichnist-spivzasnovnik-merezhi-one-dollar-store-avrora-lev-zhidenko-pro-rozvitok-biznesu-pid-chas-viyini-08062023-14092>

25. Філіп Морріс інвестує 30 млн доларів у нове виробництво в Україні. Philip Morris International. Офіцій-

ний сайт. URL: <https://www.pmi.com/markets/ukraine/uk/media-center/details-news/article-philip-morris-investment-in-Ukraine-2023>

26. Шаповал К. Рибне місце. Засновниця мережі ресторанів "Чорноморка" у перші ж місяці війни ринулася підкорювати Європу. Які уроки експансії вона засвоїла? Forbes. 2023. URL: <https://forbes.ua/company/ribne-mistse-yakiy-dosvid-v-ekspansii-biznesu-otrimala-zasnovnitsya-chornomorki-za-rik-velikoi-viyini-27032023-12643>

27. Як міграційні процеси впливають на бізнес? Спеціальне дослідження до КМЕФ 2023. Gradus Research. Жовтень 2023. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/how-do-migration-processes-affect-business/>

28. Яценко Ю. Бізнес під час війни: як змінюються та відновлюються українські компанії. URL: <https://www.promodo.ua/blog/biznes-pid-chas-viyini-yak-zminyuyutsya-ta-vidnovlyuyutsya-ukrayinski-kompaniyi>

29. 72 Vital Digital Transformation Statistics: 2024 Spending, Adoption, Analysis & Data. URL: <https://financesonline.com/digital-transformation-statistics>

30. Anders Aslund. Ukraine's wartime economy is performing surprisingly well. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-wartime-economy-is-performing-surprisingly-well/>

31. Kazak O., Sulyma M. Business transformation In Ukraine During The Year Of War. European scientific journal of Economic and Financial innovation. 2023. № 1 (11). p. 140—150. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023>

32. USAID INVESTMENT FOR BUSINESS RESILIENCE ACTIVITY. URL: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2023/12/RFC-IBR-001-for-Business-Growth.pdf>

References:

1. Andrukhiv, V. (2023), "How Ukrainian business is preparing for recovery after the war", available at: <https://mind.ua/openmind/20255407-yak-ukrayinskij-biznes-gotuetsya-do-vidnovlennya-pislya-vijni> (Accessed 25 Feb 2024).

2. Balashova, L. (2024), "Drones from "Star Wars" for the Armed Forces and NATO", available at: <https://forbes.ua/innovations/droni-iz-zoryanikh-viyn-dlya-zsuta-nato-faunder-finansovogo-startapu-stvoriv-rozvidu-valniy-bezpilotnik-zi-shtuchnim-intelektom-chi-e-mistse-novim-kompaniyam-na-superkonkurentnomu-rinku-droniv-dlya-ro-25012024-18761> (Accessed 25 Feb 2024).

3. Buturlym, O. (2024), "The numbers are impressive: analysts assessed the state of the Ukrainian economy", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/ekonomika-ukrajini-analitiki-ocinili-stan-ta-perspektivi-rozvitku-12500445.html> (Accessed 25 Feb 2024).

4. AmCham Ukraine (2023), "84% of companies are fully operational after 1.5 years of Russia's full-scale war in Ukraine — new survey by the American Chamber of Commerce in Ukraine and Citi Ukraine", available at: <https://chamber.ua/ua/news/84-kompaniy-povnistiu-funktsionuiut-pislia-1-5-roku-povnomasshtabnoi-viynorosii-v-ukraini-nove-opytuvannia-amerykanskoj-torhovelnoi-palaty-v-ukraini-ta-citi-ukraina/> (Accessed 25 Feb 2024).

5. AmCham Ukraine (2023), "74% of businesses managed to achieve planned financial results in 2023 —

AmCham Ukraine's latest survey findings", available at: <https://chamber.ua/ua/news/74-kompaniy-vdalosia-dosiahty-zaplanovanykh-finansovykh-rezultativ-u-2023-rotsi-rezultaty-ostannoho-opytuvannia-amerykanskoitorhovelnoi-palaty-v-ukraini/> (Accessed 25 Feb 2024).

6. USAID (2023), "Recovery and scaling of business under conditions of war. Attracting financing", available at: <https://synergy-universe.global/tpost/6yavzagdh1-yak-vdnovityta-masshtabuvati-bznes-v-um> (Accessed 25 Feb 2024).

7. Forbes (2023), "The main point of support: how the Metinvest team helped the company survive the war", vol. 5, pp. 152—153.

8. Ukrains'ka Pravda (2024), "Economic results of 2023 and tasks for 2024", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/01/1/708280/> (Accessed 25 Feb 2024).

9. Forbes (2023), "Top 25 Employers for Veterans", vol. 4, pp. 124—143.

10. Scallium (2022), "Digitization is a way of business development", available at: <https://ua.scallium.pro/what-is-digital> (Accessed 25 Feb 2024).

11. Prostir (2024), "To the attention of medium and large enterprises: a new grant program from the USAID Project "Investments for Business Sustainability"", available at: <https://www.prostir.ua/?grants=do-uvahy-serednih-ta-velykyh-pidpryemstv-nova-hrantova-prohrama-vid-projektu-usaid-investytsiji-dlya-stijkosti-biznesu> (Accessed 25 Feb 2024).

12. Forbes (2023), "Course on globalization. How a Ukrainian business can build an effective team in a foreign market", vol. 2, pp. 57.

13. Mironenko, T. (2023), "Rules of winners 2023", available at: <https://forbes.ua/leadership/pravila-peremozhtsiv-yaki-uroki-vinesli-dlya-sebe-peremozhtsita-finalisti-premii-pidpriemets-roku-u-2023-mu-31122023-18230> (Accessed 25 Feb 2024).

14. Murovana, T. (2023), "Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and methods of support", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-49> (Accessed 25 Feb 2024).

15. New Voice (2023), "The best opportunities and business ideas. Advice for business in Ukraine from 5 major innovators for 2023", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/markets/krashchi-biznes-ideji-ukrajinskim-pidpriyemcyama-2023-rik-vid-5-uspishnih-innovatoriv-ostanni-novini-50334538.html> (Accessed 25 Feb 2024).

16. National Institute for Strategic Studies (2024), available at: <https://niss.gov.ua/> (Accessed 25 Feb 2024).

17. UA-retail.com (2022), "Assessment of losses of Ukrainian business due to the war", available at: <https://ua-retail.com/2022/06/ocinka-vtrat-ukraïnskogo-biznesu-cherez-vijnu/> (Accessed 25 Feb 2024).

18. Petrushko, L. (2023), "The Hunger Games", *Forbes*, vol. 5, pp. 154—159.

19. Petrushko, L. (2023), "Ukrainian wave. Meet: 40 domestic companies that entered international markets for the first time during the war", available at: <https://forbes.ua/company/ukrainska-khvilya-znayomtesya-40-vitchiznyanikh-kompaniy-yaki-vpershe-viyshli-namizhnarodni-rinki-pid-chas-viyni-22092023-16125> (Accessed 25 Feb 2024).

20. Forbes (2023), "Stability in difficult times. How Nestle builds new factories in Ukraine and supports people", vol. 4, pp. 103.

21. Forbes (2023), "Top-200 largest companies: leaders of 15 industries", vol. 5, pp. 72—128.

22. Forbes (2022), "30 sustainable private companies of Ukraine", vol. 4, pp. 44—67.

23. Government Portal (2023), "Ministry of Economy: Together with USAID, we launch a USD 15 million grant programme for medium and large enterprises", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-spilno-z-usaid-zapuskaemo-hrantovu-prohramu-dlia-serednikh-ta-velykykh-pidpryemstv-na-15-milioniv> (Accessed 25 Feb 2024).

24. Fedoryn, V. Sharipov, O. and Shapoval, K. (2023), "2,400 stores in three years, going public and people-centricity", available at: <https://forbes.ua/company/2400-magaziniv-za-tri-roki-vikhid-na-birzhu-ta-lyudino-tsentrchnist-spivzasnovnik-merezhi-one-dollar-store-avrora-lev-zhidenko-pro-rozvitok-biznesu-pid-chas-viyni-08062023-14092> (Accessed 25 Feb 2024).

25. Philip Morris International (2023), "Philip Morris invests 30 million dollars in new production in Ukraine", available at: <https://www.pmi.com/markets/ukraine/uk/media-center/details-news/article-philip-morris-investment-in-Ukraine-2023> (Accessed 25 Feb 2024).

26. Shapoval, K. (2023), "Fish place. The founder of the Chornomorka restaurant chain rushed to conquer Europe in the first months of the war. What lessons of expansion has it learned?", available at: <https://forbes.ua/company/ribne-mistse-yakiy-dosvid-v-ekspansii-biznesu-otrimala-zasnovnitsya-chornomorki-za-rik-velikoi-viyni-27032023-12643> (Accessed 25 Feb 2024).

27. Gradus Research (2023), "How do migration processes affect business? Special survey for KIEF 2023", available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/how-do-migration-processes-affect-business/> (Accessed 25 Feb 2024).

28. Yatsenko, Yu. (2022), "Business during the war: how Ukrainian companies are changing and recovering", available at: <https://www.promodo.ua/blog/biznes-pid-chas-viyni-yak-zminyuyutsya-ta-vidnovlyuyutsya-ukrayinski-kompaniyi> (Accessed 25 Feb 2024).

29. FinancesOnline (2024), "72 Vital Digital Transformation Statistics: 2024 Spending, Adoption, Analysis & Data", available at: <https://financesonline.com/digital-transformation-statistics> (Accessed 25 Feb 2024).

30. Aslund, A. (2024), "Ukraine's wartime economy is performing surprisingly well", available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraineswartime-economy-is-performing-surprisingly-well/> (Accessed 25 Feb 2024).

31. Kazak, O. and Sulyma, M. (2023), "Business transformation In Ukraine During The Year Of War", *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, [Online], vol. 1 (11), pp. 140—150. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023>

32. Prostir (2023), "USAID Investment for business resilience activity", available at: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2023/12/RFC-IBR-001-for-Business-Growth.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 04.03.2024 р.

УДК 338.46

*Т. В. Черничко,**д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів,**Мукачівський державний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0498-9130>**В. Ф. Проскура,**д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, управління економічними процесами**та туризму, Мукачівський державний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5494-0039>**О. Р. Казибрид,**аспірант, Мукачівський державний університет**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7885-2702>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.65

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПАРАМЕТРИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

T. Chernychko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Finance, Mukachevo State University

V. Proskura,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management

and Management of Economic Processes and Tourism, Mukachevo State University

O. Kazybrid,

Postgraduate student, Mukachevo State University

FACTORS INFLUENCING THE PARAMETERS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC SYSTEM

У статті розглядається комплексний вплив економічних, технологічних, соціальних, політичних та культурних чинників на інноваційний розвиток економічної системи. Аналізується як ці чинники сприяють або перешкоджають впровадженню інновацій, що є ключовим для забезпечення сталого зростання та підвищення конкурентоспроможності економіки. Особлива увага приділяється ідентифікації ключових важелів, які можуть стимулювати інноваційну активність та визначенню потенційних перешкод на шляху до інновацій. Стаття пропонує рекомендації щодо формування ефективних інноваційних стратегій, адаптованих до конкретних умов різних економічних систем, з метою підтримки їх розвитку та забезпечення стійкості в умовах глобалізації та швидкого технологічного прогресу. Обґрунтовано, що ефективне стимулювання інноваційного розвитку вимагає комплексного підходу, який включає не тільки фінансову підтримку та розвиток інфраструктури, але й формування сприятливого інноваційного середовища через законодавчу підтримку, освітні ініціативи та культурну адаптацію.

This research conducts a comprehensive analysis of the impact of key factors on the process of innovative development of economic systems. The aim of the article is to analyze the influence of economic, technological, social, political, and cultural factors on the innovative development of economic systems, identify key levers for stimulating innovative activity, and discover potential barriers to innovation. Innovative development serves as a crucial factor in increasing productivity, competitiveness, and ensuring sustainable economic growth,

necessitating a deep understanding and adequate support from both the state and the private sector. It is determined how these factors interact with each other and the impact they have on the innovative landscape, revealing key levers for stimulating innovative activity and identifying potential barriers to innovation. Emphasis is placed on the importance of strategic planning, which takes into account the specificity of each economic system and adapts innovative strategies to local conditions. The role of government policy in creating a favorable innovative environment through legislative support, tax incentives, investments in scientific research and development is also discussed. The study highlights the significance of cultural aspects, such as attitudes towards risk, individualism, and collectivism, which can affect innovative behavior and the perception of innovations in society. It is determined that the innovative development of an economic system is a multifaceted process that depends on the interaction of various economic, technological, social, political, and cultural factors. Effective stimulation of innovative development requires a comprehensive approach that includes not only financial support and infrastructure development but also the formation of a favorable innovative environment through legislative support, educational initiatives, and cultural adaptation. An important aspect is taking into account the specificity of each economic system and adapting innovative strategies to local conditions and needs. Thus, innovative development becomes a key driver of economic growth, competitiveness, and improving the quality of life of the population.

*Ключові слова: інновації, інноваційний розвиток, економічна система, чинники розвитку.
Key words: Innovations, Innovative development, Economic system, Development factors.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема інноваційного розвитку економічної системи є актуальною та комплексною, оскільки вона об'єднує в собі різноманітні аспекти, включаючи технологічні, економічні, соціальні, культурні та політичні виміри. Це виходить далеко за межі простого запровадження нових продуктів чи послуг на ринок, а стосується глибших змін у способах виробництва, управління та соціальної взаємодії.

Загальна проблематика інноваційного розвитку лежить в потребі забезпечення сталого та балансованого зростання економічної системи, що вимагає постійного оновлення технологій, підвищення продуктивності, ефективності ресурсовикористання та покращення якості життя населення. Водночас, інноваційний розвиток має відповідати викликам глобалізації, змінам у міжнародній конкурентній динаміці та потребам у стійкості та екологічній безпеці.

У зв'язку з важливістю цієї проблеми, розробка відповідних наукових та практичних рішень вимагає комплексного підходу, який би об'єднував зусилля уряду, наукових кіл, бізнесу та громадськості для створення

ефективної інноваційної екосистеми, здатної відповідати на сучасні виклики та формувати основу для майбутнього розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях вітчизняних та закордонних фахівців досить широко обговорюється питання дослідження інноваційного розвитку економіки України. Так, за висновками В. Мельника та Г. Погрібщука [1], інноваційний розвиток можна описати як цілеспрямований підхід до втілення інноваційних ініціатив, які мають на меті стимулювання економічного прогресу та оновлення систем управління. Такий підхід спрямований на досягнення прогресивного розвитку національної економіки через посилене відновлення, що включає запровадження новітніх технологій, методів, товарів та послуг. Інноваційний розвиток передбачає створення всебічної стратегії, яка забезпечує вбудовування інновацій у економічні та соціальні процеси, сприяючи таким чином сталому розвитку та збільшенню конкурентоздатності економіки.

К. Бойко [2] вважає інноваційний розвиток комплексним процесом, що охоплює генерацію, впровадження та комерціалізацію інновацій, які вносять якісні пере-

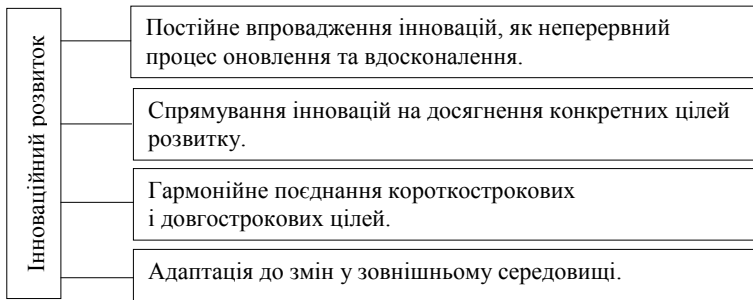

Рис. 1. Ключові елементи поняття "інноваційний розвиток"

Джерело: сформовано авторами.

творення у різноманітні сфери від економіки до екології та сприяють зростанню доходів та інвестиційної привабливості організацій. Це підкреслює роль інновацій як вирішального чинника розвитку та конкурентоспроможності на довготривалу перспективу.

М. Портер [3] визначає інноваційний розвиток як ключовий елемент підвищення конкурентоспроможності на всіх рівнях: національної економіки, галузі та окремого підприємства. На його думку, національна конкурентоспроможність зумовлена здатністю промисловості до постійного розвитку та інновацій. Національна конкурентоспроможність, на думку науковця, визначається, як спроможність промисловості постійно розвиватися і проваджувати інновації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз впливу економічних, технологічних, соціальних, політичних та культурних чинників на інноваційний розвиток економічних систем, ідентифікація ключових важелів для стимулювання інноваційної активності, а також виявлення потенційних бар'єрів на шляху до інновацій. Важливою частиною дослідження є розробка рекомендацій щодо адаптації інноваційних стратегій до специфіки різних економічних систем для підвищення їхньої конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційний розвиток економічної системи це комплексний процес, що зорієнтований на реалізацію інновацій та змін. Ці зміни спрямовані на збільшення продуктивності, посилення конкурентоспроможності та забезпечення сталого росту економіки.

Суть інноваційного розвитку полягає в інтеграції творчості, введення нововведень і стратегічного планування з метою досягнення постійного прогресу та вдосконалення у всіх сферах діяльності. Інновації є основним двигуном такого зростання і покращення, відіграючи ключову роль у розвитку економічної системи.

Зміст поняття "інноваційний розвиток" охоплює кілька важливих аспектів:

— творчість: важлива складова, яка стимулює пошук нових ідей та рішень, відкриваючи шлях для інновацій;

— впровадження нововведень: процес перетворення ідей у реальні продукти, послуги або методики, які можуть бути використані на практиці;

— стратегічне планування: визначення довгострокових цілей і розробка планів їх досягнення, що дозволяє систематично підходити до інноваційного розвитку;

— стійкий ріст: ціль інноваційного розвитку, яка передбачає забезпечення довготривалого зростання економіки без шкоди для майбутніх поколінь;

— покращення в усіх аспектах діяльності: не лише економічні показники, але й соціальні, екологічні та інші аспекти життя суспільства мають бути покращені завдяки інноваційному розвитку.

Інноваційний розвиток, таким чином, можна уявити як систему, що включає ключові елементи, згадані вище, які взаємопов'язані та спрямовані на створення сталого та конкурентоспроможного економічного середовища.

При цьому інновації виступають як ключовий драйвер зростання та покращення. Тобто, інноваційний розвиток можна визначити як поєднання наступних ключових елементів (рис. 1).

Інноваційний розвиток економічної системи визначається чіткою ціллю, принципами та завданнями, спрямованими на активізацію економічного росту та покращення якості життя громадян. Основна мета інноваційного розвитку полягає у забезпеченні всебічного прогресу економічної системи через підвищення ефективності та продуктивності виробничих процесів. Це включає забезпечення стійкого економічного зростання, підвищення глобальної конкурентоспроможності економічної системи та адресацію соціальних викликів.

Інновації є ключовими двигунами, які надають економічним системам здатність адаптуватися та розвиватися, забезпечуючи їх процвітання в умовах швидкозмінного глобального контексту. Вони відіграють критичну роль у формуванні майбутнього економік, відкриваючи нові можливості для зростання та покращення стандартів життя населення.

Залежно від застосованих механізмів і поточного стану розвитку економічних систем у процесі трансформації можна відрізнити два основних сценарії [4]:

1. Модель інерційного сценарію, яка базується на припущенні, що розвиток продовжуватиметься за звичними шляхами без істотних змін чи інновацій. Основні риси цього сценарію включають: покладання на традиційні методи технологічного та економічного розвитку; залежність від традиційних галузей, таких як вугільна енергетика та важка промисловість; збільшення ризиків виснаження природних ресурсів та екологічні проблеми через недостатність інновацій у сфері сталого розвитку.

2. Сценарій інноваційного прориву, що передбачає активне застосування інновацій для покращення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку. Його характеристики охоплюють: фокус на новітніх технологіях, включно з цифровізацією, зеленою енергетикою, біотехнологіями; стремління до підвищення якості

та інноваційності вітчизняної продукції для зміцнення позицій на міжнародних та внутрішніх ринках; зосередження на екологічних інноваціях і розвитку відновлюваних джерел енергії для мінімізації впливу на навколишнє середовище.

Вибір між цими сценаріями впливатиме не лише на шлях економічного розвитку країн, але й на майбутнє глобального екологічного балансу та стійкість природних ресурсів.

Згідно з думкою І. М. Сочинської-Сибірцевої [5], ключ до ефективного інноваційного розвитку економічної системи лежить у всебічній підтримці, яка охоплює широкий спектр економічних, законодавчих та організаційних ініціатив. Ця підтримка має на меті створення умов, які сприяють інноваціям, залученню інвестицій у наукові дослідження та розробку новітніх технологій. Вона також має на увазі стимулювання підприємств та наукових установ до активної інноваційної діяльності. Такий підхід передбачає не лише фінансову підтримку, а й розвиток інфраструктури, поліпшення законодавчої бази та створення мотиваційних механізмів для учасників інноваційного процесу.

Визначення впливу чинників на параметри інноваційного розвитку економічної системи передбачає аналіз та оцінку як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, що можуть впливати на здатність системи генерувати, впроваджувати та розповсюджувати інновації. Ці чинники охоплюють широкий спектр економічних, технологічних, соціальних, політичних та культурних аспектів. Розглянемо ключові з них:

1. Економічні чинники: включають рівень економічного розвитку, інвестиції в дослідження та розвиток (R&D), доступність фінансування для стартапів та інноваційних проєктів, податкову політику, інфляцію та стабільність національної валюти. Джозеф Шумпетер, один з видатних дослідників впливу економічних чинників на інноваційний розвиток, у праці "The Theory of Economic Development" [6] висунув концепцію "підприємницького духу" та інновацій як основних рушійних сил економічного прогресу. Шумпетер аргументував, що інновації, як-от запровадження нових товарів, методів виробництва, відкриття нових ринків та розробка нових форм організації бізнесу, є ключовими для досягнення економічного зростання. Він також детально аналізував роль кредитної системи у підтримці економічного розвитку, підкреслюючи її значення у фінансуванні інноваційної активності, забезпеченні необхідних ресурсів для втілення інноваційних проєктів. Шумпетер вважав, що кредитна система забезпечує підприємцям можливість реалізувати інноваційні ідеї, навіть без наявності достатнього обсягу власних коштів, що сприяє загальному економічному розвитку та прогресу.

2. Технологічні чинники: обсяг і якість наукових досліджень, рівень технологічної готовності, доступність сучасних технологій, стан інфраструктури, швидкість технологічних змін. Серед видатних вчених, які зосередили свою увагу на впливі технологічних чинників на інноваційний розвиток економічної системи, виділяються Джозеф Шумпетер [6] та Роберт Солоу [7]. Шумпетер розглядав інновації та технологічні зміни як фундамент економічного розвитку, представивши концепцію "креативного руйнування". За його теорією, введення

нових технологій призводить до витіснення застарілих, сприяючи таким чином економічному прогресу. З іншого боку, Роберт Солоу розробив модель економічного зростання, яка акцентує на значущості технологічних інновацій у підвищенні продуктивності праці та загального економічного росту. Його робота "Внесок у теорію економічного зростання" заклала основу для подальших досліджень у цій області, демонструючи, що технологічний прогрес є основним драйвером зростання продуктивності на душу населення у довгостроковій перспективі та вказує на те, що збільшення капіталу без інновацій не може забезпечити безперервне зростання економіки.

3. Соціальні чинники: рівень освіти та професійної кваліфікації населення, суспільні цінності та ставлення до інновацій, демографічні тенденції, доступність кваліфікованих кадрів. Соціальні чинники відіграють важливу роль у процесі інноваційного розвитку, впливаючи на швидкість та ефективність впровадження нововведень. Вони охоплюють широкий спектр аспектів, які можуть стимулювати або гальмувати інноваційну активність у суспільстві. Серед ключових соціальних чинників можна виділити: освітній рівень та якість освіти (висока якість освіти, зокрема у сферах науки, технологій, інженерії та математики (STEM), створює основу для розвитку інноваційної культури); культурні цінності та ставлення до інновацій (суспільства, що відкриті до змін і нововведень, мають вищий потенціал для інноваційного розвитку); соціальна когезія та мережі співпраці (сильні соціальні мережі та високий рівень довіри у суспільстві полегшують обмін знаннями та співпрацю між різними стейкхолдерами, включаючи університети, дослідницькі інститути, компанії та урядові організації); система соціальної підтримки та соціального захисту (системи, які забезпечують соціальний захист та підтримку, знижують соціальні ризики, пов'язані з інноваційною діяльністю, дозволяючи індивідам більш вільно займатися підприємництвом та інноваціями); демографічні тенденції (вікова структура населення, міграційні процеси та урбанізація також впливають на інноваційний розвиток); громадянське суспільство та участь громадян (активне громадянське суспільство, що бере участь у вирішенні соціальних проблем, може стимулювати розвиток соціальних інновацій, спрямованих на покращення якості життя та вирішення гострих суспільних викликів). Розуміння та врахування цих соціальних чинників є ключовим для формування ефективної політики інноваційного розвитку, яка враховує не тільки технологічні та економічні, але й соціальні аспекти.

4. Політичні чинники: політика уряду щодо інновацій, законодавча підтримка інноваційної діяльності, стабільність і прозорість управління, міжнародні відносини та співпраця. Політична стабільність та прозорість управління створюють умови, які сприяють залученню інвестицій в інновації, водночас нестабільні політичні умови або надмірне регулювання можуть пригнічувати інноваційну діяльність. Річард Р. Нельсон вважає дослідження ролі державної політики в підтримці або обмеженні інноваційного процесу ключовим. У своїй роботі "Національні інноваційні системи: порівняльний аналіз" ("National Innovation Systems: A Comparative Analysis") [8] він детально аналізує взаємодію державних інсти-

туцій, освітніх установ та приватного сектору у формуванні національних інноваційних систем. Нельсон досліджує, як різні стратегії впливають на інноваційний розвиток у різних країнах, підкреслюючи значення урядової підтримки через законодавство, регулювання, податкові пільги, та безпосереднє фінансування наукових досліджень і розробок.

5. Культурні чинники: національна культура, що підтримує інновації, відкритість до змін, рівень довіри між учасниками інноваційного процесу, наявність культури підприємництва. Культурні чинники відіграють значну роль у процесі інноваційного розвитку, оскільки вони формують контекст, у якому відбуваються інновації, впливаючи на сприйняття, мотивацію та поведінку індивідів та організацій. Серед ключових культурних чинників, що впливають на інноваційний розвиток, можна виділити: ставлення до інновацій та змін; ставлення до ризику та невизначеності; індивідуалізм проти колективізму; ставлення до невдач; відношення до авторитету та ієрархії; культурна підтримка освіти та навчання; комунікаційні стилі.

Аналіз цих чинників дозволяє визначити ключові важелі для стимулювання інноваційного розвитку та ідентифікувати потенційні бар'єри на шляху до інновацій. Важливо розуміти, що вплив цих чинників може варіюватися залежно від конкретного економічного контексту та стадії розвитку інноваційної системи.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інноваційний розвиток економічної системи є багатогранним процесом, який залежить від взаємодії різноманітних економічних, технологічних, соціальних, політичних та культурних чинників. Ефективне стимулювання інноваційного розвитку вимагає комплексного підходу, який включає не тільки фінансову підтримку та розвиток інфраструктури, але й формування сприятливого інноваційного середовища через законодавчу підтримку, освітні ініціативи та культурну адаптацію. Важливим аспектом є врахування специфіки кожної економічної системи та адаптація інноваційних стратегій до місцевих умов та потреб. Отже, інноваційний розвиток стає ключовим драйвером економічного зростання, конкурентоспроможності та покращення якості життя населення.

Література:

1. Неустроев, Ю. Г. (2021). Роль інновацій у забезпеченні економічної безпеки. *Агросвіт*. № 7—8. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/16.pdf
2. Бойко, К. К. (2013). Теоретичні основи механізму інноваційного розвитку підприємств регіону. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Вип. 2 (1). С. 14—18.
3. Porter, Michael E. (1980) *Extracts from Competitive Strategy: techniques for analyzing industries and competitors: with a new introduction*. New York, NY: The Free Press USA. URL: <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/storage.thanksforthehelp.com/qfile/porter-michael-e-1980-extract-competitive-strategy-vyr2a-2bw.pdf>

4. Пономаренко, Є. В. Анненкова, О. В. (2012). Теоретичний підхід до вибору моделей інноваційного розвитку країн світу. *Економіка розвитку*. № 1 (61). С. 35—41. URL: <http://surl.li/pslqc>

5. Сочинська-Сибірцева, І. (2021). Чинники інноваційного розвитку країни. Підприємництво та інновації, (18), 73—77. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.13>

6. Schumpeter, J. A. (1949). *The theory of economic development*. URL: <https://ia601402.us.archive.org/10/items/in.ernet.dli.2015.187354/2015.187354.The-Theory-Of-Economic-Development.pdf>

7. Ranga, M., Etzkowitz, H. (2013). *Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in the Knowledge Society*. Industry and Higher Education. Volume 27. Issue 4. P. 231—332. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.5367/ihe.2013.0165>

8. Nelson, R. R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. Oxford University Press, New York.

References:

1. Neustroyev, Yu. G. (2021), "The role of innovation in ensuring economic security", *Agrosvit*, [Online], vol. (7—8), available at: http://www.agrosvit.info/pdf/7-8_2021/16.pdf (Accessed 20 Feb 2024).
2. Boyko, K. K. (2013), "Theoretical foundations of the mechanism of innovative development of enterprises in the region", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. (2), pp. 14—18.
3. Porter, Michael E. (1980), "Extracts from Competitive Strategy: techniques for analyzing industries and competitors: with a new introduction", New York, [Online], available at: <https://s3.us-east-1.amazonaws.com/storage.thanksforthehelp.com/qfile/porter-michael-e-1980-extract-competitive-strategy-vyr2a-2bw.pdf> (Accessed 20 Feb 2024).
4. Ponomarenko, Ye. V. and Annenkova, O. V. (2012), "Theoretical approach to the selection of models of innovative development of the countries of the world", *Ekonomika rozvytku*, [Online], vol. (1), available at: <http://surl.li/pslqc> (Accessed 20 Feb 2024).
5. Sochynska-Sybirceva, I. (2021), "Factors of the country's innovative development", *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi*, vol. (18). <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.13>.
6. Schumpeter, J. A. (1949), "The Theory of Economic Development", [Online], available at: <https://ia601402.us.archive.org/10/items/in.ernet.dli.2015.187354/2015.187354.The-Theory-Of-Economic-Development.pdf> (Accessed 21 Feb 2024).
7. Ranga, M. and Etzkowitz, H. (2013), "Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in the Knowledge Society", *Industry and Higher Education*, [Online], vol. (18), available at: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.5367/ihe.2013.0165> (Accessed 21 Feb 2024).
8. Nelson, R. R. (1993), *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*, Oxford University Press, New York, USA.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024 р.

М. В. Одрехівський,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту і міжнародного
підприємництва, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3165-4384>
В. В. Коломацький,
аспірант, Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6658-6861>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.70

ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

М. Odrekivskyi,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management and International Business, National University "Lviv Polytechnic"
V. Kolomatskyi,
PhD student, National University "Lviv Polytechnic"

PROBLEMS IN THE ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL METHODS IN THE MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT FOR RECREATION ENTERPRISES

У роботі визначено види ефектів, що дають психосоматичні рекреаційні нововведення в умовах рекреаційних підприємств (РП). Запропоновано соціальний та психологічний ефекти вважати базовими для отримання інших ефектів, оскільки вони позначаються на ефективності кадрового потенціалу усіх фахових груп, керівництва усіх організаційних рівнів РП та кожного працівника РП зокрема. Обґрунтовано, що ресурсний, науково-технічний та екологічний ефекти безпосередньо залежать від соціального та психологічного ефектів, а всі вони разом формують економічний ефект, як інтегральний, при цьому виникає і мультиплікативний ефект. Стани ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком РП запропоновано подавати у вигляді марковського ланцюга, графа станів, описувати системою диференціальних та алгебраїчних рівнянь, що дає можливість оцінювати і прогнозувати імовірності станів у динамічному та статичному режимах, ставити відповідні прогнози, підтримувати ухвалення та реалізування управлінських рішень.

The paper posits that the implementation of innovations within the framework of psychosomatic recreational innovation processes in recreational enterprises (RE) can yield diverse effects encompassing social, psychological, resource, scientific, technical, environmental, and economic dimensions. The foundation for these effects is suggested to lie in social and psychological impacts, given their influence on the efficiency of personnel potential across professional groups, the

management at various organizational levels in the RE, and each individual employee of the RE. The paper establishes a direct dependence of resource, scientific, technical, and environmental effects on social and psychological impacts, collectively contributing to an integrated economic effect. Additionally, the paper highlights a multiplier effect, manifesting in the accrual of additional profit through the sustained utilization of innovations in the production of recreational services and goods.

The concept of effective management of the innovative development of the RE on the basis of hierarchical subordination and interconnection of effects from recreational innovations is developed. It is recommended to assess and forecast the efficiency states of socio-psychological management methods (SPM) in the innovative development of the RE, facilitating the adoption and implementation of optimal management decisions based on indicators of social and psychological effects. The proposed analysis of these effects involves expert evaluation, wherein experts employ a scoring system to determine social and psychological effects and, consequently, the states of efficiency. Representing the efficiency states of SPM in the innovative development of the RE through a Markov chain, a state graph, and describing them with the Kolmogorov differential system and the corresponding system of algebraic equations is suggested. The solution of these equations enables the evaluation and prediction of the probabilities of states of efficiency of SPM in the innovative development of the RE in dynamic and static modes. This approach allows for making informed forecasts and supporting the adoption and implementation of managerial decisions.

Ключові слова: економічний ефект, ефективність, інноваційний розвиток, рекреаційні підприємства, показники, соціальний ефект, психологічний ефект.

Key words: economic effect, efficiency, innovative development, recreational enterprises, indicators, social effect, psychological effect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблеми аналізування ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП зумовлені викликами Індустрії 5.0, зорієнтованої на екологічний, соціальний та економічний чинники управлінського впливу на інноваційні процеси [19]. Забезпечення сталого розвитку економіки України [4] вимагає сьогодні ефективного використання інноваційного чинника в усіх сферах людської діяльності, особливо у системі охорони здоров'я людини, збільшенні тривалості її активного періоду життя. З цієї метою в організуванні інноваційної діяльності РП доцільно зосередити особливу увагу на розроблення, впровадження, використання, модернізування та оновлення засобів та послуг з підвищення ресурсу та відновлення психосоматичного здоров'я людини, її психосоматичної рекреації, реабілітації та лікування, соціально-психологічних та екологічних досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми аналізування ефективності управління інноваційним розвитком підприємств, розглядалися в роботах багатьох учених. Олійник Л.В. [11] пропонує здійснювати оцінювання ефективності інноваційних програм з позицій комплексного підходу, який передбачає врахування не лише економічних, а й організаційних, соціальних, фінансових, екологічних та інших аспектів здійснення заходів щодо переозброєння виробництва.

Богуславський Д.Я. [2] вважає, що загальним для оцінювання ефективності управління інноваційним розвитком є проведення комплексного процесу, який має містити таку систему оцінювання, яка синтезує у собі показники економічної, соціальної, науково-технічної та екологічної ефективностей, а виокремлення цільових напрямів розвитку сприятиме здійсненню комплексного оцінювання ефективності управління інноваційним розвитком організацій та отриманню об'єктивних результатів.

Шендерівська Л. П. та Кваско А. В. [15] до системи показників оцінки ефективності інновацій пропонують включати: очікуваний рівень доходу; прибуток; термін окупності інвестицій; ринкову вартість підприємства; соціальну та екологічну ефективність.

Ahmad, H., Yaqub, M. & Lee, S.H. [17], David B. Audretsch, James A. Cunningham, Donald F. Kuratko, Erik E. Lehmann, Matthias Menter [18], Kumar M. [20] при оцінюванні ефективності управління інноваційним розвитком підприємств пропонують враховувати економічний, науковий, науково-технічний, технічний та соціальний ефекти.

Антонюк Л. Л., Поручник А. М. та Савчук В. С. вважають, що нововведення у рекреаційних підприємствах [1] можуть давати такі види ефектів: економічний, науково-технологічний, оздоровлювальний, фінансовий, соціальний, ресурсний та екологічний. У даному випадку оздоровлювальний та економічний ефекти мають бути взаємозумовленими, хоча інтегральним вважається економічний ефект. Оздоровлювальний ефект може бути складовою соціального ефекту, який при психо-

Концептуальні засади аналізування ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств				
Концепція управління інноваційними циклами	Концепція життєвого циклу інновацій	Фіскальна та соціальна політика держави	Методи дослідження соціально-економічних систем	Методи аналізування інноваційної діяльності підприємств
Ефективність соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств				
Економічний ефект				
Чистий поточний ефект			Очікуваний інтегральний економічний ефект	
<i>Джерела:</i> - впровадження винаходів, ноу-хау, промислових зразків тощо; - впровадження нових технологічних процесів; - поліпшення використання виробничих потужностей; - реалізація рекреаційних інноваційних продуктів, продукції та послуг; - ліцензійна діяльність.				
Ресурсний ефект	Науково-технічний ефект		Екологічний ефект	
<i>Показники:</i> - якість кадрового забезпечення; - продуктивність праці; - оптимальність руху інформаційних потоків; - рівень матеріально-технічного забезпечення; - фондовіддача основних засобів; - матеріаловіддача; - оборотність виробничих запасів, - дебіторська заборгованість; - якість відбору постачальників; - оптимальність руху ресурсних потоків.	Показники		<i>Показники:</i> - обсяги токсичних відходів; - обсяги викидів виробництва; - ефективність маловідходних технологій; - ефективність ресурсозберігаючих технологій; - обсяги первинних відходів; - ступінь вторинного використання первинних відходів; - ефективність енергозберігаючих технологій; - обсяги використання природних ресурсів; - якість робочих місць; - ефективність природоохоронних заходів.	
	Кількісні	Якісні		
	Потенційний	Очікуваний	Фактичний	
	<i>Критерії:</i> - відповідність науково-технічних розроблень сучасним викликам; - новизна інновацій; - значущість інновацій для РП.			
Соціальний ефект			Психологічний ефект	
<i>Показники:</i> - рівень оптимізування кількості робочих місць; - комфортність робочих місць; - рівень екологічної захищеності робочих місць - рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць; - рівень умов праці; - рівень оптимізування структури персоналу; - рівень кваліфікації персоналу; - рівень приросту доходу персоналу; - рівень оптимізування тривалості вільного часу; - рівень відновлення здоров'я працівників.			<i>Показники:</i> - рівень інноваційного потенціалу; - рівень інноваційної активності; - рівень мотивації до інноваційної діяльності; - рівень задоволеності професійною діяльністю; - рівень адекватної самооцінки; - рівень самоусвідомлення себе як фахівця; - рівень саморозвитку; - рівень самоактуалізації; - рівень професійного самовдосконалення; - рівень стресостійкості та адаптогенності.	

Рис. 1. Концептуальні засади аналізування ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком РП

соматичному оздоровленні слід доповнювати психологічним ефектом. Соціальний і психологічний ефекти, таким чином, при аналізуванні ефективності управління інноваційним розвитком РП, можна вважати базовими, оскільки передбачають наявність в РП професійних кадрів, необхідних знань та інформації, досвіду, мотивації та, як вважає Н.В. Касьянова [13], стратегічного інноваційного мислення. Тому потребують більш глибокого дослідження, яке відповідає викликам сьогодення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження проблем аналізування ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств (РП), зумовлених викликами Індустрії 5.0. Завдання статті: проаналізувати соціальний, психологічний, ресурсний, науково-технічний, екологічний та економічний

ефекти, їхній взаємозв'язок; на основі зазначених ефектів дослідити підходи до оцінювання та прогнозування станів ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП з метою підтримання ухвалення та реалізування управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проблеми аналізування ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком РП [10], на наш погляд, доцільно зосередити на вивченні підходів щодо отримання соціального, психологічного, ресурсного, науково-технічного, екологічного та економічного ефектів (рис. 1).

У даному випадку соціальний та психологічний ефекти можна вважати основою для отримання інших ефектів, оскільки позначаються на ефективності кадрового потенціалу усіх фахових груп, керівництва усіх організаційних рівнів РП та кожного працівника РП зок-

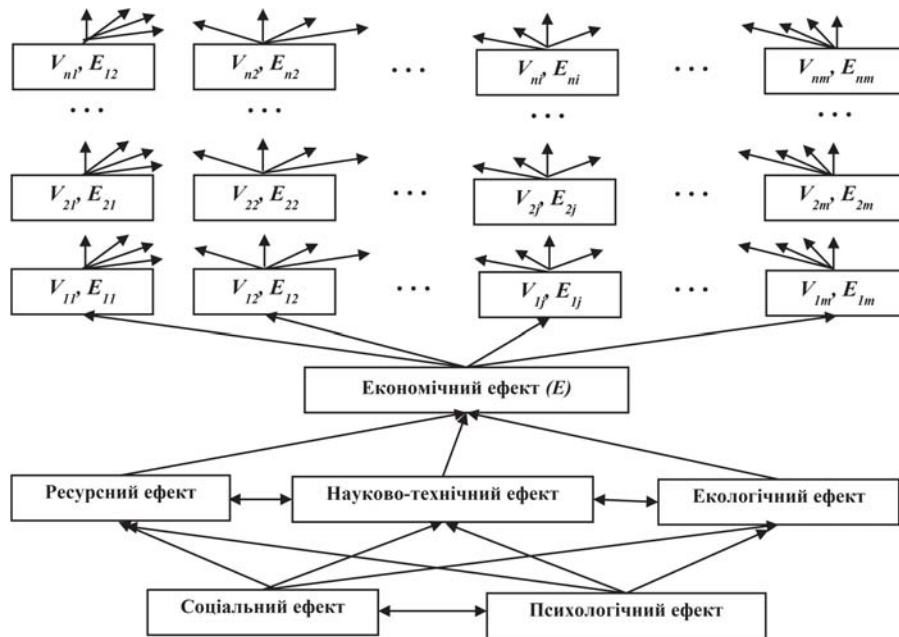

Рис. 2. Формування економічних ефектів від соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств

рема. Тобто ресурсний, науково-технічний, та екологічний ефекти безпосередньо залежать від соціального та психологічного ефектів, як базових. А зазначені ефекти у сукупності формують економічний ефект, який при аналізованні можна вважати інтегральним.

Для РП сьогодні є важливим психосоматичний оздоровлювальний ефект, який доцільно розглядати як складову психологічного та соціального ефектів. Психосоматичний оздоровлювальний ефект від РП, їхньої інтеграції у горизонтальні чи вертикальні інноваційні цикли, отримують при психосоматичному оздоровленні окремого відпочивальника, працівників підприємств, населення територіальних утворень чи країни загалом. Він може бути складовою психологічного ефекту окремих працівників підприємств та соціального ефекту тих підприємств, працівники яких оздоровилися в умовах РП.

З метою виявлення ефектів від інноваційної діяльності необхідно сформулювати критерії та показники, за допомогою яких ці ефекти можуть бути оцінені, а також врахувати об'єктивно існуючі взаємозв'язки та ієрархічні підпорядкованості ефектів інноваційної діяльності. Результати інноваційної діяльності РП можуть бути якісними та кількісними, у тому числі, в натуральному, трудовому чи вартісному вимірах. Будь-який результат рекреаційних інновацій у вартісному вираженні узагальнюється економічним ефектом.

Ефекти рекреаційних інновацій взаємозв'язані. Економічні результати інноваційної діяльності РП пов'язані із ресурсними, науково-технічними та екологічними ефектами, які, своєю чергою, залежать від соціального та психологічного ефектів. Ресурсний та екологічний ефекти виникають лише як наслідок науково-технічного прогресу та опосередковано впливають на економічний ефект інноваційної діяльності. Тому саме ефекти від інноваційної діяльності РП, у їхній ієрархічній підпорядкованості та взаємозв'язку, пропонується покласти у концепцію ефективного управління інноваційним розвитком РП.

Економічний ефект визначається перевищенням вартісної оцінки результатів інноваційної діяльності над вартісною оцінкою пов'язаних з нею витрат. Тобто економічний ефект інноваційної діяльності РП [8] можна оцінювати прибутком від: реалізації рекреаційних інноваційних продуктів та продукції; впровадження новітніх технологічних процесів; поліпшення використання виробничих (послугодавчих) потужностей; впровадження винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій тощо; ліцензійної діяльності. Слід зауважити, що економічний ефект виникає не лише у дослідників та виробників інновацій, але й у їхніх споживачів. Насамперед це стосується продуктових інновацій у вигляді відповідної продукції виробничого призначення, зокрема може стосуватися РП, в процесі реалізації яких розробляються психосоматичні оздоровлювальні послуги та засоби. При цьому виникає мультиплікативний ефект (ефект примноження) [9], який відбивається у накопиченні додаткового прибутку від подальшого використання інновацій у виробництві товарів та послуг.

На рис. 2 схематично зображено формування мультиплікативних ефектів: ресурсного, науково-технічного, екологічного та економічного від соціального та психологічного; економічного, як інтегрального, від впровадження інновацій. Інновація обсягом V використовується споживачем 1 (споживачем першого порядку), який, своєю чергою, виробляє продукцію виробничого призначення. Кожен споживач i -го рівня отримує річний економічний ефект E_{1i} . Деякі споживачі першого порядку завдяки використанню інновацій також можуть випускати нову продукцію. Тоді всі споживачі нової продукції (споживачі другого порядку) можуть отримати економічний ефект від її придбання та використання.

Науково-технічний ефект супроводжується приростом наукової, науково-технічної та технічної інформації [14]. Для рекреаційної інноваційної діяльності його можна оцінювати такими показниками [5, 9, 12]: підвищення

Таблиця 1. Стани ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств

Показники соціального ефекту	Бали (P)	Показники психологічного ефекту	Стани ефективності (S) Сума балів (SP)
Дуже високий рівень оптимізування кількості робочих місць	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень інноваційного потенціалу	Дуже висока ефективність S_1 $80 < SP \leq 100$
Дуже висока комфортність робочих місць	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень інноваційної активності	
Дуже високий рівень екологічної захищеності робочих місць	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень мотивації до інноваційної діяльності	
Дуже високий рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень задоволеності професійною діяльністю	
Дуже високий рівень умов праці	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень адекватної самооцінки	
Дуже високий рівень оптимізування структури персоналу	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень самоусвідомлення себе як фахівця	
Дуже високий рівень кваліфікації персоналу	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень саморозвитку	
Дуже високий рівень приросту доходу персоналу	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень самоактуалізації	
Дуже високий рівень оптимізування тривалості вільного часу	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень професійного самовдосконалення	
Дуже високий рівень відновлення здоров'я працівників	$8 < P \leq 10$	Дуже високий рівень стресостійкості та адаптогенності	
Високий рівень оптимізування кількості робочих місць	$6 < P \leq 8$	Високий рівень інноваційного потенціалу	Висока ефективність S_2 $60 < SP \leq 80$
Висока комфортність робочих місць	$6 < P \leq 8$	Високий рівень інноваційної активності	
Високий рівень екологічної захищеності робочих місць	$6 < P \leq 8$	Високий рівень мотивації до інноваційної діяльності	
Високий рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць	$6 < P \leq 8$	Високий рівень задоволеності професійною діяльністю	
Високий рівень умов праці	$6 < P \leq 8$	Високий рівень адекватної самооцінки	
Високий рівень оптимізування структури персоналу	$6 < P \leq 8$	Високий рівень самоусвідомлення себе як фахівця	
Високий рівень кваліфікації персоналу	$6 < P \leq 8$	Високий рівень саморозвитку	
Високий рівень приросту доходу персоналу	$6 < P \leq 8$	Високий рівень самоактуалізації	
Високий рівень оптимізування тривалості вільного часу	$6 < P \leq 8$	Високий рівень професійного самовдосконалення	
Високий рівень відновлення здоров'я працівників	$6 < P \leq 8$	Високий рівень стресостійкості та адаптогенності	
Задовільний рівень оптимізування кількості робочих місць	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень інноваційного потенціалу	Задовільна ефективність S_3 $40 < SP \leq 60$
Задовільна комфортність робочих місць	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень інноваційної активності	
Задовільний рівень екологічної захищеності робочих місць	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень мотивації до інноваційної діяльності	
Задовільний рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень задоволеності професійною діяльністю	
Задовільний рівень умов праці	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень адекватної самооцінки	
Задовільний рівень оптимізування структури персоналу	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень самоусвідомлення себе як фахівця	
Задовільний рівень кваліфікації персоналу	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень саморозвитку	
Задовільний рівень приросту доходу персоналу	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень самоактуалізації	
Задовільний рівень оптимізування тривалості вільного часу	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень професійного самовдосконалення	
Задовільний рівень відновлення здоров'я працівників	$4 < P \leq 6$	Задовільний рівень стресостійкості та адаптогенності	
Низький рівень оптимізування кількості робочих місць	$2 < P \leq 4$	Низький рівень інноваційного потенціалу	Низька ефективність S_4 $20 < SP \leq 40$
Низька комфортність робочих місць	$2 < P \leq 4$	Низький рівень інноваційної активності	
Низький рівень екологічної захищеності робочих місць	$2 < P \leq 4$	Низький рівень мотивації до інноваційної діяльності	
Низький рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць	$2 < P \leq 4$	Низький рівень задоволеності професійною діяльністю	
Низький рівень умов праці	$2 < P \leq 4$	Низький рівень адекватної самооцінки	
Низький рівень оптимізування структури персоналу	$2 < P \leq 4$	Низький рівень самоусвідомлення себе як фахівця	
Низький рівень кваліфікації персоналу	$2 < P \leq 4$	Низький рівень саморозвитку	
Низький рівень приросту доходу персоналу	$2 < P \leq 4$	Низький рівень самоактуалізації	
Низький рівень оптимізування тривалості вільного часу	$2 < P \leq 4$	Низький рівень професійного самовдосконалення	
Низький рівень відновлення здоров'я працівників	$2 < P \leq 4$	Низький рівень стресостійкості та адаптогенності	
Дуже низький рівень оптимізування кількості робочих місць	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень інноваційного потенціалу	Дуже низька ефективність S_5 $0 \leq SP \leq 20$
Дуже низька комфортність робочих місць	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень інноваційної активності	
Дуже низький рівень екологічної захищеності робочих місць	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень мотивації до інноваційної діяльності	
Дуже низький рівень санітарно-епідеміологічної захищеності робочих місць	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень задоволеності професійною діяльністю	
Дуже низький рівень умов праці	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень адекватної самооцінки	
Дуже низький рівень оптимізування структури персоналу	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень самоусвідомлення себе як фахівця	
Дуже низький рівень кваліфікації персоналу	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень саморозвитку	
Дуже низький рівень приросту доходу персоналу	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень самоактуалізації	
Дуже низький рівень оптимізування тривалості вільного часу	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень професійного самовдосконалення	
Дуже низький рівень відновлення здоров'я працівників	$0 \leq P \leq 2$	Дуже низький рівень стресостійкості та адаптогенності	

Джерело: запропоновано авторами.

науково-технічного рівня виробництва товарів курортного попиту, надання оздоровлювальних та сервісних послуг; підвищення організаційного рівня праці, інноваційних та технологічних процесів; можливим масштабом застосування (народногосподарським, галузевим, на рівні окремих РП та санаторно-курортних комплексів); ступенем ймовірності успіху (значним, помірним, низьким); кількістю зареєстрованих охоронних документів (авторських свідоцтв, патентів, ноу-хау, ліцензій

тощо); збільшенням частки нових інформаційних технологій; збільшенням частки нових технологічних процесів; підвищенням рівня автоматизації виробництва товарів та послуг; зростанням кількості науково-технічних публікацій; підвищенням конкурентоспроможності РП, їхніх товарів та послуг на вітчизняних і закордонних ринках.

Ресурсний ефект відображає вплив інновацій на обсяг виробництва та споживання того чи іншого виду

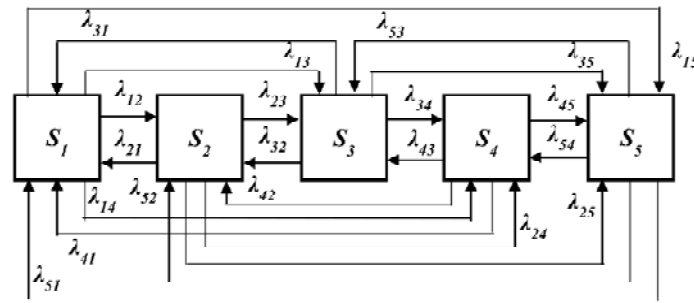

**Рис. 3. Граф станів ефективності
соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком РП**
 λ_{ij} — інтенсивності переходу із стану i у стан j ; $i, j = 1, 2, \dots, 5$; $i \neq j$

ресурсів. Він може бути відображений показниками поліпшення використання ресурсів: зростанням продуктивності праці (або зменшенням трудомісткості); зростанням фондів віддачі основних засобів (або зменшенням матеріаломісткості); зростанням матеріаловіддачі (або зменшенням матеріаломісткості); прискоренням оборотності виробничих запасів, дебіторської заборгованості, грошових коштів тощо.

Екологічний ефект характеризує вплив інноваційної діяльності суб'єктів господарювання на довкілля [16]. Він оцінюється: зменшенням забруднення атмосфери, землі, води шкідливими компонентами; зменшенням кількості відходів виробництва; поліпшенням ергономічності виробництва (зниженням рівня шуму, вібрації, електромагнітного поля тощо); забезпеченням високої екологічності продукції; зниженням сум штрафів за порушення екологічного законодавства та нормативних документів.

Соціальний ефект інноваційної діяльності експертно оцінюється [6, 9]: змінами кількості робочих місць на об'єктах, де впроваджуються інновації; поліпшенням умов праці робітників; приростом доходів персоналу фірми; змінами у структурі виробничого персоналу та його кваліфікації, у т. ч. змінами чисельності працівників, зокрема жінок, зайнятих шкідливими видами праці, змінами чисельності працівників різної кваліфікації, та тих, хто потребує її підвищення; змінами у стані здоров'я працівників об'єкта, що визначаються за допомогою рівня втрат, пов'язаних з виплатами із фонду соціального страхування, та витратами на охорону здоров'я; збільшенням тривалості вільного часу працівників тощо. Для експертного оцінювання психологічного ефекту пропонуються наступні показники: рівень інноваційного потенціалу; рівень інноваційної активності; рівень мотивації до інноваційної діяльності; рівень задоволеності професійною діяльністю; рівень адекватної самооцінки; рівень самосвідомлення себе як фахівця; рівень саморозвитку; рівень самоактуалізації; рівень професійного самовдосконалення; рівень стресостійкості та адаптогенності.

Економічний ефект від розроблення новачії, впровадження її безпосередньо у тому ж РП чи від продажу може бути потенційним або фактичним, а науково-технологічний, соціальний, психологічний та екологічний ефекти можуть мати форму тільки потенційного економічного ефекту [7, 9]. Критеріями остаточного оцінювання [3] тут є: час отримання фактичного економічного ефекту; рівень ризику вкладення інвестицій в інновації. Однак критерієм прийняття управлінських рішень у РП мають бути психосоматичний оздоровлювальний та економічний ефекти.

Оскільки економічні результати інноваційної діяльності РП пов'язані із ресурсними, науково-технічними та екологічними ефектами, які, своєю чергою, залежать від соціального та психологічного ефектів, то оцінювання та прогнозування станів ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП, підтримування ухвалення та реалізування оптимальних управлінських рішень, пропонується проводити на основі показників соціального та психологічного ефектів, які подані у табл. 1. Оцінювання яких пропонується проводити на основі експертних оцінок.

Наведені у табл. 1 стани ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП можна подати у вигляді марковського ланцюга, графа станів, поданого на рис. 3, описати системою диференціальних рівнянь Колмогорова (1) та системою алгебраїчних рівнянь (2).

$$\begin{aligned} \frac{dP_1}{dt} &= -(\lambda_{12} + \lambda_{13} + \lambda_{14} + \lambda_{15}) \cdot P_1 + \lambda_{21} \cdot P_2 + \lambda_{31} \cdot P_3 + \lambda_{41} \cdot P_4 + \lambda_{51} \cdot P_5; \\ \frac{dP_2}{dt} &= \lambda_{12} \cdot P_1 - (\lambda_{21} + \lambda_{23} + \lambda_{24} + \lambda_{25}) \cdot P_2 + \lambda_{32} \cdot P_3 + \lambda_{42} \cdot P_4 + \lambda_{52} \cdot P_5; \\ \frac{dP_3}{dt} &= \lambda_{13} \cdot P_1 + \lambda_{23} \cdot P_2 - (\lambda_{31} + \lambda_{32} + \lambda_{34} + \lambda_{35}) \cdot P_3 + \lambda_{43} \cdot P_4 + \lambda_{53} \cdot P_5; \\ \frac{dP_4}{dt} &= \lambda_{14} \cdot P_1 + \lambda_{24} \cdot P_2 + \lambda_{34} \cdot P_3 - (\lambda_{41} + \lambda_{42} + \lambda_{43} + \lambda_{45}) \cdot P_4 + \lambda_{54} \cdot P_5; \\ \frac{dP_5}{dt} &= \lambda_{15} \cdot P_1 + \lambda_{25} \cdot P_2 + \lambda_{35} \cdot P_3 + \lambda_{45} \cdot P_4 - (\lambda_{51} + \lambda_{52} + \lambda_{53} + \lambda_{54}) \cdot P_5. \end{aligned} \quad (1)$$

Розв'язуючи систему диференціальних рівнянь (1) та систему алгебраїчних рівнянь (2), можна проводити оцінювання і прогнозування залежностей імовірностей станів ефективності соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком РП у динамічному та статичному режимах, ставити відповідні прогнози та підтримувати ухвалення та реалізування управлінських рішень.

$$\begin{aligned} &-(\lambda_{12} + \lambda_{13} + \lambda_{14} + \lambda_{15}) \cdot P_1 + \lambda_{21} \cdot P_2 + \lambda_{31} \cdot P_3 + \lambda_{41} \cdot P_4 + \lambda_{51} \cdot P_5 = 0; \\ &\lambda_{12} \cdot P_1 - (\lambda_{21} + \lambda_{23} + \lambda_{24} + \lambda_{25}) \cdot P_2 + \lambda_{32} \cdot P_3 + \lambda_{42} \cdot P_4 + \lambda_{52} \cdot P_5 = 0; \\ &\lambda_{13} \cdot P_1 + \lambda_{23} \cdot P_2 - (\lambda_{31} + \lambda_{32} + \lambda_{34} + \lambda_{35}) \cdot P_3 + \lambda_{43} \cdot P_4 + \lambda_{53} \cdot P_5 = 0; \\ &\lambda_{14} \cdot P_1 + \lambda_{24} \cdot P_2 + \lambda_{34} \cdot P_3 - (\lambda_{41} + \lambda_{42} + \lambda_{43} + \lambda_{45}) \cdot P_4 + \lambda_{54} \cdot P_5 = 0; \\ &\lambda_{15} \cdot P_1 + \lambda_{25} \cdot P_2 + \lambda_{35} \cdot P_3 + \lambda_{45} \cdot P_4 - (\lambda_{51} + \lambda_{52} + \lambda_{53} + \lambda_{54}) \cdot P_5 = 0. \end{aligned} \quad (2)$$

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Нововведення при реалізації психосоматичних рекреаційних інноваційних процесів в умовах РП даватимуть соціальний, психологічний, ресурсний, науково-технічний, екологічний та економічний ефекти. Соціальний та психологічний ефекти можна вважати основою для отримання інших ефектів. Ресурсний, науково-технічний та екологічний ефекти безпосередньо залежать від соціального та психологічного ефектів, а всі вони разом формують економічний ефект, як інтегральний, при цьому виникає мультиплікативний ефект (ефект примноження).

Для РП важливим є психосоматичний оздоровлювальний ефект, який розглядається як складова психологічного та соціального ефектів. Оскільки ефекти рекреаційних інновацій знаходяться у ієрархічній підпорядкованості та взаємозв'язку, то їх пропонується покласти у концепцію ефективного управління інноваційним розвитком РП. Оцінювання і прогнозування станів ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП, підтримування ухвалення та реалізування управлінських рішень, бажано проводити на основі показників соціального та психологічного ефектів, отриманих експертним оцінюванням.

Стани ефективності СПМУ інноваційним розвитком РП можна подавати у вигляді марковського ланцюга, графа станів, описувати системою диференціальних та алгебраїчних рівнянь, що дозволяє оцінювати і прогнозувати імовірності станів у динамічному та статичному режимах, ставити відповідні прогнози, підтримувати ухвалення та реалізування управлінських рішень. Подальші дослідження доцільно зосередити на вивченні великих множин факторів, що впливають на окремі аспекти рекреаційної інноваційної діяльності, визначенню додаткових резервів підвищення ефективності РП та прийняттю оптимальних управлінських рішень.

Література:

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Богуславський Д. Я. Оцінка ефективності управління інноваційними проектами в організації. Електронний науковий вісник "Керівник.ІНФО". URL: <https://kerivnyk.info/2016/02/boguslavskyj.html>
3. Бутнік-Сіверський, О. Б. Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування: монографія. Київ: Інтерсервіс, 2020. 344 с.
4. Дем'яненко Т. І. Сталій розвиток вітчизняних підприємств в сучасних економічних умовах. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Т. 31 (70). № 2 (1). С. 185—188.
5. Іванова К. Ю. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності. Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид. 2019. № 2 (13). С. 33—39. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Ivanoval3.pdf>
6. Кравець Н.О. Шляхи підвищення реалізації соціальних програм у громадському здоров'ї. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. № 3 (89). С. 55—58.
7. Кузьмін О.Є., Терлецька В.О. Кращі практики формування та функціонування венчурних структур. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2023. № 1 (9). С. 159—168.
8. Малиш, І. Методичні підходи до оцінки ризиків та ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2021. № 6. С. 81—88.
9. Микитюк П.П., Брич В.Я., Шкільняк М.М., Микитюк Ю.І. Інноваційний менеджмент: підручник. Тернопіль: Економ. думка ТНЕУ, 2019. 518 с.
10. Одрехівський М.В., Коломацький В.В. Система соціально-психологічних методів управління інноваційним розвитком рекреаційних підприємств. Ефективна економіка. 2023. № 11. 17 с. Електронний ресурс. — Режим доступу: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/2481>
11. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм // Економіка і організація управління. 2017. № 3 (27). С. 51—59.
12. Рудь Н., Гордійчук А. Економіка та організація інноваційної діяльності: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 446 с.
13. Управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем: Колективна наукова монографія / Під ред. Н.В. Касьянової. Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. 232 с.
14. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 310 с.
15. Шендерівська Л. П., Кваско А. В. Напрями розвитку інноваційного потенціалу підприємств. Економічний простір. 2021. № 166. С. 74—80.
16. Ястремська О. М., Демченко Г. В. Активізація інноваційної діяльності підприємств: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2018. 232 с.
17. Ahmad, H., Yaqub, M. & Lee, S.H. Environmental-, social-, and governance-related factors for business investment and sustainability: a scientometric review of global trends. Environ Dev Sustain. 2024. № 26, P. 2965—2987. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-02921-x>
18. David B. Audretsch, James A. Cunningham, Donald F. Kuratko, Erik E. Lehmann, Matthias Menter. Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts. The Journal of Technology Transfer. 2019. № 44 (2). P. 313—325. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9690-4>
19. Joao Barata, Ina Kayser. Industry 5.0 — Past, Present, and Near Future. Procedia Computer Science. 2023. Volume 219. P. 778—788.
20. Kumar M. Social, Economic, and Environmental Impacts of Renewable Energy Resources. Wind Solar Hybrid Renewable Energy System. IntechOpen. 2020. Available at: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.89494>.

References:

1. Antoniuk, L.L. Poruchnyk, A.M. and Savchuk, V.S. (2003), *Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii: monohrafiia* [Innovation: theory, mechanism of development and commercialization: monograph.], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Bohuslavs'kyj, D.Ya. (2016), "Evaluation of the effectiveness of management of innovative projects in the organization", *Elektronnyj naukovyj visnyk "Kerivnyk.INFO"*, [Online], available at: <https://kerivnyk.info/2016/02/boguslavskyj.html>, (Accessed 2 Feb 2016).
3. Butnik-Sivers'kyj, O.B. (2020), *Metodolohiia otsinky vartosti majnovykh prav intelektual'noi vlasnosti ta praktychni aspekty ii zastosuvannia: monohrafiia* [Methodology for estimating the value of intellectual property rights and practical aspects of its application: monograph], Interservis, Kyiv, Ukraine.
4. Dem'ianenko, T.I. (2020), "Sustainable development of domestic enterprises in modern economic conditions?, *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V. I. Vernads'koho. Seriia : Ekonomika i upravlinnia*, vol. 31 (70), no. 2 (1), pp. 185—188.
5. Ivanova, K.Yu. (2019), "Appraisal of property rights of intellectual property?, *Pravo ta innovatsijne suspil'stvo: elektron. nauk. vyd.* [Online], vol. 2 (13), pp. 33—39, available at: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Ivanova13.pdf>, (Accessed 10 Dec 2019).
6. Kravets', N.O. (2021), "Ways to improve the implementation of social programs in public health?, *Visnyk sotsial'noi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy*, vol. 3 (89), pp. 55—58.
7. Kuz'min, O.Ye. and Terlets'ka, V.O. (2023), "Best practices in the formation and operation of venture capital structures, *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*, vol. 1 (9), pp. 159—168.
8. Malysheva, I. (2021), "Methodical approaches to risk assessment and efficiency of innovative investment activities of enterprises", *Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Seriia: Ekonomika*, vol. 6, pp. 81—88.
9. Mykytiuk, P.P. Brych, V.Ya. Shkil'niak, M.M. and Mykytiuk, Yu.I. (2019), *Innovatsijnyj menedzhment: pidruchnyk* [Innovative management: a textbook], Ekonom. dumka TNEU, Ternopil', Ukraine.
10. Odrekhiiv's'kyj, M.V. and Kolomats'kyj, V.V. (2023), "System of social and psychological methods for managing the innovative development of recreational enterprises?, *Efektivna ekonomika*. [Online], vol. 11, available at: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2481> (Accessed 10 Dec 2023).
11. Olijnyk, L.V. (2017), "Management of the innovative development of the enterprise based on the formation of innovative programs?, *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3 (27), pp. 51—59.
12. Rud', N. and Hordijchuk, A. (2019), *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsijnoi diial'nosti : pidruchnyk* [Economy and organization of innovative activity: a textbook], 2nd ed, IVV Luts'koho NTU, Luts'k, Ukraine.
13. Kas'ianova, N.V. (2019), *Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh system* [Management of innovative development of socio-economic systems], Vydavnytstvo Lira-K, Kyiv, Ukraine.
14. Shejko, V.M. and Kushnarenko, N.M. (2008), *Orhanizatsiia ta metodyka naukovo-doslidnyts'koi diial'nosti: pidruchnyk* [Organization and methodology of scientific research activity: textbook], 6nd ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.
15. Shenderivs'ka, L.P. and Kvasko, A.V. (2021), "Directions of development of innovative potential of enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 166, pp. 74—80.
16. Yastrems'ka, O.M. and Demchenko, H.V. (2018), *Aktyvizatsiia innovatsijnoi diial'nosti pidpriemstv : monohrafiia* [Activation of innovative activities of enterprises: monograph], FOP Liburkina L. M., Kharkiv, Ukraine.
17. Ahmad, H. Yaqub, M. and Lee, S.H. (2024), "Environmental-, social-, and governance-related factors for business investment and sustainability: a scientometric review of global trends", *Environ Dev Sustain*, vol. 26, pp. 2965—2987. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-02921-x>
18. Audretsch, D. Cunningham, J. Kuratko, D. and Lehmann, E. (2019), "Matthias Menter. Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts", *The Journal of Technology Transfer*, vol. 44 (2), pp. 313—325. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9690-4>
19. Barata, J. and Kayser, I. (2023), "Industry 5.0 — Past, Present, and Near Future", *Procedia Computer Science*, vol. 219, pp. 778—788.
20. Kumar, M. (2020), "Social, Economic, and Environmental Impacts of Renewable Energy Resources. Wind Solar Hybrid Renewable Energy System", *Intech-Open*. <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.89494>.
Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

У. З. Ватаманюк-Зелінська,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансового менеджменту,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-5763>

В. О. Марцеховська,

здобувач вищої освіти спеціальності "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок", Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2194-466X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.78

ІНВЕСТИВАННЯ В НЕРУХОМІСТЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

U. Vatamanyuk-Zelinska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Financial Management, Lviv Ivan Franko National University

V. Martsekhovska,

Applicant of higher education specialty "Finance, banking, insurance
and stock market", Lviv Ivan Franko National University

INVESTMENT IN REAL ESTATE DURING THE WAR IN UKRAINE

У статті розкрито основні тенденції інвестування у ринок нерухомості в Україні під час війни. Наведено можливі ризики і переваги інвестування у ринок нерухомості. Проведено детальний аналіз первинного та вторинного ринків нерухомості України. Виділено і проаналізовано житлову і готельну галузі цього ринку, як найбільш привабливі для інвестиційних вкладень. Охарактеризовано особливості та переваги інвестицій у таку нерухомість. Проведено аналіз динаміки цін на первинному та вторинному ринках нерухомості за період 2021—2023 рр. За результатами проведеного аналізу виокремлено переваги інвестування в нерухомість України у розрізі первинного та вторинного ринків. Визначено інвестиційні ризики, які можуть виникнути під час таких інвестиційних вкладень та представлено альтернативні варіанти інвестицій. На основі досліджень та аналізу статистичних матеріалів виокремлено особливості й окреслено переваги вкладення коштів у житлову нерухомість на первинному і вторинному ринку, а також у туристичну нерухомість.

The article reveals the main trends of investing in the real estate market in Ukraine during the war. It is noted that with the beginning of a full-scale invasion, there are problems with the effective use of citizens' savings for profitable investment. But the additional risks associated with the war repel investors due to the uncertainty and instability of the political situation in our country. Therefore, the problem of proper and profitable investment in real estate and choice of this particular object arises. The purpose of the article is to study the features of the real estate market during the war, to identify the main trends and risks of investing in the Ukrainian real estate market, and to highlight the most attractive sectors and real estate objects for investment in this market. Possible risks and advantages of such investment are given. A detailed analysis of the primary and secondary real estate markets of Ukraine was conducted. The residential and hotel sectors of this market are identified and analyzed as the most attractive for investment investments. Features and advantages of investments in such

real estate are characterized. The dynamics of prices on the primary and secondary real estate markets for the period 2021–2023 were analyzed. Based on the results of the analysis, the advantages of investing in Ukrainian real estate in terms of the primary and secondary markets were identified. Investment risks that may arise during investments are identified and alternative investment options are presented. As a result of the analysis, the peculiarities and advantages of investing in residential real estate on the primary and secondary market, as well as in tourist real estate, are outlined. The need to attract investment resources to provide housing for citizens who suffered as a result of military actions on the territory of Ukraine and lost their real estate was highlighted. It is proposed to direct budget investments to the real estate market. The sources of their formation are substantiated, in particular, enforcement of property rights under international contracts, the owners of which are persons who committed war crimes on the territory of Ukraine. Such funds should be collected for the benefit of Ukraine and directed to the state budget and, as subventions, directed to the reconstruction of housing for citizens who lost it as a result of the military aggression of the Russian Federation. Also, a reasonable method of attracting additional financial investments for the purchase of housing on the primary or secondary real estate market can be the placement of securitized securities with the right to demand their repayment in Russian Federation at the expense of future cash receipts from assets. Such an opportunity makes it possible to start financing the processes of providing housing for the affected citizens, regardless of the lack of mechanisms for the payment of reparations of the Russian Federation.

*Ключові слова: ринок нерухомості, апарт-готелі, інвестиції, оренда, продаж, приватна власність.
Key words: real estate market, apartment hotels, investments, rent, sale, private property.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиції в нерухомість вважаються найбільш стабільним та надійним інструментом для зберігання та примноження коштів, оскільки гарантують ефективний захист капіталу від знецінення, а також отримання регулярного доходу у значно більших розмірах, ніж, наприклад, банківський депозит. Водночас, із початком повномасштабного вторгнення, виникають проблеми ефективного використання заощаджень громадян для вигідного інвестування. Але додаткові ризики, пов'язані з війною, відштовхують інвесторів через невизначеність і нестабільність політичної ситуації у нашій країні. Тому постає проблема правильного та рентабельного інвестування в нерухомість та вибору конкретного об'єкта інвестування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні і практичні засади інвестування в нерухомість дослідили у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні учені. Зокрема, Ажаман І.А. та Сливка Д.О. вивчали розвиток ринку житлової нерухомості [1], а Гончаров З.В. досліджував тренди на українському ринку житлової нерухомості [2]. Галенко О.М. та Різва Л.А. досліджували ефективне функціонування ринку нерухомості у світі [3]. Кривов'язюк І.В. та Євчук А.В. вивчали тенденції розвитку інвестиційно привабливих ринків

нерухомості європейських країн [4]. С. Лі аналізував прибутковість інвестицій у ринок нерухомості різних регіонів світу [5], А. Каклаускас та ін. досліджували сталий розвиток цього специфічного ринку [6].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей ринку нерухомості в період війни, визначення основних тенденцій та ризиків інвестування в український ринок нерухомості й виокремлення найбільш привабливих галузей та об'єктів нерухомості для інвестування на цьому ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, постраждала не тільки українська економіка: світова економіка також суттєво дестабілізувалася. За умов невизначеності, інвестиційна діяльність є доволі ризиковою. Крім того, сектори економічної діяльності, в яких функціонують суб'єкти господарювання практично не розвиваються. Водночас багато експертів вважають кризу найкращим періодом для отримання фінансових результатів [7].

Використання фінансових ресурсів з метою отримання прибутку за рахунок здійснення інвестицій, а не шляхом нагромадження капіталу є основним принципом

фінансової грамотності для досягнення фінансового благополуччя. Інвестувати можна в цінні папери, дорогоцінні метали, ОВДП, криптовалюту, акції компаній, власний бізнес або ж накопичувати кошти на банківських депозитах. Ще один об'єкт для інвестицій — нерухомість. Так, враховуючи досвід держав, які пройшли та досі відчувають вплив військових конфліктів, можна дійти до висновку, що зберігати власні активи під час кризи складне завдання: девальвація валюти швидко з'їдає накопичення, банки в період глибокої економічної кризи та воєнного стану бувають ненадійними, купувати акції компаній країни, що перебуває у стадії війни ризиковано, а для відкриття власного бізнесу в чинних умовах потрібна підприємливість [8; 9]. Тому інвестиції в нерухомість — один із найбільш поширених способів збереження грошей, що дає змогу отримувати пасивний дохід та примножувати капітал. А придбання нерухомості для надання в оренду житлових або комерційних приміщень є однією із найбільш вигідних та стабільних форм ведення бізнесу.

Проте, в умовах активної стадії війни ситуація з нерухомістю в Україні стає невизначеною для багатьох інвесторів через ризики руйнування майна, окупації територій на яких розташовані об'єкти нерухомості та, у зв'язку із цим, падіння цін на них. Також, воєнний конфлікт супроводжується політичною нестабільністю в державі. Зміни правового поля України під час війни можуть як позитивно так і негативно вплинути на права власності, законодавство та на безпеку інвестицій у нерухомість.

Тому, інвестування в нерухомість під час воєнного стану — це складно і ризиковано. Тим більше, війна суттєво вплинула на ринок нерухомості в різних регіонах України, спричинивши загальне зниження попиту на житло на територіях, що прилягають до зони конфлікту. Зменшення попиту створило надлишок житла, що призвело до падіння цін на нерухомість. Це змушує власників змагатися за обмежену кількість покупців [10; 11]. Водночас, на території відносно "спокійних" регіонів, ціни власників нерухомого майна для його продажу і оренди, а також ціни забудовників на почергове житло зростають.

Саме під час кризи є можливість придбати рентабельну нерухомість за помірними цінами. А після завершення економічної нестабільності та в повоєнний період, передбачається можливість отримання значних дивідендів, оскільки ринкова цінність цих активів зросте.

Україна наразі знаходиться в складних соціально-економічних умовах, але ринок нерухомості почав поступово відновлюватися. Це зумовлено тим, що попит на придбання житла зростає внаслідок внутрішньої міграції населення, зокрема, люди, які поїхали з прифронтових міст та повертаються з-за кордону, намагаються жити повноцінним життям, придбавши житло в столиці чи більш безпечних регіонах нашої країни. Попри повномасштабне вторгнення прослідковується і тенденція до розвитку внутрішнього туризму, що пов'язано, зокрема, із обмеженням на виїзд чоловіків. Це призводить до того, що багатьом родинам відпочити повним складом можна лише в Україні. Відтак, влітку 2023 р. власники готельної нерухомості деяких західноукраїн-

ських курортів мали високі показники заповнюваності [12].

Отже, щоб інвестувати у нерухомість в Україні диверсифікувати інвестиції між різними об'єктами нерухомості. Це допоможе зменшити ризики, пов'язані з політичними заворушеннями чи економічними спадами. Інвестор забезпечити себе від ризиків повністю не може. Інвестор це синонім слова "ризик" [13]. Якщо покупець придбаває, наприклад, квартиру для себе і при цьому не готовий втратити свій капітал, — це не інвестор. Інвестором стає той, хто ризикує, але натомість отримує прибуток, або не отримує. Успішний інвестор правильно розподіляє кошти, тим самим зменшуючи свій інвестиційний ризик. Тому, для того, щоб з'ясувати, у який об'єкт і галузь нерухомості інвестиції будуть ефективними, потрібно проаналізувати вітчизняний ринок нерухомості. Розглянемо такі варіанти: первинний і вторинний ринок нерухомості, а також готельну нерухомість (готелі, готельні комплекси та апарт-готелі).

Отже, найперше розглянемо первинний ринок нерухомості — він представлений об'єктами нерухомого майна, яке ще не перебувало у власності і вперше з'являється на ринку нерухомості. До війни — це був один із найпопулярніших способів інвестицій: інвестори купували квартири на початкових стадіях будівництва житлових комплексів. І після введення будинку в експлуатацію дохідність таких квартир становила близько 35%, мала місце і переуступка (перепродаж у недобудованому ЖК). Використовуються і інші шляхи примноження капіталу: продаж або здача в оренду відремонтованого спершу житла або очікування на його подорожчання без будь-яких операцій з капіталом; придбання комерційної нерухомості у ЖК для здачі в оренду, адже в такій інвестиції є суттєва перевага (ремонт приміщення зазвичай виконує орендар, а не власник). Однак, придбати таку нерухомість дешево не так вже й просто, оскільки попит значно перевищує її пропозицію на ринку.

Проте, інвестори, які вкладають кошти на етапі будови, отримують й додаткові ризики, пов'язані із поточним фінансовим станом забудовника. Якщо забудовник збанкрутував, як, наприклад, девелопери АТ АКБ "Аркада" у 2020 р. чи будівельна компанія "Укрбуд" у 2019 р. [14] то, відповідно, власник, що придбав нерухомість у цього забудовника, ризикував втратити кошти, або невизначений час очікував реанімації об'єкта іншою компанією. Чим більш рання стадія будівництва, на якій майбутній власник заходить у проєкт, — тим вищі його ризики але, водночас, збільшується дохідність інвестицій. Також цілком звичним негативним явищем для українського ринку було затримання здачі об'єкта в експлуатацію на 1—2 роки, а то й суттєво довший час.

В умовах повномасштабної війни ризики, що об'єкт буде недобудований чи зруйнований, суттєво зросли. Вони зумовлені зростаючою вартістю будівельних матеріалів, логістичними проблемами, ризиками блекаутів, дефіцитом робочої сили та ін. Це створює додаткові ризики і для покупця, і для забудовника. За умови дефіциту фінансових ресурсів, для зменшення ризиків щодо придбання об'єктів нерухомості, доцільно інвестувати на етапі будівництва у ті ЖК, які побудовані на 30—40%, а динаміка їх будівництва — 6—8% готовності на місяць.

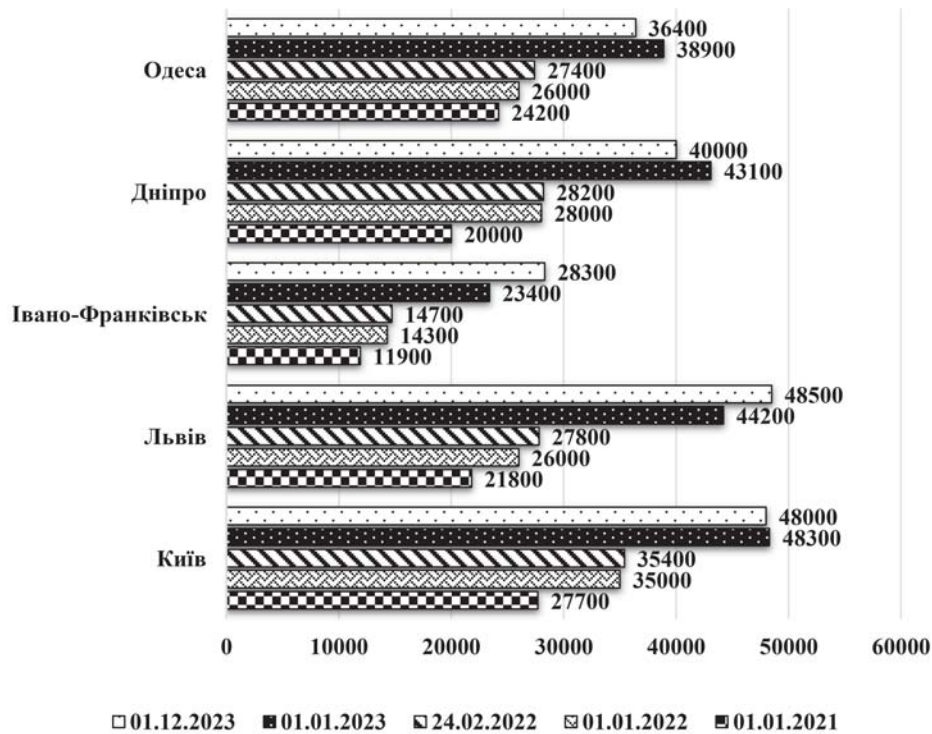

Рис. 1. Середня ціна за 1 м² від забудовника на первинному ринку нерухомості в розрізі "безпечових" міст за період 2021—2023 рр., грн

Джерело: складено на основі [16].

Таблиця 1. Вартість купівлі та оренди однокімнатного житла в розрізі "безпечових" міст на вторинному ринку нерухомості на 01.12.23 р.

Місто	Купівля, дол.	Оренда, грн
Київ	50 000	12 000
Львів	58 500	16 650
Івано-Франківськ	31 700	10 000
Одеса	40 000	5 500
Дніпро	37 800	10 000

Джерело: складено на основі [16].

У 2023 році ринок інвестицій у первинну нерухомість становить \$2,08 млрд. Лідерами за інвествкладеннями стали такі міста як Львів (\$0,8 млрд), Київ та Івано-Франківськ (по \$0,2 млрд). У довоєнному 2021 р. ринок становив близько \$9,7 млрд, а однозначним лідером було м. Київ із показником \$2,5 млрд. Зауважимо, що сьогодні міста Харків, Дніпро та Київ стали рекордсменами з падіння інвестицій у первинну нерухомість. У Харкові будівництво зупинене повністю [15]. Проте, спостерігається й позитивна тенденція: бізнеси, які продовжують активно працювати і відновлюються, — забезпечують попит на житлову та нежитлову нерухомість, що робить такі капітальні інвестиції рентабельними та прибутковими.

Так, за інформацією з платформи ЛУН, яка використовується як каталог житлових комплексів для купівлі на первинному та вторинному ринку житла в Україні [16] вартість квартир у новобудовах в порівнянні з вартістю в довоєнний період зросла, особливо у західних регіонах України. Середня ціна за 1 м² від забудовника на первинному ринку нерухомості в розрізі "безпечових" міст за період 2021—2023 рр. представлена на рис. 1.

Якщо на початку 2021 року 1 м² у новобудові м. Києва коштував 27 700 грн, то на кінець 2023 р. його ціна зросла на 73,3% у гривневому еквіваленті, тобто до 48 000 грн, в м. Дніпрі — на 100%, в м. Одесі — на 50,4% а найдорожче у м. Львові та м. Івано-Франківську — на 122,5% і 137,8%, відповідно. Якщо до 24 лютого 2022 р., бачимо плавну динаміку зростання цін, то після початку війни — їх стрімкий ріст. Отож, якщо на початок 2021 р., до війни, придбати квартиру було найдорожче у м. Києві та м. Одесі, то зараз, в період воєнного стану — у м. Львові.

Розглянемо вторинний ринок нерухомості, на якому продається/купується готове житло. Попит на купівлю нерухомості на "вторинці" вищий, ніж на "первинці", але угод також не так багато [17]. У довоєнний період їх було більше через відсутність воєнних ризиків. Але якщо попит довоєнного періоду відновився, то виник би дефіцит нерухомості. Зараз же, попит і пропозиція балансують між собою — зниження попиту корелюється зниженням пропозиції. Тому і ціни тримаються на достатньо високому рівні. Так, за даними ЛУН, в середньому, придбання однокімнатної квартири в м. Києві, коштуватиме \$50 000, у м. Дніпрі — \$37 800, м. Одесі — \$40 000, м. Івано-Франківську — \$31 700 і найдорожче у м. Львові — \$58 500. Відповідно і вартість оренди у Львові найвища, у зв'язку із тим, що ситуація у місті достатньо "стабільна і безпечна", попит також достатньо високий, через внутрішню міграцію населення. Така ситуація напряму вплинула на ціни, які зросли більш ніж удвічі порівняно з цифрами передвоєнного часу. Наприклад, якщо у січні 2022 р. однокімнатну квартиру у Львові можна було орендувати за 7 000 грн, навесні ціна піднялася, перевищуючи 10 000 грн, влітку — до 15 000 грн, а на кінець

2023 р. — до 16 650 грн Крім того, вартість оренди житла в столиці (12 000 грн), також менша ніж у Львові (16 650 грн). У Івано-Франківську і Дніпрі вартість оренди житла — 10 000 грн, а в Одесі — 5 500 грн (табл. 1).

Тому, інвестуючи в житло на вторинному ринку, для здачі його в оренду, варто звернути увагу на термін окупності капіталовкладень. Так, наприклад, середньомісячна ціна оренди однокімнатної квартири у Івано-Франківську становить 10 000 грн, що по курсу НБУ приблизно \$270, як і в Дніпрі. Але, при вкладенні \$31,7 тис. у квартиру в Івано-Франківську її вартість повертається інвестору через дев'ять років і вісім місяців, а в Дніпрі — через одинадцять років і сім місяців.

Введення в експлуатацію житла в Україні за підсумками січня-вересня 2023 року збільшилося на 13% порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Найбільше житла введено у Київській області (понад 1 млн кв. м), у м. Києві (837,9 тис. кв. м), Львівській області (542,3 тис. кв. м) та Івано-Франківській (402,3 тис. кв. м) [18]. Звісно, у перспективі, розглядатиметься стабілізація ринку нерухомості на прифронтових територіях. Зауважимо, що після закінчення війни, вітчизняний ринок нерухомості може кардинально змінитися, і попит на майно в східних регіонах України збільшиться, відповідно, зросте і ціна таких об'єктів. Тому варіант купівлі житла в Дніпрі — також видається прийнятним та вигідним у перспективі.

Аналізуючи вітчизняний ринок нерухомості, виокремимо найбільш інвестпривабливу галузь та об'єкти нерухомості на цьому ринку — т. зв. "відпочинкову нерухомість". Зауважимо, що беззаперечне лідерство серед її об'єктів займають найдорожчі готелі заходу України. Тому, нерухомість готельного чи апарт-типу знову набирає попиту, а це стимулює внутрішній туризм і сприяє розвитку інвестиційної культури в нашій країні. Також Україна стала цікавою туристичною локацією для іноземців. Тому цей напрямок — тренд, який не зникне найближчі десятиліття [19]. Куди доцільно розглядати варіант готелю чи готельного комплексу [20].

Розглянемо такі варіанти туристичної нерухомості у які варто інвестувати уже зараз. Досить стандартна бізнес-модель — це побудова невеликих будинків для здачі в оренду. Проте, вона пов'язана із значними інвествитратами, адже зводять такі будиночки зазвичай місцеві жителі, розраховуючи, що туристичні чи рекреаційні особливості та безпека регіону приваблять туристів. Через повномасштабне вторгнення, перспективні умови для інвестицій в такі об'єкти нерухомості має лише захід України. В повоєнний період можна очікувати на низький попит на туристичну нерухомість, що розташована на півдні нашої країни через реальну небезпеку замінувань та екологічні проблеми.

Тому альтернативний варіант для інвестування — це апарт-готелі, які є відносно новими для ринку нерухомості України. Багато девелоперів зацікавилися таким форматом продаж. Він передбачає, що інвестор купує лише апартamenti, які є частиною готельного комплексу або курорту, й отримує пасивний дохід, здаючи їх в оренду. Це дає можливість приватним інвесторам долучитися до проєкту будівництва, зменшуючи свої інвестиційні ризики [21].

Наприклад, на таких засадах у 2020 р. було розпочато будівництво термального курорту "Apartel Rikka Khust thermal resort" у м. Хуст, Закарпатської області році, а вже у 2021 відкрито першу частину комплексу. До кінця 2023 року планується завершення будівництва через продаж апартamentів інвесторам, які можуть розраховувати на гарантований пасивний дохід у розмірі від 10 до 15% річних. У грудні 2023 р. 1 м² площі в апарт-готелі коштує 116 100 грн (приблизно \$3100), а у 2021 р. вартість 1 м² складала 52 500 грн Мінімальна сума вкладення в одні апартamenti — \$65 000, середня окупність 6—8 років, забезпечене зростання вторинної вартості активу — на 50% за 5 років. Так, придбавши апартamenti за \$100 000 через 5 років чистий дохід дорівнюватиме \$125 000 (\$75 000 — дивіденди з оренди, \$50 000 — вторинна вартість активу). Ще одним аргументом на користь "апарт-інвестування" є те, що, лише з 15 липня по 15 серпня 2022 р. "Apartel Rikka Khust thermal resort" відвідало 7190 гостей (а оренда апартamentів у власника — це пасивний дохід), незважаючи навіть на умови воєнного стану [22; 23].

Результати проведеного аналізу ринку нерухомості України вказують на його інвестиційну привабливість. Незважаючи на те, що обсяги залучення інвестицій значно нижчі, в порівнянні з довоєнним періодом, їх динаміка є позитивною і має тенденцію до зростання. Також зростає динаміка цін на купівлю об'єктів нерухомості, збільшуються дивіденди від її придбання. Наразі, ринок тісно пов'язаний із конкретним розташуванням об'єктів нерухомості з огляду на безпеку територій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на період війни в Україні, залишається актуальною потреба в залученні інвестиційних ресурсів для забезпечення житлом громадян, які постраждали внаслідок атак ворога, втративши нерухомість. На ринку нерухомості доцільно було б спрямовувати бюджетні інвестиції. Джерелом їх формування можуть стати стягнення на майнові права за міжнародними контрактами, власниками яких є особи, що вчинили воєнні злочини на території України. Такі кошти мають стягуватись на користь України та спрямовуватись до державного бюджету. В подальшому — це субвенції на забезпечення житлом громадян, житло яких було зруйновано на території України внаслідок військової агресії рф. Такі кошти мають спрямовуватись виключно на відбудову житла.

Доцільним методом залучення додаткових фінансових вкладень для придбання житла на первинному чи вторинному ринку нерухомості може стати розміщення сек'юритизованих цінних паперів з правом вимоги їх погашення рф за рахунок майбутніх грошових надходжень від активів (наприклад, платежів, термін виконання яких настає після закінчення строку, за договорами на постачання та транспортування газу, нафти, корисних копалин, за договорами позики, лізингу, страхування, ліцензійними договорами та ін.; кредитами і т.п.). Така можливість дає змогу розпочати фінансування процесів забезпечення житлом постраждалих громадян, незважаючи на відсутність механізмів для сплати репарацій рф.

Література:

1. Ажаман І.А., Сливка Д.О. Стан та тенденції розвитку ринку житлової нерухомості. Ефективна економіка. 2018. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/3.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
2. Гончаров З.В. Новий тренд на українському ринку житлової нерухомості. Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. 2017. № 4. С. 88—92.
3. Галенко О.М., Різва Л.А. Інституційна основа ефективного функціонування ринку нерухомості у світовому просторі. Бізнес Інформ, 2018. № 11. С. 55—60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_11_9 (дата звернення: 12.12.2023).
4. Кривов'язюк І.В., Євчук А.В. Тенденції розвитку інвестиційно привабливих ринків нерухомості країн Європи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. № 35, С. 22—31.
5. Lee, S. The risks of investing in the real estate markets of the Asian region. 2019. URL: <http://centaur.reading.ac.uk/27114/> (дата звернення: 12.12.2023).
6. Kaklauskas A., Zavadskas E.K., Bardauskiene D., Dargis R. Sustainable Development of Real Estate: monograph. Vilnius: Technika. 2015. 512 p.
7. Чи варто інвестувати в нерухомість в Україні під час війни. SoftLoft, 2023. URL: <https://an-softloft.com/uk/stoit-li-investirovat-v-nedvizhimost-v-ukraine-vovremya-voyny> (дата звернення: 12.12.2023).
8. Інвестування в нерухомість під час війни: як не помилитися із забудовником, на що звернути увагу та яка зараз ситуація в Києві. Рубрика, 2023. URL: <https://rubryka.com/blog/investuvannya-v-neruhomist-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 12.12.2023).
9. Інвестиції в нерухомість під час війни: як вижити в зруйнованій війною Україні та інших частинах світу. Visit World, 2023. URL: <https://visitworld.today/uk/blog/1777/investing-in-real-estate-in-war-time-surviving-in-war-torn-ukraine-and-other-parts-of-the-world> (дата звернення: 12.12.2023).
10. Інвестиції в українську нерухомість під час війни: всі "за" та "проти". Мінфін, 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/blogs/antontaranenko/230942/> (дата звернення: 12.12.2023).
11. Рекомендації для інвестора у 2023 році: чи варто інвестувати в нерухомість в Україні. Дія.Бізнес, 2023. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/masstabuvanna/rekomendacii-dla-investora-u-2023-roci-ci-varto-investuvati-v-neruhomist-v-ukraini> (дата звернення: 12.12.2023).
12. Інвестиції в апарт-готелі в умовах війни. Дія.Бізнес, 2023. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/masstabuvanna/rekomendacii-dla-investora-u-2023-roci-ci-varto-investuvati-v-neruhomist-v-ukraini> (дата звернення: 12.12.2023).
13. Які бувають інвестори і як їх знайти. NV Бізнес, 2019. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/kakie-byvayut-investory-i-kak-ih-nayti-50042179.html> (дата звернення: 12.12.2023).
14. Три перспективні види інвестицій у нерухомість у 2023 році. Мінфін, 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/tri-perspektivnyh-vida-investiciy-v-nedvizhimost-v-2023-godu/> (дата звернення: 12.12.2023).
15. Гроші під матрац замість квартири: як зацікавити людей знову вкладати в нерухомість. Мінфін, 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/matrasc-zamist-kvartiri-chomu-ukrayinci-ne-kupuyut-zhitlo/> (дата звернення: 12.12.2023).
16. Статистика первинки, вторинки і оренди. ЛУН Місто. URL: <https://misto.lun.ua/stat> (дата звернення: 12.12.2023).
17. Нерухомість — зірка серед інвестицій у довоєнній Україні. Що відбувається з ринком зараз. Forbes, 2022. URL: <https://forbes.ua/money/kvadratnietri-groshey-25102022-9264> (дата звернення: 12.12.2023).
18. З початку року введення житла в експлуатацію збільшилося на 13% — Держстат. Мінфін, 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/11/29/116942517/> (дата звернення: 12.12.2023).
19. Чому апарт-готелі це вигідна інвестиція в нерухомість зараз? Пояснюють NUMO Development і Ribas Hotels Group. Forbes, 2023. URL: <https://forbes.ua/business/chomu-apart-goteli-tse-vigidna-investitsiya-v-nerukhomist-zaraz-poyasnyuyut-numo-development-i-ribas-hotels-group-06122023-17660> (дата звернення: 12.12.2023).
20. Апарт-готелі, кондомініуми, прибуткові будинки: скільки можна заробити на інвестиціях в готельні номери. Економічна правда, 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/09/29/678262/> (дата звернення: 12.12.2023).
21. Ватаманюк-Зелінська У. З., Дербіна Р. В. Інвестування бізнесу у Львівському регіоні в період війни. Проблеми економіки. 2022. №3. С. 98—103. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-98-103> (дата звернення: 12.12.2023).
22. Апарт-готель Rikka KHUST thermal resort. ЛУН. URL: <https://lun.ua/uk/апарт-готель-rikka-khust-thermal-resort-хуст> (дата звернення: 12.12.2023).
23. Apartel Rikka Khust thermal resort. URL: https://rikka.apartel.ua/?utm_source=lun.ua&utm_medium=referral&utm_content=1412488590.1700596296&utm_term=8747 (дата звернення: 12.12.2023).

References:

1. Azhaman, I.A. and Slyvka, D.O. (2018), "Status and trends in the development of the residential real estate market", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2018/3.pdf (Accessed 12 December 2023).
2. Goncharov, Z.V. (2017), "A new trend in the Ukrainian residential real estate market", *Bulletin of ONU named after I.I. Mechnikov*, vol. 4, pp. 88—92.
3. Galenko, O.M. and Rizva, L.A. (2018), "Institutional Basis for the Effective Functioning of the Real Estate Market in the Global Space", *Business Inform*, [Online], vol. 11, pp. 55—60, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2018_11_9, (Accessed 12 December 2023).
4. Kryvov'язiuk I.V. and Yevchuk A.V. (2019), "Trends in the development of investment-attractive real estate markets in European countries", *Economics and Management*, vol. 35, pp. 22—31.

5. Lee, S. (2019), "The risks of investing in the real estate markets of the Asian region", available at: <http://centaur.reading.ac.uk/27114/>, (Accessed 12 December 2023).

6. Kaklauskas, A. Zavadskas, E.K. Bardauskiene, D. and Dargis, R. (2015), Sustainable Development of Real Estate, Technika, Vilnius, Lithuania.

7. SoftLoft (2023), "Is it worth investing in real estate in Ukraine during the war?", available at: <https://an-softloft.com/uk/stoit-li-investirovat-v-nedvizhimost-v-ukraine-vo-vremya-voyny>, (Accessed 12 December 2023).

8. Rubric (2023), "Investing in real estate during the war: how not to make a mistake with the developer, what to look for, and what is the current situation in Kyiv", available at: <https://rubryka.com/blog/investuvannya-v-nerukhomist-pid-chas-vijny/>, (Accessed 12 December 2023).

9. Visit World (2023), "Investing in real estate during the war: how to survive in war-torn Ukraine and other parts of the world", available at: <https://visitworld.today/uk/blog/1777/investing-in-real-estate-in-war-time-surviving-in-war-torn-ukraine-and-other-parts-of-the-world>, (Accessed 12 December 2023).

10. Ministry of Finance (2023), "Investing in Ukrainian real estate during the war: all the pros and cons available at: <https://minfin.com.ua/ua/blogs/antontaranenko/230942/>, (Accessed 12 December 2023).

11. Diia.Business (2023), "11. Recommendations for investors in 2023: is it worth investing in real estate in Ukraine", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/masstabuvanna/rekomendacii-dla-investora-u-2023-roci-ci-varto-investuvati-v-nerukhomist-v-ukraini>, (Accessed 12 December 2023).

12. Diia.Business (2023), "Investments in apart-hotels during the war", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/masstabuvanna/rekomendacii-dla-investora-u-2023-roci-ci-varto-investuvati-v-nerukhomist-v-ukraini>, (Accessed 12 December 2023).

13. NV Business (2019), "What are investors and how to find them", available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/kakie-byvayut-investory-i-kak-ih-nayti-50042-179.html>, (Accessed 12 December 2023).

14. Ministry of Finance (2023), "Three Promising Types of Real Estate Investments in 2023", available at: <https://minfin.com.ua/ua/invest/articles/tri-perspektivnyh-vida-investitsiy-v-nedvizhimost-v-2023-godu/>, (Accessed 12 December 2023).

15. Ministry of Finance (2023), "Money for a mattress instead of an apartment: how to get people interested in investing in real estate again", available at: <https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/matrac-zamist-kvartiri-chomu-ukrayinci-ne-kupuyut-zhitlo/>, (Accessed 12 December 2023).

16. LUN City (2023), "Statistics of primary, secondary and rent", available at: <https://misto.lun.ua/stat>, (Accessed 12 December 2023).

17. Forbes (2022), "Real estate is a star among investments in pre-war Ukraine. What is happening to the market now?", available at: <https://forbes.ua/money/kvadratni-metri-groshey-25102022-9264>, (Accessed 12 December 2023).

18. Ministry of Finance (2023), "Since the beginning of the year, the commissioning of housing has increased by 13% — State Statistics Service", available at: <https://minfin.com.ua/ua/2023/11/29/116942517/>, (Accessed 12 December 2023).

19. Forbes (2023), "Why is apart-hotels a profitable investment in real estate now? NUMO Development and Ribas Hotels Group explain.", available at: <https://forbes.ua/business/chomu-apart-goteli-tse-vidigna-investitsiya-v-nerukhomist-zaraz-poyasnyuyut-numo-development-i-ribas-hotels-group-06122023-17660>, (Accessed 12 December 2023).

20. Ekonomichna Pravda (2021), "Apartment hotels, condominiums, apartment buildings: how much can you earn on investments in hotel rooms", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/09/29/678262/>, (Accessed 12 December 2023).

21. Vatamanyuk-Zelinska, U. Z. and Derbina, R. V. (2022), "Investing business in the Lviv region during the war. Problems of economy", vol. 3, pp. 98—103, available at: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-98-103>, (Accessed 12 December 2023).

22. LUN (2023), "Apartel Rikka KHUST thermal resort", available at: <https://lun.ua/uk/апартамент-рикка-хуст-thermal-resort-хуст>, (Accessed 12 December 2023).

23. Apartel Rikka Khust thermal resort (2023), available at: https://rikka.apartel.ua/?utm_source=lun.ua&utm_medium=referral&utm_content=141248-8590.1700596296&utm_term=8747, (Accessed 12 December 2023).

Стаття надійшла до редакції 29.02.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

A. Kaplina,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Marketing and Information Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6714-797X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.85

IMPROVING THE PROCESS OF MAKING AND DEVELOPING MANAGEMENT DECISIONS

A. I. Капліна,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ І РОЗРОБКИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Managers of various institutions have to consider many alternatives to possible operations in order to find the right solution for the given situation. In order for a business to exist and function well, a manager must be able to choose an objective decision from various options. Making a managerial decision is a rather important step in the management activities, implementation of various relationships and leadership abilities of any manager. The results of managerial and organizational activities are usually considered to be acceptable management decisions. The management process is associated with the stable development of management decisions and their adoption. Improving the movement towards making fair and reasonable decisions in times of exceptional difficulties is achieved by applying a scientific approach to this process, models and quantitative decision-making methods.

A decision is a type of movement that consists of a series of separate actions and operations. Its force factor is considered one of the guidelines in the process of learning and decision-making.

The need to make decisions permeates everything that a leader does, formulating missions and executing them. The apparent relevance of this activity is determined directly from the data. In the process of management, situations always arise when managers at all levels are faced with the need to choose an alternative job. Formation and approval of decisions is the main type of management activity and determines the further general management process, especially the final result of management activities.

The relevance of this paper is that management decisions play an important role in the activities of any company, so knowledge and understanding of the processes of their adoption is of particular importance in the Ukrainian reality. These are effective, high-quality management decisions that serve as a source of business development and competitive advantage. A management decision is a choice of a method of action that guarantees the achievement of a management goal. It is a deliberate choice of one of the possible options for behaviour, i.e., an action based on the criteria of different alternatives.

У роботі автор уточнила, що керівники різних установ повинні розглянути безліч альтернатив можливим операціям, щоб знайти правильне рішення для наданої ситуації. Щоб бізнес добре існував і функціонував, менеджер повинен мати можливість обирати об'єктивне рішення з різних варіантів. Прийняття управлінського рішення є доволі важливим кроком в управлінській діяль-

ності, реалізації різноманітних стосунків та лідерських здібностей будь-якого менеджера. Результати управлінської та організаційної діяльності зазвичай вважаються прийнятними управлінськими рішеннями. Процес управління пов'язаний зі стабільним розвитком управлінських рішень та їх прийняттям. Поліпшення руху до прийняття справедливих і обґрунтованих рішень у моменти виняткових труднощів досягається за рахунок застосування наукового підходу до цього процесу, моделей і кількісних методів ухвалення рішень.

Рішення — це тип руху, який складається із серії окремих дій та операцій. Його силовий фактор вважається одним з орієнтирів у процесі навчання та прийняття рішень.

Менеджером є лише той, який ухвалює організаційні рішення або реалізує їх через інших людей.

Необхідність ухвалювати рішення пронизує все, що робить лідер, формулюючи місії та виконуючи їх. Очевидна актуальність цієї діяльності визначається безпосередньо з даних.

У процесі управління завжди виникають ситуації, коли менеджери усіх рівнів стикаються з необхідністю вибору альтернативної роботи. Формування та затвердження рішень є основним видом діяльності менеджменту і визначає подальший загальний процес управління, особливо кінцевий результат управлінської діяльності.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що управлінські рішення відіграють велику роль у діяльності будь-якої компанії, тому знання і розуміння процесів їх прийняття має особливе значення в умовах української дійсності. Це ефективні, якісні управлінські рішення, які слугують джерелом розвитку бізнесу і конкурентної переваги. Мета — проаналізувати організацію процесу прийняття управлінських рішень на підприємстві і дати рекомендації щодо оптимізації цього процесу.

Key words: management decisions, enterprise, manager, leader, economic indicators, statistical analysis.

Ключові слова: управлінські рішення, підприємство, менеджер, лідер, економічні показники, статистичний аналіз.

PROBLEM STATEMENT

A management decision is a choice of alternatives in the process of performing basic management functions. Management decisions are creative and voluntary influences of management issues aimed at achieving goals based on knowledge of the objective regularity of the managed system and analysis of management information about the system. Systems and processes are subject to management decisions. The targets of management decisions are the management subsystems of organisations and production systems, as well as the people who make these decisions.

In order to truly realise the impact of the goals on the managed object, the decisions made (depending on the established indicator, difficulty and duration of the process) are formalised in the form of a proper action programme. The programme contains a list of activities, sales methods, working conditions and limits, the number of contractors required and the funds needed, the required results and performance indicators.

This programme identifies the location of the production units in the process of achieving the goals. This work and the resources of the structural department coordinate and link both space and time. This decision traditionally had a directive character, a signal and an impulse to activate the production group [1, p. 12].

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

In this article, due to its limiting factor, we will consider the first two areas of research. In the theory and practice of management, it has become axiomatic that managerial decision-making is an important part of any management activity. In particular, the team of authors led by N.A. Tsirelchuk notes: "...the main tool and criterion, the leading intellectual means and product of management is an independently made management decision in an individual or joint form" [3, p. 82—83]. And further: "In different scientific concepts, decisions are characterised as a qualification that permeates them (P.G. Shchedrovitsky); an integral indicator of professional competence (A.I. Kitov); the essence, the core of management activity (G.A. Simon, J.W. Duncan); the main intellectual product of management (Y.D. Krasovsky)" [3, p. 83].

TASK STATEMENT

The relevance of this paper lies in the fact that management decisions play an important role in the activities of any company, so knowledge and understanding of the processes of their adoption is of particular importance in the Ukrainian reality. These are effective, high-quality management decisions that serve as a source of business development and competitive advantage.

The purpose of the article is to analyse the organisation of the management decision-making process at an enterprise and to give recommendations on how to optimise this process.

It is necessary to analyse the theoretical foundations of the organisation of the management decision-making process in a company; to study the concept, essence and content of management decisions, to distinguish the stages of development and decision-making; to analyse the organisation of the management decision-making process; to formulate recommendations for companies on optimisation of the decision-making process [10].

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

A management decision is a choice of alternatives in the process of performing basic management functions. Management decisions are creative and voluntary influences of management issues aimed at achieving goals based on knowledge of the objective regularity of the managed system and analysis of management information about the system. Systems and processes are subject to management decisions. The targets of management decisions are the management subsystems of organisations and production systems, as well as the people who make these decisions.

In order to truly realise the impact of the goals on the managed object, the decisions made (depending on the established indicator, difficulty and duration of the process) are formalised in the form of a proper action programme. The programme contains a list of activities, sales methods, working conditions and limits, the number of contractors required and the funds needed, the required results and performance indicators.

This programme identifies the location of the production units in the process of achieving the goals. This work and the resources of the structural department coordinate and link both space and time. This decision traditionally had a directive character, a signal and an impulse to activate the production group [10].

Alternative and selective concepts. The Encyclopaedic Dictionary deconstructs an alternative as "each of the mutually exclusive possibilities" and "the need to choose between mutually exclusive possibilities". In this case, an option means modification, variation (further development of the project plan).

As a result, the choice of alternatives is actually a choice of the direction of the decision, and the choice of options is a choice of how to implement the chosen alternative [9].

These two terms are used in decision-making theory and practice.

The more correct term is "alternative". Characteristics of managerial decision-making and its difference from other types of decision-making. Management decision-making has aspects that are typical for all decisions made by people, regardless of their scope (presence or absence of conscious and purposeful choice), and aspects that are specific to management decision-making (process).

Thus, leadership decision-making is a creative act in which the subject of leadership, based on knowledge of objective laws and experience, influences the object purposefully and leads to practical results.

The fact that even when developing formal models, decision-making is a creative process, since the version of the decision obtained with the help of the model is not final, allows us to consider managerial decision-making as a creative act. The result is released for implementation, communicated, discussed, and analysed in terms of factors that were not taken into account in the formal description of the problem [10].

In the process of decision-making, managers consciously apply knowledge and experience, on which human decision-making inevitably depends.

The presence of subjectivity in managerial decisions is not a negative phenomenon, as long as the objective aspect, one's perceptions and the correctness of one's knowledge prevail [9, 10].

Decision-making is the analysis of forecasting the process and assessing the circumstances, and then choosing the best option to achieve the goal.

This process consists in influencing the managed object, its formation and implementation using various methods and technical means, depending on the specific technology, in order to resolve the impact of a particular business situation. From an organisational point of view, this process is a series of steps that naturally occur in a certain time sequence and logical order, and there is a complex relationship between them. Each step follows a specific workflow to develop and implement a solution. This system of repeated actions is often referred to as a solution development and implementation technology [4].

At each level, managers have to deal with a huge number of decisions. Some decisions are the same as before, some are completely new, but some are so important that they require careful consideration. Sometimes decisions need to be made alone, and sometimes in collaboration with other people [4, 5].

Stages of decision-making Due to the large number of commonalities in typical decision-making processes implemented in different fields of activity, there is a need for a general "standard" decision-making process framework that establishes the most appropriate actions and set of actions in the decision-making process. The programme should be seen as the most logical and appropriate way to manage actions in the context of recurring problems, rather than as a strict algorithm for making and adopting administrative decisions.

If a significant difference is detected between the intended (or planned) value of a system parameter and the observed value, the problem is diagnosed. Let's now look at the stages of decision-making in more detail.

Diagnosing a problem means identifying the cause of the problem, determining at what level of the system it occurs (at the level of functions, structure, performance parameters), analysing and eliminating the values and relationships between the parameters of an organisation or production system and the market environment, as well as changes in these relationships. Diagnostics should be based on the knowledge of the function, general structure and parameters of the object of management during normal operation [6].

Large organisations face fewer constraints than smaller organisations, which face many constraints.

Managers need to define criteria for evaluating alternatives. Companies may have the following criteria:

- Product quality.
- The wholesale price.
- Terms of order fulfilment.
- Company image.
- Additional services.

When determining the choice of solution, it is also important to consider the priority of the standard. Ideally, the identification of alternatives is necessary to determine all possible solutions to the problem [7].

For this purpose, the morphological mapping technique is often used. This requires a thorough analysis of a complex problem and a variety of genuinely different alternatives.

Evaluation of alternatives During the evaluation of alternatives, pros and cons and possible consequences of these choices are identified. Trade-offs must be considered in almost every important decision [7].

Selection criteria, set by constraints and conditions, are used for comparative decision-making. Selection criteria can be quantitative or qualitative. Alternatives that do not meet one or more of the established standards are considered impractical.

All solutions should be presented in an equivalent format. It is best to do so in the same format as the objective. In addition, a successful administrative solution must meet the following conditions:

- The executor is sufficiently motivated.
- The possibility of the executor's understanding of the decision being distorted is prevented and the associated risk of harm is eliminated [7].

The key point in evaluating solutions is to determine the likelihood that each solution will be implemented properly.

Taking into account the degree of uncertainty and risk, managers incorporate probability into their assessments. The following sections discuss some of the most important aspects of decision-making under uncertainty and risk.

Selecting alternatives As management carefully considers the initial decision-making stage and considers and evaluates the alternatives, management will select the alternative with the most favourable evaluation and outcomes. Unfortunately, the best solution may not be found because of time constraints or the inability to consider all relevant information and alternatives. Therefore, the manager naturally chooses the most acceptable solution, which may not always be the best.

Feedback (actions after the decision is made). After the decision is made, feedback should be tracked to ensure that the actual outcome is in line with the plan at the time of the decision. At this stage, the effectiveness of the decision is measured and evaluated, and the actual results are compared with the outcomes that the manager wants to achieve. Feedback is information about what happened before, during and after the implementation of a decision. This allows managers to change operations without causing major losses. What all decision-making processes have in common is how to provide the organisation with a basis for decision-making.

If the problem situation is unclear and the solution is unclear, then the steps and actions to reach the solution should be articulated in the decision-making process.

A highly effective decision-making method can also be the use of a "decision tree".

All responsible employees in the decision-making process must find compromises between the benefits received from the adopted decree and possible negative consequences.

By and large, this is the ability to find the best compromise option. It is necessary to understand that the purchase of one of them almost always leads to a decrease in the quality of the other. Such a decision in favor of higher quality products may lead to increased costs; naturally, some consumers will be satisfied.

A quality control system makes it possible to improve the quality of products produced, reduce the number of announcements, but at the same time, continuous work to improve quality can be quite tiring that employees can become frustrated, as a result of which you can expect an increase in staff turnover and absenteeism, as well as a decrease in productivity.

Such negative consequences are important for the general manager to consider in the decision-making process.

The immediate problem of making decisions for the greatest total profit is weighing the cons against the pros.

1. The CEO should more often delegate his authority to his employees when making decisions.

If the right to make decisions belongs to one person, it is very difficult to succeed in making decisions — the director.

The desire to do and decide everything independently requires limitation of possibilities. In addition to their physical abilities, the problem of solving problems should be sought precisely in the scheme of powers.

2 It is important to use cross-functional functional groups in which the employees who are part of them are selected from the different departments and levels of the company they use.

3 This is also important when deciding whether to use direct horizontal connections.

This means that at the initial stage of direct decision-making, information is collected and processed without recourse to higher management. This approach enables increased responsibility for decision-making in less time and implementation of the decisions made.

4. When making decisions, it is necessary to clearly observe the centralization of management.

It is important that the decision-making process is in the hands of the leader. In this case, a decision-making hierarchy is created, that is, each lower leader solves his problems with his direct management, and not with senior management, bypassing his higher leadership.

CONCLUSIONS FROM THE STUDY

A management decision is a choice of a method of action that guarantees the achievement of a management goal. It is a deliberate choice of one of the possible options for behaviour, i.e., an action based on the criteria of different alternatives. As a rule, providing and analysing information about the decision-making process allows us to study the following personalities: decision-making is a process that is a certain sequence of interrelated steps. Different steps and decision-making are predicted by information gathering, processing and criticism; all steps and decision-making are basic: difficulties of understanding, information gathering, identification of detection

alternatives, boundaries, criteria and decision-making; Decision-making is represented as a system of active persons responsible for decision-making. The decision-making process is seen as a system of active decision-makers. This applies to the organisation of law, audit and human business.

This paper has achieved the following research objectives:

- 1) to analyse the theoretical foundations of organisation of the decision-making process at an enterprise;
- 2) to study the concept, essence and significance of management decisions, to identify the stages of development and decision-making;
- 3) to analyse the organisation of the process of making managerial decisions at an enterprise;
- 4) to formulate recommendations for the enterprise to optimise the decision-making process.

The company discussed the management decision-making process. The analysis of the decision-making process shows that when deviations arise due to unexplained factors when executing the instructions of managers, middle managers must make changes. Social and psychological aspects are not taken into account. The disadvantages include the lack of a unified approach to the process, which can lead to disagreements and inconsistencies in decision-making.

In addition, it is important to obtain data from different resources. This will allow you to take into account the interests of different parts of the company and make informed decisions. If the information is not received in a timely manner, time may be wasted, wrong decisions may be made, negative social consequences may arise, and the results obtained may not be as desired.

In assessing business performance, it should be noted that most economic performance indicators have declined, with only labour productivity and capital investment increasing. This indicates that there is a problem with the decision-making process of managers. Fewer managers means more work for each of them, less time for decision-making and fewer opportunities for detailed analysis of relevant information. At the same time, the information received from employees themselves is not used effectively.

This makes gathering information and investigating the situation ineffective. The fact that direct decisions are not fully implemented in the organization indicates that the management system is becoming more and more time-consuming. When this decision is implemented, labor productivity increases, which indicates that employees are ready to work. In addition, high-tech equipment contributes to the effective implementation of solutions. With the effective implementation of management decisions, significant personnel problems arise. The disadvantage of effective application are some indicators of social efficiency. At this stage, we can say that there is not enough time for their control. This can be equated to a high workload for managers. Due to the lack of strict controls, decisions are made without guidance and it is unclear whether the desired results are being achieved.

Література:

1. Вітлінський В.В. Моделювання економіки. Київ, 2003. 408 с.

2. Lucas R. On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*. 1988. № 22. P. 3—42.

3. Клейнер Г.Б. Производственные функции: Теория, методы, применение. М.: Финансы и статистика, 1986. 239 с.

4. Cobb C.W., Douglas P.H. Theory of Production. *American Economic Review, Supplement*, 1928. P. 139—165.

5. Пиндайк Р.С., Рубинфельд Д.Л. Микроэкономика. М.: ДЕЛО, 2001. 808 с.

6. Марасанов В.В., Пляшкевич О.М. Основи теорії проектування і оптимізації макроекономічних систем. Херсон: Айлант, 2002. 190 с.

7. Лобода О.М., Кириченко Н.В. Актуальні проблеми ідентифікації та моделювання структури управління підприємством. *Наука й економіка*, 2015. № 3. С. 130—134.

8. Лобода О.М., Кухаренко С.В. Вирішення задачі синтезу організаційної структури. *Таврійський науковий вісник ХДАУ. Херсон*, 2010. Вип. 71. С. 272—277.

9. Капліна А. та Кириченко Н. Крос-культурні аспекти управління персоналом. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 10.

10. Капліна А.І. Управлінські рішення як інструмент управління організацією. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.5.46>

References:

1. Vitlinsk'iy, V.V. (2003), *Modeliuvannia ekonomiky* [Modeling of economy], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

2. Lucas, R. (2011), "On the mechanics of economic development", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, pp. 3—42.

3. Klejner, G.B. (1986), *Proizvodstvennye funktsii: Teoriya, metody, primeneniye* [Production functions: Theory, methods, application], Finansy i statistika, Moscow, Russia.

4. Cobb, C. and Douglas, P. (1928), "Theory of Production", *American Economic Review, Supplement*, Vol. 1, pp. 139—165.

5. Pindajk, R.S. and Rubinfel'd, D.L. (2001), *Mikro-jekonomika* [Microeconomics], Moscow, Russia.

6. Marasanov, V.V. and Pliashkevych, O.M. (2002), *Osnovy teorii proektuvannia i optymizatsii makroekonomichnykh system* [Foundations the theory design and optimization of macroeconomic systems], Kherson, Ukraine.

7. Loboda, O.M. and Kyrychenko, N.V. (2015), "Current problems of identification and modeling of enterprise management structure", *Nauka y ekonomika*, Vol. 3, pp. 130—134.

8. Loboda, O.M. and Kukharenko, S.V. (2010), "Solving the problem of synthesizing the organizational structure", *Tavriyskiy naukovyi visnyk*, Vol. 71, pp. 272—277.

9. Kaplina, A. and Kyrychenko, N. (2020), "Cross-cultural aspects of human resources management", *Efektivna ekonomika*, Vol. 10.

10. Kaplina, A.I. (2023), "Management decisions as a tool for managing an organization", *Efektivna ekonomika*, Vol. 5.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2024 р.

Л. Д. Водянка,
к. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8153-2532>
Н. П. Стахова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Приватний вищий навчальний заклад "Буковинський університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0964-2734>
В. Ю. Грунтковський,
к. е. н., асистент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8297-2302>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.90

МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВІДБОРУ ТА МАСШТАБУВАННЯ СТАРТАПІВ

L. Vodianka,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business
and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
N. Stakhova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,
Privat Higher Educational Institution "Bukovinian University"
V. Gruntkovskyi,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Economic Theory,
Management and Administration, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

METHODICAL TOOLKIT FOR THE SELECTION AND SCALING OF STARTUPS

Удослідженні обґрунтована необхідність забезпечення специфічним практико-методичним інструментарієм менеджменту стартапів. Запропонована модифікація методики SWOT-аналізу з додатковими групами факторів та їх комбінацій. Розроблені тест-матриця та скейл-матриця SWOT-аналізу для оцінки життєздатності та стратегічного планування масштабування стартапу. Запропоновано стартаповий райдер (матеріалів) для оцінки стартапів, який може включати наступні кроки. Крок 1. Формуються та виписуються основні цілі, завдання стартапу, а також мотиви для всіх учасників споживання продукту. Крок 2. Заносяться до таблиці всі категорії факторів. Крок 3. Усі фактори комбінуються для вибудовування стратегічної лінії впровадження стартапу. Крок 4. Узагальнюються висновки з урахуванням отриманих даних. Сформована формалізація факторів для автоматизованої обробки даних.

Таким чином, SWOT-аналіз може, з точки зору методологічного забезпечення, виступати комплексним практикоорієнтованим інструментарієм для ухвалення рішення про стратегії масштабування, а також, як ми переконалися, при конкретній модифікації допомагає розрахувати ступінь життєздатності стартапу за існуючих та прогнозованих умов і визначати стратегічні лінії, порівнювати і відбирати перспективні стартапи.

Результати аналізу тест-, скейл-матриці SWOT-аналізу стартапу можна застосовувати для складання бізнес-плану і презентації інвесторам, а також зацікавленим партнерам на передінвестиційному етапі, для пошуку можливих методів його просування, у процесі вдосконалення впровадженого продукту на етапі масштабування.

The research substantiates the need to provide specific practical and methodical tools for the management of startups. A modification of the SWOT analysis methodology with additional groups of factors and their combinations is proposed. Developed test matrix and scale matrix of SWOT analysis for assessment of viability and strategic planning of startup scaling. A startup rider (material) is proposed for evaluating startups, which may include the following steps. Step 1. The main goals, tasks of the startup, as well as motives for all participants in the consumption of the product are formed and written out. Step 2. All categories of factors are entered into the table. Step 3. All factors are combined to build a strategic line of startup implementation. Step 4. Conclusions are summarized taking into account the received data. Business scaling is possible along vertical and horizontal lines. Horizontal scaling is an increase in profit due to the opening of new outlets or a coverage area (offline business), vertical scaling is a transition to a qualitatively new level and an increase in profit due to changes in the assortment, quality of the product, its cost and service. It is desirable to develop these lines one after the other in order to effectively concentrate resources. Formed formalization of factors for automated data processing.

Thus, SWOT analysis can, from the point of view of methodological support, act as a comprehensive practice-oriented tool for deciding on scaling strategies, and also, as we have seen, with a specific modification, it helps to calculate the degree of viability of a startup under existing and forecasted conditions and to determine strategic lines, compare and select promising startups. We believe that it is appropriate to use the Scaling up technique, in which scaling focuses on four main areas of decision-making: people, strategy, execution and funds. The results of these studies (internal factors) can be used further to build the scale matrix of the SWOT analysis

The results of the analysis of the test and scale matrix of the SWOT analysis of the startup can be used to draw up a business plan and present it to investors, as well as to interested partners at the pre-investment stage, to search for possible methods of its promotion, in the process of improving the introduced product at the scaling stage.

*Ключові слова: стартап, тест-матриця SWOT-аналізу, інновації, масштабування стартапу.
Key words: startup, SWOT analysis test matrix, innovation, startup scaling.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах сьогодення стартап, орієнтований на перехід у майбутньому у статус успішної компанії, повинен мати високий потенціал масштабування. Прогнозування та планування усіх комерційних, технологічних операційних процесів та формування маркетингу на стадії розробки повинні бути підпорядковані цій стратегії. Дослідження сучасних методик управління стартапами показує недостатній та розрізнений інструментарій аналітики потенціалу стартапів, що ускладнює процес відбору перспективних бізнес-проектів. Саме тому, створення спеціалізованого інструментарію визначення життєздатності та планування масштабування компанії на стадії стартапу присвячується це дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Значна чисельність вітчизняних і зарубіжних учених і практиків досліджувало таке явище, як стартапи, а також фактори, що впливають на їх розвиток. Так, Бондаренко Р. [1], Жирко Н., Зубик Ю. [5]; зосередили увагу на розвитку стартапів. У свою чергу Лоптинський Ю. [6], Скорик Г., Недошитко А. [8] проаналізували екосистеми підтримки та розвитку стартапів в Україні у регіональному розрізі, Рудь Н., Богатко Б. [7] розглянули фактори, що впливають на розвиток стартапів.

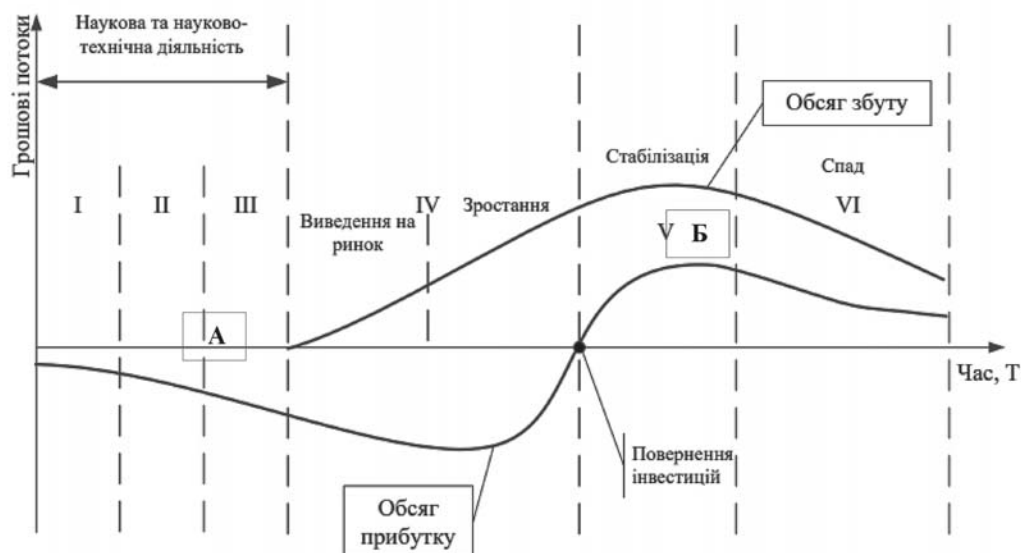

Рис. 1. Життєвий цикл інновації

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити та описати методичний інструментарій відбору та масштабування стартапів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Вперше термін "стартап" був опублікований на сторінках журналу Forbes в серпні 1973 року, пізніше у журналі Business Week у вересні 1977 року.

Як правило, під стартапом розуміють проєкт, який має дуже високі комерційні ризики, але у разі успіху дає високий та швидкий прибуток. При цьому проєкт може бути інноваційним в самому широкому сенсі: від технологічних інновацій до організаційних і маркетингових пропозицій.

Стартапом є фірма або інтернет-проєкт, який характеризується інноваційною ідеєю, високою якістю послуги або продукту, що надається. Зазвичай стартапами є "створені нещодавно компанії, які перебувають на стадії започаткування і гостро потребують інвестування" [1].

"Стартап — це тимчасова організація, створена для пошуку повторюваної і масштабованої бізнес-моделі" [2, с. 67].

Ерік Ріс визначає стартап як організацію, що створює новий продукт або нову послугу в умовах високої невизначеності [10].

Грунтуючись на визначеннях, представлених вище, можна стверджувати, що стартап — це компанія, створена за короткий термін, яка з ризиком впроваджує інновацію на ринок з метою подальшого масштабування, задоволення потреб споживачів шляхом надання (реалізації, виробництва) продукту або послуги.

Таким чином, якість стартапу при відборі повинна враховувати облік ризиків, стратегічну можливість масштабуватися і давати на перспективу інноваційний продукт, здатний достатньо впевнено функціонувати в умовах конкуренції.

Усе перелічені параметри проєкту, на наш погляд, дозволяє оцінити методика SWOT-аналізу, яка модифікована як інструмент оцінки стартапу.

Універсальність даного методу підтверджується різноманітністю цілей та напрямками функціонального використання, які застосовуються для аналізу стартапів:

1. "SWOT-аналіз достатньо продуктивно може бути використаний для оцінки інноваційного потенціалу компанії" [4, с. 89].
2. "Об'єктом SWOT-аналізу може бути не тільки організація, але і інші соціально-економічні об'єкти" [5].
3. "SWOT-аналіз у Гарвардській школі бізнесу є основою всіх інструментів розробки стратегії" [6, с. 37].

Зазначимо, що деякі інші фундаментальні методи стратегічного планування не підходять для використання з цією метою через специфіку умов аналізу для стартапів. Наприклад, складання матриці BCG, яка використовується як інструмент формування продуктової стратегії та передбачає наявність кількох продуктів [7, с. 46].

Ця умова не завжди задовольняється умовами стартапу, оскільки частіше заявлено один продукт.

Методика Томпсона-Стрікланда розрахована на компанію з досвідом і аналізом обсягу існуючого ринку [8, с. 65] і може бути використана лише на стадії прийняття рішення про можливість масштабування компанії.

В методиці SWOT-аналізу стартапу в якості підмоги для деталізації характеристик зовнішніх факторів можуть бути інтегровані універсальні абстрактні моделі: PEST (у розрізі факторів — економічні, соціальні, політичні, технологічні фактори) або методика "Аналіз 5-ти сил Портера" (фактори: загроза появи продуктів-замінників, загроза появи нових гравців на ринку, ринкова влада постачальників, ринкова влада споживачів, рівень конкурентної боротьби).

Отже, для того щоб прийняти рішення про впровадження або необхідність удосконалювати стартап, проводиться SWOT-аналіз з деталізацією за рівнями (тест-матриця) — оцінка життєдіяльності стартапу; скейл-матриця (scale — масштаб з англ.) — вибір стратегії масштабування і також деталізовані фактори.

		Групи зовнішніх факторів	
		О Ot: висока затребуваність інновації у споживача; наявність постачальників дешевої сировини, їх висока конкуренція і ін.	Т Tt: — ризик комерційної розвідки; — складна процедура патентування і ліцензування; — мінливість законодавства в даній сфері і ін.
Групи внутрішніх факторів	S St: — унікальність товару в аспекті технології; — унікальні навички команди і ін.	<i>*На першому етапі не заповнюється</i>	
	W Wt: — нестача ресурсів для тестування, забезпечення якості та просування стартапу, недолік компетенцій; — внутрішні недоопрацювання стартапу і ін.		

Рис. 2. Тест-матриця SWOT-аналізу стартапу на першому етапі

Звернемося до авторської інтерпретації життєвого циклу стартапу рис. 1.

Стартап прийнято оцінювати на двох стресових точках — напередодні інвестиційних вливань, у точці А застосовується тест-матриця та у точці Б — Скейл-матриця.

За класичною моделлю SWOT-аналізу, для побудови матриці на першому етапі аналізу визначаються категорії факторів: сильні сторони (S), слабкі сторони (W), можливості (O) і погрози (T). Однак експерт поряд з традиційними для компанії зосереджується на інноваційних ризиках, оскільки проводить оцінку інноваційного продукту (Рис. 2).

У тест-матриці категорії "сильні і слабкі сторони" (St, Wt) відносяться до факторів, що визначаються внутрішніми можливостями команди стартапу та самим продуктом. Категорії "можливості та загрози" (Ot, Tt) зовнішні фактори, які необхідно враховувати при аналізі потенціалу стартапу.

Сильні сторони та можливості відображають позитивні аспекти і переваги стартап-продукту, а також елементи, які сприяють досягненню поставлених бізнес-цілей. Слабкі сторони та загрози є негативними аспектами, які перешкоджають розвитку і навіть реалізації стартапу.

Підготовка стартапового райдеру (матеріалів) для оцінки може включати наступні кроки.

Крок 1. Формуються та виписуються основні цілі, завдання стартапу, а також мотиви для всіх учасників споживання продукту.

Крок 2. Заносяться до таблиці всі категорії факторів. Для визначення факторів St, Wt, Ot, Tt можна використовувати наступні питання або аналогії до них:

- в чому переваги команди стартапу?
- які переваги в технологіях, методиці роботи перед конкурентами?
- унікальність торговельної пропозиції?
- чому наш продукт (послугу) вибиратимуть покупці, клієнти?
- які є унікальні характеристики у продукції (послуги)?
- в чому продукт буде найкращий на ринку?
- які сфери в процесі розробки продукту освоєно "на чудово", крім основної діяльності?
- в чому слабкість продукту у порівнянні з конкурентами?
- що заважає виробляти і надалі інноваційні розробки, технічне обладнання?
- які є недоліки маркетингу, реклами, корпоративного середовища?

	О Введення податкової пільги	Tt Швидка поява конкурента — послідовника
St Інноваційна якість продукту	St+O За рахунок економії знизити ціни на стартовий продукт, щоб ознайомити з ним покупців або запропонувати додаткові послуги для обслуговування покупців	St+Tt Утримати покупців, запустити рекламну компанію на впізнаваність продукту з акцентом на інноваційність, якість та еталонну першість на ринку
W Маленький рекламний бюджет	W+O Кошти, які звільнився при економії направити на розробку нової (додаткової) рекламної компанії	W+Tt Через малий рекламний бюджет покупці знаходять продукт шляхом «сарафанного радіо». Якщо конкурент-послідовник розгорне масштабну рекламну компанію, чисельність покупців значно знизиться

Рис. 3. Приклад складання тест-матриці SWOT-аналізу стартапу на другому етапі зі стратегічних ліній

		Групи зовнішніх факторів			
		O	Ot	T	Tt
Групи внутрішніх факторів	S	S+O	S+Ot	S+T	Tt+S
	St	St+O	St+Ot	St+T	St+Tt
	W	W+O	W+Ot	W+T	W+Tt
	Wt	Wt+O	Wt+Ot	Wt+T	Wt+Tt

Рис. 4. Формалізована тест-матриця SWOT-аналізу стартапу на другому етапі

— що на внутрішньому рівні може перешкодити розвиватися за стратегічним планом?

На другому етапі фактори, які занесені в таблицю, комбінуються для вибудовування стратегічної лінії впровадження стартапу (Крок 3).

S+O — лінія сили, тобто вивчаються сильні сторони та можливості для того, щоб покращити стартап, його продукт (послугу) та команду.

W+O — лінія покращення як використовувати можливості для нівелювання недоліків.

S+T — лінія захисту. Як переваги захищать від неконтрольованих зовнішніх факторів? Чи вистієть стартап при зниженні попиту, підвищенні ПДВ та інших загроз.

W+T — лінія попередження. Як слабкі сторони можуть бути змінені під впливом зовнішніх факторів. На основі комбінації W+T робляться висновки щодо заходів, які необхідно запустити, щоб попередити майбутні ризики.

Розглянемо приклад, як відобразяться стратегічні лінії стартапу на рівні прийняття рішення про впровадження на рис. 3.

Крок 4. Узагальнюються висновки з урахуванням отриманих даних. У нашому прикладі очевидно є необхідність збільшення бюджету реклами унікального продукту на старті та в процесі пропозиції на ринок, а також підтримки лідерства в перспективі.

Таким чином, спостерігаємо, що комбінація всіх восьми наборів факторів залежить від масштабу продукту, глибини опрацювання і може мати вигляд, представлений на рис. 4.

Зважаючи на те, що кожна група може містити від 1 до 20 і більше факторів, розглядається можливість автоматизованої обробки даних, через ранжирування перекресних груп та відсіювання непридатних комбінацій стратегічних ліній у відпрацюванні перекресних факторів.

Для оцінки потенціалу масштабування на скейл-матриці експерт враховує принципово інші фактори, що розкривають можливості масштабування за різними напрямками або умовами, що перешкоджають цьому (Ss, Ws, Os, Ts).

Масштабування бізнесу проводиться з метою збільшення і розширення кордонів діяльності компанії заради підвищення прибутку. Очевидно, що продукт компанії, який пройшов перевірку на стадії зрілості і при наявності професійних управлінців і необхідних умов, може мати право на варіанти масштабування. На стадії зрілості (точка Б рис. 1) компанія може розглядати різні варіанти масштабування: розширення асортименту, вдосконалення системи продажів, освоєння нових ринків збуту, продаж через інтернет, освоєння нових ніш ринку, франчайзинг, відкриття філій.

Масштабування бізнесу можливе за вертикальними та горизонтальними лініями. Горизонтальне масштабування — збільшення прибутку за рахунок відкриття нових торговельних точок або зони покриття (офлайн-бізнес), вертикальне масштабування — перехід на якісно новий рівень та збільшення прибутку за рахунок зміни асортименту, якості продукту, його вартості та сервісу. Розвивати ці лінії бажано по черзі з метою ефективною концентрації ресурсів.

На цьому етапі експерту необхідно диференціювати усі фактори, орієнтуючись вже на конкретні, перелічені вище стратегії. Тоді фактори будуть мати вигляд: S, Ss1, Ss2 і т. д., де s1, s2 ...

Вважаємо, що при цьому доцільно використовувати методикку Scaling up, в якій масштабування фокусується на чотирьох основних сферах прийняття рішень: люди, стратегія, виконання та кошти [9]. Результати даних досліджень (внутрішні фактори) можуть бути використані далі для побудови скейл-матриці SWOT-аналізу, яка у формалізованому вигляді матиме вигляд, як на рис. 5.

		Групи зовнішніх факторів					
		O	Os1	Os2	T	Ts1	Ts2
Групи внутрішніх факторів	S	S+O	S+Os1	S+Os2	S+T	S+Ts1	S+Ts2
	Ss1	Ss1+O	Ss1+Os1	-	Ss1+T	Ss1+Ts1	-
	Ss2	Ss2+O	-	Ss2+Os2	Ss2+T	-	Ss2+Ts2
	W	W+O	W+Os1	W+Os2	W+T	W+Ts1	W+Ts2
	Ws1	Ws1+O	Ws1+Os1	-	Ws1+T	Ws1+Ts1	-
	Ws2	Ws2+O	-	Ws2+Os2	Ws2+T	-	Ws2+Ts2

Рис. 5. Формалізована скейл-матриця SWOT-аналізу стартапу для другого етапу

Зазначимо, що в цій формі аналізу можуть бути присутніми ранжовані числові значення, оскільки проєкт вже має конкретні фінансові результати, і методики стратегічного аналізу дозволяють прогнозувати фінансові потоки від впровадження стратегій (наприклад, аналіз на основі методу балансових розрахунків і методу грошових потоків).

Прочерки в матриці на рисунку 5 демонструють недоцільність проведення аналізу неперехресних факторів. Перехресні фактори в скейл-матриці SWOT-аналізу стартапа — це ті фактори, що складаються в одну категорію скейл-стратегії, а також пов'язані з ними базові фактори SWOT-матриці і в поєднанні потенційно можуть дати інформацію для побудови стратегічних ліній.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, SWOT-аналіз може, з точки зору методологічного забезпечення, виступати комплексним практикоорієнтованим інструментарієм для ухвалення рішення про стратегії масштабування, а також, як ми переконалися, при конкретній модифікації допомагає розрахувати ступінь життєздатності стартапу за існуючих та прогнозованих умов і визначати стратегічні лінії, порівнювати і відбирати перспективні стартапи.

Результати аналізу тест-, скейл-матриці SWOT-аналізу стартапу можна застосовувати для складання бізнес-плану і презентації інвесторам, а також зацікавленим партнерам на передінвестиційному етапі, для пошуку можливих методів його просування, у процесі вдосконалення впровадженого продукту на етапі масштабування.

Література:

1. Бондаренко Р. Что такое современный стартап. URL: <http://bizrating.com.ua/19/articles/548/index.html> (дата звернення: 01.03.2024).
2. Водянка Л.Д., Ксьондз С.В., Сенюк А.І. Патентно-ліцензійне забезпечення технологічної політики України. Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. 2014. Вип. 694—695. С. 67—77.
3. Водянка Л. Д. Сучасні тенденції розвитку інноваційної діяльності переробних підприємств Буковини. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2013. № 2. С. 119—125.
4. Водянка Л.Д., Крисанов Д.Ф. Стратегії нарощування інноваційного потенціалу підприємствами харчової промисловості. Економіка і прогнозування. 2015. № 1. С. 89—104.
5. Жирко Н.С., Зубик Ю.М. Бізнес-моделювання стартап-проектів: зарубіжний досвід. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/534>. (дата звернення 02.03.2024).
6. Лопатинський Ю.М., Водянка Л.Д., Хіль Р.В. Розвиток екосистеми стартапів в Україні на прикладі Чернівецької області. Інвестиції: практика та досвід. № 3. 2024. С. 37—42.

7. Рудь Н.Т., Богатко Б.В. Стартапи: тенденції розвитку та ризики. Економічний форум. № 2. 2021. С. 46—54.

8. Скорик Г.І., Недошитко А.А. Розвиток стартапів в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Хмельницького національного університету. 2021. № 6. Т. 1. С. 65—69.

9. Хацер М.В., Хацер Г.О. Регламентация процесів утворення стартапів в умовах трансформації національної економіки. Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 9. 2016. С. 433—436.

10. Tsalko, T., Nevmerzhytska, S., Didenko, Y., Kharченко, T., & Bondarenko, S. Optimization of goods implementation on the basis of development of business process re-engineering. Journal of Management Information and Decision Sciences. 2020. 23 (2). P. 42—48.

References:

1. Bondarenko, R. (2012), "What is a modern startup", [Online], available at: <http://bizrating.com.ua/19/articles/548/index.html> (Accessed: 1 March 2024).
2. Vodianka, L.D., Ksyondz, S.V. and Senyuk, A.I. (2014), "Patent and license support of technological policy of Ukraine", Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: Zbirnyk nauk. prats'. Ekonomika, vol. 694—695, pp. 67—77.
3. Vodianka, L. D. (2013), "Modern trends in the development of innovative activity of processing enterprises of Bukovyna", Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky, vol. 2, pp. 119—125.
4. Vodianka, L.D. and Krysanov, D.F. (2015), "Strategies for building innovation potential of food industry enterprises", Ekonomika i prohnozuvannia, vol. 1, pp. 89-104.
5. Zhyrko, N.S. and Zubyk, Yu.M. (2019), "Business-modeling startup-projects: foreign experience", [Online], available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/534>. (Accessed: 2 March 2024).
6. Lopatynskiy, Yu.M., Vodianka, L.D. and Khil R.V. (2024), "The development of the startup ecosystem in Ukraine on the example of Chernivtsi region", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 37—42.
7. Rud', N.T. and Bohatko, B.V. (2021), "Startups: development trends and risks", Ekonomichnyj forum, vol.2, pp. 46—54.
8. Skoryk, H. I. and Nedoshytko, A. A. (2021), "Development of startups in Ukraine: problems and prospects", Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, vol. 6 (1), pp. 65—69.
9. Khatser, M.V. and Khatser, H.O. (2016), "Regulation of startup formation processes in the conditions of national economy transformation", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, vol. 9, pp. 433—436.
10. Tsalko, T., Nevmerzhytska, S., Didenko, Y., Kharченко, T., and Bondarenko, S. (2020), "Optimization of goods implementation on the basis of development of business process re-engineering", Journal of Management Information and Decision Sciences, vol. 23 (2), pp. 42—48.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024 р.

С. А. Коваль,
к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1565-4029>

І. П. Сидор,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4410-7083>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.96

РОЛЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

S. Koval,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of S. Yuriy Department of Finance, West Ukrainian National University
I. Sydor,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance S.Yuriy, Western Ukrainian National University

SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TERRITORIAL COMMUNITY IN WAR AND POST-WAR PERIOD

Здійснено оцінку ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. Вказано на особливості видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, які полягають у задоволенні потреб не лише жителів територіальної громади, а й внутрішньо-переміщених осіб, учасників бойових дій, необхідності облаштування укриттів та сховищ, підтримці Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони. Сформульовано основні завдання територіальних громад у період воєнного стану: формування безпечних умов для осіб, які проживають на території громади, збереження економічного потенціалу громади, створення умов для релокації підприємств, створення умов для мінімізації можливих наслідків військових дій, розробка стратегічних орієнтирів та цілей, які забезпечуватимуть соціально-економічне відновлення у післявоєнний період. Доведено необхідність розроблення та реалізації заходів спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад.

An evaluation has been conducted of the role of local budgets in ensuring the socio-economic development of the territorial community during wartime and in the post-war period. The specifics of local budget expenditures in conditions of military conflict have been highlighted, including meeting the needs of both the residents of the territorial community and internally displaced persons, as well as organizing shelters, storage facilities, and supporting the Armed Forces of Ukraine and territorial defense units. The need for further adaptation to wartime conditions and the establishment of prerequisites for measures to ensure the socio-economic development of territorial communities in the post-war period has been emphasized. Researchers have identified three main stages of socio-economic development for communities during wartime and the post-war period.

The justification for further adaptation to wartime conditions and the establishment of prerequisites for measures to ensure the socio-economic development of territorial communities in the post-war period has been provided. Three main stages of socio-economic development for communities during wartime and the post-war period have been identified. The main tasks of territorial communities during wartime have been formulated. These include creating safe conditions for community residents and internally displaced persons, preserving the economic potential of the community by adapting economic entities to rear area functional tasks in wartime conditions, facilitating the relocation of enterprises from areas affected by active combat operations and placing them in vacant production areas, minimizing the possible consequences of military actions, and developing strategic guidelines and goals to ensure socio-economic recovery in the post-war period.

The characteristics of the post-war period that will impact the socio-economic development of territorial communities are outlined: the presence of destroyed or damaged infrastructure and industrial facilities, housing and communal services, loss of labor potential, and negative demographic consequences of the war. Additionally, there is a need to establish new logistical routes for the movement of goods and services that bypass the territory of the Russian Federation. The necessity of developing and implementing measures aimed at enhancing the investment attractiveness of territorial communities has been proven.

Ключові слова: місцеві бюджети, видатки місцевих бюджетів, територіальні громади, соціально-економічний розвиток територіальної громади, війна, післявоєнний період.

Key words: local budgets, local budget expenditures, territorial communities, socio-economic development of the territorial community, war, post-war period.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соціально-економічний розвиток територіальних громад є важливим завданням, яке стоїть перед державою загалом та органами місцевого самоврядування зокрема. Можливості соціально-економічного розвитку територіальних громад значною мірою залежить від достатності коштів місцевих бюджетів. Адже фінансові ресурси, які надходять до місцевих бюджетів є матеріальною основою, котра дає можливість здійснювати функції, покладені на відповідні органи влади.

Навіть у період повномасштабної війни місцеві бюджети залишаються фінансовою базою територіальних громад, котра забезпечує їх успішний розвиток. Разом з тим, гострота проблем, пов'язаних із функціонуванням місцевих бюджетів посилилася після початку війни. До основних функцій органів місцевого самоврядування додалися нові завдання, спрямовані на протистояння ворогу та пришвидшення перемоги. Так, зросла потреба у вишукуванні коштів для підтримки Збройних Сил України, підрозділів територіальної оборони, відновлення інфраструктури та фінансування проєктів відновлення, для допомоги релокованому бізнесу та матеріальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Упро-

довж двох років війни органи місцевого самоврядування продемонстрували найкращі сторони, при цьому їм вдалось пристосуватися до нових обставин та вміло реагувати на багаточисленні проблеми воєнного стану.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика соціально-економічного розвитку територіальних громад за рахунок коштів місцевих бюджетів була і залишається об'єктом вивчення науковцями та практиками. Серед останніх напрацювань вчених хочемо відмітити дослідження В. Волкової та Н. Волкової, які розглядали місцеві бюджети як джерело фінансування місцевих інвестиційних програм соціальної спрямованості [1, с. 160]. С. Мацюра досліджує місцеві бюджети через призму їх ролі у задоволенні численних потреб населення (матеріальних та духовних), а також для подальшого економічного розвитку регіонів та територій [2, с. 94]. На думку Л. Горбайчук, місцеві бюджети є саме тими фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування, які забезпечують задоволення потреб місцевого населення [3, с. 43]. На особливу роль місцевих бюджетів, які формуються та використовуються кожною територіальною громадою і спрямовуються відповідно до визначених економічних, соціальних або екологічних потреб в межах поставлених завдань вка-

Таблиця 1. Динаміка складу та структури видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2020–2023 рр.

Показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	Обсяг, млн грн	Питома вага, %	Обсяг, млн грн	Питома вага, %	Обсяг, млн грн	Питома вага, %	Обсяг, млн грн	Питома вага, %
Державне управління	156,8	6,6	188,5	5,4	212,4	6,9	288,7	7,6
Освіта	1079,9	45,1	1395,2	40,0	1480,5	48,3	1693,2	44,7
Охорона здоров'я	203,2	8,5	99,0	2,8	124,8	4,1	160,7	4,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	102,4	4,3	119,0	3,4	177,0	5,8	241,5	6,4
Культура і мистецтво	57,7	2,4	35,2	1,0	37,1	1,2	42,3	1,1
Фізична культура і спорт	44,4	1,9	97,3	2,8	72,5	2,4	90,9	2,4
Житлово-комунальне господарство	322,4	13,5	346,3	9,9	467,3	15,2	551,7	14,6
Економічна діяльність	363,9	15,2	1120,5	32,1	350,2	11,4	427,8	11,3
Міжбюджетні трансферти	60,7	2,5	88,1	2,5	28,2	0,9	264,4	7,0
Інші видатки	1,3	0,1	0,9	0,0	116	3,8	26,9	0,7
Всього видатків	2393,0	100,0	3490,4	100,0	3067,5	100,0	3788,1	100,0

Джерело: складено та розраховано за даними [6].

зує Л. Першко у монографії "Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації" [4]. На думку Ю. О. Раделицького, саме місцеві бюджети є тим інструментом, за допомогою якого відбувається перерозподіл суспільних благ між різними соціальними верствами населення, між численними сферами діяльності для подальшого соціально-економічного розвитку [5, с. 51]. Незважаючи на існуючі численні дослідження, нові надскладні умови воєнного часу, економічна нестабільність та потреба у післявоєнному соціально-економічному розвитку територіальних громад потребують додаткових наукових досліджень.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах війни та виявлення потенційних можливостей для подальшого їх розвитку у післявоєнний період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кошти місцевих бюджетів забезпечують соціально-економічний розвиток територіальних громад, оскільки вони є основним джерелом фінансування різноманітних сфер, які задовольняють потреби жителів громади. Так, за рахунок коштів місцевих бюджетів здійснюється фінансування установ освіти та культури, охорони здоров'я, інфраструктурних об'єктів, різноманітних молодіжних програм, заходів у сфері соціального захисту і соціального забезпечення жителів громади, здійснюється упорядкування території громади. Для виявлення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади проаналізуємо видатки бюджету Тернопільської міської територіальної громади у довоєнний період та у період воєнного стану (табл. 1).

Як свідчать показники табл. 1, у довоєнний період та під час війни найбільшою питомою вагою серед видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади вирізняються видатки на освіту: у 2020 р. — 45,1%, у 2021 р. — 40,0%, у 2022 р. — 48,3%; у 2023 р. — 44,7%. Як бачимо, війна не стала перешкодою в отри-

манні освітніх послуг на території громади, хоча виникла потреба докласти додаткові зусилля та фінансові ресурси для створення безпечних умов для учасників навчального процесу (в тому числі внутрішньо переміщених осіб), підтримання тих, хто був вимушений виїхати за межі територіальної громади. За період війни в усіх закладах освіти Тернопільської міської територіальної громади облаштовано укриття, що дозволило створити безпечні умови для надання освітніх послуг [7].

Оцінка видатків бюджету Тернопільської міської територіальної громади на охорону здоров'я дозволяє виявити їх зниження (від 203,2 млн грн у 2020 р. до 160,7 млн грн у 2023 р.), що пов'язано із реформуванням медичної сфери, коли переважна частина видатків фінансується із державного бюджету в межах загальнодержавної програми медичних гарантій. В умовах воєнного стану основним завданням установ охорони здоров'я, що функціонують в межах Тернопільської міської територіальної громади є створення умов для задоволення усіх медичних потреб жителів громади (у тому числі внутрішньо-переміщених осіб), надання медичної допомоги учасникам бойових дій, пораненим та травмованим військовослужбовцям ЗСУ. Крім того, за рахунок коштів бюджету Тернопільської МТГ забезпечено роботу пересувного стоматологічного обладнання, що дозволило лікарям виїзної стоматологічної бригади надавати стоматологічну допомогу військовим у зоні активних бойових дій [8]. У період воєнного стану із бюджету Тернопільської міської територіальної громади закладам охорони здоров'я виділено кошти для облаштування укриттів та сховищ.

Під час війни необхідність духовного та фізичного розвитку жителів територіальної громади набуває особливого значення. Як бачимо (табл. 1), видатки на культуру і мистецтво, фізичну культуру і спорт є незначними (1,1—2,4% від загального обсягу видатків), однак їх значимість важко переоцінити. В умовах, коли люди потерпають від стресів та невизначеності заклади культури і мистецтва, заходи у сфері фізичної культури і спорту допомагають знайти сенс у житті, осмислити цінності, підвищити стресостійкість, здатність подолання життєвих труднощів.

Видатки бюджету Тернопільської МТГ на соціальний захист та соціальне забезпечення передбачають

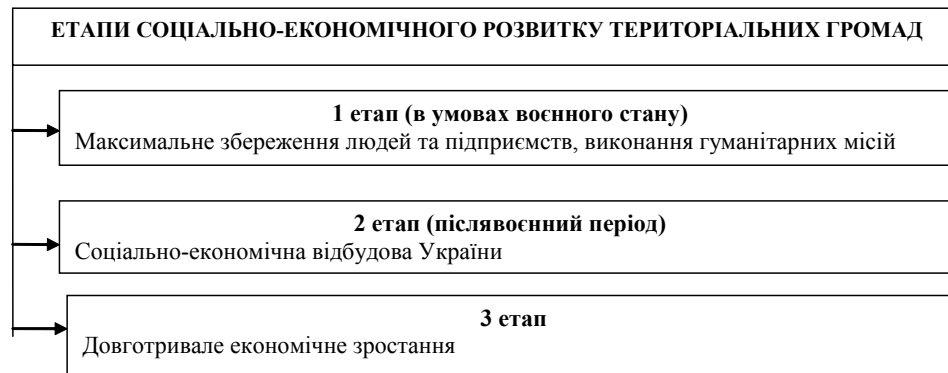

Рис. 1. Етапи соціально-економічного розвитку територіальних громад України

Джерело: узагальнено та адаптовано за даними [10].

надання населенню державних соціальних допомог і компенсацій, пільг передбачених законодавством та здійснення заходів для соціальної підтримки мешканців громади, які перебувають складних життєвих обставинах. Після початку війни виплати в межах даної групи отримували воїни ЗСУ, сім'ї загиблих воїнів, внутрішньо переміщені особи, пенсіонери, ветерани праці та війни, інші вразливі верстви громадян. Зростання обсягу та питомої ваги по даній групі видатків зумовлено зростанням чисельності внутрішньо переміщених осіб після початку повномасштабної війни.

Знана частина видатків бюджету Тернопільської МТГ виділяється на житлово-комунальне господарство (9,9-14,6% від загального обсягу видатків). Такі кошти спрямовувалися на благоустрій території громади, зокрема: на ремонт та утримання бюветів, колонок-качалок та фонтанів, упорядкування кладовищ, утримання вулично-дорожніх мереж, озеленення, на експлуатацію та технічне обслуговування житлового фонду тощо [9].

Зниження обсягів обсягу видатків на економічну діяльність бюджету Тернопільської міської територіальної громади у 2022 р. пов'язане із війною, зміною пріоритетів видатків бюджетів та спрямуванням фінансових ресурсів громади на першочергові потреби.

Війна вплинула на всі сфери життя людей на можливості подальшого функціонування територіальних громад. Сьогодні важко передбачити тривалість та наслідки військової агресії. Саме тому, нагальною є по-

треба подальшої адаптації до умов воєнного часу та створення передумов для заходів, які забезпечать соціально-економічний розвиток територіальних громад у післявоєнний період.

Імовірність продовження війни на виснаження вимагає розроблення виваженої економічної політики вже у теперішньому часі як на рівні держави загалом, так і на рівні територіальних громад. Ключові орієнтири такої політики для кожної територіальної громади матимуть суттєві відмінності залежно від того чи була територія тимчасово окупованою ворогом, чи ця територія є прифронтовою і чи існує загроза окупації, чи велись на цій території активні бойові дії або це територія, яка перебуває у тилу.

При розробленні стратегії соціально-економічного розвитку громад доцільно умовно розподілити заходи в межах трьох основних етапів (рис. 1).

На першому етапі (у період війни) доцільно реалізовувати заходи, спрямовані на збереження життя населення та створення необхідних умов для функціонування суб'єктів господарювання, виконання гуманітарних місій. Основними ризиками цього етапу є: активні бойові дії, можливість руйнування інфраструктури ракетними ударами та дронними атаками.

У період війни важливо, щоб територіальні громади, які перебувають у відносно безпечних (тилових) регіонах забезпечили виконання певних завдань та функцій (рис. 2).

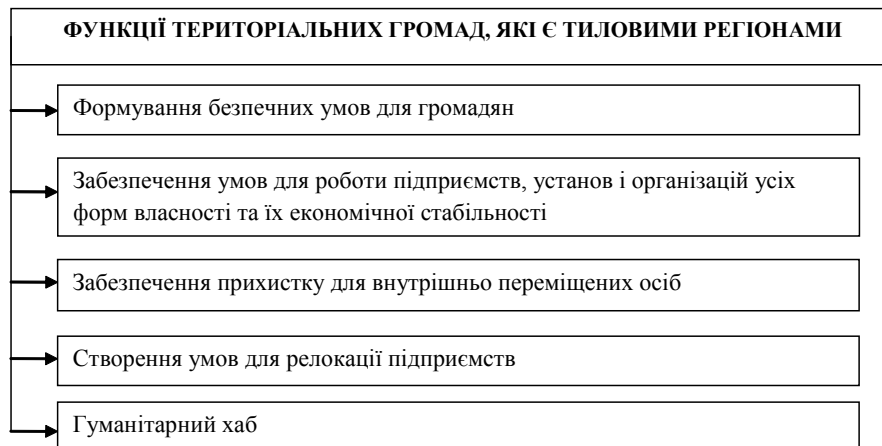

Рис. 2. Функції територіальних громад, які є тилловими регіонами

Джерело: узагальнено та адаптовано за даними [10].

Рис. 3. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальної громади у період війни та післявоєнний період

Джерело: узагальнено за даними [10].

Важливими завданнями територіальних громад, які знаходяться у тилу є:

- формування безпечних умов для жителів громади та внутрішньо переміщених осіб;
- збереження економічного потенціалу громади шляхом адаптації економічних суб'єктів до функціональних завдань тилу в умовах війни;
- створення умов для релокації підприємств із територій, які постраждали від активних бойових дій та їх розміщення на вільних виробничих площах;
- створення умов для мінімізації можливих наслідків військових дій;
- реалізація програм зайнятості для внутрішньо переміщених осіб;
- надання гуманітарної підтримки внутрішньо переміщеним особам;
- координація логістики при транспортуванні гуманітарних ресурсів;
- розробка стратегічних орієнтирів та цілей, які забезпечуватимуть соціально-економічне відновлення у післявоєнний період.

В умовах воєнного стану територіальні громади, які знаходяться у тилу стали прихистком для внутрішньо переміщених осіб. За даними ООН, кількість внутрішньо переміщених осіб внаслідок військових дій на території України сягнула понад 7 мільйонів українців. Відповідно до даних Міністерства закордонних справ України, Міністерства соціальної політики та міжнародних організацій в Україні на початку березня 2023 р. офіційно зареєстровано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, у тому числі: на Львівщині понад 241 тисяч осіб, на Вінниччині — понад 171 тисяч осіб, у Закарпатті — понад 144 тисяч осіб, на Тернопільщині — понад 80 тисяч [11]. Саме тому, при розробленні стратегії соціально-економічного розвитку громади доцільно враховувати потреби внутрішньо переміщених осіб, які проживають на цій території і передбачити заходи гуманітарної підтримки.

У контексті реалізації завдань щодо збереження економічного потенціалу громади та робочих місць, створення сприятливих умов для функціонування релокованих підприємств із тих регіонів України, де тривають активні бойові дії або відбулася деокупація — важливо підтримувати експортно-орієнтовані підприємства, а також ті, що виробляють товари першої необхідності

та продукцію військового призначення, заохочувати до освоєння виробництва товарів військового призначення.

Оптимальне та ефективне використання фінансових ресурсів територіальної громади (бюджетних коштів та міжнародної фінансової допомоги) набуває особливого значення в умовах військового стану. Кошти місцевих бюджетів переважно спрямовують на забезпечення життєдіяльності територіальних громад в умовах воєнного стану. Міжнародна фінансова допомога під час війни переважно спрямовується на гуманітарні потреби, такі як їжа, вода, медикаменти та притулок для населення, що постраждало від війни (у тому числі внутрішньо переміщених осіб). Не ефективне використання цих коштів може спричинити розчарування та демотивацію донорів у майбутньому, тому важливо, щоб фінансова допомога міжнародних партнерів була належним чином контрольована з боку уповноважених органів.

На нашу думку, розроблення заходів соціально-економічної відбудови України загалом та окремих територіальних громад доцільно розпочати вже сьогодні (рис. 3).

Після перемоги України почнеться другий етап, який передбачає післявоєнну відбудову України. Для цього необхідно розробити та реалізувати заходи, які будуть реалізовані одночасно на державному та регіональному рівнях у різних сферах: соціальній та економічній. Доцільно забезпечити передумови для формування нової структури економіки: переходу від сировинно-аграрного типу економіки до високо технологічного при якій Україна зможе імпортувати до міжнародної спільноти не лише сировину для виробництва та переробки, але й товари та послуги із високою доданою вартістю.

Особливостями післявоєнного періоду, які впливатимуть на соціально-економічний розвиток територіальних громад є:

- наявність зруйнованих або пошкоджених інфраструктурних та промислових об'єктів, житлово-комунального господарства;
- значні втрати трудового потенціалу та негативні демографічні наслідки війни;
- приплив зовнішніх фінансових ресурсів, коли до фінансування післявоєнного відновлення України долучиться міжнародна спільнота;

— зростання можливостей доступу до інноваційних технологій;

— формування нових логістичних шляхів переміщення товарів та послуг, які оминатимуть територію російської федерації.

У післявоєнний період відбуватиметься відновлення інфраструктури: будівництво та реконструкція доріг, мостів та енергетичних систем. Для повернення населення на місця постійного проживання необхідно забезпечити відбудову житлових будинків, закладів освіти, охорони здоров'я та культури, соціальної інфраструктури тих територій, які постраждали від війни. Важливим завданням цього етапу є соціальна реабілітація та психологічна підтримка військових та цивільного населення, що пережили воєнні психологічні травми, забезпечення медичної допомоги та реабілітації постраждалих, організація просвітницьких програм для дітей, які постраждали внаслідок війни. Важливим фактором відновлення трудового потенціалу держави є можливість доступу до дитячих садків освітніх та культурно-виховних закладів.

Третій етап передбачає економічне відновлення. Цілком зрозуміло, що для реалізації завдань цього періоду необхідно володіти фінансовими ресурсами. На цьому етапі органам місцевого самоврядування надзвичайно важливо мати у розпорядженні не лише бюджетні кошти, а й розробити та реалізувати заходи спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад. Залучення іноземних інвестицій територіальними громадами супроводжуватиметься впровадженням інноваційних технологій, що забезпечить не лише післявоєнне відновлення, але і подальше економічне зростання. Залученню іноземного капіталу сприятиме запровадження преференцій. Наприклад, створення території пріоритетного розвитку, де підприємства та організації, що перенесуть свою діяльність до України з інших країн, будуть звільнені від певних податків. Залученню іноземних інвестицій також сприятиме запровадження страхування ризиків інвестора.

Реалізація вище вказаних заходів сприятиме соціально-економічному розвитку територій шляхом забезпечення сприятливих умов для суб'єктів господарювання (у тому числі релокованих підприємств), створенню додаткових робочих місць для жителів громади (у тому числі внутрішньо переміщених осіб), розширення можливостей для їх професійної та соціальної реалізації. У свою чергу, економічне піднесення територіальної громади формуватиме передумови для підвищення рівня доходів населення, запобігатиме їх міграції і створить умови для повернення мігрантів-біженців в Україну і як наслідок — сприятиме зростанню надходжень до місцевих бюджетів, які стануть фінансовою основою для подальшого соціально-економічного розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Внаслідок повномасштабної війни Україна зазнала руйнівного впливу на економіку країни, постраждали усі територіальні громади, особливо ті, які перебували у зоні бойових дій та окупації. У період протисто-

яння ворогу значна частина бюджетних ресурсів спрямовується на військові цілі, що призводить до зниження економічної активності суб'єктів господарювання, погіршення рівня життя населення та зростання безробіття. У таких умовах стратегічними цілями держави та окремих територіальних громад є адаптація до умов воєнного часу та розроблення орієнтирів післявоєнної реконструкції, які мають враховувати певні особливості:

— наявність зруйнованих або пошкоджених інфраструктурних та промислових об'єктів, житлово-комунального господарства;

— значні втрати трудового потенціалу та негативні демографічні наслідки війни;

— можливості залучення фінансових ресурсів міжнародних донорів.

Перед органами місцевого самоврядування постає необхідність вишукувати фінансові ресурси (бюджетні та зовнішні), які дозволять реалізувати наступні завдання:

— формування безпечних умов для жителів громади та внутрішньо переміщених осіб;

— збереження економічного потенціалу громади шляхом адаптації економічних суб'єктів до функціональних завдань тилу в умовах війни;

— створення умов для релокації підприємств із територій, які постраждали від активних бойових дій та їх розміщення на вільних виробничих площах;

— мінімізація можливих наслідків військових дій;

— реалізацію програм зайнятості та надання гуманітарної підтримки внутрішньо переміщеним особам;

— координація логістики при транспортуванні гуманітарних ресурсів;

— розробка стратегічних орієнтирів та цілей, які забезпечуватимуть соціально-економічне відновлення у післявоєнний період.

На думку авторів, перспективними дослідженнями в даному напрямку є розроблення покрокових пропозицій щодо реалізації заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад, що матиме практичне значення та позитивно впливатиме на їх соціально-економічний розвиток.

Література:

1. Волкова В.В., Волкова Н.І. Організаційно-економічні засади розвитку місцевих бюджетів в умовах реформування місцевого самоврядування (на прикладі Вінницької міської територіальної громади). Економіка і організація управління. 2021. № 4 (44). С. 158—167.

2. Мацюра С. І. Бюджетна політика органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Держ. навч.-наук. установа "Акад. фін. упр.". Київ, 2011. 277 с.

3. Горбайчук Л. В. Правові засади забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади: дис... доктора філософії (PhD) : 081 "Право". Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 321 с.

4. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації : монографія. Чернігів : НУ "Чернігівська політехніка", 2020. 316 с.

5. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.

6. Інформація про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu/> (Дата звернення 27.02.2024 р.).

7. Звіт про роботу управління освіти і науки Тернопільської міської ради за 2023 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/73652.html> (Дата звернення 27.02.2024 р.).

8. Звіт про роботу відділу охорони здоров'я та медичного забезпечення Тернопільської міської ради за 2023 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/73648.html> (Дата звернення 27.02.2024 р.).

9. Публічне представлення виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2022 рік. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu/>

10. Концепція соціально-економічної адаптації Львівщини до умов воєнного стану і стратегічних напрямів економічного відродження на післявоєнний період. URL: <https://dobrotvirska-gromada.gov.ua/news/1661514228/> (Дата звернення 27.02.2024 р.).

11. Статистика внутрішньо переміщених осіб та біженців станом на березень 2023 року. URL: https://associationvolunteersukraine.com/2023/03/17/stat_03_2023/ (Дата звернення 27.02.2024 р.).

References:

1. Volkova, V.V. and Volkova, N.I. (2021), "Organizational and economic principles of the development of local budgets in the conditions of local self-government reform (on the example of the Vinnytsia city-territorial community)", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 4 (44), pp. 158—167.

2. Matsiura, S. I. (2011), "Budget policy of local self-government bodies", Abstract of Ph. D. dissertation, Economy, State Educational and Scientific Institution "Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine.

3. Horbajchuk, L. V. (2022), "Legal principles of ensuring the revenue part of local budgets in conditions of decentralization of power", Abstract of Ph. D. dissertation, Legal, Institute of State and Law named after V. M. Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

4. Pershko, L. O. (2020), *Teoretyko-metodolohichni aspekty zmitsnennia ta rozvytku mistsevykh biudzhetyv v umovakh finansovoi detsentralizatsii* [Theoretical and methodological aspects of strengthening and development of local budgets in the conditions of financial decentralization], NU "Chernihiv'ska politehnika", Chernihiv, Ukraine.

5. Radelyts'kyj, Yu. O. (2018), *Mistsevi biudzhety v umovakh pohlyblennia finansovoi detsentralizatsii v Ukraini* [Local budgets in the context of deepening financial decentralization in Ukraine], LNU im. Ivana Franka, Lviv, Ukraine.

6. Ternopil city council (2024), "Information on the implementation of the budget of the Ternopil city territorial community", available at: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu> (Accessed 27 February 2024).

7. Ternopil city council (2023), "Report on the work of the Department of Education and Science of the Ternopil City Council for 2023", available at: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/73652.html> (Accessed 27 February 2024).

8. Ternopil city council (2023), "Report on the work of the Department of Health Care and Medical Support of the Ternopil City Council for 2023", available at: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/73652.html> (Accessed 27 February 2024).

9. Ternopil city council (2023), "Public presentation of the implementation of the budget of the Ternopil City Territorial Community for 2022", available at: <https://ternopilcity.gov.ua/vikonavchiy-komitet/rishennya-vikonavchogo-komitetu-2019/73652.html> (Accessed 27 February 2024).

10. Dobrotvirska community (2022), "The concept of socio-economic adaptation of Lviv Oblast to the conditions of martial law and strategic directions of economic revival for the post-war period", available at: <https://dobrotvirska-gromada.gov.ua/news/1661514228/> (Accessed 27 February 2024).

11. International association of volunteers, migrants and refugees of Ukraine (2023) "Statistics of internally displaced persons and refugees as of March 2023" available at: https://associationvolunteersukraine.com/2023/03/17/stat_03_2023/ (Accessed 27 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

І. І. Максимова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин,
Державний університет економіки і технологій
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9754-0414>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.103

РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У ПІДТРИМЦІ ГЛОБАЛЬНИХ ESG-ІНІЦІАТИВ: ПЕРЕХІД МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ ДО КЛІМАТИЧНОЇ НЕЙТРАЛЬНОСТІ

I. Maksymova,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department
of International Relations, State University of Economics and Technology
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9754-0414>

THE ROLE OF DIGITALISATION IN SUPPORTING GLOBAL ESG INITIATIVES:
INTERNATIONAL BUSINESS'S TRANSITION TO CLIMATE NEUTRALITY

У статті досліджено роль діджиталізації у підтримці глобальних ESG-ініціатив з метою реалізації переходу міжнародного бізнесу до парадигми кліматично-нейтральної економіки. Автор розглянуто вплив цифрових технологій на забезпечення кліматичної сталості економіки та ефективне управління ESG-показниками. Визначено доступні на ринку цифрові рішення, які є ключовими для забезпечення глобального зеленого-цифрового переходу міжнародного бізнесу. Зроблено акцент на необхідності інтеграції ESG-стандартів у стратегії розвитку міжнародних корпорацій, включно з використанням інноваційних програмних фреймворків та систем аналітики великих даних. Окреслено ключові виклики, пов'язані із застосуванням цифрових рішень, зокрема щодо прозорості та доступності даних, інтеграції зелених технологій та концепції ESG у корпоративну культуру. Дослідження аргументує стратегічне значення діджиталізації для підвищення прозорості, інвестиційної привабливості корпорацій через ефективне ESG-управління. Розглянуто приклади цифрових платформ світової інформаційної аналітики у сфері ESG-ініціатив відносно стимулювання міжнародних корпорацій до поступового досягнення цілей кліматично нейтральної економіки. Показано, що глобальна інтеграція систем управління, технологічний прогрес та розробка стандартизованих рамок є ключовими факторами, що сприяють підвищенню ефективності та прозорості ESG-звітності. Запропоновано рекомендації для міжнародних корпорацій щодо інтеграції цифрових технологій для розвитку кожної компоненти концепції ESG. Автор наголошує на значенні цифрової трансформації не лише як інструменту для ефективного управління ESG-показниками та подальшої декарбонізації, але й як засобу для взаємодії зі стейкхолдерами, зокрема через цифрові платформи, з метою залучення учасників міжнародного бізнес-простору до просування сталого розвитку. Це дозволяє міжнародним корпораціям компаніям не просто адаптуватися до змінюваних умов ринку, але й активно формувати нові стандарти ведення бізнесу, що відповідають глобальним кліматичним викликам.

The article examines the role of digitalisation in supporting global ESG initiatives in order to implement the transition of international business to a climate-neutral economy paradigm. The author examines the impact of digital technologies on ensuring the climate sustainability of the economy and effective management of ESG indicators. The author identifies digital solutions available on the market that are key to ensuring the global green-digital transition of international business. The emphasis is placed on the need to integrate ESG standards into the development strategies of international corporations, including the use of innovative software frameworks and big data analytics systems. The key challenges associated with the use of digital solutions are outlined, in particular, transparency and accessibility of data, integration of green technologies and the ESG concept into corporate culture. The study argues the strategic importance of digitalisation for increasing transparency and investment attractiveness of corporations through effective ESG management. Examples of digital platforms of global information analytics in the field of ESG initiatives are considered in relation to stimulating international corporations to gradually achieve the goals of a climate-neutral economy. It is shown that global integration of management systems, technological progress and the development of standardised frameworks are key factors that contribute to increasing the efficiency and transparency of ESG reporting. Recommendations for international corporations on the integration of digital technologies for the development of each component of the ESG concept are proposed. The author emphasises the importance of digital transformation not only as a tool for effective management of ESG indicators and further decarbonisation, but also as a means of interaction with stakeholders, in particular through digital platforms, in order to involve participants in the international business space in promoting sustainable development. This allows international corporations not only to adapt to changing market conditions, but also to actively shape new business standards that meet global climate challenges.

Ключові слова: діджиталізація, зелений-цифровий перехід, міжнародний бізнес, кліматична нейтральність, ESG-показники, зелена економіка, сталий розвиток.

Key words: digitalisation, green digital transition, international business, climate neutrality, ESG indicators, green economy, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальний рух до кліматичної нейтральності світової економіки консолідує зусилля все більшої кількості міжнародних акторів у боротьбі за екологічну сталість індустріальних кластерів та окремих національних виробників. Хоча Європейський Союз виступає флагоманом такої трансформації, пропонуючи парасолькові програмні рішення для учасників "зелених" угод, досягнення кліматичної нейтральності на глобальному рівні потребує мультилатеральної залученості стейкхолдерів цього процесу з усієї світової спільноти. У цьому контексті посилюється тиск на міжнародні корпорації щодо відповідальності перед суспільством за збереження екосистеми планети та поступове зниження викидів до "чистого нуля" у відповідності зі світовими рамковими домовленостями [1]. Показовим прикладом важливості інтенсифікації такого процесу є програмні рішення щорічної міжнародної кліматичної конференції COP28, яка є авторитетним вашого-виком у просуванні екологізації економіки. ДRAFT грудневої конференції 2023 року підкреслює нагальну потребу в масштабному скороченні викидів вуглецю національними економіками і збільшенні фінансової підтримки такої декарбонізації. Зокрема, реалізовано "глобальний перегляд" та всебічну оцінку прогресу в досягненні цілей Паризької угоди, які показали необхідність посилення обсягів декарбонізації світової індустрії на 43% до 2030 року (порівняно з рівнем 2019 року), щоб втримати глобальне потепління в критичному коридорі 1.5°C [2].

З іншого боку, забезпечення прозорості процесу переходу світової економіки до кліматичної нейтральності є важливим завданням, яке потребує широкої інтеграції ESG-стандартів (екологічних, соціальних, управлінських) в стратегії розвитку міжнародного бізнесу. У цьому напрямку доречно залучити потенціал іншого потужного світового мейнстріму — діджиталізації, що генерує еволюційно нові інструменти та можливості для підтримки кліматичних ініціатив. Така синергія вбачається перспективною і закладається Єврокомісією в стратегічну концепцію подвійного зеленого-цифрового переходу [3]. Разом з тим, застосування цифрових рішень породжує ряд викликів та питань, зокрема щодо ефективності технологій та їх зрілості, безпеки даних, доступності ресурсів та інтеграції "зелених" цифрових інструментів у корпоративну культуру міжнародних корпорацій. Відтак, проблематика полягає у пошуку оптимальних шляхів для гармонізації технологічного прогресу із вектором зеленої економіки, визначення ролі діджиталізації у вимірюванні та управлінні ESG-показниками, а також розроблення стратегій для ефективного переходу міжнародного бізнесу до парадигми кліматичної нейтральності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні наукові дослідження підкреслюють значну роль ESG-принципів у підвищенні прозорості бізнесу на

шляху до вирішення глобальних кліматичних викликів. Проте, роль цифрової трансформації в цьому процесі розкрито досить фрагментарно.

У дослідженнях прослідковується наратив щодо загальної ролі діджиталізації як глобального драйвера розвитку ESG-ідеології завдяки забезпеченню прозорості інформації, підтримки прийняття стратегічних рішень керівниками корпорацій, сприянню технологічним зеленим інноваціям та їх міжнародному трансферу [4, 5]. Іншим напрямком є позиціонування важливості цифрових технологій в частині створення автоматизованих систем управління в компаніях для покращення якості ESG-звітності. Більш того, це відіграє усе більш значущу роль для залучення інвестицій та зниження вартості капіталу в сучасних умовах інтенсифікації світового зеленого переходу [6]. Новаторським науковим вектором є розробка інноваційних програмних фреймворків для міжнародних корпорацій, таких як ESG Maturity, спрямованих на подолання інформаційних викривлень у звітності через забезпечення надійного та вимірюваного підходу до ESG-метрик та великих даних [7]. Інші дослідження акцентують увагу на позитивному впливі інновацій Індустрії 4.0 на ефективність ESG-підходу та покращенню внутрішніх процесів ESG-звітності, особливо у енергетичному секторі [8, 9]. Науковці також розглядають цифрову трансформацію як чинник репутаційної прозорості за рахунок поступового культивування високого рівня довіри до ініціатив ESG. Як зазначають дослідники [10], відсутність глобальних універсальних стандартів ESG-звітності може призводити до так званого "грінвошингу", а саме спекуляції міжнародних корпорацій та окремих брендів та зеленої тематиці та декарбонізації власних продуктів та сервісів.

Аналіз досліджень показав суттєву еволюцію концепції ESG за останні роки, а також підтвердив її вагомий роль у просуванні прозорості та сталості сучасних бізнес-практик, зокрема у вирішенні проблем, які пов'язані зі зміною клімату. Хоча діджиталізація вбачається важливим чинником реалізації ESG-ініціатив, залишаються відкритими ряд важливих питань щодо стратегування цього процесу, стандартизації ESG-звітності, визначення прикладних можливостей застосування цифрових рішень для переходу міжнародного бізнесу до кліматичної нейтральності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є узагальнення напрямків інтеграції цифрових рішень міжнародною бізнес-спільнотою з метою розвитку ESG-ініціатив, враховуючи глобальний тренд щодо інтенсифікації переходу світової економіки до стандартів кліматичної нейтральності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно з масштабним дослідженням сталого розвитку, анонсованого аналітиками Reuters Impact наприкінці 2023 року, сучасні керівники міжнародних корпорацій стикаються з трьома найбільш складними групами викликів, які водночас є найбільш складними для стратегування та прийняття рішень [11]:

1) суспільно-економічний тиск, пов'язаний із декарбонізацією діяльності бізнесу через необхідність досягнення кліматичної нейтральності;

2) стрімке посилення регуляторних вимог та нормативних стандартів щодо екологізації для більшості світових індустрій;

3) запровадження більш складних вимог до звітності, а також складність диверсифікації бізнес-ризиків, пов'язаних із дотриманням ESG-стандартів.

Окреслені проблемні напрямки спонукають світові корпорації до пошуку нових рішень у сфері "зеленого" переходу, зокрема крізь призму залучення інноваційних технологій та інструментів цифрової трансформації.

Тріада ESG-концепції (англ. environmental, social, governance — відповідно "довкілля", "соціальна сфера", "корпоративне управління") охоплює широкий спектр факторів екологічної стійкості, захисту споживачів, гендерного розмаїття, забезпечення рівної оплати праці для працівників тощо. Більш того, включення екологічних, соціальних та управлінських факторів поряд з традиційною фінансовою аналітикою є додатковим маркером корпоративної ефективності [6].

Аналіз відкритих інтернет-платформ з міжнародною бізнес-аналітикою показує посилення інформаційного запиту щодо ESG-метрик в частині управління екологічними, соціальними та управлінськими даними, рішень для оптимізації ризиків сталого розвитку, декарбонізації та управління викидами. Хоча фактичним орієнтиром ESG-звітності є вимоги до звітності за Розділом 3, передбачені Директивою Європейського Союзу про корпоративну звітність зі сталого розвитку (CSRD), загальноновизнаний та нормативно затверджений стандарт з ESG-звітності відсутній [10]. Водночас, підтримка ESG-ініціатив є стратегічно важливим напрямком, зважаючи на динамічне зростання обсягів інвестицій у сталий розвиток, яке очікують понад 80% сучасних міжнародних корпорацій у найближчі роки [11].

Незважаючи на загальносвітовий масштаб проблеми, у міжнародному науковому дискурсі здебільшого превалює думка, що Європейський Союз випереджає Північну Америку в питаннях сталого розвитку та "зелених" ініціатив. Проте, результати експертних опитувань відображають незначні розбіжності між корпораціями цих регіонів, що дозволяє розглядати обидва континенти як хедлайнерів переходу світової економіки кліматичної нейтральності [12]. Незначні відмінності полягають у підході до кліматичного стратегування. Наприклад, корпорації Європи більш схильні інвестувати в платформи управління даними ESG та рішення з управління ризиками сталого розвитку, ніж ті, що працюють у Північній Америці, зокрема через суворіші вимоги до звітності. Бізнес, який працює у Північній Америці, продемонстрував більшу схильність до інвестування в рішення з управління викидами в короткостроковій перспективі на противагу довгостроковому плануванню стратегій декарбонізації корпораціями ЄС.

Дослідження показало, що великі міжнародні корпорації з більшою ймовірністю готові до збільшення фінансування сталого розвитку в частині "зеленого" переходу, аніж малі та середні підприємства, що безпосередньо корелює з рівнем доходу бізнесу та обсягом його вуглецевого сліду (рис. 1).

Такий розподіл свідчить про достатньо високий рівень відповідальності та готовності більшості компаній, які генерують великі обсяги викидів вуглецю, до

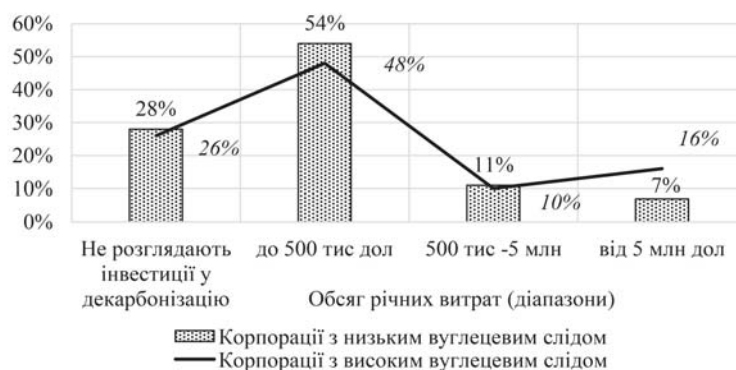

Рис. 1. Витрати міжнародних корпорацій на "зелений" перехід в частині стратегій сталого розвитку

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [11].

змін та реалізації стратегічних дій з метою досягнення кліматичної нейтральності економіки. Близько половини міжнародних корпорацій схильні закладати порівняно невеликі бюджети у "зелений" перехід, водночас, 16% міжнародного бізнесу з великим карбоновим слідом готові витрачати понад 5 млн на проекти декарбонізації щорічно у межах власних корпоративних стратегій сталого розвитку щороку.

Варто зазначити, що близько третини міжнародних корпорацій усе ще не розглядають фінансування декарбонізації своєї діяльності. Таке рішення пов'язане, з одного боку, недостатністю регуляторного впливу в питаннях впливу на клімат, а з іншого — нерозумінням власниками корпорацій механізмів та можливих технологічних інструментів для зменшення власного вуглецевого сліду.

У цьому контексті діджиталізація є ефективним інструментом подолання існуючого лагу та залучення все більшої кількості корпорацій до "зеленого" переходу. Сучасний цифровий мейнстрім пропонує широке коло інструментів та технологічних рішень, які можуть ефективно використовуватися міжнародним бізнесом в питаннях управління кліматичною сталістю компаній задля зменшення власного карбонового сліду (рис. 2).

Загалом, існує високий рівень задоволеності учасників міжнародного бізнес-середовища ефективністю сучасних цифрових інструментів та технологій, пов'язаних з "зеленим" переходом економіки.

З наведеного переліку цифрових рішень, датчики та "розумні" лічильники для збору даних отримали найвищий рейтинг ефективності (91%), адже надійний збір даних є обов'язковим для точності ESG-звітності. Варто зазначити, що на теперішній час такі датчики для збору даних є одними з найпростіших цифрових рішень з точки зору легкості впровадження [4, 7]. Відтак, їх можна розглядати як базовий крок до реалізації цифрового-зеленого переходу корпораціями, спрямований на забезпечення моніторингу інформації та її транспарентності.

Інструменти управління даними, однак, отримали менш сприятливі оцінки. Такі інструменти, як системи планування ресурсів підприємства для збору даних (23%), системи управління даними ESG (17%), інструменти обліку викидів (23%) та блокчейн для використання в логістиці та ланцюгах постачання (31%), були серед технологій, що оцінені як складні або дуже складні для впровадження.

Такі результати окреслюють досить вагомий виклик для міжнародних корпорацій, пов'язаний з необхідні-

Рис. 2. Оцінка ефективності цифрових рішень в питаннях сталого розвитку та декарбонізації бізнесу

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [11, 12].

Рис. 3. Пріоритети реалізації стратегій сталого розвитку міжнародними корпораціями в частині "зеленого" переходу економіки

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [11].

стю інтеграції цілої низки цифрових технологій, які незважаючи на складність технологічного опанування, є критично важливими для реалізації "зеленого" переходу. З іншого боку, такий широкий перелік технологій свідчить про різноманітність лінійки діючих цифрових рішень на міжнародному ринку та широту підходів до вирішення задач досягнення кліматичної нейтральності економіки.

Варто підкреслити, що незалежно від регіональних відмінностей, енергетика та декарбонізація є найбільш пріоритетним напрямком сталого розвитку для більшості міжнародних корпорацій. Понад 80% міжнародних компаній обрали сектори енергетики та декарбонізацію серед трьох основних стратегій сталого розвитку, причому майже половина (48%) визначили її ключовим пріоритетом на найближчі роки (рис. 3).

Як бачимо, більшість стратегічних пріоритетів сталого розвитку міжнародних корпорацій безпосередньо пов'язані зі зменшенням викидів вуглецю, що є ключовою детермінантою досягнення кліматичної нейтральності у найближчі декади. Водночас, більшість задач декарбонізації може бути успішно реалізовано за умов інтеграції існуючих цифрових рішень [13]. Аналітичні прогнози передбачають, що витрати міжнародних корпорацій на сталий розвиток в частині "зеленого" переходу стрімко зростатимуть протягом наступних трьох років [14]. Це передбачає підвищення операційної ефективності та інвестицій у цифровий-зелений перехід, зокрема відновлювані джерела енергії з метою безпосереднього скорочення викидів. Відтак, аналітика великих даних стає одним з найбільш затребуваних цифрових інструментів, що дозволяє задовольнити попит стейкхолдерів у якісних метриках ESG, їх систематизації та моніторингу.

Наведений висновок співвідноситься з альтернативним дослідженням, проведеним міжнародною інвестиційною компанією JLL у жовтні 2023 року серед вибірки корпорацій з різних континентів світу [15]. Аналіз показав, що 45% малого та середнього бізнесу планують впровадити цифрові технології для управління енергією та викидами протягом наступного року. Водночас,

використання інструментів аналізу даних та моделювання зросло на 14% порівняно з результатами аналогічного дослідження 2022—2023 років.

Зазначимо, що у впровадженні ефективних цифрових рішень зацікавлені не тільки міжнародні корпорації, які власне продукують карбоновий слід. На теперішній час різноманітні міжнародні аналітичні організації, кредитні рейтингові агентства посилюють свої зусилля з виявлення екологічних, соціальних та управлінських ризиків для корпорацій, оскільки інтерес світової спільноти до сталих інвестицій зростає на тлі конкуренції з боку незалежних рейтингових компаній, що займаються оцінкою ESG-ризиків.

ESG-рейтинги стають невід'ємною частиною міжнародного інформаційно-аналітичного простору, проте їх формування та оцінка потребує високого рівня якості інформації. Найбільші ESG-агентства, такі як MSCI та Sustainalytics, стикнулися з репутаційними викликами щодо надійності, прозорості та потенційного конфлікту інтересів. З іншого боку, оскільки ESG-фактори все більше впливають на стратегічні рішення міжнародних компаній, а також є критеріями інвестиційної привабливості, аналітикам доводиться докладати більше зусиль, щоб виявити та пояснити причинно-наслідкові зв'язки між ESG-факторами та виявити предиктори їх формування.

У цьому контексті діджиталізація є інструментом автоматизації збору даних та зростання довіри до "зеленої" звітності [10]. Наприклад, агентство S&P Global Ratings розробило окремий цифровий продукт "Оцінка ESG", який ширше розглядає ESG-метрики, а також публікує звіти, що включають відповідні ESG-ризики для різноманітних індустріальних секторів і окремих міжнародних компаній. Міжнародна агенція Fitch Ratings запровадило цифровий продукт для оцінки корпоративних та позикових кредитів, а також інвестицій, що відображає не тільки відповідні ризики ESG-ризики, але і баланс між ними.

Іншим кейсом цифрового-зеленого переходу є міжнародна організація Carbon Disclosure Project (CDP), яка наразі представляє глобальну цифрову не-

Таблиця 1. Типове групування показників ESG

Екологічні показники		Соціальні показники		Показники корпоративного управління	
E1	Викиди парникових газів	S1	Коефіцієнт оплати праці CEO	G1	Різноманітність складу правління
E2	Інтенсивність викидів	S2	Гендерне співвідношення оплати праці	G2	Незалежність правління
E3	Використання енергії	S3	Плинність кадрів	G3	Заохочувальна оплата праці
E4	Енергоємність	S4	Гендерне розмаїття	G4	Колективні переговори
E5	Енергетичний баланс	S5	Частка тимчасових працівників	G5	Кодекс поведінки для постачальників
E6	Використання води	S6	Відсутність дискримінації	G6	Етика та боротьба з корупцією
E7	Екологічна діяльність	S7	Рівень травматизму	G7	Конфіденційність даних
E8	Кліматичний контроль / Рада	S8	Глобальна охорона здоров'я та безпека праці	G8	Звітність ESG
E9	Кліматичний контроль / Управління	S9	Дитяча та примусова праця	G9	Практика розкриття інформації
E10	Зниження кліматичних ризиків	S10	Права людини	G10	Зовнішній контроль

Джерело: систематизовано за даними [18].

комерційну платформу, діяльність якої спрямована на розкриття екологічної інформації. CDP співпрацює із 827 міжнародними інвестиційними організаціями із загальним щорічним оборотом 2,7 млрд дол., для того щоб мотивувати компанії до оприлюднення свого впливу на клімат, а також на діяти заради його зниження [16]. Ефективна діджиталізація усіх процесів збору даних дозволяє генерувати списки з оцінками по кліматичним, водним і лісовим ресурсам для більше ніж 3000 світових компаній. Цифровим аналітичним продуктом є "Клімат А" — щорічний перелік, до якого входять міжнародні компанії, які були визнані як провідні у своїх зусиллях і діях по боротьбі зі зміною клімату у звітному році.

Діяльність зазначеної цифрової платформи є досить ефективною. У 2023 році майже 400 міжнародних компаній (13%) отримали високу оцінку за лідерство в екологічній прозорості та результативність у питаннях зміни клімату [16]. Відповідно до методології оцінки, щоб отримати статус "А", компанії повинні забезпечити доступність та якість ESG-звітності, а також відповідати декільком критеріям, зокрема: досягти мінімальної порогової кількості балів за лідерство; систематично звітувати про валові показники викидів; повідомити про 2-х річний план свого "зеленого" переходу, який має бути загальнодоступним; повідомити про короткостроковий цільовий показник викидів, підтверджений Ініціативою з науково обґрунтованих цілей; реагувати на запити громадськості тощо. Наприкінці 2023 році компаніями, які отримали статус "А" у питаннях зміни клімату, стали міжнародні корпорації Danone, L'Oreal, Coca-Cola, Ford Motor Company, Hermes, Mitsubishi Electric Unilever plc та ін. Їх анонсовані кліматичні ініціативи спрямовані на скорочення вуглецевого сліду на 30% до кінця 2025 року за рахунок посилення цифрової трансформації виробництва.

Однак, досить складним викликом для більшості міжнародних корпорацій залишається механізм формування ESG-звітності. Наразі існують різні варіації розкриття інформації на основі міжнародних стандартів, наприклад TCFD (Рекомендації робочої групи з розкриття фінансової інформації, пов'язаної з кліматом), GRI (Стандарти глобальної ініціативи зі звітності) та ін. Нефінансові звіти дозволяють учасникам ринку структурувати інформацію про вплив компаній на навколишнє середовище та соціальну відповідальність ведення бізне-

су, що дозволяє інвесторам оцінити їх довгострокову сталість.

Оцінка ризиків ESG необхідна, оскільки з плином часу вони можуть з високим ступенем ймовірності трансформуватися у фінансові виклики для корпорацій. Крім цього, це формує своєрідний канал комунікації зі всіма зацікавленими стейкхолдерами, а насамперед це діалог компанії зі своїм споживачем, де останній може отримати відповідь на питання, що його турбують в розрізі діяльності компанії.

Інтеграція активів, обраних за ESG-метриками, стає дедалі більшою частиною глобальних інвестиційних портфельів. У своєму звіті "Тенденції, ризики та вразливості" [17] одна з найбільших міжнародних фінансових компаній ESMA зазначає, що на фондових ринках індекс ESG Leaders протягом останніх двох років значно випереджає попередній "некліматичний" підхід.

На теперішній час всесвітньо визнаною є наступна система показників ESG (табл. 1).

Як бачимо, деякі з цих показників охоплюють досить широкі категорії, що потребує від корпорацій розробки методології їх оцінки та збору відповідної інформації щодо під-критеріїв та оціночних метрик.

З огляду, на проаналізовані можливості діджиталізації у сфері зеленого переходу, доречно сформулювати наступні рекомендації для посилення ESG-ініціатив на основі цифрової трансформації окремих процесів.

Група 1. Екологічні (Е) показники.

Ці показники є найбільш важливими з огляду на сучасні пріоритети корпорацій у декарбонізації власної діяльності та досягнення кліматичної нейтральності світової економіки. Зазначимо, що результативність розвитку у цьому напрямку безпосередньо залежить від наявності у корпорації відділу зі сталого розвитку та візії у напрямку кліматичного менеджменту [18].

Цифрова трансформація має у пергу чергу стосуватися процесів збору даних по всім техніко-економічним ланкам діяльності корпорації, її подальшої систематизації та глибокого аналізу. Іншим критично важливим напрямком діджиталізації є безпосередня автоматизація виробничих процесів та ланцюгів поставок, перегляд системи енергоспоживання, перегляд технологічних рішень з точки зору продукування карбонового сліду та розробка плану інноваційного оновлення діючих виробничих потужностей.

Необхідні цифрові рішення: хмарні технології; системи аналізу великих даних; датчики та лічильники; промисловий інтернет речей; технології розумного офісу тощо.

Група 2. Соціальні (S) показники.

Хоча ця група показників безпосередньо не дотична до проблеми кліматичної сталості, вона є вагомим фактором формування загальної стратегії сталого розвитку та обумовлює соціальну справедливість корпорації в реалізації "зеленого" переходу. У цьому напрямку діджиталізація вбачається ефективним драйвером системного моніторингу соціальних показників з метою формування їх просторово-часової динаміки. Це є основою для прийняття управлінських рішень та формування стратегії. В питаннях впливу на клімат, цифровий моніторинг соціальної компоненти ESG може охоплювати підкритерії гендерного балансу кліматичних ініціатив компанії, розриву в оплаті праці; соціальної захищеності та здоров'я в зонах найбільших викидів тощо.

Необхідні цифрові рішення: хмарні технології; корпоративні автоматизовані системи взаємодії з персоналом та клієнтами.

Група 3. Управлінські (G) показники.

Ця група показників є вадливою для просування "зеленого" переходу корпорацій, адже саме вона обумовлює загальну управлінську спроможність до реалізації еко-ініціатив, а з іншого боку — стійкість до наслідків змін клімату. Цифрові інструменти виступають потужним інструментом підтримки прийняття управлінських рішень та стратегування. У межах посилення цієї групи показників, важливо налагодити канали комунікаційної взаємодії та співпраці з внутрішніми ланками корпорації та стейкхолдерами задля всестороннього розуміння ESG-показників та цілей "зеленого" переходу.

Необхідні цифрові рішення: платформи для корпоративних комунікацій; цифрові мережі та медіа; у подальшому системи підтримки прийняття рішень на основі ESG-звітності.

Таким чином, цифрова трансформація є важливою детермінантою у просуванні ESG-ініціатив міжнародними корпораціями, не обмежуючись лише зміцненням технологічних можливостей та підвищенням енергетичної ефективності у фарватері "зелених" змін. Вона також відіграє суттєву роль у сферах моніторингу та аналітики, сприяючи створенню ефективного цифрового екосистемного середовища, що підтримує глобальні зусилля щодо досягнення кліматичної нейтральності. Цифровізація сприяє інтеграції передових технологій в стратегії сталого розвитку, забезпечуючи глибший аналіз даних для прийняття обґрунтованих рішень, що відповідають ESG-стандартам. Водночас, це сприяє розширенню горизонтів для інновацій та кооперації на міжнародному рівні, підсилюючи зусилля корпорацій у вирішенні глобальних кліматичних викликів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі ключові висновки.

На теперішній час, глобальна інтеграція стандартів ESG вимагає мультилатеральної участі та співпраці міжнародних акторів, зокрема у контексті досягнення

кліматичної нейтральності. Інтеграція систем управління, технологічний прогрес та розробка стандартизованих рамок є ключовими факторами, що сприяють підвищенню ефективності та прозорості ESG-звітності.

Декарбонізація та енергоефективність є ключовим пріоритетом міжнародного бізнесу в реалізації стратегій сталого розвитку, який потребує широкого впровадження цифрових рішень. Діджиталізація відіграє ключову роль у підтримці ESG-ініціатив, забезпечуючи новітні інструменти та технології для моніторингу, аналізу та управління екологічними, соціальними та управлінськими аспектами діяльності корпорацій.

Наразі критично важливими цифровими технологіями "зеленого" переходу міжнародних корпорацій є датчики та лічильникові рішення, великі дані та хмарні технології, автоматизовані системи управління, промисловий інтернет речей. Незважаючи на доступність таких цифрових рішень на ринку, їх застосування супроводжує ряд викликів, зокрема щодо безпеки даних та інтеграції зелених технологій у корпоративну культуру корпорацій, що вимагає додаткових зусиль для гармонізації технологічного прогресу з екологічними цілями.

Підвищення прозорості ESG-звітності міжнародних корпорацій є критично важливим для забезпечення відповідальності та довіри між бізнесом та зовнішніми стейкхолдерами. Діджиталізація є драйвером досягнення такої транспарентності завдяки широкій аналітиці даних в середині корпорації та, з іншого боку, існуванню незалежних цифрових платформ для оцінки ESG-метрик. Інноваційні програмні фреймворки та технології Індустрії 4.0 можуть значно підсилити ESG-ініціативи, сприяючи ефективності звітності, автоматизації виробництва у напрямку застосування "зелених" технологій, а також у підсумку мінімізації вуглецевого сліду міжнародних корпорацій відповідно до цілей кліматичної нейтральності.

Література:

1. Delbeke J., Vis P. Towards a climate-neutral Europe: curbing the trend. London: Routledge, 2020. 249 p.
2. First global stocktake. Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement: draft decision of the fifth session (United Arab Emirates, 30 November — 12 December, 2023). United Nations, 2023. Item 4. 21 p.
3. Twinning the green and digital transitions in the new geopolitical context: Strategic Foresight Report 2022 / edited by EU publication office. EU, 2022. 46 p.
4. Zhong Y., Zhao H., Yin T. Resource Bundling: How Does Enterprise Digital Transformation Affect Enterprise ESG Development? Sustainability. 2023. Т. 15. №. 2. P. 1319 — 1331.
5. Niu S. J., Park B. I., Jung J. S. The effects of digital leadership and ESG management on organizational innovation and sustainability. Sustainability. 2022. Т. 14. №. 23. P. 1563 — 1579.
6. Jean M. S., Grant E. Management System Enabled ESG Performance. IPC International Pipeline Conference (September, 2022). Calgary, 2022. Т. 86564. P. V001T01A004.
7. Cruz C. A., Matos F. ESG Maturity: A Software Framework for the Challenges of ESG Data in Investment. Sustainability. 2023. Т. 26. P. 1781 — 1799.

8. Alkaraan, F., Albitar, K., Hussainey, K., Venkatesh, V. G. Corporate transformation toward Industry 4.0 and financial performance: The influence of environmental, social, and governance (ESG). *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. T. 175. P. 121—143.
9. Yu W., Gu Y., Dai J. Industry 4.0-Enabled Environment, Social, and Governance Reporting: A Case from a Chinese Energy Company. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*. 2023. T. 20. №. 1. C. 245—258.
10. Toscano A., Balzarotti M., Re I. Sustainability Practices and Greenwashing Risk in the Italian Poultry Sector: A Grounded Theory Study. *Sustainability*. 2022. T. 14. № 21. C. 1408—1419.
11. Stoker L., Ghosh, U., Shao, X. Reuters Impact: Global Sustainability Report. 2023. 51 p. URL: https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/wp-content/uploads/sites/20/2023/10/Sustainability-Report_-Reuters-Impact.pdf (Accessed 18.02.2024).
12. Vasilescu M. D., Dimian G. C., Gradinaru G. I. Green entrepreneurship in challenging times: a quantitative approach for European countries. *Economic research-Ekonomska istrazivanja*. 2023. T. 36. №. 1. P. 1828—1847.
13. Maksymova I., Savelyev Y., Zvarych I., Kurylyak V. Global Differentiation of Climate-digital Projects in Terms of Low-carbon Economy. IDAACS 12th International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications. (September, 2023). Dortmund, 2023. T. 1. P. 859—864.
14. Ding X., Sheng Z., Appoloni A., Shahzad M. Digital transformation, ESG practice, and total factor productivity. *Business Strategy and the Environment*. Issue 2. 2024. P. 156—172.
15. JLL Global Real Estate Technology Survey: global report. JLL Tech, 2023. 37 p. URL: <https://www.jllt.com/research/global-real-estate-technology-survey-2023> (Accessed 1.02.2024).
16. The A List 2023: global report. CDP, 2023. URL: <https://www.cdp.net/en/companies/companies-scores> (Accessed 18.02.2024).
17. ESMA Report on Trends, Risks and Vulnerabilities: global report. ESMA, 2022. 36 p. URL: <https://www.esma.europa.eu/document/esma-report-trends-risks-and-vulnerabilities-no1-2022> (Accessed 1.02.2024).
18. ESG Reporting Guide: global report. Nasdaq, 2019. URL: <https://www.nasdaq.com/docs/2019/11/26/2019-ESG-Reporting-Guide.pdf> (Accessed 16.02.2024).
5. Niu, S., Park, B. and Jung, J. (2022), "The Effects of Digital Leadership and ESG Management on Organizational Innovation and Sustainability", *Sustainability*, vol. 14 (23), pp. 1563—1579. <https://doi.org/10.3390/su142315639>.
6. Jean, M. and Grant, E. (2022), "Management System Enabled ESG Performance", *International Pipeline Conference*, available at <https://doi.org/10.1115/ipc2022-86870>.
7. Cruz, C. and Matos, F. (2023), "ESG Maturity: A Software Framework for the Challenges of ESG Data in Investment", *Sustainability*, vol. 26, pp. 1781—1799. <https://doi.org/10.3390/su15032610>.
8. Alkaraan, F., Albitar, K., Hussainey, K., & Venkatesh, V. G. (2022). Corporate transformation toward Industry 4.0 and financial performance: The influence of environmental, social, and governance (ESG). *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 175, pp. 121—143.
9. Yu, W., Gu, Y. And Dai, J. (2022), "Industry 4.0-Enabled ESG Reporting: A Case from a Chinese Energy Company", *SSRN Electronic Journal*, vol T. 20 (1), pp. 245—258. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4063071>.
10. Toscano, A., Balzarotti, M. And Re, I. (2022), "Sustainability Practices and Greenwashing Risk in the Italian Poultry Sector: A Grounded Theory Study", *Sustainability*, vol. 14 (21), pp. 1408—1419.
11. Stoker, L., Ghosh, U. and Shao, X. (2023), "Reuters Impact: Global Sustainability Report", available at https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/wp-content/uploads/sites/20/2023/10/Sustainability-Report_-Reuters-Impact.pdf (Accessed 18.02.2024).
12. Vasilescu, M. D., Dimian, G. C. and Gradinaru, G. I. (2023), "Green entrepreneurship in challenging times: a quantitative approach for European countries", *Economic research-Ekonomska istrazivanja*, vol. 36 (1), pp. 1828—1847.
13. Maksymova, I., Savelyev, Y., Zvarych, I., Kurylyak, V., Lyzun, M., Sachenko, S. and Lishchynskyy, I. (2023), "Global Differentiation of Climate-digital Projects in Terms of Low-carbon Economy", IDAACS 12th International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications, Vol. 1, pp. 859—864.
14. Ding, X., Sheng, Z., Appoloni, A., Shahzad, M. and Han, S. (2024), "Digital transformation, ESG practice, and total factor productivity", *Business Strategy and the Environment*, Issue 2, pp. 156—172.
15. JLL Technologies (2023), "JLL Global Real Estate Technology Survey, 2023", available at: <https://www.jllt.com/research/global-real-estate-technology-survey-2023/> (Accessed 1.02.2024).
16. CDP (2023), "The A List 2023", available at: <https://www.cdp.net/en/companies/companies-scores> (Accessed 18.02.2024).
17. ESMA (2023), "ESMA Report on Trends, Risks and Vulnerabilities", No. 1, available at: <https://www.esma.europa.eu/document/esma-report-trends-risks-and-vulnerabilities-no1-2022> (Accessed 1.02.2024).
18. Nasdaq (2019), "ESG Reporting Guide", available at: <https://www.nasdaq.com/docs/2019/11/26/2019-ESG-Reporting-Guide.pdf> (Accessed 16.02.2024).

References:

1. Delbeke, J. & Vis, P. (2020), *Towards a climate-neutral Europe: curbing the trend*, Routledge, EU.
2. United Nations (2023), "First global stocktake", Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement, United Arab Emirates, Item 4, 21 p.
3. EU Publications office (2022), "Twinning the green and digital transitions in the new geopolitical context", <https://doi.org/10.2792/022240>
4. Zhong, Y., Zhao, H. and Yin, T. (2023), "Resource Bundling: How Does Enterprise Digital Transformation Affect Enterprise ESG Development?", *Sustainability*, vol. 15 (2), pp. 1319—1331.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.

УДК 339.727.025.12:174

К. Г. Отченаш,
к. е. н., доцент, професор кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6883-5807>
Ф. А. Зінченко,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8537-607X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.111

ПРОФЕСІЙНІ ЕТИЧНІ КОДЕКСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКІВ КАПІТАЛУ

K. Otchehash,
PhD in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of International Finance, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
F. Zinchenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of International Finance,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PROFESSIONAL CODES OF ETHICS AS A TOOL FOR CAPITAL MARKETS REGULATION

Стаття присвячена дослідженню досвіду та практики застосування професійних етичних кодексів як інструменту, що є однією зі складових саморегулювання на ринках капіталу. Саморегулювання як засіб для заохочення та сприяння етичній професійній поведінці представників інвестиційної сфери набуло широкого застосування на різних національних ринках, як один із найбільш ефективних інструментів. Проаналізовано різні алгоритми саморегулювання в залежності від загальної системи регулювання ринку капіталу на національних ринках. Проведено порівняльний аналіз кодексів професійної етики саморегульованих організацій, які працюють на фінансово-інвестиційному ринку в Україні, зокрема УАІБ, ПАРД, Інституту CFA та окреслено напрями вдосконалення саморегулювальної складової системи регулювання ринку з урахуванням найкращих етичних стандартів.

The paper is devoted to researching the experience and practice of applying professional ethical codes as an essential component of self-regulation of the capital markets. Self-regulation as a means to encourage and promote ethical professional behavior of investment professionals has become widely used throughout various capital markets as one of the most effective tools. Different algorithms of self-regulation depending on the general system of regulation of the capital market are analyzed. Current trends in self-regulation among different world jurisdiction are analyzed, in particular demutualization of stock exchanges, competition between trading venues, strengthening the role of state regulators, consolidation of state regulators, etc. Factors outlining future shape of SROs are singled out. A deep analysis of SROs operating at the Ukrainian capital market is conducted. Three organizations namely Finance and investment management association (FIMA), Ukrainian association of investment business (UAIB) and Professional capital market participants and derivatives market association (PARD) oversight market professionals across such activities as financial instruments trading, custody and depositary services, asset management. A comparative analysis of Ukrainian

investment market SROs professional ethics codes and the CFA Institute Code of Ethics and Standards of Professional Conduct was carried out. UAIB, PARD and FIMA oblige all their members to comply with ethical professional norms approved in the respective codes. In terms of form and content, the specified documents generally correspond to analogues of foreign professional associations, operating according to generally accepted principles of ethics in the field of investment, namely integrity, professionalism, competence, independence, objectivity, loyalty, compliance with legal requirements, transparency of professional activity and confidentiality. Taking into account the best ethical standards possible directions for improving the self-regulatory component of the market regulation system were outlined.

Ключові слова: ринки капіталу, кодекси етичної поведінки, етичні норми, саморегулювання, професіоналізм.

Key words: capital markets, codes of ethical behavior, ethical standards, self-regulation, professionalism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Багаторічний світовий досвід регулювання професійної діяльності на ринках капіталу засвідчив нездатність виключно юридичних норм, визначених законодавством, повністю гарантувати збалансованість інтересів та дотримання прав усіх учасників ринку. Одним із ключових факторів підтримки довіри суспільства до фахівців у сфері інвестування є дотримання ними професійної етики та розуміння її ролі в забезпеченні довготривалої стабільності в умовах ринкової турбулентності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань дотримання етичних норм у ринковій економіці в цілому та ринках капіталу зокрема, присвячена робота С. Лонгстаф. В свою чергу О. Домбалаган та Дж. Карсон у своїх працях вивчають особливості функціонування саморегулюючих організацій ринків капіталу на сучасному етапі та оцінюють перспективи їх подальшого розвитку. Детально питання застосування кодексів етичної поведінки в рамках системи саморегулюючих організацій як однієї з моделей регулювання на фінансовому ринку досліджуються у роботі Л. Ріттенхаус. Аналіз кодексів етики у фінансово-інвестиційній сфері наведено у роботі В. Хохлова. Можливості функціонування принципів саморегуляції учасників на нових інноваційних сегментах фінансового ринку, наприкладі краудфандингу чи криптоактивів підіймаються у працях відповідно А. Одорович, К. Венцлафа та К. Балке, Г. Пітмана.

МЕТА РОБОТИ

З огляду на результати вивчення джерел за окресленою тематикою метою статті є дослідження питань застосування такого інструменту, як професійні етичні кодекси у практичній діяльності саморегулюючих організацій в інвестиційному секторі в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливість дотримання етичних норм у сфері фінансів обумовлена не лише тим, що останні відіграють відчутну роль в особистому, соціальному, політичному та економічному житті, а й з огляду на те, що мож-

ливість швидкого отримання великого доходу може спокушати людей діяти неетично. Етика відіграє важливу роль, оскільки на додаток до законів та правил, регламентує поведінку в так званих "сірих зонах" — сферах, які чітко не регулюються законами та правилами.

Зрештою, довіра є продуктом доброчесності — постійного зобов'язання робити те, що обіцяєш робити, бути тим, ким себе представляєш. Тому етична поведінка, заснована на застосуванні публічно проголошених цінностей і принципів на практиці, є ключем до завоювання довіри [1, с. 16].

На ринках капіталу етика окремого професіонала, етика компанії та галузі в цілому є першою "лінією захисту" в нагляді за цими ринками. Жодне державне регулювання не може замінити високі етичні стандарти. Все розуміння етики та ролі, яку вона відіграє на ринках цінних паперів, зрештою має зосереджуватися на довгостроковій перспективі [2, с.3].

На сучасних ринках капіталу "відповідальними" за проліфікацію та підтримку етичних норм серед інвестиційних професіоналів є саморегулюючі організації (далі — СРО).

Що ж мається на увазі під терміном саморегуляція? З етимологічної точки зору саморегуляцію можна розуміти як процес, при якому особа чи група осіб встановлюють та забезпечують дотримання правил щодо управління власною поведінкою без необхідності зовнішнього регулювання [3, с. 318]. У широкому розумінні впровадження будь-якою виробничою чи фінансовою компанією процедур внутрішнього контролю, обов'язкових з точки зору законодавства, також можна вважати проявом саморегуляції. Відповідно до визначення із Cambridge Business English Dictionary, СРО — це офіційно зареєстрована організація, яка представляє галузь або професію, та стежить за тим, щоб її члени діяли відповідно до заздалегідь узгоджених правил, а не безпосередньо під контролем уряду.

Саморегулювання має довгу історію існування в різних сферах як засіб для заохочення та сприяння відповідній поведінці представників певної професії.

Можна виділити чотири моделі взаємовідносин державного апарату із саморегулятивними утвореннями:

— обов'язкове саморегулювання — уряд делегує певні регуляторні повноваження саморегулятивним інститутам;

— санкціоноване регулювання — уряд погоджує правила, розроблені саморегулятивними групами;

— добровільне саморегулювання — представники певної галузі чи професії ініціативно створюють спільні стандарти поведінки на ринку без будь-якої участі уряду;

— "вимушене" саморегулювання — запровадження саморегуляції учасниками певного ринку як відповідь на зростаючу загрозу виникнення "небажаного" державного регулювання [4, с. 305].

Остання модель характерна для ринків, які є відносно новими та лише формуються. Наприклад, на сьогодні це можуть бути ринки криптоактивів та краудфандингу.

В основі саморегуляції лежить ідея про те, що учасники подібних утворень як ніхто інший володіють достатньою кількістю знань та досвіду щодо особливостей функціонування певної галузі, та можуть більш оперативно та гнучко реагувати на ринкові виклики, ніж державні регулятори. Це є особливо характерним для сучасних ринків капіталу, які демонструють динамічне поєднання різноманітних фінансових інструментів та ІТ-технологій.

Окрім цього мотивацію запровадження саморегулятивних структур можна пояснити такими факторами. По-перше, саморегуляція дозволяє економити бюджетні фонди, дозволяючи урядовим регуляторам концентрувати зусилля на більш пріоритетних та ширших питаннях. Поєднання ресурсів держави та приватного сектору (СРО) є особливо важливим для великих, складних за своєю структурою ринків капіталу, оскільки ефективне регулювання останніх потребує значних зусиль. Перевірка та аналіз регулярної звітності та онлайн-моніторинг ринкових торгів — завдання, вирішення якого потребує команди досвідчених фахівців та значних ресурсів для технічного забезпечення їх роботи. Якщо регулятор може покладатися на біржучи чи іншу СРО щодо нагляду за діяльністю торговців фінансовими інструментами, то він може зосередити більше ресурсів на виявленні основних системних ризиків та реагуванні на інші пріоритети поза сферою саморегулювання [5, с. 15].

По-друге, СРО не лише оприлюднюють та забезпечують дотримання галузевих стандартів, вони також проводять тренінги, готують ринкові огляди та звіти, навчальні матеріали та посібники, де враховані всі актуальні проблеми галузі.

По-третє, СРО виступають майданчиками для арбітражу та посередництва, що дозволяє вирішувати конфлікти за участю членів без необхідності судових розглядів. Нарешті, СРО можуть слугувати своєрідними репозитаріями або "сховищами" інституційних знань та кадрів для державних регуляторів [6].

Історично на ринках капіталу саморегуляція виникла з необхідності узгодження взаємовідносин учасників біржових торгів. Як наслідок, традиційним проявом СРО стали саме фондові біржі, що історично утворювались як "закриті приватні клуби" дилерів цінних паперів. У США біржі як регулятори ринкових відносин виникли

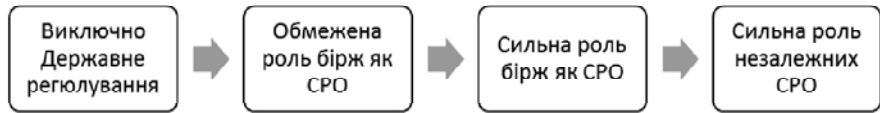

Рис. 1. Моделі регулювання ринків капіталу за рівнем саморегуляції

навіть раніше, ніж державний регулятор — Комісія із цінних паперів та бірж.

Класичний алгоритм повноцінного саморегулювання передбачає:

— обов'язкове членство брокерів-дилерів хоча б в одній СРО;

— справедливе представлення всіх членів СРО в його органах управління;

— СРО зобов'язуються забезпечувати дотримання встановлених правил своїми членами.

Слід зазначити, що не зважаючи на популярність саморегулювання на фондовому ринку, провідна міжнародна інституція в царині контролю за ринками капіталу, а саме Міжнародна організація комісій із цінних паперів (IOSCO), не вважає його обов'язковим елементом регулятивної інфраструктури. Більше того, вона вважає, що подібні організації мають діяти обов'язково під наглядом державних органів. Так, у відповідності до Принципів та цілей регулювання ринку цінних паперів IOSCO, а саме Блок В принцип 9 Щодо саморегулювання: "Якщо в регуляторній системі використовуються СРО, які здійснюють окремі прямі повноваження з нагляду у їх відповідній сфері, такі СРО повинні підлягати нагляду державного регулятора та дотримуватись стандартів справедливості та конфіденційності при виконанні делегованих ним повноважень та обов'язків" [7, с.5].

На сьогодні домінуючою моделлю регулювання ринків цінних паперів у країнах світу є поєднання сильної державної інституції із певним рівнем саморегулювання з боку учасників ринку. При цьому вплив саме СРО відчутно відрізняється у різних юрисдикціях, утворюючи певний спектр в залежності від рівня повноважень та природи утворення СРО (див. Рис. 1).

Перша модель характеризується монополією державного регулювання, при якій біржі виконують певні наглядові функції, але не мають юридичного статусу СРО (характерна для більшості країн ЄС). Друга модель передбачає виконання СРО певних функцій нагляду за ринком та проведення лістингу (КНР). У третій моделі біржі як потужні СРО виконують розширені регулятивні функції поза їх роллю як операторів ринку (Японія, Малайзія). Й нарешті четверта модель регулювання характеризується наявністю незалежних СРО, які не є біржовими операторами, проте виконують ряд важливих регулятивних функцій (Канада, Південна Корея, США).

Різновидом останнього виду СРО можна вважати галузеві асоціації, які по своїй природі є лобістським структурами, проте розробляють та затверджують обов'язкові для виконання своїми членами стандарти та правила запровадження певних видів діяльності на ринках капіталу.

Не зважаючи на зазначені вище переваги саморегуляції, тенденцією останніх десятиріч на міжнародних ринках цінних паперів стало послаблення ролі недержавного (приватного) регулювання, особливо бірж. Це викликано рядом факторів [5, с. 12].

1. Комерціалізація біржової діяльності (перетворення бірж на прибуткові корпорації): прагнення максимізувати доходи через залучення більшої кількості емітентів та учасників торгів породжує явний конфлікт інтересів із традиційною функцією біржи як регулятора ринкових відносин.

2. Конкуренція між торговельними майданчиками: біржі вимушені змагатись за джерела доходів як в середині країни, так й поза нею, при цьому як із іншими традиційними біржами, так і з позабіржовими торговельними системами, які, як правило, не відповідають за проведення лістингу. Це в свою чергу змушує біржі, як СРО, оптимізувати витрати, що спрямовуються на виконання регулятивних функцій.

3. Питання ефективності саморегуляції в цілому: й з боку регуляторів, і з боку громадськості все більше постає питання, а чи дійсно саморегуляція сприяє забезпеченню цілісності ринку та захисту прав інвесторів. Відлуння світової фінансової кризи 2008 року у вигляді скандалів та регуляторних провалів, спонукають більше політиків сумніватися, чи саморегуляція все ще корисна та чи здатна вона відповідати сучасним доволі жорстким стандартам регуляції.

4. Посилення ролі державних регуляторів: одним із проявів глобалізації ринків капіталу є проліферація багаточисленних міжнародних стандартів та бенчмарків різних сегментів його діяльності. Відповідність цим стандартам, розроблених міжнародними організаціями на кшталт IOSCO чи групи Світового банку, найефективніше контролюється сильними, незалежними державними регуляторами. Як наслідок останні мають набагато ширшу юрисдикцію та повноваження, ніж СРО, та розглядаються як більш ефективні регулятори.

5. Консолідація державних регуляторів: менша кількість регуляторів, не залежно від того приватних чи державних, може сприяти ефективності регуляції в цілому з позиції учасників ринку. Уряди країн постійно шукають оптимальні регулятивні моделі фінансового ринку. Так, британський Орган по контролю за фінансовою діяльністю, як мега-регулятор фінансового сектору, серед іншого виконує функцію лістингу цінних паперів, що торгуються на Лондонський фондовий біржі. Функціонування мега-регулятора не обов'язково означає повне усунення саморегуляції, але роль останнього відчутно зменшується. Це особливо характерно до країн із домінуванням банківського сегменту фінансового ринку, де традиції саморегулювання не так розповсюджені, як на ринку цінних паперів. Нарешті, створення великого державного органу нагляду незмінно супроводжується розширенням його повноважень.

6. Оптимізація ресурсів. Одним із мотивів створення державного мега-регулятора є економія ресурсів на його утримання. Не виключенням із цього правила є й СРО. В країнах, де оперують декілька СРО, учасники ринку зацікавлені в їх укрупненні задля економії власних ресурсів. У результаті біржі передають деякі регулятивні повноваження іншим саморегулювальним організаціям.

На думку фахівців Інституту CFA, для того щоб СРО зберегли своє місце в екосфері сучасних ринків капіталу та продовжували вносити свій вклад в ефективне регулювання, вони мають пройти певну реорганізацію.

По-перше, покращити власну організаційну структуру, зокрема, корпоративне управління, через збільшення у виконавчих радах кількості незалежних директорів, які є фахівцями у галузі інвестування [8, с. 36].

По-друге, СРО мають зробити свою діяльність максимально прозорою з урахуванням особливостей своєї діяльності та наявних ресурсів, зокрема:

— СРО мають бути відкритими у своїй діяльності на рівні, не меншому, ніж основний державний регулятор;

— СРО мають розкривати власний механізм правозастосування та звітувати по кожному випадку застосування дисциплінарних санкцій;

— державний регулятор має володіти достатніми ресурсами, кваліфікованим персоналом та сучасними технологіями для забезпечення якісного нагляду за діяльністю СРО;

— державні регулятори можуть передати СРО повноваження щодо реєстрації професійних учасників ринку, нагляду за їх операціями та розгляду спорів між членами СРО та інвесторами [8, с.37].

Згідно українського законодавства, СРО професійних учасників ринків капіталу — це об'єднання професійних учасників ринків капіталу, що відповідає вимогам, встановленим НКЦПФР, зокрема:

— об'єднувати більше 75 відсотків професійних учасників ринків капіталу за одним з видів професійної діяльності;

— мати затверджені внутрішні документи СРО (внутрішні правила СРО, правила (стандарти) професійної діяльності на ринках капіталу, інші внутрішні документи СРО) для реалізації визначених статутом об'єднання функцій;

— керівник та заступники керівника виконавчого органу СРО, керівники структурних підрозділів СРО не можуть перебувати у трудових відносинах із членами СРО та прямо або опосередковано бути пов'язаними відносинами контролю з членами СРО, мати судимість за корисливі чи посадові злочини, не зняту або не погашену в установленому законом порядку, та повинні мати стаж роботи на ринках капіталу не менше п'яти років [9, ст. 143].

Окрім цього, СРО як об'єднання професійних учасників ринків капіталу повинно мати статус неприбуткової організації відповідно до податкового законодавства та активі у власності для забезпечення статутної діяльності в розмірі не менше 600 тис. грн

Одне об'єднання професійних учасників ринків капіталу може набути статус СРО за кількома видами професійної діяльності на ринках капіталу.

Після надання об'єднанню професійних учасників ринків капіталу статусу СРО за певним видом діяльності професійні учасники ринку, які є членами інших професійних об'єднань, зареєстрованих НКЦПФР за цим видом діяльності, повинні у тримісячний строк стати членами такої СРО та бути її членами протягом всього строку наявності в неї статусу СРО.

Відповідно до українського законодавства, СРО можуть мати такі повноваження:

1) впровадження норм професійної етики у практичній діяльності учасників об'єднання;

2) розроблення та затвердження методичних рекомендацій щодо провадження відповідного виду профе-

сійної діяльності на ринках капіталу;

3) впровадження ефективних механізмів розв'язання спорів, пов'язаних з професійною діяльністю учасників об'єднання;

4) здійснення моніторингу дотримання статуту та внутрішніх документів об'єднання його учасниками.

5) розроблення та затвердження обов'язкових для виконання членами СРО правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на ринках капіталу, крім правил (стандартів), що прямо встановлені законом;

6) розроблення заходів, спрямованих на запобігання порушенню членами СРО норм законодавства та внутрішніх документів СРО, у тому числі у разі припинення ними професійної діяльності;

7) застосування заходів дисциплінарного впливу до членів СРО у разі виявлення порушень статуту чи внутрішніх документів СРО [9, ст. 144].

При цьому зазначений перелік повноважень може бути розширений за рахунок владних повноважень НКЦПФР через прийняття відповідного рішення про делегування. Однак на сьогодні подібних рішень ухвалено не було. Для того, щоб делегування стало можливим необхідно серед іншого:

— перегляд у цілому системи регулювання ринку з чітким розмежуванням функцій та повноважень, які є виключно державними та тих, можуть будуть делеговані СРО;

— встановлення на законодавчому рівні відповідальності СРО та її посадових осіб за розголошення комерційної та конфіденційної інформації;

— відпрацювання системи контролю за реалізацією СРО делегованих повноважень та встановлення системи санкцій за порушення;

— система фінансування діяльності СРО з урахуванням виконання делегованих повноважень [10, с. 4].

Діючі сьогодні СРО на вітчизняному фондовому ринку представлені на рисунку 2.

Кожна з представлених вище СРО розробила та затвердила власний кодекс професійної етики. Структурно зазначені кодекси являють собою відносно невеликі за обсягом документи від до 4 (ПАРД) до 9 сторінок (УАІБ, АУФІ), що включають в себе відповідно 6 та 13 розділів. При цьому структура етичних кодексів УАІБ та АУФІ майже ідентична. Всі три СРО прийняли відповідні документи між 2020 та 2021 роками.

Етичні кодекси УАІБ та АУФІ призначені для забезпечення виконання членами Асоціації своєї професійної діяльності, реалізації повноважень Асоціації на основі дотримання високих етичних стандартів з метою формування довіри суспільства до фінансового ринку та інвестиційної професії (діяльності з управління майном на фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій із нерухомістю) [11, с. 2]. Захист прав та інтересів інвестора (довірителів) є найважливі-

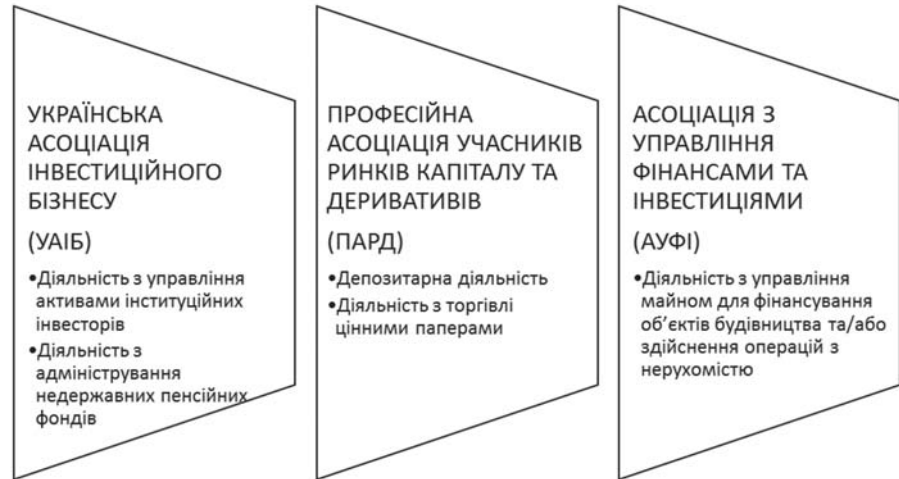

Рис. 2. СРО ринків капіталу України

Таблиця 1. Порівняльний аналіз етичних принципів кодексів етики СРО ринків капіталу України та Інституту CFA

Принцип (стандарт)*	Організація			
	АУФІ	ПАРД	УАІБ	Інститут CFA
Об'єктивність	*	*	*	*
Професіоналізм	*	*	*	*
Компетентність	*	*	*	*
Клієнтоорієнтованість	*	*	*	*
Справедливість	*	*	*	*
Дотримання вимог законодавства	*	*	*	*
Управління ризиками та комплаєнс	*	*	*	*
Прозорість професійної діяльності	*	*	*	*
Доброочесність	*	*	*	*
Конфіденційність	*	*	*	*

*За основу взяті формулювання із кодексів етики УАІБ та ПАРД.

Джерело: складено авторами на основі відповідних Кодексів.

шим принципом усієї діяльності асоціацій та їх членів і, таким чином, основою Етичних кодексів [12, с. 2].

Мета кодексу ПАРД більш лаконічна й полягає у встановленні вимог, спрямованих на підвищення довіри та ефективної взаємодії між членами ПАРД, а також на підвищення довіри до членів з боку їх клієнтів [13, с. 1]. Звертає на себе увагу пріоритет щодо регламентування відносин саме між членами асоціації та відсутність згадки про "наріжний камінь" регулювання інвестиційного ринку — захисту прав інвесторів.

Кожен із кодексів етики містить розділ, присвячений принципам етичної поведінки членів асоціації з їх детальним описом. Порівняльна характеристика принципів, наведених в етичних кодексах СРО, зі стандартами професійної поведінки Інституту CFA (одного із провідних закладів у сертифікації інвестиційних фахівців у світі) наведена у таблиці 1.

При проведенні аналізу за основу взяті принципи, вказані у кодексах ПАРД та УАІБ, оскільки вони тотожні. Формулювання у кодексі АУФІ можуть мати незначну відмінність, як по формі так й за змістом. До прикладу, принцип "професіоналізм" відповідно до кодексів ПАРД та УАІБ полягає у сумлінному, компетентному, вчасному і відповідальному виконанні службових обов'язків [11, с. 3; 13, с. 1]. Тоді як у кодексі АУФІ використовують наступне формулювання: "для забез-

печення високого рівня надання послуг члени Асоціації залучають до виконання робіт та надання послуг кваліфікованих фахівців. Члени Асоціації на постійній основі забезпечують виконання заходів, спрямованих на підтримку та підвищення рівня кваліфікації та професіоналізму своїх співробітників" [12, с. 4].

Для порівняння стандарт професійної поведінки CFA Institute містить чотири складових: знання законодавства; незалежність та об'єктивність; утримання від навмисного спотворення фактів; утримання від неправомірної поведінки [14].

По-різному трактується також принцип доброчесності. Так, члени ПАРД та УАІБ повинні утримуватись від свідомих дій, які завдадуть шкоди іншим через обман, шахрайство, маніпулювання, шантаж; не робити свідомого приховування чи викривлення інформації; не приховувати фактів неетичної поведінки свого персоналу або інших членів [11, с. 3; 13, с. 2]. Тоді як в АУФІ в рамках цього принципу серед іншого члени асоціації "виходять з того, що важливим є не лише результат, а й шляхи і способи його досягнення, які мають відповідати високим етичним нормам" [12, с. 3].

Кодекс CFA Institute в свою чергу, не розкриває визначення поняття "доброчесність", натомість у стандартах професійної поведінки наводяться конкретні порушення доброчесності, які є неприпустимими для етичної особи: "...заборонено вдаватися до будь-яких професійних дій, які є нечесними, шахрайськими чи обманними, а також вчиняти будь-яку дію, яка матиме негативний вплив на їхню професійну репутацію, доброчесність або компетентність" [15, с. 29].

Кодекси УАІБ та АУФІ мають розділи, присвячені рекомендаціям щодо дотримання певних принципів: доброчесності, професіоналізму та компетентності, прозорості професійної діяльності. Документ ПАРД такої інформації не містить.

Деякі принципи етичної поведінки, які фігурують в кодексах зарубіжних професійних асоціацій, у документах вітчизняних СРО згадуються в контексті інших розділів. Наприклад, розкриття конфлікту інтересів, заборона інсайдерської торгівлі та маніпулювання ринком, відповідальність за підлеглих, репутація асоціації чи професії, репутація роботодавця. Так, розділ VIII Кодексів УАІБ та АУФІ містить норму, що забороняє членам брати участь у діях, спрямованих на викривлення цін чи завищення обсягів торгів (цін та заниження строків введення об'єктів нерухомості в експлуатацію) з метою введення учасників ринку в оману. Як не дивно кодекс ПАРД, об'єднання інвестиційних фірм не містить заборон чи закликів не приймати участі у ринкових маніпуляціях.

Важливим елементом будь-якого кодексу етики є механізм контролю за виконанням його вимог та заходи впливу у випадку їх порушення. Кодекси ПАРД й УАІБ передбачають здійснення керівництвом СРО нагляду та контролю за дотриманням членами та їх персоналом вимог кодексів шляхом проведення моніторингу наявності у членів відповідних внутрішніх документів з питань стандартів етичної поведінки та професійної етики. Норми кодексу АУФІ є ще більш ліберальними й покладаються у питаннях моніторингу дотримання етичних норм виключно на так званий самоконтроль членів асоціації [11; 12; 13].

Для порівняння положення етичних кодексів деяких іноземних СРО окрім регулярного аудиту членів органами СРО містять й інші способи моніторингу. Так, кодекси можуть вимагати подачі регулярної інформації відносно дотримання норм кодексу та зобов'язання членів щодо повідомлення СРО про порушення з боку інших членів асоціації [4, с. 320].

Кодекси вітчизняних СРО не містять положень щодо заходів впливу, але посилаються на інші внутрішні документи організацій. Так, Положення про членство в ПАРД за порушення внутрішніх документів організацій, зокрема кодексу етики, передбачає письмове попередження, тимчасове припинення членства та виключення із членів ПАРД [16, с. 6].

ВИСНОВОК

В Україні законодавством встановлено модель регулювання ринків капіталу, яка передбачає поєднання елементів державного та саморегулювання. Як і в переважній більшості юрисдикцій світу національне законодавство надає провідну роль державному інституту — Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. Ринкові оператори, що діють в країні, не виконують саморегулятивних функцій. Останні зосереджені у відповідних СРО, що за змістом є профільними галузевими асоціаціями та об'єднують учасників ринку за певними напрямками професійної діяльності. Діючі саморегулятивні організації (АУІБ, ПАРД та АУФІ) зобов'язують усіх своїх членів дотримуватись етичних професійних норм, затверджених відповідними етичними кодексами. За формою та змістом вказані документи в цілому відповідають аналогам іноземних профільних асоціацій, оперуючи загальноприйнятими принципами етики в галузі інвестування. В той же час, потребують подальшого вдосконалення механізми практичної реалізації норм вказаних кодексів, особливо в частині моніторингу порушень.

Література:

1. Longstaff S., Whitaker V., Trust, Legitimacy & The Ethical Foundations Of The Market Economy. The Ethics Centre. 2018. URL: https://ethics.org.au/wp-content/uploads/2019/02/The-Ethics-Centre_180410-on-trust-and-legitimacy.original.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
2. Beese C. J. The role of ethics in protecting the U.S. capital markets U.S. Securities and exchange commission. 1993. URL: <https://www.sec.gov/news/speech/1993/113093beese.pdf>. (дата звернення: 20.12.2023).
3. Dombalagian O. H. Self and Self-Regulation: Resolving the SRO Identity Crisis. Brooklyn Journal of Corporate, Financial & Commercial Law. 2007. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/228599252.pdf>
4. Odorovic, A. Wenzlaff, K. The joint production of confidence — self-regulation in European crowdfunding markets. Baltic Journal of Management. 2020. Vol. 15, No. 2, pp. 303—331. <https://doi.org/10.1108/BJM-04-2019-0119>
5. Carson, John W., Self-Regulation in Securities Markets. World Bank Policy Research Working Paper. № 5542, (January 1, 2011) SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1747445>
6. Giancarlo C. J., Bahlke C. G., Pittman G. E. Peer-to-Peer Governance: Why Cryptocurrency SROs Can Work.

Bloomberg Law. 2021. URL: <https://news.bloomberglaw.com/securities-law/peer-to-peer-governance-why-cryptocurrency-sros-can-work>.

7. Objectives and Principles of Securities Regulation. INTERNATIONAL ORGANIZATION OF SECURITIES COMMISSIONS. 2017. URL: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD561.pdf>. (дата звернення: 12.12.2023).

8. Rittenhouse L. Self-regulation in the securities markets. CFA Institute. 2013. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/position-paper/self-regulation-in-securities-markets-transitions-new-possibilities.ashx>

9. ст. 143 Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 15.01.2024).

10. Отченаш К. Г., Фролова Т. О. Державне регулювання та саморегулювання у фінансовому секторі. Ефективна економіка. 2014. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_9_22. (дата звернення: 20.01.2024).

11. Етичний кодекс Української асоціації інвестиційного бізнесу. УАІБ. 2021. URL: <https://www.uaib.com.ua/about-uaib/internal-docs/statut/etichniy-kodeks-ukrajinskoji-asociacii-investiciynogo-biznesu>. (дата звернення: 19.01.2024).

12. Організаційні документи FIMA. Асоціація з управління фінансами та інвестиціями. 2020. URL: <https://fima.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/kodeks-prof.etyky.pdf>. (дата звернення: 19.01.2024).

13. Кодекс професійної етики членів ПАРД. ПАРД. 2021. URL: <https://www.pard.ua/uploads/documents/51263568655fb.pdf>. (дата звернення: 19.01.2024).

14. Кодекс етики та стандарти професійної поведінки. CFA Institute. 2014. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/code/code-ethics-standards/translation/ukrainian-code.ashx>

15. Хохлов В. Огляд кодексів етики у фінансово-інвестиційній галузі: аналіз особливостей та спільні риси. Проект USAID "Трансформація фінансового сектору. НКЦПФР. 2020. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/ohliad-kodeksiv-etyky.pdf>. (дата звернення: 18.01.2024).

16. Положення про членство в ПАРД. ПАРД. 2022. URL: <https://www.pard.ua/uk/about/documents/>. (дата звернення: 25.01.2024).

References:

1. Longstaff, S. and Whitaker, V. (2018), "Trust, Legitimacy & The Ethical Foundations Of The Market Economy", The Ethics Centre, available at: https://ethics.org.au/wp-content/uploads/2019/02/The-Ethics-Centre_180410-on-trust-and-legitimacy.original.pdf (Accessed 15 December 2023).

2. Beese, C. J. (1993), "The role of ethics in protecting the U.S. capital markets", U.S. Securities and exchange commission, available at: <https://www.sec.gov/news/speech/1993/113093beese.pdf>. (Accessed 20 December 2023).

3. Dombalagian, O. H. (2007), "Self and Self-Regulation: Resolving the SRO Identity Crisis", Brooklyn

Journal of Corporate, Financial & Commercial Law. vol. 1, no. 2, pp. 315—353, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/228599252.pdf>

4. Odorovi?, A. and Wenzlaff, K. (2020), "The joint production of confidence — self-regulation in European crowdfunding markets", Baltic Journal of Management, vol. 15, no. 2, pp. 303—331, available at: <https://doi.org/10.1108/BJM-04-2019-0119>

5. Carson, J. W., (2011), "Self-Regulation in Securities Markets", World Bank Policy Research Working Paper, vol. 5542, available at: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1747445>

6. Giancarlo, C. J., Bahlke, C. G. and Pittman, G. E. (2021), "Peer-to-Peer Governance: Why Cryptocurrency SROs Can Work", Bloomberg Law, available at: <https://news.bloomberglaw.com/securities-law/peer-to-peer-governance-why-cryptocurrency-sros-can-work>.

7. INTERNATIONAL ORGANIZATION OF SECURITIES COMMISSIONS (2017), "Objectives and Principles of Securities Regulation", available at: <https://www.iosco.org/library/pubdocs/pdf/IOSCOPD561.pdf> (Accessed 12 December 2023).

8. Rittenhouse, L. (2013), "Self-regulation in the securities markets". CFA Institute, available at: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/article/position-paper/self-regulation-in-securities-markets-transitions-new-possibilities.ashx>

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On capital markets and organized commodity markets" Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Accessed 15 January 2024).

10. Otchenash, K. H. and Frolova, T. O. (2014), "Government regulation and self-regulation in the financial sector", Efektyvna ekonomika, vol. 9, pp. 1—5, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_9_22. (Accessed 20 January 2024).

11. UAIB (2021), "Ukrainian association of investment business Code of Ethics", available at: <https://www.uaib.com.ua/about-uaib/internal-docs/statut/etichniy-kodeks-ukrajinskoji-asociacii-investiciynogo-biznesu> (Accessed 19 January 2024).

12. FIMA (2020), "Finance and Investment Management Association internal documents", available at: <https://fima.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/kodeks-prof.etyky.pdf> (Accessed 19 January 2024).

13. PARD (2021), "Professional Ethics Code of PARD members", available at: <https://www.pard.ua/uploads/documents/51263568655fb.pdf> (Accessed 19 January 2024).

14. CFA Institute (2014), "Code of Ethics and Standards of Professional Conduct", available at: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/code/code-ethics-standards/translation/ukrainian-code.ashx>

15. Khokhlov, V. (2020), "Review of codes of ethics in the financial and investment industry: analysis of common features", Project USAID "Financial Sector Transformation", NSSMC, available at: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/ohliad-kodeksiv-etyky.pdf> (Accessed 18 January 2024).

16. PARD (2022), "PARD membership statement", available at: <https://www.pard.ua/uk/about/documents/> (Accessed 25 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.

Л. А. Приступа,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та фондового ринку, Хмельницький національний університет
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-0654>

Р. М. Опальчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-3733-8182>

Г. П. Гончар,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін,
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу,
Західноукраїнський національний університет
ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0002-1484-1666>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.118

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ В СТРАХОВІЙ ІНДУСТРІЇ: ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ, ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА БЛОКЧЕЙНУ

L. Prystupa,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking, Insurance and Stock Market, Khmelnytskyi National University
R. Opalchuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Banking and Insurance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
H. Honchar,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Fundamental and Special Disciplines, Chortkiv Educational
and Research Institute of Entrepreneurship and Business of West Ukrainian National University

TRENDS AND INNOVATIONS IN THE INSURANCE INDUSTRY: IMPACT OF TECHNOLOGY, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BLOCKCHAIN

У страховій індустрії, що постійно розвивається, поєднання технологій штучного інтелекту і блокчейн проголошує нову еру цифрової трансформації. Ці інновації змінюють традиційні процеси, пропонуючи підвищену ефективність, безпеку та прозорість. У статті визначено передумови поширення інноваційних технологій у страхову сферу. Проведено хронологічну ретроспективу поширення даних у страхуванні. Визначено етимологію поняття штучного інтелекту, проаналізовано можливості його запровадження страховиками. Систематизовано переваги від запровадження штучного інтелекту, а саме: зменшення ручних помилок, виявлення шахрайських дій, покращення обслуговування клієнтів та процедури обробки претензій.

Проаналізовано одні з перших стартапів у страхуванні, визначено результати, які вдалось досягнути від їх запровадження. Деталізовано напрямки використання штучного інтелекту в страхуванні. Досліджено можливості використання Інтернету речей для потреб страхової індустрії: створення персоналізованих продуктів, персоналізація андеррайтингу.

Розглянуто сутність та тенденції використання блокчейн технологій у страхуванні. Встановлено можливості використання системи електронного запису блокчейн для боротьби із шахрайством. Визначено місце даної технології у підвищенні точності розрахунку страхових премій. Досліджено сутність смартконтрактів, розглянуто приклад та визначено результати від їх запровадження на практиці. Визначено можливості блокчейну для розв'язання тривалих проблем щодо безпеки даних. Проаналізовано проблеми та етичні міркування, які стоять на перепоні до застосування досліджуваних технологій у страхуванні.

In the ever-evolving insurance industry, the combination of artificial intelligence and blockchain technologies heralds a new era of digital transformation. These innovations are changing traditional processes, offering increased efficiency, security and transparency. The article defines the prerequisites for the spread of innovative technologies in the insurance sector. A chronological retrospective of the distribution of data in insurance was conducted. The etymology of the concept of artificial intelligence is determined, the possibilities of its introduction by insurers are analyzed. The benefits of implementing artificial intelligence are systematized, namely: reduction of manual errors, detection of fraudulent activities, improvement of customer service and claims handling procedures.

Some of the first start-ups in insurance were analyzed, and the results that were achieved from their introduction were determined. Areas of use of artificial intelligence in insurance are detailed. The possibilities of using the Internet of Things for the needs of the insurance industry were studied: creation of personalized products, personalization of underwriting.

The essence and trends of using blockchain technologies in insurance are considered. The possibility of using the blockchain electronic record system to combat fraud has been established. The place of this technology in increasing the accuracy of calculating insurance premiums is determined. The essence of smart contracts was studied, an example was considered, and the results of their implementation in practice were determined. Blockchain's potential to solve long-standing data security challenges is identified. The problems and ethical considerations that stand in the way of the application of the researched technologies in insurance are analyzed: issues of confidentiality and data security, doubts about the validity and transparency of artificial intelligence algorithms, concerns about the possibility of mass layoffs due to the replacement of manual labor, the difficulty of understanding and interpreting the data obtained as a result of the use of artificial intelligence.

Ключові слова: страховики, штучний інтелект, інтернет-речей, блокчейн, смартконтракт, страхові премії, шахрайство, етичні міркування.

Key words: insurers, artificial intelligence, Internet of Things, blockchain, smartcontract, insurance premiums, fraud, ethical considerations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному динамічному світі, який характеризується нестабільністю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю жодна галузь не захищена від викликів, які приносять ці невизначеності. У таких умовах саме страховий сектор виступає основою фінансової безпеки для всіх учасників на ринку. Проте, для того, щоб це було можливим страхова індустрія повинна йти в ногу з часом.

Так, сьогодні страхова індустрія зіштовхується із багатьма проблемами, включаючи суворіші правила, зростання вартості капіталу, зростання конкуренції з

боку спритних технологічних компаній і нижчу віддачу від інвестованих активів. І в міру того, як конвергенція фізичної та цифрової сфер прискорюється, страховикам також доводиться боротися зі швидкими змінами очікувань клієнтів щодо персоналізованих продуктів і послуг, багатоканального залучення тощо. З огляду на ці виклики, галузь повинна наступально проводити цифрову трансформацію, щоб залишатися актуальною та життєздатною на ринку, що швидко розвивається. Традиційні бізнес-моделі та операційні моделі, що охоплюють ключові функції, такі як андеррайтинг, врегулювання претензій та обслуговування клієнтів, потребують

Рис. 1. Переваги від використання ШІ в страхуванні

Джерело: розроблено авторами на основі [5].

переосмислення. Три революційні технології — штучний інтелект (AI), Інтернет речей (IoT) і Blockchain — зокрема, можуть допомогти страховикам у цьому. Ці інноваційні технології трансформують ландшафт страхування, від видачі полісів до управління претензіями, і змінюють спосіб взаємодії страховиків із клієнтами. З огляду на вищезазначене, значної актуальності набуває необхідність вивчення технологій та інновацій в страховій сфері, які виникли під впливом штучного інтелекту та технології блокчейн.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості здійснення трансформаційних процесів в галузі страхування в умовах тотальної диджиталізації викликають вагомий інтерес з боку науковців та практиків по всьому світу. Зокрема, проблемам використання інноваційних технологій в страховій сфері присвячені праці таких вітчизняних та закордонних науковців як Мельниченко, Н. Ткаченко, Г. Тарасюк, В. Корнєєв, Л. Селіверстова, Н. Педченко, О. Тимошенко, А. Соколова, D. Mohan, L. Rixford, Faheem Shakeel, M. Carbone, D. McElhany, T. Singhel, Sh. Meghawarna та ін. Деталізоване дослідження напрямків використання технології блокчейн та штучного інтелекту у страхуванні було здійснено такими науковцями як: С. Біла, М. Пшенична, Н. Бричєєва, О. Маковоз, Н. Нагайчук, Н. Третяк, Д. Демчук та ін. Проте, не применшуючи вклад зазначених авторів, динамічність процесів у сфері дослідження формують вимогу проведення додаткових розвідок в окресленому напрямку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З урахуванням вищенаведеного, метою проведення дослідження виступає аналіз впливу сучасних технологічних досягнень на страхову індустрію крізь призму таких складових як штучний інтелект, блокчейн та Інтернет речей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Всеосяжна цифровізація всіх сфер життя та популяризація технологій штучного інтелекту протягом останніх років глибоко змінила підходи, стандарти та вимоги до здійснення діяльності всіма суб'єктами бізнес-середовища. Побудова диджиталізованого суспільства в глобальному вимірі цифрової економіки слугувала передумовою утворення цілої віхи цифрових трансформацій на рівні держав. Закономірно, що ці процеси не могли оминати й сферу страхування, яка в умовах тривалих кризових процесів, пов'язаних спочатку із глобальною пандемією, а надалі і численними військовими конфліктами по всьому світу потребувала особливої стійкості [1].

Так, якщо до 2018 року страхова галузь значною мірою залежала від застарілих даних і систем, то вже в останній роки новітні технології почали активно запроваджуватись. Зокрема, починаючи з 2018 року могли спостерігати зростання впровадження технологій блокчейн, вдосконалення систем штучного інтелекту та оцифрування страхових даних істрахової інфраструктури. Проте, перш ніж перейти до безпосереднього розгляду останніх тенденцій та інновацій у страховій сфері, пропонуємо детально визначити, що собою являють зазначені технології [2].

Категорія "штучний інтелект" була вперше застосована в 1955 році комп'ютерним науковцем Джоном Маккарті, який трактував її як "дослідження та розробка створення інтелектуальних машин"[1]. Насправді ж дослідження штучного інтелекту займаються побудовою алгоритмів, які дозволяють комп'ютерам виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, наприклад зорове сприйняття, розуміння природної мови та прийняття рішень. Напрямки використання технологій штучного інтелекту (ШІ) для потреб страхування починаються зі встановлення цін на страхові продукти та з'ясування того, як

залучити нових клієнтів до страхового бізнесу, щоб оптимізувати страхові витрати. Використовуючи можливості штучного інтелекту страховики отримують конкурентну перевагу та покращують взаємодію з клієнтами.

Крім того, синергія між ШІ та страхуванням полягає в здатності методів машинного навчання аналізувати величезні обсяги даних. Отримавши важливу інформацію з різноманітних джерел, таких як інформація про клієнтів, записи про претензії та історичні дані, страховики можуть краще оцінювати ризики, визначати тенденції та робити точніші прогнози. Це сприяє підвищенню точності андеррайтингу (процесу визначення, аналізу, оцінки ризиків та визначення можливості страхування, відбору оптимального типу страхового покриття та перевірки відповідності ризиків збалансованості страхового портфеля) та дозволяє компаніям розробляти індивідуальні продукти, які відповідають унікальним потребам їхніх клієнтів [3].

Наприклад, алгоритми штучного інтелекту можуть аналізувати джерела даних клієнтів, щоб виявити закономірності та кореляції, які традиційні методи андеррайтингу можуть пропустити. Це дозволяє компаніям пропонувати індивідуальні поліси, які краще відповідають потребам і профілям ризиків окремих страхувальників. Використовуючи штучний інтелект, страхові компанії також можуть оптимізувати процес андеррайтингу, скорочуючи час, необхідний для оцінки ризиків і оформлення полісів.

Систематизуємо переваги від запровадження ШІ в страхуванні за допомогою рис. 1.

Передбачаючи наявність такої вагомості кількості переваг від використання ШІ в страховій діяльності починаючи з 2017 року розпочалась хвиля стартапів. Так, для прикладу 1 січня 2017 року американський стартап Lemonade повідомив про побиття світового рекорду швидкості врегулювання збитків. Так, спеціально створений компанією чат-бот за 3 секунди з моменту подачі заявки на страхове відшкодування опрацював інформацію від страхувальника, пропустив заявку через 18 алгоритмів по боротьбі зі страховим шахрайством, підтвердив випалу та здійснив перерахування суми відшкодування з повідомленням про це клієнта.

Паралельно із цим, також у США, було запущено страховий стартап Metromile. Компанія пропонувала клієнтам придбати поліс КАСКО з нетривіальною бізнес-моделлю. Її суть полягала в тому, що клієнт купує так звану "підписку" на страхове покриття з фіксованим внеском в сумі 30 доларів США, а після завершення місячного періоду оплачує тільки за кілометри, які він проїхав. Щоб дана модель була життєздатною — необхідно два технологічні рішення: невеликий пристрій, який підключається до порту OBD-II і який моніторить пробіг автомобіля. Другий — мобільний додаток, який синхронізується із першим пристроєм і дає змогу клієнту моніторити статистику та тримати під контролем вартість своєї страховки [6].

Зараз обсяги використання штучного інтелекту у страховій діяльності в 1000 разів вище ніж 5—7 років на-

зад. Цьому в тому числі посприяли й кризові явища, пов'язані з пандемією корона вірусної інфекції COVID-19, яка завдала дуже вагомому удару по страховій індустрії. Розглянемо детальніше напрямки використання ШІ в сучасному страхуванні:

1. Забезпечення гнучкого та масштабованого андеррайтингу через використання когнітивного штучного інтелекту. Історично склалось так, що страховики були змушені покладатись на математиків для вимірювання ризику і формування ставок страхових премій для андеррайтингу полісів, які б забезпечували раціональні рівні виплат без завдання шкоди фінансовій стабільності компаній. Зараз це змінилось, оскільки різні аспекти штучного інтелекту, включаючи машинне навчання, обробку природної мови та текстову аналітику, а також аналіз аудіо, зображень і відео, ефективно справляються з математичними, логічними або повторюваними завданнями.

Багато провідних страхових компаній використовують алгоритми машинного навчання (МН) і вдосконалену аналітику даних, щоб отримувати величезні обсяги інформації, зібраної з різних джерел, для підвищення точності розрахунку ризику. Інструменти МН, які швидко агрегують і аналізують масивні набори даних, зібрані за допомогою телематики, Інтернету речей, соціальних мереж, дронів, а також МІВ, DMV та інших звичайних зовнішніх систем сторонніх розробників, також забезпечують ефективне виявлення шахрайства та перехресні продажі. Тим часом текстова аналітика та NLP дають страховим компаніям можливість переосмислити взаємодію з клієнтами, вбудовуючи різноманітні функції самообслуговування в клієнтські портали та мобільні програми. NLP також сприяє обслуговуванню клієнтів наступного покоління з роботизованими агентами-розмовниками або чат-ботами, які використовують інформацію, керовану штучним інтелектом, для вирішення індивідуальних запитів клієнтів [7].

Третій важливий спосіб, за допомогою якого штучний інтелект у страхуванні трансформує галузь, — це аналіз аудіо, зображень і відео, за допомогою якого страховики тепер можуть точно та швидко обробляти та врегулювати претензії для підвищення рівня задоволеності клієнтів. Наприклад, хтось, хто має поліс автомобільного страхування, може миттєво подати претензію у разі аварії через свій мобільний додаток, завантаживши фотографії нещасного випадку. Алгоритми самонавчання, які були запрограмовані для збору відповідних даних, пов'язаних із претензіями, із зображень, можуть потім точно оцінити ступінь пошкодження та автоматизувати процес оцінки претензій.

2. Інтернет речей (IoT) стимулює динамічне ціноутворення ризику. У світі гіперз'єднаних обсяг даних, який можна проаналізувати для визначення цінних ризиків, генерується з безпрецедентною швидкістю. У міру того, як смартфони на основі датчиків, портативні пристрої та "розумні" домашні пристрої стають популярнішими, Інтернет речей, межі використання якого постійно розширюються, надає страховикам численні можливості для бізнесу.

Збираючи корисну інформацію з багатовимірних даних споживачів, страховики можуть створювати точніші актуарні моделі для персоналізації андеррайтингу. Наприклад, вони могли б використовувати поведінкові та контекстні дані клієнтів у режимі реального часу замість проксі-індикаторів, таких як кредитні рейтинги, для розробки високоякісних динамічних профілів ризику [8].

Іншим напрямком використання Інтернету речей у страхуванні може бути створення персоналізованих продуктів і послуг. Автостраховики можуть запустити індивідуальні страхові продукти на основі використання (UBI), за якою манера водіння окремих осіб впливатиме на розмір знижки при придбанні полісу. Таким чином, якщо страхувальник їде необережно, датчики, розміщені в автомобілі, швидко виявляють і передають те ж саме на платформу IoT страховика для відповідного збільшення премії.

Метт Полл, виконавчий директор британської страхової компанії Neos, зазначає, що його фірма використовує IoT для моніторингу підключених пристроїв на предмет серйозних загроз для будинку, таких як пожежа та крадіжка, у режимі реального часу та негайно сповіщає клієнтів у разі будь-якого інциденту. Нарешті, страховики можуть використовувати IoT для інновацій у своїх бізнес-моделях, створюючи нові послуги, такі як сповіщення про технічне обслуговування транспортних засобів, відновлення транспортних засобів та екстрена допомога на дорозі [9].

У той час як ШІ та IoT вже забезпечують бізнес-результати для страховиків, додатки блокчейн у галузі знаходяться на початковій стадії. Перш ніж перейти до безпосереднього розгляду особливостей використання даної технології в страховій індустрії пропонуємо визначити, що собою являє дане поняття. Отже, технологія блокчейн — це децентралізована захищена форма спільного ведення записів між блоками інформації, які "з'єднані" разом. Попри те, що багато страхових компаній працюють по-старому, ті, хто пристосовується до технології блокчейн, отримують багато переваг, особливо у частині виявлення шахрайства та зменшення ризиків [9].

Система електронного запису блокчейн може бути використана для боротьби з шахрайством між страховиками. Сучасні системи боротьби з шахрайством є дорогими та неефективними, оскільки страховики не мають доступу до даних рахунків інших страховиків. Спільна страхова мережа може допомогти страховикам легше виявляти шахрайство. Згідно із даними опитування щодо страхування, опублікованими журналом Forbes респонденти вважають, що вдосконалені методи виявлення шахрайства можуть зменшити загальні витрати на подання позовів на 5%. Для прикладу витрати на позови для страховиків майнового страхування можуть бути величезними, і зниження на 5% здійснює великий вплив на прибутковість.

Окрім того, споживачі отримують точнішу політику щодо страхових премій. Експерти компанії CGInsights стверджують, що "дозволяючи страхувальникам і страховикам відстежувати та керувати фізичними активами в цифровому вигляді, технологія блокчейн може кодифікувати бізнес-правила та автоматизувати обробку

претензій за допомогою смартконтрактів, водночас забезпечуючи постійний контрольний слід" [9].

Так, під впливом технології блокчейн відбувається запровадження смартконтрактів у рамках яких авторизується забезпечення дотримання їх умов. Ці самовиконувані контракти діють на основі заздалегідь визначених умов, забезпечуючи безперебійне та прозоре виконання політики страхової компанії. Це стосується і зазначеної нами вище автоматичної обробки претензій, адже смартконтракти можуть автоматично виконувати платежі, коли ініціюються заздалегідь визначені події. Відтак, пришвидшується не лише процес врегулювання, але й виводиться на перший план безпрецедентний рівень ефективності та прозорості.

Яскравим прикладом практичного застосування смарт-контрактів є досвід діяльності страхової компанії WorldCover (США), де було створено поліси страхування врожаю на базі Blockchain для бідних фермерів у Гані, Кенії та Уганді. Відповідно до так званої "параметричної" схеми страхування, система використовує сторонні джерела, такі як супутникові зображення високої роздільної здатності та наземні датчики, щоб виявляти дані про кількість опадів і ріст рослин у режимі реального часу. У разі виконання певних умов, таких як попередньо визначена кількість днів посухи, виплата фермерам запускається автоматично без необхідності ручної оцінки, паперової роботи чи прийняття рішень. А для того, щоб обробка платежів була легкою для клієнта, претензія врегулюється за допомогою послуг мобільних грошових переказів.

Крістофер Шихан, засновник і генеральний директор WorldCover, каже, що його фірма використала машинне навчання та блокчейн, щоб сприяти "дуже дешевій" обробці даних і надати "справді простий" продукт страхування врожаю з доступними преміями.

Властиві характеристики блокчейн розв'язують давні проблеми щодо безпеки даних. Технологія децентралізованої та розподіленої книги забезпечує безпеку та незмінність даних, зменшуючи ризик несанкціонованого доступу або втручання. Прозорі та незмінні записи в блокчейні сприяють запобіганню шахрайства, створюючи незмінний контрольний слід. Цей надійний механізм захисту підвищує довіру між страховиками та страхувальниками.

Важливою характеристикою блокчейн технологій є те, що вони дозволяють усунути потребу в посередниках і центральних органах влади, зменшуючи адміністративні витрати в процесах страхування. Децентралізована книга забезпечує єдину версію істини, підвищуючи загальну операційну ефективність. Оптимізовані процеси поширюються на різні аспекти страхових операцій, від оформлення полісів до врегулювання претензій. Усунення посередників призводить до економії коштів, а підвищення ефективності передається як страховикам, так і страхувальникам.

Хоча переваги інноваційних технологій в страхуванні значні, його впровадження також створює певні проблеми та етичні міркування. Однією з ключових проблем у застосуванні штучного інтелекту в страхуванні є турбота про конфіденційність і безпеку даних. Оскільки страховики збирають величезні обсяги даних

про клієнтів, забезпечення конфіденційності та безпеки даних стає першорядним, тому вони повинні впроваджувати надійні заходи кібербезпеки та етичні методи обробки даних, щоб захистити конфіденційну інформацію клієнтів від зловмисників. Це включає шифрування даних, впровадження контролю доступу та регулярний моніторинг будь-яких потенційних порушень. Дуже важливо бути прозорим для своїх клієнтів щодо практики збору даних, забезпечуючи отримання від них інформованої згоди та дотримання відповідних норм захисту даних [10].

Окрім питань конфіденційності та безпеки даних, не можна не помічати етичні наслідки ШІ у страхуванні щодо упередженості та прозорості. Відтак, перед запровадженням технології в практику діяльності страховим компаніям необхідно остаточно перекоонатись, що алгоритми штучного інтелекту є справедливими, прозорими та вільними від упереджень. Використання штучного інтелекту в процесах прийняття рішень, особливо тих, що стосуються ціноутворення, андеррайтингу та позовів, необхідно ретельно контролювати, щоб уникнути дискримінаційної практики. Прозорість у поясненні того, як приймаються рішення, керовані штучним інтелектом, має вирішальне значення для зміцнення довіри між зацікавленими сторонами.

Впровадження штучного інтелекту в страхування також викликає занепокоєння щодо можливості масових звільнень працівників. Оскільки системи штучного інтелекту стають більш досконалими та здатними виконувати завдання, які традиційно виконуються людьми, існує побоювання, що певні робочі ролі можуть застаріти. Для страховиків важливо активно розв'язувати цю проблему шляхом перекваліфікації та підвищення кваліфікації своїх працівників, гарантуючи, що вони мають необхідні навички для роботи разом із системами ШІ.

Складність систем штучного інтелекту створює проблеми з точки зору розуміння та інтерпретації їхніх рішень. Необхідно володіти чітким розумінням, як працюють алгоритми штучного інтелекту, і вміти пояснювати обґрунтованість рішень, керованих штучним інтелектом, клієнтам і регуляторам. Це вимагає постійного моніторингу та аудиту систем ШІ, щоб перекоонатися, що вони функціонують належним чином і відповідають етичним принципам.

Нарешті, швидкий розвиток технології штучного інтелекту також викликає занепокоєння щодо можливості неправильного використання або настання небажаних наслідків. Для нівелювання даної проблеми потрібно встановити чіткі рамки управління та етичні принципи для розробки та розгортання систем ШІ. Це включає проведення ретельної оцінки ризиків, забезпечення дотримання правових і нормативних вимог, а також регулярний перегляд і оновлення систем ШІ для розв'язання будь-яких етичних проблем, які виникли [11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи проведене дослідження, можемо сформулювати висновки, що бізнес-імперативи та ди-

намічні вимоги клієнтів роблять критично важливим для страховиків використання у своїй діяльності передових технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей і блокчейн. Рівноцінне використання у всьому ланцюжку створення вартості зумовлює значне підвищення якості роботи страховиків та дозволяє суттєво підвищити їх прибутковість. Крім того, інновації впливають на зменшення рівня ручних помилок, швидкість виявлення та попередження шахрайських дій, покращення швидкості та якості обслуговування клієнтів, а також швидкість задоволення претензій.

Окрім значних переваг, використання штучного інтелекту, Інтернету речей і блокчейну супроводжується рядом проблем і побоювань, зокрема: заміни працівників штучним інтелектом, складність розуміння та інтерпретації рішень, прийнятих з його використанням, а також занепокоєння щодо можливості неправильного використання або настання небажаних наслідків. Проте досвід показує, що ті, страховики, які демонструють спритність і готовність навчатись на шляху цифрової трансформації, отримують багаті дивіденди. Ті ж хто вирішив бути обережним і чекати слушного часу, ризикують залишитися далеко позаду.

Література:

1. Пшенична М. Технології штучного інтелекту в страховій індустрії України: аналіз тенденцій та перспектив розвитку. Цифрова економіка та економічна безпека. 2023. № 6 (06), С. 92—96. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>.
2. Blockchain, AI, and Digitalization: FutureTechs' Impact on Insurance. Website Solartis (n.d.). URL: <https://www.solartis.com/blog/blockchain-ai-and-digitalization-for-insurance> (дата звернення 02.03.2024).
3. Андеррайтинг (страхування). Вікіпедія. 2023. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Андеррайтинг_\(страхування\)#:~:text=Андеррайтинг%20\(у%20страхуванні\)%20-%20комплексна,відповідності%20ризиків%20збалансованості%20страхового%20портфеля](https://uk.wikipedia.org/wiki/Андеррайтинг_(страхування)#:~:text=Андеррайтинг%20(у%20страхуванні)%20-%20комплексна,відповідності%20ризиків%20збалансованості%20страхового%20портфеля) (дата звернення 02.03.2024).
4. Kvartalnyi N. Exploring AI Use Cases in Insurance. Website inoXoft. 2023. URL: <https://inoxoft.com/blog/exploring-ai-use-cases-in-insurance/> (дата звернення 02.03.2024).
5. Вплив технологій штучного інтелекту на розвиток страхування. Приклади застосування AI. Website Forinsurer. URL: <https://forinsurer.com/news/23/06/08/42740> (дата звернення 03.03.2024).
6. Штучний інтелект у страхуванні. Website parasol.ua. 2017. URL: <https://parasol.ua/ua/news/auto-insurance/iskusstvenniy-intellekt-v-strahovanii> (дата звернення 03.03.2024).
7. Shakeel F. Insurance disrupted: How AI, IoT, and Blockchain are Transforming Insurance Processes. Website Damco Group. 2023. URL: <https://www.damco-group.com/blogs/insurance-disrupted-how-ai-iot-and-blockchain-are-transforming-insurance-processes/> (дата звернення 03.03.2024).
8. Liguori G. Blockchain and Generative AI: Transforming the Finance and Insurance Industries. Website Medium. 2023. URL: <https://ingliguori.medium.com/blockchain-and-generative-ai-transforming-the-finance->

and-insurance-industries-5cc56496065f (дата звернення 03.03.2024).

9. Singhel T. How AI, Blockchain technology are taking In dia's insurance industry to next level. The Economic Times. 2023. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/markets/stocks/news/how-ai-blockchain-technology-are-taking-indias-insurance-industry-to-next-level/articleshow/102872373.cms?from=mdr> (дата звернення 03.03.2024).

10. AI & Blockchain are Reshaping India's Insurance Industry — Details Inside. Website LinkedIn. 2023. URL: https://www.linkedin.com/company/blockchain-council?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card (дата звернення 03.03.2024).

11. Штучний інтелект в страхуванні: чого чекати від "розумних машин"? Website UNIQA. UNIQA блог. 2023. URL: <https://uniqa.ua/blog/iskusstvennyy-intellekt-v-strakhovanii-chego-zhdai-ot-umnykh-mashin/#:~:text=За%20висновками%20дослідників%2C%20впроваджуючи%20штучний,та%20допомогти%20при%20виявленні%20шахрайства> (дата звернення 03.03.2024).

References:

1. Pshenychna, M. (2023), "Technologies of artificial intelligence in the insurance industry of Ukraine: analysis of trends and development prospects", Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka, vol. 6(06), pp. 92-96. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.6-17>.

2. Website Solartis (2023). "Blockchain, AI, and Digitalization: Future Techs' Impact on Insurance", Available at: <https://www.solartis.com/blog/blockchain-ai-and-digitalization-for-insurance> (Accessed 02 March 2024).

3. Wikipedia. (2023), "Underwriting (insurance)", Available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Андеррайтинг_\(страхування\)#:~:tex=Андеррайтинг%20\(u%20страхування\)%20-%20kompleksna,vidpovidnosti%20ryzykiv%20zbalansovanosti%20strakhovoho%20portfelia](https://uk.wikipedia.org/wiki/Андеррайтинг_(страхування)#:~:tex=Андеррайтинг%20(u%20страхування)%20-%20kompleksna,vidpovidnosti%20ryzykiv%20zbalansovanosti%20strakhovoho%20portfelia) (Accessed 02 March 2024).

4. Kvartalnyi, N. (2023), "Exploring AI Use Cases in Insurance", Website inoxoft, Available at: <https://inoxoft.com/blog/exploring-ai-use-cases-in-insurance/> (Accessed 02 March 2024).

5. Website Forinsurer. (2023), "The impact of artificial intelligence technologies on the development of insurance. Examples of AI applications", Available at: <https://forinsurer.com/news/23/06/08/42740> (Accessed 03 March 2024).

6. Website parasol.ua. (2017), "Artificial intelligence in insurance", Available at: <https://parasol.ua/ua/news/auto-insurance/iskusstvennyy-intellekt-v-strakhovanii> (Accessed 03 March 2024).

7. Shakeel, F. (2023), "Insurance disrupted: How AI, IoT, and Blockchain are Transforming Insurance Processes", Website Damco Group, Available at: <https://www.damcogroup.com/blogs/insurance-disrupted-how-ai-iot-and-blockchain-are-transforming-insurance-processes/> (Accessed 03 March 2024).

8. Liguori, G. (2023), "Blockchain and Generative AI: Transforming the Finance and Insurance Industries", Website Medium, Available at: <https://ingliguori.medium.com/blockchain-and-generative-ai-transforming-the-finance-and-insurance-industries-5cc56496065f>

(Accessed 03 March 2024).

9. Singhel, T. (2023), "How AI, Blockchain technology are taking India's insurance industry to next level", The Economic Times, Available at: <https://economictimes.indiatimes.com/markets/stocks/news/how-ai-blockchain-technology-are-taking-indias-insurance-industry-to-next-level/articleshow/102872373.cms?from=mdr> (Accessed 03 March 2024).

10. Website LinkedIn. (2023), "AI & Blockchain are Reshaping India's Insurance Industry — Details Inside", Available at: https://www.linkedin.com/company/blockchain-council?trk=article-ssr-frontend-pulse_publisher-author-card (Accessed 03 March 2024).

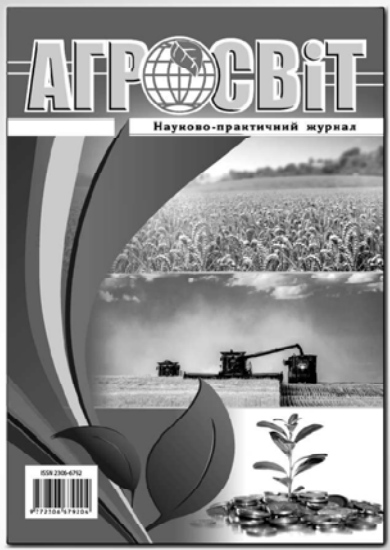
11. Website UNIQA. (2023), "Artificial intelligence in insurance: what to expect from "smart machines"?", UNIQA блог, Available at: <https://uniqa.ua/blog/iskusstvennyy-intellekt-v-strakhovanii-chego-zhdai-ot-umnykh-mashin/#:~:text=За%20висновками%20дослідників%2C%20впроваджуючи%20штучний,та%20допомогти%20при%20виявленні%20шахрайства> (Accessed 02 March 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Д. Ю. Калініченко,
к. т. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3689-3467>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.125

ФІНАНСУВАННЯ ОЧИЩЕННЯ ЗВОРОТНИХ ВОД В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПЕРЕДОВОГО ІНОЗЕМНОГО ДОСВІДУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВОДОКОРИСТУВАННЯ

D. Kalinichenko,
PhD in Technical Sciences, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCING OF WASTEWATER TREATMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF FOREIGN BEST PRACTICES IN WATER USE GREENING

Виявлено, що фінансування розбудови індустрії очищення зворотних вод в Україні має в основному поточну, а не інвестиційну спрямованість, що консервує високий рівень спрацьованості водоочисного обладнання та не забезпечує економію свіжої води. Встановлено, що зростання суми поточних витрат в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015—2020 роках в основному зумовлено індексацією видатків на утримання та експлуатацію водоочисного обладнання внаслідок посилення інфляційно-девальваційних процесів, а не внаслідок реального збільшення величини фінансового забезпечення індустрії очищення забруднених зворотних вод. Дослідження показали, що в цілому витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження у сфері очищення зворотних вод є незначними, що свідчить про низький рівень інноваційної активності у даній ланці охорони навколишнього природного середовища, а це вимагає перегляду пріоритетів інноваційного оновлення водоохоронної інфраструктури як у публічному, так і в корпоративному секторах. Доведено, що основний тягар у фінансовому забезпеченні модернізації та реконструкції каналізаційних мереж лягає на місцеве самоврядування, яке внаслідок поглиблення децентралізації та формування мережі укрупнених територіальних громад отримало додаткові фінансові та технічні можливості для зниження рівня ветхості та спрацьованості каналізаційних мереж і відповідно підвищення ефективності очищення забруднених стічних вод. Доведено необхідність перегляду пріоритетів фінансового забезпечення модернізації та реконструкції водоохоронної інфраструктури в сторону посилення інвестиційної спрямованості освоєння коштів, які спрямовуються у модернізацію водопровідно-каналізаційного та колекторно-дренажного господарства. Обґрунтовано, що ключовою ланкою модернізації та технічного переозброєння індустрії очищення зворотних вод на основі імплементації передового іноземного досвіду виступає інституціоналізація комплексу стимулюючих підойм, котрі підвищують рівень заінтересованості менеджменту підприємств-водокористувачів в запровадженні сучасних водоочисних та водозберігаючих технологій. Встановлено, що вагомий вплив на підвищення ефективності очищення зворотних вод справить імплементація у вітчизняну практику водоочистки технологій біоаугментації та акустичних нанотрубок, які активно використовуються в окремих країнах світу.

It has been found that financing the development of the wastewater treatment industry in Ukraine is mainly current rather than investment-oriented. That preserves the high level of depreciation of water treatment equipment and does not ensure the saving of fresh water. It has been established that the increase in the amount of current expenditures for wastewater treatment by all sources of financing in 2015–2020 is mainly due to the indexation of expenditures for the maintenance and operation of water treatment equipment due to the intensification of inflationary and devaluation processes, rather than a real increase in the amount of financial support for the industry of polluted wastewater treatment. The research has shown that, in general, the costs of analytical measurements, control, and laboratory research in the field of wastewater treatment are insignificant, which indicates a low level of innovation activity in this area of environmental protection. This requires a review of the priorities for innovative renewal of water protection infrastructure in both the public and corporate sectors. It is proved that the main burden of financial support for the modernisation and reconstruction of sewerage networks falls on local self-government. As a result of deepening decentralisation and the formation of a network of enlarged territorial communities, has received additional financial and technical opportunities to reduce the level of dilapidation and wear of sewerage networks and, accordingly, to increase the efficiency of polluted wastewater treatment. The necessity of revising the priorities of financial support for the modernisation and reconstruction of water protection infrastructure in the direction of strengthening the investment orientation of the use of funds allocated for the modernisation of water supply and sewerage and collector-drainage facilities is proved. It is substantiated that the key link in the modernisation and technical re-equipment of the wastewater treatment industry based on the implementation of foreign best practices is the institutionalisation of a set of incentives that will increase the level of interest of the management of water users in the introduction of modern water treatment and water saving technologies. It has been established that a significant impact on improving the efficiency of wastewater treatment will be made by the implementation of bioaugmentation and acoustic nanotubes technologies, which are actively used in some countries of the world, into the domestic water treatment practice.

Ключові слова: фінансування, поточні витрати, інвестиції, імплементація, очищення зворотних вод, водоохоронна інфраструктура.

Key words: financing, operating costs, investments, implementation, wastewater treatment, water protection infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією з найбільш складних та задаваних екологічних проблем в Україні виступає модернізація та реконструкція мереж очищення забруднених зворотних вод. Більшість галузей промислового виробництва характеризується високими питомими показниками господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу, що водночас також супроводжуються надмірними скидами забруднених зворотних вод. При повільному впровадженні систем оборотного водопостачання та сучасних технологій очищення зворотних вод у сфері промислового виробництва масово спостерігаються прецеденти виснажливого водокористування, що призводить до виснаження природних водних джерел та погіршення умов питного водоспоживання. У корпоративному та комунальному секторах спостерігається

низький рівень мотивації стосовно фінансування проєктів оновлення водоохоронної інфраструктури, що призводить до значних втрат води у системах водопостачання та забруднення водних джерел. За таких умов фактично унеможливується імплементація у вітчизняну практику очищення зворотних вод передових технологій та методів водопідготовки та водочистки, котрі продемонстрували високу ефективність в окремих країнах світу. Ключовим моментом модернізації та технічного переозброєння індустрії очищення зворотних вод на основі імплементації передового іноземного досвіду виступає інституціоналізація комплексу стимулюючих підойм, котрі підвищують рівень заінтересованості менеджменту підприємств-водокористувачів в запровадженні сучасних водоочисних та водозберігаючих технологій. В умовах загострення зовнішніх екзогенних ризиків, в першу чергу пов'язаних з загарбницькими діями російських терористів, фактор доступності якісної питної води та води для

господарських потреб виступає вагомим чинником забезпечення національної безпеки в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні проблеми стимулювання фінансування проєктів модернізації, реконструкції та технічного переоснащення систем очищення зворотних вод вже тривалий період розглядаються у працях вітчизняних вчених. Зокрема, ще у 2010 році В. Голян, Б. Самойленко та В. Битов акцентували увагу на тому, що спостерігається різний рівень частки очищеної води на очисних спорудах в загальному обсязі поданої води у мережу в розрізі економічних районів. Цей показник найвищий у Центральному, Східному та Причорноморському економічних районах. Особливо складна ситуація склалася в Карпатському та Подільському економічних районах, де частка очищеної води на очисних спорудах становить відповідно 20,1 та 48,1%. Цей факт має виступити передумовою для умонтування в національну та регіональну водну політику спонукальних підойм, які каталізують процес оновлення та розширення потужностей об'єктів водоочисної інфраструктури [1]. Така ситуація з очищення зворотних вод в останні роки ще більше ускладнилася. Рівень спрацювання водоочисного обладнання підвищився як у секторі комунального водопостачання, так і в промисловому секторі. Перманентний дефіцит інвестицій не дає можливості оновлювати системи водопідготовки та водоочистки, а також впроваджувати сучасні способи економії свіжої води.

Фінансовий дефіцит у секторі відведення забруднених зворотних вод значною мірою пов'язаний з надмірною уніфікованістю регуляторних підойм, котрі впливають на концентрацію фіскальних платежів, акумульованих внаслідок спеціального водокористування та скидів забруднюючих речовин. На думку Я. Котляревського та І. Довгої, досвід європейських країн щодо фіскального регулювання використання та охорони водних ресурсів свідчить про високий рівень диверсифікованості набору інструментів та важелів фіскального впливу на водокористувачів як в частині використання, так і відведення води. Типовою рисою системи фіскального регулювання водокористування у багатьох країнах є прив'язка акумульованих податків за використання води до фінансування об'єктів водогосподарської інфраструктури, що сприяє підвищенню техніко-технологічного рівня систем водопостачання та водовідведення [3]. Тобто обґрунтовується доцільність перерозподілу рентної плати за спеціальне використання води та екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти [2; 4] таким чином, щоб сформувати спеціальні бюджетні фонди для цільового фінансування проєктів розбудови індустрії очищення зворотних вод, а також забезпечити використання коштів цих фондів для прямого і непрямого стимулювання процесів запровадження водоощадних технологій та застосування передових технологій очищення забруднених стічних вод.

С. Харічков та Н. Андрєєва розглядають вдосконалення систем водоочистки та водоспоживання як один з пріоритетних напрямів освоєння зелених інвестицій, котрі виступають ключовою складовою забез-

печення переходу на модель низьковуглецевого розвитку [5]. Виходячи з того, що в останні роки сформувалася нова глобальна природоохоронна архітектоніка, яка передбачає формування і спрямування фінансових потоків в окремі складові системи охорони навколишнього природного середовища, зокрема у сферу очищення зворотних вод, виникає необхідність в інституціоналізації комплексу преференцій, котрі забезпечуватимуть залучення іноземних зелених інвестицій у розбудову індустрії очищення зворотних вод. Відмінність зелених інвестицій від класичних природоохоронних інвестицій полягає в тому, що зелені інвестиції спрямовуються, в першу чергу, у перепрофілювання основних бізнес-процесів, пов'язаних із залученням природної сировини до господарського обігу, а також її утилізації.

В цілому переважна більшість авторських підходів зводиться до наступного: у сфері очищення зворотних вод спостерігається багаторічний хронічний дефіцит фінансово-інвестиційного забезпечення, що не дає можливості забезпечити якісні зрушення в очищенні зворотних вод як у комунальному, так і в корпоративному секторах. У підсумку це не дає можливості забезпечити повноцінну імплементацію передового іноземного досвіду запровадження методів та технологій очищення забруднених зворотних вод.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виявлення основних тенденцій фінансування очищення зворотних вод, аналіз передового іноземного досвіду модернізації водоохоронної інфраструктури та обґрунтування пріоритетів його імплементації у вітчизняну практику водоочистки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інфраструктура очищення забруднених зворотних вод в Україні в цілому відзначається високим рівнем фізичного спрацювання, що негативним чином відображається на ефективності водоочистки. Фінансування такої інфраструктури за всіма джерелами в основному зорієнтоване на фінансове забезпечення поточних, а не інвестиційних витрат, тобто витрат, пов'язаних не з оновленням окремих інфраструктурних ланок, а з їх утриманням та експлуатацією.

Поточна спрямованість фінансування індустрії очищення зворотних вод призвела до того, що характерною рисою більшості водогосподарських комплексів промислових територій є низька частка систем оборотного водоспоживання в загальній кількості такого типу систем. Ця проблема породжена ще командно-адміністративною системою, яка культивувала безоплатність водоспоживання і не змушувала водокористувачів до впровадження перспективних технологій економії свіжої води. Впровадження систем оборотного водоспоживання не отримало належного інституціонального забезпечення як з боку представницьких, так і виконавчих органів управління, що унеможливило використання різноманітних форм економічного стимулювання поширення такого типу систем залучення водних ресурсів у господарський обіг [1]. Повільні темпи запровадження систем оборотного водопостачання консер-

Таблиця 1. Поточні витрати в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/ 2015, +/-	2020/ 2015, %
Поточні витрати в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування, млн грн	6644,3	7800,1	8065,3	9623,5	10872,7	10746,8	4102,5	161,7%
Запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес, млн грн	923,5	1019,2	957,9	1083,4	1318,3	1017,1	93,6	110,1%
Системи каналізації, млн грн	1988,5	2304,9	2329,2	2866,8	3351	3777,8	1789,3	190,0%
Очищення зворотних вод від забруднюючих речовин, млн грн	3461,2	4198,7	4428,6	5251,7	5733	5575,7	2114,5	161,1%
Усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти, млн грн	103,4	102,6	154,6	162,7	194,7	116,5	13,1	112,7%
Аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п., млн грн	77,3	90,2	86,1	104,4	113,2	140,5	63,2	181,8%
Інші витрати, пов'язані з очищенням зворотних вод, млн грн	90,5	84,5	108,9	154,5	162,5	119,2	28,7	131,7%

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

вують високий рівень скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

У 2015—2020 роках поточні витрати у очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні щорічно зростали. Зокрема, у 2015 році поточні витрати у очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні становили 6644,3 млн грн, у 2016 році — 7800,1 млн грн, у 2017 році — 8065,3 млн грн, у 2018 році — 9623,5 млн грн, у 2019 році — 10872,7 млн грн, у 2020 році — 10746,8 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком поточні витрати у очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні виросли на 4102,5 млн грн або на 161,7%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (10872,7 млн грн), а найменше — у 2015 році (6644,3 млн грн) (табл. 1). Водночас таке зростання було в основному зумовлено тим, що індексація витрат на утримання та експлуатацію водоочисного обладнання відбулася внаслідок посилення інфляційно-девальваційних процесів, а не внаслідок реального збільшення величини фінансового забезпечення індустрії очищення забруднених зворотних вод.

Однією з основних статей поточних витрат в очищення зворотних вод є витрати у запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес. У 2015—2020 роках витрати щодо запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес зростали, але у 2020 році відбулося зниження даного показника. Зокрема, у 2015 році витрати щодо запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес становили 923,5 млн грн, у 2016 році — 1019,2 млн грн, у 2017 році — 957,9 млн грн, у 2018 році — 1083,4 млн грн, у 2019 році — 1318,3 млн грн, у 2020 році — 1017,1 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат щодо запобігання утворенню забруднення за допомогою внесення змін у виробничий процес ви-

росла на 93,6 млн грн або на 110,1%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (1318,3 млн грн), а найменше — у 2015 році (923,5 млн грн). Саме внесення змін у виробничий процес шляхом запровадження водоохоронних та водозберігаючих технологій якраз і забезпечить якісні зрушення щодо зниження скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

Важливою складовою фінансування очищення зворотних вод виступає фінансове забезпечення утримання та експлуатації каналізаційного господарства. У 2015—2020 роках витрати на системи каналізації відображали висхідну тенденцію. Зокрема, у 2015 році витрати на системи каналізації становили 1988,5 млн грн, у 2016 році — 2304,9 млн грн, у 2017 році — 2329,2 млн грн, у 2018 році — 2866,8 млн грн, у 2019 році — 3351 млн грн, у 2020 році — 3777,8 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат на системи каналізації виросла на 1789,3 млн грн або на 190,0%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (3777,8 млн грн), а найменше — у 2015 році (1988,5 млн грн). Основний тягар у фінансовому забезпеченні модернізації та реконструкції каналізаційних мереж лягає на місцеве самоврядування, яке внаслідок поглиблення децентралізації та формування мережі укрупнених територіальних громад отримало додаткові можливості для зниження рівня ветхості та спрацьованості каналізаційних мереж і відповідно підвищення ефективності очищення забруднених стічних вод.

У 2015—2020 роках витрати на очищення зворотних вод від забруднюючих речовин відображали тренд до зростання. Зокрема, у 2015 році витрати на очищення зворотних вод від забруднюючих речовин становили 3461,2 млн грн, у 2016 році — 4198,7 млн грн, у 2017 році — 4428,6 млн грн, у 2018 році — 5251,7 млн грн, у 2019 році — 5733 млн грн, у 2020 році — 5575,7 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на очищення зворот-

них вод від забруднюючих речовин зросли на 2114,5 млн грн або на 161,1%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (5733 млн грн), а найменше — у 2015 році (3461,2 млн грн). Як і по передніх статтях видатків на фінансування очищення зворотних вод зростання видатків по даній статті зумовлено інфляційно-девальваційними процесами, а не проривними змінами у диверсифікації методів та джерел фінансування заходів по очищення зворотних вод від забруднюючих речовин.

За період 2015—2020 років витрати на усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти в цілому щорічно зростали, але у 2020 році відбулося різке падіння даного показника. Зокрема, у 2015 році витрати на усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти становили 103,4 млн грн, у 2016 році — 102,6 млн грн, у 2017 році — 154,6 млн грн, у 2018 році — 162,7 млн грн, у 2019 році — 194,7 млн грн, у 2020 році — 116,5 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на усунення теплового впливу зворотних вод на водні об'єкти зросли на 13,1 млн грн або на 112,7%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (194,7 млн грн), а найменше — у 2016 році (102,6 млн грн).

У 2015—2020 роках витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження відображали висхідний тренд. Зокрема, у 2015 році витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження становили 77,3 млн грн, у 2016 році — 90,2 млн грн, у 2017 році — 86,1 млн грн, у 2018 році — 104,4 млн грн, у 2019 році — 113,2 млн грн, у 2020 році — 140,5 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження зросли на 63,2 млн грн або на 181,8%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (140,5 млн грн), а найменше — у 2015 році (77,3 млн грн). В цілому витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження у сфері очищення зворотних вод є незначними, що свідчить про низький рівень інноваційної активності у даній ланці охорони навколишнього природного середовища, що вимагає перегляду пріоритетів інноваційного оновлення інфраструктури очищення стічних вод як у публічному, так і в корпоративному секторах.

У 2015—2020 роках інші витрати, пов'язані із очищенням зворотних вод, відображали висхідний тренд, але зі спадом у 2020 році. Зокрема, у 2015 році інші витрати, пов'язані із очищенням зворотних вод, становили 90,5 млн грн, у 2016 році — 84,5 млн грн, у 2017 році — 108,9 млн грн, у 2018 році — 154,5 млн грн, у 2019 році — 162,5 млн грн, у 2020 році — 119,2 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком інші витрати, пов'язані із очищенням зворотних вод, зросли на 28,7 млн грн або на 131,7%. За період 2015–2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (162,5 млн грн), а найменше — у 2016 році (84,5 млн грн).

Результати аналізу основних тенденцій фінансування поточних витрат в очищення зворотних вод свідчать про необхідність перегляду пріоритетів фінансового забезпечення модернізації та реконструкції водоохоронної інфраструктури в сторону посилення інвести-

ційної спрямованості освоєння коштів, які спрямовуються у модернізацію водопровідно-каналізаційного та колекторно-дренажного господарства. Лише за умови посилення інвестиційної спрямованості фінансування розбудови водоохоронної інфраструктури стане можливою імплементація передових методів та технологій водоочистки, котрі вже апробовано в окремих країнах світу.

Зокрема, потребує імплементації технологія біоаугментації для очищення стічних вод. За допомогою використання цієї технології з'являються можливості отримання синтетичних добрив для сільського господарства. За допомогою цієї технології вчені вводять суміш мікроорганізмів у рідину, яка розщеплює та видаляє будь-які забруднення. Мікроорганізми, як правило, складаються з ферментів і певних типів безпечних бактерій, які розкладають забруднюючі речовини, такі як масла або вуглецеві субстрати.

Передовою є також технологія акустичних нанотрубок. Зокрема, NASA вперше розробило технологію акустичних нанотрубок, яка слугувала рішенням для очищення та переробки стічних вод на Міжнародній космічній станції. Однак технологія має різні модифікації на Землі. Замість того, щоб виштовхувати забруднювачі з води тиском, ця технологія покладається на акустику, щоб проганяти воду через вуглецеві нанотрубки. Вуглецеві нанотрубки поміщаються всередину фільтруючої матриці, через яку проходять молекули води, а забруднення залишаються. Акустична система використовує схему осцилятора для генерації акустичної вібрації, яка спонукає молекули води роз'єднуватися та рухатися через фільтр для очищення [6].

Водночас імплементація передових іноземних методів та технологій очищення забруднених зворотних вод потребує диверсифікації інструментів стимулювання водокористувачів активніше фінансувати проекти розбудови водоохоронної інфраструктури. В першу чергу необхідно використати передовий іноземний досвід стимулювання процесів модернізації та реконструкції індустрії водоочистки. Європейський формат очищення зворотних вод, передбачає значний набір фіскальних регуляторів як у сфері використання, так і у сфері охорони водних об'єктів, що дає можливість розширювати реальну базу стягнення водно-ресурсних платежів та формувати фінансові фонди відтворення водно-ресурсного потенціалу та відновлення об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Саме перераховані фактори мають виступити як методологічною, так і інституціональною передумовою кардинального переформатування вітчизняної системи фіскального регулювання водокористування в сторону диверсифікації інструментів та важелів фіскального впливу на процеси водопостачання та водовідведення, щоб закласти мотиваційні стимули щодо економії свіжої води для водокористувачів у більшості секторів національного господарства [3].

Диверсифікація інструментів стимулювання впровадження сучасних технологій очищення зворотних вод дасть змогу прискорити процеси імплементації передового іноземного досвіду водоочистки, що забезпечить якісне покращення ситуації зі скидами забруднених

стічних вод та дасть змогу очищені зворотні види використовувати у відтворювальному процесі і таким чином забезпечувати економію свіжої води.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Національне господарство України відзначається високим рівнем водомісткості, що супроводжується залученням значних обсягів свіжої води до господарського обігу та надмірними скидами забруднених зворотних вод. Фінансування процесів розбудови індустрії очищення зворотних вод відзначається, як правило, поточною, а не інвестиційною спрямованістю, що консервує високий рівень спрацьованості мереж водоохоронної інфраструктури. Збільшення суми поточних витрат в очищення зворотних вод за всіма джерелами фінансування у 2015—2020 роках в Україні зумовлено не реальним зростанням суми фінансових вливань, а індексацією видатків у зв'язку з інфляційно-девальваційними процесами. Забезпечення проривних якісних змін в очищенні забруднених зворотних вод залежить від прискореної імплементації передового іноземного досвіду водоочистки, зокрема технологій біоаугментації та акустичних нанотрубок. Каталізатором процесів імплементації передової іноземної практики очищення зворотних вод виступає диверсифікація методів та інструментів стимулювання водокористувачів, зокрема надання податкових, кредитних та інших преференцій для реалізації проєктів модернізації і реконструкції водоохоронної інфраструктури.

Література:

1. Голян В., Самойленко Б., Битов В. Ринкова трансформація регіональних водогосподарських комплексів: теоретико-методологічні засади та інституціональні передумови. Економіст. 2010. № 12. С. 27—35.
2. Довга І. Екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти: теоретичний аспект. Економіст. 2016. № 8. С. 30—32.
3. Котляревський Я., Довга І. Трансформація фінансового регулювання водокористування: оцінка доцільності імплементації європейського досвіду. Економіст. 2015. № 12. С. 36—38.
4. Медінська Н.В. Трансформація екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 4. С. 48—53.
5. Харічков С., Андрєєва Н. "Зелені інвестиції" як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження. Економіст. 2010. № 12. С. 16—21.
6. Emily Newton. 7 Advanced Technologies To End The Clean Water Crisis. Water online. 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.wateronline.com/doc/how-water-sanitation-technology-brings-people-clean-water-efficiently-0001>

References:

1. Holian, V., Samojlenko, B. and Bytov, V. (2010), "Market transformation of regional water management complexes: theoretical and methodological foundations

and institutional prerequisites", Ekonomist, vol. 12, pp. 27—35.

2. Dovha, I. (2016), "Ecological tax on discharging pollutants into water objects: theoretical aspect", Ekonomist, vol. 8, pp. 30—32.

3. Kotliarevskiy, Ya. and Dovha, I. (2015), "Transformation of the fiscal regulation of water use: evaluation of the feasibility of implementing the European experience", Ekonomist, vol. 12, pp. 36—38.

4. Medyn'ska, N.V. (2022), "Transformation of environmental taxation in the context of investment support for the modernization of environmental protection infrastructure", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 48—53.

5. Kharichkov, S. and Andrieieva, N. (2010), "'Green investments" as a catalyst for the transition to a new course of economic development: international guidelines and prospects for implementation", Ekonomist, vol. 12, pp. 16—21.

6. Newton, E. (2023), "7 Advanced Technologies To End The Clean Water Crisis", Water online, available at: <https://www.wateronline.com/doc/how-water-sanitation-technology-brings-people-clean-water-efficiently-0001> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 338.48(477)

T. Marusei,
PhD in Economic, Associate Professor of the Department of tourism
and hotel-restaurant business chair, Faculty of Natural Sciences and Economics,
Ivan Ogiyenko Kamyanyets-Podilsky national university
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1018-702X>

L. Kushch,
Senior lecturer of the Department of Hotel, Restaurant and Resort Industry,
"Poltava University of Economics and Trade"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7493-5800>

N. Goblyk-Markovych,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management,
Management of Economic Processes and Tourism, Mukachev State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5738-1842>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.131

OPTIMIZATION OF HOTEL AND RESTAURANT SERVICES THROUGH BUSINESS ANALYTICS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

T. B. Марусей,
к. е. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка, Природничо-економічний факультет
Л. І. Куш,
ст. викладачка кафедри готельно-ресторанної та курортної справи, "Полтавський університет економіки і торгівлі"
Н. М. Гоблик-Маркович,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ ГОТЕЛЬНИХ ТА РЕСТОРАННИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ
БІЗНЕС-АНАЛІТИКУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

The relevance of the topic is driven by the fact that optimization of various managerial and service processes through business analytics is becoming increasingly important due to the expanding factors that ensure improved service quality, increased efficiency, and gaining a competitive advantage in the hospitality and restaurant services sector. According to the above, the study aims to identify the challenges and opportunities for optimizing hotel and restaurant services through business analytics. The research results demonstrate that hotel and restaurant services optimization should aim to improve operational processes and managerial strategies in business, focusing on enhancing service quality, efficiently utilizing resources, and achieving competitive advantages. The conclusion is drawn that optimization of hotel and restaurant services through business analytics provides the following opportunities for business entities: improvement of service quality (by understanding the needs and preferences of customers), efficient resource management (through the rationalization of resource utilization), increased competitiveness (by creating more attractive conditions for clients compared to competitors), customer attraction and retention (by attracting new clients and retaining existing ones), enhanced profitability (through increased production efficiency, optimization of prices, and other financial management strategies), adaptation to

changing market conditions (through swift responses to changes in market conditions), and ensuring consistency and standards (by establishing and adhering to service standards). Noted that the optimization of hotel and restaurant services through business analytics is associated with several problems and challenges, including: issues related to data collection and quality assurance; concerns about confidentiality and data protection; challenges related to data heterogeneity; practical implementation issues; insufficient integration of business analytics systems with existing management and other business systems; ambiguity in measuring performance; and practical challenges in implementing solutions.

Актуальність даної теми обумовлена розширенням кола чинників, що сприяють покращенню якості обслуговування, підвищенню ефективності та досягненню конкурентної переваги в галузі готельних та ресторанних послуг. Оптимізація різних управлінських та сервісних процесів через бізнес-аналітику стає все більш важливою в цьому контексті. Згідно з вищезазначеним, основною метою дослідження є виявлення викликів та можливостей оптимізації готельних та ресторанних послуг за допомогою бізнес-аналітики. Згідно з результатами дослідження підтверджено, що оптимізація готельних та ресторанних послуг сприяє вдосконаленню робочих процесів та управлінських стратегій у бізнесі, а також призводить до покращення якості обслуговування, ефективнішого використання ресурсів та досягнення значних конкурентних переваг. Зроблено висновок, що оптимізація готельних та ресторанних послуг через бізнес-аналітику забезпечує для суб'єктів господарювання наступні можливості: покращення якості обслуговування (через вираховування потреб та вподобань клієнтів), ефективне управління ресурсами (через раціоналізацію використання ресурсів), підвищення конкурентоспроможності (через формування привабливіших умов для клієнтів), залучення та утримання клієнтів, підвищення прибутковості (через покращення ефективності виробництва, оптимізацію цін та стратегій управління фінансами), адаптацію до змінених ринкових умов (через краще реагування на зміни в ринкових умовах), забезпечення консистентності та стандартів (через встановлення та дотримання стандартів обслуговування). Констатовано, що оптимізація готельних та ресторанних послуг через бізнес-аналітику пов'язане з рядом проблем та викликів, серед яких: складнощі збору та забезпечення належної якості даних; ризики для конфіденційності та захисту даних; неоднорідності у даних; складнощі щодо практичних аспектів реалізації управлінських рішень; недостатня інтеграція систем бізнес-аналітики з чинними управлінськими та іншими системами суб'єктів господарювання; неоднозначності у вимірюванні успішності; невизначеність практичних аспектів реалізації аналітичних рішень.

Key words: resource management, service quality, operational processes, competitive advantages.

Ключові слова: управління ресурсами; якість обслуговування; робочі процеси; конкурентні переваги.

TARGET SETTING

Optimizing various managerial and service processes through business analytics is becoming increasingly relevant due to the expansion of factors that ensure improved service quality, increased efficiency, and competitive advantages attainments in the hotel and restaurant services sector. Currently, business analytics enables hotels and restaurant needs of guests to understand and tailor their services to meet those needs. Business analytics enables effective monitoring of inventory and optimization of service production processes, thereby avoiding unproductive losses, achieving significant reductions, and improving customer service speed. The utilization of a comprehensive business analytics system integrated with modern technologies (such as reservation systems, loyalty programs, POS systems, and others) can enhance operational efficiency

and provide convenience for customers. During the use of business analytics systems, optimization processes are formed within a comprehensive approach to managing various aspects of the hotel and restaurant business. This approach considers customer needs, production efficiency, and competitive advantages.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The question of applying business analytics and technological initiatives in the hotel and restaurant industry, as well as the prospects of service optimization through business analytics, was addressed in the work of Brukhansky R., Spilnyk I., Hafiya A. M., Dmytryshyna B. V., and Borovoy M. V. However, challenges and opportunities for service optimization in these sectors are currently underexplored.

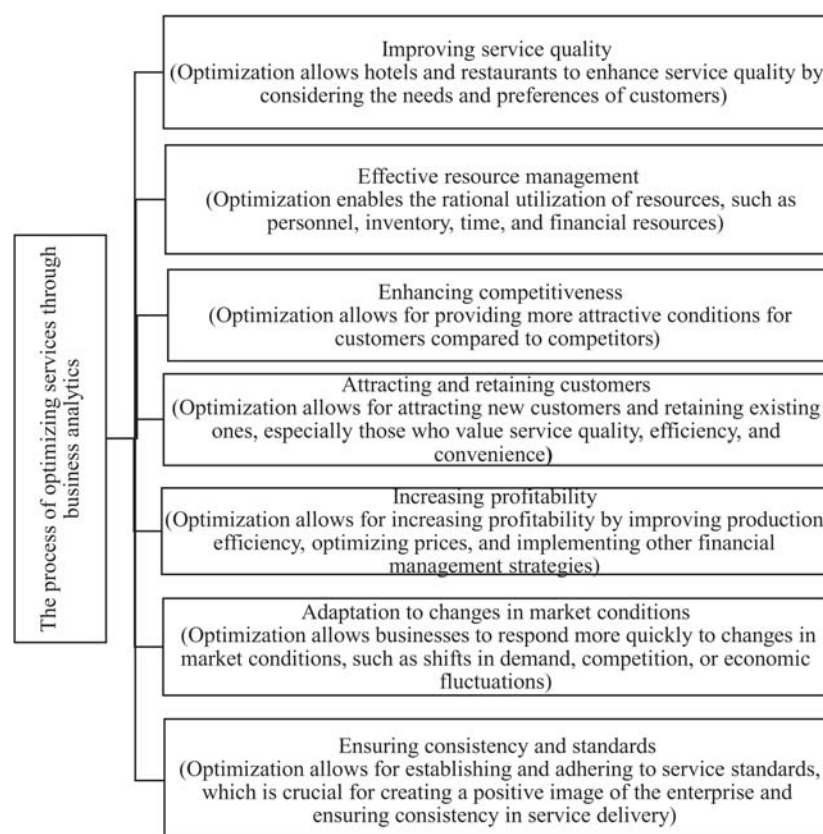

Figure 1. Circle of opportunities formed through the optimization of hotel and restaurant services through business analytics

Source: formed based on [1; 4—6].

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The aim of the study is to identify the challenges and opportunities for optimizing hotel and restaurant services through business analytics.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within the limits of research, attention is drawn to the fact that optimization of hotel and restaurant services is a process of refining operational processes and management strategies in the hotel and restaurant business. It is done to improve service quality, optimize resource utilization, and achieve a competitive advantage. Currently, the majority of hotel and restaurant businesses are implementing the process of optimizing their services through business analytics. It enables them to achieve optimal results in improving service quality and resource management, enhancing competitiveness and profitability, adapting to changing market conditions, and ensuring consistency and compliance with service standards.

In general, optimizing hotel and restaurant services through business analytics is currently a key element of successful business management in the hotel and restaurant industry, contributing to customer satisfaction and the sustainable development of the enterprise, as illustrated by the data in Figure 1.

The circle of opportunities formed through the hotel and restaurant services optimization through business analytics is quite extensive. For example, the Hospitality

and Restaurant Complex "Inturyst" in the Zakarpattia region utilizes a Hotel Property Management System (PMS) that gathers vast amounts of data on reservations, room rates, peak load periods, and other parameters. Thanks to this, the entity analyzes reservation data for different periods of the year, local events, competitors, and other factors to optimize room prices and determine periods when additional staff is needed to ensure effective service. Also, considering the demand for various services (such as the restaurant, fitness center, and conference halls), the hotel can plan staff schedules and decide which services to offer during different periods.

The outlined opportunities are created through the process of using business analytics in managing the production of hotel and restaurant services, with its components being:

1. Customer needs analysis (which involves collecting and analyzing data on customer preferences and expectations to properly address their needs in shaping hotel and restaurant services).
2. Demand forecasting and inventory management (utilizing analytical tools to forecast demand for rooms, meals, and other services, as well as optimizing inventory levels and conducting inventory audits).
3. Reservation management (using booking systems and analytical algorithms to optimize the process of receiving and processing reservations).
4. Pricing optimization (utilizing analytics to determine optimal prices for hotel rooms and restaurant services by market conditions and demand).

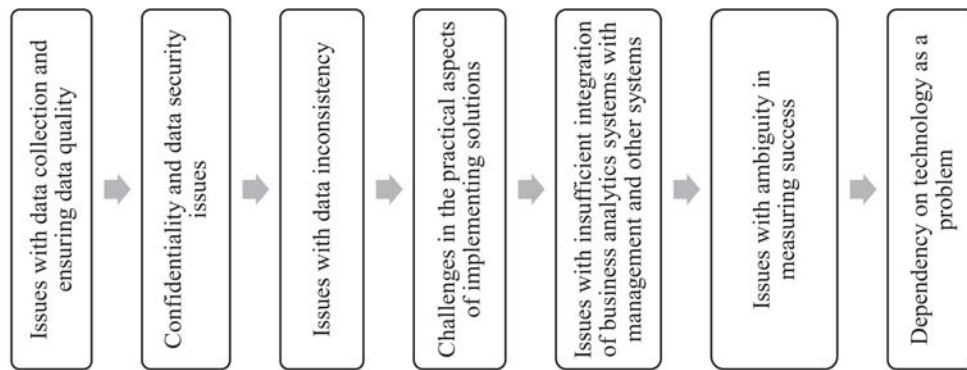

Figure 2. Problems and challenges of optimizing hotel and restaurant services through business analytics systems

Source: formed based on [1; 4–5].

Table 1. The specifics of configuring the system for effective data collection and storage, as well as quality control

Solution to the problem of data inconsistency		Outcome of the interaction between business analytics systems and existing systems
direction	specifics	
Insufficient data quantity	Facilitating data collection through additional sources, expanding the scope of collection, and employing data synthesis techniques	Representativeness and credibility of data analysis results
Low data quality	Establishing data quality standards, using quality control methods, automating data cleansing processes, and error detection	
Inadequate metadata volume	Providing proper documentation for data collection and processing, including their origin, structure, and collection methods	Well-designed and implemented data collection and quality control systems
Inconsistency in data formats	Standardizing data formats, using data exchange languages (e.g., JSON, XML), and establishing uniform rules for information representation	
Lack of data quality control	Implementing a data quality control system, conducting regular checks and audits, and applying automated tools for error detection	Systematic control over data quality
Absence of data collection standards	Setting unified standards for data collection and thoroughly examining their impact on data analysis	Consistency in data collection methods and formats

Source: formed based on [1; 6].

5. Efficient personnel management (monitoring and analyzing staff productivity to optimize work hours, schedule planning, and improve service quality).

6. Service quality analysis (using customer feedback and ratings data to enhance the quality of hotel and restaurant services).

7. Implementation of technological innovations (utilizing innovative technologies such as the Internet of Things or artificial intelligence for process automation and production efficiency improvement).

8. Safety and compliance with standards (employing business analytics to monitor and ensure compliance with safety and service quality standards).

9. Marketing strategies and promotions (determining effective marketing strategies and promotions based on data analysis of demand and competitiveness).

The use of business analytics (utilizing data, analysis, and statistical methods to make informed business decisions) in managing the production process of hotel and restaurant services allows entities in the hospitality industry to optimize their internal processes and create a more convenient and personalized environment for customers. On the other hand, optimizing hotel and restaurant services through business

analytics systems is associated with a set of problems and challenges, the main ones of which are highlighted in Figure 2.

Among the outlined problems and challenges of optimizing hotel and restaurant services through business analytics are:

Table 2. The specifics of data standardization, integration, and the use of uniform formats and data structures within business analytics systems

Solution to the problem of data inconsistency		Outcome of the interaction between business analytics systems and existing systems
direction	specifics	
Data standardization	Establishing a unified structure and format for all data used by the business entity	Processing and analysis of data, unity, and accuracy in data processing
Data integration	Combining data from different sources into a single information system	
Use of uniform formats	Harmonizing the use of uniform data presentation formats, such as utilizing data exchange standards	More precise and reliable analysis leading to better strategic decisions in business
Implementation of data integration systems	Using specialized tools and systems that automate the processes of integration and standardization	

Source: formed based on [4; 6].

Table 3. The specifics of implementing functional integration solutions to maximize the interaction of business analytics systems with existing systems

Solution to the problem of data inconsistency		Outcome of the interaction between business analytics systems and existing systems
direction	specifics	
Systems of Descriptive Analytics	Focused on describing the current state of affairs and identifying patterns in historical data	Reports, dashboards, interactive reports, data analysis processes
Systems of Predictive Analytics	Utilize statistical algorithms and models to predict future events and trends based on historical data	Data forecasting and classification, regression analysis
Systems of Prescriptive Analytics	Provide recommendations for optimal steps to achieve a specific goal or solve a problem	Decision optimization, decision-making based on analysis.
Real-Time Systems	Enable the analysis and response to events in real-time	Real-time monitoring, notifications, automated response systems
Online Analytics Systems	Analyze data generated in real-time during the execution of specific actions or processes	Real-time analysis, event monitoring, automatic trend detection
Interactive Analytics Systems	Allow users to interact with and analyze data in real-time.	Interactive dashboards, data exploration, self-service analytics.
Data Visualization Systems	Focused on transforming complex data into understandable and effective visual forms.	Charts, diagrams, interactive visualizations
Deep Data Analytics Systems	Utilize deep machine learning for analyzing large volumes of data and identifying complex relationships	Deep machine learning, big data analysis, natural language processing

Source: formed based on [1—2; 5].

1. Data collection and quality assurance issues (arising from insufficient quantity or quality of data, which can complicate accurate analysis and lead to ineffective decision-making). The solution to this problem involves setting up systems for effective data collection and storage, along with quality control measures (see Table 1).

2. Confidentiality and data security issues (arising from insufficient process quality in collecting and processing customers' data, which occurs when confidentiality and data protection standards are not adhered to). The solution to this problem involves the security standards use and implementation, encryption, and other measures to ensure confidentiality.

3. Data inconsistency issues (occur when data comes from various sources and is presented in different formats, complicating their processing and analysis). The solution to this problem involves standardization and data integration, using uniform formats and data structures according to the specifications outlined in Table 2.

4. Challenges in the practical aspects of implementing solutions (arising in new technologies and analytical solutions adoption faces resistance from personnel, a shortage of qualified staff, or high costs). The solution to this problem involves providing adequate support for personnel, training, and phased implementation, considering the specificities of the business.

5. Challenges of insufficient integration of business analytics systems with existing management and other systems in the hotel and restaurant industry (arising in new business analytics systems integration with existing management and other systems proves to be complex). The solution to the problem involves developing and implementing functional integration solutions for maximizing the interaction of business analytics systems (which can be used separately or in combination) with existing systems according to the specifications outlined in Table 3.

6. Ambiguity in performance measurement arises because it is not always clear how to measure the success of optimization measures and determine their impact on the business. This uncertainty can stem from vague or loosely formulated goals and key performance indicators (KPIs), choosing incorrect or insignificant metrics for measurements, and relying on subjective assessments for performance measurement. Different stakeholders may have varying perspectives on success. The solution to this problem involves defining clear key performance indicators (KPIs) and establishing a robust measurement system.

Table 4. The specifics of developing contingency plans and training personnel to make manual adjustments in unforeseen situations

Solution to the problem of data inconsistency		Outcome of the interaction between business analytics systems and existing systems
direction	specifics	
Contingency plans	Development of contingency plans for technical malfunctions, including recovery processes, working techniques on backup resources, and minimizing losses during disruptions	Business Continuity Process Techniques
Availability of backup resources	Ensuring the availability of additional servers, hardware, and software, partnering with cloud service providers for instant access to additional resources	Ensuring the availability of backup technical resources for use in unforeseen situations
Planning with consideration of technical constraints	Developing strategies and plans that allow for quick adaptation to changes in the technological landscape and utilizing alternative technical solutions	Ability to quickly adapt to new technical solutions or use alternative approaches
Personnel training	Conducting training and workshops for staff on manual intervention, utilizing backup resources, and effectively addressing technical issues	Formation of skills in personnel for manual intervention in case of technical malfunctions.
Testing and simulations	Conducting regular tests and simulations of intervention scenarios to check the effectiveness of backup plans and personnel skills	Formation of backup plans to mitigate the impact of technical failures on business operations.

Source: formed based on [1; 3—4; 6].

7. The problem of technological dependency arises because reliance on technology limits the functioning of the business entity in the event of technical failures or the absence of necessary resources. The solution to this problem involves developing contingency plans and training staff to make manual adjustments in unforeseen situations, according to the specifics outlined in Table 4.

Optimizing hotel and restaurant services through business analytics requires careful resolution of these issues to achieve successful and sustainable results.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

It is proved that optimizing hotel and restaurant services should ensure the improvement of work processes and management strategies in business, aimed at enhancing service quality, resource utilization efficiency, and achieving competitive advantages. The following conclusions are outlined:

1. Optimization of hotel and restaurant services through business analytics provides the following opportunities for business entities: improvement of service quality (by understanding the needs and preferences of clients), efficient resource management (through the rationalization of resource utilization), increased competitiveness (by creating more attractive conditions for clients compared to competitors), attracting and retaining clients (through attracting new clients and retaining existing ones), increased profitability (through enhanced production efficiency, optimization of prices, and other financial management strategies), adaptation to changes in market conditions (by quickly responding to changes in market conditions), ensuring consistency and standards (by establishing and adhering to service standards).

2. Optimization of hotel and restaurant services through business analytics is associated with a range of problems and challenges, including: data collection and quality assurance issues; confidentiality and data protection problems; data heterogeneity challenges; practical implementation issues; insufficient integration of business analytics systems with existing management and other systems of business entities; ambiguity in measuring success challenges; practical aspects of solution implementation challenges.

Prospects for further research lie in the continued improvement of methods and tools for optimizing hotel and restaurant services through business analytics, as well as in the development of new strategies that take into account contemporary trends and challenges in the service industry.

Література:

1. Бруханський Р., Спільник І. Бізнес-аналітика vs. Бізнес-аналіз: сучасний дискурс, модель професійної компетенції ініціатора позитивних змін. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2022. Вип. 1—2. С. 7—21.
2. Гафіяк А. М. IT-технології та бізнес-аналітика. Економіка і суспільство. 2018. Вип. 15. С. 933—937.
3. Дмитришин Б. В., Боровий М. В. Бізнес-аналітика та її роль в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки, 2020. Вип. 5 (38). С. 214—220.

4. Фролова В.Ю. Системний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2013. № 2. С. 98—102.

5. Церклевич В., Діль А., Блаута А., Діль М. Інноваційні компоненти стратегії просування ресторану регіональної кухні Поділля: кейс "Ресторації Шпігеля". Трансформаційна економіка. 2023, Вип. 3 (03). С. 61-69.

6. Чкан А. С., Гостева Ю. А. Сутність аналітичної роботи та інструменти бізнес-аналітики в управлінській діяльності. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 3 (03). 2016. С. 155—158.

References:

1. Brukhanskyi, R. and Spilnyk, I. (2022), "Business analytics vs. business analysis: modern discourse, model of professional competence of the initiator of positive changes", Instytut bukhkalters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsiyi, vol. 1—2, pp. 7—21.
 2. Hafiya, A.M. (2018), "IT technologies and business analytics", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 15, pp. 933—937.
 3. Dmytryshyn, B.V. and Borovyi, M.V. (2020), "Business analytics and its role in managing the competitiveness of the enterprise", Tsentral'no ukraïns'kyi naukovyy visnyk. Ekonomichni nauky, vol. 5 (38), pp. 214—220.
 4. Frolova V.Yu. (2013), "A systematic approach to managing the competitiveness of the enterprise", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2, pp. 98—102.
 5. Tserklevych V., Diehl A., Blauta A. and Diehl M. (2023), "Innovative components of the strategy of promoting a restaurant of Podillia regional cuisine: the case of Spiegel's Restaurants", Transformatsiyana ekonomika, vol. 3 (03), pp. 61—69.
 6. Chkan, A.S. and Gosteva, Yu.A. (2016), "The essence of analytical work and tools of business analytics in managerial activities", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya, vol. 3 (03), pp. 155—158.
- Стаття надійшла до редакції 25.02.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 693.98:330

*С. В. Федоренко,**к. т. н., доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, Академік академії будівництва України**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1487-6890>**А. О. Василенко,**к. т. н., доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці, Київський національний університет будівництва і архітектури**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4201-5481>**К. В. Шумбар,**аспірант кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорони праці, Київський національний університет будівництва і архітектури**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0201-2142>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.137

МАЙБУТНЄ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: РОЗВИТОК ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА

S. Fedorenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Academician of academy of building of Ukraine, Kyiv National University of Construction and Architecture

L. Vasylenko,

PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Construction and Architecture

K. Shumbar,

Postgraduate student, Kyiv National University of Construction and Architecture

FUTURE RECOVERY OF UKRAINE: DEVELOPMENT OF GREEN BUILDING

"Зелене будівництво" охоплює пов'язані поняття сталого розвитку та сталого розвитку. Будівлі, в яких застосовуються технології екологічного будівництва, є більш ефективними з точки зору використання води, енергії та матеріалів, а також зменшують вплив на здоров'я людини та навколишнє середовище завдяки кращому дизайну.

Метою "зелених" будівельників є досягнення гармонійного естетичного співвідношення між їх будівлею та природним та антропогенним середовищем. "Зелена" економіка та сталий розвиток були прийняті Європейським Союзом протягом кількох десятиліть. Одним із основних напрямків реалізації такого курсу є реформування та зміна будівельного фонду, що безпосередньо впливає на якість життя європейців, зміну клімату та екологічні показники. Україна може значно вплинути на зелений перехід, використовуючи наукові та практичні ресурси ЄС для "зеленого" будівництва.

Кожен громадянин України усвідомлює необхідність швидкого відновлення своєї країни, подолавши тяжкі економічні наслідки російського вторгнення. Україна та країни ЄС мають чітке розуміння термінів, які використовуються для розробки планів відновлення та фінансової допомоги.

Перехід до "зеленої" економіки можливий лише за умови сталості всіх галузей, а виробництво та споживання ресурсів повністю оснащено "зеленими" технологіями.

Щоб досягти "зеленої" економіки, важливо робити інвестиції з державного та приватного секторів, які можуть зменшити викиди вуглецю, покращити енергоефективність та використання ресурсів, а також захистити біорізноманіття.

Впровадження принципів "зеленого" будівництва може сприяти переходу до стійкої економіки, яка сама по собі багатобічна.

"Green building encompasses the related concepts of sustainability and sustainable development. Buildings that use green building technologies are more efficient in terms of water, energy and material use, and reduce the impact on human health and the environment through better design.

The goal of green builders is to achieve a harmonious aesthetic relationship between their building and the natural and built environment. "Green economy and sustainable development have been adopted by the European Union for several decades. One of the main areas of implementation of such a course is the reform and change of the building stock, which directly affects the quality of life of Europeans, climate change and environmental performance. Ukraine can make a significant impact on the green transition by utilizing the EU's scientific and practical resources for green building.

Every citizen of Ukraine is aware of the need to quickly rebuild their country, overcoming the severe economic consequences of the Russian invasion. Ukraine and EU countries have a clear understanding of the terms used to develop recovery plans and financial assistance.

The transition to a green economy is only possible if all sectors are sustainable and the production and consumption of resources are fully equipped with green technologies.

To achieve a green economy, it is important to make investments from the public and private sectors that can reduce carbon emissions, improve energy efficiency and resource use, and protect biodiversity.

The implementation of green building principles can contribute to the transition to a sustainable economy, which is promising in itself.

It is possible to solve urgent global problems and address very specific issues: resource conservation, improvement of financial and economic performance of business entities, reduction of building maintenance costs, reduction of financial risks and costs in the process of construction and operation of buildings, reduction of costs for recycling construction waste, attraction of additional investments to the regions as a result of popularization of green construction. The importance of green building as a tool is growing in the context of differentiation of Ukraine's regions by environmental, demographic, climatic, social and economic development indicators. Today, local authorities need to develop and implement a comprehensive green building development program that will contribute to the sustainable development of our country in the near future.

The gradual development of green construction should become a driver for the introduction of innovative green technologies. These include energy-saving technologies, solar energy, water recycling, landscaping around the building, and separate waste collection and sorting.

Ключові слова: "зелене" будівництво, "зелена" економіка, "зелені" технології, екологія, будівельна галузь, навколишнє середовище.

Key words: green construction, green economy, green technologies, ecology, construction industry, environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні екологічні проблеми в порівнянні з економічними можуть бути вирішені шляхом використання сучасних ресурсів. Серед них поняття "зелене будівництво", яке має значну актуальність в європейських країнах і, навіть, в українських реаліях.

Останні події в економічному розвитку висвітлюють важливі та складні проблеми, викликані старінням ринку житла. Посилення занепокоєння щодо значного споживання енергії будівлями та порушення мікроклімату всередині них змушує вчених шукати стратегії, які могли б ефективно зменшити споживання енергії та вирішити екологічні проблеми на всіх рівнях.

Незважаючи на значний потенціал енергозбереження, будівельна галузь стикається з проблемою розумного використання енергетичних ресурсів як при проектуванні, так і при експлуатації будівель, що призводить до різних функціональних можливостей.

Вивчення будівельної екології, сучасної екологічної концепції, передбачає дослідження того, як будівництво впливає на навколишнє середовище та які фактори впливають на поведінку людини для підтримки високого рівня якості навколишнього середовища та середовища проживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами стану та розвитку будівельної галузі України опікувалися такі вчені, як: Мащенко С.О., Вовк М.С., Алієв Р.А., Орловська Ю.В., Вовк М.С., Чала В.С., Білик О.А., Бондар О.І., Тарасенко Д.Л. та інші. Зазначені науковці приділяли значну увагу еколого-економічним аспектам функціонування галузі. Однак на сьогодні актуальним залишається питання щодо проблем раціонального природокористування у будівництві.

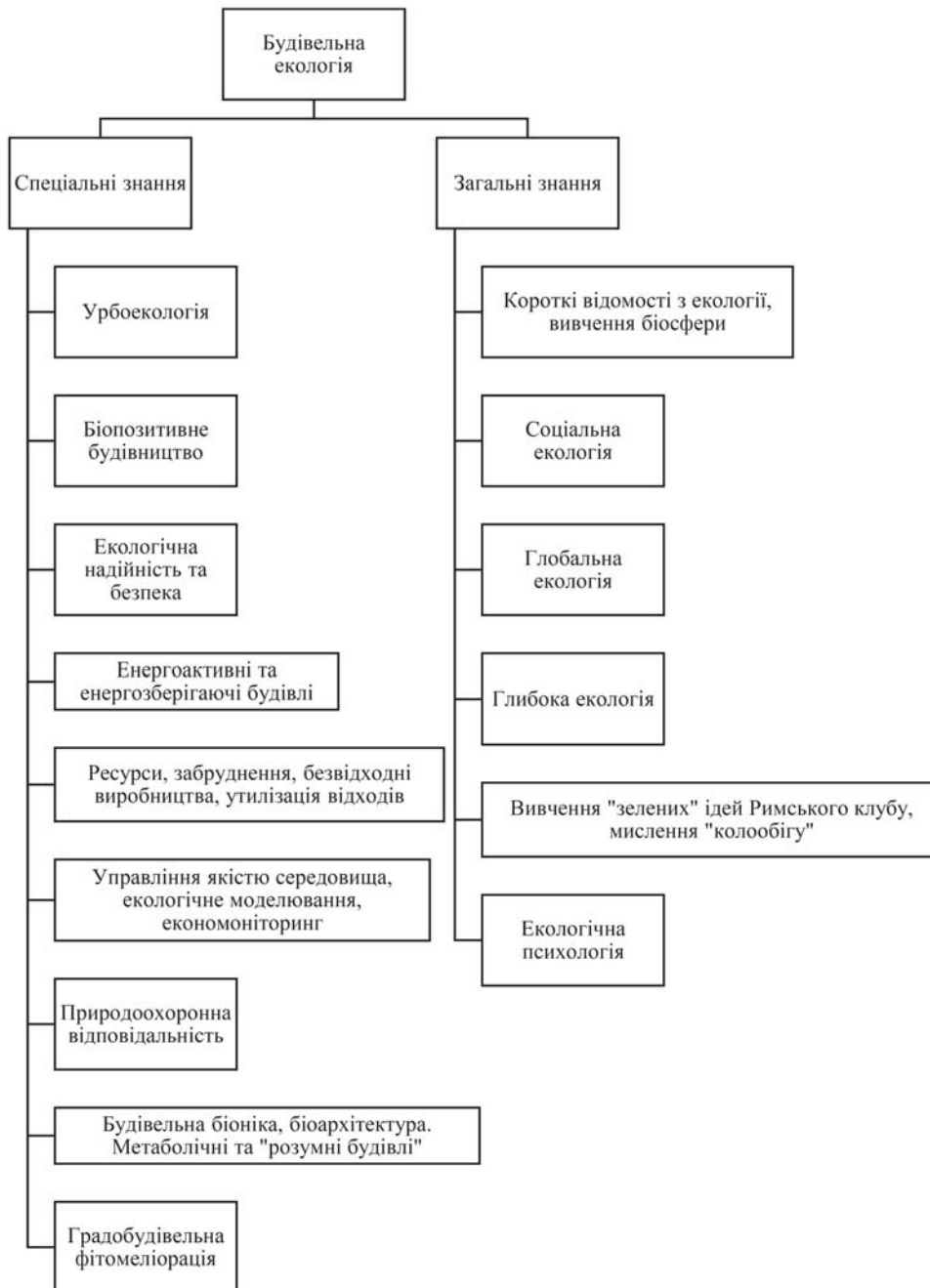

Рис. 1. Структура будівельної екології

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є впровадження технології "зеленого" будівництва, що може стати одним із шляхів розвитку малого підприємництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

"Зелене" будівництво — це метод систематичного проектування, організації та обслуговування будівель, який мінімізує вплив на навколишнє середовище при максимальному використанні ресурсів. Цей підхід відомий як "стійке будівництво". Від проектування до демонтажу всі етапи реалізації будівельних проектів охоплюються терміном "зелене" або екологічне будівництво. За допомогою цього методу можна побудувати будівлю з оптимальним комфортом і безпекою, використовуючи мінімальну кількість енергії та ресурсів.

Крім того, будівництво та експлуатація будівлі мінімально впливає на навколишнє середовище та мешканців. Технологічна складність і турбота суспільства про проблеми навколишнього середовища є вирішальними для розвитку "зеленого" будівництва. Зі збільшенням обізнаності зростає попит на екологічно чисті продукти та послуги. Це наводить докази з країн, які вже досягли найуспішніших проектів "зеленого" будівництва.

Екологічне будівництво в Україні має багатообіцяючі перспективи. Здійснення "зеленого" будівництва може сприяти збереженню та розвитку землі, на якій розташована будівельна споруда.

Концепція "зеленого" будівництва апелює до різноманітних концепцій, таких як практики ресурсозбереження та збереження комфорту, практичність об'єктів, їх довгострокові переваги або стійкість будівництва структур відповідно до природних принципів.

Рис. 2. Вигоди від реалізації зеленого будівництва для різних суб'єктів господарювання

Термін "екологічний" означає високоякісні результати будівництва, які мінімізують витрати та максимізують комфорт. Приймаючи ці принципи, ми можемо прискорити перехід від традиційних методів проектування та будівництва до інноваційних та екологічних підходів.

З кінця 1800-х років будівельна промисловість розробляє екологічні продукти для покращення якості життя та мінімізації впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Наслідком цього стало прискорення розвитку житлової екології та загальний розвиток будівельного сектору.

В основі сучасного містобудування лежить принцип екологічності будівництва. Необхідно розробляти нові будівельні продукти та інноваційні методи, щоб відповідати змінам принципів територіального планування.

"Зелене" будівництво покликане вирішувати наступні завдання:

- Знизити експлуатаційні витрати.
- Зменшити утворення відходів і підвищити ефективність утилізації.
- Стимулювати використання природних ресурсів.
- Підтримуючи будівлю в належному стані під час перебування в ній, можна знизити ризики для здоров'я людей.

— Зменшити викиди в природу газів, що сприяють парниковому ефекту.

— Уникати повеней і зсувів.

— Збільшити частку відновлюваної енергії, необхідної для функціонування та обслуговування будівель.

"Зелене" будівництво передбачає інтеграцію урбоекотології, біопозитивного будівництва, екологічної надійності та безпеки, енергоефективних будівель, ресурсів, безвідходних компонентів у підхід екології будівництва. Варто додати, що "зелене" будівництво не лише сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище, а й забезпе-

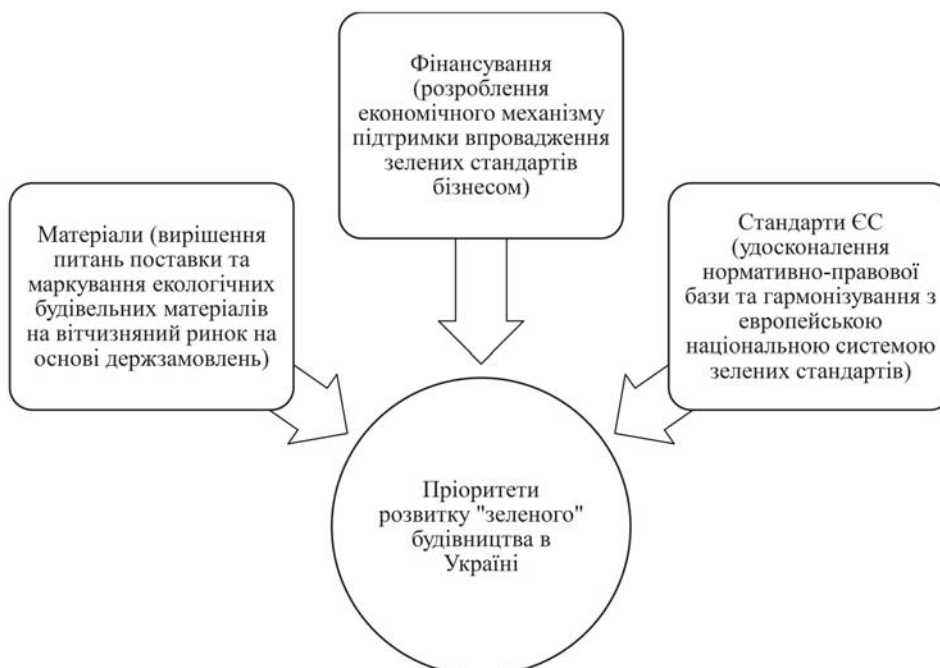

Рис. 3. Пріоритети розвитку "зеленого" будівництва в Україні

чує створення комфортних, здорових та енергоефективних просторів для проживання, роботи та відпочинку.

Проект "зеленого" відновлення України представив українсько-польсько-німецький аналітичний центр Green Deal Ukraine, який має офіс у Берліні. Він спрямований на створення плану для робочої групи з екологічних наслідків 3-ї світової війни.

На думку аналітиків центру, вступ до ЄС є єдиним засобом для України досягти безпеки та процвітання. Щоб отримати доступ до єдиного ринку та стати більш конкурентоспроможними, необхідні значні зміни в економіці.

Недоцільно інвестувати в економічну модель, яка значною мірою залежить від низької енергоефективності, викидів парникових газів і виснаження природного капіталу до війни.

Приблизно 40% споживання первинної енергії, 67% електроенергії, 60% сировини, 14% запасів питної води та 35% викидів вуглекислого газу, а також майже 50% твердих побутових відходів споживаються будівлями в усьому світі, згідно з даними Ради зеленого будівництва (GBC). Очікується, що глобальне будівництво зросте на 6,6% у 2025 році та на 42% у 2030 році. Це зростання супроводжується небезпекою забруднення та утворення відходів. Очікується, що населення планети зросте, що призведе до збільшення світової пропозиції будівель на 90% до 2050 року. Незважаючи на це, Паризька кліматична конференція ООН визнала будівлі ключовим сектором, який потребує радикальних заходів для скорочення глобальних викидів вуглецю на 60% у 2050 році порівняно з 2012 роком.

Система "зеленого" будівництва — це сукупність заходів, спрямованих на покращення використання природних ресурсів і мінімізацію негативного впливу будівель на навколишнє середовище та життя людей на етапах будівництва та обслуговування.

Будівництво "зеленого" передбачає дотримання таких принципів:

1. Найкращий вибір ділянки, розміщення, в якому будівля інтегрується в ландшафт і навколишнє середовище, а також транспорт.
2. Для максимального використання сонячної енергії та денного світла вікна повинні виходити на південь.
3. Найменше енергоспоживання, підвищена ефективність і альтернативна енергія.
4. Підвищення теплоізоляційних якостей і безпечне використання теплоізоляційних матеріалів.
5. Зворотна вентиляція, яка повертає тепло повітря в систему опалення.
6. Використання ресурсів, які є стійкими, відновлюваними та переробленими.
7. Нешкідлива автоматична система опалення.
8. Можлива утилізація води та її повторне використання.
9. Покращення якості повітря в приміщенні.
10. Зменшення твердих побутових відходів, що утворюються під час знесення та демонтажу споруди.

"Зелене будівництво" — вид зеленого будівництва. Метою "зеленого будівництва", або екологічно стійкої структури, є оптимізація використання дефіцитних ресурсів шляхом оптимізації розташування та дизайну.

Зміна клімату та знищення природних ресурсів створили значні загрози для людства. З переходом до зеленої економіки ми можемо сподіватися на епоху гармонії між бізнесом і природою це по-перше, а по-друге зелена економіка відкриває нові перспективи для підприємств, які прагнуть бути екологічно відповідальними та конкурентоспроможними на світовому ринку. Зелена інфраструктура, відновлювана енергія, екологічно чисті технології — все це стає предметом попиту як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Поглянувши на міжнародні норми та практику зеленої економіки, можна зробити висновок, що Україна має безмежний потенціал як світового лідера щодо можливостей сталого розвитку та зелених технологій. Основні чинники успіху включають інвестиції в дослідження та розробку зелених технологій. Уряди Німеччини та Китаю вже виділили мільярди доларів на відновлювані джерела енергії та технології, які мінімізують вплив на навколишнє середовище.

Переробка — це можливість майбутнього, коли кожен може брати участь у збереженні природних ресурсів. Країни, які мають розвинену систему переробки, мають менше споживання сировини та утворення відходів, згідно зі світовою статистикою.

ВИСНОВКИ

Не дивлячись на повномасштабну війну у 2023 році Україні вдалося реалізувати кілька успішних проектів для "зеленого" переходу, включаючи розвиток відновлюваної енергетики, захист навколишнього середовища та переробку сміття. Результатом є значний прогрес у зменшенні шкоди навколишньому середовищу та впровадженні стійких практик для майбутніх поколінь.

Розробка теоретико-концептуальних положень реалізації ефективної "зеленої" політики у сталих міських територіях є перспективним напрямом для подальших досліджень.

Важливим аспектом є врахування думки громадськості та інтересів різних стейкхолдерів, таких як місцеві жителі, підприємства та неприбуткові організації.

Література:

1. Богінська Л.О. Зелене будівництво як складова сталого розвитку будівельного комплексу. 2023. Електронний журнал "Будівництво". URL: https://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/part_2/40.pdf (дата звернення: 20.02.2024).
2. Горбач Л.М., Рубан О.О., Гуменюк Я.М. Зелена економіка та стале виробництво в умовах глобалізації. 2024. Електронний журнал "Економіка та суспільство". URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3338/3265> (дата звернення: 21.02.2024).
3. Екологія на часі: 5 досягнень зеленого переходу України у 2023 році. 2024. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologiya-na-chasi-5-dosyagnen-zelenogo-perehodu-ukraini-u-2023-roci/> (дата звернення: 21.02.2024).
4. "Зелена" економіка. 2023. Електронний науково-практичний журнал. URL: <https://dea.edu.ua/img/>

source/%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB/%D0%96%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%90%D0%9B%20%D0%97%D0%95%20-%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA_.pdf (дата звернення: 21.02.2024).

5. Зелене будівництво в Україні, перспективи. 2020. URL: <https://budynok.com.ua/ua/green-building-in-ukraine-prospects> (дата звернення: 20.02.2024).

6. Інвестиційна карта України. URL: <https://investment-map.com.ua/ua/main-ua/> (дата звернення: 20.02.2024).

7. Котковський В.С., Москаленко В.Г., Дробчак А.Л. "Зелене" відновлення як шлях післявоєнної відбудови України. 2023. Збірник наукових праць Одеського національного економічного університету "Науковий вісник". URL: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/308-309/pdf/26-33.pdf> (дата звернення: 20.02.2024).

8. Нова екологічна візія України: зелена економіка як двигун інвестиційної привабливості. 2023. URL: https://lb.ua/economics/2023/10/28/581568_nova_ekologichna_viziya_ukraini.html (дата звернення: 20.02.2024).

9. Ткаченко Т. Перспективи зеленого будівництва у майбутньому відновленні України. 2022. URL: <https://decentralization.ua/news/15011> (дата звернення: 20.02.2024).

10. Фаренюк Г.Г., Калюх Ю.І., Ішенко Ю.І. Концепція "зеленого будівництва" та її застосування при проектуванні та розрахунках геотехнічних конструкцій. 2020. Електронний журнал "Наука і будівництво". URL: <http://journal-niisk.com/index.php/scienceand-construction/article/view/136/127> (дата звернення: 21.02.2024).

11. Чала В., Орловська Ю., Глущенко А. Європейські практики інвестування зеленого будівництва. 2023. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/02/pidruchnyk-YEPZB.pdf> (дата звернення: 21.02.2024).

12. Чала В. Теоретичний бекграунд зеленого будівництва. Європейські практики інвестування зеленого будівництва. URL: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/05/Tema-1.-TEORETYCHNYJ-BEKGRAUND-ZELENOGO-BUDIVNYTSTVA.pdf> (дата звернення: 21.02.2024).

13. Що таке зелене будівництво та чому це важливо? 2023. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/31-05-22-2/> (дата звернення: 21.02.2024).

References:

1. Bohins'ka L.O. (2023), "Green building as a component of sustainable development of the construction industry", Budivnytstvo, [Online], available at: https://www.tech.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/part_2/40.pdf (Accessed 20 Feb 2024).

2. Horbach L.M., Ruban O.O. and Humeniuk Ya.M (2024), "Green economy and sustainable production in the context of globalization", Ekonomika ta suspil'stvo, [Online], available at: <https://economyandsociety.in.ua/>

<index.php/journal/article/view/3338/3265> (Accessed 21 Feb 2024).

3. Ecopolitics (2024), "Ecology is on the agenda: 5 achievements of Ukraine's green transition in 2023", [Online], available at: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologiya-na-chasi-5-dosyagnen-zelenogo-perehodu-ukraini-u-2023-roci/> (Accessed 21 Feb 2024).

4. State Environmental Academy of Postgraduate Education (2023), "Green economy", [Online], available at: https://dea.edu.ua/img/source/%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB/%D0%96%D0%A3%D0%A0%D0%9D%D0%90%D0%9B%20%D0%97%D0%95%20-%20%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%BA_.pdf (Accessed 21 Feb 2024).

5. Budynok (2020), "Green building in Ukraine, prospects", [Online], available at: <https://budynok.com.ua/ua/green-building-in-ukraine-prospects> (Accessed 20 Feb 2024).

6. Investment map of Ukraine (2024), Available at: <https://investmentmap.com.ua/ua/main-ua/> (Accessed 20 Feb 2024).

7. Kotkovs'kyj V.S., Moskalenko V.H. and Drobchak A.L. (2023), "Green recovery as a way of post-war reconstruction of Ukraine", Naukovyj visnyk, [Online], available at: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/308-309/pdf/26-33.pdf> (Accessed 20 Feb 2024).

8. An adult view of the world (2023), "New environmental vision of Ukraine: green economy as an engine of investment attractiveness", [Online], available at: https://lb.ua/economics/2023/10/28/581568_nova_ekologichna_viziya_ukraini.html (Accessed 20 Feb 2024).

9. Tkachenko T. (2022), "Prospects for green building in the future recovery of Ukraine", Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, [Online], available at: <https://decentralization.ua/news/15011> (Accessed 20 Feb 2024).

10. Farenjuk H.H., Kaliukh Yu.I. and Ishenko Yu.I. (2020), "The concept of "green building" and its application in the design and calculation of geotechnical structures", Nauka i budivnytstvo, [Online], available at: <http://journal-niisk.com/index.php/scienceandconstruction/article/view/136/127> (Accessed 21 Feb 2024).

11. Chala V., Orlov's'ka Yu. and Hluschenko A. (2023), "European practices of green building investment" [Online], available at: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/02/pidruchnyk-YEPZB.pdf> (Accessed 21 Feb 2024).

12. Chala V. (2023), "Theoretical background of green building. European practices of green building investment", [Online], available at: <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2023/05/Tema-1.-TEORETYCHNYJ-BEKGRAUND-ZELENOGO-BUDIVNYTSTVA.pdf> (Accessed 21 Feb 2024).

13. UkraineInvest (2024), "What is green building and why is it important?", [Online], available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/31-05-22-2/> (Accessed 21 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 07.03.2024 р.

УДК 368.01

*В. Ю. Бодаковський,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2862-5611>
А. В. Козицький,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8881-1452>
С. В. Коваленко,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-5993-856X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.143

АНАЛІЗ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ КОМПОНЕНТИ ІНФРАСТРУКТУРИ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

V. Bodakovskyy,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Money Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv
A. Kozytzkyi,
Postgraduate student of the Department of Finance, Money Circulation
and Credit, Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine
S. Kovalenko,
Postgraduate student of the Department of Finance, Money Circulation
and Credit, Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine

ANALYSIS OF THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE INFRASTRUCTURE OF THE FINANCIAL SYSTEM

У статті проаналізовано ефективність функціонування та перспективи сталого розвитку страхового ринку України, який працює в умовах непередбачуваних обставин. Вивчено основні чинники, що впливають на ефективність реалізації інструментів страхування в фінансовій системі за допомогою комплексного аналізу показників динамічного розвитку як суб'єктів ринку так і страхових послуг. Досліджено роль страхування у ефективності функціонування інфраструктури фінансової системи на теоретико-прикладному рівні, що дозволило сформулювати системний погляд на фінансово-економічні процеси в суспільстві.

Розглянуто основні механізми страхової діяльності на страховому ринку України в умовах війни за допомогою інструментарію фінансової науки. Встановлено, що структура страхування, як компонента фінансової системи є складною та має свої специфічні особливості, які дозволяють суб'єктам економічної системи безперебійно здійснювати фінансову, операційну та інвестиційну діяльність.

Окреслено перспективи розвитку суб'єктів страхового ринку за допомогою такого чинника як цифровізація суспільства, а, особливо, економічного простору країни. Зауважується, що розуміння механізмів цифрового розвитку суб'єктів господарювання дозволить сформулювати передумови для сталого розвитку України в цілому, підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному економічному просторі.

Виявлено доцільність імплементації інформаційних технологій в функціонування системи надання страхових послуг, що дозволить знизити їх собівартість та забезпечити безперебійність взаємовідносин з представниками суспільства. На основі проведеного дослідження виділено основні напрями розвитку страхування як сфери фінансової системи.

Запропоновано інноваційні способи підвищення ефективності здійснення діяльності суб'єктів страхування на основі впровадження в їх діяльність механізму імплементації інновацій та формування компетенцій у спеціалістів зазначеної сфери. Автори торкаються проблеми необхідності наближення українського управління фінансово-економічною діяльністю суб'єктів страхового ринку до вимог міжнародних інститутів, США та Європейського союзу, зокрема у сфері діяльності на фондовому, банківському і страховому сегментах інфраструктури фінансової системи.

The article analyzes the effectiveness of functioning and prospects for sustainable development of the insurance market of Ukraine, which operates under unpredictable circumstances. The main factors affecting the effectiveness of the implementation of insurance tools in the financial system were studied using a comprehensive analysis of indicators of dynamic development of both market entities and insurance services. The role of insurance in the efficiency of the functioning of the infrastructure of the financial system was studied at the theoretical and applied level, which made it possible to form a systemic view of the financial and economic processes in society.

The main mechanisms of insurance activity on the insurance market of Ukraine in the conditions of war were considered using the tools of financial science. It was established that the structure of insurance, as a component of the financial system, is complex and has its own specific features that allow subjects of the economic system to smoothly carry out financial, operational and investment activities.

An attempt has been made to assess the prospects for the development of insurance market entities with the help of such a factor as the digitalization of society, and, especially, the economic space of the country. It is noted that an understanding of the mechanisms of digital development of business entities will create prerequisites for the sustainable development of Ukraine as a whole, increasing its competitiveness in the international economic space.

The expediency of the implementation of information technologies in the functioning of the system of providing insurance services has been revealed, which will allow to reduce their cost and ensure uninterrupted relations with representatives of society. On the basis of the conducted research, the main directions of the development of insurance as a sphere of the financial system are highlighted.

Innovative methods of increasing the efficiency of the activities of insurance entities are proposed based on the implementation of the innovation implementation mechanism and the formation of competences among specialists in the specified field. The authors touch on the problem of the need to bring the Ukrainian management of the financial and economic activities of insurance market entities closer to the requirements of international institutions, the United States and the European Union, in particular in the field of activities in the stock, banking and insurance segments of the infrastructure of the financial system.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, інфраструктура страхового ринку, суб'єкти страхового ринку, державне регулювання страхового ринку, фінансова безпека страхового ринку, цифровізація, стратегія розвитку, національна економіка.

Key words: insurance, insurance market, infrastructure of the insurance market, subjects of the insurance market, state regulation of the insurance market, financial security of the insurance market, digitalization, development strategy, national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Страхування є важливою ланкою фінансової системи будь-якої країни світу, оскільки допомагає фізичним

та юридичним особам знизити ризики унаслідок формування фондів відшкодування та проведення виплат з нього у разі настання несприятливих подій. Без належного функціонування цієї сфери не можливо забезпечити злагоджену діяльність усіх ланок фінансової системи та високі темпи розвитку економіки країни загалом.

Сьогодні національна економічна система функціонує в умовах війни, тому суб'єктам господарювання і населенню розраховувати на отримання широкого спектру якісних послуг на ринку не доводиться. Це ускладнює розвиток страхування як частини фінансової інфраструктури країни. Проте варто констатувати і той факт, що, починаючи зі здобуття нашою державною незалежності, страховий ринок не набув належного розвитку, а популярністю, зазвичай, користувалися тільки ті послуги, які входять до групи загальнообов'язкового страхування. Така ситуація не сприяла нарощенню ефективності діяльності суб'єктів господарювання, фінансового ринку та домашніх господарств, спричинила виникненню перешкод до освоєння інноваційних фінансових продуктів.

Водночас післявоєнне відновлення економіки України вимагатиме повноцінного функціонування страхового ринку з метою зниження підприємницьких ризиків, поліпшення соціального становища громадян, зростання ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Упродовж усієї історії розвитку вітчизняного фінансового ринку головні деструктивні фактори охоплювали великі розмахи корупції, значні приховані грошові потоки, високий рівень офшоризації економіки, низькі доходи населення тощо. З огляду на зазначене, важливу роль у подоланні цих чинників відіграватиме держава, яка має створити сприятливі умови розвитку страхування за рахунок використання дієвих інструментів фінансового регулювання.

Україна перебуває у статусі кандидата на вступ у ЄС, що актуалізує вивчення практики провідних європейських країн у сфері страхування. Доречним та стратегічно важливим є вивчення можливості щодо імплементації сучасних інноваційних цифрових технологій у страхові продукти, формування якісної та доступної різним верствам населення страхової інфраструктури. Попри повільне реформування страхування як компоненти фінансової інфраструктури України, стратегічно важливим є побудова динамічної архітектури фінансових процесів, яка дозволить уникнути негативних проявів аберації на страховому ринку. За допомогою комплементарних інструментів страхування сформує передумови для імплементації в міжнародному політичному та фінансовому середовищі конкурентоспроможної вітчизняної фінансової системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам динаміки стану вітчизняного ринку страхування, як невід'ємної компоненти фінансової інфраструктури, та окресленню перспектив його розвитку в умовах повоєнного відновлення національної економіки присвятили свої праці такі українські науковці і практики: А. Баранов, О. Баранова, І. Баришевська, П. Бельський, А. Бухтіарова, В. Виговська, Л. Войтович, О. Гладчук, А. Гриценко, В. Дзюбенко, О. Длугопольський, К. Зайченко, С. Єгоричева, О. Журавка, С. Кучерівська, О. Мельник, С. Мироненко, О. Пахненко, П. Нікіфоров, В. Одочук, В. Плиса, О. Погоріла, А. Полторак, В. Рудевська, І. Самошкіна, Л. Селівестрова, О. Сподарева, Б. Таранець, Д. Тарасенко, О. Тарасенко, Д. Трухан, І. Тур, А. Шолойко, Д. Хропонюк, І. Шубенко та інші.

Зважаючи на значні напрацювання вітчизняних вчених у сфері пошуку напрямів активізації розвитку українського ринку страхування, сьогодні в умовах повномасштабної війни виникли нові гострі проблеми, які потребують вирішення у короткотерміновому періоді та стосуються: підвищених ризиків; необхідності стимулювання впровадження цифрових технологій у страхову справу; потреби імплементації нормативів, стандартів та позитивного досвіду провідних країн Європи та світу, підвищення ефективності державного регулювання розвитку ринку страхування тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз стану та окреслення перспектив розвитку ринку страхування України, як невід'ємної константи ефективного функціонування інфраструктури фінансової системи, в умовах війни та повоєнної побудови.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах сьогодення створення передумов для високих темпів розвитку господарської системи ринкового типу неможливе без ефективного функціонування страхового ринку. Він створює дієвий захист від низки екологічних, виробничих, підприємницьких, фінансових та інших видів ризиків, допомагає раціонально розподілити грошові фонди у національній та міжнародній економіці, оскільки страхування досить часто виходить за межі держави та стосується світового виробництва і торгівлі загалом. Належно розвинена система страхування сприяє формуванню високої фінансової стабільності за рахунок прогресу усіх складових національної економіки та проведенні дієвої урядової політики щодо соціальної складової.

Необхідно зазначити, що страховий ринок України тривалий час функціонував в умовах планової економіки, а з часу здобуття незалежності почав суттєву трансформацію у відповідності до вимог ринкової господарської системи. Проте, за часів існування радянського союзу, все перебувало у віданні держави, а страхові компанії функціонували тільки у державній формі власності. Велику частину ринку займало загальнообов'язкове державне страхування, що формувало штучний попит на страхові послуги. Водночас сьогодні страхування є дієвим інструментом забезпечення якісних перетворень у національній економіці, нарощення конкурентоздатності країни та забезпечення безболісної та взаємовигідної інтеграції на міжнародний рівень господарювання під впливом глобалізації.

З погляду економічної категорії страхування визначають як сукупність грошових відносин, які виникають на основі перерозподілу ВВП країни з метою задоволення господарських потреб в країні (суб'єктів господарювання і населення) з приводу покриття збитків унаслідок псування чи втрати матеріальних і нематеріальних цінностей. З точки зору менеджменту, страхування висвітлює прямі і непрямі взаємовідносини між його суб'єктами й нагромадженими страховими фінансовими ресурсами у процесі здійснення управління (планування, прогнозування, аналізу і контролю), яке покликане

нарастити ефективність страхової діяльності. З організаційного погляду страхування розглядають як визначену нормами законодавства діяльність підприємств і домашніх господарств у сфері виробництва і надання послуг щодо покриття нанесених збитків третім сторонам, котрі отримали втрати за результатами появи страхових подій за допомогою, наперед, мобілізованих фінансових ресурсів.

Економічний зміст та роль страхування повноцінно розкриваються за допомогою його функцій. У межах ризикової (відшкодувальної) функції реалізують перерозподіл фінансових ресурсів між суб'єктами їх формування в умовах настання випадкових подій, які були застраховані. Нагромаджувальна функція пов'язана з потребою збереження вартості заощаджених ресурсів суб'єктів господарювання і населення та уникнення впливу негативних ринкових чинників. За допомогою превентивної функції впроваджують у практику різноманітні попереджувальні заходи, які уможливають уникнення різних негативних наслідків від появи страхових подій за допомогою використання нагромаджених страхових фінансових ресурсів. Ця функція також сприяє зростанню рівня стійкості страхувальників щодо появи зазначених негативних подій. Інвестиційна функція працює за рахунок обігу фінансових ресурсів на фондовому ринку за допомогою консолідації невеликого за обсягом капіталу фізичних і юридичних осіб, що беруть участь у страхуванні, та вкладання залучених коштів у привабливі об'єкти інвестування. Таким чином страховим компаніям вдається залучити за рахунок внесків значні обсяги капіталу та розміщувати його в активах фінансового ринку, які дозволять зберегти його вартість та отримати відповідні доходи. Контрольну функцію висвітлюють через призму проведення різного роду аудиторських процедур, що сприятимуть ефективному, економічному та цільовому використанню залучених ресурсів страховиками. Окрім цього, реалізація контрольних заходів з боку страхових компаній стимулюватиме застрахованих фізичних і юридичних осіб дотримуватися укладених договорів страхування, утримувати застраховане майно у належному функціональному та якісному стані, запобігати появі негативних подій тощо. На думку О. Сподаревої [11], зазначені функції втілюються в життя за допомогою страхового ринку.

Фінансова система досліджується українськими вченими протягом усього періоду становлення України, а її інфраструктура є новою фінансовою категорією, яка перебуває в умовах формування сучасної наукової фінансової парадигми, впровадження в систему фінансових знань. Доцільно звернути увагу на дослідження А. Гриценка та В. Соболева, які зазначили, що інфраструктура в будь-якій соціально-економічній системі — це, насамперед, сукупність елементів, котрі забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи [3]. Л. Алексеєнко та В. Олексієнко визначили інфраструктуру як складові частини загальної будови економічного життя, що є допоміжними і забезпечують нормальну діяльність економічної системи в цілому [4]. О. Васильєв наголошує, що до місцевої інфраструктури слід відносити об'єкти, котрі розташовані на деякій обмеженій території і на-

дають підприємствам матеріального виробництва, організаціям і закладам невиробничої сфери, а також населенню цієї території послуги транспортування й зберігання продукції, передачі інформації, переміщення людей, постачання матеріальних ресурсів, у т. ч. води, тепла, газу, електроенергії [1].

За результатами наших спостережень інфраструктура є невід'ємною частиною фінансової системи країни, поєднує усі сфери та ланки з метою забезпечення сталої фінансової діяльності суб'єктів економіки. Страховий ринок, як сфера системи, забезпечує безперебійність фінансових процесів в суспільстві та сприяє уникненню комплікації між учасниками фінансової системи. Її роль в функціонуванні інфраструктури є недооціненою, що пов'язано з відсутністю ефективного механізму страхування в Україні. Доцільно наголосити: ефективність та результативність фінансових відносин прямопропорційно залежить від рівня страхування, а сталий розвиток фінансової системи не можливий без компенсаторів негативних проявів в економічному середовищі. Отже, можемо стверджувати, що інфраструктура фінансової системи є її складовою, яка на основі інститутів, сфер та ланок системи формує сприятливі умови для суспільства та забезпечує безперебійність фінансово-економічної діяльності. Страхування в реалізації мети інфраструктури, на нашу думку, відіграє ключову роль.

У наукових публікаціях вчені, зазвичай, подають страховий ринок у тісному взаємозв'язку зі складовими фондового ринку, котрий допомагає перетворити залучені грошові кошти у інвестиційні ресурси, яких постійно потребує будь-яка національна економіка з метою забезпечення соціально-економічного розвитку. Загалом головним завданням фінансового ринку є зведення суб'єктів, що мають вільні фінансові ресурси, з інвестором та сприяння перерозподілу капіталу за допомогою фінансових інструментів, в тому числі за участі професійних посередників. Проте, в умовах швидких темпів цифровізації економіки та фінансового ринку, потреба в останніх суттєво зменшується, що формує передумови для зниження рівня собівартості фінансових операцій в межах інфраструктури фінансової системи.

З огляду на зазначене, страховий ринок доцільно висвітлювати як важливу складову національного фінансового ринку, а страховиків необхідно розглядати як виробників особливого продукту — послуг зі страхування. Водночас компанії, що постачають страхові продукти на ринок, можуть також характеризуватися як фінансові посередники, оскільки вони допомагають реалізації перерозподілу фінансових ресурсів в економіці, адже залучають грошові кошти від страхувальників та спрямовують їх у сфери інвестиційного прикладання або на виплати відшкодування у разі настання визначених подій.

Варто зазначити, що страховий ринок є важливою ланкою фінансової системи країни, основою для формування її інфраструктури, дієвим драйвером розвитку економіки, який реалізують за допомогою формування механізму захисту активів і прав суб'єктів господарювання та населення. Він допомагає забезпечити соціальну стабільність в суспільстві, сформувати високий

ступінь господарської безпеки держави й, водночас, є дієвим інструментом фінансового регулювання розвитку економічної системи та залучення грошових коштів з метою здійснення капітальних вкладень у різні види стратегічної діяльності.

Сфера страхування першочергово спрямована на покриття потреби суспільства у захисті, що створює необхідність побудови ефективного інституційного державного механізму її регулювання. На наше глибоке переконання уряду необхідно створити надійну й стабільну страхову систему, котра сприятиме формуванню ефективних інструментів фінансового регулювання, дасть змогу розширювати співробітництво з міжнародними організаціями, допоможе належно функціонувати в межах світового страхового ринку під впливом глобалізаційних процесів. Зазначене фінансове регулювання є об'єктивно необхідним та вимагає від представників державного менеджменту здійснення ряду господарських і нормативно-правових заходів у цій сфері, а саме: реалізація послідовної урядової політики зміни науково-правової парадигми у галузі страхування як стратегічної сфери фінансової системи, особливо її інфраструктури; формування фінансової культури у населення щодо здійснення страхування; створення ефективної інфраструктури фінансової системи, що дозволить підвищити рівень конкурентоздатності вітчизняних страхових компаній, забезпечити формування належної інфраструктури, яка гарантуватиме захист від ризиків суб'єктам господарювання і населенню; побудова оптимальної структури вітчизняного страхового ринку й стимулювання стабільних темпів його розвитку.

Важливу роль у побудові інфраструктури фінансової системи України відіграє визначення інституту, котрий буде проводити регулювання діяльності суб'єктів ринку страхування, його комплементарність з суб'єктами фінансового середовища. Ключове значення у сфері моніторингу за функціонуванням страхових компаній щодо дотримання нормативно-правових актів у цій галузі мають інститути урядового страхового нагляду, котрі присутні в більшості державах й диференціюються у розрізі організаційної структури і жорсткості проведення аудиту за веденням страхової діяльності.

Відповідно до наших досліджень, до головних завдань інституту регулювання ринку страхування відносять: забезпечення стабільності у сфері страхування; зміцнення фінансової стійкості страхових компаній; контроль за дотриманням прав споживачів страхових продуктів; створення умов для прозорого функціонування суб'єктів ринку; виявлення напрямів поліпшення механізмів страхування, яке є регламентованим державою як обов'язкове [9, с. 44].

Ключове місце у системі державного регулювання страхового ринку України, починаючи з липня 2020 року (коли було припинено діяльність комісії з регулювання ринку фінансових послуг), займає Національний банк України, який був наділений функціями та завданнями центрального регулятора, що здійснює моніторинг і нагляд за фінансовим сектором вітчизняної економіки. Рішення щодо ліквідації комісії з регулювання фінансових послуг, який був у віданні Президента та підзвітний Верховній Раді, на нашу думку, є дискусійним та потребує переоцінки актуальності.

Згідно з законом про нацбанк він є не тільки "банком банків", але й господарського автономним, спеціальним центральним інститутом урядового управління, котрий створює умови щодо дотримання стабільних темпів суспільного розвитку. Водночас завдання центрального банку охоплюють реалізацію аудиту суб'єктів ринку страхування, який містить у своїй основі ризико-орієнтований принцип, який передбачає врахування частоти моніторингових заходів. З цією метою НБУ побудував інноваційну модель регулювання, що сформована на основі рекомендацій європейського співтовариства, враховує міжнародний досвід нагляду і регулювання ринку страхування й специфіку функціонування вітчизняної страхової системи. Український уряд цілеспрямовано імплементує міжнародні нормативи і принципи у функціонування страхового ринку, що допоможе швидко освоїтися на ринку ЄС та пришвидшити розвиток господарської системи [2, с. 217].

НБУ має централізовану вертикальну структуру, яка містить низку відділів, завданням яких є реалізація політики регулювання страхового ринку, зокрема щодо: нагляду за небанківським ринком фінансових послуг; дотримання прав споживачів на ринку страхування; проведення ліцензування та інспекцій; здійснення моніторингу у сфері фінансів; формування звітності; забезпечення стабільності фінансів; розроблення інструкцій щодо регулювання небанківського ринку послуг; сприяння пришвидшенню інтеграції у ЄС та імплементация міжнародних стандартів; формування стратегії розвитку тощо.

У процесі удосконалення фінансової системи України, з урахуванням доданих обов'язків, центральний банк вводить суттєві інституційні новації, що стосуються його функціонування, а саме: зростання вимог до надання ліцензій новоствореним учасниками ринку страхування з метою висвітлення страховими організаціями реальних акціонерів; формування жорсткіших вимог до реалізації внутрішнього аудиту та побудови механізму ризик-менеджменту для забезпечення стійкого прогресу ринку страхування; удосконалено процедуру аналізу параметрів діяльності страхових компаній; імплементовано нагляд з урахування критерію ризику, який сформовано на базі принципів суттєвості, пропорційності, своєчасної діагностики, перспективності, вчасної реалізації окреслених заходів, нормативно-правової обґрунтованості, професійності.

Урядовою колегіальною інституцією є НКЦПФР, яка має низку завдань щодо регулювання ринку страхування як компоненти інфраструктури фінансової системи України, зокрема: моніторинг за обігом інструментів на фондовому ринку; захист прав капіталовкладників; аудит нагромаджувального пенсійного страхування; створення, у співпраці з центральним банком, інструкцій та алгоритмів визначення нетто-вартості майна пенсійних фондів у сфері обов'язкового страхування; формування методології щодо аналізу майна суб'єктів, які працюють у сфері недержавного нагромаджувального страхування.

НКЦПФР наділена повноваженнями щодо організації аудиту діяльності пенсійного фонду, страховиків та організацій з управління активами, котрі працюють у секторі приватного пенсійного страхування. Проведен-

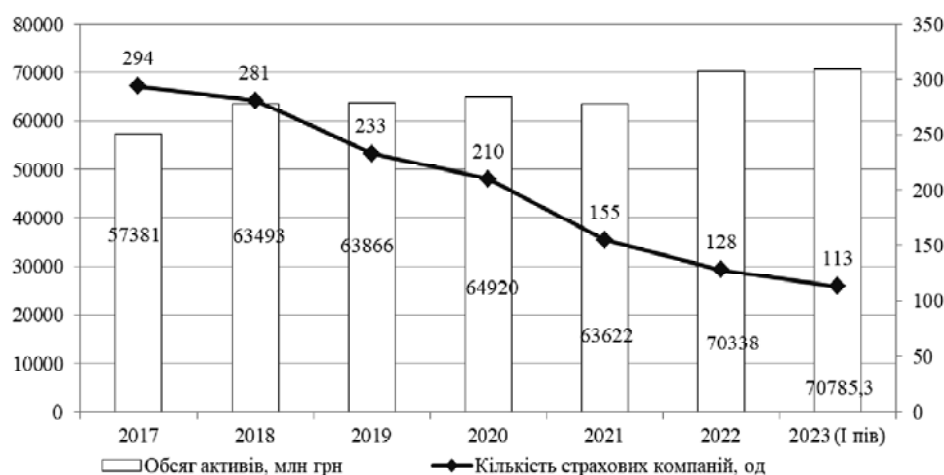

Рис. 1. Динаміка чисельності страховиків на ринку України та обсягу активів, якими вони володіють упродовж 2022–2023 років

Джерело: [7].

ня таких перевірок комісія може реалізовувати спільно та за сприяння професійних контролерів.

Загалом доцільно підсумувати, що державне регулювання процесів розвитку страхового ринку проводять із залученням національних та міжнародних інститутів. Перший рівень містить суб'єктів інфраструктури фінансової системи, котрі сприяють активізації розвитку українського ринку страхування. Значення міжнародних інститутів у регулюванні зазначеного ринку, зазвичай, полягає у формуванні параметрів результативного регулювання і нагляду за рахунок використання світових стандартів та практичних навичок. В умовах посилення євроінтеграційних процесів в Україні, особливо в умовах проведення переговорів щодо інтеграції в європейський економічний простір, необхідно комплексно врахувати вимоги до діяльності страхових компаній, а це, на нашу думку, допоможе створити конкурентоздатну інфраструктуру фінансової системи України на європейському ринку, яка дозволить суб'єктам страхування ефективно працювати в міжнародному економічному середовищі.

Сучасність характеризує систему страхування ЄС високою фінансовою культурою серед суб'єктів економічної системи та актуалізує стратегічний прогрес союзу. Водночас українська інфраструктура фінансової системи перебуває в умовах імплементації ринку страхування в її стратегічні сегменти, формує стратегію невеликого впливу деструктивних чинників на розвиток вітчизняного фінансового середовища, зокрема сформувалася вимога до українського законодавства в частині адаптації його до міжнародних стандартів; викликає занепокоєння незначний обсяг власного капіталу, ліквідності і платоспроможності значної частини українських компаній, які функціонують у сфері страхування; виявлено застосування неефективних моделей здійснення підприємницької діяльності; невисока конкуренція на вітчизняному страховому ринку не сприяє підвищенню якості та конкурентоспроможності; виникла потреба у використанні досвіду провідних країн світу щодо застосування дієвих інструментів державного регулювання у сфері страхування; наявна необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання ал-

горитмів оздоровлення і ліквідації страховиків; потреба у підвищенні ступеня захисту вітчизняних споживачів страхових продуктів; присутність корупції і шахрайства серед суб'єктів вітчизняного страхового ринку заважає сталому розвитку на ринкових засадах функціонування.

Український страховий ринок тривалий період був і, на жаль, залишається проблемним сегментом фінансової системи, оскільки низький рівень зацікавленості суб'єктів суспільства у страхуванні власних інтересів засвідчує недостатній рівень його розвитку. Доречно наго-

лосити, що у провідних державах світу присутні передумови для реалізації активної інвестиційної діяльності у розрізі видів господарської діяльності, оскільки за рахунок залучення значного обсягу капіталу у вигляді страхових внесків є можливість надавати фінансові ресурси у формі капіталовкладень тим суб'єктам економіки, які їх потребують. У період до початку березня 2022 року темпи зростання вітчизняного ринку страхування сповільнювалися за рахунок дії низки деструктивних чинників зовнішнього і внутрішнього походження, зокрема: постійна нестабільність у вітчизняному політикумі; початок гібридної війни у 2014 році й втрата значної території України унаслідок окупації; стрімке поширення у 2019 році пандемії COVID-19, унаслідок якої було перекрито кордони та суттєво сповільнилася ділова активність суб'єктів господарювання (хоча у цей період завдяки значним обсягам цифровізації сфери страхування значно зменшилися витрати страховиків, оскільки більшість угод розпочали реалізовувати дистанційно); порушення стабільності на міжнародному фінансовому ринку тощо. Початок повномасштабної війни у 2022 році остаточно зупинив розвиток вітчизняного ринку страхування як частини інфраструктури фінансової системи, більшість страховиків отримали збитки, а низькі доходи населення негативно вплинули на попит.

Сьогодні український ринок страхування перебуває в умовах відновлення фінансово-економічної активності, проте спостерігається незначна позитивна динаміка: на кінець I кварталу 2023 року працюють 113 страхових організацій, розмір активів яких становить близько 70785 млн грн. Необхідно підкреслити, що упродовж 2017–2023 років чисельність страховиків на ринку знизилася у понад 2,6 рази. Така ситуація свідчить про зростання вимог до діяльності страхових компаній з боку Національного банку та посилення конкуренції на ринку (рис. 1).

З урахуванням зменшення кількості страховиків в економічній системі, активні учасники фінансового середовища в сфері страхування значно збільшили обсяги активів. Так, за підсумками 2017 року, середні активи на одного страховика дорівнювали 195,17 млн грн, в першому півріччі 2023 року цей показник становив

626,42 млн грн, тобто за аналізований період середні активи збільшилися більше ніж у три рази. Необхідно наголосити, що на цей показник суттєво впливає інфляція (рис. 2).

На фоні сукупного збільшення чисельності підписаних угод упродовж 2017—2021 років (майже на 17,5 млн од.), зменшилася сума однієї угоди на 50% відповідно. Валові страхові премії за аналізований період знизилися з 43432 млн грн до 39616 млн грн (на -8,79 %), а за перше півріччя 2023 року вони становили 21354,7 млн грн, тобто зменшилися майже у 2 рази, сподіваємося на кращі результати наприкінці 2024 року. Що стосується розміру валових страхових премій у розрахунку на одну угоду по страхуванню, то упродовж 2017—2022 років спостерігається зниження з 615 грн до 450, або на -26,83 %. Проте за перше півріччя 2023 року вони вже перевищували показник попереднього року, що свідчить про позитивну динаміку (рис. 3).

Подібну динаміку демонструють розміри страхових виплат, котрі упродовж досліджуваного періоду постійно знижувалися і зменшилися майже на -26 %, а якщо врахувати, що на показник впливають інфляційні ризики, ситуація складається неоднозначна. Сукупні страхові премії на одну угоду за період 2017—2023 років збільшилися з 149 грн до 192 грн або на +28,86 %, що демонструє відносно позитивні тенденції (рис. 4). За досліджуваний проміжок часу рівень валових виплат загалом збільшився з 24,23 до 36,6 % (на +12,34 в. п.).

За підсумками важкого 2022 року було зруйновано більшість ключових тенденцій прогресу ринку страхування: чисельність підписаних угод зі страхування у порівнянні з попереднім роком знизилася майже у півтора рази, а вели-

Рис. 2. Динаміка середньої вартості активів одного страховика та кількості укладених договорів на ринку упродовж 2017—2023 років

Джерело: [7].

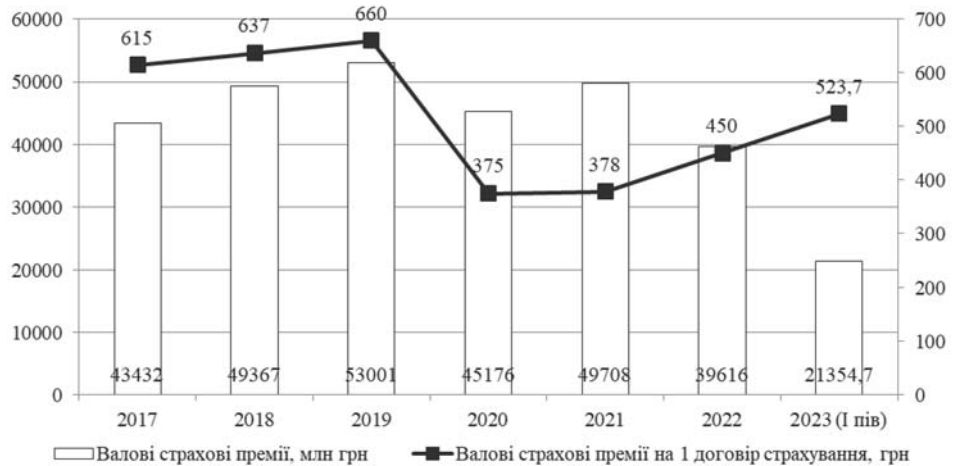

Рис. 3. Динаміка абсолютної та відносної величин страхових премій упродовж 2017—2023 років

Джерело: [7].

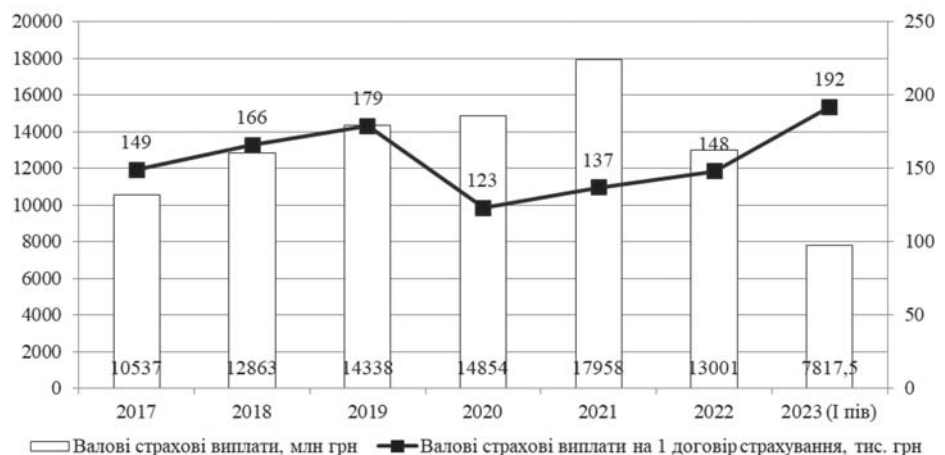

Рис. 4. Динаміка абсолютної та відносної величини страхових виплат на ринку України упродовж 2017—2023 років

Джерело: [7].

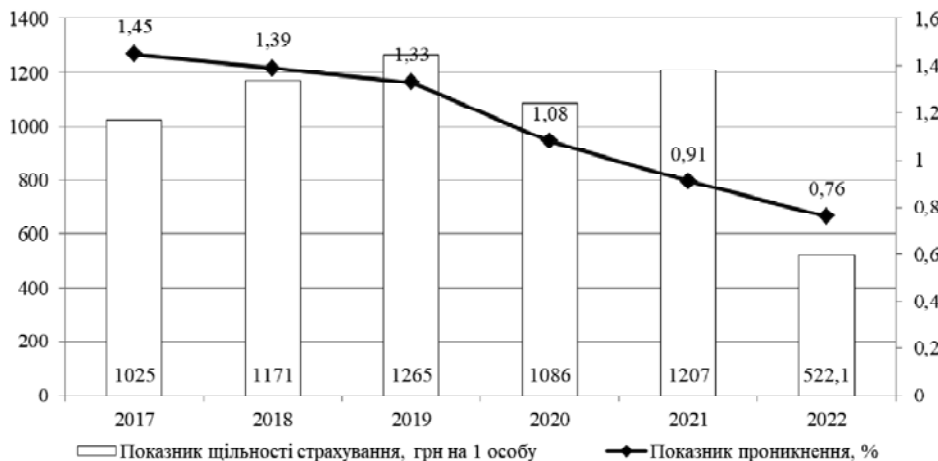

Рис. 5. Динаміка показників проникнення та щільності страхування на ринку України у 2017–2022 роках

Джерело: [6, 7].

чина сукупних премій зі страхування зменшилася на понад 10 млрд грн. Унаслідок цього розмір страхових премій на одну угоду збільшився на 146 грн і становив у першому кварталі 2023 року майже 524 грн.

Щодо параметрів проникнення та концентрації (щільності) на страховому ринку України, то за досліджуваний проміжок часу (2017—2023 роки) вони демонстрували досить низькі значення, що свідчило про невисокі темпи прогресу страхування у національній економіці. Перший показник відображає співвідношення сукупних премій зі страхування до валового продукту та подається у відсотках, тому низьке його значення, зазвичай, виникає в умовах зменшення страхових премій та збільшення ВВП. У 2023 році цей показник перебував на незначному рівні, оскільки наявне невисоке зростання валового продукту, а премії не містять позитивної динаміки. Останній показник (щільність або концентрація страхування) висвітлює величину премій зі страхування у розрахунку на одного жителя країни й показує мінливі тенденції й непостійну динаміку соціально-економічного розвитку України в умовах загального падіння доходів громадян (рис. 5).

Отже, варто констатувати той факт, що вітчизняному ринку страхування, а, особливо, інфраструктурі фінансової системи, були характерні багато проблем у довоєнний період, які суттєво загострилися у період повномасштабної агресії росії та окупації великої частини нашої країни. Початок війни став причиною формування вимог до технологічної сфери, оскільки не було присутнє страхування воєнних ризиків. Держава набуває нового досвіду, оскільки функціонування фінансової системи є непередбачуване, а безперервність діяльності суб'єктів господарювання важко забезпечити інструментами страхування.

У частині політичного вектору впливу на страховий ринок, спостерігається відсутність досконалого реалістичного законодавства щодо сприяння розвитку страхового ринку, формування і використання страхових резервів, відсутній механізм моніторингу та ліквідації сумнівних операцій тощо. У листопаді 2021 р. цю проблему лише частково вирішено, оскільки прийнято новий Закон України "Про страхування", який суттєво врегулю-

є низку процедур страхової діяльності, однак він вводиться в дію з 2024 р., що досі не дає можливості повноцінно оцінити його дієвість. Звертаємо увагу на необхідність створення системи комплексної підтримки учасників ринку профільними асоціаціями та професійними об'єднаннями, що сприятиме зацікавленості самих учасників ринку і підвищенню довіри з боку населення [12, с. 123].

Політичні виклики, які зазнає Україна в умовах воєнного стану, згубно діють на розвиток фінансової системи, особливо це спостері-

гається на ринку страхування, який є частиною її інфраструктури. Спрощення регуляторних вимог в умовах сьогодення для підтримки і налагодження роботи ринку дозволило виявити суттєві порушення в сфері дотримання фінансових нормативів його учасниками, що загрожуює стабільності функціонування ринку страхування та руйнує довіру до його операторів. Подолати цю проблему можливо завдяки політиці повернення до чітких регуляторних вимог і неухильного їх виконання.

Значення безпеки у сфері фінансів, як головного елемента господарської безпеки держави, визначається рівнем ефективності діяльності усіх учасників ринку страхування, за якого їх фінансовий стан володітиме ознаками стабільності і стійкості до деструктивних чинників макро— і мікроекономічного середовища. Український ринок страхування потребує проведення ефективної політики захисту інтересів усіх його учасників. Це створить передумови для підвищення рівня фінансової безпеки у довготерміновому періоді в умовах зростання конкурентоздатності вітчизняних страховиків [5, с. 346].

Виходячи з нашого дослідження інфраструктура фінансової системи України, а особливо ринок страхування, зазнає деструктивний вплив зовнішнього середовища, як наслідок внутрішні чинники не можна вважати позитивними, адже, історично, діяльність суб'єктів протягом періоду становлення української держави залишається недостатньо ефективною. Перші охоплюють негативні події, котрі з'являються по причині нерезультативної політики керівників страхових компаній, котра у майбутньому дестабілізує їхній фінансовий стан й знизить репутацію на ринку. До них відносять ухвалення неефективних фінансових рішень фінансовими управліннями страховиків; шахрайські й маніпулятивні дії компаній на ринку страхування; невисокий ступінь довіри підприємств і населення до вітчизняних страхових організацій; потреба у зміцненні фінансової дисципліни страховиків; використання нерезультативних інструментів в управлінні структурою капіталу і, відповідно, платоспроможністю страхових компаній [8, с. 112].

Загрози, появу яких спровокували чинники макроекономічного рівня, відносять до зовнішніх, оскільки

вони впливають на господарський стан не тільки окремих компаній, а й національного страхового ринку загалом. Зазначені фактори охоплюють: активізацію глобалізаційних процесів, що суттєво впливають на функціонування ринку страхування; загострення конкуренції у сфері страхування на міжнародному ринку, у якій беруть участь країни, що вживають заходів для захисту національних ринків страхування від експансії іноземного капіталу; нарощення ступеня зосередженості фінансових ресурсів на світовому ринку й капіталу у секторі перестрахування; зростання залежності українського ринку страхування від іноземних інвестицій; злиття національних фондів, які присутні в фінансовій системі, під впливом глобалізації та інтеграції, що посилює залежність від міжнародних процесів на фінансових ринках тощо.

З іншого боку, до негативних чинників також відносять, на наше переконання, наявність прогалин у вітчизняних нормативно-правових актах зі страхування, потреба у поліпшенні державного регулювання і нагляду за функціонуванням страхових організацій. Вони додатково сприяють нагромадженню проблем на страховому ринку, що мають комплексний характер та знижують сукупну довіру до нього суб'єктів економіки й суттєво стримують його розвиток.

Побудова механізму формування оптимальної безпеки на ринку страхування потребує вжиття комплексу заходів, зокрема: підвищення рівня довіри населення до його учасників; створення дієвої системи захисту прав страхувальників (юридичних і фізичних осіб); забезпечення функціонування ефективної системи аудиту за діяльністю суб'єктів ринку страхування; формування ефективного механізму управління ризиками у процесі ведення страхової діяльності; ухвалення та реалізація плану щодо формування достатнього обсягу власного капіталу з метою підвищення платоспроможності українських страховиків; імплементація європейських принципів, стандартів та нормативів у функціонування вітчизняного ринку страхування, що дасть змогу інтегруватися у міжнародну страхову систему; запровадження інноваційних цифрових технологій з метою зміцнення кібербезпеки, досягнення необхідної прозорості й підвищення ефективності боротьби з відмиванням коштів та іншою злочинною діяльністю.

В умовах глобальних негативних потрясінь суб'єкти інфраструктури фінансової системи України з метою антикризового захисту розпочали масово використовувати сучасні досягнення науки і техніки та впроваджувати цифрові технології у власну діяльність. Проведені дослідження вітчизняного ринку свідчать, що страховики володіють низькою технологічною спроможністю й мають неефективний застарілий механізм управління, що суттєво стримує їхній господарський прогрес та не сприяє зміцненню конкурентоздатності галузі. Інфраструктура фінансової системи в частині інноваційних страхових технологій посідає останні сходинки в міжнародному рейтингу за ступенем впровадження сучасних цифрових новинок та надання фінансових цифрових послуг. І це відбувається в умовах, коли українська ІТ-галузь є провідною на міжнародному рівні, володіє найкращими фахівцями у світі та масово виконує замовлення іноземних компаній.

До позитивних сторін процесів цифровізації на ринку для страхувальників відносять механізм придбання страхових полісів, який суттєво покращується, оскільки вже не потрібно приходити до страховиків фізично й витрачати час, який вважаємо компонентою фінансів. Для отримання страхової послуги необхідно виключно надати відомості в універсальну заявку та оплатити визначену суму коштів за допомогою банківського додатку. Це також унеможливило різні шахрайські дії з угодою про страхування, оскільки всі дані поступають напяму в компанію без участі посередників. Відбувається процес зниження собівартості страхових послуг. В умовах появи страхової події страхувальнику потрібно виключно заповнити стандартну форму в смартфоні у встановленому застосунку. Необхідно підкреслити, що із запровадженням цифровізації, з процесів купівлі-продажу страхових послуг будуть усунені більшість посередників, що суттєво знизить ризики різноманітних маніпуляцій та фальсифікацій.

Водночас цифровізація має власні негативні сторони та упущення, які охоплюють: неможливість використання найсучасніших інноваційних платформ, оскільки ціни на них досить високі, а процедура встановлення вимагає залучення висококласних фахівців з ІТ-сфери; виникає потреба у підвищенні кваліфікації персоналу компаній, зміцненні інформаційної безпеки страховика та захисту баз даних; повстає необхідність корегування сформованих стратегій ведення бізнесу, котрі використовувалися упродовж тривалого періоду часу; поява розбіжностей між клієнтами та страховиками у площині розуміння яким має бути фінальний результат чи послуга. З метою уникнення зазначених проблем доцільно розробити довготермінову стратегію впровадження цифрових продуктів у діяльність організацій та окреслити чітку послідовність діджиталізації усіх сфер її функціонування [10].

В умовах розбудови фінансової системи України страховики перебувають на етапі активного впровадження цифрових технологій, для дієвості якого необхідно утворення нового відділу, який буде відповідати за їх організацію та вирішувати проблеми, що виникатимуть упродовж використання таких цифрових нововведень. Це потребує пошуку відповідних працівників з ІТ-галузі і вимагає чималих фінансових ресурсів на їх залучення та технічне і програмне забезпечення. Окрім цього, страховим компаніям необхідно, на наше переконання, застосовувати АІС (автоматизовані інфосистеми), що допоможуть результативніше застосовувати введені технології. Доцільно також створювати раціональну інформаційну архітектуру, яка вдосконалисть ухвалення управлінських рішень та дозволить поєднати цифрові платформи з більшістю господарських процесів страховика.

Необхідно констатувати факт, що цифровізація також створює вимоги до страхувальників. Їм необхідно володіти певними знаннями і навиками у комп'ютерній сфері. Це створить передумови для ефективного отримання страхових продуктів у додатках смартфона. Окрім цього, така ситуація загострить конкуренцію між компаніями щодо якості застосунків суб'єктів інфраструктури фінансової системи для телефонів, оскільки клієнти часто обирають страховика, у якого додаток є вищої якості, швидшим і зрозумілішим для особи будь-якого віку. Тому варто наголосити, що процеси цифро-

візації на українському страховому ринку формуватимуть вимоги як перед страховиками так і перед клієнтами, оскільки потребуватимуть освоєння нових знань, інноваційної культури у сфері страхування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

За результатами наших спостережень інфраструктура фінансової системи перебуває в умовах трансформації. Запорукою позитивних змін є формування безперебійного функціонування економічної системи країни. Український ринок страхування відіграє стратегічну роль у зазначеному процесі, а ефективність його учасників дозволить сформувати конкурентоспроможну архітектуру українського суспільства на міжнародній політико-економічній арені. До головних напрямів удосконалення механізму сталого розвитку українського ринку страхування належать: спрощення механізму ліцензування й надання дозволів на ведення страхової діяльності; ухвалення й удосконалення чинної нормативної бази; використання ризик-менеджменту у процесі здійснення державного регулювання ринкових взаємовідносин; забезпечення високого ступеня відкритості у функціонуванні компаній та посередників.

Важливим завданням на сучасному етапі функціонування національної економіки, на нашу думку, є формування безпечних умов для діяльності і розвитку страхування за допомогою реалізації таких заходів: поліпшення алгоритму припинення діяльності, банкрутства та запровадження тимчасового керівництва для учасників ринку; ефективне застосування стрес-тестування для вчасного виявлення й запобігання появі несприятливих подій; формування фонду гарантування страхових платежів у відповідності до міжнародного досвіду, що дасть змогу посилити стабільність у страхуванні.

Література:

1. Васильєв О. В. Дослідження взаємозв'язків в системі ринкової інфраструктури регіону // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". № 15. 2011. С. 8—15.
2. Войтович Л. М. Страхова система України: концептуальні засади розвитку та державне регулювання. Монографія. Львів: Галич-Прес, 2023. 492 с.
3. Гриценко А., Соболев В. Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова // Економіка України. 1998. № 4. С. 35—44.
4. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко. Тернопіль: Астон, 2003. 286 с.
5. Копилук О. І., Музичка О. М., Гап'як С. С. Механізм забезпечення безпеки страхового ринку України // Бізнес Інформ. 2022. № 1. С. 345—350.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.02.2024).
7. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 27.02.2024).
8. Полторак А. С., Мельник О. І., Баришевська І. В. Фінансова безпека страхового ринку України // Modern Economics. 2021. № 28 (2021). С. 119—126.

9. Рудевська В., Погоріла О. Особливості державного регулювання страхового ринку України у трансформаційних умовах // Вісник університету банківської справи. 2020. № 1 (37). С. 42—53.

10. Самошкіна І. Розвиток діджиталізації страхового ринку України // Економіка та суспільство. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-52> (дата звернення: 27.02.2024).

11. Сподарева О. Г. Теоретичні засади функціонування страхового ринку в ринкових умовах господарювання // Економіка та держава. 2010. № 5. С. 54—56.

12. Хропонюк Д. О., Длугопольський О. В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України // Innovation and Sustainability. 2023. № 1. С. 118—126.

References:

1. Vasulyev, O. V. (2011), "Research of interrelationships in the market infrastructure system of the region", Visnyk Natsionalnogo tehnicnogo universytetu "HPI", Vol. 15, pp. 8—15.
2. Voytovych, L. M. (2023), Strakhova systema Ukrainy: kontseptual'ni zasady rozvytku ta derzhavne rehulyuvannya [The insurance system of Ukraine: conceptual foundations of development and state regulation], Halych-Press, Lviv, Ukraine.
3. Grutsenko, A. and Sobolyev, V. (1998), "Market infrastructure: essence, functions, structure", Ekonomika Ukrainy, Vol. 4, pp. 35—44.
4. Alekseyenko, L. M. and Oleksienko, V. M. (2003), Ekonomichnuy tlymachnuy slovnik: vlasnisty, pruvatu-zatsiya, runok tsinnuh paperiv [Economic explanatory dictionary: property, privatization, securities market], Aston, Ternopil, Ukraine.
5. Kopylyuk, O. I., Muzychka, O. M. and Gapyak, S. S. (2022), "The Mechanism for Ensuring the Security of the Insurance Market of Ukraine", Biznes Inform, Vol. 1, pp. 345—350.
6. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 27 february 2024).
7. The official site of the National Bank of Ukraine (2023), available at: <https://bank.gov.ua/> (accessed: 27 february 2024).
8. Poltorak, A. S., Melnyk, O. I. and Baryshevskaya, I. V. (2021), "Financial security of the insurance market of Ukraine", Modern Economics, Vol. 28, pp. 119—126.
9. Rudevskaya, V. and Pohorila, O. (2020), "Peculiarities of state regulation of the insurance market of Ukraine in transformational conditions", Visnyk universytetu bankiv-s'koyi spravy, Vol. 1 (37), pp. 42—53.
10. Samoshkina, I. (2022), "Development of digitization of the insurance market of Ukraine", Ekonomika ta suspil'stvo, Vol. 41, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-52> (accessed: 27 february 2024).
11. Spodareva, O. G. (2010), "Theoretical foundations of the functioning of the insurance market in market conditions of management", Ekonomika ta derzhava, Vol. 5, pp. 54—56.
12. Khroponyuk, D. O. and Dlugopolskyi, O. V. (2023), "Modern problems and prospects for the development of the insurance market of Ukraine", Innovation and Sustainability, Vol. 1, pp. 118—126.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

Р. В. Бойко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, контролю, аналізу
та оподаткування, Львівський торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4044-0217>
Т. І. Винницький,
аспірант, Львівський торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5591-4194>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.153

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК БІЗНЕС ПРОЦЕСІВ У ДИСТРИБУЦІЙНИХ КОМПАНІЯХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ

R. Boyko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department Accounting,
Control, Analysis and Taxation, Lviv University of Trade and Economics
T. Vynnytskyi,
Postgraduate student, Lviv University of Trade and Economics

MANAGEMENT ACCOUNTING OF BUSINESS IN DISTRIBUTION COMPANIES: CONCEPTUAL BASICS

У статті досліджено концептуальні основи управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях. Висловлено думку про те, що застосування цифрових технологій у побудові логістичних мереж відкриває нові можливості для підвищення стійкості та оперативності реагування компаній, що дозволяє їм збільшувати конкурентоспроможність та надавати клієнтам найбільш ефективні та прозорі послуги. Описано підходи науковців до трактування сутності поняття "логістичні витрати". Констатовано, що метою управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях є мінімізація витрат при виконанні транспортних послуг та отримання максимально можливого рівня рентабельності чи норми прибутку на основі планування стану об'єктів обліку за нормами, відстеження відхилень від норм і зміни норм витрачання ресурсів. Виділено чотири великі інформаційні системи, усі вони включені як спеціальні компоненти в інформаційну систему компанії: системи EDP, системи MIS, системи DSS та офісні комп'ютерні системи. Внутрішня або виробнича логістика фокусується на плануванні та управлінні діяльністю, пов'язаною з перетворенням сировини на готову продукцію, і включає процеси складування, виробництва та збирання. Основними ІКТ, що застосовуються до цих процесів, є: ERP, WMS, MRP I-II, штрих-коди, ідентифікація радіочастот (RFID), вибір до світла або вибір до голосу та системи управління роботою (LMS).

Зроблено висновок, що організація управлінського обліку логістичних витрат, передбачає: калькуляцію логістичних витрат за видами діяльності (всі витрати поділяють на конкретні роботи або операції: замовлення, виробництво, послуги); групування повних витрат (формування звіту про повні витрати); групування розподілених витрат (зіставлення загальних витрат із натуральними показниками діяльності); групування всіх витрат на постійні та змінні.

The article examines the conceptual foundations of management accounting of business processes in logistics companies. It is argued that the application of digital technologies in building logistics networks opens up new opportunities for companies to enhance resilience and responsiveness, enabling them to increase competitiveness and provide customers with the most effective and transparent services. Approaches of scholars to interpreting the essence of the concept of "logistics costs" are described. It is stated that the purpose of management accounting of business processes in logistics companies is to minimize costs in providing transportation services and achieve the maximum possible level of profitability or profit margin based on planning the state of accounting objects according to standards, tracking deviations from standards, and changing resource consumption norms. Four major information systems are identified, all of which are included as specialized components in the company's information system: EDP systems, MIS systems, DSS systems, and office computer systems. Internal or production logistics focuses on planning and managing activities related to transforming raw materials into finished products, and includes processes of storage, production, and assembly. The main ICT applied to these processes include: ERP, WMS, MRP I-II, barcodes, radio frequency identification (RFID), pick-to-light or pick-to-voice systems, and labor management systems (LMS).

It is concluded that the organization of management accounting of logistics costs involves: calculating logistics costs by types of activities (all costs are divided into specific jobs or operations: orders, products, services); grouping total costs (forming a report on total costs); grouping allocated costs (comparing general costs with natural activity indicators); grouping all costs into fixed and variable.

Ключові слова: дистрибуційні компанії, логістичні витрати, Amazon, блокчейн, електронна комерція, Інтернет речей, CRM стратегія.

Key words: distribution companies, logistics costs, Amazon, blockchain, electronic commerce, Internet of Things, CRM strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дистрибуція є частиною процесів ланцюга поставок, що планує, впроваджує та контролює ефективний, ефективний прямий та зворотний потік та зберігання товарів, послуг та відповідної інформації між пунктом походження та пунктом споживання для задоволення потреб споживачів. Логістика описує весь процес матеріалів та виробів, що переміщуються у, через та поза компанією. Вхідна логістика охоплює переміщення матеріалів, отриманих від постачальників. Логістика — це процес переміщення та обробки сировини та готового матеріалу, від початку до кінця виробництва, продажу та процесу утилізації відходів, щоб задовольнити споживачів та підвищити конкурентоспроможність бізнесу [11].

У сучасній економіці, що постійно змінюється, встановлення чіткого зв'язку між обраною стратегією конкурентної боротьби підприємства та системою управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях стає все важливішим. Ефективна логістична сис-

тема на підприємстві впливає на економічну стабільність та дозволяє швидко реагувати на зміни в умовах господарювання. З розвитком інформаційних технологій зростає потреба у розширенні інформації для управління центрами витрат та сферами відповідальності у дистрибуційних компаніях.

За висновками зарубіжних дослідників, управлінський облік бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях є важливою складовою у сучасному бізнесі, оскільки це наука про оптимальне керування матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками у економічних системах з синергетичними зв'язками. Таким чином, добре організований та ефективно реалізований процес управлінського обліку у бізнес-процесах дистрибуційних компаній стає методологічним інструментом, який сприяє отриманню синергетичного ефекту у довгостроковій перспективі всією діяльністю підприємства та охоплює всі аспекти його процесів.

У розвинених економіках фірми та компанії витрачають значну частину робочого часу та ресурсів, приділяючи увагу постановці та веденню управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях. Застосування цифрових технологій у побудові логістичних

мереж відкриває нові можливості для підвищення стійкості та оперативності реагування дистрибуційних компаній, що дозволяє їм збільшувати конкурентоспроможність та надавати клієнтам найбільш ефективні та прозорі послуги. З використанням аналітичних технологій, таких як гіперзв'язок, сучасна обчислювальна техніка та Big Data, компанії отримують величезний обсяг логістичних даних, а застосування складних алгоритмів дозволяє їм економити кошти, підвищувати маржу та працювати більш ефективно та екологічно.

Проведені дослідження свідчать, що в теорії та практиці управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях існують різні підходи до обліку і класифікації витрат з огляду на мету та напрями використання інформації. Однак, на нашу думку, жодна з них не може розглядатися як еталонна в силу своєї орієнтації на задоволення специфічних інформаційних потреб.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем управлінського обліку, логістичних витрат, присвячена значна кількість праць відомих зарубіжних і вітчизняних учених-економістів. Зокрема, загальні питання логістичних систем вивчали вітчизняні вчені Русановська О. А. [3], Novaes A. G. [11], Rashid M. M. [12], Duci E. [6].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

З розвитком технологій самообслуговування та інновацій в сфері торгівлі, логістика повинна оцінювати ці можливості та адаптуватися до них. Наприклад, автоматизована система управління конвоем вантажних автомобілів, розроблена Peleton, допомагає вирішувати проблеми з недостатнім числом вантажних автомобілів, надаючи клієнтам актуальні дані про маршрути та розташування вантажних автомобілів.

Іншим напрямком розвитку цифрової дистрибуційної діяльності є створення ринків для співпраці з клієнтами-постачальниками, як у сферах B2B (вантажні перевезення вантажів), так і у сферах B2C (до прикладу, BlaBlaCar) [8]. Потреби клієнтів у логістиці та подорожах зростають із збільшенням кількості постачальників з кожним роком. Зараз як компанії B2B, так і компанії B2C повинні конкурувати за досягнення максимального задоволення, на яке зараз впливає більше факторів, ніж будь-коли.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях є мінімізація витрат при виконанні транспортних послуг та отримання максимально можливого рівня рентабельності чи норми прибутку на основі планування стану об'єктів обліку за нормами, відстеження відхилень від норм і зміни норм витрачання ресурсів [10].

В якості прикладу можна навести такі випадки організації бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях. Amazon забезпечує дводенну доставку продуктів понад 40 мільйонів продуктів для кожного власника

підписки Prime. Walmart приєднався до тенденції дводенної доставки та зробив величезні інвестиції в логістику ланцюгів поставок. Apple, CVS та Best Buy співпрацюють з професійними постачальниками логістичних послуг, щоб не відставати від постійно змінюваних вимог клієнтів [5]. Зараз процес замовлення товару займає менше п'яти хвилин. Із загальним збільшенням швидкості замовлення магазини знижують планку часу очікування. Користувачі звикають отримувати продукцію тут і зараз — і дистрибуційні компанії повинні слідувати цій тенденції.

Для безперебійної співпраці логістичних систем та їх моніторингу використовують наступні системи [4]:

— інтернет речей пропонує можливість вбудовувати датчики у фізичні об'єкти, щоб керувати ними за допомогою програми. Кожен об'єкт підключений до іншого за допомогою бездротових мереж. Ці мережі накопичують багато даних, які використовуються для контролю відвантажувальної діяльності та прогнозування подальших проєктів;

— розподілена книга. Найпоширенішим прикладом розподіленої інновації є блокчейн, хоча інновації, що не стосуються блокчейнів, також набувають поширення. Вони використовуються для безпечного обміну даними між постачальниками логістичних послуг, роздрібною торгівлю та сторонньою допомогою.

Наукова спільнота має різні підходи до визначення поняття "логістичні витрати":

Логістичні витрати охоплюють витрати, що виникають під час придбання, зберігання, переміщення та розподілу товарів. Це витрати, пов'язані з виконанням логістичних операцій (Окландер М.) [1].

Логістичні витрати включають в себе витрати, пов'язані з рухом та зберіганням товарів від початкового джерела до кінцевого споживача, або всі витрати, що пов'язані з логістичними операціями (Плекан М. В.) [2].

Логістичні витрати підприємства — це негативні фінансові або інші ресурси, що виникають під час постачання ресурсів, виробництва та збуту готової продукції, впливають на формування та використання активів підприємства та фінансові результати його діяльності (Rashid M. M.) [12].

Логістичні витрати, як і інші витрати підприємства, встановлюються згідно з характеристиками його виробничо-господарської діяльності, технології та місцезнаходження.

Класифікація управлінського обліку бізнес-процесів у логістичних компаніях в залежності від їх цільової спрямованості була розроблена К. Друрі, який виділив три групи цілей для обліку витрат та групував їх відповідно до цього: для оцінки запасів готової продукції та визначення фінансових результатів [7]:

1. вичерпані та невичерпані витрати; виробничі та невиробничі витрати; витрати на продукцію і витрати періоду; витрати за елементами; прямі і непрямі витрати;

2. для прийняття управлінських рішень: змінні та постійні витрати; релевантні та нерелевантні витрати; інкрементні і маргінальні витрати; незворотні і уявні витрати;

3. для контролю і регулювання: регульовані та нерегульовані витрати, змінні та постійні витрати.

Зараз значна кількість дистрибуційних компаній одночасно використовує різні інформаційні та комп'ютерні системи, реалізовані відповідно до їх потреб. Можна виділити чотири великі інформаційні системи, усі вони включені як спеціальні компоненти в інформаційну систему компанії: системи EDP, системи MIS, системи DSS та офісні комп'ютерні системи [13]. Це розмежування проводиться відповідно до їх спеціалізації у таких трьох загальних видах діяльності:

1) системи, призначені для збору та обробки деталей поточних операцій або діяльності, відомі як системи електронної обробки даних (EDP) або системи обробки транзакцій;

2) системи, призначені для того, щоб дозволити або полегшити процес прийняття рішень та розподілити ресурси лікування, яких існує два типи:

- інформаційні системи управління (MIS);
- системи підтримки прийняття рішень (DSS);

3) системи, що передають інформацію між людьми, підрозділами, населеними пунктами, агентами ланцюгів поставок тощо.

Всі ці системи допомагають ефективному розвитку ІКТ в рамках управління ланцюгами поставок. Далі ми визначаємо найбільш часто використовувані технології в логістиці та розмежуємо технології, що застосовуються внутрішньою та зовнішньою логістикою. Внутрішня або виробнича логістика фокусується на плануванні та управлінні діяльністю, пов'язаною з перетворенням сировини на готову продукцію, і включає процеси складування, виробництва та збирання. Основними ІКТ, що застосовуються до цих процесів, є: ERP, WMS, MRP I-II, штрих-коди, ідентифікація радіочастот (RFID), вибір до світла або вибір до голосу та системи управління роботою (LMS).

ERP — це технологія управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях, що включає програмне забезпечення та бізнес-процеси організації з метою об'єднання постачальників та кінцевих споживачів через ланцюжок поставок. Для цього програма повинна бути повністю узгоджена з бізнес-процесами. Головною перевагою ERP є те, що вона використовує єдину базу даних, яка допомагає спілкуванню та обміну інформацією між підрозділами компанії та запобігає дублюванню інформації. ERP складається з різних модулів, які компанія може вибрати для впровадження в цілому або вибрати найбільш корисні для них. Найпоширеніші модулі:

— модуль планування виробництва. Цей модуль використовує історичні дані про виробництво та оцінки продажів для оптимізації виробництва;

— модуль закупівлі. Керує заготівлею необхідної сировини, автоматизує процес виявлення потенційних постачальників, узгодження цін, призначення замовлень постачальникам та виставлення рахунків. Цей модуль тісно інтегрований з модулями контролю запасів та планування виробництва;

— модуль контролю запасів: полегшує процес підтримання належних рівнів запасів на складі. Його діяльність включає методи поповнення запасів, контроль за використанням виробів, узгодження залишків запасів та надання звітів про стан запасів, серед іншого;

— модуль продажів: планує замовлення, доставку та виставлення рахунків. Модуль продажів інтегрований з веб-сайтом електронної комерції компанії;

— маркетинговий модуль: керує рекламною діяльністю та рекламою (прямий маркетинг тощо);

— фінансовий модуль: збирає фінансову інформацію від різних функціональних підрозділів. Його діяльність включає формування балансів, загальний бухгалтерський облік, звіти про продажі та фінансову звітність;

— модуль людських ресурсів: підтримує повну оновлену базу даних про всіх працівників, їхні персональні дані, зарплати, відпустки, відвідування, лікарняні тощо.

Основними недоліками ERP є значні початкові інвестиції та високий рівень відмов, обумовлених в більшості випадків відсутністю бізнес-культури, готовою впроваджувати та розвивати систему.

WMS — керує переміщенням та зберіганням товарів на складі, прийомом та зберіганням запасів, обробкою замовлень та виставленням рахунків та підготовкою замовлень до відправлення. WMS забезпечує ефективне управління ланцюгом поставок завдяки своїй спроможності оптимізувати ресурси, зменшити витрати та покращити надання послуг шляхом радикального зменшення активності вибору.

Отже, потенційними перевагами WMS для управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях є:

а) інформація про використання ресурсів на складі в режимі реального часу;

б) зниження витрат за рахунок оптимізованих операцій (проекування оптимальних маршрутів збору та програмування машини);

в) покращена якість послуг завдяки належній обробці простежуваності, точному виконанню специфікацій на відвантажених товарах та надійному часу доставки.

Недоліками WMS є високі витрати на впровадження, обумовлені можливостями обробки програмного забезпечення та необхідністю реструктуризації процесу складування. Штрих-коди автоматично збирають інформацію про ідентифікацію товару, номери, логістичні одиниці та локалізації. Вони доступні в широкому діапазоні типів, таких як EAN13 та UPC-A, EAN8, DUN14 або ITF14, EAN128, Code39 або Code39, QR-код тощо. Оптимальна ефективність управління інформацією досягається, коли всі учасники ланцюга поставок застосовують однаковий код товару.

RFID — це загальний термін для всіх технологій, які використовують радіочастотні хвилі для автоматичної ідентифікації продуктів за допомогою спеціальних міток для передачі радіосигналів, які приймаються сканерами для управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях.

Перевагами RFID для управління логістикою є:

— більша пам'ять для зберігання даних, ніж штрих-коди;

— етикетки багаторазові;

— теги можна читати одночасно, тоді як штрих-коди читаються по одному;

— візуальний контакт між зчитувачем і міткою не потрібний;

— оновлення запасів та розташування здійснюються в режимі реального часу;

— помилки практично зводяться до нуля.

Однак система набагато дорожча у реалізації, ніж штрих-коди. RFID має великий потенціал, оскільки полегшує та мінімізує час, необхідний для ідентифікації продуктів, що впорядковує розташування та операції збору на складі. Це також основа для впровадження EPC, описаної нижче.

Pick to light має набір світлових індикаторів, які направляють оператора до місця вибору та визначають необхідні кількості. В якості мікрофону оператор складу носить гарнітуру, через яку отримують, передають та відправляють короткі повідомлення з інструкціями щодо товару. Коли ця технологія використовується на складі, збільшуються індивідуальні переваги та оптимізуються операції підбору, на які припадає близько 75% складських витрат. Це також підвищує продуктивність, дозволяючи користувачеві працювати обома руками. Він може бути настільки ж точним, як система штрих-коду та функціонувати, вводячи голосові дані.

Основним недоліком цієї технології є її висока вартість реалізації. Вихідна логістика розглядається як частина зовнішньої логістики, оскільки вона використовується для планування та контролю процесів розподілу та взаємовідносин з кінцевими споживачами. Він також управляє взаємозв'язками з внутрішніми логістичними процесами, такими як складування та комплектація. Основними ІКТ, що застосовуються у вихідній логістиці, є: CRM, TMS, ECR, ERC, EPC та GPS.

CRM — це стратегія, яка дозволяє компаніям ідентифікувати, залучати та утримувати клієнтів, а також охоплює діяльність, що здійснюється у сферах продажів, маркетингу та обслуговування споживачів. Він базується на автоматизованому обміні інформацією, пов'язаною із споживачами, і призначений для підвищення рівня задоволеності споживачів, зменшення витрат та підвищення продуктивності.

До недоліків запровадження CRM можна віднести: складність зміни організаційної культури на філософію бізнесу, орієнтовану на споживача, високі витрати на впровадження.

TMS — оптимізує транспортні ресурси та потреби (витрати на автопарк, час очікування завантаження тощо), узгоджуючи їх нижчі витрати з необхідними стандартами обслуговування споживачів та вимогами інших агентів у ланцюзі поставок.

Ця система має наступні переваги: сприяє закупівлі транспортних послуг; оптимізує транспортну діяльність; пропонує можливість моніторингу та відстеження товарів; дозволяє консолідувати відвантаження, тим самим зменшуючи транспортні витрати та покращуючи ефективність процесу; полегшує обслуговування клієнтів та автоматизоване управління скаргами.

Основними його недоліками є: високі витрати на впровадження та реструктуризація транспортного процесу.

ECR — на основі співпраці виробників та роздрібних торговців для більш швидкого управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях, з найвищою якістю та з мінімально можливою вартістю. Досягнення цієї мети залежить від виконання двох конкретних цілей:

1) ефективного потоку товарів у ланцюгу поставок шляхом усунення, наскільки це можливо, процесів, що не додають вартості, зменшення запасів, зниження операційних витрат та скорочення циклів постачання;

2) зменшення загальної вартості циклу шляхом усунення, наскільки це можливо, паперових операцій, зниження адміністративних витрат та зменшення їх неефективності.

Функція ECR функціонує на основі штрих-кодів та EDI, що дозволяє ідентифікувати та контролювати товари, покращувати простежуваність та впорядковувати обмін інформацією між замовниками та постачальниками. Основними недоліками, пов'язаними з ECR, є збільшені витрати на бізнес та стійкість до змін з боку залучених агентів.

EPC — ця система використовує радіочастоти для автоматизації ідентифікації споживчих товарів через ланцюг поставок. З цією метою він розробляє та контролює електронний код товару (EPC™), який є універсальним реєстром номерів для EPC у ланцюзі поставок. EPC — це тип коду, який може ідентифікувати будь-який товар у ланцюзі постачання на рівні товару. Це проста і компактна система, яка може генерувати велику кількість унікальних ідентифікаторів. Цей код розділений на чотири частини: 1) заголовок; 2) менеджер EPC; 3) клас об'єкта та 4) серійний номер; заголовок посиляється на використовувану версію EPC, менеджер EPC — це код, що ідентифікує компанію, яка виготовила товар, клас об'єкта — тип товару (який може бути таким самим, як його одиниця ведення запасів, SKU або посилення), і серійний номер — це індивідуальна ідентифікація товару.

GPS — ця система використовує супутники для визначення точного положення об'єкта. Спочатку вона була розроблена для військової навігації, а потім була розроблена для забезпечення широкого спектру цивільних застосувань: переміщення людей, товарів та інформації, прогнозування клімату та стихійних лих, реагування на надзвичайні ситуації тощо. Система працює за допомогою сигналів, що надходять на землю супутниками, які виявляються приймачами, які можуть бути статичними або вбудованими в транспортні засоби. Ці сигнали використовуються для визначення положення приймача з точністю, що вимірюється в міліметрах за допомогою системи триангуляції. У поєднанні з геоматичними технологіями та інтегрованими у провідну космічну систему дані GPS можна використовувати для локалізації та відстеження транспортних засобів та інших об'єктів, адміністрування інфраструктури, інформації про часові позначки та зображень та навігації в будь-якій точці планети. У ланцюгу поставок він застосовується для моніторингу відправлень та вантажівок, і він пропонує переваги зменшення витрат (за рахунок кращого контролю над транспортним парком) та підвищення безпеки завдяки посиленій простежуваності продукції.

EDI — це електронна передача стандартизованих комерційних документів між комп'ютерами таким чином, що інформація може оброблятися без необхідності втручання вручну, тим самим виграючи час і мінімізуючи помилки.

Інтернет речей (IoT) — ця технологія має на меті змінити стосунки між предметами та людьми за допо-

могою з'єднання з Інтернетом. Застосовуючись до ланцюга поставок, це призводить до значного поліпшення функціонування, швидкості та ефективності кожної стадії ланцюга. Наприклад, в управлінні складами це покращує управління запасами та покращує контроль за витратами, часом та використанням простором. Що стосується транспорту, він надає інформацію про місцезнаходження кожного транспортного засобу в кожен момент, пройдений маршрут та ефективність доставки. Однак застосування IoT до логістики має безмежні можливості і відкриває шлях до скорочення часу та витрат, в процесі яких кінцевий споживач виграє найбільше. Поліпшення досвіду та вартості, пропонованої для споживачів, є одним із аспектів, які необхідно зміцнювати в електронній комерції, а Інтернет речей є її найкращим союзником у цій справі.

В сучасних умовах, управління всіма стадіями виробничого процесу (постачання, виробництво, реалізація) здійснюється внаслідок виконання функцій планування, обліку, аналізу, контролю, організування і регулювання, які є загальними функціями процесу управління економікою будь-якого підприємства. Ці функції мають певну послідовність взаємозв'язаних стадій: ціль, збір інформації, аналіз та її оцінка, порівняння результатів із ціллю, вироблення управлінських рішень. У межах загальних функцій реалізуються також і часткові функції, які стосуються конкретних підрозділів підприємства і, отже, конкретних логістичних витрат. Наприклад, облік при здійсненні всього циклу управління ресурсами підприємства, крім безпосередньо обліку, виконує функції планування і організування управлінських робіт, контролю, аналізу. А дані обліку, контролю й аналізу є основою для вироблення оптимальних управлінських рішень, спрямованих на об'єкт — витрати у вигляді регульовального впливу.

Узагальнюючи дослідження науковців, залежно від мети подальшого використання, організація управлінського обліку логістичних витрат, передбачає: 1) калькуляцію логістичних витрат за видами діяльності (всі витрати поділяють на конкретні роботи або операції: замовлення, виробу, послуги); 2) групування повних витрат (формування звіту про повні витрати); 3) групування розподілених витрат (зіставлення загальних витрат із натуральними показниками діяльності); 4) групування всіх витрат на постійні та змінні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сфера дистрибуції є невід'ємним елементом функціонування економіки: саме логістика забезпечує переміщення продукції матеріального виробництва від виробника до споживача. В умовах формування цифрової економіки транспортно-логістична сфера піддається трансформації на основі впровадження цифрових технологій в діяльність організацій, що надають дистрибуційні послуги. Відповідна організація обліку логістичних витрат дозволить виявляти значний потенціал прибутковості / підвищення ефективності функціонування дистрибуційного підприємства.

Рис. 1. Узагальнена схема управлінського обліку бізнес-процесів у дистрибуційних компаніях

Джерело: сформовано на основі [4; 6; 12].

З урахуванням зростаючих очікувань клієнтів та розвитку конкуренції дистрибуційним компаніям потрібно випереджати інновації та оцифровувати свої ключові бізнес-процеси. Використання прикладів Amazon та Walmart та застосування основних технологій — це початок. Щоб зробити інновацію більш стійкою, необхідно співпрацювати з іншими постачальниками логістики, інвестувати в загальні цифрові платформи та обмінюватися досвідом.

Література:

1. Окландер М., Бухта С. Сучасні тенденції і стратегії розвитку комерційної діяльності і логістики вітчизняних підприємств. Зб. матеріалів міжнар. наук.-техн. конф., м. Київ, 21—22 травня 2020 р. Київ, 2020. С. 306—307.
2. Плекан М. В., Скрипник С. В., Шепель І. В. Діджиталізація бухгалтерського обліку як ефективний елемент управління. Сучасні аспекти науки: VIII-ий том колективної монографії за ред. Є. О. Романенка, І. В. Жукової. Київ; Братислава: ФОП Кандиба Т. П., 2021. 141 с.
3. Русановська О. А., Петецькі І. Перспективи інновацій в логістичній діяльності підприємств. Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. 2012. Випуск 9 (34). Частина 2. С. 99—106.
4. Djumanova A. B. The Role Of Management Accounting In The Construction Of Logistics Business Processes. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. 2021. Vol. 12 №. 11, P. 693—696.
5. Doktoralina C., Apollo A. The contribution of strategic management accounting in supply chain outcomes and logistic firm profitability. Uncertain Supply Chain Management. 2019. № 7 (2). P. 145—156. <https://doi.org/10.5267/j.uscm.2018.10.010>.
6. Duci E. The relationship between management accounting, strategic management accounting and strategic cost management. Academic Journal of Interdisciplinary Studies. 2021. № 10 (5). P. 376. <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0146>.
7. Dzwigol H., Dzwigol-barosz M. Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy. Academy of Strategic Management Journal. 2020. № 19 (5). P. 1—7.
8. Kamariotou M., Kitsios F., Madas M. E-Business Strategy for Logistics Companies: Achieving Success through Information Systems Planning. Logistics. 2021. № 5. P. 73. <https://doi.org/10.3390/logistics5040073>.

9. Novaes A. G. Logistica e Gerenciamento da Cadeia de Distribuicao. [Logistics and Management of the Distribution Chain] Elsevier Brazil. 2016. P. 13.

10. Ohmori Sh., Huang Q., Yoshimoto K. Global logistics network design problem with rules of origin. Journal of Industrial Engineering and Management, 2019. № 12 (3), P. 447—457, doi: 10.3926 / jiem. 2977.

11. Ovcharenko A. Identification of logistic business processes of enterprises. Economics of the transport complex. 2018. doi: 10.30977 / ETK. 2225-2304.-2018.32.0.49.

12. Rashid M. M., Ali M. M., Hossain D. M. Strategic management accounting practices: A literature review and opportunity for future research. Asian Journal of Accounting Research. 2020. № 6 (1). P. 109—132. <https://doi.org/10.1108/AJAR-06-2019-0051>.

13. Strokovich H. Prospects for improving logistics business processes. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economy" series, № 8(36). pp. 44—47. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8\(36\)---44-47](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2018-8(36)---44-47).

References:

1. Oklander, M. and Bukhta, S. (2020), "Modern trends and strategies for the development of commercial activity and logistics of domestic enterprises", Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij naukovno-tehnicnoyi konferentsii [Conference Proceedings of the International Scientific and Technical Conference], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, pp. 306—307.

2. Plekan, M. V. Skrypnyk, S. V. and Shepelj, I. V. (2021), Didzhytalizacija bukhghalterskogo obliku jak efektyvnyj element upravlinnja. Suchasni aspekty nauky: VIII-yj tom kolektyvnoji monografiji [Digitization of accounting as an effective element of management. Modern aspects of science: Volume VIII of the collective monograph], FOP Kandyba T., Kyjiv; Bratislava.

3. Rusanovs'ka, O. A. and Petecki I. (2012), "Prospects of innovations in logistics activities of enterprises", Zbirnyk naukovykh pracj Lucjkogho nacional'nogho tehnicnogho universytetu, vol. 9 (34), no. 2. pp. 99—106.

4. Djumanova, A. B. (2021), "The Role Of Management Accounting In The Construction Of Logistics Business Processes", Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, vol. 12, no. 11, pp. 693—696.

5. Doktoralina, C. and Apollo, A. (2019), "The contribution of strategic management accounting in supply chain outcomes and logistic firm profitability", Uncertain Supply Chain Management, vol. 7 (2), pp. 145—156.

6. Duci, E. (2021), "The relationship between management accounting, strategic management accounting and strategic cost management", Academic Journal of Interdisciplinary Studies, vol. 10 (5), pp. 376—382.

7. Dzwigol, H. and Dzwigol-barosz M. (2020), "Sustainable Development of the Company on the Basis of Expert Assessment of the Investment Strategy", Academy of Strategic Management Journal, vol. 19 (5). pp. 1—7.

8. Kamariotou, M. Kitsios, F. and Madas M. (2021), "E-Business Strategy for Logistics Companies: Achieving Success through Information Systems Planning", Logistics, vol. 5, pp. 73—78.

9. Novaes, A. G. (2016), Logistica e Gerenciamento da Cadeia de Distribuicao [Logistics and Management of the Distribution Chain], Elsevier Brazil, pp. 13—20.

10. Ohmori, Sh. Huang, Q. and Yoshimoto, K. (2019), "Global logistics network design problem with rules of origin", Journal of Industrial Engineering and Management, vol. 12 (3), pp. 447—457.

11. Ovcharenko A. (2018), "Identification of logistic business processes of enterprises", Economics of the transport complex, vol. 32, pp. 49—63.

12. Rashid, M. M. Ali, M. M. and Hossain D. M. (2020), "Strategic management accounting practices: A literature review and opportunity for future research", Asian Journal of Accounting Research, vol. 6 (1). pp. 109—132.

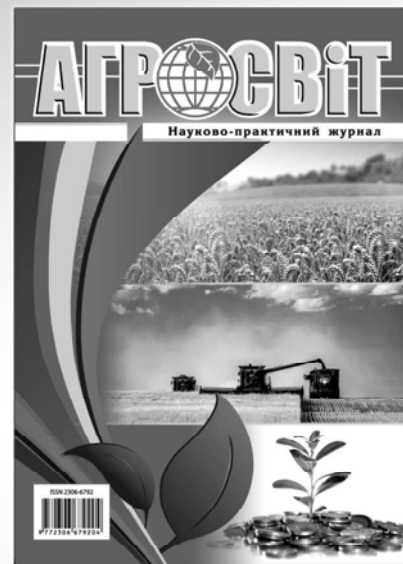
13. Strokovich, H. (2018), "Prospects for improving logistics business processes", Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economy" series, vol. 8 (36), pp. 44—47.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Т. М. Бороденко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. В Федосова,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3202-5491>

Р. М. Гапонюк,

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-4478-8482>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.160

МАРКЕТИНГ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

T. Borodenko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance named after V. Fedosov,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

R. Haponiuk,

Postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MARKETING IN THE BANKING SECTOR IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES

Стаття присвячена аналізу сучасних викликів у банківській сфері та ролі маркетингу у їх вирішенні. Розглядаються тенденції та особливості застосування маркетингових стратегій в умовах швидких змін на фінансових ринках, цифровізації та зростання конкуренції. Досліджується вплив сучасних технологій на розвиток банківського маркетингу, в тому числі мобільного та онлайн-банкінгу. Загальна мета статті полягає в обґрунтуванні важливості ефективного маркетингу для банків у сучасних умовах та висвітленні стратегій, які допоможуть їм протистояти викликам і збільшити конкурентоспроможність.

Пропонується використання комплексу маркетингових елементів, що є вирішальним для банку, що має намір закріпитися на ринку банківських послуг. Використання маркетингових інструментів дозволяє банку ефективно просувати свої послуги та привертати клієнтів. Основними складовими цієї концепції є товар (у випадку банку — послуга, яка пропонується для споживання), ціна, місце та просування.

Визначено загрози, що впливають на сучасний стан розвитку банківської системи зокрема: зростаюча цифрова конкуренція та зміна споживацьких уподобань; поява фінтех-компаній; збільшення вибагливості клієнтів; зростаюча кількість кіберзагроз та необхідність захисту даних,

За умови раціонального застосування маркетингових елементів банк може досягти кількох ключових цілей, таких як, ефективного залучення клієнтів,

задоволення потреб клієнтів, створення конкурентної переваги, розширення ринкової частки; часті зміни в законодавстві та регуляторних вимогах; геополітичні фактори та економічні дисбаланси.

Врешті, визначено декілька ключових напрямків розвитку банківської сфери у 2024 році, на які зорієнтовуються комерційні банки. Зокрема, такі як: впровадження нових і покращення існуючих систем захисту персональних даних та відсіювання кібератак; продовження цифровізації основних банківських операцій; поступове впровадження елементів штучного інтелекту в операційну систему банків; Power Banking; покращення систем фінансового моніторингу та максимальна прозорість діяльності фінансових установ.

The article is dedicated to analyzing contemporary challenges in the banking sector and the role of marketing in addressing them. It explores trends and peculiarities of applying marketing strategies in the face of rapid changes in financial markets, digitalization, and increasing competition. The impact of modern technologies on the development of banking marketing is examined, including mobile and online banking. The overall goal of the article is to justify the importance of effective marketing for banks in today's conditions and to highlight strategies that help them confront challenges and enhance competitiveness.

Proposed is the utilization of a marketing mix, which is crucial for a bank aiming to establish itself in the banking services market. The use of marketing tools enables the bank to effectively promote its services and attract clients. The main components of this concept include product (in the case of a bank — the service offered for consumption), price, place, and promotion.

Threats affecting the current state of the banking system are identified, including growing digital competition and shifting consumer preferences, the emergence of fintech companies, increasing customer demands, and the rising number of cyber threats necessitating data protection.

Through rational application of marketing elements, a bank can achieve several key objectives such as efficient customer acquisition, meeting customer needs, creating a competitive advantage, and expanding market share. Challenges such as frequent changes in legislation and regulatory requirements, geopolitical factors, and economic imbalances are also highlighted.

Finally, several key directions for the development of the banking sector in 2024 are identified, which commercial banks are orienting towards. These include implementing new and enhancing existing personal data protection systems and cyber attack prevention, continuing the digitization of core banking operations, gradually introducing elements of artificial intelligence into banking operations, Power Banking, improving financial monitoring systems, and ensuring maximum transparency in the activities of financial institutions.

Ключові слова: банки, маркетинг, маркетингова діяльність, банківський маркетинг, банківські послуги, цифровізація, банківська сфера, конкуренція, НБУ.

Key words: banks, marketing, marketing activity, banking marketing, banking services, digitization, banking sector, competition, National Bank of Ukraine (NBU).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному світі банківська сфера зазнає значних трансформацій, спричинених рядом факторів, таких як зміни в технологічному ландшафті, економічні коливання, зростання конкуренції та зміни у споживчих уподобаннях. В цьому контексті виникають ряд проблем, які потребують уваги та розв'язання як у науковому, так і у практичному плані.

Розвиток технологій та зміни в способах взаємодії споживачів з банками створюють потребу в постійній адаптації маркетингових стратегій. Важливо вивчати та аналізувати нові тенденції споживчого ринку та розробляти ефективні стратегії відповідно до цих змін.

Високий темп розвитку технологій створює нові можливості для покращення обслуговування клієнтів, але також вимагає значних інвестицій у цифрові рішення та зміни в культурі організації. Практичне завдання полягає в ефективному впровадженні цих інновацій та впевненому керуванні перехідним процесом.

Зміни в законодавстві та нагляді ставлять перед банками нові вимоги щодо дотримання стандартів безпеки та конфіденційності даних, що може вплинути на їхні маркетингові стратегії та комунікації з клієнтами. Важливо розробляти адаптивні стратегії, які враховують ці регулятивні зміни та забезпечують відповідність вимогам законодавства.

У світі, де конкуренція на ринку банківських послуг дедалі зростає, важливо розробляти стратегії, спрямовані на збереження і підвищення рівня довіри та лояльності клієнтів, що може включати розробку персоналізованих послуг, покращення якості обслуговування та активну взаємодію з клієнтами через різноманітні канали комунікації.

Отже, вирішення цих наукових чи практичних завдань є важливим для успішної адаптації банків до сучасних викликів та забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури дозволив зробити висновок, що багато вчених звернули увагу на дослідження питань розвитку банківського маркетингу. Деякі з них приділили свої дослідження аспектам маркетингу в умовах цифровізації та інших інновацій в банківській системі.

Значний внесок у цьому напрямку розвитку здійснили такі вчені, як С.Б. Єгоричева, С.А. Шелудько, Б. Луців, М.І. Крупка, А.В. Нікітін, І. Г. Брітченко та інші.

Гірченко Т. Д. у своїй роботі представили класифікацію банківських інновацій за різними ознаками, а також визначили зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на впровадження банківських інновацій [1]. Мокляк М.В. розглянула теоретичні аспекти конкурентоспроможності банку, способи виявлення місця серед конкурентів, та способи підвищення конкурентоспроможності банків шляхом маркетингових засобів [2]. Радова Н.В. систематизувала чинники, що впливають на конкурентоспроможність банків. Дослідила показники, що характеризують рівень конкуренції на ринку банківських послуг [3].

Проте банківські установи постійно стикаються з викликом знаходження нових методів і інструментів для впровадження маркетингу цифрових інновацій на ринку банківських послуг.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Щороку економіка продовжує свій розвиток, і відповідно до цього зростають нові потреби суспільства. Це призводить до потреби у пошуку нових банківських маркетингових інструментів. У зв'язку з цим, вивчення даної теми стає дуже актуальним у змінному середовищі.

Мета дослідження полягає у визначенні та систематизації основних проблем та напрямків розвитку сучасного банківського маркетингу.

Рис. 1. Комплекс маркетингових елементів

Джерело: побудовано авторами на основі [2; 3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Роль маркетингу у сучасному світі надзвичайно важлива, оскільки він дозволяє аналізувати ринок та відповідно до цього максимально задовольняти потреби клієнтів та комерційні цілі банку. Банківська сфера не є винятком в цьому відношенні. Серед факторів, що впливають на розвиток маркетингу в банку, можна виділити такі: засоби комунікації та інформаційні технології; фокус на потреби цільової аудиторії; зростання конкуренції у сфері банківських послуг та її різноманітність; інтернаціоналізація банківської сфери та процес глобалізації [1, с. 93].

В банківській сфері маркетинг реалізується через використання маркетингових стратегій, які в сукупності формують комплекс з маркетингових елементів (рис. 1).

Продукт є ключовим елементом маркетингового комплексу. У банківській галузі продуктом є різноманітні банківські послуги та їх асортимент, якість обслуговування клієнтів; післяпродажне обслуговування та інші.

Ціна визначається як грошова вартість послуги, яка відображається у банківському контексті через відсоткові ставки, комісії та інші платежі. Цінова політика має вирішальне значення як для споживачів, так і для банків.

Місце — це комплекс дій, які виконує банк для доставки своїх послуг клієнтам у конкретне місце та в певний час, іншими словами, для забезпечення дистрибуції товару. Це можуть бути: філії банків, банкомати, термінали, системи інтернет-банкінгу тощо. У період розвитку інформаційних технологій, все більш поширеним стає інтернет-банкінг, завдяки якому клієнти можуть мати доступ до своїх рахунків та здійснювати операції протягом 24 годин на добу, 7 днів на тиждень.

Просування за рахунок реклами сприяє інформуванню клієнтів про банківські послуги, їх вартість, ключові характеристики та переваги, а також створює у потенційних клієнтів бажання скористатися цими послугами. У процесі реклами банківських послуг активно використовуються такі інструменти, як активний та пасивний

маркетинг, оптимізація для пошукових систем (SEO), тощо.

Люди — це персонал банку, який пройшов необхідну професійну підготовку та має досвід практичної діяльності у фінансово-кредитній установі[4], а також споживачі банківських послуг. Комплекс маркетингу неможливо уявити без цього елемента, оскільки, незважаючи на автоматизацію банківських процесів, багато людей надалі віддають перевагу фізичним відділенням замість автоматизованих систем.

Процес — певний перелік дій, які здійснюються з метою надання людині банківської послуги. Його тривалість впливає на задоволення клієнта, а, отже, і на відгуки про банк, що впливає на імідж банку та кількість залучених нових клієнтів.

Фізичне оточення — це все, що оточує споживача в момент надання послуги (наприклад, матеріальне середовище, місце, де надається послуга тощо). Цей елемент впливає на комфорт клієнта та формує рівень лояльності клієнта до банку і, як наслідок, визначає репутацію банку.

Психологічне сприйняття є результатом психологічного стану, в якому перебуває клієнт під час отримання послуги або після неї. Цей стан визначає задоволення клієнта від наданої послуги та формує його бажання скористатися нею знову.

Використання комплексу маркетингових елементів є ключовим для банку, який прагне закріпитися на ринку банківських послуг. Застосування маркетингових інструментів, дозволяє банку ефективно просуванню своїх послуг та залучати клієнтів. Основними елементами цієї концепції є товар (у випадку банку — послуга, яка пропонується для споживання), ціна, місце та просування.

Правильно впроваджений комплекс маркетингових елементів допомагає банку досягти кількох ключових цілей:

— Залучення клієнтів: правильно спроектовані продукти та ефективна промоція привертають увагу потенційних клієнтів і стимулюють їх до вибору конкретного банку.

— Задоволення потреб клієнтів: адекватна цінова політика та якісне обслуговування дозволяють задовольняти потреби клієнтів і підтримувати їхню вірність.

— Створення конкурентної переваги: ефективне розміщення банківських філій та просування допомагають створити сприятливе середовище для взаємодії з клієнтами і забезпечити конкурентні переваги.

— Розширення ринкової частки: спрямована реклама та просування допомагають збільшувати усвідомленість бренду і розширювати ринкову частку банку.

Отже, використання комплексу маркетингових елементів дозволяє банку ефективно управляти своєю діяльністю на ринку, привертати нових клієнтів і зберігати вже існуючих, що сприяє досягненню стратегічних цілей та підвищенню конкурентоспроможності.

Проте, необхідно усвідомити, що сучасний етап розвитку банківської системи має свої виклики, які впливають на процеси формування та реалізації маркетингової стратегії в банківському секторі, зокрема:

1. Зростаюча цифрова конкуренція та зміна споживачьких уподобань, що стимулює банки активно впроваджувати цифрові технології та переходити до онлайн-обслуговування.

2. Поява фінтех-компаній, які пропонують інноваційні фінансові рішення, тисне на традиційні банки та змушує їх розробляти конкурентні стратегії.

3. Збільшення вимог клієнтів щодо зручності, персоналізації та доступності фінансових послуг.

4. Зростаюча кількість кіберзагроз та необхідність захисту даних, що ставить банки перед завданням забезпечити безпеку та конфіденційність клієнтської інформації. Адже, саме у зв'язку зі зростанням використання цифрових технологій, відзначається також збільшення обсягів кібершахрайства. Згідно з проведеними дослідженнями, вітчизняні банки поки що приділяють недостатню увагу захисту коштів своїх клієнтів від шахраїв. Майже половина банків переважно зосереджуються на боротьбі з наслідками кібератак, замість того, щоб інвестувати в захист даних та рахунків клієнтів та у запобігання подібним випадкам у майбутньому. Покращення цієї ситуації потребує від банків посилення уваги до організації процесу надання цифрових послуг і розроблення адекватної системи внутрішнього контролю та моніторингу авторизаційних запитів і еквайрингових транзакцій з метою зниження ризику кібершахрайства. Крім того, у зв'язку з активним поширенням цифрових технологій, значення забезпечення гарантій відшкодування втрат клієнтів, що виникли через шахрайські дії третіх осіб, набуває все більшої ваги. На наш погляд, у законодавчих і нормативних документах слід передбачити реалізацію принципу "нульової відповідальності", за яким такі втрати з рахунків клієнтів банки повинні автоматично компенсувати за власний рахунок або з використанням коштів спеціально створених для цих цілей спільних страхових фондів [5, с. 6].

5. Зміни в законодавстві та регуляторних вимогах, які вимагають від банків дотримуватися нових норм та стандартів, що впливає на їхню маркетингову діяльність.

Регулятор знову оновив вимоги до структури капіталу банків, відповідно до нових нормативів, зазначених у законі України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення питань організації корпоративного управління в банках та інших питань функціонування банківської системи". Ці зміни передбачають запровадження для банків нової трьохрівневої структури капіталу, що набуває чинності з 05 серпня 2024 року.

Положення щодо порядку визначення розміру регулятивного капіталу встановлює:

- спосіб розрахунку основного капіталу I рівня, додаткового капіталу I рівня, капіталу II рівня, їх складові та вирахування з них;

- вимоги до складових балансу, які визначають капітал;

- порядок та умови отримання банком дозволу/погодження від Національного банку щодо включення окремих складових до капіталу тощо.

Впровадження нових вимог передбачено поетапно. Так, до 01 квітня 2024 року банки повинні розробити внутрішні положення щодо визначення розміру регулятивного капіталу; з 01 квітня до 01 липня 2024 року — провести тестові розрахунки та повідомити про їх результати НБУ; з 05 серпня 2024 року — розпочати здійснення розрахунків регулятивного капіталу відповідно до нових вимог.

Впровадження нової структури капіталу є наступним кроком у наближенні нормативно-правових актів НБУ у сфері регулювання банківської діяльності до європейських стандартів. Відповідність капіталу встановленим вимогам забезпечує його здатність виконувати головну функцію — поглинати збитки, що виникають внаслідок реалізації ризиків, притаманних банківській діяльності [6].

6. Геополітичні фактори та економічні дисбаланси, які можуть вплинути на фінансовий ринок та вимагати від банків адаптації до нових умов.

У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані війни і введений воєнний стан, банківські установи стараються адаптуватися до складних обставин, забезпечуючи своїм клієнтам більшу доступність до послуг та створюючи зручні умови для комунікації. Постійні повітряні тривоги, окупація частини південно-східних областей України і блекаути, які ускладнюють можливість фізичного відвідування клієнтами банківських відділень, спонукають українські банківські установи зосередитися на розвитку онлайн-банкінгу та мобільних банкінгових рішень [7].

Проте, при порівнянні рівня проникнення онлайн-банкінгу та мобільного банкінгу в Україні з аналогічними показниками в країнах Європейського Союзу (далі — ЄС), можна відзначити, що не дивлячись на позитивні тенденції розвитку у нашій країні, ці показники значно відстають від тих, які мають місце в інших країнах. Аналізуючи дані, можна зробити висновок, що рівень проникнення онлайн-банкінгу в Україні на 2 рази менший, ніж у країнах ЄС. Наприклад, порівнюючи з Польщею, цей показник в Україні менший у 2,6 рази [8; 9]. Приводами такого розриву можуть бути кібератаки та загальна недовіра до систем онлайн-банкінгу. Додатково, слабка пропускна здатність інтернету у деяких регіонах України є істотним чинником, який ускладнює доступ до цих послуг. Вирішення цієї проблеми стає одним із ключових завдань у забезпеченні необхідної інфраструктури для всіх населених пунктів та збільшення можливостей використання онлайн-банкінгу та мобільного банкінгу в різних регіонах [10, с. 205]. Це, зокрема, передбачає вжиття заходів з державного регулювання регіонального економічного розвитку в Україні на принципах пропорційності, стійкості та соціальної спрямованості у всіх регіонах країни. Відповідно до цього, досягнення синергетичного ефекту від заходів, які будуть впроваджені, дозволить значно покращити умови для розвитку онлайн-банкінгу в Україні та забезпечити більшу доступність цих послуг серед населення.

Розуміння та врахування цих сучасних викликів є критичним для розробки ефективних маркетингових стратегій та забезпечення конкурентоспроможності в банківському секторі.

Згідно з таблицею 1, можна спостерігати, що протягом періоду з 2018 по 2023 року рентабельність активів та капіталу банків України показували різну тенденцію, враховуючи зміни нормативів, проте на початок 2024 бачимо суттєве пожвавлення, що свідчить про відновлення банківської системи. Рентабельність активів зросла з 1,18% до 3,28%, а рентабельність капіталу збільшилася з 10,91% до 31,68%. Ці позитивні зміни є важливими індикаторами для успішної реалізації монетарної політики Національного банку України.

Таблиця 1. Рентабельність активів та капіталу банків України за 2018–2023 рр.

Показник	01.01.2019	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023	01.01.2024
Рентабельність активів, %	4,79	5,23	2,67	4,09	1,18	3,28
Рентабельність капіталу, %	41,03	38,65	22,96	35,15	10,91	31,68

Джерело: сформовано на основі [11].

Можливо, не останню роль в даному пожевавленні відіграла маркетингова стратегія банків, адже протягом січня-липня 2023 року українські банки інтенсивно збільшували щомісячні витрати на маркетинг і рекламу. Наприклад, якщо в січні 2023-го загалом по всій системі було витрачено 15,642 млн грн, то вже в липні ця сума зросла до 332,834 млн грн, що становить зростання в 21 раз. Цей ріст витрат став наслідком додаткового стимулу, який отримали банки, щоб активно просувати свої послуги. Їхня активність в цьому напрямку була підсиленою через введення Нацбанком вигідних 3-місячних депозитних сертифікатів (ДС) під фіксовану ставку на рівні облікової (зараз 20%) з початку квітня. Це призвело до того, що банки почали змагатися за залучення вкладників. Найбільш помітним лідером на ринку став ПУМБ, який за сім місяців витратив на рекламу та маркетинг 63,825 млн грн, що значно перевищує витрати інших учасників ринку. На другому місці знаходиться державний Приватбанк, який витратив за той же період 45,402 млн грн на просування своїх послуг. До уваги також привертає державний Укргазбанк, який, порівняно з іншими конкурентами, витрачає на рекламу та маркетинг менше грошей. Наприклад, у квітні він витратив символічні 6 тис. грн, але в червні ця сума зросла до 858 тис. грн.

Однією з головних особливостей маркетингу на ринку банківських послуг є не лише специфічність самого продукту — послуги або операції, які проводяться в банку, але й в першу чергу спрямованість банків на задоволення реальних потреб клієнтів. Адже маркетингова діяльність банків має й інші характеристики:

- реалізується на ринку грошових ресурсів і сприяє отриманню прибутку за рахунок прискорення грошового обігу;

- спрямована на задоволення запитів і потреб клієнтів у пропозиціях стосовно розміщення грошових вкладів та отримання необхідних кредитів;

- пов'язана з отриманням доходів у формі процентних ставок за надані послуги.

Шляхом ефективного застосування маркетингу як зовнішнього, спрямованого на привернення та задоволення клієнтів, так і внутрішнього, що спрямований на збереження кваліфікованих працівників та забезпечення їхньої задоволеності через розвиток відповідної організаційної культури, формується важлива якість працівників банку — лояльність. Ця лояльність, в свою чергу, підвищує якість їхньої роботи і в кінцевому підсумку веде до лояльності клієнтів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ.

Необхідність адаптації до впливу фінансових криз і воєн на діяльність банківських установ, а також забез-

печення ефективної роботи та захисту працівників під час пандемії, створили потребу у вдосконаленні маркетингу в банківській сфері з урахуванням невизначеності наслідків впливу факторів, тривалості криз і воєнних дій, обмежень на надання послуг та іншого. Оновлення методів маркетингової взаємодії стає важливим механізмом для зміцнення потенціалу банківських установ у системі фінансово-економічної діяльності, оскільки воно впливає на ефективність та зростання їх конкурентоспроможності.

Отже, в сучасних банках відділ маркетингу та комунікацій повинен постійно працювати над покращенням якості наданих послуг. Велике значення слід приділяти ретельному вивченню потреб і очікувань клієнтів банку, проведенню різноманітних досліджень щодо якості продуктів і послуг. На основі отриманих даних формується система та культура обслуговування у всіх відділеннях, а також розробляється маркетингова стратегія для просування продуктів на ринку. Будь-які відгуки, зауваження та побажання клієнтів, а також пропозиції, вітаються і розглядаються керівництвом з метою підвищення рівня обслуговування клієнтів.

Післяпандемічна ситуація та військове вторгнення росії змінюють динаміку на ринку банківських послуг в Україні. Проте, в цьому контексті банки мають фінансові можливості для відмови від застарілого офлайн-обслуговування та традиційних банківських технологій, перейшовши до більш персоналізованого підходу до обслуговування клієнтів, простоти використання онлайн-банкінгу, забезпечення безпеки та конфіденційності даних. Однак у зв'язку з нестабільністю, воєнним станом та економічною ситуацією, співвідношення між ціною та якістю стає одним із ключових факторів для клієнтів при виборі банківських продуктів.

У банківській сфері необхідно застосовувати комплекс маркетингових елементів, що допоможе банку досягти таких ключових цілей, як: додаткове залучення клієнтів, задоволення потреб клієнтів, створення конкурентної переваги, розширення ринкової частки. Використання цієї концепції дозволить банкам краще задовольняти потреби клієнтів і, в результаті, підвищити свою конкурентоспроможність та досягти поставлених цілей.

Діджитал трансформація та конкуренція з фінтех-сектором змушують банки активно впроваджувати цифрові ініціативи та покращувати якість онлайн-сервісів. Зміна споживчих уподобань спричиняє необхідність персоналізації послуг та розроблення унікальних пропозицій для клієнтів. Зростання вимог до кібербезпеки вимагає посилення захисту даних та збереження довіри клієнтів. Регуляторні зміни та глобальна нестабільність орієнтовані на забезпечення дотримання нормативних вимог та управління ризиками. Усі ці виклики ставлять перед банківським маркетингом завдання бути відкритим до інновацій, гнучким та постійно адаптуватися для успішного відповіді на швидкозмінні умови середовища та досягнення конкурентних переваг у банківській галузі.

Запропонуємо декілька ключових напрямків розвитку банківської сфери у 2024 році, на які зорієнтовуються комерційні банки, що включатиме:

— Впровадження нових і покращення існуючих систем захисту персональних даних та відсіювання кібератак;

— Продовження цифровізації основних банківських операцій від простих до складних (наприклад, можливість оформлення іпотечного кредиту через мобільний додаток) та доступність сучасних технологій для якомога більшого кола громадян;

— Поступове впровадження елементів штучного інтелекту в операційну систему банків;

— "Енергонезалежність" для забезпечення незалежності у складних умовах, пов'язаних з перебоями у енергопостачанні (участь у мережі Power Banking);

— Покращення систем фінансового моніторингу та максимальна прозорість діяльності фінансових установ: збереження репутаційної "чистоти" та відкритість.

Незважаючи на певну невизначеність та ризики, пов'язані з війною, у 2024 році українська банківська система буде продовжувати удосконалюватися, спираючись на передові та, в певній мірі, революційні технічні нововведення. Також можливе посилення конкуренції між фінансовими установами за клієнтів завдяки інноваційним рішенням та працею над покращенням механізмів швидкого та ефективного обслуговування клієнтів.

У процесі подальших досліджень потрібно продовжувати досліджувати вплив маркетингу на ефективність діяльності банківської системи, аналізувати сучасний стан та вивчати передові міжнародні маркетингові стратегії.

Література:

- Гірченко Т. Д., Стороженко О. О., Зайонц А. В. (2020). Банківські інновації у забезпеченні конкурентоспроможності банків. Причорноморські економічні студії. № 50-2. С. 90—95.
- Мокляк М. В., Бондарчук М. І. (2016). Маркетинг як засіб підвищення конкурентоспроможності банку. Науковий журнал "Вісник ХНУ". № 4. С. 173—178.
- Радова Н. В. (2017). Передумови забезпечення конкурентоспроможності банків України. Економіка і суспільство. № 8. С. 659—665.
- Циганова Н. (2007). Система мотивації банківського персоналу: проблеми оцінювання та вдосконалення. Банківська справа. № 3. С. 61—63.
- Кротюк В. Л., Міщенко В. І. (2005). Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах. Банківська справа. № 4. С. 3—9. 32.
- Національний банк України (2023). Оновлено вимоги до структури капіталу банків. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strukturi-kapitalu-bankiv> (дата звернення: 03.03.2024).
- Гасій, О., Скорба, О., & Рошко, Н. (2024). Вплив інтернет-банкінгу та мобільних додатків на зручність та доступність банківських послуг для клієнтів в Україні. Економіка та суспільство, №59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-100> (дата звернення: 05.03.2024).
- Мірошник Р. О., Кухта І. В. (2023). Діджиталізація банківської системи України в сучасних умовах. Економіка та суспільство. № 49. С. 1—5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-39> (дата звернення: 05.03.2024).
- Statista. (2024). Internet penetration rate in Ukraine from 2004 to 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1023197/ukraine-internet-penetration/> (дата звернення: 03.03.2024).
- Орел Ю. Л. (2013). Сучасні підходи та принципи державного регулювання регіонального економічного розвитку. Актуальні проблеми державного управління. № 43. (1). С. 202—210. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/NADU/APDU/APDU-43-2013.pdf#page=202 (дата звернення: 04.03.2024).
- Національний банк України (2024). Основні показники діяльності банків в Україні. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 04.03.2024).

References:

- Hirchenko, T. D., Storozhenko, O. O. and Zai-
onts, A. V. (2020), "Banking innovations in ensuring the competitiveness of banks", Prychornomorski ekonomichni studii, vol. 50-2, pp. 90—95.
- Mokliak, M. V. and Bondarchuk, M. I. (2016), "Marketing as a means of increasing the bank's competitiveness", Naukovyi zhurnal "Visnyk KhNU", vol. 4, pp. 173—178.
- Radova, N. V. (2017), "Prerequisites for ensuring the competitiveness of Ukrainian banks", Ekonomika i suspilstvo, vol. 8, pp. 659—665.
- Tsyhanova, N. (2007), "Bank personnel motivation system: problems of assessment and improvement", Bankivska sprava, vol. 3, pp. 61—63.
- Krotyuk, V. L. and Mishchenko, V. I. (2005), Evolution of approaches to capital assessment in the Basel Accords. Bankivska sprava, vol. 4. pp. 3—9.
- National Bank of Ukraine (2023), "Updated requirements for the structure of banks' capital", available at: <https://bank.gov.ua/en/news/all/updated-requirements-for-the-structure-of-banks-capital> (Accessed: 3 March 2024).
- Hasiy, O., Skorba, O., & Roshko, N. (2024), "The impact of internet banking and mobile applications on the convenience and accessibility of banking services for clients in Ukraine", Ekonomika ta Suspilstvo, vol. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-100> (Accessed: 5 March 2024).
- Miroshnyk, R. O., & Kukhta, I. V. (2023), "Digitalization of the banking system of Ukraine in current conditions", Ekonomika ta Suspilstvo, vol. 49, pp. 1—5. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-39> (Accessed: 5 March 2024).
- Statista. (2024), "Internet penetration rate in Ukraine from 2004 to 2023", Available at: <https://www.statista.com/statistics/1023197/ukraine-internet-penetration/> (Accessed: 3 March 2024).
- Orel, Y. L. (2013), "Modern approaches and principles of state regulation of regional economic development", Aktual'ni problemy derzhavnogo upravlinnya, vol. 43. (1), pp. 202—210, available at: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/NADU/APDU/APDU-43-2013.pdf#page=202 (Accessed: 4 March 2024).
- National Bank of Ukraine (2024), "The main indicators of the activity of banks in Ukraine", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (Accessed: 5 March, 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

М. А. Дронь,

PhD з економіки, доцент кафедри управління фінансами, облікової аналітики та моніторингу бізнесу, Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9881-9521>

А. С. Тараненко,

аспірант, Український державний університет науки і технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3857-4328>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.166

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ БАНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

М. Dron,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial Management, Accounting Analytics and Business Monitoring, Ukrainian State University of Science and Technology

A. Taranenko,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technology

MANAGEMENT OF THE BANK'S FINANCIAL RISKS UNDER THE CONDITIONS OF THE MARITAL STATE

У статті досліджується проблематика управління фінансовими ризиками банків в умовах воєнного стану. Автори розглядають вплив воєнного конфлікту на банківську сферу, визначають основні фінансові ризики та небезпеки для банківської діяльності під час воєнних дій. У статті надано можливі стратегії управління кредитним, ринковим ризиками та ризиком ліквідності в умовах воєнного стану. Автори рекомендують інтегрувати гнучкі підходи до управління ризиками, зокрема реакцію на швидкозмінні обставини та розвиток адаптивних фінансових стратегій для забезпечення стійкості банківського сектору під час воєнних турбулентностей. В роботі зазначено, що в умовах воєнного стану існують можливості для банків вдосконалити свої стратегії управління фінансовими ризиками, щоб забезпечити не лише власну стійкість, але й підтримати економіку та економічну стабільність країни.

In peacetime the economy can develop steadily and the bank is able to provide its products in a predictable financial environment. Political stability usually ensures predictability of regulatory changes, which facilitates risk management.

Financial risk management is an integral part of a bank's operations in any environment, but it becomes a particularly important task in the context of martial law. Military conflict not only changes economic conditions, but also gives rise to unpredictable financial risks that can significantly affect the stability and efficiency of the banking system.

In the context of military conflict, banks face an increased level of uncertainty, which may arise from changes in economic conditions, exchange rates and a significant deterioration in liquidity. In addition, the financial risks of a bank may increase as a result of difficulties in the financial behaviour of clients and partners during martial law.

The article examines the issues of managing financial risks of banks under martial law. The authors examine the impact of the military conflict on the banking sector, identify the main financial risks and dangers to banking activities during military operations. The article provides possible strategies for managing credit, market and liquidity risks under martial law. The authors recommend the integration of flexible approaches to risk management, including the response to rapidly changing circumstances and the development of adaptive financial strategies to ensure the sustainability of the banking sector during military turbulence. The article notes that in the context of martial law, there are opportunities for banks to improve their financial risk management strategies to ensure not only their own sustainability but also to support the economy and economic stability of the country.

The authors point out that under martial law, a bank can reduce its credit risk by conducting additional analysis of economic sectors, changing limits, attracting additional collateral, securitising loan assets, and changing the structure of its portfolio. Market risk management may include increasing provisions, hedging transactions, revising limits, and changing interest rates. Liquidity optimisation includes increasing the financial buffer, reformatting the investment structure, changing limits and increasing economic capital to reliably cover liquidity risk.

Ключові слова: фінансові ризики, банк, воєнний стан, стратегія управління, невизначеність.
Key words: financial risks, bank, martial law, management strategy, uncertainty.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Управління фінансовими ризиками банку є невід'ємною складовою банківської діяльності в будь-яких умовах, однак в умовах воєнного стану це стає особливо актуальним завданням. Воєнний конфлікт не лише змінює економічні умови, але й породжує непередбачувані фінансові ризики, які можуть суттєво вплинути на стабільність та ефективність функціонування банківської системи.

В умовах воєнного конфлікту банки стикаються із збільшеним рівнем невизначеності, що може виникнути через зміни в економічних умовах, курсах валют та значного погіршення рівня ліквідності. Крім того, фінансові ризики банку можуть підвищитися в результаті складнощів у фінансовій поведінці клієнтів та партнерів у період воєнного стану.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблемі розвитку ризик-менеджменту банку присвячено праці таких науковців, як Бобиль В. [1], Гірняк В., Путьківський Т. [2], Грюнінг Х. Ван., Брайонович-Братанович С. [3], Демчик І. [4], Дорошенко Н. [5], Штефан Л. [6], Єпіфанова А., Васильєва Т. [7]. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, питання управління фінансовими ризиками банку в умовах воєнного стану залишаються малодослідженими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою роботи є дослідження проблеми ефективного управління фінансовими ризиками банку в умовах воєнного стану.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У мирний час економіка може розвиватися стабільно, і банк має можливість надавати свої продукти в прогнозованому фінансовому середовищі. Політична

стабільність зазвичай забезпечує прогнозованість регуляторних змін, що полегшує управління ризиками.

В умовах воєнного стану економіка може пережити стрімке зниження, невизначеність та зміни в ринкових умовах. Воєнний стан може викликати політичну нестабільність, що призводить до радикальних змін у правилах та регуляторних вимогах.

Оптимальне управління фінансовими ризиками в умовах воєнного стану стає важливою складовою збереження фінансової стійкості та функціональності банків, сприяючи тим самим відновленню економіки та стабільності в країні.

До фінансових ризиків банку відноситься:

1. Кредитний — ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників через невиконання позичальником зобов'язань перед банком.

2. Ризик ліквідності — ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників через втрату збалансованості між активами і пасивами банку та нездатність залучити певні ресурси для реалізації стратегічного плану розвитку установи.

3. Ринковий ризик — ймовірність відхилення від запланованих фінансових показників через зміну процентних ставок, валютних курсів, вартості цінних паперів або інших активів.

Розглянемо специфіку управління кожного з цих ризиків в умовах воєнного стану.

Причини виникнення кредитного ризику, приклади його прояву та методи оцінки наведено в таблиці 1.

Стандартні стратегії управління кредитним ризиком можуть бути ефективними при стабільному середовищі. Рівень кредитного ризику може бути меншим через те, що в стабільних умовах боржникам легше виконувати свої зобов'язання перед банками.

Під час воєнного стану зменшення економічної активності, зниження платоспроможності клієнтів та нестабільність ринків можуть підвищити рівень кредитного ризику банку. В цій ситуації управління кредитним ризиком вимагає особливої уваги та адаптації до нестабільного зовнішнього середовища. Розглянемо основні шляхи управління кредитним ризиком банку:

— глибокий аналіз кожного клієнта та їх фінансового стану;

— підвищення вимоги до кредитного рейтингу клієнтів;

— диверсифікація кредитного портфеля за регіонами та галузями;

— стрес-тестування кредитного портфеля за екстремальним сценарієм;

Таблиця 1. Характеристика кредитного ризику банку

Показник	Характеристика
Причини виникнення	погіршення фінансового стану позичальника
Банківські операції, що пов'язані з реалізацією кредитного ризику	надання кредитів фізичним та юридичним особам; надання банківських гарантій, поруки; факторинг; операції з оплати акредитивів; надання міжбанківських кредитів; операції РЕПО; операції із здійснення кредитно-деривативних угод
Приклади прояву ризику	фінансові втрати банку від неповернення «тіла» кредиту та непогашення відсотків; порушення нормативів, встановлених регулятором
Оцінка кредитного ризику	- аналіз дотримання нормативів обов'язкового резервування, установлених національним регулятором; - скорингові моделі; - кредитний рейтинг за міжнародною шкалою; - імовірність дефолту (PD) - відображає ймовірність припинення виконання контрагента своїх зобов'язань; - втрати в разі дефолту (LGD) - відображає рівень втрат (збитків) унаслідок дефолту контрагента; - експозиція під ризиком (EAD) - відображає борг за активом, який перебуває під ризиком дефолту контрагента;

Таблиця 2. Характеристика ризику ліквідності банку

Показник	Характеристика
Причини виникнення	невиконання банком своїх фінансових зобов'язань
Банківські операції, що пов'язані з реалізацією ризику ліквідності	надання міжбанківських кредитів та кредитів фізичним та юридичним особам; погашення боргових цінних паперів власної емісії; «активні» та «пасивні» депозити; надання банківських гарантій, поруки; вкладення у фінансові активи;
Приклади прояву ризику	поява штрафів за невиконанням банком своїх зобов'язань, неможливість проведення платежів, порушення нормативів ліквідності
Оцінка ризику ліквідності	- аналіз дотримання нормативів ліквідності, установлених національним регулятором; - GAP-аналіз; - аналіз концентрації зобов'язань банку; - аналіз інформації про ситуацію на ринку цінних паперів; - коефіцієнт покриття ліквідності (LCR); - коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR)

- впровадження кредитних канікул та інших гнучких кредитних умов;
- залучення галузевих експертів та консультантів для оцінки впливу воєнного конфлікту на кредитний портфель банку;
- збільшення рівня резервів;

Таблиця 3. Характеристика ринкового ризику банку

Показник	Характеристика
Причини виникнення	зміна ставки рефінансування, ринкових ставок, валютного курсу, ринкової вартості фінансових інструментів, банківських металів
Банківські операції, що пов'язані з реалізацією ринкового ризику	операції з облігаціями; операції з акціями; операції з похідними фінансовими інструментами та інші операції на фінансових ринках; відкриття валютних позицій та інші операції з валютними цінностями, фінансовими інструментами та банківськими металами
Приклади прояву ризику	Фінансові втрати банку через несприятливі зміни ринкових процентних ставок, валютних курсів, ринкової вартості фінансових інструментів
Оцінка ринкового ризику	- аналіз дотримання нормативів, установлених національним регулятором; - аналіз чистого процентного доходу банку (метод NII); - Value-at-Risk (VaR); - обмеження зниження фінансового результату; - метод модифікованої дюрації; - очікуваних втрат (Expected Shortfall, ES)

— розробка антикризового плану з врахуванням впливу на діяльність банку воєнного стану.

Характеристику наступного фінансового ризику банку — ризику ліквідності — наведено в таблиці 2.

Під час воєнного стану заборони на рух капіталу, обмеження доступу до ліквідних активів та загальна нестабільність можуть ускладнити забезпечення необхідного рівня ліквідності банку.

Головні шляхи управління ризиком ліквідності банку в умовах воєнного стану наступні:

- збільшити портфель ліквідних активів за рахунок готівки та державних облігацій;
- розширити джерела ліквідності за рахунок залучення коштів від центрального банку, міжнародних організацій та інших фінансових установ;
- розробка ефективної стратегії управління балансом банку;
- стрес-тестування рівня ліквідності за екстремальними сценаріями;

— забезпечення активної комунікації та співпраці з національним регулятором для отримання необхідної фінансової підтримки у випадку значного погіршення рівня ліквідності;

— регулярно оновлення бізнес-планів, враховуючи зміни в економічному та політичному середовищі.

Характеристику ринкового ризику банку наведено в таблиці 3.

У стабільних умовах ринок зазвичай функціонує прогнозовано, і ринкові ризики можна краще оцінювати на підставі історичних даних та трендів. При цьому глобальні конфлікти та геополітичні напруги зазвичай менше впливають на ринкові умови. Стрес-тестування може бути менш інтенсивним, оскільки базові сценарії менш складні. У такий період стратегії та портфелі можуть залишатися стабільними на довгий термін. Валютні курси можуть коливатися відповідно до економічних та фінансових факторів.

Під час воєнного стану ринкові умови можуть раптово змінюватися через нестабільність, непередбачувані події та швидкі зміни цін на активи. Значні коливання валют можуть виникнути через невизначеність та геополітичні ризики. Умови воєнного стану вимагають постійного та інтенсивного моніторингу подій, щоб оперативно реагувати на нові виклики та можливості. Стрес-тестування повинно враховувати широкий спектр непередбачених обставин та глобальних турбуленцій. У такий період банк може бути вимушеним переглядати свої стратегії та розподіл активів для зменшення ризиків та підвищення стійкості.

До основних шляхів управління ринковим ризиком в умовах воєнного стану відноситься:

- зменшення концентрації ризику шляхом розподілу інвестицій між різними видами активів;
- проведення стрес-тестів для оцінки впливу найрізноманітніших варіантів ринкових умов, включаючи ті, що пов'язані з воєнним конфліктом;
- розвиток гнучких інвестиційних стратегій, які можна швидко адаптувати до змін у ринкових умовах під час воєнного стану;
- моніторинг валютних ризиків та розробка якісно нових стратегій для захисту від валютного ризику;

— співпраця з аналітичними агентствами для отримання достовірної інформації та аналізу ринкових тенденцій.

— зменшення ризикованих позицій, перерозподіл активів та збільшення частки безрискових активів.

— застосування похідних інструментів для захисту від ризиків зовнішнього середовища.

— співпраця з центральним банком для отримання рекомендацій та підтримки у випадку непередбачених фінансових труднощів.

Отже, в умовах кризи банк здійснює певне корегування стратегії управління фінансовими ризиками (див. табл. 4).

Як видно з таблиці 4, банк зменшує рівень кредитного ризику в умовах воєнного стану за допомогою додаткового аналізу секторів економіки, зміни лімітів, залучення додаткового забезпечення, сек'юритизації кредитних активів та зміни структури портфеля. Управління ринковим ризиком може включати збільшення резервів, хеджування операцій, перегляд лімітів, зміну процентних ставок. Оптимізація ліквідності включає в себе збільшення фінансового буферу, переформатування структури інвестицій, зміну лімітів і збільшення економічного капіталу для надійного покриття ризику ліквідності.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Застосування сучасних інструментів аналізу даних та активне впровадження стратегій управління ризиками стають ключовими елементами успішного функціонування банків в умовах геополітичних труднощів. Важливим аспектом управління фінансовими ризиками є реагування на швидкозмінні обставини та розробка стратегій, які дозволять банку адаптуватися до нових реалій.

Незважаючи на складнощі, в умовах воєнного стану існують можливості для банків вдосконалити свої стратегії управління ризиками, щоб забезпечити не лише власну стійкість, але й підтримати економіку та фінансову стабільність країни.

Література:

- Бобиль В. В. Фінансові ризики банків: теорія та практика управління в умовах кризи : монографія. Дніпро : ДНУЗТ. 298 с.
- Гіряк В. В., Путьківський Т. А. Управління ліквідністю банків за умов економічної нестабільності (на прикладі АТ "Ощадбанк"). Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаїв, 2018. Вип. 22. С. 766—773.
- Грюнинг Х. Ван., Брайонович-Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском. Москва : Весь Мир, 2004. 150 с.
- Демчик І. Управління кредитним ризиком. Банківський менеджмент. 2014. № 8. С. 5.
- Дорошенко, Н. О., Кулик, Н. О., & Погореленко, А. К. (2021). Банківські ризики та методи їх попередження. Соціальна економіка, 62, 138—147.
- Штефан Л. Б. Проблеми управління кредитним ризиком в комерційних банках України. Банківський менеджмент. 2015. № 3. С. 14—19.
- Управління ризиками банків : монографія у 2 т.: Управління ризиками базових банківських операцій /

Таблиця 4. Управління фінансовими ризиками банку в умовах воєнного стану

Назва ризику	Управління ризиками
Кредитний	- додатковий аналіз ситуації за секторами економіки, у яких виявлено збільшення рівня кредитного ризику; - зміна лімітів за кредитним ризиком; - залучення додаткового забезпечення за наданими кредитами; - передача частини ризику третій стороні (наприклад, сек'юритизація кредитних активів); - збільшення обсягу економічного капіталу для покриття кредитного ризику; - зміна структури кредитного портфеля, зокрема за рахунок відмови від надання кредитів з підвищеним рівнем ризику; - використання додаткових заходів контролю за діяльністю окремих позичальників
Ринковий	- збільшення резервів на покриття втрат від реалізації ринкового ризику; - проведення додаткових операцій із хеджування ринкового ризику; - оперативний перегляд внутрішньобанківських лімітів на обсяг, склад та умови операцій, які пов'язані з ринковим ризиком; - зміна базових процентних ставок з метою коригування структури активів і пасивів; - зміна структури портфелів цінних паперів; - здійснення запозичень на фінансовому ринку; - збільшення обсягу економічного капіталу з метою покриття ринкового ризику
Ліквідності	- збільшення фінансового буферу - переформатування структури фінансових інвестицій у напрямку високоліквідних цінних паперів; - зміна встановлених лімітів; - збільшення економічного капіталу з метою покриття ризику ліквідності.

за ред. А.О. Єпіфанова, Т.А. Васильєвої. Суми : ДВНЗ "УАБСНБУ", 2012. Т. 1. 283 с.

8. Дронь М. А. Стратегія управління фінансовими ризиками в умовах кризи (на прикладі банківських установ) : дис. ... д-ра філософії : спец. 051-економіка. Дніпро, 2022. 181 с.

References:

- Bobyl', V.V. (2016), *Finansovi ryzyky bankiv: teoriia ta praktyka upravlinnia v umovakh kryzy* [Financial risks of banks: theory and practice of management in crisis conditions], Dnipropetrovskiy natsional'nyy universytet zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana, Dnipro, Ukraine.
 - Hirniak, V.V. and Put'kiv's'kyj, T.A. (2018), "Bank liquidity management under conditions of economic instability (on the example of Oschadbank JSC)", *Global'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 22, pp. 766—773.
 - Gryuning, Kh.Van., and Brayonovich-Bratanovich, S. (2004), *Analiz bankovskikh riskov. Sistema otsenki korporativnogo upravleniya i upravleniya finansovym riskom* [Analysis of banking risks. Corporate Governance and Financial Risk Management Assessment System], Ves Mir, Moscow.
 - Demchik, I. (2014), "Menegement of kredit risk", *Management of bank*, vol. 8, p. 5.
 - Doroshenko, N., Kulyk, N., & Pohorelenko, A. (2021), "Banking risks and methods of their prevention", *Social Economics*, vol. 62, pp. 138—147.
 - Shtefan, L. B. (2015), "Problems of management a credit risk in the commercial bank of Ukraine", *Management of bank*, vol. 3, pp. 14—19.
 - Yepifanov, A.O., Vasyli'eva, T.A. and Koz'menko, S.M., (2012), *Upravlinnia ryzykamy bazovykh bankiv's'kykh operatsij* [Risk management of basic banking operations], vol. 1, Ukrainian Academy of Banking, Sumy, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 04.03.2024 р.

*В. В. Титок,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки будівництва,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-3006>
Ю. В. Сиволап,
аспірант кафедри економіки будівництва,
Київський національний університет будівництва і архітектури,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3098-1423>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.170

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ BIM-ТЕХНОЛОГІЙ У БУДІВЕЛЬНІЙ СФЕРІ

V. Tytok,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture
Y. Syvolap,
Postgraduate of the Department of Construction Economics, Kyiv National University of Construction and Architecture

ECONOMIC BENEFITS OF USING BIM TECHNOLOGIES IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY

Одним із ключових трендів міжнародної будівельної сфери є впровадження технологій інформаційного моделювання (BIM-технологій). Зараз рівень поширеності технологій інформаційного моделювання в Україні суттєво нижчий, ніж у країнах, що є лідерами із застосування BIM-технологій. Метою статті є систематизація та уточнення економічних переваг, які досягаються шляхом використання та впровадження BIM-технологій у будівельну сферу на підставі аналізу міжнародного та українського досвіду. Розглянуто ключові особливості міжнародного досвіду у застосуванні технологій інформаційного моделювання, виокремлено економічні переваги BIM-технологій на різних етапах життєвого циклу проєкту. У статті досліджено особливості українського досвіду в напрямку реалізації BIM-технологій в будівництві, виявлено джерела проблем впровадження технологій даних у практиці українських компаній, а також сформульовано основні економічні чинники, що впливають на поширення цих технологій. Показано якісні та кількісні економічні вигоди для будівельних компаній від впровадження BIM-технологій та зроблено висновки щодо перспектив розвитку технологій інформаційного моделювання. Наголошено, що BIM-технології не тільки дозволяють отримати додаткову інформацію про об'єкт, але й допомагають прийняттю рішень на всіх стадіях його життєвого циклу, починаючи з формування концепції до ліквідації. Констатовано, що BIM приваблює увагу інвесторів та розробників і виступають як інструмент, що дозволяє скоротити тимчасові та фінансові витрати шляхом автоматизації рутинних операцій, і як інструмент спостереження за процесами проєктування та будівництва об'єкта в режимі реального часу, що допомагає швидко реагувати та вносити в проєкт необхідні зміни та покращувати якість. Зазначено, що впровадження BIM-технологій у проєктуванні знижує грошові витрати та скорочує терміни введення будівлі в експлуатацію, що позитивно впливає на економічну складову будівництва, а також принесе значну економічну вигоду для розвитку будівельної сфери в Україні.

One of the key trends in the international construction industry is the introduction of information modeling technologies (BIM technologies). Currently, the prevalence of information modeling technologies in Ukraine is significantly lower than in countries that are leaders in the use of BIM technologies. The purpose of the article is to systematize and clarify the economic benefits achieved through the use and implementation of BIM technologies in the construction sector based on the analysis of international and Ukrainian experience. The key features of international experience in the application of information modeling technologies are considered, and the economic benefits of BIM technologies at different stages of the project life cycle are highlighted. The article examines the peculiarities of the Ukrainian experience in implementing BIM technologies in construction, identifies the sources of problems with the implementation of data technologies in the practice of Ukrainian companies, and formulates the main economic factors that affect the spread of these technologies. The article shows qualitative and quantitative economic benefits for construction companies from the introduction of BIM technologies and draws conclusions about the prospects for the development of information modeling technologies. It is emphasized that BIM technologies not only provide additional information about an object, but also help to make decisions at all stages of its life cycle, from conceptualization to liquidation. It is stated that BIM attracts the attention of investors and developers and acts as a tool to reduce time and financial costs by automating routine operations, and as a tool for monitoring the design and construction processes of an object in real time, which helps to quickly respond and make the necessary changes to the project and improve quality. It is noted that the introduction of BIM technologies in design reduces cash costs and shortens the time for putting a building into operation, which has a positive impact on the economic component of construction, and will also bring significant economic benefits to the development of the construction sector in Ukraine.

Ключові слова: BIM-технології, будівельна сфера, економічні переваги, технології інформаційного моделювання, будівництво.

Key words: BIM technologies, construction industry, economic benefits, information modeling technologies, construction.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес цифрової трансформації бізнесу зараз активно розвивається абсолютно у всіх сферах, у тому числі й у будівництві. Цей процес може не тільки стосуватися змін продукції, яку виробляє компанія, але й вимагати повноцінного реінжинірингу внутрішніх процесів компанії через використання спеціалізованих цифрових товарів. У будівельній сфері однією з ключових технологій у рамках цифрової трансформації галузі є запровадження технологій інформаційного моделювання (BIM-технологій). Ці технології надають нові можливості у сфері управління проектами. BIM (Building Information Modeling) — це комплекс заходів та робіт з управління життєвим циклом будівлі, починаючи від проекту та закінчуючи демонтажем. BIM-технології застосовуються на стадіях проектування, будівництва, експлуатації, а також ремонту будівлі, так і інших споруд.

У широкий ужиток цей термін увійшов лише у 2002 році та почав використовуватись для назви цифрового представлення будівельного процесу. Родоначальниками

сучасних BIM-програм були програми RUCAPS, Sonata та Reflex, ArchiCAD. На сьогодні важливими учасниками світового ринку інформаційного моделювання будівель є Autodesk, Bentley Systems, Dassault Systemes, AECOM, Asite Solutions, Beck Technology, Nemetschek, Pentagon Solutions, Trimble Navigation, Synchro Software.

BIM-технології у закордонній практиці допомагають не лише створювати нові будівлі, а також успішно проводити роботи з реконструкції об'єктів. Так, наприклад, після пожежі Собору Паризької Богоматері у 2019 році, на підставі наявних знімків та даних, проєктувальникам вдалося створити точну копію Собору для подальшого відновлення всього за кілька тижнів, в той час, як на формування традиційної документації, за оцінками експертів, пішло б значно більше часу. Враховуючи, що подібний об'єкт є дуже складним для зведення, саме BIM-модель дозволяє проєктувальникам сформувати якісну документацію для уникнення всіх просторових колізій. Розрахунки вартості реконструкції та роботи з відновлення об'єкта будуть також вестися з використанням BIM-технологій.

У більшості розвинених країн світу вже активно застосовуються BIM-технології при проєктуванні об'єктів будівництва. Наприклад, за допомогою BIM-технологій зведені Шанхайська вежа, Олімпійський стадіон у Баку, сучасний стамбульський аеропорт. Водночас використання BIM-технологій є обов'язковим для об'єктів держзамовлення.

Українська будівельна сфера зараз має не дуже високий рівень цифровізації, а BIM-технології досі застосовували у своїй діяльності не всі будівельні компанії. Впровадження BIM-технологій дозволить максимально ефективно використовувати кошти під час будівництва, а отже — збільшити кількість збудованих та реконструйованих об'єктів. Також це полегшить ухвалення управлінських рішень, зробить більш прозорою реалізацію проєктів будівництва.

У 2023 році багато компаній, що спеціалізуються на BIM-технологіях, почали запускати продукти, щоб розширити географічну присутність та оновити технології. На сьогодні серед важливих учасників на ринку BIM-технологій виділяються: Autodesk Inc., AVEVA Group, Bentley Systems, Hexagon AB, NEMETSCHEK, Oracle Corporation, Procore Technologies, Inc., Trimble, Inc., Vectorworks, Inc. та Vizerra SA.

За оцінками ООН, до 2050 року населення Землі досягне 9,8 мільярда осіб, і для того, щоб задовольнити потреби у житлі та сталому розвитку в умовах швидкого зростання населення, впровадження програмного забезпечення BIM підвищить ефективність будівельних процесів та дасть можливість збирати важливі дані у процесі будівництва. Технології інформаційного моделювання дозволяють абсолютно по-новому побачити усталені консервативні процеси всередині будівельної сфери та відкрити нові можливості для її учасників, як у напрямку підвищення якості кінцевого продукту, так і у напрямку оптимізації та реструктуризації витрат на зведення об'єктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ідея BIM-моделювання бере свій початок із 1970-х років. Словосполучення "будівельна модель" вперше згадав у 1985 році Саймон Раффл, а згодом Роберт Айш — розробник програмного забезпечення, яке використовувалося для реконструкції аеропорту Хітроу. Поняття "інформаційна модель будівлі" було вперше згадано у нинішньому значенні у статті "Modelling multiple views on buildings" Г. А. ван Недервіна та Ф. П. Толмана [1].

Серед провідних українських науковців, що проводили дослідження щодо питань підвищення економічної діяльності підприємств з використанням BIM-технологій слід зазначити таких як: Лук'янова Т. (Lukianova, T.) [2], Левченко О., Михайленко А. [3], Чернишев Д., Київська К. [4], Терентьев О. [5], Кулеба М. [6], та інші.

Окремі дослідження присвячені технологічним особливостям використання окремих BIM-додатків як інструменту BIM-проєктування в дослідженнях Шпагіна В. Стверджується, що рішення про створення програми для BIM під силу тільки провідним світовим розробникам програмних продуктів для будівельної сфери, таким як Autodesk, Nemetschek і Trimble. Аналіз ви-

користання спеціалізованих інструментів поки що не дозволяє повноцінно використовувати єдину платформу і потребує обміну інформацією [7].

Є також приклади екстреного використання BIM, як от дослідження Кравченка А. та Григоренка М. "Інформаційне моделювання будівель (BIM) компонентів коксохімічних заводів у проєктах Гіпрококс" Гіпрококс, Харків, Україна [8]. Тобто системна складова BIM як теорія координації компонентів і процесів дозволяє використовувати загальні технологічні принципи для багатьох технологічних рішень, пов'язаних з будівництвом.

Загальна мета оптимізації галузі спрямована на налагодження інформаційного забезпечення всіх процесів та етапів як проєктування, так і будівництва; велика увага приділяється питанням економіки та сталого будівництва в суспільстві. Суть цього напряму викладено Месарошем П., Сметанковою Я. та Крайниковою К. у статті "Proceedings of advances in resource-saving technology and materials in civil and environmental engineering (CEE 2019)" [9].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є систематизація та уточнення економічних переваг, які досягаються шляхом використання та впровадження BIM-технологій у будівельну сферу на підставі аналізу міжнародного та українського досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сам термін BIM з'явився приблизно у 2000-х роках. З випуском основних додатків це поняття міцно закріпилося у професійній термінології. Проте на той момент BIM використовувався швидше в маркетингових цілях і за фактом не використовувалися можливості, які відкриває BIM перед компаніями. Наприкінці 2000-х — на початку 2010-х аспект використання BIM змістився на використання 3D-моделювання та стадії проєктування, що дозволяло отримувати користь у вигляді підвищення якості проєктування та зниження комунікаційних бар'єрів. Найбільш розвинутими країнами за рівнем розвитку BIM-технологій є Великобританія та США, також країни ЄС та Сінгапур. Ці країни найбільш активно розвивають застосування BIM-технологій і вже досягли суттєвих успіхів як за часткою компаній, які застосовують BIM-технології, так і за отримуваним ефектом від їх використання.

На сьогодні BIM, як показало дослідження Plan-Radar, у Європі використовується переважно як інструмент проєктування. BIM вважається галузевим еталоном у проєктуванні, 88% архітекторів та дизайнерів підтверджують його безперечну вигоду. BIM — це повний реінжиніринг всіх процесів будівництва з їхньою прив'язкою безпосередньо до моделі будівлі. Для BIM-моделі можуть бути підтримані такі процеси підприємства, як:

1. Проєктування будівлі.
2. Інженерний документообіг.
3. Планування графіка будівництва та проведення планово-фактичного аналізу виконаних робіт.
4. Бюджетування будівництва.
5. Закупівлі та логістика матеріалів.
6. Звітність для вищого керівництва.
7. Подальша експлуатація об'єкта будівництва.

Таблиця 1. Економічні переваги BIM-технології на різних стадіях будівництва

Проектування і комунікація	Проектування	Будівництво	Передача об'єкта в експлуатацію
Збільшення якості проекту шляхом зменшення доробок	Швидке створення візуалізації	Зменшення витрат на оплату послуг	Швидке оформлення актів
Ефективне проектування	3D- і 4D-візуалізація	Зменшення часу реалізації проекту	Покращення процесу передачі робіт
Зменшення часу	Ефективний документообіг	Зменшення цін і ризиків	Ефективність постачання
Швидке і точне бюджетування	Зменшення витрат на сировину	Збільшення безпеки при будівництві	Використання даних цифрової моделі

Джерело: узагальнено авторами.

На кожному з вищевказаних етапів є економічна вигода від впровадження BIM-технологій шляхом економії від:

- заздалегідь виявлених на етапі проектування просторових дефектів, які могли б призвести до додаткових витрат на етапі будівництва;
- автоматизації процесу закупівлі та логістики матеріалів внаслідок його наближення до фактичного стану справ на будівельному майданчику;
- автоматизації процесів фінансового планування та управління грошовими потоками проекту будівництва;
- надання прозорості звітності для керівництва компанії, на основі якої приймаються рішення;
- скорочення вартості подальшої експлуатації будівельного об'єкта.

За оцінками експертів, вигода від запровадження BIM-технологій може становити до 5—10% від загальних витрат на будівництво об'єкта. За чинними оцінками ефект від застосування технології BIM-моделювання в порівнянні з традиційними методами проектування досить значний: до 40% зниження вартості у проєктній документації, від 20% до 50% скорочується час на проектування, до 50% скорочуються терміни інвестиційної фази проєкту, до 30% скорочуються витрати на будівництво та експлуатацію. Крім того, якщо забудовник використовує BIM-технологію, ставка за кредитом для нього може бути суттєво шляхом додаткового контролю проєкту. Для кредитора впровадження BIM — це зниження операційних витрат та вартості ризику.

Активну підтримку BIM-моделювання отримує з боку держав. Так, більшість соціально значущих об'єктів у Великобританії, США та інших державах BIM-технологій зводяться з використанням BIM. Це дозволяє не тільки розвивати напрямок BIM, а й отримувати більший контроль для держави над процесом будівництва, через те, що BIM-модель зберігається у хмарному просторі, у представників держави завжди є доступ до даних BIM-моделі, і, як наслідок, можливість контролю ходу будівництва в режимі реального часу. Можливість такого контролю за ходом будівництва цікава також і банкам, що є ключовими кредиторами будівництва. У зв'язку з тим, що наявність BIM-технологій на об'єкті забезпечує для банків велику прозорість процесу, це дає їм можливість зниження процентної ставки по кредитній лінії, що надається [10 12].

На сьогодні українська практика розвитку технологій інформаційного моделювання істотно відрізняється від кращих практик з міжнародним досвідом [13].

Подібні відмінності пов'язані як з особливостями будівельної сфери України, так і військовими діями на нашій території, а також особливостями використання BIM-технологій будівельними компаніями. Поки що українським будівельним компаніям не вдається отримати порівняльний рівень оптимізації витрат, як у закордонних компаній у Великобританії, США, ЄС чи Сінгапурі.

Одним з важливих чинників для українських компаній, що гальмують впровадження BIM-технологій, є відсутність чіткого розуміння економічних вигод від впровадження цих технологій у процеси будівництва з боку вищого керівництва компанії. Витрати на початковому етапі є досить суттєвими й не до кінця зрозумілий економічний ефект. Закордонні будівельні компанії чітко усвідомлюють фінансові вигоди від впровадження BIM та заявляють про суттєве здешевлення будівництва шляхом впровадження цих технологій. Для того, щоб зрозуміти з чим пов'язані подібні відмінності у підході до фінансового обґрунтування впровадження BIM-технологій в міжнародній практиці та в Україні, необхідно глибше розглянути різницю у цих технологій в Україні та інших країнах.

Попри те, що BIM-технології відкривають можливості та сприяють автоматизації, зміни в організації бізнес-процесів викликають опір з боку низки представників будівельної сфери, які ставлять питання про потребу переходу на нову технологію. Поки що менш як 5% українських компаній використовують BIM-технології. На додаток, часто ті компанії, які використовують BIM, використовують його винятково на етапі проектування. За виконання етапу проектування 3D-модель фіксується, вивантажуються стандартні креслення 2D і далі процес будівництва йде за старим сценарієм. Подібний низький рівень застосування міжнародних практик у використанні BIM-технологій при будівництві може бути пов'язаний з набором наступних чинників:

1. Низька кількість складних для проектування об'єктів, що зводяться Україною [14]. Оскільки основний ризик суттєвих витрат через просторові колізії виникає саме в складних для проектування об'єктах, та керівники компаній готові йти на ризики подібних помилок при проектуванні, тому ці ризики невисокі.

2. Високі витрати на впровадження: вартість проектування в BIM дорожча в середньому на 30% у порівнянні з традиційними 2D кресленнями. На додаток, для повноцінного впровадження BIM-технологій на всіх етапах будівництва необхідні додаткові витрати, які можуть сягати 50 млн грн, а також повний реінжиніринг та цифровізація процесів компанії.

3. Відсутність розуміння та складність підрахунку економічного ефекту на короткостроковому горизонті планування, а також відсутність чіткого розуміння, що являє собою BIM, і технічної оснащеності учасників проєкту.

4. Неготовність осіб, які ухвалюють рішення, до додаткових вкладень за відсутності 100% гарантії, що ці витрати окупляться у межах 1—2 проєктів будівництва.

У країнах, де BIM-технології знаходяться на найвищому рівні розвитку, також виникають складності при впровадженні та розширенні застосування BIM. Але вони дещо відрізняються від українських. Це відсутність запиту клієнта, внутрішньої експертизи та часу для впровадження, витрати на технологію та низький рівень співробітництва. Проте впровадження BIM-технологій у сферу будівництва в Україні буде містити та ряд економічних переваг (табл. 1). Так, згідно з основними результатами дослідження, проведеного компанією Dodge Data and Analytics, деякі із заявлених переваг використання BIM включатимуть:

- 5% зниження кінцевої вартості будівництва;
- 5% збільшення швидкості будівництва;
- 25% збільшення продуктивності;
- 25% скорочення потреби в робочій силі.

Ще одним прикладом повноцінної економічної вигоди з використання BIM-технологій є приклад компанії Petrobras зі зведення нафтопереробного заводу в Бразилії. Для будівництва цього об'єкта були використані не тільки технології 3D-моделювання, але й активно використовувалося моделювання 4D та формування план-графіка будівництва на основі 3D-моделі. Подібне застосування було виправдано, тому що при зведенні подібних об'єктів надзвичайно важливо дотримуватися послідовності етапів зведення, з урахуванням прокладки труб і підведення інженерних комунікацій. Таким чином, це дозволило уникнути можливих помилок при підключенні складних інженерних систем, їх тестування та налагодження. На додаток, за допомогою цієї технології було спроєктовано та візуалізовано процес складання ключових елементів, що дозволило зменшити економічну складову та збільшити експлуатацію [15].

Можливості BIM стають ширшими — від звичного застосування в проєктних технологіях до комплексного інструментування та джерел цінної інформації, яка може використовуватися на всіх етапах життєвого циклу об'єкта як для внутрішніх цілей бізнесу, так і при взаємодії з кінцевим споживачем. Компанії, які почали процес цифровізації раніше, перебувають у вигравші: вони можуть не тільки перевести продаж та обслуговування клієнтів в онлайн, але і завдяки BIM-технологіям мінімізувати знаходження команди проєктувальників та менеджерів на будівельному майданчику, що дає безперечні конкурентні переваги для окремої компанії. На додаток, шляхом збільшення глибини проникнення BIM-технологій у внутрішні процеси компаній, очікується, що істотно буде вищим фінансовий ефект від використання цих технологій, що стане додатковим чинником для розвитку будівельної сфери, оскільки дозволить спростити процес фінансового обґрунтування проєктів впровадження.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, варто зауважити, що BIM-технології не тільки дозволяють отримати додаткову інформацію про об'єкт, але й допомагають прийняттю рішень на всіх стадіях його життєвого циклу, починаючи з формування концепції до ліквідації. BIM приваблює увагу інвесторів та розробників і виступають як інструмент, що дозволяє скоротити тимчасові та фінансові витрати шляхом автоматизації рутинних операцій, і як інструмент спостереження за процесами проєктування та будівництва об'єкта в режимі реального часу, що допомагає швидко реагувати та вносити в проєкт необхідні зміни та покращувати якість.

Згідно з останніми дослідженнями, очікується, що до 2030 року ринок BIM досягне 52,5 млрд дол. США. Однак через природу технологій, що постійно розвивається, в будівельній сфері повсякчас з'являються нові тенденції BIM. Оскільки світ розвивається у бік повноцінної цифровізації будівництва, у цьому ракурсі економічні перспективи подальшого розвитку BIM-технологій виглядають оптимістично. Вже нині BIM-технології активно застосовуються у світі. Це обумовлено економічними перевагами, які надає цей інструмент. Одна з головних переваг BIM-технологій на стадії проєктування — отримання всеосяжної відповідності параметрів та експлуатаційних характеристик зведеної будівлі вимогам замовника. Зрештою, впровадження BIM-технологій у проєктуванні знижує грошові витрати та скорочує терміни введення будівлі в експлуатацію, що позитивно впливає на економічну складову будівництва, а також принесе значну економічну вигоду для розвитку будівельної сфери в Україні.

Література:

1. Київська К. І., Лузіна Ю. В. Перспективи впровадження BIM-технологій у вітчизняній будівельній галузі. Управління розвитком складних систем. 2021. № 46. С. 63—69.
2. Lukianova T., Donenko V., Klein R. Implementing Building Information Modelling for the Reconstruction Process of Unfinished Building Projects. In 2020 IEEE European Technology and Engineering Management Summit (E-TEMS). 2020. Pp. 1—6.
3. Levchenko O. V., Mykhailenko A. V. BIM Personnel: From Users to Managers. Current problems of architecture and urban planning. 2020. № 56. Pp. 88—102.
4. Чернишев Д. О., Київська К. І., Цюцюра С. В., Цюцюра М. І., Гоц В. В. Впровадження технології моделювання інформаційних об'єктів на етапах життєвого циклу. Управління розвитком складних систем: збірник наукових праць. 2019. Випуск 40. С. 140—146.
5. Терентьев О. О., Київська К. І., Горбатюк Є. В., Доля О. В., Бородиня В. В., Азенко А. В. Методи та моделі пошкодження автоматизованої системи діагностики технічного стану об'єктів будівництва. Управління розвитком складних систем: збірник наукових праць. 2019. Випуск 38. С. 82—91.
6. Kuleba M., Kyivska K., Tsiutsiura M., Yerukaiev A., Prystajlo M. Information technology for business process modeling. International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET). 2021. Volume: 12, Issue: 2. Pp. 313—318.

7. Шпагин В. Ф. Особливості вибору програмного забезпечення навчання ландшафтному проектуванню. Інформаційні технології і засоби навчання. 2018. Т. 68. № 6. С. 181—192.

8. Kravchenko A. M., Hryhorenko M. P. Building Information Modeling (BIM) of Coke-Plant Components in Giprokoks Designs. Coke and Chemistry. 2019. № 62 (7). Pp. 306—313.

9. Mesaros P., Smetankova J., Krajnikova K. Sustainability of Buildings and Its Support Through Innovative Technologies. Proceedings of Advances in Resource-Saving Technologies and Materials in Civil and Environmental Engineering. 2020. № 47. Pp. 307—314.

10. Kyivska K., Tsiutsiura S. Implementation of artificial intelligence in the construction industry and analysis of existing technologies. Technology audit and production reserves. 2021. № 2/2(58). Pp. 12—16.

11. Чибіряков В. К., Станкевич А. М., Кошевий О. П., Краснеева А. О., Пошивач Д. В., Чубарев А. Г., Шорін О. А., Янсонс М. О., Сович Ю. В. Модифікований метод прямих, алгоритм його застосування, можливості та перспективи. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник. 2019. Вип. 70. С. 633—655.

12. Pan Y., Zhang L., A BIM-data mining integrated digital twin framework for advanced project management. Automation in Construction. 2021. Volume 124. Pp. 52—69.

13. Кошевий О. П., Левківський Д. В., Чубарев А. Г., Янсонс М. О. Модифікований метод прямих в статичних задачах вісесиметричних нетонких пластин. Scientific-and-technical collected articles "Strength of materials and theory of structures". 2022. Issue 109. Pp. 342—358.

14. Про схвалення Концепції впровадження технологій будівельного інформаційного моделювання (BIM-технологій) в Україні та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, План, Заходи від 17.02.2021 № 152-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2021-%D1%80#Text>

15. Чибіряков В. К., Станкевич А. М., Кошевий О. П., Левківський Д. В., Краснеева А. О., Пошивач Д. В., Чубарев А. Г., Шорін О. А., Янсонс М. О., Сович Ю. В. Чисельна реалізація модифікованого методу прямих. Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник. 2020. Вип. 74. С. 341—359.

References:

1. Kyivska, K. I. & Luzina, Yu. V. (2021), "Prospects for the introduction of BIM technologies in the domestic construction industry", *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, vol. 46, pp. 63—69.

2. Lukianova, T., Donenko, V. & Klein, R. (2020), "Implementing Building Information Modelling for the Reconstruction Process of Unfinished Building Projects", In 2020 IEEE European Technology and Engineering Management Summit (E-TEMS), pp. 1—6.

3. Levchenko, O. V. & Mykhailenko, A. V. (2020), "BIM Personnel: From Users to Managers", *Current problems of architecture and urban planning*, vol. 56, pp. 88—102.

4. Chernyshev, D. O., Kyivska, K. I., Tsiutsiura, S. V., Tsiutsiura, M. I. & Hots, V. V. (2019), "Implementation of technology for modeling information objects at the stages

of the life cycle", *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 40, pp. 140—146.

5. Terentiev, O. O., Kyivska, K. I., Horbatiuk, Ye. V., Dolia, O. V., Borodynia, V. V. & Azenko, A. V. (2019), "Methods and models of damage to the automated system for diagnosing the technical condition of construction objects", *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system: zbirnyk naukovykh prats*, vol. 38, pp. 82—91.

6. Kuleba, M., Kyivska, K., Tsiutsiura, M., Yerukaiev, A. & Prystajlo, M. (2021), "Information technology for business process modeling", *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology (IJARET)*, vol. 12, iss. 2, pp. 313—318.

7. Shpahin, V. F. (2018), "Peculiarities of choosing landscape design training software", *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, vol. 68, iss. 6, pp. 181—192.

8. Kravchenko, A. M. & Hryhorenko, M. P. (2019), "Building Information Modeling (BIM) of Coke-Plant Components in Giprokoks Designs", *Coke and Chemistry*, vol. 62(7), pp. 306—313.

9. Mesaros, P., Smetankova, J. & Krajnikova, K. (2020), "Sustainability of Buildings and Its Support Through Innovative Technologies", *Proceedings of Advances in Resource-Saving Technologies and Materials in Civil and Environmental Engineering*, vol. 47, pp. 307—314.

10. Kyivska, K. & Tsiutsiura, S. (2021), "Implementation of artificial intelligence in the construction industry and analysis of existing technologies", *Technology audit and production reserves*, vol. 2/2 (58), pp. 12—16.

11. Chybiriakov, V. K., Stankevych, A. M., Koshevyi, O. P., Krasneieva, A. O., Poshyvach, D. V., Chubarev, A. H., Shorin, O. A., Yansons, M. O. & Sovych, Yu. V. (2019), "Modified method of straight lines, algorithm of its application, possibilities and prospects", *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia: Nauk.-tekhn. Zbirnyk*, vol. 70, pp. 633—655.

12. Pan, Y. & Zhang, L. (2021), "A BIM-data mining integrated digital twin framework for advanced project management", *Automation in Construction*, vol. 124, pp. 52—69.

13. Koshevyi, O. P., Levkivskyi, D. V., Chubarev, A. H. & Yansons, M. O., (2022), "Modified method of lines in static problems of axisymmetric nonthin plates", *Scientific-and-technical collected articles "Strength of materials and theory of structures"*, vol. 109, pp. 342—358.

14. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "On approval of the Concept of implementation of building information modeling technologies (BIM technologies) in Ukraine and approval of the action plan for its implementation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2021-%D1%80#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

15. Chybiriakov, V. K., Stankevych, A. M., Koshevyi, O. P., Levkivskyi, D. V., Krasneieva, A. O., Poshyvach, D. V., Chubarev, A. H., Shorin, O. A., Yansons, M. O. & Sovych, Yu. V. (2020), "Numerical implementation of the modified method of straight lines", *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia: Nauk.-tekhn. Zbirnyk*, vol. 74, pp. 341—359.

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

Т. П. Моташко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6486-9472>
С. П. Перхайло,
магістрант кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0406-1575>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.176

БАНКІВСЬКЕ СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА РИЗИКИ КОНТРАГЕНТІВ

T. Motashko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
S. Perkhailo,
Master's student of the Department of Insurance, Banking and Risk Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

BANKING CONSUMER LENDING IN UKRAINE DURING THE WAR: CURRENT TRENDS AND COUNTERPARTY RISKS

Визначено ключові тенденції банківського споживчого кредитування під час війни в Україні. З'ясовано, що повномасштабне вторгнення здійснило негативний вплив на ринок банківського споживчого кредитування та сприяло активізації ризиків, пов'язаних з даним процесом. При цьому, такі ризики інтенсифікуються як для банків, як оферентів, так і позичальників, як споживачів. Встановлено, що загальне погіршення економічного стану, спричинене війною, відобразилося в інтенсифікації саме кредитного ризику для банків, в той час як споживачі кредитних продуктів наражаються на ризики, ймовірність реалізації яких значною мірою підсилюється низьким рівнем фінансової грамотності (ризик непрозорих умов кредитування, неотримання бажаної суми кредиту, ризик погіршення кредитної історії тощо). Аргументовано, що у вітчизняній практиці хоча простежуються позитивні зрушення превентивного характеру у сфері банківського споживчого кредитування, проте існує ще чимало аспектів, що потребують не лише формальної їх реалізації. Наведено рекомендації, покликані мінімізувати ризики банківського споживчого кредитування.

The authors analyze the state of bank consumer lending during the war in Ukraine and study its impact on the development of lending to individuals. An analysis of aggregate indicators related to the banking consumer lending in Ukrainian in recent years indicates the popularity of this type of lending among the population of Ukraine, but its volume decreased because of the war. The main risks faced by banks as offerers and borrowers as consumers in the process of consumer lending are identified. For banks, these include the risk of early loan repayment,

the risk of full or partial failure to fulfill the debtor's obligations, credit and operational risks, and for borrowers — the risk of non-transparent lending terms, failure to receive the desired loan amount, and the risk of deteriorating credit history etc. It has been found that consumers of credit products are exposed to risks that are largely related to the low level of financial literacy. The study of indicators related to the quality of banks' loan portfolios shows that institutions should adhere to the principle of diversification, limitation, and monitoring. The practice of Ukrainian and foreign banks in managing consumer lending risks is analyzed. The banks' compliance with the requirements for disclosure of comprehensive information on consumer lending is investigated. This found that banks have made significant progress in disclosing information in the pre-contractual period, but not all institutions comply with the requirements set by the Regulator. Based on the analyzed risks, the key actions to improve the quality of the consumer loan portfolio and reduce the negative impact of the war on it are considered. The principles of responsible lending policy of a foreign banking group are considered and the importance of their application in Ukraine is substantiated. Based on the study, it is established that monitoring the state of bank consumer lending and the risks that this process poses to counterparties is necessary for the efficient and stable functioning of the banking system in the process of ensuring the development of society.

Ключові слова: споживче кредитування, ризики, банківське кредитування, кредит, фінансова грамотність, відповідальне кредитування.

Key words: consumer lending, risks, bank lending, loan, financial literacy, responsible lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківське споживче кредитування виступає одним із рушіїв економічного та соціального розвитку суспільства, зокрема для країн, що знаходяться на етапі свого активного розвитку та становлення. Однак повномасштабна війна в Україні здійснила неабиякий вплив на банківське споживче кредитування зокрема, та фінансову систему загалом. Це призвело до посилення ризиків, пов'язаних із кредитуванням фізичних осіб. Інтенсифікація даних ризиків відбулася як для кредиторів, так і для позичальників. З огляду на зазначене особливо важливо з'ясувати основні ризики з якими стикаються у процесі банківського споживчого кредитування як кредитори, так і позичальники та окреслити можливі шляхи їх пом'якшення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичним та практичним аспектам банківського споживчого кредитування приділяється значна увага у працях українських та зарубіжних вчених та практиків. Серед вітчизняних науковців, що вивчали питання банківського кредитування та, зокрема, споживчого, варто відзначити праці Н. Версаль [3, 2], В. Міщенко, С. Науменкової [9], Н. Приказюк [26], О. Шпатель-Юхти [30] тощо. Не залишаються поза увагою й дослідження ризиків, які супроводжують дані процеси. При цьому,

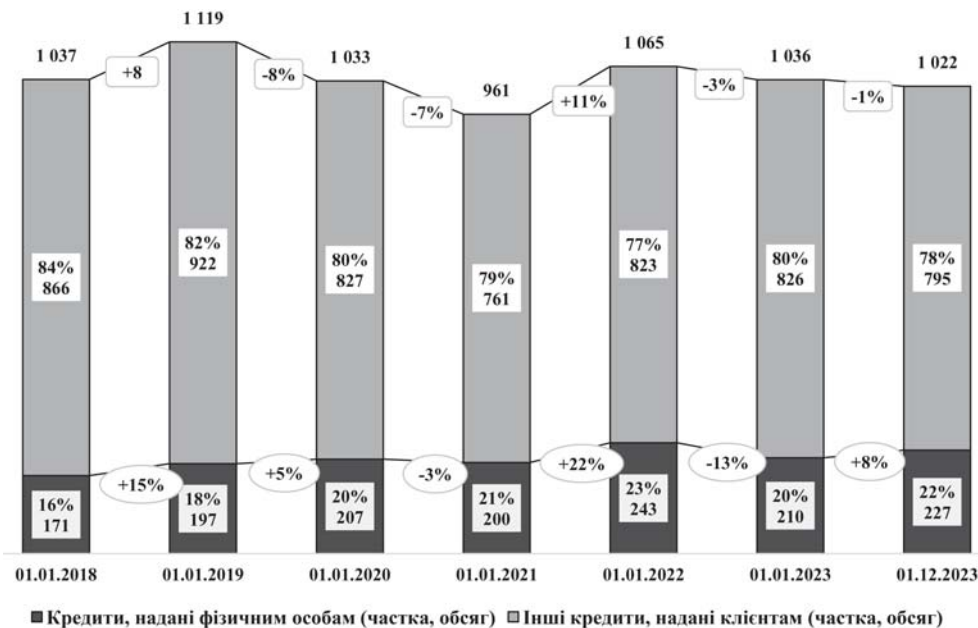
основна увага приділяється саме ризикам кредиторів, в той час як з позиції споживачів питання залишається не достатньо розкритим. Більшою мірою до цієї проблематики прикута увага Національного банку України, який опікується питанням захисту прав споживачів фінансових послуг, зокрема й кредитних [7, 8, 19]. Таким чином, наразі особливої уваги потребує дослідження банківського споживчого кредитування під час активної фази воєнних дій на території України та впливу даного періоду на інтенсифікацію ризиків контрагентів у процесі споживчого кредитування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні тенденцій у сфері банківського споживчого кредитування в Україні та виявленні ризиків, які інтенсифікуються в умовах війни, а також розробці практичних рекомендацій щодо їх пом'якшення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна практика кредитування в Україні свідчить про те, що споживчі кредити користуються великою популярністю серед населення. Протягом останніх років частка кредиту такого типу в Україні становила, в середньому, одну п'яту загального кредитного портфеля банківських установ, хоча за останні три роки вона дещо

■ Кредити, надані фізичним особам (частка, обсяг) ■ Інші кредити, надані клієнтам (частка, обсяг)

Рис. 1. Динаміка банківських кредитів та частка кредитів, наданих фізичним особам у 2018–2023* рр., млн грн

* Дані за 2023 р. наведені станом на 01.01.2024 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними НБУ [12].

Таблиця 1. Середньозважені річні відсоткові ставки за споживчими кредитами у гривні банків України у 2018–2023 рр., %

Період	2018	2019	2020	2021	2022	2023		
						січ.23	чер.23	гру.23
Річна ставка, %	31,3	32,6	32,4	30,2	27,0	29,8	28,8	27,8

Джерело: складено авторами за даними НБУ [1].

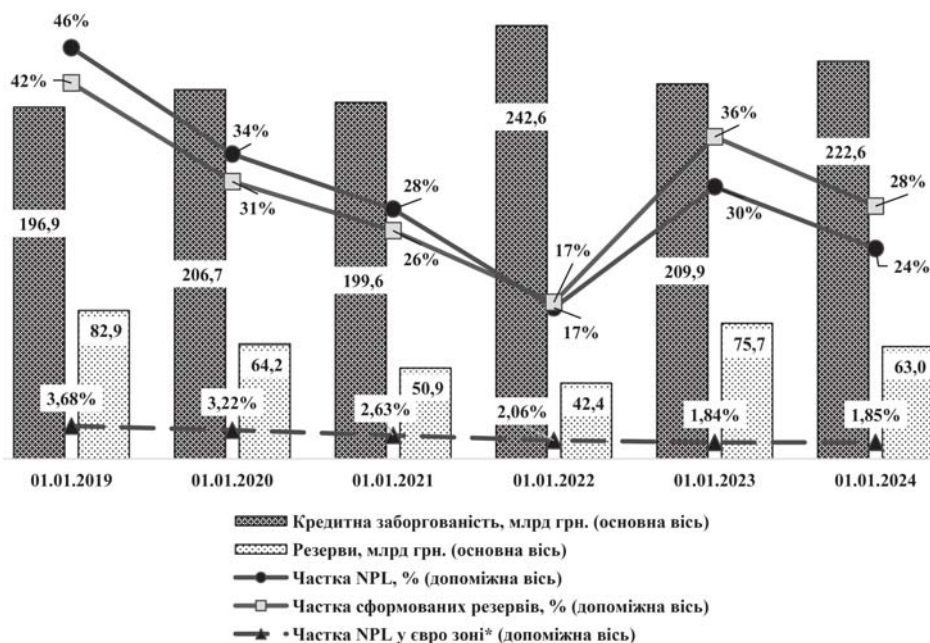

Рис. 2. Якість банківського кредитного портфеля фізичних осіб в Україні у 2018–2024 рр.

* Дані щодо частки NPL у євро зоні за 2023 р. наведені станом на 30.06.2023 р.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними [34, 12].

збільшилася (рис. 1). Поряд з цим у досліджуваному періоді простежувався більш активний приріст обсягу споживчих кредитів, аніж збільшення кредитного портфелю банків в цілому. Однак, війна, безперечно, зробила свій вплив на загальні тренди розвитку, зокрема, зменшивши обсяги кредитування на кілька кварталів підряд.

Як зазначалося вище, з початком повномасштабного вторгнення відбулося значне зниження попиту населення на кредити й, відтак, простежувалися зміни основних характеристик кредиту. Таким чином, спостерігалось зменшення загального рівня відсоткових ставок за кредитами (до 22,1% у середині 2023 року)

(табл. 1). Однак, відновлення активності діяльності банківських установ та відновлення кредитування в другій половині 2023 року привело й до поступового повернення ставок до довоєнного рівня, хоча вони й досі не досягнули його.

Особливо важливою характеристикою споживчого кредиту, як і будь якого кредиту загалом, є його поверненість. Однак, в сучасних умовах банки стикаються з проблемою неналежного дотримання даної умови надання кредиту (принципу кредитування). Як наслідок, виникають проблеми, що пов'язані з ризиковістю їхнього кредитного портфеля.

Наскільки ризиковим є кредитний портфель банку та в цілому про надійність фінансової установи свідчить рівень непрацюючих кредитів (також — NPL) фізичних осіб. Його тренд змінив свій напрямок із поступового спадання на різке збільшення на початку 2022 року в наслідок повномасштабного вторгнення. Тобто навіть криза, пов'язана із COVID-19 не викликала такої негативної тенденції.

Частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі фізичних осіб збільшилася протягом 2022 року практично у 1,8 разів. Резерви, які формуються банками для покриття проблемної заборгованості, теж зросли — майже на 80% у грошовому вимірі, однак у відносному — більше, ніж у 2 рази, що пов'язано із зменшенням загального обсягу кредитування фізичних осіб (рис. 2).

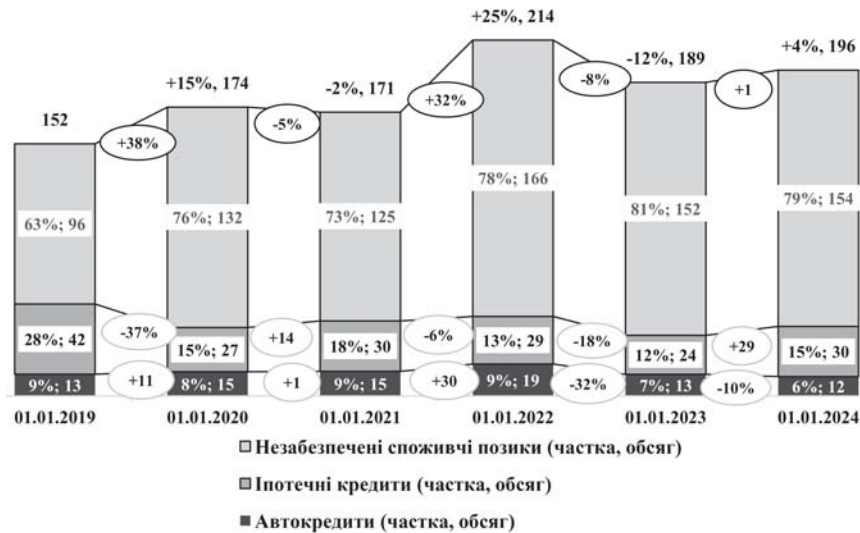

Рис. 3. Обсяг, структура та динаміка споживчих кредитів банків України у 2019—2024* рр., млн грн

* Дані наведені на початок періоду.

Джерело: розраховано та побудовано авторами за даними НБУ [12].

Попри зазначене, такий тип послуг залишається надзвичайно привабливим, як для Oferentів, так і для споживачів. В цілому, відновлення кредитування — одна з головних тенденцій, що прослідковувалася останнім часом. Роздрібне кредитування зростало передусім завдяки відновленню карткового кредитування [11]. Також з 2022 року на 5% росли обсяги іпотечних кредитів, що відбулося завдяки державній підтримці, а саме видачі позик за програмою "єОселя" [8, 10, 19] (рис. 3). Тобто, активізація даного сектору кредитування припала саме на кризовий етап.

Варто зазначити, що суттєвим каталізатором роздрібного кредитування стало також послаблення кредитних стандартів, пов'язаних із кредитуванням населення. Однак такий крок "підсилив" деякі ризики. В цілому, відповідно до результатів опитування про умови банківського кредитування, проведеного Національним банком України (НБУ, Регулятор) у 2023 році, оптимістичні очікування щодо відновлення кредитування, простежуватимуться і в наступному році [13].

Таким чином, повномасштабне вторгнення здійснило негативний вплив на ринок банківського кредитування. Від таких шоків станів відбулася різка активізація ризиків, притаманних тій чи іншій галузі. Стосовно ризиків споживчого кредитування, їх варто розглядати з точки зору надавачів такої послуги та з точки зору споживачів (рис. 4).

Основні ризики споживчого кредитування для Oferentів умовно можна поділити на три види. По перше, це ризик недоотримання доходу у зв'язку із достроковим виконанням боржником своїх зобов'язань. По друге, ризик повного або часткового невиконання боржником своїх зобов'язань. По третє, операційний ризик, який в першу чергу може бути зумовлений неумисним або недбалим ставленням персоналу до своїх професійних обов'язків перед клієнтами у процесі споживчого кредитування.

Однак, загальне погіршення економічного стану, спричинене війною, відобразилося в інтенсифікації саме

Рис. 4. Основні ризики головних суб'єктів споживчого кредитування

Джерело: розроблено та побудовано авторами.

кредитного ризику. За даними Національного банку України, кредитний ризик за останні роки став лідером серед усіх ризиків, на які наражаються українські банки. Незважаючи на деякі позитивні зміни в частині непрацюючих кредитів, про що зазначалося вище, "дефолти споживчих кредитів ще дещо перевищують довоєнні показники" [8].

Таким чином, банки мають приділяти підвищену увагу, кредитуючи населення. У період воєнного стану оференти повинні ще більш критично оцінювати рівень кредитної спроможності потенційних позичальників і загальне боргове навантаження для оцінки ризиків неповернення позик. Адже, як показує практика, послаблення кредитних вимог призводить до негативних наслідків.

Особлива увага має приділятися незабезпеченим кредитам, обсяги яких зростають й наразі перевищують 80% у структурі роздрібного кредитування [8]. Таким оферентам варто диверсифікувати свої кредитні портфелі, аби зменшити залежність від конкретного сегменту та попередити можливі ризики. Особливо важливим є дотримання цього принципу й у період нарощення кредитного портфелю, що прогнозується у 2024 році. Такої практики диверсифікації кредитного портфеля дотримуються й іноземні банки. Так, група BNP Paribas при управлінні кредитним ризиком значну увагу звертає саме на ризик концентрації. Якщо якась певна галузь / регіон / сегмент перевищує 5—10% планованого обсягу чистого кредитного портфеля, тоді даний сегмент вважається надмірно концентрованим. Відповідно, інструменти лімітування є основними в діяльності управління кредитними ризиками [31].

Не варто також нехтувати кредитними стандартами, адже бажання "охопити більше споживачів" та утримати конкурентну перевагу на ринку подібних послуг, через послаблення кредитних вимог, стають причиною зростання непрацюючих кредитів. Наприклад, АТ КБ "ПриватБанк", який сконцентрований на споживчих кредитах, у тому числі незабезпечених, регулярно здійснює моніторинг фінансового стану позичальника та оцінку забезпечення кредиту, що ґрунтується на даних про надходження коштів на рахунок клієнта та іншій звітності, яку він надав установі [17]. В той же час, АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК" окрім цього для портфельної оцінки ризику використовує складні математичні моделі, що базуються на історичних даних, тривалостях економічного циклу та макро-факторах [18]. Обидва банки мають статус "системно-важливого банку", тому значення нормативів Н7 та Н9 для них є спеціальними — не більше 20%, тоді як для більшості комерційних банків — не більше 25%. Значення нормативів дотримуються даними банками [18].

Крім того, банкам варто проводити гнучкі реструктуризації позик боржників з метою їх підтримки та контролю над зростанням рівня непрацюючих кредитів. Саме на цьому кроці наголошує Регулятор [29].

Окрім потенційних небезпек, з якими стикаються оференти у процесі споживчого кредитування, в зоні ризику також знаходяться споживачі таких кредитних послуг. Наприклад, позичальники не завжди можуть отримати бажану суму кредиту. Інколи бувають випадки відмови банком у видачі позики. Більшість таких ситуацій пояснюється відповідними результатами проведе-

ного кредитного скорингу клієнта та аналізу його кредитної історії.

Розглядаючи ризики позичальників-споживачів кредитів, особливу увагу варто приділити ризикам, які є наслідками низького рівня їх фінансової грамотності. Такі ризики особливо інтенсифікуються в шокових умовах. Незважаючи на те, що останніми роками індекс фінансової грамотності України демонструє позитивну динаміку [28], залишається досить значна кількість споживачів фінансових послуг, яка досі не володіє необхідною інформацією, аби бути відповідальним позичальником та будувати хорошу кредитну історію [6].

В контексті зазначеного варто звернути увагу на ризик "непрозорих умов кредитування", тобто недоотримання або ж отримання інформації не в повному обсязі на різних етапах кредитування, у тому числі переддоговірному, що тягне за собою низку інших негативних наслідків та підсилює інші ризики споживача. Такий ризик може бути наслідком суб'єктивного фактора (наприклад, недостатньої компетентності працівників банку або ж їх недобросовісності) або недотримання надавачем фінансової послуги вимог регулятора.

Частково пов'язаний із попереднім ризиком ризик "боргового ярма", коли позичальник стикається з труднощами повернення кредитів й, як наслідок, послуга споживчого кредитування не лише не приносить користь споживачеві, а й призводить до негативних наслідків. Такий ризик особливо інтенсифікується через незнання реальної вартості кредиту або ж надмірне кредитування позичальника.

Варто зазначити, що задля запобігання реалізації окреслених ризиків регулятором з вересня 2020 року були введені в дію вимоги, що стосуються розкриття банками вичерпної інформації про послуги та їх повну вартість для клієнтів. На сайтах банків також повинні бути розміщені калькулятори для того, аби потенційні позичальники змогли обрахувати відповідні витрати за користування споживчим кредитом. Окрім цього, клієнти повинні мати доступ до завантаження файлів з повною інформацією щодо усіх характеристик кредиту, а також до попереднього ознайомлення зі стандартним кредитним договором [21—25].

Варто зазначити, що за останні роки здійснювався ряд перевірок банківських установ на дотримання прийнятих вимог. Зокрема, одне із останніх досліджень, проведене USAID у вересні 2021 року, відповідно до якого здійснено моніторинг практик споживчого кредитування та дотримання фінансовими установами положень Закону України "Про споживче кредитування" [25, 28]. Результати дослідження показали, що вимоги дотримані, переважно, більш формально, а вирішення проблеми із захистом прав споживачів на ринку споживчого кредитування на той час хоч мало деякий прогрес, проте він був мінімальним.

Однак, у зв'язку із браком нових досліджень, було проведено дослідження на предмет розкриття вичерпної інформації банками щодо споживчого кредитування. У вибірку потрапили 6 банків, які за даними НБУ є лідерами за обсягом кредитування фізичних осіб (АТ КБ "ПриватБанк", АТ "Ощадбанк", АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК", АТ "ПУМБ", АТ "СЕНС БАНК", АТ "ОТП БАНК"). Дослідження передбачало моніторинг сайтів обраних

Таблиця 2. Результати дослідження вебсайтів банків-лідерів кредитування фізичних осіб на предмет розкриття інформації банками щодо споживчого кредитування

Тип інформації	Банківські установи					
	ПриватБанк	Ощадбанк	УНІВЕРСАЛ БАНК*	ПУМБ	СЕНС БАНК	ОТП БАНК
Реальна річна ставка за кредитом	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Додатково оплачувані послуги та їхня вартість	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Строк кредиту та періодичність погашення	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Орієнтовна вартість кредиту	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Попередження про наслідки у випадку порушення умов	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено	Наведено
Калькулятор	Доступний	Доступний	Доступний	Доступний Excel формат для деяких продуктів	Excel формат	Доступний
Файли із повною інформацією та стандарт. кредитний договір (КД)	Наявні	Наявні	Відсутній КД	Відсутній КД**	Наявні	Наявні

*Проект "Монобанк".

**На сайті банку у розділі "Файли для завантаження" доступний документ "Загальні умови договорів кредитування, відкриття та ведення рахунків".

Джерело: складено авторами за даними [5, 14, 15, 17, 18, 16].

банків на предмет наявності наступної інформації, визначеної законодавством України:

- реальної річної ставки за кредитами;
- додатково сплачуваних позичальником послуг та зазначення їхньої вартості;
- строку кредиту та періодичність його погашення із зазначенням способу;
- орієнтовної загальної вартості кредиту для позичальника;
- попереджень про можливі наслідки/санкції у випадку прострочення виплат за кредитом;
- калькулятора для повного обрахунку потенційних витрат;
- файлів з повною інформацією щодо усіх характеристик кредиту та стандартного кредитного договору із можливістю завантаження [23].

Аналізуючи вебсайти банків, було виявлено¹, що не всі фінансові установи оприлюднили відповідні документи, що дають можливості клієнтам передчасно ознайомитися з умовами кредиту (табл. 2). Зокрема, банки ПУМБ, СЕНС, ОТП та Монобанк (який "відповідає" за усе споживче кредитування АТ "УНІВЕРСАЛ БАНК") на сторінках із кредитними пропозиціями не розмістили типових договорів, а лише паспорт продукту і/або файл із кредитною пропозицією. У вищезазначеному дослідженні USAID стверджувалося, що під час їх дослідження, було неодноразово зазначено невідповідність умов, що наведені у паспорті продукту / пропозиції із тими, що пізніше надавалися у кредитному договорі клієнту.

Результати дослідження вебсайтів банків, що потрапили у вибірку, засвідчили, що банки так чи інакше зазначали усю необхідну інформацію із орієнтовною вартістю додаткових послуг. Однак, споживачам все ж варто детально вивчати стандартні кредитні договори та звертати увагу на додаткові платні послуги, можливо саме вони будуть вирішальними при виборі банку.

У той же час, важливо відзначити, що кредитні калькулятори хоча й були заявлені на всіх сторінках із кредитними продуктами досліджуваних банків, проте форма деяких з них ускладнювала процес їх використання. Наприклад, на вебсайтах деяких досліджуваних банків (ПУМБ, СЕНС БАНК) кредитні калькулятори представляли собою ексель-файли із "вбудованими" формулами для розрахунку. Однак, варто наголосити, що вимога щодо розміщення кредитних калькуляторів поряд з інформацією про кредитний продукт була зумовлена необхідністю розкрити реальну вартість такої послуги для споживача та спростити процес її обрахунку задля уникнення в подальшому "неправильних фінансових рішень". Але окреслений вище підхід до форми кредитного калькулятора, на наш погляд, не повною мірою дозволить вирішити поставлене завдання. Адже, з одного боку, користування опцією в такій формі ускладнюється необхідністю наявності певних технічних засобів, а з іншого — візуальне несприйняття можливості провести розрахунки залишить поза увагою необізнаного споживача. Тобто, чимало клієнтів зможуть скористуватися даним інструментом лише з допомогою банківського консультанта або іншої сторонньої особи.

¹ Наведені результати отримані під час проведення дослідження у період з грудня 2023 по січень 2024 р.

Загалом, проведе дослідження свідчить про значний прогрес українських банків в питанні розкриття інформації на переддоговірному етапі, однак не всі установи у повній мірі дотримуються вимог, встановлених Регулятором. Тому варто звернути увагу на наявні прогалини та додати необхідну інформацію або ж покращити формат її подання для підвищення рівня доступності інформації про споживчий кредит.

Розглядаючи ризики споживчого кредитування для споживачів такої послуги, не можливо залишити поза увагою ризик психологічного тиску. Такий ризик виникає при діяльності колекторських компаній під час урегулювання простроченої заборгованості [7]. Варто зазначити, що на сьогодні вживається низка заходів задля мінімізації тиску колекторів та уникнення неетичної поведінки, однак попри це й надалі виявляються порушення. В такому випадку споживачам, права яких порушено, обов'язково варто зафіксувати порушення прав та звернутися зі скаргою до керівництва даної установи. За умов відсутності позитивного результату — до Національного банку України. Адже звернення споживачів фінансових послуг до Регулятора є одним із основних джерел інформації про можливі порушення, відповідно до яких НБУ може вживати заходи впливу щодо фінансової установи.

Не менш актуальним є ризик нав'язування фінансової послуги, про що свідчать результати звіту Національного банку України "Про роботу зі зверненнями, запитами на публічну інформацію та огляд практики застосування законодавства з питань захисту прав споживачів фінансових послуг". Тобто при зверненні клієнтів до банку з метою отримання кредиту співробітники наполягають на необхідності отримання додаткових продуктів банку (наприклад, страхових послуг тощо) [7]. Поряд з цим, клієнт банку може отримати продукт, який повністю або частково не відповідає його реальним потребам. Такий ризик актуалізується, як за умов недостатньої фінансової обізнаності клієнта, так і за умов активного продажу в банку, або ж відсутності персоналізованого підходу у виборі продуктів тощо.

Крім зазначеного, користуючись споживчими кредитами, клієнти банку наражаються на "ризик негативної кредитної історії", що може бути результатом не лише неналежного фінансового стану, а й незнання або ж не розуміння своїх обов'язків чи неправильного тлумачення категорій та умов їх застосування (наприклад, умови настання кредитних канікул) й у майбутньому може спричинити неможливість отримання кредитної послуги у надійного та чесного кредитора, за доступною ціною. Саме окреслена вище причина підсилила такий ризик на початковому етапі повномасштабного вторгнення.

Аби мінімізувати зазначені ризики споживача оферентам варто дотримуватися політики відповідального кредитування, яка включає в себе низку заходів та дій, спрямованих на забезпечення етичної та відповідальної взаємодії з клієнтами. Наприклад, група BNP Paribas (до складу якої входить компанія, що є лідером у сфері споживчого кредитування в Європі) впроваджує практику відповідального кредитування у країнах, де вони присутні, у тому числі й в Україні (АТ "УКРСИББАНК"). Так, група у даній політиці зосереджується на наступному:

1) установи повинні дотримуватися принципу "повного та доступного інформування клієнтів про кредитні

продукти", тобто надавати чітку та зрозумілу інформацію щодо всіх аспектів кредитного продукту, а також забезпечувати доступність та публікацію всіх умов кредитних продуктів на вебсайтах банку та у рекламі;

2) банки мають відмовляти клієнтам, які не будуть мати змоги повністю погасити позику без негативних наслідків для свого фінансового становища;

3) установам рекомендується надавати корисні та практичні поради клієнтам з питань ефективного управління особистими фінансами, уникнення надмірної заборгованості та розуміння користі від споживчих кредитів тощо [4, 32, 37].

Також на сьогодні Національним банком України проводиться низка заходів та кампаній задля підвищення рівня фінансової грамотності населення. Однак аби зменшити ймовірність реалізації ризиків, зумовлених низьким рівнем фінансової грамотності населення, має бути злагоджена робота цілого кола стейкхолдерів. Зокрема до просвітницьких заходів активно мають долучатися й банки. З одного боку, це сприятиме підвищенню рівня фінансової грамотності споживачів, а з іншого — дозволить банкам на крок наблизитися до впровадження вимог ESG у свою діяльність. В контексті зазначеного вдалою є практика європейських банків, зокрема вище згаданої групи BNP Paribas, OTP Group, Raiffeisen Bank International і тд. Згадані установи у своїй діяльності підтримують Цілі сталого розвитку, створюють легкий доступ до банківських послуг усім без виключення групам населення ("Банки без бар'єрів"), а також сприяють розвитку фінансової грамотності. Крім того, BNP Paribas акцентує увагу позичальника на тому, що слід ретельно обирати банка-посередника, проаналізувавши пропозиції на ринку на предмет розкриття усієї необхідної інформації та умов кредитування, враховуючи репутацію банку тощо [32, 33, 35, 36]. Позитивні зрушення в окресленому питанні мають і українські банки. Прикладом слугує Бізнес-Школа "ЮніорБанк" від Приват Банку, освітній простір для студентів від Банку "Південний" тощо [20, 27].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Споживче кредитування має неабиякий вплив на розвиток банківської системи та суспільства загалом, оскільки за рахунок нього населення може задовольнити свої нагальні потреби, тим самим активізуючи виробництво. Повномасштабна війна негативно вплинула на стан споживчого кредитування в Україні, зокрема його обсяг зменшився, а рівень NPL повернувся на докризові показники. Таким чином, рівень незабезпечених позик є досить високим. Поряд з цим, іпотечне кредитування за останні два роки показало непоганий приріст, на що безпосередньо вплинула державна підтримка. Відтак, банки та Регулятор продовжують стабільно виконувати свою роботу й, зокрема, перші відповідно до збільшення рівня NPL нарастили й резерви.

Відповідно, такий шоківий стан призвів до надмірної активізації ризиків, притаманних споживчому кредитуванню, як для кредиторів, так і для позичальників. Для перших найбільше інтенсифікувалися наступні ризики: кредитний, операційний, ризик дострокового погашен-

ня позики, повного або часткового невиконання боржником своїх зобов'язань тощо. Тому, банкам варто ще більш критично оцінювати рівень кредитної спроможності потенційних позичальників і загальне боргове навантаження для оцінки ризиків неповернення позик. Окрім цього, як показав український та зарубіжний досвід, важливим є створення резервів, диверсифікація, лімітування, моніторинг основних показників, реструктуризації позик, на чому також наголошує й НБУ.

В свою чергу позичальники, у процесі споживчого кредитування наражаються на такі ризики, як ризик неотримання бажаної суми кредиту, ризик непрозорих умов кредитування та психологічного тиску, ризик боргового ярма та погіршення кредитної історії і т. д. При цьому, значною мірою ризики споживачів, з якими вони стикаються в сучасних умовах, підсилюються й низьким рівнем фінансової грамотності. З'ясовано, що впродовж останніх років НБУ впроваджено низку заходів та законодавчих вимог, покликаних діяти "на випередження" щодо окреслених вище ризиків. Однак, як свідчить практика, незважаючи на те, що загалом, формально банки дотримуються встановлених вимог, й досі існують певні труднощі, пов'язані, наприклад, з доступністю інформації на сайтах банках, що ускладнює або ж обмежує процедуру проведення об'єктивної порівняльної оцінки пропозицій на ринку. Відповідно, Регулятору варто посилити моніторинг вебсайтів банків та відповідальність за порушення встановлених законодавчих вимог. Також, досвід зарубіжних банківських установ свідчить про важливість впровадження та поширення принципів відповідального кредитування, що допоможе зменшити ймовірність реалізації низки ризиків.

Література:

1. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту). Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>.
2. Версаль Н. І., Дорошенко Т. В. Теорія кредиту: навч. посіб. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. 483 с.
3. Версаль Н., Прилепа А. LTV як макропруденційний інструмент гальмування бумів у кредитуванні домогосподарств. Проблеми системного підходу в економіці. 2022. № 1 (87). URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-1-8>.
4. Відповідальне кредитування | UKRSIBBANK. UKRSIBBANK BNP Paribas Group. URL: <https://ukrsibbank.com/services/private-individuals/responsible-lending/>.
5. Головна сторінка | Ощадбанк. Ощадбанк. URL: <https://oschaws.com/>.
6. Дослідження IFC: покращення фінансової грамотності може допомогти розширити доступ до формальних фінансових послуг в Україні. IFC: World Finance Corporation. URL: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=26438>.
7. Захист прав споживачів фінансових послуг. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2023-Q3.pdf?v=7.
8. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>.
9. Міщенко В. І., Наumenкова С. В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наукових досліджень. Національний банк України: Знання, 2011. 504 с.
10. Національний банк продовжує поступове відновлення "довоєнних" вимог до банків. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-do-bankiv>.
11. Огляд банківського сектору, листопад 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2023-roku>.
12. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих кредитів. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.
13. Опитування про умови банківського кредитування, III квартал 2023 року. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya-iii-kvartal-2023-roku>.
14. Офіційний сайт Sense Bank. Sense Bank. URL: <https://sensebank.ua/>.
15. Офіційний сайт АТ "ОТП Банк". ОТП Банк. URL: <https://www.otpbank.com.ua/>.
16. Офіційний сайт АТ Банк ПУМБ. Банк ПУМБ. URL: <https://www.pumb.ua/>.
17. Офіційний сайт АТ КБ "ПриватБанк". ПриватБанк. URL: <https://privatbank.ua/>.
18. Офіційний сайт АТ "Універсал Банк". АТ "Універсал Банк" — Партнер сьогодні. Партнер назавжди. URL: <https://www.universalbank.com.ua/>.
19. Пишний А. Відновлення кредитування, приплив коштів та 42 млрд грн прибутку. Голова НБУ Андрій Пишний про три тренди банківського сектору України у III кварталі 2023 року — Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/money/vidnovlennya-kredituvannya-pripliv-koshtiv-ta-42-mlrd-grn-pributku-golova-nbu-andriy-pishniy-pro-tri-trendi-bankivskogo-sektoru-ukraini-u-iii-kvartali-2023-roku-21112023-17411>.
20. Приват Банк. Бізнес-школа "ЮніорБанк". URL: <https://juniorbank.com.ua/>.
21. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України: Постанова Нац. банку України від 28.12.2022 р. № 252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0252500-22#Text>.
22. Про затвердження Змін до Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Нац. банку України від 18.10.2023 р. № 129. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-23#Text>.
23. Про затвердження Положення про інформаційне забезпечення банками клієнтів щодо банківських та інших фінансових послуг: Постанова Нац. банку України від 28.11.2019 р. № 141: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-19#Text>.
24. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова від 11.06.2018 р. № 64. Правління Національного Банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>.

zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text.

25. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/conv#n83>.

26. Ринок фінансових послуг: підручник / Приказюк Н.В., Лютий І.О., Пікус Р.В., Рожко О.Д. та ін.; за ред. Н.В. Приказюк: К.: ФОП Ямчинський О.В., 2019. 757 с.

27. Розвиток економічної освіти під час війни. Банк "Південний". URL: <https://bank.com.ua/news/rozvitok-ekonomichnoyi-osviti-pid-chas-viyni-bank-pivdenniy-v-7121>.

28. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. USAID. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=6.

29. Фінансовим установам рекомендовано пропонувати клієнтам-споживачам реструктуризацію заборгованості за споживчим кредитом або кредитні канікули. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansovim-ustanovam-rekomendovano-proponuvati-kliientam-spojivcham-restrukturizatsiyu-zaborgovanosti-za-spojivchim-kreditom-abo-kreditni-kanikuli>.

30. Шпанель-Юхта О. Особливості банківського кредитування в умовах війни. Економіка та суспільство. 2022. № 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96>.

31. BNP PARIBASS 2022 REPORTING. BNP PARIBASS. URL: https://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf.

32. CSR i Zrownowazony Rozwoj. BNP. URL: <https://www.bnpparibas.pl/csr>.

33. Dynamic framework for strategic forecasting of the bank consumer loan market: Evidence from Ukraine / A. Kaminskyi et al. Banks and Bank Systems. 2023. Vol. 18, no. 3. P. 87—100. URL: [https://doi.org/10.21511/bbs.18\(3\).2023.08](https://doi.org/10.21511/bbs.18(3).2023.08).

34. Non-performing loans ratio EU 2022 | Statista. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>.

35. Sustainability & ESG. Raiffeisen Bank International AG. URL: <https://www.rbinternational.com/en/raiffeisen/sustainability-esg.html>.

36. Sustainable Finance Framework. OTP BANK. URL: https://www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/Sustainable_Finance_Framework_ENG_20220524.pdf.

37. The importance of responsible retail finance. URL: <https://www.bnpparibas-pf.co.uk/news/the-importance-of-responsible-retail-finance> (дата звернення: 28.01.2024).

References:

1. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Cost of loans based on data from the statistical reporting of Ukrainian banks (excluding overdraft)", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>, (Accessed 18 January 2024).

2. Versal N. I. and Doroshenko T. V. (2007), *Teoriia kredytu: navch. posib* [Theory of credit], Vyd. dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.

3. Versal N. I. and Prylepa A. (2022), "LTV as a macroprudential tool for curbing booms in household lending",

Problems of systemic approach in the economy [Online], vol. 1 (87), pp. 54—62. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2022-1-8>

4. The official site of UKRSIBBANK BNP Paribas Group (2024), "Responsible lending", available at: <https://ukrsibbank.com/services/private-individuals/responsible-lending/> (Accessed 27 January 2024).

5. The official site of Oshchadbank (2024), available at: <https://oschaws.com/> (Accessed 27 January 2024).

6. IFC: World Finance Corporation (2024), "IFC Study: Improving Financial Literacy Can Help Expand Access to Formal Financial Services in Ukraine", available at: <https://pressroom.ifc.org/all/pages/PressDetail.aspx?ID=26438> (Accessed 23 January 2024).

7. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Protection of the rights of consumers of financial services", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ZG_2023-Q3.pdf?v=7 (Accessed 26 January 2024).

8. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Financial Stability Report, December 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku> (Accessed 29 January 2024).

9. Mischenko V. I. and Naumenkova S. V. (2011), *Bankivs'ka entsyklopediia* [Banking encyclopedia], Tsentr naukovykh doslidzen'. Natsional'nyj bank Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "The National Bank continues the gradual restoration of "pre-war" requirements for banks", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-dobankiv> (Accessed 28 November 2023).

11. National Bank of Ukraine (2023), "Banking Sector Review, November 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/oglyad-bankivskogo-sektoru-listopad-2023-roku> (Accessed 20 November 2023).

12. The official site of National Bank of Ukraine (2024), "Supervisory Data. The amount of credit operations and the rate of non-performing exposures", available at: <https://bank.gov.ua/en/statistic/supervision-statistics> <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prodovjuye-postupove-vidnovlennya-dovoyennih-vimog-dobankiv> (Accessed 18 January 2024).

13. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "Bank Lending Survey, Q3 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/opituvannya-pro-umovi-bankivskogo-kredituvannya-iii-kvartal-2023-roku> (Accessed 28 November 2023).

14. The official site of Sense Bank (2024), available at: <https://sensebank.ua/> (Accessed 28 January 2024).

15. The official site of OTP Bank (2024), available at: <https://www.otpbank.com.ua/> (Accessed 28 January 2024).

16. The official site of PUMB Bank (2024), available at: <https://www.pumb.ua/> (Accessed 28 January 2024).

17. The official site of PrivatBank (2024), available at: <https://privatbank.ua/> (Accessed 28 January 2024).

18. The official site of Universal Bank (2024), available at: <https://www.universalbank.com.ua/> (Accessed 28 January 2024).

19. Forbes UA (2023), "Pyshnyi A. Recovery of lending, inflow of funds and UAH 42 billion in profit. Head of the National Bank of Ukraine Andriy Pishnyi on three trends of the banking sector of Ukraine in the 3rd quarter of 2023", available at: <https://forbes.ua/money/vidnovlennya-kredituvannya-pripliv-koshtiv-ta-42-mlrd-grn-pributku-golova-nbu-andriy-pishnyi-pro-tri-trendi-bankivskogo-sektoru-ukraini-u-iii-kvartali-2023-roku-21112023-17411> (Accessed 29 November 2023).

20. The official site of PryvatBank (2024), "Business school "JuniorBank", available at: <https://junior-bank.com.ua/> (Accessed 20 January 2024).

21. Board of directors of the National bank of Ukraine (2022), Decree "On making changes to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0252500-22#Text> (Accessed 28 January 2024).

22. Board of directors of the National bank of Ukraine (2023), Decree "On the approval of the Amendments to the Regulation on the provision of information by banks to customers regarding banking and other financial services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-23#Text> (Accessed 28 January 2024).

23. Board of directors of the National bank of Ukraine (2019), Decree "On the approval of the Regulation on information provision by banks to clients regarding banking and other financial services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0141500-19#Text> (Accessed 28 January 2024).

24. Board of directors of the National bank of Ukraine (2018), Decree "On the approval of the Regulation on the organization of the risk management system in Ukrainian banks and banking groups", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (Accessed 28 January 2024).

25. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "On consumer lending", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19/conv#n83> (Accessed 27 November 2023).

26. Prykazyuk N.V., Lyutyl.O., Pikus R.V. and Rozhko O.D. (2019), Rynok finansovykh posluh: pidruchnyk [Market of financial services: a textbook], FOP Yamchynskyi O.V., Kyiv, Ukraine.

27. The official site of Bank Pivdennyj (2024), "Development of economic education during the war", available at: <https://bank.com.ua/news/rozvitok-ekonomichnoyi-osviti-pid-chas-viyni-bank-pivdennyj-v-7121> (Accessed 26 January 2024).

28. USAID (2021), "Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=6 (Accessed 25 January 2024).

29. The official site of National Bank of Ukraine (2022), "Financial institutions are recommended to offer consumer credit debt restructuring or credit holidays to consumer clients", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansovim-ustanovam-rekomendovano-proponuvati-kliyentam-spojivcham-restrukturizatsiyu-zaborgovanosti-za-spojivchim-kreditom-abo-kreditni-kanikuli> (Accessed 27 November 2023).

30. Shpanel-Yukhta O. (2022), "Peculiarities of bank lending in wartime conditions", Economy and society [Online], No. 45, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-96> (Accessed 20 November 2023).

31. The official site of BNP Paribas (2022), "BNP PARIBASS 2022 REPORTING", available at: https://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 22 January 2024).

32. The official site of BNP Paribas (2023), "CSR and Sustainable Development", available at: https://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 23 January 2024).

33. Kaminskyi. A. (2023), "Dynamic framework for strategic forecasting of the bank consumer loan market: Evidence from Ukraine", Banks and Bank Systems [Online], vol. 18, no. 3. p. 87—100). [https://doi.org/10.21511/bbs.18\(3\).2023.08](https://doi.org/10.21511/bbs.18(3).2023.08)

34. The official site of Statista (2022), "Non-performing loans ratio EU 2022", available at: <https://www.statista.com/statistics/1122984/non-performing-bank-loans-in-europe/>https://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 19 January 2024).

35. The official site of Raiffeisen Bank International AG (2024), "Sustainability & ESG", available at: https://www.rbinternational.com/en/raiffeisen/sustainability-esg.htmlhttps://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 28 January 2024).

36. The official site of OTP BANK (2022), "Sustainable Finance Framework", available at: https://www.otpbank.hu/static/portal/sw/file/Sustainable_Finance_Framework_ENG_20220524.pdfhttps://www.bnpparibas.pl/csrhttps://cdn-group.bnpparibas.com/uploads/file/bnp_paribas_2022_prb_reporting.pdf (Accessed 24 January 2024).

37. The official site of BNP Paribas (2021), "The importance of responsible retail finance", available at: <https://www.bnpparibas-pf.co.uk/news/the-importance-of-responsible-retail-finance> (Accessed 20 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 01.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Д. О. Мороз,

аспірант, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6690-5983>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.186

ПЕРСПЕКТИВИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСПОРТНОЇ СПРОМОЖНОСТІ НА ПРИКЛАДІ МЕТРОПОЛІТЕНУ У м. КИЄВІ

D. Moroz,

Post-graduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PROSPECTS OF TRANSPORT CAPACITY FINANCIAL SUPPORT
ON THE EXAMPLE OF THE SUBWAY IN KYIV-CITY

Метою статті стало порівняння потенційних джерел фінансового забезпечення побудови Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену. Розглянуто актуальні сценарії реалізації проєкту будови Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену станом на 2023 рік. Запропоновано порівняння альтернатив реалізації інвестиційного проєкту побудови лінії метрополітену м. Києва. Для вирішення поставлених завдань використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: кількісного аналізу економічних показників, статистичні методи дослідження, методи теоретичного узагальнення, метод представлення результатів у таблиці. Результатом дослідження стали розрахунки окупності виконання проєкту за рахунок бюджетних коштів або залучення позики Європейського інвестиційного банку для міста. Запропоновано різні інвестиційні умови реалізації проєкту на умовах державно-приватного партнерства. Визначено оптимальні показники оцінки проєкту на умовах державно-приватного партнерства та доцільність вибору даного методу фінансового забезпечення розвитку транспортної інфраструктури міста Києва.

The article discusses the projects for the implementation of the construction of the Podilsko-Vygurovskaya metro line and the sources of their financing. Various scenarios for the implementation of the current project for the construction of the Podilsko-Vygurovskaya metro line as of 2023 are discussed. The payback for the city of the project implementation at the expense of budget funds, the attraction of a loan from the European Investment Bank are analyzed, and various investment conditions for the implementation of the project on the terms of public-private partnership are proposed. The optimal indicators for evaluating the project on PPP terms and the feasibility of choosing this instrument of financial support for the development of the transport infrastructure of the city of Kyiv are determined. Alternative options for the implementation of the investment project of construction are proposed.

The purpose of the study is to analyze financial investments, which are limited, in order to meet the existing demand for professional mobility and create time savings.

In order to achieve this goal, the following tasks were identified: determination of the existing financial support for the implementation of services by the metro; consideration of existing projects for the construction of a new metro line; analysis of the city's proposed option for securing the project with the help of a loan from the European Investment Fund; analysis of the project on PPP terms in order to create an alternative proposal to ensure the implementation of this project. Over the past ten years, there has been a rather low pace of metro construction in Kyiv. This resulted in an increase in the fleet of ground shuttle buses, traffic load on street infrastructure, environmental degradation, overloading of metro lines and interchange hubs. The construction of the Podilsko-Vygurivska metro line would provide residents of the Vygurivshchyna-Troieshchyna area with a fast and convenient way of transport to the city center, which would become an alternative to shuttle buses and private cars, which in turn would also reduce road loads, loss of time, and also improve the environmental situation in the city. In order to effectively implement this project in the context of limited resources, it is also necessary to consider other possible scenarios and alternatives to meet the existing need for mobility.

Ключові слова: бюджетні видатки; інвестиційна пропозиція; фінансування проєкту; оцінка витрат; державно-приватне партнерство; горизонт окупності; вартість суспільного блага, економічні індикатори.

Key words: budget expenditures; investment proposal; project financing; cost estimation; public-private partnership; payback horizon; the cost of the public good, economic indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світовий досвід демонструє, що найбільший соціальний ефект у комплексній системі транспорту великих міст досягається у разі забезпечення масових магістральних, міжрайонних перевезень на значні відстані метрополітеном, а внутрішньорайонних, місцевих — іншими наземними видами міського пасажирського транспорту. Тому створення сучасної транспортної інфраструктури на рівні міжнародних стандартів з пріоритетним розвитком насамперед швидкісних позавуличних видів транспорту, яким є метрополітен, постає одним з найбільш важливих соціальних питань економічного розвитку та фінансового забезпечення потреб жителів мегаполісів [1].

Протяжність мереж метрополітену у великих містах розвинених країн становить 50 км і більше на 1 мільйон мешканців, у місті Києві — близько 23 км на 1 мільйон мешканців. Упродовж останніх десяти років спостерігалася доволі низькі темпи будівництва метрополітену в м. Києві (останню, 52-гу, станцію метрополітену "Теремки" відкрито 06 листопада 2013 року) [1]. Наслідком цього стало збільшення парку наземних маршрутних автобусів, транспортного навантаження на вулично-дорожню інфраструктуру, погіршення стану довкілля, перевантаження ліній метрополітену та пересадочних вузлів.

Будівництво Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену забезпечило б мешканців масиву Вигурівщина-Троєщина швидким та зручним способом транспортного сполучення з центром міста, який стане альтернативою маршрутним автобусам та приватним автомобілям, що у свою чергу також зменшило б навантаження доріг, втрати часу, а також покращило б екологічну ситуацію у місті [1]. Задля ефективної реалізації даного проєкту в умовах обмеженості ресурсів також потрібно розглянути інші можливі сценарії та альтернативи задоволення існуючої потреби у мобільності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Фундаментальне значення транспортної інфраструктури привертає увагу великої кількості науковців: неоднорідний склад об'єкта та різноманіття зв'язків з іншими сферами діяльності забезпечує базу для проведення досліджень. Науковці зосереджуються на визначенні особливостей фінансового забезпечення та ефективного використання обмежених публічних коштів. Автори М. Макаренко, А. Слободян, О. Виговська виділяють однією з основних особливостей фінансового забезпечення транспортної інфраструктури те, що пасажирський транспорт загального користування залишається єдиною галуззю публічної сфери, в якій порушено основний принцип ринкової економіки — оплата за товари та послуги виконується зацікавленим у послугі споживачем [2], [3]. У публічній сфері підприємства, що забезпечують перевезення громадським транспортом груп громадян за пільговими тарифами, отримують від держави субвенції, що компенсуються із бюджету за кошти всього суспільства, а також діють на тарифній основі — залежать від соціальної та цінової політики влади, а не реальної собівартості перевезення.

А. Шлапак та О. Іващенко визначають транспорт як необхідну складову економіки міста. Інтегрований підхід до фінансового забезпечення створить якість обслуговування та сприятиме економічному розвитку [4]. Основними завданнями науковці вважають знаходження шляхів найбільш повного забезпечення потреб населення в перевезеннях при найбільш ефективному використанні ресурсів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз наслідків фінансових вкладень, ресурси для яких обмежені, у розвиток транспортної інфраструктури великого міста задля забезпечення існуючого попиту у професійній мобільності та

Таблиця 1. Калькуляція тарифу перевезення одного пасажирів метрополітену

Показник	2022	
	План	Факт
Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), млн грн	2216,8	1085,5
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), млн грн	7125,8	4360,4
Валовий ФР, млн грн	-4909,1	-3274,9
Інші операційні доходи, млн грн	1070,2	2589,8
Регулювання цін з бюджету, млн грн	2180,8	2180,8
Інші операційні доходи без урахування субсидій з бюджету, млн грн	0	408,9
Адміністративні витрати, млн грн	335,1	192,9
Інші операційні витрати, млн грн	186	142,3
Фінансові результати від операційної діяльності, млн грн	-4360	-1020,4
Скорегований ФР від операційної діяльності, млн грн	-5430,1	-3201,2
Загальні витрати операційної діяльності зменшені на інші операційні доходи, млн грн	6576,7	2105,8
Загальні витрати операційної діяльності зменшені на інші операційні доходи без урахування регулювання з бюджету, млн грн	7646,9	4286,6
Перевезено пасажирів, тис. осіб	300000	300000
Коригування існуючого тарифу, грн	За валовим ФР	16,36
	За ФР від операційної діяльності	14,53
	За скорегованим ФР від операційної діяльності	18,1
Тариф, грн	Собівартість послуги	23,75
	Операційна діяльність	21,92
	Операційна діяльність без урахування регулювання з бюджету	25,49

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [5].

Таблиця 2. Проєкти реалізації побудови Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену

Рік	Пропускна можливість, тис. осіб на добу	Вартість робіт, млн грн	Тривалість робіт, років
1993	414,8	7077,94	9
2008	300,5	5506,90995	5
2012	300,5	6902,94934	5
2023	456,6	44506,01	6

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [1], [7], [8], [9].

створенні економії часу для населення, на прикладі розбудови метрополітену м. Києва.

Поставлене завдання: визначити фінансове забезпечення реалізації послуг метрополітену; розглянути наявні проєкти побудови нової лінії метро; проаналізувати запропонований містом варіант забезпечення проєкту за допомогою позики Європейського інвестиційного банку; проаналізувати умови ДПП задля створення альтернативної пропозиції забезпечення реалізації даного проєкту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наразі поїздки у м. Києві пов'язані з істотними витратами часу. Лише 35 % населення міста може дістатися до центру, витративши не більше 1 год, тоді як нормативна тривалість поїздки для Києва складає 45 хв [1]. Причини незадовільної транспортної доступності окремих районів міста Києва на громадському транспорті такі:

— відсутність пріоритету громадського транспорту у русі перед індивідуальним транспортом на переважній частині вулично-дорожньої мережі міста;

— маршрути громадського транспорту, враховуючи відсутність компактних пересадочних вузлів, призводять до значних втрат часу на пересадку;

— стара інфраструктура знижує середню швидкість автобусів, тролейбусів і трамваїв на багатьох маршрутах [1].

Невирішеним лишилося питання забезпечення швидкісного транспортного сполучення з правобережною частиною міста, а також транспортного обслуговування лівобережного Деснянського району, найбільшого в м. Києві (близько 500 тис. мешканців житлових масивів Воскресенка, Райдужний, Вигурівщина-Троєщина, житлової забудови Русанівських садів). Для подальшого дослідження слід застосувати розрахунки попиту населення на переміщення до роботи. Заощадження часу можна визначити основним показником для обґрунтування доцільності реалізації даного проєкту.

Зважаючи на те, що витрати на реалізацію проєкту покриваються у тому числі за рахунок доходу від тарифу на здійснення перевезень, слід також розглянути тариф, який був закладений метрополітену на 2022 рік, як відображено у табл. 1. Кількість перевезень була визначена рівні 300 млн поїздок на рік.

Запланований тариф задля покриття операційних витрат перевізником із власних надходжень був закладений на 2022 рік у розмірі близько 25,49 гривень, що відповідає існуючій пропозиції збільшення тарифу до 30 гривень. Фактичний тариф виявився набагато меншим через здійснення меншої кількості транспортної роботи перевізником (що призвело до стрімкого зменшення собівартості послуги за умов незмінного рівня дотацій комунальному підприємству з бюджету з бюджету), аніж була закладена під час планування та складала близько 14 гривень.

Запланований розмір тарифу дозволяє розглянути фінансову доцільність проєкту побудови нової лінії метрополітену також з точки зору часткового покриття витрат на реалізацію за рахунок застосування визначеного тарифу. Такий проєкт будівництва відповідає міській цільовій програмі розвитку транспортної інфраструктури міста Києва на 2019—2023 роки, затвердженій рішенням Київської міської ради від 14 листопада 2019 року № 222/7795, у частині спеціального завдання "Забезпечення будівництва нових та розвиток існуючих ліній метрополітену" [6].

Проєкт з будівництва лінії метрополітену, яка б з'єднала Деснянський район з системою швидкісного транспорту міста Києва був сформований ще у 1993, однак однією з головних перешкод до його реалізації була побудова інфраструктури через річку Дніпро — Подільського мостового переходу та забезпечення руху поїздів метрополітену через мостові споруди [7]. З 1993 року існувало декілька проєктів, запропонованих до реалізації з однаковими технічними характеристиками, але різною оцінкою потенційних вигод, забезпеченого попиту, тривалості та вартості робіт (табл. 2).

Як вже було зазначено, проєкти до 2012 року включно включали також побудову мостового переходу через Дніпро. Вартість проєктів суттєво відрізняється й за перерахунком видатків та готовністю до реалізації. Згідно із пропозицією 2023 року, наразі такий об'єкт будівництва буде коштувати місту більше ніж 44,5 млрд. грн [1], [9].

Прогнозоване денне завантаження у 1993 було розраховано на рівні 414,8 тис. осіб на добу, після пере-

рахунку 2008 року воно було зафіксовано на рівні 300,5 тис. осіб [1], [7]. У 2023 році ці дані були уточнені: зростання пасажиропотоку з житлових масивів лівобережжя на дільницю Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену в місті Києві від станції "Глибочицька" до станції "Райдужна" було визначено у розмірі 158,5 тис. осіб на добу (у перспективі — до 300,5 тис. осіб на добу), а також було встановлено зростання пасажиропотоку на нових станціях пересадок "Глибочицька" — "Лук'янівська" до 69 тис. осіб на добу та "Подільська" — "Тараса Шевченка" до 156,1 тис. осіб на добу на період введення дільниці в експлуатацію, таким чином сумарний потенційний пасажирооборот було прийнято на рівні 456,6 тис. осіб на добу.

Проект 2023 року є найбільш наближеним до реалізації враховуючи актуальність закладених даних, реальний розрахунок вартості, а також закінчення робіт з Подільським мостовим переходом. Фінансування проекту з бюджету міста було визначено на рівні 13487,06 млн грн, також планується залучення позики Європейського інвестиційного банку у розмірі 783,4 млн євро (31018,95 млн грн) [1]. Залучення позики задля реалізації проекту враховано з 2025 року задля початку робіт з будівництва дільниць та придбання рухомого складу для дільниць у майбутньому. Видатки з Державного бюджету України при реалізації проекту не плануються.

За результатами проведених робочих нарад з Європейським інвестиційним банком владою м. Києва було узгоджено попередні умови викладені у табл. 3, на яких планується залучення позики від Європейського інвестиційного банку. Варто зазначити, що остаточне рішення буде ухвалено лише після розгляду проектної пропозиції.

Пільговий період надає можливість повернення тіла позики після 2 років користування кредитом, що дозволяє місту реалізувати проект й почати покривати тіло вже за рахунок у тому числі новоствореного суспільного блага та вигоди для бюджету міста (табл. 3). Виплати банком за кредитом заплановані нерівномірними частинами на три роки з 2025 по 2027 роки задля здійснення запланованих робіт за проектом.

За допомогою даних прогнозованої потреби у переміщенні можна розрахувати розмір суспільного блага, створеного за рік у разі побудови нової лінії. Сума даного блага залежить від вартості вивільненого часу економічно активного населення, який дозволить використати його на створення нових робочих можливостей (табл. 4). Створене суспільне благо забезпечить дохід бюджету через податок на доходи фізичних осіб.

Таким чином, можна вивести два сценарії покриття витрат на реалізацію проекту та його фінансової доцільності: оптимістичний (відповідно до закладеного у проекті пасажиропотоку з Деснянського району з будь-яких потреб) та песимістичний (пасажиропотік, розрахований згідно потреби у переміщенні громадським транспортом населення Деснянського задля роботи); основні показники даних сценаріїв наведені у табл. 5.

Зазначені показники дають можливість проаналізувати прогнозований результат залучення позики Європейського інвестиційного банку згідно оптимістичного та песимістично-

Таблиця 3. Попередні умови позики Європейського інвестиційного банку

Умови	Показник	Значення	Значення національної валюти, млн грн
Строк кредиту	Роки	12	
Пільговий період	Роки	2	
Період дії зобов'язань щодо надання коштів	Роки	3	
Відсоткова ставка	Річні відсотки	1,50%	
Валюта кредиту	євро		
Сума позики	млн євро	783,4	31018,95
Виплата тіла кредиту	млн євро	78,34	3101,9
Річний відсоток	млн євро	11,751	465,284
Річне обслуговування	млн євро	90,091	3567,18
Відсотки	млн євро	141,012	5583,41
Загальна вартість позики	млн євро	924,412	36602,36

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [1].

Таблиця 4. Прогнозований розмір суспільного блага та доходу бюджету

Показник	2022	2023	2024	2025
Прогнозована потреба у переміщенні, тис. осіб	107,17	108,95	112,01	108,95
Прогнозована потреба у переміщенні громадським транспортом	59,14	50,22	55,22	57,20
Кількість робочих днів у році	250	260	256	250
Середні втрати часу на день, год	0,75	0,75	0,75	0,75
Середня заробітна плата за годину у м. Києві	130	130	130	130
Середньорічна ціна суспільного блага за рахунок економії часу на переміщення, млн грн	2612,15	2761,95	2795,86	2655,72
Середньорічна ціна суспільного блага за рахунок економії часу на переміщення з урахування використання власного транспорту, млн грн	1441,65	1273,14	1378,31	1394,27
Дохід бюджету через економію часу на переміщення	470,19	497,15	503,25	478,03
Дохід бюджету через економію часу на переміщення з урахування використання власного транспорту	259,50	229,17	248,10	250,97

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [10].

го сценаріїв (табл. 6). Виплати за кредитом було прийнято за рівномірні у кожному періоді після закінчення пільгового.

Таким чином, за умов збереження існуючого рівня тарифу (8 грн) період окупності даної позики для міста буде становити більше 100 років, що свідчить про надто довгий горизонт окупності даного інвестиційного проекту та ставить під сумнів його доцільність. Однак, при здійсненні позитивного сценарію та створенні

Таблиця 5. Показники сценаріїв реалізації проекту побудови

Сценарій	Потік пасажирів	Кількість поїздок на рік	Дохід від поїздок за існуючого тарифу	Дохід за запланованого тарифу	Дохід бюджету
	Тис. осіб	Млн од.	Млн грн	Млн грн	Млн грн
Оптимістичний	300,5	109,6825	877,46	3290,475	248
Песимістичний	113,55	28,55	228,4	856,5	248

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [10].

Таблиця 6. Аналіз прогнозованого результату реалізації проекту у разі залучення позики

Показник	Пільговий період	Стандартний період
Базовий річний дохід задля покриття витрат приватного партнера, млн грн	0	3101,9
Сплата відсотків за позику, млн грн	465,28	465,28
Песимістичний сценарій		
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	27,87	
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	16,3	124,95
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	236,88	3338,78
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	0	2710,68
Окупність проекту для міста	За умов забезпечення існуючого тарифу	136,54
	За умов забезпечення планового тарифу	109,3
Оптимістичний сценарій		
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	109,68	
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	4,24	32,52
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	0,00	2689,72
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	0,00	276,7
Окупність проекту для міста	За умов забезпечення існуючого тарифу	108,46
	За умов забезпечення планового тарифу	11,16

Джерело: складено самостійно за матеріалами [1].

зазначеного у проекті пасажиропотоку на день, а також приведення тарифу до рівня нульової вартості для підприємства — проект може бути окупним для міста за 11 років.

Еластичність попиту на перевезення метрополітену за доходом за останні 12 років (2008—2021 рр.) складає -0,2. Проміжок еластичності від 0 до -1 для даного виду послуг характеризується можливістю збільшення вартості даної послуги без значних зсувів у сторону зменшення поїздок у довгостроковій перспективі. Так як наразі еластичність менша за -1, а також існує потреба у збільшенні тарифу задля окупності позики в раціональний строк, показують, що у разі побудови даної лінії метрополітену тариф має бути збільшений [11].

У світовій практиці також застосовується інший варіант фінансування інфраструктурних проектів — реалізація проектів на умовах державно-приватного партнерства (далі — ДПП), що дозволяє державі, залишаючись власником та контролером процесу, за допомогою приватного партнера впроваджувати передові технології, оновлювати та розбудовувати інфраструктуру, досягаючи не тільки розрахованих техніко-економічних показників, але й інших системних показників, що покращують добробут нації [12].

Впровадження ДПП є поступовим процесом від впровадження простих його форм до складних багаторівневих моделей. Залучення приватного партнера передбачає наявність істотного фактору — вигоди, який може бути нульовим або незначним у випадку здійснення тієї самої діяльності державною організацією, оскільки держава, перш за все, переслідує цілі створення

добробуту для суспільства, а не отримання комерційних вигод. Тому, при розробці ідеї ДПП важливо виявити можливість дієвості ланцюга "капіталовкладення-попит-збут-вигода", щоб визначити наскільки ДПП може приваблювати приватного партнера і чи можна створити конкуренцію серед потенційних приватних партнерів, щоб обрати найбільш відповідного кандидата на конкурсних засадах [12].

Визначення пріоритетності проекту базується на таких критеріях:

1. Внесок проекту для впровадження державної політики
2. Інтерес ринку до проекту
3. Складність проекту
4. Важливість результату проекту для громади та соціальний ефект.

Основні підходи, методи та способи аналізу ринкового середовища (маркетингового аналізу) проектів ДПП такі самі, як і для комерційних інвестиційних проектів, але з певними особливостями, притаманними сфері діяльності державного партнера [12].

Комунальні (державні) підприємства могли б не брати до уваги аналіз ринку, віддаючи перевагу просто виробництву благ та виконанню покладених функцій, але, враховуючи той факт, що ДПП передбачає рентабельність (прибутковість) для приватного партнера, аналіз ринкового середовища стає невід'ємною частиною підготовки проекту ДПП з метою забезпечення успішного збуту. Крім того, внаслідок дослідження бажання та спроможності сплачувати тарифи (за різними сценаріями), розробник проекту ДПП отримає найважливішу для фінансового моделювання інформацію — граничні рівні прийнятних тарифів і розрахує життєздатність проекту [12]. Це дає змогу дослідити сформовану інвестиційну пропозицію реалізації проекту побудови Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену на засадах ДПП. У випадку реалізації проекту на умовах ДПП приватний сектор бере на себе витрати на здійснення проекту та отримує пряму вигоду, яку він створює — дохід від діяльності.

Таким чином, враховуючи заплановане покриття з бюджету у розмірі 13487,06 млн грн, приватний партнер бере на себе витрати у розмірі 31018,95 млн грн, починаючи з кінця 2024 року за умови появи доходу починаючи з 2028 року [1]. Визначені раніше показники оптимістичного та песимістичного сценаріїв реалізації проекту дозволяють провести основний соціально-економічний аналіз проекту, а саме врахувати соціальний (заощадження часу та вартість звільненого часу населення) та економічні (дохід бюджету міста, вигода для приватного сектору) ефекти.

Отже, можемо розрахувати основні показники проекту у разі його реалізації на умовах ДПП за базового періоду окупності у 5 років з моменту запуску будівництва в експлуатацію (табл. 7). Мінімальна рентабельність, яка закладається недержавними підприємствами задля виконання суспільного важливих робіт була встановлена на рівні 5,5% [13].

Так як проект на умовах ДПП має приносити вигоду не тільки приватному партнеру, а також враховувати ризики та витрати міста, даний проект не доцільно реалізовувати з горизонтом окупності 5 років, так як для

міста даний проєкт стане окупним більше ніж через 115 років за песимістичного сценарію, й більше ніж 65 років за оптимістичного сценарію за умови наближення тарифу до планового.

Слід дослідити даний проєкт з різними горизонтами окупності (крок у 5 років) задля знаходження оптимальних умов як для приватного партнера, так й для міста (див. табл. 8).

За песимістичного сценарію збереження тарифу на існуючому рівні є можливим у разі горизонту окупності проєкту у 20 років, даний варіант також є доцільним для міста, так як окупність для міста співпадає з горизонтом для приватного партнера. За умови наближення тарифу до планового доцільним буде здійснення проєкту з періодом окупності між 15 та 20 роками.

Оптимістичний сценарій за умови збереження тарифу буде доцільним встановити горизонт у 10 років, у разі наближення тарифу до планового, горизонт окупності може бути встановлений між 5 та 10 роками, що дозволить державі та приватному партнеру отримати вигоду в однаковий строк та буде більш доцільним з точки зору прибутковості проєкта у часі.

Наступним кроком дослідження буде розрахунок чистої приведеної вартості інвестиції (NPV), так як у даному проєкті було закладено мінімально допустимий рівень рентабельності на рівні 5,5% — це дозволить визначити рівень привабливості проєкту для партнера (див. табл. 9) [13].

Можна зробити висновок, що умови встановлення рентабельності на рівні 5,5% даний проєкт програє іншим схожим проєктам для приватних інвесторів та не буде економічно привабливим, у даному випадку пропозиція на виконання проєкту не сформується, що не дозволить провести справедливий тендер. Внутрішня норма прибутковості для виконання проєкту з горизонтом окупності складає 1,462%, що нижче прийнятої мінімальної доходності схожих проєктів — 5,5% [13].

Таблиця 7. Показники реалізації проєкту на умовах ДПП з періодом окупності у 5 років за песимістичного та оптимістичного сценаріїв

Роки	1	2	3	4	5
Базовий річний дохід задля покриття витрат приватного партнера, млн грн	6203,79	6203,79	6203,79	6203,79	6203,79
Закладений рівень прибутковості (5,5%)	341,21	341,21	341,21	341,21	341,21
Песимістичний сценарій					
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	27,87	28,22	28,59	28,91	29,16
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	234,86	231,92	228,96	226,38	224,44
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	6322,06	6319,23	6316,32	6313,71	6311,71
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	5708,98	5698,36	5687,44	5677,65	5670,15
Окупність проєкту для міста	За умов забезпечення існуючого тарифу		127,35		
	За умов забезпечення планового тарифу		114,69		
Оптимістичний сценарій					
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	109,68	109,68	109,68	109,68	109,68
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	59,67	59,67	59,67	59,67	59,67
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	5667,54	5667,54	5667,54	5667,54	5667,54
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	3254,52	3254,52	3254,52	3254,52	3254,52
Окупність проєкту для міста	За умов забезпечення існуючого тарифу		114,26		
	За умов забезпечення планового тарифу		65,62		

Джерело: складено автором самостійно за матеріалами [1].

Таблиця 8. Показники реалізації проєкту на умовах ДПП з різним горизонтом окупності для приватного партнера

Горизонт окупності	5	10	15	20	25	30
Базовий річний дохід задля покриття витрат приватного партнера, млн грн	6203,79	3101,90	2067,93	1550,95	1240,76	1033,97
Закладений рівень прибутковості (5,5%)	341,21	170,60	113,74	85,30	68,24	56,87
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	28,55	28,55	28,55	28,55	28,55	28,55
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	229,25	114,62	76,42	57,31	45,85	38,21
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	6316,60	11694,7	7504	5408,63	4151,41	3313,27
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	5688,50	9281,71	5090,98	2995,62	1738,40	900,25
За умов забезпечення існуючого тарифу	25,47	47,16	30,26	21,81	16,74	13,36
За умов забезпечення планового тарифу	22,94	37,43	20,53	12,08	7,01	3,63
Прогнозована річна кількість поїздок, млн од	109,68	109,68	109,68	109,68	109,68	109,68
Неврегульований тариф задля покриття витрат приватного партнера	59,67	29,84	19,89	14,92	11,93	9,95
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення існуючого рівня тарифу	5667,54	2395,04	1304,21	758,79	431,54	213,37
Покриття витрат з бюджету задля забезпечення планового рівня тарифу	3254,52	0	0	0	0	0
За умов забезпечення існуючого тарифу	22,85	9,66	5,26	3,06	1,74	0,86
За умов забезпечення планового тарифу	13,12	<1	<1	<1	<1	<1

Джерело: розраховано автором самостійно за матеріалами [1].

Таблиця 9. Чиста приведена вартість інвестиційного проекту

Горизонт окупності	5	10	15	20	25	30
Приведена вартість	-2909,9	-6020,92	-8644,83	-14574,32	-12758,0	-14374,46

Джерело: розраховано автором самостійно за матеріалами [1].

Таблиця 10. Чиста приведена вартість інвестиційного проекту за різного рівня рентабельності

Рівень рентабельності	NPV
10%	-1779,91
15%	-524,374
20%	731,17

Джерело: розраховано самостійно за матеріалами [1].

Задля вибору привабливого рівня рентабельності, розглянемо приведену вартість 5-річного горизонту за різного відсотка рентабельності (див. табл. 10), за ставку дисконтування узято 5,5% як мінімальний конкурентоспроможний рівень рентабельності для схожих проектів [13].

Таким чином, проєкт можна здійснити за умови рівня рентабельності не менше 20%. За позитивного сценарію та наближення тарифу до планового це дозволить встановити горизонт окупності на рівні 10 років та буде привабливим для приватних партнерів, що дозволить створити справедливий тендер.

ВИСНОВКИ

Наразі місцевою владою визнана чітка потреба у забезпеченні лівого берегу швидкісним електричним громадським транспортом. Дана потреба може бути забезпечена побудовою нової лінії метрополітену — Подільсько-Вигурівської, яка у свою чергу забезпечила б втрати часу населення під час руху на правий берег заради працевлаштування. Таким чином було виявлено, що вивільнення даного часу створює суспільне благо у розмірі більше 2,5 мільярдів гривень за рахунок додаткового часу роботи населення, яка у свою чергу забезпечити доходи бюджету м. Києва через збільшення розміру зібраних податків на рівні приблизно 250 мільйонів грн на рік.

Відповідно, на умовах ДПП даний проєкт можна реалізувати та забезпечити населення Деснянського району прямим з'єднанням зі швидкісним транспортом міста у найближчі 10 років, що дозволить задовольнити потребу населення у мобільності та ефективно збільшити дохід бюджету через вивільнення часу населення, втраченого на рух до робочого місця.

Також побудова даної лінії метро вплине на інші фактори, які характеризуються рівень життя у столиці: 1) Збільшиться ринкова вартість майна громадян, що проживають на лівому березі. 2) Збільшиться розмір виробітку продукту містом через задоволення мобільності населення й більш ефективні витрати часу. 3) Покращиться здоров'я населення через покращення екологічної ситуації.

Література:

1. Проектна Пропозиція "Будівництво Подільсько-Вигурівської лінії Київського метрополітену від Кільцевої Дороги на житловий масив Вигурівщина-Троєщина

з Електродепо" від 26.09.2023 року // Виконавчий орган Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація) [АСКОД — система єдиного інформаційного простору м. Києва] — Обмежений доступ

2. Виговська О. А. Теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення перевезень громадським транспортом / О. А. Виговська. // Вісник ЖДТУ. 2018. № 1. С. 111—115.

3. Макаренко М. В. Сутність транспортної інфраструктури і її місце в ринкових відносинах / М. В. Макаренко, А. А. Слободян // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер.: Економіка і управління. 2012. Вип. 21-22(1). С. 6—12.

4. Шлапак А. В. Економіка міста: безпека та соціальна складова / А. В. Шлапак, О. А. Іващенко. // Інвестиції: практика та досвід. № 3, 2024. С. 31—36.

5. Комунальне підприємство "Київський метрополітен" [Електронний ресурс] // Офіційний інтернет-портал "Київаудит" URL: [https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/\(pdpredr\)/03328913](https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/(pdpredr)/03328913).

6. Рішення Київської міської ради від 14 листопада 2019 року N 222/7795 "Про затвердження Міської цільової програми розвитку транспортної інфраструктури міста Києва на 2019—2023 роки" [Електронний ресурс]. URL: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/l_docki2.nsf/alldocWWW/F9F784597F417EEEC-22584DC006DEEC8?OpenDocument.

7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 травня 1993 р. N 302-р [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-93-p>

8. Розпорядження Виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 20.05.2008 р. N 696 "Про затвердження проекту ділянки Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену в м. Києві від станції "Глибочицька" до станції "Райдужна" з відгалуженням в бік житлового масиву Вигурівщина-Троєщина" [Електронний ресурс] URL: https://ips.ligazakon.net/document/ma080696?an=&ed=0000_00_00&dtm=&le=

9. Розпорядження Виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) від 13.01.2013 № 134 "Про затвердження проекту ділянки Подільсько-Вигурівської лінії метрополітену в м. Києві від станції "Глибочицька" до станції "Райдужна" з відгалуженням в бік житлового масиву Вигурівщина-Троєщина (варіант мілкового закладення на Подолі)" [Електронний ресурс]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MA120134?an=1>

10. Транспорт м. Києва [Електронний ресурс] // Головне управління статистики у м. Києві. URL: <http://www.kyiv.ukrstat.gov.ua/p.php3?c=255&lang=1>

11. Paulley, N. The demand for public transport: The effects of fares, quality of service, income and car ownership. Transport Policy // P Paulley, N.; Balcombe, R.; Mackett, R.; Titheridge, H.; Preston, J.M.; Wardman, M.R.; Shires, J.D.; White, P. / Transport Policy. 2006. 13 (4), pp. 295—306.

12. Посібник з питань державно-приватного партнерства — 2021. [Електронний ресурс] // Міністерство економіки України URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2bc79196-a3b2-41a9-86e2-f55f9a8f5c9c&title=MetodichniRekomendatsii>

13. Аналіз деяких чинників впливу державних та комунальних підприємств на конкуренцію на товарних ринках — 2021 [Електронний ресурс] // Антимонопольний комітет України URL: <https://amcu.gov.ua/news/analiz-deyakh-chinnikiv-vplivu-derzhavnih-ta-komunalnih-pidpriyemstv-na-konkurenciyu-na-tovarnih-rinkah>

References:

1. Executive body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) (2023), Proiektna Propozytsiia "Budivnytstvo Podil's'ko-Vyhurivs'koi linii Kyivs'koho metropolitenu vid Kil'tsevoi Dorohy na zhytlovij masyv Vyhurivshchyna-Troieschyna z Elektrodepo" [Construction of the Podilsko-Vygurivskaya line of the Kyivskoho metro from Kiltseva Doroga to the Vygurivshchyna-Troyeshchyna housing estate from Elektrodepo from 26.09.2023], ASKOD — the system of the unified information space of the city of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
2. Vyhovska, O. A. (2018), "Theoretical approaches to determining the financial support of transportation by public transport", Visnyk ZhDTU, vol. 1, pp. 111—115.
3. Makarenko, M. V., Slobodian, A. A. (2012) "The essence of transport infrastructure and its place in market relations", Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tehnolohichnoho universytetu transportu. Ser.: Ekonomika i upravlinnia, vol. 21—22, no 1, pp. 6—12.
4. Shlapak, A.V., Ivashchenko, O.A. (2024) "Economy of the city: security and social component", Investments: practice and experience, vol 3, pp. 31—36.
5. Municipal enterprise "Kyiv Metropoliten" (2024), "Official internet portal "Kyvaudit"", available at: [https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/\(pdpredr\)/03328913](https://kyivaudit.gov.ua/vr/ka/company.nsf/(pdpredr)/03328913) (Accessed 28.02.2024).
6. Kyiv City Council (2019), "Decision of the Kyiv City Council of November 14, 2019 N 222/7795 "On the approval of the City Target Program for the Development of the Transport Infrastructure of the City of Kyiv for 2019-2023", available at: http://kmr.ligazakon.ua/SITE2/I_docki2.nsf/alldocWWW/F9F784597F417EEC22584-DC006DEEC8?OpenDocument (Accessed 28.02.2024).
7. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 14, 1993 No. 302", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-93-r> (Accessed 28.02.2024).
8. Executive Body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) (2008), "Order of the Executive Body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) dated 05/20/2008 N 696 "On approval of the project of the section of the Podilsko-Vygurivska metro line in Kyiv from the station "Hlybochytska" to the station "Rayduzhna" with a branch to the side residential area of Vygurivshchyna-Troyeshchyna", available at: https://ips.ligazakon.net/document/ma080696?an=&ed=0000_00_00&dtm=&le= (Accessed 28.02.2024).
9. Executive Body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) (2013), "Order of the Executive Body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration) dated 13.01.2013 No. 134 "On approval of the project of the section of the Podilsko-Vygurivska metro line in Kyiv from the station "Hlybochytska" to the station "Rayduzhna" with a branch towards the residential area Vygurivshchyna-Troyeshchyna (a variant of shallow laying

in Podil)", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/MA120134?an=1> (Accessed 28.02.2024)

10. Main Department of Statistics in Kyiv (2024), "Kyiv-city transport", available at: <http://www.kyiv.ukr-stat.gov.ua/p.php3?c=255&lang=1> (Accessed 28.02.2024).

11. Paulley, N., Balcombe, R., Mackett, R., Titheridge, H., Preston, J.M., Wardman, M.R., Shires, J.D. and White, P. (2006) "The demand for public transport: The effects of fares, quality of service, income and car ownership", Transport Policy, vol. 13, no. 4, pp. 295—306.

12. Ministry of Economy of Ukraine (2021), "Guide on issues of public-private partnership-2021", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=2bc79196-a3b2-41a9-86e2-f55f9a8f5c9c&title=MetodichniRekomendatsii> (Accessed 28.02.2024).

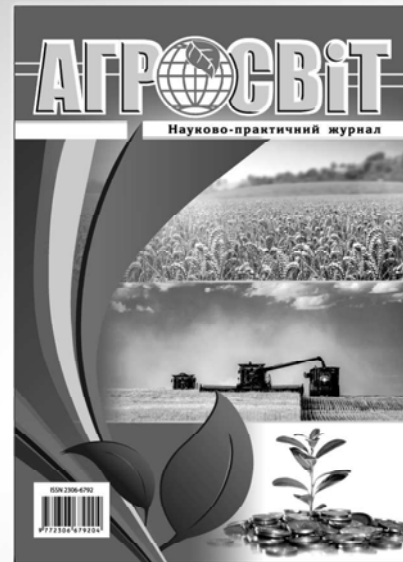
13. Antimonopoly Committee of Ukraine (2021), "Analysis of some factors of influence of state and communal enterprises on competition in commodity markets — 2021", available at: <https://amcu.gov.ua/news/analiz-deyakh-chinnikiv-vplivu-derzhavnih-ta-komunalnih-pidpriyemstv-na-konkurenciyu-na-tovarnih-rinkah> (Accessed 28.02.2024).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

С. М. Степовий,
аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6755-9268>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.194

ВИКОРИСТАННЯ МАШИННОГО НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ІНСТРУМЕНТУ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

S. Stepoyi,
Postgraduate student, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

USING MACHINE LEARNING AS AN INNOVATIVE TOOL IN ENTERPRISE MANAGEMENT

Стаття присвячена можливостям використання машинного навчання (ML) як інноваційного інструменту в управлінні підприємством. Описано основні типи машинного навчання (з учителем, без учителя та з підкріпленням) та їх значення для розвитку інтелектуального аналізу даних, прогнозування та прийняття управлінських рішень. Особлива увага приділяється проблематиці збору та аналізу даних, важливості вибору ознак та алгоритмів, акцентуються увага на значенні якісного вибору даних для створення ефективних моделей, розглядається життєвий цикл моделі машинного навчання від побудови до моніторингу. Запропоновано практичний варіант використання машинного навчання для вирішення конкретних бізнес-задач. За допомогою додатка Simple ML for Sheets до Google Sheets™ проведено розрахунок прогнозних обсягів продажів товарів на основі існуючих історичних даних.

The article explores the use of Machine Learning (ML) as a tool in business management, indicating a new age of operational efficiency and strategic agility. It examines the historical evolution of machine learning technology from simple algorithms to complex neural networks. The present state of machine learning is marked by the emergence of ML Ops — a discipline that concentrates on the practical aspects of developing, deploying, and supporting ML models in production environments. This article outlines the main types of machine learning (supervised, unsupervised, and reinforcement) and their importance for the progress of data analytics, forecasting, and managerial decision-making. This text discusses the importance of data collection and analysis, as well as the significance of feature and algorithm selection in developing effective machine learning models. It also emphasises the value of selecting high-quality data and examines the life cycle of a machine learning model from construction to monitoring. The practical applications of machine learning (ML) in business are diverse, including but not limited to predictive analytics, customer relationship management, and operational optimization. ML has the potential to transform traditional business models into agile, data-driven enterprises. It is a flexible tool that can be applied across various domains. The discussion covers the ethical, social, and managerial implications of implementing AI technologies. It advocates for a balanced approach that prioritises ethical considerations, transparency, and the protection of

privacy and rights in the digital landscape. The text proposes a practical application of machine learning for solving specific business tasks. The Simple ML for Sheets add-on for Google Sheets™ is used to forecast sales volumes based on existing historical data. In conclusion, the integration of machine learning into enterprise management represents a significant shift towards more intelligent, adaptive, and customised solutions.

Ключові слова: інновації, машинне навчання (ML), модель машинного навчання, прогнозування даних, математична модель, Simple ML for Sheets.

Key words: innovation, machine learning (ML), machine learning model, data forecasting, mathematical model, Simple ML for Sheets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Машинне навчання (Machine learning, ML) — це підсфера штучного інтелекту (Artificial intelligence — AI), яка дає можливість інформаційним системам навчатися без явного програмування. Незважаючи на потенціал машинного навчання як інноваційного інструменту для підвищення ефективності управління підприємством, існує значний розрив між теоретичними дослідженнями в цій сфері та їх практичним впровадженням. Це обумовлено складністю інтеграції моделей ML в існуючі бізнес-процеси, недостатністю якісних даних та відсутністю чіткого розуміння того, як моделі ML можуть вирішувати конкретні бізнес-задачі. Особливо дана проблематика стосується невеликих підприємств, які мають обмежені ресурси для впровадження інновацій. Окрім того, виникають питання щодо етичних аспектів використання штучного інтелекту та впливу автоматизації на зайнятість та корпоративну культуру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Щорічно провідні міжнародні аналітично-консалтингові компанії, такі як McKinsey&Co, Deloitte, проводять дослідження стану і прогнозують тенденції розвитку штучного інтелекту та машинного навчання. Теоретичні основи і методичні підходи щодо використання математичних моделей для прогнозування економічних процесів (застосовуються у моделях машинного навчання) висвітлюються у працях провідних вітчизняних вчених, зокрема таких як Ю. Г. Козак, В. П. Мартинюк, В. В. Маслій, М. В. Мацкул.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

З огляду на широке впровадження штучного інтелекту та машинного навчання в усіх сферах нашого життя, питання етичності збору даних та ефективного впровадження таких моделей на невеликих підприємствах потребують додаткових досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних та практичних підходів до розробки моделей, впровадження машинного навчання, як інноваційного інструменту для прийняття управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Машинне навчання (ML), як невід'ємна частина штучного інтелекту (AI), кардинально змінило світ технологій. Його еволюція від простого розпізнавання образів до складних алгоритмів, здатних приймати рішення та прогнози, була не чим іншим, як революційною. За своєю суттю машинне навчання передбачає можливість комп'ютерів навчатися та приймати рішення на основі даних, імітуючи когнітивні здібності людини.

Витоки ML глибоко сягають корінням у післявоєнний період розвитку кібернетики — час, коли вперше сформувалася ідея моделювання людського інтелекту за допомогою машин. Перші алгоритми, такі з'явилися в 1950-х роках, заклали фундамент того, що згодом перетворилося на нейронні мережі. У 1960-х і 1970-х роках ця галузь розвивалася в напрямку створення систем, заснованих на знаннях, які значною мірою поклалися на правила, розроблені людьми-експертами. Ця епоха також стала свідком зародження алгоритмів "дерев рішень", що дозволило машинам робити висновки на основі ієрархічного представлення даних. У 1980-ті роки відбулося відродження інтересу до нейронних мереж, чому сприяла розробка алгоритму зворотного поширення помилки, який дозволив ефективно навчати багаточарові нейронні мережі. Однак цей період також пережив "зиму штучного інтелекту" — спад ентузіазму та фінансування, спричинений нездатністю штучного інтелекту виправдати високі очікування, які на нього покладали. Значний зсув відбувся в 1990-х роках, коли на перший план вийшли машини опорних векторів та інші методи статистичного навчання, в яких акцент робився на точності прогнозування і теоретичних основах алгоритмів, особливо щодо їхньої здатності до узагальнення. Поява ери інтернету відкрила епоху "великих даних", забезпечивши безпрецедентний обсяг даних, які підживлювали алгоритми машинного навчання. Це створило підґрунтя для революції в галузі глибокого навчання в 2010-х роках, коли глибокі нейронні мережі продемонстрували виняткову майстерність у таких завданнях, як розпізнавання зображень і мовлення [2, 6].

Сучасний ландшафт ML характеризується його впровадженням у безліч галузей економіки та повсякденного життя а також розвитком операцій машинного навчання (Machine Learning Operations, ML Ops) — дисципліни, зосередженої на практичних аспектах розгор-

тання і підтримки моделей ML у виробничих середовищах. З появою потужних обчислювальних ресурсів, таких як графічні процесори, складні моделі тепер можна навчати більш ефективно, що дозволяє досягти прогресу в таких областях, як навчання з підкріпленням, неконтрольоване навчання і навчання з перенесенням [5].

Водночас, у міру того, як ML стає все більш поширеним, етичні, соціальні та управлінські аспекти AI привертають все більшу увагу, визнаючи глибокий вплив цих технологій на суспільство. Таким чином, еволюція машинного навчання є результатом синергії між обчислювальним прогресом, теоретичними дослідженнями та розширенням горизонтів практичного застосування, що свідчить про настання ери, коли AI не лише розширює людські можливості, але й змінює технологічний ландшафт [3].

Існують три основні типи машинного навчання:

1. Навчання з учителем (Supervised Learning). Навчання з учителем є домінуюча методологія в машинному навчанні, включає алгоритми, які навчаються на основі набору вхідних даних у поєднанні з відповідними відповідями, а потім використовують ці знання для прогнозування нових, ще не відомих даних. Ця парадигма навчання особливо ефективна в сценаріях, що характеризуються наявністю великих наборів даних. Наприклад, розглянемо набір даних, що складається з тисяч фотографій тварин, кожна з яких позначена мітками, наприклад, "кіт" або "собака". Завдання полягає в тому, щоб розробити алгоритм, здатний класифікувати незнайоме зображення як kota чи собаки [4, 6].

У цьому контексті роль "вчителя" виконує людина, яка попередньо маркує дані, забезпечуючи таким чином еталонну базу для алгоритму. Машина самостійно обирає ознаки, які відрізняють котів від собак, на основі маркованих даних. Після того, як алгоритм створено, його адаптивність дозволяє швидко перелаштовувати його для вирішення різних завдань. Наприклад, той самий алгоритм, спочатку навчений розрізняти котів і собак, можна перелаштувати на розрізнення інших видів тварин, наприклад, курей і качок. Машина бере на себе складний і трудомісткий процес визначення відмінних рис для цих нових категорій.

Більше того, універсальність навчання з учителем виходить за рамки простої класифікації зображень. Нейронна мережа, спочатку навчена розпізнавати котів, може бути швидко адаптована для обробки та аналізу медичних зображень, наприклад, результатів комп'ютерної томографії. Така адаптивність демонструє широке застосування керованого навчання в різних галузях. Воно знаходить широке застосування в прогнозуванні попиту, класифікації об'єктів на основі зображень і в багатьох інших сферах.

2. Навчання без учителя (Unsupervised Learning). Цей тип навчання зосереджений на пошуку прихованих взаємозв'язків у даних, що не супроводжуються конкретними відповідями чи маркерами для навчання. Незважаючи на значне накопичення маркованих даних, обсяг немаркованих даних залишається значно більшим. Це можуть бути, наприклад, зображення без підписів, аудіо записи без коментарів, текстові матеріали без анотацій [4, 6].

Основне завдання алгоритмів неконтрольованого навчання полягає у виявленні зв'язків між окремими елементами даних, встановленні закономірностей, визначенні шаблонів, упорядкуванні даних, опису їхньої структури, а також у класифікації цих даних. Наприклад, у сфері рекомендаційних систем, які використовуються в інтернет-магазинах, неконтрольоване навчання дозволяє аналізувати попередні покупки користувачів та пропонувати їм товари, які, імовірно, їх зацікавлять.

Інший важливий приклад застосування неконтрольованого навчання — це персоналізація контенту на медіа-платформах. Після перегляду певного відео, алгоритми неконтрольованого навчання пропонують користувачеві список рекомендованих відео, які мають схожі характеристики. Також цей тип навчання використовується у пошукових системах, де результати пошуку ранжуються (Range) індивідуально для кожного користувача на основі його історії пошукових запитів.

Одним з ключових застосувань навчання без учителя є кластеризація (Clustering) клієнтів за їхньою поведінкою. Це дозволяє компаніям більш ефективно сегментувати свої цільові аудиторії та пропонувати більш персоналізований підхід.

3. Навчання з підкріпленням (Reinforcement Learning). Навчання з підкріпленням є одним з основних напрямків в сфері алгоритмів машинного навчання. Воно зосереджене на розробці стратегій, що дозволяють алгоритму максимізувати певний показник шляхом взаємодії з оточуючим середовищем. На відміну від навчання з учителем або без учителя, у навчанні з підкріпленням роль "вчителя" відіграє саме середовище, в якому функціонує агент (модель алгоритму) [4, 6].

Агент у цьому контексті починає навчання без попереднього знання про середовище, але має змогу здійснювати в ньому різноманітні дії. Відповідь середовища на ці дії надає агенту інформацію, яка сприяє його навчанню та адаптації. Агент та середовище формують систему зі зворотним зв'язком, де кожна дія агента впливає на середовище, а зміни в середовищі впливають на подальші дії агента.

Навчання з підкріпленням відіграє ключову роль у вирішенні складних завдань, які вимагають адаптивності та гнучкості від алгоритмів. Наприклад, воно широко використовується в робототехніці, зокрема в системах навігації для роботів. Такі системи навчаються уникати зіткнень з перешкодами, використовуючи досвід, набутий в результаті взаємодії з середовищем і отримання зворотного зв'язку про кожне зіткнення.

Інша важлива область застосування навчання з підкріпленням — це логістика та планування завдань, де алгоритми машинного навчання використовуються для оптимізації графіків та планування. Крім того, навчання з підкріпленням ефективно застосовується у сфері штучного інтелекту в іграх, де мета полягає в максимізації набраних балів.

Особливо цікавим є використання даного типу в навчанні машин грати в логічні ігри, такі як покер, нарди, го та інші. У цьому контексті, алгоритми демонструють здатність до вивчення складних стратегій і прийняття оптимальних рішень в умовах невизначеності та змінних правил гри.

Рис. 1. Узагальнений алгоритм застосування машинного навчання

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними [4].

Таким чином, навчання з підкріпленням представляє собою гнучкий та ефективний інструмент для розв'язання різноманітних задач, що вимагають адаптації до змінюваних умов і взаємодії з середовищем.

Різні типи машинного навчання пропонують різні підходи до розв'язання бізнес-завдань. Проте, найбільш поширеними в бізнесі є алгоритми навчання з учителем і навчання без учителя. Хоча навчання з підкріпленням теж дає результати, його складно використовувати в бізнесі через потребу в детальному описі сценаріїв (Рис. 1).

Для машинного навчання потрібні три речі:

1. Дані. Так, саме дані є визначальним компонентом, що впливає на ефективність та точність моделей машинного навчання. Різноманітність застосувань даних у цій сфері обумовлює їх критичну важливість. Наприклад, для виявлення спаму необхідно мати велику кількість прикладів спам-листів; для передбачення курсів акцій — історію цін; для аналізу інтересів користувачів — дані про їхні лайки та пости [6].

Обсяг зібраних даних безпосередньо впливає на якість моделей машинного навчання. Так, навіть десятки тисяч прикладів можуть вважатися мінімально необхідним обсягом для початку роботи. Важливим є не лише кількість, але й якість даних, що безпосередньо впливає на результати моделювання.

Методи збору даних варіюються від ручного збору до автоматизованих систем. Ручний збір характеризується меншим обсягом, але вищою точністю даних. Автоматизований збір дозволяє зібрати значно більші обсяги даних, але іноді може включати помилки або нерелевантні дані. Підхід, який використовується компаніями типу Google, полягає у використанні своїх користувачів для безкоштовної розмітки даних.

За якісними наборами даних (Dataset) ведеться значне полювання у наукових та комерційних цілях. Багато великих компаній іноді відкривають свої алго-

ритми, проте "дасети" зазвичай залишаються конфіденційними через їхню високу цінність та потенційні проблеми з приватністю та безпекою даних.

2. Ознаки. В області машинного навчання, фундаментальним аспектом є ідентифікація та вибір ознак, відомих як особливості (Features). "Фічі" представляють собою ключові атрибути або характеристики, які алгоритми використовують для аналізу та вивчення даних. Прикладами таких ознак можуть бути пробіг автомобіля, стать користувача, ціна акцій, або частота появи певного слова в тексті [6].

Визначення відповідних ознак є критично важливим для ефективності машинного навчання. Моделі повинні отримувати чітке розуміння того, на які аспекти даних їм необхідно зосередитися. В ідеальному випадку, коли дані представлені у вигляді таблиць, назви стовпців цих таблиць безпосередньо визначають

необхідні "фічі". Проте, ситуація (ускладняється), коли дані мають неструктурований формат, наприклад, у випадку з великим обсягом зображень.

Один із значних викликів у виборі "фічів" полягає в тому, що велика кількість ознак може призвести до зниження швидкості та ефективності моделі. Часто процес відбору правильних "фічів" забирає більше часу, ніж саме навчання моделі. Оптимізація вибору ознак, таким чином, стає ключовим елементом в процесі підготовки даних.

Існує також ризик внесення суб'єктивності в модель через вибір "фічів". Це відбувається тоді, коли аналітик або розробник вирішує відібрати ознаки виходячи зі свого власного бачення, не базуючись на об'єктивному аналізі. Такий підхід може призвести до введення упередженості в модель та зниження її загальної точності.

3. Алгоритм. У сфері машинного навчання вибір алгоритму для вирішення конкретної задачі є ключовим етапом, що впливає на результативність моделі. Існує безліч методів та підходів для розв'язання однієї й тієї ж задачі, кожен з яких має свої унікальні характеристики. Від вибору методу безпосередньо залежить точність, швидкість обробки даних та розмір готової моделі [6].

Однак, існує важливий аспект, який необхідно враховувати при проектуванні машинного навчання — якість вхідних даних. Цей показник має першорядне значення, адже навіть застосування найбільш передових алгоритмів не зможе компенсувати недоліки "поганих" або нерелевантних даних. Таким чином, використання некоректних або недостатніх даних може привести до невірних висновків незалежно від ефективності обраного алгоритму.

Життєвий цикл моделі ML можна розділити на кілька ключових етапів:

1. Побудова (Build):

— Збір та обробка даних: На цьому етапі відбувається збір необхідних даних, які потім очищаються та об-

робляються для подальшого використання.

— Інженерія ознак (Feature Engineering): Процес включає в себе створення та вибір ознак, які будуть використані для тренування моделі.

— Побудова моделі (Model Build): Розробка моделі машинного навчання з використанням підібраних ознак та алгоритмів.

— Перевірка та тестування моделі (Model Validation and Testing): Оцінка моделі за допомогою різних методів перевірки та тестування для забезпечення її точності та надійності.

2. Контроль (Control):

— Мобільність версій: Забезпечення можливості версій моделі для повернення до попередніх станів.

— Аудит, баланс та контроль: Перевірка моделі на відповідність вимогам та забезпечення її балансу та контролю.

— Шаблони та повторно використовувані компоненти: Використання стандартних компонентів для спрощення та стандартизації процесу розробки.

3. Інтеграція та розгортання (Integrate and Deploy):

— Тестування прийняття користувачем (User Acceptance Test and Preproduction): Оцінка того, наскільки добре модель сприймається кінцевими користувачами.

— Автоматизоване розгортання (Automated Deployment): Автоматизація процесу виведення моделі в роботу.

— Інтеграція з нижніми потоковими додатками (Integration with Downstream Applications): Забезпечення сумісності моделі з іншими системами та додатками.

— Адаптація користувачів та вплив на бізнес (Adoption of End Users and Business Impact): Впровадження моделі в реальні бізнес-процеси та оцінка її впливу на бізнес.

4. Моніторинг моделі (Model Monitoring):

— Забезпечення безперервної роботи та доступності (Ensure Continuous Operation and Availability): Моніторинг стану моделі для забезпечення її постійної роботи.

— Замкнуті цикли зворотного зв'язку та постійне перенавчання моделі (Feedback Loops and Continuous Model Retraining): Використання зворотного зв'язку для постійного оновлення моделі.

— Капіталізація, реплікація та прискорення (Capitalization, Replication, and Acceleration): Покращення процесів для збільшення ефективності та швидкості.

— Метрики та ROI (Metrics and ROI): Вимірювання ефективності моделі та її впливу на дохідність інвестицій.

Цей життєвий цикл відображає інтегрований та ітеративний підхід до розробки та використання моделей машинного навчання, дозволяючи ефективно масштабувати та підтримувати машинне навчання в продуктивних середовищах (Рис. 2).

Далі розглянемо практичне застосування моделей машинного навчання у прийнятті управлінських рішень. Для спрощення нашого завдання використаємо тип ML навчання без учителя (Unsupervised Learning).

- Збір та обробка даних
- Визначення ознак
- Побудова моделі
- Тестування моделі
- Безперервна робота
- Безперервне навчання
- Удосконалення
- Метрики

- Мобільність версій
- Аудит, баланс, контроль
- Шаблони
- Контрольний тест
- Автоматизоване розгортання
- Інтеграція до існуючої системи
- Користувачі

Рис. 2. Життєвий цикл моделі машинного навчання

Джерело: систематизовано та узагальнено за даними [5].

Прогнозування — це передбачення майбутніх подій на основі минулих даних і є центральним для прийняття рішень у багатьох областях. Наприклад, прогнозування продажів продуктів у торгівлі, прогнозування попиту на енергію чи прогнозування відтоку клієнтів — усе це має величезну цінність у різних галузях. Прогнозна аналітика допомагає підприємствам встановлювати реалістичні цілі, використовувати ефективно наявні ресурси, розвивати стратегію продаж та закупівлі відповідно до ринкового попиту [2, 3]. На сьогоднішній день існують автоматизовані інструменти ML для вирішення таких практичних завдань.

Одним з таких інструментів є Simple ML for Sheets. Це додаток для Google Sheets™, який допомагає зробити машинне навчання доступним для всіх. Від прогнозування відсутніх значень до ручного навчання моделей, оцінки, інтерпретації та експорту моделей. Simple ML for Sheets використовує та спрощує можливості машинного навчання для створення прогнозів, прогнозування майбутніх значень, виявлення аномалій, пошуку закономірностей та багато іншого в будь-якому наборі даних в Google Sheets™. Для прогнозування майбутніх даних цей додаток використовує історичні дані шляхом пошуку закономірностей у таких даних протягом певного часу. Прогнозувати майбутні значення можливо лише у тому випадку, якщо кожен приклад у наборі даних містить час або дату зібраних даних [7]. Для функції прогнозування даних додаток використовує комбінацію двох математичних моделей ARIMA та ETS. Це математичні моделі, які пояснюють поведінку часового ряду, виходячи з його значень в попередні моменти часу, а також добре описують як стаціонарні так і нестаціонарні часові ряди. Практичне застосування математичних методів та моделей для прогнозування динаміки економічних процесів вивчається авторами Козаком Ю. Г. та Мацкулом В. М. [1, с. 85].

Розглянемо такий умовний приклад: маємо історичні дані про обсяги продаж товарів (A, B, C, D, E) з помісячною деталізацією за 2023 рік. На основі отриманої інформації потрібно зробити прогноз обсягів продажів на 2024 рік також з помісячною деталізацією. Розглянемо два сценарії:

Сценарій 1. Історичні дані за 2023 рік мають коливання протягом року та тенденцію до зростання.

Таблиця 1. Прогноз продажів із тенденцією до зростання (Сценарій 1)

R49 ▾ *fx*

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	Date	A	B	C	D	E	Pred:A	Pred:B	Pred:C	Pred:D	Pred:E
2	01.01.2023	10	12	11	13	15					
3	01.02.2023	8	7	6	8	10					
4	01.03.2023	12	14	15	14	15					
5	01.04.2023	12	13	14	12	11					
6	01.05.2023	15	19	18	16	18					
7	01.06.2023	12	16	13	15	19					
8	01.07.2023	13	15	15	15	21					
9	01.08.2023	12	14	17	16	19					
10	01.09.2023	15	17	18	16	18					
11	01.10.2023	18	16	17	17	17					
12	01.11.2023	19	15	16	18	19					
13	01.12.2023	20	18	18	19	22					
14	01.01.2024						19,26	17,66	19,80	18,67	21,31
15	01.02.2024						20,44	18,85	19,98	19,03	22,70
16	01.03.2024						21,07	19,15	20,96	19,46	23,26
17	01.04.2024						22,11	19,85	21,50	19,93	24,05
18	01.05.2024						22,79	20,38	22,34	20,39	24,78
19	01.06.2024						23,83	20,93	22,95	20,86	25,52
20	01.07.2024						24,48	21,47	23,75	21,32	26,26
21	01.08.2024						25,48	22,01	24,38	21,79	27,00
22	01.09.2024						26,16	22,56	25,16	22,25	27,75
23	01.10.2024						27,11	23,10	25,81	22,72	28,49
24	01.11.2024						27,83	23,65	26,58	23,19	29,23
25	01.12.2024						28,74	24,19	27,24	23,65	29,97

Джерело: власні дослідження.

Сценарій 2. Історичні дані за 2023 рік мають коливання протягом року, проте без чіткої тенденції до зростання. Використовуючи додаток Simple ML for Sheets, отримали результати за першим сценарієм (Табл. 1). Прогнозні дані продажу товарів на 2024 рік розміщені в

колонках: Pred:A, Pred:B, Pred:C, Pred:D, Pred:E. Аналізуючи прогнозні дані, можна також побачити тенденцію до зростання обсягів продажу. В таблиці 2 представлені прогнозні дані за другим сценарієм. Аналізуючи прогнозні дані можна помітити

Таблиця 2. Прогноз продажів без тенденції до зростання (Сценарій 2)

L33 ▾ *fx*

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K
1	Date	A	B	C	D	E	Pred:A	Pred:B	Pred:C	Pred:D	Pred:E
2	01.01.2023	10	12	11	13	15					
3	01.02.2023	8	7	6	8	10					
4	01.03.2023	11	9	11	12	15					
5	01.04.2023	12	8	12	12	13					
6	01.05.2023	10	10	13	12	13					
7	01.06.2023	9	10	11	13	14					
8	01.07.2023	10	11	11	12	12					
9	01.08.2023	12	13	10	14	13					
10	01.09.2023	12	12	10	11	14					
11	01.10.2023	10	12	11	12	15					
12	01.11.2023	11	11	12	11	14					
13	01.12.2023	10	12	11	13	15					
14	01.01.2024						11,00	12,65	11,68	12,10	14,01
15	01.02.2024						11,01	12,83	11,53	12,78	14,83
16	01.03.2024						11,04	13,18	11,82	12,61	14,66
17	01.04.2024						11,13	13,47	11,84	12,89	15,02
18	01.05.2024						11,20	13,78	12,05	12,90	15,07
19	01.06.2024						11,28	14,08	12,11	13,08	15,30
20	01.07.2024						11,35	14,39	12,29	13,14	15,41
21	01.08.2024						11,43	14,69	12,37	13,27	15,59
22	01.09.2024						11,50	14,99	12,54	13,36	15,73
23	01.10.2024						11,58	15,30	12,63	13,48	15,90
24	01.11.2024						11,65	15,60	12,79	13,57	16,04
25	01.12.2024						11,72	15,91	12,89	13,68	16,20

Джерело: власні дослідження.

незначну тенденцію до зростання у 2024 році. Також функціонал даного додатку дає можливість автоматично побудувати діаграму на основі як історичних так і прогнозних показників.

Звичайно для отримання більш якісних прогнозних даних, відповідно потрібні також й більш деталізовані історичні дані. Для нашого прикладу це можуть бути: день тижня і час покупки, середній вік, стать, соціальний статус, освіта покупця, середній чек покупки та інше.

ВИСНОВКИ

Машинне навчання та штучний інтелект трансформують сферу бізнес-управління, пропонуючи низку тенденцій та можливостей для підприємств. Використання машинного навчання в бізнесі дозволяє компаніям ефективно обробляти великі обсяги даних, виявляти приховані закономірності та робити точні прогнози. Це сприяє швидкому прийняттю управлінських рішень, оптимізації розподілу ресурсів і підвищенню операційної ефективності. Крім того, моделі на основі штучного інтелекту допомагають компаніям розуміти поведінку клієнтів, персоналізувати досвід і створювати цільові маркетингові кампанії, що призводить до підвищення рівня залученості, лояльності та зростання доходів. Однак підприємствам важливо враховувати етичні міркування та забезпечувати прозорість у процесах прийняття рішень щодо AI. Усунення упереджень, захист приватності та підтримка людського контролю мають вирішальне значення для побудови довіри та забезпечення справедливого і відповідального використання AI.

Література:

1. Козак Ю. Г., Мацкул В. М. Математичні методи та моделі для магістрів з економіки. Практичні застосування [текст] : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2017. 254 с.

2. Sestino A., De Mauro A. Leveraging Artificial Intelligence in Business: Implications, Applications and Methods. Technology Analysis & Strategic Management. 2021. Vol. 34(2) URL: <https://www.researchgate.net/publication/349110234> (дата звернення: 25.01.2024).

3. Bharadiya J. Machine Learning and AI in Business Intelligence: Trends and Opportunities. International Journal of Computer (IJC). 2023. Vol. 48 (1). URL: <https://www.researchgate.net/publication/371902170> (дата звернення: 29.01.2024).

4. Brown S. Machine learning, explained. Massachusetts Institute of Technology, Management Sloan School. 2021. URL: <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/machine-learning-explained> (дата звернення: 05.02.2024).

5. Машинне навчання для бізнесу, Аналітичний огляд від компанії Deloitte. URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consulting/articles/machine-learning-operations-for-business.html> (дата звернення: 31.01.2024).

6. Онлайн-курс "Основи AI" від Google. URL: <https://google-ads.brandlive.com/AI-basics-by-Google/uk/home> (дата звернення: 02.02.2024).

7. Simple ML for Sheets, додаток до Google Sheets™. URL: https://workspace.google.com/marketplace/app/simple_ml_for_sheets/685936641092 (дата звернення: 06.02.2024).

References:

1. Kozak, Y.G. and Matskul, V.M. (2017), *Matematychni metody ta modeli dlia mahistriv z ekonomiky. Praktychni zastosuvannia* [Mathematical Methods and Models for Masters in Economics: Practical Applications], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

2. Sestino, A. and De Mauro, A. (2021), "Leveraging Artificial Intelligence in Business: Implications, Applications and Methods", *Technology Analysis & Strategic Management*, [Online], vol. 34 (2), available at: <https://www.researchgate.net/publication/349110234> (Accessed 25 January 2024).

3. Bharadiya, J. (2023), "Machine Learning and AI in Business Intelligence: Trends and Opportunities", *International Journal of Computer (IJC)*, [Online], vol. 48 (1), available at: <https://www.researchgate.net/publication/371902170> (Accessed 29 January 2024).

4. Brown, S. (2021), "Machine Learning, Explained", Massachusetts Institute of Technology, Management Sloan School, available at: <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/machine-learning-explained> (Accessed 5 February 2024).

5. The official site of Deloitte (2024), "ML Ops for business", available at: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consulting/articles/machine-learning-operations-for-business.html> (Accessed 31 January 2024).

6. The official site of Google (2024), "AI Basics. Online Course by Google", available at: <https://google-ads.brandlive.com/AI-basics-by-Google/uk/home> (Accessed 2 February 2024).

7. The official site of Google (2024), "Simple ML for Sheets," available at: https://workspace.google.com/marketplace/app/simple_ml_for_sheets/685936641092 (Accessed 6 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 26.02.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

*Н. О. Максименцева,
д. ю. н., доцент, доцент кафедри парламентаризму,
ННІ публічного управління та адміністрування КНУ імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7774-1948>
М. Г. Максименцев,
д. ю. н., професор кафедри кримінального права
та процесу ННІ права Державної податкової університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1173-9113>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.201

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ТА СФЕРОЮ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ОБ'ЄКТ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА КОНТРОЛЮ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

*N. Maksimentseva,
Doctor of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Parliamentarism,
Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv
M. Maksimentsev,
Doctor of Law, Professor at the Department of Criminal Justice,
Educational and Research Institute of Law of the State Tax University*

PUBLIC ADMINISTRATION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES AND THE SPHERE OF INTERNAL SECURITY AS AN OBJECT OF PARLIAMENTARY OVERSIGHT AND CONTROL: FOREIGN EXPERIENCE

Зміцнення забезпечення правосуддя та безпеки є важливою проблемою розвитку, оскільки без правосуддя та безпеки інші суспільні блага та послуги не можуть бути надані або доступні. Справедливість і безпека відрізняються від інших суспільних благ і послуг. У державах, де немає безпеки та верховенства права, суб'єкти, що забезпечують безпеку та правосуддя, часто насправді є джерелами незахищеності та несправедливості. Посилення підтримки правоохоронної системи публічно управлінськими заходами держави у забезпеченні внутрішньої безпеки та правосуддя може бути "першим найкращим" рішенням [1, с. 5]. Держава відіграє незмінну роль у забезпеченні та підзвітності правосуддя та безпеки. Принаймні ця роль включає встановлення мінімальних стандартів, формулювання політики та законодавчої бази, розробку різних типів механізмів підзвітності, дотримання принципів прав людини та встановлення мережі партнерства між постачальниками послуг, контроль та нагляд законодавця за ефективністю та результативністю виконавчої влади, органів із спеціальним статусом і повноваженнями у цій галузі. Однак чітку роль, яку держава виконує, може і повинна взяти на себе, залежить від контексту. Крім того, місцевий контекст має визначати, яка діяльність з розвитку відбувається, коли, як і в якому порядку, оскільки забезпечення правосуддя та безпеки базується на історичній спадщині, системах культурних цінностей, розрахунках політики і складному балансі сил.

У цьому дослідженні міститься глибокий аналіз проблем, з якими доводиться стикатися у сфері надання послуг у сфері безпеки та правосуддя, разом із новаторськими рекомендаціями для агенцій розвитку, які працюють у країнах із загрозою внутрішньої безпеки та злочинністю в певних регіонах світу, зосереджуючись переважно на Європі. Її головна рекомендація полягає в тому, щоб агенції розвитку використовували багаторівневий підхід до підтримки програм реформування системи безпеки та правосуддя. Основна мета цього інноваційного підходу полягає в тому, щоб допомогти парламентському нагляду та державним органам у сфері державного управління подолати проблему одночасного спрямування адміністративної допомоги державним суб'єктам і забезпечити короткострокові регуляторні та управлінські результати за допомогою довгострокових інституційних реформ.

Strengthening the provision of justice and security is an important development challenge because without justice and security, other public goods and services cannot be provided or accessed. Justice and security are different from other public goods and services. In states lacking security and the rule of law, the actors providing security and justice are often actually sources of insecurity and injustice. Strengthening the support of the law enforcement system by public administration measures of the state in ensuring internal security and justice can be the "first best" solution. The state plays an unchanging role in the provision and accountability of justice and security. At a minimum, this role includes setting minimum standards, formulating policy and legislative frameworks, developing various types of accountability mechanisms, upholding human rights principles and establishing networks and partnerships between service providers, legislative control and oversight of the effectiveness and efficiency of the executive, special status and empowered bodies in this field. However, the precise role that the state can and should play depends on the context. Furthermore, the local context must determine what development activities occur, when, how and in what order, as the provision of justice and security is based on historical legacies, cultural value systems, policy calculations and complex balances of power.

This study provides an in-depth analysis of the challenges facing security and justice service delivery, along with innovative recommendations for development agencies working in countries with internal security threats and crime in specific regions of the world, with a particular focus on Europe. Its main recommendation is that parliament, law enforcement agencies under its control and oversight use a multi-level approach to support security and justice reform programs. The main objective of this innovative approach is to help parliamentary oversight and public administration bodies overcome the problem of simultaneously directing administrative reach to state actors and ensuring short-term regulatory and governance outcomes through long-term institutional reforms.

Ключові слова: публічне управління, врядування, безпека, правосуддя, правоохоронна діяльність, парламентський контроль, нагляд.

Key words: public administration, governance, security, justice, law enforcement, parliamentary control, oversight.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Правосуддя і безпека є "суспільними благами", тому що кожна держава, яка націлена на дотримання принципів належного врядування (good governance) зобов'язана підтримувати та охороняти їх. Вони є суспільними благами також з інших причин. По-перше, жодна особа не може здійснювати або захищати свої права ізольовано, без згоди та співпраці з іншими. По-друге, споживання блага однією особою не обов'язково зменшує кількість блага, доступного для споживання іншими [2]. Нарешті, як універсальні права людини, справедливість і безпека мають розподілятися рівномірно та справедливо, з рівним доступом для всіх, що передбачає подальшу відповідальність держави. Внутрішня безпека та правосуддя — основні суспільні блага, які забезпечуються ефективною правоохоронною системою. Результат її діяльності знаходиться у площині парламентського контролю та коригуючого нагляду.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню низки питань, пов'язаних із управлінням правоохоронною діяльністю та правовим статусом правоохоронних органів, приділені роботи вітчизняних науковців, серед яких О.М. Бандурка, В.М. Гірич, Р.А. Калужний, В.В. Коваленко, О.А. Мартиненко,

М.І. Мельник, В.В. Нагорна, В.Я. Тацій та інші. Поряд із ними проблематика конституційного контролю та нагляду за ефективним публічним управлінням та здійсненням правоохоронних функцій розглядаються в працях учених та практиків, серед яких В.Ф. Погорілко, Ю.М. Тодика, Н.Г. Шукліна, Є.В. Черняк, М.С. Кельман, І.І. Маринів, при цьому окремо питанням безпеки та правоохоронної діяльності приділяють увагу такі науковці, як Марутян Р.Р., Клименко Н.Г., Ситник Г.П., Таран Є.І., Шипілова Л.М., та іноземні вчені Bruce Baker, Mayra Buvinic, Andrew R. Morrison, Michael Shifter, Mario J. Aguja, Hans Born [3].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ця стаття має на меті розглянути повний спектр учасників, які відіграють певну роль у поліцейській діяльності, правосудді, судовому переслідуванні та виправних установах у нестабільних державах. На додаток до офіційних державних установ правосуддя та безпеки (наприклад, поліції, судів, прокуратури), це передбачає розгляд військових і розвідувальних служб, які беруть участь у забезпеченні внутрішньої безпеки. Це також вимагає вивчення ролей, функцій і діяльності безлічі приватних, громадських і міжнародних акторів, які забезпечують справедливість і безпеку в нестабільних державах [4]. Права на правосуддя та безпеку закріплені в Загальній декларації прав людини.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Правосуддя та безпека є ключовими проблемами людей у державах із хиткою системою безпеки і громадського порядку [5]. Багато місцевих громад у дослідженні Світового банку визначили незахищеність як головну перешкоду для розвитку [6]. Цю точку зору підкріпили міністри розвитку Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) ще у 2005 році, які зазначали, що безпека має значення для усіх уразливих груп, особливо жінок і дітей, тому що погана правоохоронна система, слабка поліція, слабкі системи правосуддя та пенітенціарні системи та корумповані військові означають, що вони непропорційно страждають від злочинності, незахищеності та страху. Як наслідок, у них менше шансів отримати доступ до державних послуг, використати блага публічного управління та адміністрування, інвестувати в покращення власного майбутнього та уникнути бідності і низьких стандартів життя.

ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ — це система громадських організацій, які є державними та уповноваженими державою, і їх основною метою є боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Прокуратура, суди, інші органи Міністерства юстиції, органи Міністерства внутрішніх справ, Служба Безпеки, адвокатура, нотаріат, податкова міліція, різні державні комісії та комітети, які здійснюють правоохоронну діяльність, належать до правоохоронних органів [7].

Правоохоронна діяльність охоплює такий спектр дій:

- виявлення, запобігання та розслідування злочинів та інших правопорушень;
- захист національної безпеки, державного кордону та правопорядку в Україні;
- діяльність прокуратури;
- дії, спрямовані на забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Правоохоронна діяльність полягає в тому, щоб перешкоджати розвитку можливих і вчинених суспільно небезпечних явищ, зупинити їх розвиток і ліквідувати наслідки. Правоохоронна діяльність має певні риси. Вона полягає в тому, що права особи охороняються за допомогою публічних процедур. Правоохоронна діяльність, як охоронний інструмент держави, впливає на поведінку суб'єктів правовідносин за допомогою використання дозволів, приписів, заборон, контролю за їх дотриманням та реалізації юридичної відповідальності [8].

Правоохоронні органи характеризують наступні ознаки:

- по-перше, законодавець відносить до правоохоронних органів насамперед ті органи, перераховані у статті 2 Закону № 3781-XII, але цей перелік не є вичерпним;
- по-друге, критерії, за допомогою яких певні органи відносяться до правоохоронних органів, нечіткі, оскільки крім конкретних органів, зазначених у Законі № 3781-XII, до них також відносяться "інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції";
- по-третє, разом із тим, що статті 2 Закону № 3781-XII згадують "інші органи", а не "інші державні органи", напевно законодавець розуміє під правоохоронними

органами згідно Закону № 3781-XII переважно органи держави.

Отже, щоб визначити орган правоохоронним, необхідно або знайти його в списку, наведеному у статті 2 Закону № 3781-XII, або визначити, чи має він законодавче право виконувати правозастосовну або правоохоронну функцію [9, с. 53].

Разом із цим остаточно і виключно категорію правоохоронних органів визначено у рішенні Верховного суду України, а що правоохоронні органи включають прокуратуру, внутрішні справи, служби безпеки, Військову службу правопорядку Збройних Сил України, митні органи, охорону державного кордону, податкову службу, установи та органи виконання покарань, слідчі ізолятори, контрольно-ревізійні органи, рибохорону та лісову охорону, а також інші органи, які виконують правозастосовні або правоохоронні функції [10].

Конституційні цінності — це "сукупність юридичних, організаційних та інших засобів і способів, які використовуються державою для неухильного дотримання режиму конституційної законності, відповідності конституційним нормам і принципам всіх інших правових актів, прийнятих у державі, а також дій органів публічної влади, тобто органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб" [11, с. 99]. Відповідно, метою правоохоронної діяльності є охорона конституційних цінностей, які можуть підпадати під захист за допомогою таких засобів, як конституційний контроль і нагляд, які є одними з багатьох способів захисту конституційних цінностей [12, с. 22].

Отже усі зазначені категорії об'єднані підтримкою, охороною і захистом сфер внутрішньої безпеки (як мети) і правосуддя (як забезпечувального режиму верховенства права та законності).

Правозахисна ініціатива Співдружності та Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC — United Nations Office on Drugs and Crime Handbook) виділяють короткий розділ про підзвітність поліції перед парламентом. Вони наголошують на законодавчих, бюджетних і наглядових повноваженнях парламенту, а також на ролі парламентських комітетів у забезпеченні підзвітності поліції [13, с. 93—94] [14]. Зокрема, у контексті законодавчої функції публікація UNODC підкреслює роль парламенту у нагляді за дотриманням (міжнародних) прав людини. Ці принципи включені до національних законів про поліцію, органи внутрішніх справ, оскільки ці принципи прав людини встановлюють обмеження на дії поліції під час здійснення нею примусових повноважень, а також надають параметри для скарг на зловживання владою з боку поліції. Крім того, Посібник UNODC містить вказівки щодо елементів, які слід включити до законодавчої бази поліції, включаючи мандат, повноваження, організацію та підзвітність поліції. Крім того, у Посібнику UNODC зазначається, що ефективний парламентський нагляд за поліцією залежить від знання парламентарями не лише функцій поліції, але й того, як вони можуть застосовувати свої повноваження та інструменти для поліцейської діяльності за допомогою прокуратури, судових органів та інших структур системи правосуддя та юстиції. Крім того, члени парламенту повинні розвивати власний досвід і джерела інформації,

щоб не залежати від інформації, наданої урядом і поліцією.

У більшості країн парламенти створили спеціальні комітети або підкомітети, які займаються справами поліції та виконують вищезгадані функції. Окрім пленарних засідань, система комітетів, включаючи кадрову підтримку, є найважливішою інституційною схемою парламенту для виконання цих функцій. Можна виділити різні типи комітетів, які мають відношення до публічного управління поліцією:

- комітети з широкими повноваженнями, наприклад, комітети законопроектів, публічних рахунків, закордонних справ, правосуддя та прав людини;

- комітети, що широко охоплюють сектор безпеки, наприклад, політику безпеки, оборону та безпеку; та

- комітети, які спеціально займаються поліцією.

У Бельгії, Німеччині, Нідерландах, Великобританії, Індії, Індонезії, Тайланді та Філіппінах вплив парламентів (усюди двопалатна система, парламентська система, за винятком президентської форми правління в Індонезії та Філіппінах) на сферу публічного управління правоохоронною діяльністю та внутрішньої безпеки реалізується у трьох ключових функціональних блоках: законодавча функція, функція бюджетного контролю та функція загального нагляду і управлінського контролю.

Законодавча функція:

- Перегляд законодавчої бази, що стосується поліції та органів правоохорони;

- Прийняття та внесення змін до законів, що стосуються поліції та правоохоронних органів, включаючи закони про поліцейську службу, законодавство про санкціонування та використання спеціальних повноважень поліцією, закони про надзвичайний стан, порядок дій під час масових заворушень;

- Законодавче визначення компетенції, повноважень і підзвітності органів правоохорони та незалежних органів нагляду за ними, інспекцій тощо.

Бюджетний контроль:

- Затвердження, відхилення або внесення змін до бюджетів правоохоронних органів;

- Вивчення наслідків змін державного фінансування правоохоронних органів;

- Перевірка ефективності та результативності та належного фінансування правоохоронних органів;

- Отримання та розгляд аудиторських звітів про витрати на правоохоронну діяльність.

Функція загального нагляду і управлінського контролю:

- Здійснення парламентського нагляду за такими аспектами діяльності правоохоронних органів: доктрина та стратегія боротьби із злочинністю та довгострокові завдання внутрішньої безпеки; організація, взаємодія та чисельність правоохоронних органів; а також дозвіл і використання спеціальних повноважень правоохоронних органів;

- Перевірка керівних кадрових призначень у правоохоронних органах;

- Перевірка правил і порядку застосування примусу засобами правоохорони, особливо застосування сили та вогнепальної зброї;

- Проведення спеціальних парламентських розслідувань щодо правоохоронної діяльності та нагляду за проектами реформування правоохоронної діяльності і сфери внутрішньої безпеки.

На додаток до загальних функцій парламентів щодо управління поліцією, а також комітету як основної інституційної організації в парламенті для виконання цих функцій, важливо розглянути відносини між парламентами та іншими наглядовими установами. Як згадувалося, у багатьох країнах парламенти відіграють важливу роль у законодавчій діяльності, нагляді та оцінці інших наглядових органів, у тому числі органів нагляду за поліцією та розгляду скарг, інститутів омбудсменів та комітетів з прав людини.

Усі приклади показують, що парламенти користуються широкими законодавчими повноваженнями. Що стосується правоохоронних органів, парламенти забезпечують оновлену правову базу. Таке оновлення спрямоване на вирішення проблем, пов'язаних із децентралізацією та деконцентрацією (як у випадках Бельгії та Великобританії), або демілітаризацією/демократизацією, як у випадку Філіппін, Індонезії, або націоналізацією поліції, як у Нідерландах. Чинне законодавство, що регулює поліцію, виходить за рамки структури, кваліфікації та просування по службі, звань, виходу на пенсію тощо поліції. Нові закони запроваджують такі механізми підзвітності, як органи розгляду скарг, відділи внутрішніх справ і роль місцевих виборних посадових осіб в управлінні правоохоронними органами. Хоча формально парламент має конституційне право ініціювати та вносити закони, у більшості випадків виконавча влада готує законопроект, який надсилається до парламенту для обговорення та затвердження. Незважаючи на те, що ініціатива в більшості випадків походить не від парламенту, останній має вирішальне слово щодо повноважень, структури та організаційної моделі правоохоронної діяльності та несення служби. Наприклад, у Бельгії Законом про реформування системи національної поліції передбачалось прискорення децентралізації органів поліції. Реформа передбачає перегрупування трьох регулярних сил поліції, які існували раніше. До цього були залучені муніципальна поліція, жандармерія та судова поліція при прокуратурі. Ці три поліцейські сили були реорганізовані в "єдину інтегровану поліцію, структуровану на двох рівнях" [15]. Закон про поліцію Королівства Тайланд (Royal Thai Police Act) [16] визначає організацію, повноваження та підзвітність поліції. Законом про реформу поліції 2011 року у Великобританії передбачено зробити поліцейські служби підзвітними систем обраної поліції та дільничних Комісарів кримінальної поліції (карного розшуку) [17]. У різних тематичних дослідженнях автори посилалися на зростаючий інтерес до демілітаризації/демократизації, створення національної поліції, поліцейської діяльності в громаді та децентралізації як причини для оновлення законодавчої бази, що регулює діяльність поліції та правоохоронних органів. Це відповідь на зростаючий суспільний запит зробити правоохоронну діяльність дедалі більш підзвітною громадськості через представницький парламент, місцевих законодавців, особливо перед місцевими органами влади, водночас вирішуючи потребу в ефективній та дієвій правоохоронній діяль-

ності. Різні дослідження показують, що, окрім опікування правоохоронними органами поліції, парламенти однаково стурбовані ухваленням правових заходів, які зміцнюють механізми підзвітності правоохоронних органів через створення незалежних органів нагляду, громадських та інших рад, уповноважених отримувати та розслідувати скарги представників громадськості щодо поліції та інших правоохоронних органів. Ці незалежні органи, включаючи спеціалізовані органи нагляду за поліцією, національних омбудсменів, уповноважених із захисту даних та антикорупційні органи, що створюються урядами за наслідком формування політики безпеки та правоохоронної діяльності парламентами.

Усі тематичні дослідження підкреслюють важливу роль парламентів у прийнятті національного бюджету, включно з бюджетом поліції. У дослідженні Великобританії є різні джерела фінансування поліції. Одне джерело — Міністерство внутрішніх справ і Департамент у справах громад і місцевого самоврядування (або Асамблея Уельсу у випадку чотирьох поліцейських служб Уельсу). Існують також місцеві кошти з частки міського податку, відомої як "поліцейський припис", яка, за оцінками, становить від 14 до 20 відсотків центрального фінансування. На додаток до джерел доходу поліції, існують додаткові джерела знаходжень на утримання Комісаріатів поліції та карного розшуку від зборів за надання послуг безпеки (стюарди) комерційних заходів (наприклад, спортивні та розважальні заходи) та від інвестиційної діяльності. У 2013/14 роках співвідношення центрального та місцевого фінансування становило приблизно 75 до 25 відсотків відповідно [18]. В Індонезії, наприклад, уряд дозволив поліції використовувати до 90 відсотків певних неподаткових надходжень, таких як реєстрація водійських прав і прав автомобіля, курси водіння, довідки про відсутність судимості та ліцензії на володіння зброєю, для підтримки своєї діяльності [19].

Наглядові функції, парламентський контроль за правоохоронними органами або повноваження проводити розслідування за своєю суттю здійснюються парламентами, хоча й з різними механізмами та інтенсивністю і, отже, з різними рівнями ефективності. Запити розглядаються на пленарному засіданні або через комітети. Члени парламенту можуть порушувати питання, що викликають громадський інтерес, під час парламентських запитань у письмовій або усній формі (як у випадку Великобританії), коли зацікавлений міністр може відповісти на запити. Однак найбільш домінуючим проявом повноважень розслідування/нагляду є система комітетів через обраний/постійний комітет або комісію, які притаманні багатьом зарубіжним країнам. У випадку Великобританії, Нідерландів, Бельгії, Німеччини, Індонезії, Філіппін і Таїланду парламентські розслідування є відкритими. Насправді, приклади Індії, Нідерландів, Філіппін та Великобританії передбачають, що запити транслюються в прямому ефірі по телебаченню та/або записуються на відео, якщо члени комітету не погоджуються тримати засідання за закритими дверима через обґрунтовані причини. У випадку Філіппін засідання Конгресу, включаючи розслідування, як правило, відкриті для громадськості, за винятком випадків, коли президент вимагає, щоб вони проводилися на вико-

навчій сесії, або коли комітет визначає, що національна безпека вимагає, щоб вони проводилися при закритих дверях. Більшість тематичних досліджень підтверджують повноваження парламентських комітетів проводити розслідування, щоб змусити або викликати осіб з'явитися до комітету або подати документи до комітету під страхом покарання. Ця система інституціоналізована в Бельгії, Німеччині, Філіппінах, Таїланді та Великобританії.

ВИСНОВКИ

Дослідження показують, що управління та структура правоохоронних органів є складним питанням, з великою різноманітністю моделей управління між державами через контекстуальні питання, включаючи правову базу, політичну систему та інші фактори, які обговорювалися у вступі. Тим не менш, незмінно в усіх державах виконавча, парламентська, судова влада та незалежні наглядові органи відіграють певну роль у управлінні правоохоронними органами для забезпечення ефективної та результативної системи внутрішньої безпеки та правосуддя. У всіх досліджуваних країнах правоохоронна система підзвітна законодавцю, парламенту, а не виключно уряду. Це досягається шляхом запровадження комплексної правової та інституційної основи для управління правоохоронними органами відповідно до конституції та прав людини. Правова та інституційна база включає визначення мандату правоохоронних органів, повноважень, компетенції, структури, функціонування, незалежного механізму подання скарг, а також встановлення системи стримувань і противаг, яка обмежує та деталізує завдання та звітність правоохоронних органів. Парламент відіграє важливу роль у системі стримувань і противаг, і, зокрема, парламент виконує три основні функції, які застосовуються до управління правоохоронними органами. Такими загальними функціями є законодавство, бюджетний контроль і загальний парламентський контроль і публічно — управлінський нагляд. Для покращення підзвітності правоохоронних органів перед парламентом можуть застосовуватись наступні контрольна — управлінські заходи:

- Парламент залучає громадськість до прийняття та внесення змін до законодавчої бази правоохоронної діяльності.

- Щоб парламент успішно здійснював свої наглядові та управлінські ініціативи, він повинен отримати повноваження щодо виклику в суд і санкції за висловлення неповаги, щоб примусити посадовців звітувати або подати документи, необхідні для реалізації контрольних функцій.

- Поширеною практикою парламенту є надання депутатам доступу до всієї інформації, яка стосується бюджету правоохоронних органів.

- Поширеною практикою для парламенту є створення парламентського комітету або підкомітету, який займається правоохоронною діяльністю.

- Щоб правоохоронні органи були більш ефективними підзвітними, парламенти законодавчо закріплювати незалежні наглядові органи, включаючи незалежні правоохоронні органи для розгляду скарг, омбудсменів і національні правозахисні установи, а також антикорупційні/фінансові аудиторські органи та уповноважених із захисту даних.

Література:

1. Andersen, L. R. (2006), "Security Sector Reform in Fragile States", DIIS Working Paper, vol. 2006/15, available at: https://www.researchgate.net/publication/237723552_SECURITY_SECTOR_REFORM_IN_FRAGILE_STATES (accessed 16 February 2024).
2. Buvinic, M., Morrison, A. and Shifter, M. (1999), Violence in the Americas; a Framework for Action, Inter-American Development Bank, Washington D.C., 32 p., available at: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/violence-americas-framework-action-too-close-home-domestic-violence> (accessed 16 February 2024).
3. Aguja, Mario J. and Born, H (eds.) (2017), The Role of Parliament in Police Governance: Lessons Learned from Asia and Europe, Geneva: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 243 p., available at: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/The_Role_of_Parliament_in_Police_Governance.pdf (accessed 16 February 2024).
4. Baker, B. (2005), "Who do people turn to for policing in Sierra Leone?", Journal of Contemporary African Studies, vol. 23:3, pp.371-390, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02589000-500273953> (accessed 16 February 2024).
5. Baker, B. (2005), "Who Do People Turn to for Policing in Sierra Leone?", Journal of Contemporary African Studies, Vol. 23, No.3, pp. 371—390, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589000-500273953> (accessed 16 February 2024).
6. Bassett, T. J. (2003), "Dangerous Pursuits: Hunter Associations (Donzo Ton) and National Politics in Cote d'Ivoire", Africa, Vol. 73, No. 1, available at: <https://www.jstor.org/stable/3556871> (accessed 16 February 2024).
7. Правоохоронні органи (2007), "Довідкова інформація з практики застосування термінів, слів та словосполучень у юриспруденції від 18.05.2007", LIGA 360, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001580> (accessed 16 February 2024).
8. Подоляка, А. (2009), "Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи", Віче, vol. 18, Вересень 2009, available at: <https://veche.kiev.ua/journal/1643/> (accessed 16 February 2024).
9. Хлистік, М.А. (2021), "Визначення поняття правоохоронного органу в законодавстві України", Вчені записки ТНУ імені Б.І. Вернадського. Серія: юридичні науки, vol. 32 (71), vol. 4 2021, available at: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/11.pdf (accessed 16 February 2024).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки "працівник правоохоронного органу" до працівника державної виконавчої служби від 18 квітня 2012 року No. 10-рп/2012 (2012), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12> (accessed 16 February 2024).
11. Волвенко, П. В. (2006), Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України: теоретичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01, Київ, 2006, 24 p., available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullweb&C21-COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=U=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%A_5809%284%D0%A3%D0%9A%D0%A0%29111-1%24 (accessed 16 February 2024).
12. Тютюник, А.В. (2021), Конституційний суд України як орган конституційного контролю в Україні, Дипломна робота магістра, available at: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Diplomna-robota-magistra-Tjutjunnik-A.V..pdf> (accessed 16 February 2024).
13. United Nations Office on Drugs and Crime, Handbook on police accountability, oversight and integrity, (2011), Criminal Justice Handbook Series, UNODC, Vienna, pp. 93 — 96, available at: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_police_Accountability_-_Oversight_and_Integrity.pdf (accessed 16 February 2024).
14. Commonwealth Human Rights Initiative, Police Accountability: Too important to neglect, too urgent to delay (2005), New Delhi, Commonwealth Human Rights Initiative, 36 p., available at: https://www.humanrightsinitiative.org/programs/aj/police/india/workshops/media_on_police_reforms.pdf (accessed 16 February 2024).
15. Devroe, E. and Ponsaers, P. (2013), "Reforming the Belgian police system between central and local", In Fyfe, N.R., Terpstra, J., Tops, P. (Eds.), Centralizing forces? Comparative perspectives on contemporary police reform in northern and western Europe, The Hague: Boom Legal Publishers/Eleven, pp. 77-98, available at: https://www.researchgate.net/publication/267330391_Devroe_E_Ponsaers_P_2013_Reforming_the_Belgian_police_system_between_central_and_local_In_Fyfe_NR_Terpstra_J_Tops_P_Eds_Centralizing_forces_Comparative_perspectives_on_contemporary_police_reform_in_no (accessed 16 February 2024).
16. Royal Thai Police Act, B.E. 2547 (2004), available at: https://www.royalthaipolice.go.th/downloads/laws/laws_04_01.pdf (accessed 16 February 2024).
17. Police Reform and Social Responsibility Act 2011 (2011), UK Public General Acts, available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/contents/enacted> (accessed 16 February 2024).
18. Home Office (2012), "Financial Management Code of Practice For The Police Service of England and Wales" (London: The Stationery Office, 2012), available at: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2014/01/Police-accountability-Landscape-review.pdf> (accessed 16 February, 2024).
19. Indonesian National Police's Non-APBN Funds: Dividing Funds between High Officials in the National Police (2014), Forum Indonesia untuk Transparansi Anggaran National Secretariat — Indonesian Forum for Budget Transparency, available at: https://sekasfitra.org/wp-content/uploads/2014/05/Dana-Non-APBN-Polri_English.pdf (accessed 16 February 2024).

References:

1. Andersen, L. R. (2006), "Security Sector Reform in Fragile States", DIIS Working Paper, vol. 2006/15, available at: https://www.researchgate.net/publication/237723552_SECURITY_SECTOR_REFORM_IN_FRAGILE_STATES (accessed 16 February 2024).
2. Buvinic, M., Morrison, A. and Shifter, M. (1999), Violence in the Americas; a Framework for Action, Inter-American Development Bank, Washington D.C., available at: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/violence-americas-framework-action-too-close-home-domestic-violence> (accessed 16 February 2024).
3. Aguja, Mario J. and Born, H (eds.) (2017), The Role of Parliament in Police Governance: Lessons Learned from Asia and Europe, The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, available at: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/The_Role_of_Parliament_in_Police_Governance.pdf (accessed 16 February 2024).
4. Baker, B. (2005), "Who do people turn to for policing in Sierra Leone?", Journal of Contemporary African Studies, vol. 23:3, pp.371-390, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02589000-500273953> (accessed 16 February 2024).
5. Baker, B. (2005), "Who Do People Turn to for Policing in Sierra Leone?", Journal of Contemporary African Studies, Vol. 23, No. 3, pp. 371—390, available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589000500273953> (accessed 16 February 2024).
6. Bassett, T. J. (2003), "Dangerous Pursuits: Hunter Associations (Donzo Ton) and National Politics in Côte d'Ivoire", Africa, Vol. 73, No. 1, available at: <https://www.jstor.org/stable/3556871> (accessed 16 February 2024).
7. Law enforcement agencies (2007), "Reference information on the practice of applying terms, words and phrases in jurisprudence" as of 18.05.2007", LIGA 360, available at: <https://ips.ligazakon.net/document/TS001580> (accessed 16 February 2024).
8. Podoliaka, A. (2009), "Law enforcement activities and law enforcement agencies", Viche, vol. 18, available at: <https://veche.kiev.ua/journal/1643/> (accessed 16 February 2024).
9. Khlystik, M.A. (2021), "Definition of the concept of a law enforcement agency in the legislation of Ukraine", Scientific notes of the TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences, vol. 32 (71), no. 4, available at: https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/4_2021/11.pdf (accessed 16 February 2024). <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.4/09>
10. Constitutional Court of Ukraine i (2012), "The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of citizen Kuzmenko Vitaly Borisovych regarding the official interpretation of the provisions of the third part of Article 364 of the Criminal Code of Ukraine (the case regarding the application of the qualifying sign "law enforcement officer" to an employee of the state executive service dated April 18, 2012 No. 10-pn/2012", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12> (accessed 16 February 2024).
11. Volvenko, P. V. (2006), "Activity of the Constitutional Court of Ukraine regarding the interpretation of the Constitution of Ukraine: theoretical aspect", Abstract of Ph.D. dissertation, legal sciences, Kyiv, Ukraine, available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ARD-&P21DBN=ARD&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=U=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%A5809%284%D0%A3%D0%9A%D0%A0%29111.1%24 (accessed 16 February 2024).
12. Tyutyunyk, A.V. (2021), "The Constitutional Court of Ukraine as a body of constitutional control in Ukraine", Master's thesis, available at: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/Diplomna-robota-magistra-Tjutjunnik-A.V..pdf> (accessed 16 February 2024).
13. United Nations Office on Drugs and Crime (2011), Handbook on police accountability, oversight and integrity, Criminal Justice Handbook Series, UNODC, Vienna, pp. 93—96, available at: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_police_Accountability_-_Oversight_and_Integrity.pdf (accessed 16 February 2024).
14. Commonwealth Human Rights Initiative (2005), Police Accountability: Too important to neglect, too urgent to delay, New Delhi, Commonwealth Human Rights Initiative, 36 p., available at: https://www.humanright-sinitiative.org/programs/aj/police/india/workshops/media_on_police_reforms.pdf (accessed 16 February 2024).
15. Devroe, E. and Ponsaers, P. (2013), "Reforming the Belgian police system between central and local", Centralizing forces? Comparative perspectives on contemporary police reform in northern and western Europe, The Hague: Boom Legal Publishers/Eleven, pp. 77-98, available at: https://www.researchgate.net/publication/2673-30391_Devroe_E_Ponsaers_P_2013_Reforming_the_Belgian_police_system_between_central_and_local_In_Fyfe_NR_Terpstra_J_Tops_P_Eds_Centralizing_forces_Comparative_perspectives_on_contemporary_police_reform_in_no (accessed 16 February 2024).
16. Royal Thai Police (2004), "Act, B.E. 2547", available at: https://www.royalthaipolice.go.th/downloads/laws/laws_04_01.pdf (accessed 16 February 2024).
17. UK Public General Acts, (2011), "Police Reform and Social Responsibility Act 2011", available at: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/13/contents/enacted> (accessed 16 February 2024).
18. Home Office (2012), "Financial Management Code of Practice For The Police Service of England and Wales", London: The Stationery Office, 2012, available at: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2014/01/Police-accountability-Landscape-review.pdf> (accessed 16 February, 2024).
19. Indonesian National Police's Non-APBN Funds: Dividing Funds between High Officials in the National Police (2014), "Forum Indonesia untuk Transparansi Anggaran National Secretariat — Indonesian Forum for Budget Transparency", available at: https://seknasfitra.org/wp-content/uploads/2014/05/Dana-Non-APBN-Polri_English.pdf (accessed 16 February 2024).

Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.

О. М. Вівсянник,

к. держ. упр., докторант кафедри публічного управління та землеустрою,
Класичний приватний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9373-047X>

І. А. Сазонець,

д. е. н., професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу
туристичної діяльності, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.208

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ В САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ЗАКЛАДАХ

O. Vivsyannik,

PhD in Public Administration, Doctoral student of the Department of
Public Administration and Land Management, Classical private university

I. Sazonets,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Tourist and Hotel-Restaurant Business, Dnieper Humanities University

PREREQUISITES FOR THE STATE CREATION OF BARRIER-FREE SPACE IN SANATORIUM AND SPA INSTITUTIONS

Доведено, що санаторно-курортне лікування є великим сегментом реабілітації військовослужбовців, цивільного населення, демобілізованих, які отримали інвалідність, або вийшли з лав Збройних Сил України за медичними показниками без оформлення інвалідності.

Визначено, що санаторно-курортні заклади є вагомою частиною процесу реабілітації інвалідів. Вони приймають участь у цьому процесі разом з лікарнями, реабілітаційними Центрами, госпіталями та іншими закладами. Значна кількість створених на теперішній Реабілітаційних Центрів є по суті санаторно-курортними закладами нового формату, які діють в нових умовах, розташовані в рекреаційній зоні та надають як готельні, так і ресторанні послуги.

Надано профіль клієнтів з обмеженими можливостями. Визначено, що сьогодні виникла потреба осмисленого формування багатьох концепцій фізіологічних порушень, розширення можливостей санаторно-курортних послуг для реабілітації.

It has been proven that sanatorium-resort treatment is a large segment of the rehabilitation of military personnel, civilians, demobilized persons who have received a disability, or left the ranks of the Armed Forces of Ukraine based on medical indicators without registration of disability. The number of dead and wounded is a state secret, but separate statistics are provided by foreign news agencies, international organizations and public organizations. All these persons need rehabilitation in medical and health facilities.

It was determined that sanatoriums are an important part of the rehabilitation process for the disabled. They participate in this process together with hospitals, rehabilitation centers, hospitals and other institutions. A significant number of currently created Rehabilitation Centers are essentially sanatorium-resort facilities of a new format, which operate in new conditions, are located in the recreation area and provide both hotel and restaurant services.

A profile of clients with disabilities is provided: this is a person who has specific consumer needs according to the type of illness (permanent or temporary), the type of disability that limits or prevents the performance of a certain activity, or the type of disability that limits his ability to perform an activity in a way or range, what is considered normal for a person; this is a person, as a rule, with a lower income level, but if the offer is adapted to his needs, he can become a loyal consumer of resort products and services; is a person who is very loyal to places (hotels, motels, restaurants) and destinations that have been adapted to their needs so that they can access travel and medical services.

It was determined that until recently, the public administration was dominated by the idea that persons with life restrictions (disabled persons) or those with certain deviations in their health should be dealt with by representatives of the Ministry of Health of Ukraine and the Ministry of Social Policy of Ukraine. However, today there is a need for a meaningful formation of many concepts of physiological disorders, expansion of the possibilities of sanatorium-resort services for rehabilitation.

Ключові слова: передумови, формування, держава, безбар'єрний простір, санаторно-курортні заклади, інвалідність.

Key words: prerequisites, formation, state, barrier-free space, health resort facilities, disability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Санаторно-курортне лікування є великим сегментом реабілітації військовослужбовців, цивільного населення, демобілізованих, які отримали інвалідність, або вийшли з лав Збройних Сил України за медичними показниками без оформлення інвалідності. Кількість загинлих та поранених є державною таємницею, але окрема статистика надається іноземними інформаційними агентствами, міжнародними організаціями та громадськими організаціями. З посиланням на неназваних представників адміністрації США оцінку втрат під час війни дає газета The New York Times. (Інформація на 18 серпня 2023 р.). Ідеться лише про втрати на полі бою. Цивільне населення, загині та поранені внаслідок російського вторгнення, до цього числа не входять. Стверджується, що у війні загинули до 120 тисяч росіян і приблизно 170—180 тисяч поранені. Україна ж, як пише видання, могла втратити до 70 тисяч убитими та до 120 тисяч пораненими [1].

За інформацією Міністерства соціальної політики України Станом на 01 січня 2020 року, в Україні 2,7 млн осіб мають інвалідність, у тому числі 222,3 тис. осіб з I групою інвалідності, 900,8 тис. осіб з II групою інвалідності, 1416,0 тис. осіб з III групою інвалідності. Соціальний захист осіб з інвалідністю міститься у пенсійному забезпеченні, нарахуванні компенсаційних та державних допомог, отриманні пільг та відповідних соціальних послуг, санаторно-курортному лікуванні, у тому числі встановлення опіки (піклування) або стороннього догляду, наданні реабілітаційних заходів, забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації, автотранспортом і та 163,9 тис. дітей з інвалідністю [2].

На сайті Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 22 вересня 2023 року опубліковано інформацію, що в Україні налічується вже 3 мільйони людей з інвалідністю, а за півтора року приріст людей з інвалідністю становить приблизно 300 тисяч [3].

Крім військовослужбовців під час війни великі ризики для здоров'я, загині, отримання інвалідності має цивільне населення, яке мешкає в зонах бойових дій або на прилеглих до них територіях. На сайті Благодійного Фонду "Слово і діло" станом на 20 лютого 2024, наведено статистику ООН щодо втрат серед цивільного населення України під час агресії росії. Жертвами повномасштабної російської агресії, за даними ООН, стали понад 30 тисяч мирних громадян України: 10 тисяч 378 людей загинули та 19 тисяч 632 було поранено. Ці дані відображають лише верифіковану організацією кількість жертв серед цивільних: насправді їх набагато більше, але точну цифру до завершення війни встановити неможливо [4].

Всі ці особи потребують проходження реабілітації. Санаторно-курортні заклади є вагомим частиним процесу реабілітації інвалідів. Вони приймають участь у цьому процесі разом з лікарнями, реабілітаційними Центрами, госпіталями та іншими закладами. Перелік таких закладів станом на 07 лютого 2024 року можна знайти на сайті Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю. Значна кількість створених на теперішній Реабілітаційних Центрів є по суті санаторно-курортними закладами нового формату, які діють в нових умовах, розташовані в рекреаційній зоні та надають як готельні, так і ресторанні послуги [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Відомі науковці в сфері державного управління досліджували проблеми державного регулювання діяльності санаторно-курортних підприємств. Серед таких науковців необхідно визначити таких як Баб'як О.В.[6], Зима І.Я., Сазонець І.Л. [7], Сазонець О.М.[8], Обуховська Л.І. [9] та ін. В своїх працях вони проаналізували напрями стратегічного розвитку санаторно-курортних підприємств, методи оцінки діяльності санаторно-курортних підприємств, шляхи трансформації діяльності санаторно-курортних підприємств, діяльність санаторно-курортних підприємств як закладів профілактики та реабілітації та ін. Однак, ситуація в країні потребує розширити масштаби наукових пошуків в цьому напрямі, зокрема концентрації уваги на створенні в санаторно-курортних закладах безбар'єрного простору.

МЕТОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Недостатня увага нашої держави до людей з інвалідністю, потребам реабілітації та пораненим є одним з факторів, який поширюється російськими засобами пропаганди в суспільстві [10]. Тому проведення наукових досліджень в цій сфері, оприлюднення можливостей санаторно-курортного лікування, реабілітації, можливостей створення безбар'єрного простору є важливим фактором не тільки для вдосконалення цього процесу, але й консолідації суспільства. Висвітленню цього актуального питання присвячено подану статтю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Частка людей з обмеженими можливостями (порушеннями) у світі, згідно з документами та статистикою ООН, становить у середньому 10 %. В США за оцінками кількість цих людей становить 20% населення, а в європейських країнах біля 37 мільйонів людей з обмеженими можливостями — це означає, що у кожній із чотирьох родин є інвалід. У Великобританії таких лю-

дей 15%, в Іспанії, Німеччині та Польщі 9—10% [13]. Існує достатньо причин для того, щоб цей сегмент суспільства — люди із обмеженими можливостями, потребував особливої уваги як з боку постачальників послуг будь-якого типу, так й дослідників у сфері менеджменту, маркетингу, туризму, права, інформатики тощо. Найважливішим є той факт, що це явище стає дедалі більш актуальним, і йому слід приділити особливу увагу.

Щоб ідентифікувати цей сегмент санаторно-курортної діяльності, доцільно скористатися класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка визначає інвалідність як "будь-яке обмеження або відсутність здатності виконувати діяльність у спосіб, який вважається нормальним для людини" [11, с. 23].

Перша класифікація інвалідності була зроблена за Міжнародною класифікацією порушень, інвалідності та обмежень (ICIDH), створеною англійським ревматологом Філіпом Вудсом. Ця класифікація була переглянута в 2002 році, коли вона стала Міжнародною класифікацією ICIDH-2. Інвалідність може означати порушення слуху, рухливості, інтелекту або психічного здоров'я. Фізична інвалідність може означати нездатність працювати або вільно пересуватися і може поширюватися на нездатність виконувати нормальні рухи вчасно на розумному рівні [12, с. 387].

За даними Європейської комісії, фізичні вади часто включають обмежену рухливість. Люди з обмеженими можливостями часто використовують інвалідні візки, тростини, милиці або інші засоби пересування. У дослідженні, проведеному Деніелом Роджерсом і Браємом Бігінсом [13], було зазначено, що хворих на цукровий діабет необхідно віднести до категорії осіб з обмеженими фізичними можливостями, оскільки цей стан може вплинути на рухливість пацієнтів.

Офіційне визначення підкреслює соціальні бар'єри, які висувуються для людей з обмеженими можливостями. Акцент в системі державного управління адаптації людей з обмеженими можливостями, як і раніше, робиться на наявності недоліків і менше на необхідності зміни середовища відповідно до потреб цих осіб. Система державного управління повинна створити умови, що забезпечать вільний доступ до реалізації прав громадянина та зможуть усунути поточну ситуацію, в якій багато людей з обмеженими можливостями вважаються "пасивними одержувачами послуг і пілг", в тому числі в дуже важливій для їх реабілітації та адаптації курортній сфері [13].

Очевидно, що в літературі присвяченій дослідженню проблем державного управління курортною діяльністю не було створено єдиної соціальної моделі людей з обмеженими можливостями. Закономірне питання полягає в тому, чи може курортне лікування та оздоровчий туризм мве задовольнити потреби таких людей. Проте важливо зазначити, що ряд дослідників усвідомлюють, що це явище є глобальним, але зосереджуються на визначенні інвалідності, а не на пошуку реальних рішень для підтримки цього сегменту споживачів в цілому.

Основу інвалідності становить прояв різних видів та форм обмежень життєдіяльності, детермінованих соціальними умовами. Різні види та форми обмежень життєдіяльності розглядаються в достатньо широко і не виключають можливості участі людини у соціально-культурному житті суспільства. Щоб бути у рівних умовах з іншими членами суспільства, особи з обмеженням

життєдіяльності висувують особливі потреби, що забезпечує їх адекватне функціонування. В історичному аспекті простежуються різні моделі інвалідності, що лежать в основі формування ставлення суспільства до інвалідів та інвалідів до суспільства [14].

В рамках медичної моделі інвалідність визначається як порушення чи хронічний стан, що обмежує життєдіяльність індивідуума. Визнання інваліда хворим орієнтує на відповідне щодо нього ставлення, що виключає розгляд соціального аспекту обмеження життєдіяльності. Вирішення всіх проблем зводиться до того, щоб усі зусилля з інтеграції інвалідів сконцентрувати на лікуванні та різноманітних компенсаціях.

Для державного управління курортною індустрією та індустрією гостинності правильне визначення інвалідності є дуже важливим, оскільки воно допомагає сформувати профіль споживача з обмеженими можливостями, який індустрія гостинності повинна враховувати, в процесі адаптації свої пропозиції до попиту туристів з обмеженими можливостями. Серед усіх галузей туризм, мабуть, повинен швидше реагувати на потреби споживачів цього сегменту. З огляду на характер сучасних курортних послуг, це може навіть покращити стан здоров'я або розширити фізичні можливості, які обмежують їх доступ до повсякденної діяльності та досягти посилення соціальної інтеграції.

Взявши за відправну точку аналіз результатів досліджень щодо проблеми людей з обмеженими можливостями в індустрії гостинності на міжнародному рівні, на нашу думку, профіль клієнтів з обмеженими можливостями можна окреслити таким чином:

- це особа, яка має специфічні споживчі потреби відповідно до типу захворювання (постійні чи тимчасові), виду інвалідності, яка обмежує або перешкоджає виконанню певної діяльності або типу інвалідності, яка обмежує її можливість виконувати діяльність у спосіб або діапазон, що вважається нормальним для людини;

- це особа, як правило, з нижчим рівнем доходу, але якщо пропозиція адаптована до її потреб, вона може стати лояльним споживачем курортних продуктів і послуг;

- ці особа, що є дуже лояльною до місць (готелів, мотелів, ресторанів) і напрямків, які виявилися адаптованими до їхніх потреб, аби вони могли мати доступ до туристичних і медичних послуг.

Ігнорування державного значення вирішення проблем інвалідів, розгляд інвалідності як індивідуального стану індивідуума, викликаний порушенням здоров'я, травмою чи дефектом розвитку, спричиняє труднощі у визначенні соціальної ролі інвалідів як єдиної соціально-структурованої одиниці та обмежує її можливостей активної участі у житті. Відома міжнародна організація European Network for Accessible Tourism узагальнює практику соціалізації інвалідів, в тому числі шляхом створення безбар'єрного простору у курортній діяльності, поширює цю практику, надає рекомендації щодо соціальної активності інвалідів та їх участі у туристичному бізнесі. Зазначений підхід сприяє підвищенню соціального статусу людей з обмеженнями життєдіяльності та посилює соціальні стереотипи щодо їх місця в суспільстві [15].

Вади, які мають інваліди, автоматично виключають їх з-поміж числа осіб, котрі можуть масово користуватися курортними послугами. Згідно з психосоціальною

моделлю інвалідність розглядається як похідна від обмеженості функцій організму, проте передбачає, що інвалідність перетворюється на обмеженість можливостей внаслідок неадекватного фізичного та соціального оточення. Відповідно до такого підходу, інваліди у фізичному чи психічному відношенні відрізняються від здорових людей, але їхня безпорадність полягає не лише в наявних особливостях, а й у реакції соціального оточення.

Представлений профіль людини з обмеженими можливостями — рекреанта санаторно-курортного підприємства веде до "індивідуалізації" проблеми, яка не враховує соціального аспекту формування інвалідності при взаємодії індивіда та соціального оточення. Наслідком такого підходу стає визнання соціальної ізоляції та дискримінації інвалідів. Інвалідність залишається індивідуальною проблемою інваліда. Інваліди розглядаються як об'єкт соціальної політики держави, але не як її суб'єкт. Тому необхідно враховувати соціальне оточення людини з обмеженими можливостями. Таке оточення може бути сформовано на основі виконання суспільством як формальних норм та правил поведінки з інвалідом, так і неформального відношення кожної людини в суспільстві до інвалідів, в тому числі і відношення до людей з обмеженими можливостями в санаторно-курортній діяльності.

ВИСНОВКИ

За останні роки кількість інвалідів постійно збільшується. Зниження тих чи інших здібностей людини порушують загальноприйняті взаємини у суспільстві та можуть стати причинами, що породжують особливі потреби при функціонуванні у різних сферах життєдіяльності. Особливі потреби виникають і при отриманні курортних послуг нарівні з усіма, в умовах інклюзивного туризму, оздоровлення та рекреації.

До недавнього часу в державному управлінні домінувало уявлення, що особами з обмеженням життєдіяльності (інвалідами) або такими, що мають певні відхилення у своєму здоров'ї, повинні займатися представники відповідних соціальних відомств, а зокрема Міністерство охорони здоров'я України та Міністерство соціальної політики України. Проте зі зміною тлумачення поняття "здоров'я" виникла потреба осмисленого формування багатьох концепцій фізіологічних порушень, розширення можливостей санаторно-курортних послуг. Подолання стереотипних установок, що виникають у сфері санаторно-курортної діяльності дозволяє змінити ставлення до лікувально-оздоровчого туризму та інклюзивного туризму, адаптувати людей з обмеженими можливостями, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій до цивільного життя, підвищити ефективність діяльності санаторно-курортних підприємств як центрів оздоровлення та реабілітації.

Література:

1. Загальні втрати сторін у війні в Україні сягають пів мільйона — NYT. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vtraty-storin-u-vijni-v-ukrajini-do-pivmilyona/32554391.html> (дата звернення: 21.01.2024 р.).
2. Міністерство соціальної політики України. Офіційний сайт. Стінка: особам з інвалідністю. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%20%20163%2C9%20%D1%82%D0%B8%D1%81%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%94> (дата звернення: 21.01.2024 р.).

URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrajini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B8%2C%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%94> (дата звернення: 21.01.2024 р.).

3. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. В Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю. URL: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrajini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B8%2C%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%94> (дата звернення: 21.01.2024 р.).

4. Реальні цифри набагато вищі: втрати серед цивільного населення України за даними ООН. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/20/infografika/suspilstvo/realni-cyfy-nabahato-vyshhi-vtraty-sered-cyvilnoho-naselennya-ukrayiny-dany-my-onn#:~:text=%D0%96%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97%2C%20%D0%B7%D0%B0,19%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87%20632%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BE> (дата звернення: 21.01.2024 р.).

5. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Перелік реабілітаційних установ. URL: <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/perelik-reabilitacijnih-ustanov> (дата звернення: 21.01.2024 р.).

6. Баб'як О.В. Державне управління профілактикою та реабілітацією в умовах трансформації діяльності санаторно-курортних підприємств. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022 р., № 2 (76). С. 25—29.

7. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2018. 168 с.

8. Сазонець О.М., Ганкіна М.С. Шляхи реалізації соціально-комунікативної функції підприємств міжнародного туризму в практичній діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 11. С. 38—42.

9. Зима І.Я., Обуховська Л.І. Механізми забезпечення діяльності комунальних підприємств — закладів охорони здоров'я в умовах децентралізації. Рівне. Волинські обереги, 2020, 168 с.

10. Війна та інклюзивність: як ворожий агітпроп намагається погіршити сприйняття українцями людей з інвалідністю. URL: <https://detector.media/propahan>

da_vplyvy/article/220957/2023-12-24-viyna-ta-inklyuzyvnyist-yak-vorozhyu-agitprop-namagaietsya-pogirshyty-sprynyattya-ukraintsyamy-lyudey-z-invalidnistyu/ (дата звернення: 21.01.2024 р.).

11. Goeldner C.R. & Brent Ritchie, J.R. Tourism principles, practices, philosophies 2003. pp. 313—317.

12. Ozturk Y., Yayli, A. and Yesiltas, M. Is the Turkish tourism industry ready for a disabled customer smarket? The views of hotel and travel agency managers, Tourism Management, 2008. Vol. 29 No. 2, pp. 382—389.

13. United Nations (UN), Convention on the Rights of Persons with Disabilities, United Nations, New York, NY. URL: www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf (дата звернення: 21.12.2023 р.).

14. Darcy S. and Buhalis, D. Introduction: from disabled tourists to accessible tourism, Accessible Tourism: Concepts and Issues. Channel View Publications, Bristol, 2010. 128 p.

15. European Network for Accessible Tourism. Working together to make tourism in Europe accessible to all (flyer). URL: www.accessibletourism.org/resources/enat-a3_2010_en_for_web.pdf (дата звернення: 21.12.2023 р.).

References:

1. Radio Svoboda (2023), "The total losses of the parties in the war in Ukraine reach half a million — NYT", available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vtraty-storin-u-vijni-v-ukrajini-do-piv-milyona/32554391.html> (Accessed 21.01.2024).

2. Ministry of Social Policy (2024), "For persons with disabilities", available at: <https://www.msp.gov.ua/timeline/invalidnist.html#:~:text=%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BD%D0%B0%2001%D1%81%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%8F%202020%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%82%D0%B0%20163%2C9%20%D1%82%D0%B8%D1%81> (Accessed 21.01.2024).

3. Ministry of Reintegration of the Temporarily Occupied Territories of Ukraine (2023), "There are three million individuals with disabilities in Ukraine", available at: <https://minre.gov.ua/2023/09/22/v-ukrayini-nalichuyetsya-3-miljony-lyudej-z-invalidnistyu/#:~:text=%D0%90%D0%B4%D0%B6%D0%B5%20%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B5%D0%B9%2C%20%D1%89%D0%BE%20%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%83%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BC%D0%B8%2C%20%D0%B7%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%94> (Accessed 21.01.2024).

4. slovovidilo.ua (2024), "The real figures are much higher: losses among the civilian population of Ukraine according to the UN", available at: <https://www.slovovidilo.ua/2024/02/20/infografika/suspilstvo/realni-cyfrynabahato-vyshhi-vtraty-sered-cyvilnoho-naselennya-ukrayiny-danymy-oon#:~:text=%D0%96%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D1%88%D1%82%D0%B0%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97%20%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%97%2C%20%D0%B7%D0%B0,19%20%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F%D1%87%20632%20%D0%B1%D1%83%D0%BB%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BE> (Accessed 21.01.2024).

5. Fund for Social Protection of Persons with Disabilities (2024), "Fund for social protection of persons with disabilities. List of rehabilitation institutions", available at: <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/perelik-reabilitacijnih-ustanov> (Accessed 21.01.2024).

6. Bab'iak, O.V. (2022), "State management of prevention and rehabilitation in conditions of transformation of activities of sanatorium-resort enterprises", Derzhava ta rehiony. Seriya: Publichne upravlinnia i administruvannia, vol. 2 (76), pp. 25—29.

7. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoju zdorov'ia [Social institutions in the transformation of the state health care management system], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.

8. Sazonetz, O. and Gankina, M. (2017), "The ways of implementation of socio-communicative functions of the enterprises of international tourism in practice", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 11, pp. 38—42.

9. Zyma, I.Ya. and Obukhovska L.I. (2020), Mekhanizmy zabezpechennia diialnosti komunalnykh pidpriemstv — zakladiv okhorony zdorovia v umovakh detsentralizatsii [Mechanisms for ensuring the activities of public utilities — health care facilities in a decentralized environment], Volynski oberehy, Rivne, Ukraine.

10. detector.media (2023), "War and inclusiveness: how hostile agitprop tries to worsen Ukrainians' perception of people with disabilities", available at: https://detector.media/propahanda_vplyvy/article/220957/2023-12-24-viyna-ta-inklyuzyvnyist-yak-vorozhyu-agitprop-namagaietsya-pogirshyty-sprynyattya-ukraintsyamy-lyudey-z-invalidnistyu/ (Accessed 21.01.2024).

11. Goeldner, C.R. and Brent, R.J.R. (2003), Tourism principles, practices, philosophies, John Wiley & Sons, USA, pp. 313—317.

12. Ozturk, Y. Yayli, A. and Yesiltas, M. (2008), "Is the Turkish tourism industry ready for a disabled customer smarket? The views of hotel and travel agency managers", Tourism Management, vol. 29, no. 2, pp. 382—389.

13. United Nations (2007), Convention on the Rights of Persons with Disabilities, United Nations, New York, available at: www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf (Accessed 21.12.2023).

14. Darcy, S. and Buhalis, D. (2010), "Introduction: from disabled tourists to accessible tourism, Accessible Tourism: Concepts and Issues, Channel View Publications, Bristol.

15. European Network for Accessible Tourism (2010), "Working together to make tourism in Europe accessible to all (flyer)", available at: www.accessibletourism.org/resources/enat-a3_2010_en_for_web.pdf (Accessed 21.12.2023).

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

О. Ю. Бобровська,
д. держ. упр., професор, професор кафедри економіки та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2174-9040>
О. І. Бобровський,
доктор філософії в галузі публічне управління та адміністрування,
докторант кафедри публічного управління та митного адміністрування,
Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7395-7477>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.213

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

O. Bobrovska,
Doctor for Public Administration, Professor, Professor of the Department of Economics
and Social and Economic Security, University of Customs and Finance
O. Bobrovskyi,
PhD in Public Management and Administration, Doctoral student of the Department
of Public Management and Custom Administration, University of Customs and Finance

FORMATION OF THE NATIONAL INFORMATION AND ANALYTICAL SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

Представлено результати дослідження формування в Україні інформаційної галузі. Розвинута ідея побудови її базового підґрунтя — створення єдиної Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи. Запропоновані системні складові, які здатні об'єднати процеси інформаційного, аналітичного і інтелектуального забезпечення державного, галузевого і територіального управління процесами розробки і прийняття управлінських рішень. Визначено основні характеристики Програми створення Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи державного управління і її компонентно-блокової структури. Аргументовано, що зміст елементів компонентно-блокової структури Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи, методи і засоби їх формування і технології функціонування спрямовуються на сучасне застосування і опанування в системі управлінської діяльності сучасних методів отримання і обробки інформації, розширення спектру видів їх інтелектуальної продукції із застосуванням нового методичного і аналітичного інструментарію зі створення інтелектуального продукту — штучного інтелекту і нових підходів, порівняно з існуючими, що стає вагомим чинником підвищення ефективності управління і впливу на керовані суб'єкто-об'єкти.

The article presents the results of research on the formation of the information industry in Ukraine. The idea of building its basic foundation has been developed — the creation of a single National informational and analytical intellectual system. Focused attention on one of the priority directions of its development — informatization of the activities of central executive authorities. The proposed system components are able to combine the processes of information, analytical and intellectual provision of state, branch and territorial management processes of development and management decision-making. The main characteristics of the Program for the creation of the National

Informational and Analytical Intelligent System of State Administration and its component-block structure have been determined. The latter consists of united blocks — institutional-legislative, information-scientific methodological, managerial, organizational, information-analytical, technological-analytical process, technical-operational, cyber security and information protection block, the joint functioning of which, using modern processing methods, analysis, evaluation and forecasting, will provide timely and prompt provision of complete and comprehensive information about the state of managed systems, their problematic issues, process flow dynamics and other information products. It is argued that the content of the elements of the component-block structure of the National Information and Analytical Intellectual System, the methods and means of their formation and the technology of functioning are directed to the modern application and mastery in the management system of modern methods of obtaining and processing information, expanding the range of types of their intellectual products with the use of new methodical and analytical toolkit for creating an intellectual product — artificial intelligence and new approaches, compared to the existing ones, which becomes a significant factor in increasing the efficiency of management and influence on managed subjects-objects. It is assumed that the platform of the National Information and Analytical Intellectual System will be accessible and connected to all information structures and levels of authorities and will create key conditions in the formation of the country's transition to a new stage of changes generated by the development of the informatization of society.

Ключові слова: система, інформатизація, цифровізація, трансформація, органи виконавчої влади, державне управління, складові елементи, програма, інформаційні технології, ресурси, інформаційні процеси, інтеграція, інформаційна продукція, система, складові.

Key words: system, informatization, digitalization, transformation, executive power bodies, state administration, component elements, program, information technologies, resources, information processes, integration, information products, system, components.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Створення умов розроблення та запровадження процесів інформатизації і цифровізації в суспільстві українською владою розпочато було ще у 1992 р. [1]. При цьому у 1998 р. з метою координації діяльності органів влади всіх рівнів в Україні була прийнята Національна програма інформатизації, яка включала чітку постановку завдань щодо реалізації концепції створення сучасної інформаційної інфраструктури України. Сучасний стан держави характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які втілюються в усіх сферах і процесах життєдіяльності. В усіх сферах діяльності суспільства підвищилась ефективність і розширився доступ до використання існуючих інформаційно-комунікаційних технологій і інформаційних ресурсів.

Для систем управління з'явилися великі можливості використання більш повної і якісної інформації про стан керованих систем, підвищення можливостей аналітичної, інформаційної і інтелектуальної підтримки розроблення і реалізації управлінських рішень за рахунок своєчасного надання і застосування наукових інтелектуальних здобутків різних наук і втілення їх в управлінські технології і процеси. Водночас, швидкого опанування нових можливостей підвищення ефективності системи державного управління за рахунок інформатизації і цифровізації не відбулось, і в системах управління навіть з'явилися нові проблеми, які потребують наукового обґрунтування і невідкладного їх вирішення. У їх складі: ізолюваність і незалежність недержавних центрів ін-

форматизації і інформаційно-комунікаційних технологій, які працюють здебільш на власні потреби, ізолювана практична праця корпоративних інформаційних мереж на різних управлінських рівнях, відокремленість працюючих і їх інформаційних систем і в самому державному секторі. Діяльність останніх поки залишається недостатньо спрямованою на повне аналітичне інформування центральних органів виконавчої влади (далі — органів виконавчої влади). Цілісною інформацією про стан і проблеми керованих систем органи виконавчої влади і досі володіють недостатньо. Стає очевидним, що забезпечення органів влади на різних рівнях сучасним і інформаційно-аналітичним оснащенням поки не можна вважати достатнім. Інформація не стала для них чинником підвищення ефективності їх діяльності. В Законі України "Про Національну програму інформатизації" [4] питання підвищення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності самих органів виконавчої влади все ще не порушується, що є безумовно прогалиною цього державного документу.

Сьогодні процеси інформатизації і цифровізації суспільства, навіть при створенні умов їх успішного плину повністю не використовують своїх можливостей для подальшого розвитку ефективної діяльності органів влади. Їх участь в створенні позитивних змін стосується в основному впливу на зміни в змісті і структурі органів виконавчої влади, визначенні субординації та заходах скорочення апарату управління чи вирішення поточних планів. В створенні умов переходу управління до нових

організаційних форм, розвитку технологій отримання нових видів інформаційної продукції, розробці і запровадженні інноваційних інтелектуальних складових в інформаційно-аналітичне забезпечення і супровід прийнятих управлінських рішень, заходи по інформатизації управління поки задіяні слабо. Водночас, ланки управління вже сьогодні потребують не просто первісних інформаційних даних, а і отримання інноваційних проектних прорахунків, висновків і різних видів прогнозів з можливою варіативністю подальшої поведінки суб'єктів господарювання і соціально-економічних процесів.

Досягнення нового стану в інформаційному забезпеченні діяльності органів виконавчої влади і суб'єктів господарювання, стосовно якості і конкурентоспроможності системи управління, обумовлюють необхідність перегляду складу і можливостей існуючих інформаційних систем і їх модернізаційної розбудови для вирішення проблем підвищення ефективності управлінської діяльності та більш швидкого розвитку продукції інформатизації і цифровізації, яка споживається в системі управління соціально-економічними процесами. Необхідними стають і подальші дослідження властивостей і застосування нових типів аналітичних інструментів, прикладних програм штучного інтелекту, тіснішої корпоративної співпраці та умов для їх розвитку, чому повинні сприяти наукові дослідження нових можливостей галузі інформатизації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблем інформатизації в суспільстві, якими займається численна низка вчених різних наукових шкіл, почалися ще в середині 60-рр. ХХ ст. Наукові дослідження розвивались і випереджали практику застосування інформаційних технологій і інформації, хоча вони певним чином і взаємно збагачувались. Із часом розвиток інформатизації набув активних темпів і сприяв появі нової наукової галузі, поширення її практики і застосування. У ХХІ ст. темпи суспільного розвитку підвищились, а результати опанування і впровадження здобутків інформатизації підхопили усі розвинені країни. Збільшилась потреба у дослідженнях більш глибокого спектру проблемних і, поки недостатньо якісно вирішуваних питань, в різних системах, в тому числі в системі державного управління.

Сьогодні увага фокусується на понятійних аспектах наукових категорій науки інформатизації, їх взаємодії, змісту і напрямків інформаційної діяльності, на інформатизаційному забезпеченні галузей і систем суспільства. В тому числі виконання функціональних обов'язків органів виконавчої влади, її структури і механізмів інформаційного забезпечення політик, стратегій і програм розвитку та питань їх реалізації. Прикладні питання процесу забезпечення розробки і прийняття управлінських рішень наведені в працях В. Атаманчука, В. Антонової, В. Бакуменко, О. Бобровської, В. Вакуленко, В. Дюндзюка, А. Мельник, В. Мартиненко, С. Попова, С. Пермінової, О. Червякової та ін. Проблеми запровадження електронних технологій в державне управління в різних аспектах висвітлюються в наукових працях: В. Куйбіди, О. Берназюка, Т. Биркович, В. Биркович, В. Дрешпака, Н. Грицяк, І. Лопушинського, І. Макаро-

вої, В. Наместніка, О. Орлова, О. Савченко, Г. Чмерук та ін. [2]. Методи інформаційно-аналітичної діяльності розглядаються в працях І. Бондар, В. Варенко, С. Телешун, І. Захарової, А. Дегтяр, Р. Коваль та ін. Питання цифровізації національної економіки, розвитку цифрової трансформації в її окремих галузях досліджували А. Доманський, М. Дубина, А. Жаворонок, І. Іртищева, Т. Васильців, Ф. Коляденко, Т. Купріяньський, В. Ляшенко, М. Поліванов, М. Руденко, Я. Жаліло, Л. Жукова та ін. Сьогодні увага стала більше приділятися дослідженням можливостей інформатизації усіх систем і професій суспільного життя, в тому числі соціальних, економічних, технічних, технологічних, організаційних та ін.

Відмічаючи велику цінність внеску досліджень вчених в існування реальних, хоч і поки не задіяних резервів в розвитку інформаційних процесів, слід відмітити, що і досі існує низка недостатньо досліджених і кінцево не вирішених питань теоретичного, методичного, практичного і організаційного характеру, без яких цільове забезпечення і своєчасний супровід подальшого ефективного застосування інформаційних можливостей розвитку суспільства в усіх сферах ускладнюється. Це потребує суттєвого поглиблення цільового і своєчасного інформаційного забезпечення розробки і реалізації управлінських рішень на кожному рівні управління.

Уявляється, що у якості важливого кроку вирішення цієї проблеми повинно стати створення умов для розбудови і розширення можливостей інформаційно-аналітичного і інтелектуального забезпечення усіх видів управлінської діяльності, довгострокових, поточних і короткострокових рішень, спрямованих на повне, якісне і результативне управління процесами життєдіяльності суспільства з боку органів виконавчої влади на всіх рівнях.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Оцінка доцільності і умов модернізації, розбудови і об'єднання існуючих локальних інформаційних систем державного управління в єдину Національну інформаційно-аналітичну інтелектуальну систему на основі поєднання людського інтелекту з можливостями електронно-обчислювальної техніки, як передумови комплексних цілісних інформаційних змін в напрямку технічної революції Індустрія-4.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія проектування і створення інформаційного забезпечення державного управління суспільними, соціальними і виробничими процесами на основі розробки і розбудови програмних продуктів вже достатньо ґрунтовно розроблена і широко використовується при побудові інформаційних систем і організації інформаційної взаємодії. В Україні існує широка мережа електронних інформаційних ресурсів, які використовуються в різних структурах державного управління: Державний земельний кадастр; Державні реєстри: актів цивільного стану громадян, виборців, загальнообов'язкового державного соціального страхування, обтяжень рухомого майна, речових прав на нерухоме майно, фізичних осіб — платників податків; Електронна система охорони здоров'я; Єдина державна електронна база з пи-

тань освіти; Єдина інформаційна система Міністерства внутрішніх справ; Реєстр осіб, які мають право на пільги; Єдиний державний демографічний реєстр; Єдиний державний реєстр транспортних засобів; Єдиний державний реєстр судових рішень; Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань; Єдиний реєстр довіреностей; Єдина державна електронна система у сфері будівництва; Єдиний реєстр об'єктів державної власності; Реєстр платників податку на додану вартість; Єдиний державний реєстр ветеранів війни; Електронний реєстр листків непрацездатності [6].

В державі приділяється увага і створенню інформаційних систем в окремих галузях. В проекті Закону України "Про державну промислову політику" підкреслюється необхідність розробки державної інформаційно-телекомунікаційної системи розвитку промисловості для забезпечення необхідною інформацією про її стан і прогнози розвитку. Наголошується і склад інформації, яка повинна бути зосереджена і акумульована в системі, а саме інформація про: стан промисловості та прогнози її розвитку, суб'єктів діяльності у сфері промисловості, прогнози виробництва основних видів промислової продукції та їх фактичне виробництво, дані про використання ресурсозберігаючих технологій, про формування і розвиток промислової політики на державному і місцевому рівнях, про досягнення показників ефективності застосування заходів стимулювання, про кадровий потенціал галузей промисловості, інформаційно-технічні довідники по існуючих технологіях та методичні рекомендації щодо їх застосування [3, ст. 13]. Але перелік інформації, наданий в проекті закону не пов'язується із позитивною динамікою розвитку інформаційних технологій і процесів більшості систем управління. Він не цілеспрямовує їх на інноваційне удосконалення, швидке і спільне застосування в забезпеченні сумісних інформаційних потоків для створення продуктивних суспільних інформаційних ресурсів усього промислового комплексу країни, які б обробляли не тільки традиційні показники їх діяльності із застосуванням сучасних інформаційних засобів, а і ставали б інформаційним базисом для їх майбутнього розвитку у відповідності із трансформаційними інформаційними змінами в суспільстві.

Існуючі системи здійснюють динамічне накопичення інформації без цілеспрямованої переробки даних, необхідних для повного здійснення функцій управління і даних необхідних для своєчасного реагування на виклики оточуючого середовища. Сьогодні інформація надавання інформаційних показників переважно стосується внутрішніх і зовнішніх сфер діяльності у відповідних галузях. Вектори їх розвитку поки недостатньо обґрунтовані і з огляду на визначення елементів впливу на керовані системи, які підвищать можливості знайти вихід із небажаних ситуацій і швидко формувати завдання по їх подоланню. Відсутні і тісні продуктивні зв'язки із суб'єктами управління державних і інших господарюючих структур. Поясненням цього може бути те, що інформаційні системи побудовані в різні роки і тому обсяг їх інформаційного базису і використовуюмі технології недостатньо охоплюють сучасні потреби управління, оскільки функціонують вони не на основі єдиних

і нових принципів і правил взаємодії в напрямку розширення інформаційних потреб влади. Не спрямовані вони і на системну і систематичну розбудову сучасного інформаційного поля суспільства з врахуванням появи нових різноманітних чинників і факторів впливу на рішення, приймаємі владою в умовах трансформаційних змін.

Світові і національні масштаби інформатизації і їх здатність впливати на всебічний розвиток усіх процесів суспільної діяльності засвідчує, що нова своєрідна галузь, яка з'явилась за останнє десятиріччя — інформаційна, не тільки пов'язана із усіма видами діяльності, а і стає для них дієвим підґрунтям подальшого ефективного функціонування. Стає очевидним, що для органів виконавчої влади, особливо в Україні в тяжкий період її життя, інформація може стати дієвим чинником підтримки її економічної, соціальної і інших видів міцності. Тому питання надбання, опанування і використання нових видів інформаційної продукції цієї галузі для підвищення ефективності системи управління є надзвичайно актуальним.

Сьогодні система інформатизації крім традиційних послуг здатна здійснювати розгалужені інформаційно-пошукові, інформаційно-довідкові, інформаційно-аналітичні, аудиторські, інформаційно-інтелектуальні, керівні операції по підтримці і обґрунтуванню проектів, приймаємих управлінських рішень і застосуванням найсучасніших знань різних наук і методів їх використання. Система надання інформації необхідна для обґрунтування планів, стратегій, програм, заходів і інших директивно приймаємих документів із врахуванням європейського і світового досвіду застосування інформаційно-аналітичного і інтелектуального забезпечення інформаційних технологій.

Масштаби і зміст інформаційного простору і необхідність врахування його впливу на швидкість приймаємих рішень в системі органів виконавчої влади дозволяє сформувати і консолідовані детермінанти запровадження інформаційних технологій і для спрямування їх на радикальну трансформацію наукових ідей, здобутків та інституційних засад впровадження в процеси управління. Такий стан порушує питання розбудови інформаційного поля країни шляхом модернізації існуючих інформаційних систем державного управління в єдину інформаційно-аналітичну інтелектуальну систему. Вона повинна будуватись на охопленні даних, які створюють їх потужність достатню для детального опису предметних областей управління, для внутрішніх цільових і функціональних завдань, технологій і процесів їх розв'язання, сценаріїв побудови процесів розвитку господарсько-управлінської діяльності та інші завдання вирішуємі владою.

Створенню єдиної Національної системи шляхом інтегрування мережевих систем на державному, регіональному та місцевому рівнях приділяється велика увага в усіх розвинених країнах. Такий підхід до повної інформатизації усіх процесів суспільного життя повністю себе виправдовує, оскільки сприяє широкому і інтенсивному їх розвитку.

Доцільно відмітити, що в Україні, ще в 60-х рр. минулого сторіччя створення єдиної національної системи шляхом інтегрування мереж інформаційних систем пропонував В. М. Глушков відмічаючи необхідність інте-

рації інформаційних технологій та інституційних складових, інформаційної інфраструктури та їх реалізації на базі нових інноваційних галузей [2].

Модернізація існуючих державних локальних інформаційних систем країни, і об'єднання їх в єдину Національну інформаційно-аналітичну систему інтелектуального характеру повинно здійснюватись на єдиній ідеології і додержанні єдиної інформаційної політики держави, єдиної системи управління як загальноприйнятої.

Формування методологічної організаційної, техніко-операційної основи програми модернізації і об'єднання державних локальних систем в єдину Національну систему потребує застосування єдиних підходів і до об'єднання інформаційних ресурсів, визначення і обґрунтування класів виконуваних завдань, регламенту відносин між розробниками та виконавцями, між владою і споживачами управлінської інформаційної продукції з урахуванням інших методологічних, інформаційно-регулятивних, технічних, організаційних та інших принципових умов структурної оптимізації процесів управління. Їх спрямованість повинна направлятись на розробку інформаційної продукції, виготовляємої на засадах сучасних здобутків інформаційно-комунікаційних технологій, постійного системного покращення і вдосконалення електронно-інформаційних ресурсів, високого рівня інформативно-аналітичного і інтелектуального забезпечення потреб суспільства.

Інтеграція локальних управлінських систем повинна будуватись на державній програмній платформі. В свою чергу вона матиме інтегровані структурні об'єкти, які будуть уособлювати в собі розробку, проектування і розширення можливостей усіх складових системи, збільшення кількості і повноти змісту виконуваних функцій, об'єднання розрізнених прикладних програм. Державним завданням створення Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи повинно стати і якісна розбудова існуючих, а при необхідності і побудова нових систем на єдиній (об'єднуючій) інтегрованій платформі державного управління. Вона повинна створити можливості комплексної автоматизації інформаційно-аналітичного інтегрального супроводу розбудови і обслуговування процесів виконання і реалізації управлінських функцій з інноваційним наповненням їх змісту. Це сприятиме інтенсивному впровадженню нових управлінських технологій, нових форм організації управлінської праці і інструментально-цифровому оснащенню управлінської діяльності всіх структур органів виконавчої влади.

Єдина Національної система буде здатна ініціювати і мати низку взаємоузгоджених і взаємодіючих між собою інформаційно-аналітичних підсистем, які обслуговують відповідні структури і у сукупності спільно створюють архітектуру системи і її інформаційного продуктивного простору. Ознайомлення із сучасним станом процесів інформатизації України дозволяє стверджувати, що темпи і масштаби інформатизації в країні створюють реальні передумови для необхідної системної трансформації інформаційних процесів суспільства і розвитку інформаційної галузі.

Заходи держави по інтенсивному плину інформатизації і цифровізації процесів в суспільстві засвідчують,

що в Україні, навіть в тяжких умовах воєнного стану, є реальні можливості для створення Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи державного управління. Вона матиме здатність об'єктивно і своєчасно забезпечувати країну, потреби органів влади і суспільства інформаційною інтелектуальною продукцією і стане дієвим чинником сприяючим розбудові стійкості країни. Її діяльність може бути сфокусована на розв'язанні складних управлінських проблем, вирішення завдань управління із урахуванням значної кількості внутрішніх і зовнішніх факторів і чинників обґрунтування і супроводу управлінських рішень, розв'язання стійких проблем і інших заходів, спрямованих на підвищення міцності держави, відтворення і розбудови економічного, екологічного і соціального середовища життя країни в повоєнний період.

З метою підвищення готовності органів виконавчої влади країни до змін в розбудові ефективного, надійного інформаційного середовища і подальшого цілеспрямованого наукових досліджень в систему інформаційної галузі, продовження активного впровадження існуючих і майбутніх інноваційних заходів в поточний і стратегічний розвиток інформаційної держави, доцільно сформувати більш цілісну уяву стосовно змістовних, інституційних, функціональних та інших складових системи і її архітектури.

Потрібно набути і впевненості щодо сукупності і спільного функціонування складових Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи, які будуть спроможні забезпечити інтегральну конкурентоспроможність процесів інформатизації діяльності органів виконавчої влади. Побудова Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи для отримання поточних результатів діяльності і прогнозів інтелектуально-інноваційної спрямованості повинна починатись із розробки і обґрунтування Програми її створення. Цьому сприятимуть нижче наведені узагальнені характеристики її елементів і їх змістовно-функціональні складові, які вже в першому наближенні дозволяють уявити види і перелік трансформаційних процесів в інформаційній системі держави (табл. 1). Наведений узагальнений, хоча і звужений опис її складових, дозволить уявити і послідовність етапів її розробки.

Зміст розробки Програми створення Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи з акумулюванням її системних пріоритетних складових, які створюють базове підґрунтя компонентно-блокової структури її фундаменту, доцільно відобразити її складових структурних складових: інституційно-законодавчий блок, інформаційно-науковий методологічний блок, управлінський блок, організаційний блок, інформаційно-аналітичний блок, технолого-аналітичний процесний блок, техніко-операційний блок, блок кібербезпеки і захисту інформації.

Зміст наповнення підсистемних блоків в першому наближенні доцільно звести до наступного:

Інституційно-законодавчий блок — правові і нормативні положення створення і функціонування інформаційно-аналітичної системи, в тому числі цілі, призначення, склад функцій, інституційні положення, методологічні і структурні засоби методів проектування і іншого інструментарію.

Таблиця 1. Загальна характеристика Програми створення Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи державного управління

Елементи	Зміст
Мета	Розробка заходів для модернізації існуючих локальних і побудови нових інформаційно-аналітичних систем з метою інтеграції і спрямованості їх діяльності на розробку інформаційної продукції нового покоління, в тому числі аналітично-пошукової, аналітично-діагностичної, довідкової, керівної, продукції інтелектуального змісту із застосуванням найсучасніших знань різних наук і сучасних методів їх практичного використання.
Проблеми, на вирішення яких спрямовуються заходи програми	– Збільшення вмісту, кількості і видів інформаційної продукції, створеної на основі застосування багатовимірного моделювання для широкого використання в системі управління; – ліквідація відсутності багатофункціональних інформаційно-аналітичних систем з великими можливостями; – недостатній обсяг ресурсів інформаційно-аналітичного, діагностичного, рекомендаційного і прогностичного характеру в системі державного управління; – необхідність подальшого розвитку видів і якості інформаційно-комунікаційних технологій і недостатність комплексної обробки інформації; – безсистемність розробляємих проєктів, заходів і процесів інформатизації; – необхідність створення умов для розробки і запровадження складових штучного інтелекту в формування і реалізацію інтелектуальних рішень і процесів їх реалізації; – створення умов переходу на технології Індустрії-4 і Індустрії-5; – зниження питомих витрат на функціонування локальних систем та ін.
Опанування і широке впровадження сучасних методів і моделей цифрових трансформацій і класичних методів	– Прикладний системний аналіз і дослідження операцій; – комп'ютерне прогнозування; – методи аналізу масового обслуговування; – хмарні обчислення, технології блокчейну, технології ідентифікації, аналіз великих масивів даних, технології 3D друку; – алгоритми перетворень в процесах економічної, соціальної, технічної, організаційної, інституційної, інформаційної діяльності та ін.
Очікувані результати	– Впровадження процесів інформаційно-аналітичної і інтелектуальної підтримки державних управлінських рішень на усіх рівнях влади; – підвищення обґрунтованості напрямів організаційної, функціональної та інших видів інноваційної трансформації систем управління і стратегій реформування державного управління і обґрунтування їх нових форм; – визначення професійного і чисельного складу фахівців для заняття посад в органах влади; – підвищення керованості соціально-економічних та інших процесів.
Рамкові умови побудови системи	– Розробка програм, планів дій, планів організаційної діяльності і необхідне забезпечення усіма видами ресурсів і встановлення часу для розробки системи інформатизації органів виконавчої влади; – інституціалізація побудови єдиної Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи; – створення умов управління кібербезпекою інформаційного простору державної і суспільної діяльності.

Джерело: складено автором.

Інформаційно-науковий методологічний блок — аналітичне обґрунтування, принципи і синтез наукових здобутків різних наук (юридичних, управлінських, соціальних, математичних, технічних, кібернетичних та ін.); знання, зорієнтовані на інформаційно-аналітичний і інтелектуальний розвиток системи управління; методологічні матеріали; організаційні, економічні, пошукові, прогностичні результати досліджень; системні наукові дослідження проєктних і навчальних установ, незалежних інформаційних центрів, застосування яких здатне забезпечити рівень розвитку інформатизації країни і діяльність органів влади; науково-обґрунтовані підходи до підтримки міцності і інноваційного стану системи державного управління.

Управлінський блок — цілі управління, управлінські підходи до створення умов функціонування органів виконавчої влади Національною інформаційно-аналітичною інтелектуальною системою, функції управління і їх розподіл, структура органів виконавчої влади, склад працюючих за розподіленими функціями, за фахівцями, керівниками і окремими підрозділами, ресурси управління (кадрові, матеріальні і фінансові), положення про структурні підрозділи та інший управлінський інструментарій.

Організаційний блок — організаційні документи (правоустановчі документи); організаційні підходи до

визначення і обґрунтування функціональних завдань системних блоків і системи в цілому; перелік визначених і обґрунтованих функціональних завдань; організаційні форми; принципи і методи роботи; структурні моделі; організаційні мережі діяльності; технології створення підтримки організаційної досконалості працюючих тощо.

Інформаційно-аналітичний блок — склад інформації за видами, призначенням і обсягами (репрезентативної, повної, істотної і зрозумілої), носії інформації та джерела її забезпечення, канали руху інформації, зовнішні і внутрішні потоки, інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні процеси; банки інформаційних даних із сформованого і погодженого в системі складу і змісту інформаційної продукції; склад і послідовність операцій і процесів обробки, види і структура вирішуваних завдань за цільовим і функціональним змістом; комплекс сполучних, сумісних і узгоджених поведінкових інформаційно-обчислювальних засобів забезпечення наглядності представленої інформації (засоби візуалізації, які ілюструють вплив розробки і тенденцій автоматизованої обробки і обігу даних і реалізують інформаційну продукцію).

Технологічно-аналітичний процесний блок — сучасні технології обробки даних, автоматизовані технологічні комплекси з аналітичним обґрунтуванням, інтерактивні

мережі з фізичних і аналітико-обчислювальних компонентів функціонуючих як єдине ціле, алгоритми управління об'єктами і обміном даних; автоматизовані системи управління технологічними процесами, програмно-виробничі комплекси засобів автоматизації; горизонтальна і вертикальна інтеграція операційних систем, цифрові технології, хмарні технології, сенсорні і комп'ютерно інтегровані мережі, принципи архітектури збереження даних, програмування задач логічного управління, імітаційне моделювання штучного інтелекту; перелік і зміст складових смарт-інформаційних технологій, послідовність їх розробки і застосування; склад і види інформаційних процесів, інформаційні мережі, ресурсні мережі, алгоритми технологічної переробки інформації, перелік і зміст інформаційно-комунікаційних технологій.

Техніко-операційний блок — склад сучасних телекомунікаційних комп'ютерних технологій і технічних засобів їх поточного обслуговування, перелік комп'ютерних програм і їх частин для виконання власних і сумісних завдань, перелік оперативного і стратегічного обладнання засобів кібернетичної безпеки, платформи інформаційного об'єднання систем та інших технічних засобів.

Блок кібербезпеки і захисту інформації — технології і засоби захисту інформації в комп'ютерних системах і мережах, інформаційно-комунікаційних мережах, безпека операційних систем баз даних, систем технічного захисту, комп'ютерних і програмних мережевих комунікацій і технологій, національні і міжнародні стандарти по захисту інформаційних технологій; моделі, методи і засоби управління безпекою, сучасні безпекові технології штучного інтелекту, розробка методів, аналіз показників стану, складу і режимів безпечного функціонування системи і засобів підтримки її надійності і міцності.

Передбачається, що кожний структурний блок системи буде використовувати прийнятні для досягнення цілей його діяльності підходи, методи, інформаційно-аналітичні технології і процеси виробництва різних видів інформаційної продукції. При цьому більш ємною повинна бути інформація, яка обробляється новими (а не традиційними) методами на основі її діагностики і представляється у вигляді таблиць, графіків, схем, за абсолютними, відносними, інтервальними та іншими показниками значно більшого спектру дії із характеристиками їх взаємовпливу.

Вагомим і самостійним напрямом результатів діяльності інформаційних систем повинно стати виробництво інформаційної продукції вищого порядку із застосуванням сучасних методів управлінського аналізу використовуваних при обґрунтуванні політик, стратегій, програм, планів розвитку і при розробці і прийнятті управлінських рішень з прогнозування та розвитку і вирішень різних виникаємих ситуацій.

Визначення змісту, методів і технологій проектування компонентно-блокової структури Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи слід розглядати як етапи надзвичайно складного інтегрованого процесу в якому втілені інтелектуальні складові для створення різних видів інформаційної інтелектуальної продукції. При цьому кожний попередній структурний

блок крім розробки і реалізації власної інформаційної продукції буде створювати умови для розбудови послідовних блоків, їх взаємопідтримки, взаємодії і розвитку у створенні спільних інтегрованих мереж. Одночасно в системі повинні проектуватись і реалізовуватись цільові результати функціонування кожного блоку — їх інформаційна продукція. Здійснювані зворотні зв'язки будуть збагачувати і розвивати можливості інформаційного простору держави. Продукція кожного блоку буде мати своїх споживачів, які задовольнятимуть широкий спектр потреб і розвиватимуть нові інформаційні можливості і інформаційну продукцію вищого рівня.

Визначення основних завдань виокремлених блоків і підсистем єдиної Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи і умов її функціонування повинно здійснюватись шляхом інтеграції і їх інформаційно-аналітичних, інформаційно-комунікаційних технологій в процеси їх проектування і плин.

При проектуванні єдиної системи розробники, проєктувальники, дизайнери та інші фахівці, які приймають участь у її створенні будуть використовувати знання різних наук, об'єднуючі їх в інформаційних технологіях і концентруючи їх переваги, які будуть реалізовані за допомогою комп'ютерної техніки. Завдяки зростанню інноваційних можливостей комп'ютерних технологій та доступності великих обсягів інформації швидкими темпами розвивається і інтелектуальна система функціонування суспільства — штучний інтелект, який саморозвивається і виконує творчі функції, аналізує і робить висновки, що завжди було прерогативою людини. І ці можливості потрібно враховувати. Зростає і кількість інтелектуальних помічників і консультантів, тому прагнення України увійти у склад джерел інформаційного поєднання із країнами ЄС і іншими розвиненими країнами повинно спиратись на реальні кроки розвитку, як вже існуючих, так і інноваційно створюваних інформаційних систем, які забезпечать рух і розвиток безпосередньо управлінських процесів в системі державного управління на усіх рівнях.

ВИСНОВКИ

Аналіз інформатизації процесів управління в органах виконавчої влади показує, що темпи її розвитку в цій сфері поки не мають належної системності і динамізму, а напрямки розвитку відрізняються локальністю і незбалансованістю. Водночас, очевидно, що інформатизація системи державного управління не повинна спрямовуватись на рішення тільки складних проблем. Вона повинна будуватись на охопленні усього комплексу завдань і дій, які виконуються в системах управління. Це потребує перегляду і реформування існуючих інформаційних систем і їх частин, поглиблення, збільшення і нарощення їх процесів, зміцнення і розширення аспектів їх взаємодії. На сучасному етапі перспективними стають динамічно розвиваємі корпоративні інформаційно-аналітичні системи взаємодіючих суб'єктів. Широке розповсюдження набувають нові інформаційні технології, спрямовуємі на побудову пошукових, інформаційно-довідкових, інформаційно-керівних систем із багатовимірним аналізом функцій виконуваних об'єктами і процеси автоматизованого державного управління.

ня, розвивається штучним інтелект, створюються і функціонують на інтелектуальній взаємодії колективи працюючих, які поєднують інтелект людей із можливостями нового інформаційно-комп'ютерного інструментарію.

Законодавчо обґрунтоване і узгоджене об'єднання локальних державних і недержавних інформаційних систем в єдину Національну інформаційно-аналітичну інтелектуальну систему для комплексного спільного обслуговування потреб влади, суспільства і процесів їх іноваційного функціонування і розвитку, створять умови цілеспрямованого, динамічного і стабільного розвитку інформатизації країни, взаємодії і співпраці влади, бізнесу і населення та їх спільної участі в процесах європейського інформаційного простору в Україні, прискорять рух до опанування і становлення технологій Індустрії-4 і Індустрії-5.

Концепція створення єдиної Національної інформаційно-аналітичної і інтелектуальної системи повинна спрямовуватись на реалізацію і чітке визначення її складових, їх змісту, структурно-блочного об'єднання споріднених елементів і технологій для реалізації функціональних завдань і їх структурної побудови для створення інформаційної продукції і її реалізації. Це сформує нові умови створення технологій і побудови процесів інформаційних мережевих потоків та існуючих необхідних засобів формування інформаційного поля діяльності органів виконавчої влади усіх рівнів і інших споживачів.

Завдання модернізації існуючих локальних інформаційних систем і побудови нових з метою створення єдиної Національної інформаційно-аналітичної інтелектуальної системи повинні формулюватись, спиратись, спрямовуватись і сприяти: підвищенню розвитку наукового потенціалу органів влади для розробки і реалізації управлінських рішень; розробці і реалізації інтеграційних процесів і активної трансформації наукових здобутків в галузі інформатизації і штучного інтелекту; пошуку і обґрунтування нових форм організацій управління і побудові осучаснених організаційних структур; удосконаленню функціональних структурних можливостей і інтеграції інформаційних мереж і інформаційних ресурсів; поєднанню можливостей людського інтелекту, техніки, інформаційних процесів з безліччю вхідних і вихідних інформаційних ланцюгів із послідовним дотриманням вимог до створення великих розподілених баз знань CASE-технологій і програм штучного інтелекту.

Проведене дослідження надає можливість подальших пошуків і обґрунтування змістовно-функціональних характеристик і аналітичного механізму управління інформаційно-аналітичним забезпеченням управлінських технологій і процесів, їх змістом, структурою і подальшими змінами в усіх сферах людської діяльності.

Література:

1. Бобровський О. І. Цифрова модернізація трансформації діяльності органів виконавчої влади як чинник проривного відновлення і розвитку України. Державне управління: удосконалення та розвиток, 2023. № 8. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1972>
2. В. М. Глушков та дослідження інституту кібернетики у 50—60 рр. XX століття. Прикладні системи та техно-

логії в інформаційному суспільстві: збірник тез доповідей і наукових повідомлень учасників VI Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 30 вересня 2022 р. Київ: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2022. С. 85—89.

3. Про державну промислову політику: проект Закону України, опубліковано 24 лютого 2021 р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minstrategprom-rozrobiv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-derzhavnu-promislovu-politiku>

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text>

5. Ченцов В. В., Бобровський О. І. Парадигма цифрової трансформації діяльності органів виконавчої влади. Публічне управління та митне адміністрування. 2023. № 2 (37). С. 59—70.

6. Перелік пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів для запровадження електронної взаємодії; додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2016 р. № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-n#Text>

References:

1. Bobrovs'kyj, O.I (2023), "Digital modernization of the transformation of the activities of executive authorities as a factor in the breakthrough recovery and development of Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 8, available at: <https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/1972> (Accessed 15 Feb 2024).
2. Hlushkova, V.V. (2022), "V. M. Glushkov and the research of the Institute of Cybernetics in the 50-60s of the 20th century", *Prykladni systemy ta tekhnolohii v informatsijnomu suspil'stvi: zbirnyk tez dopovidej i naukovykh povidomlen' uchasnykiv VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Applied systems and technologies in the information society: a collection of theses of reports and scientific communications of the participants of the VI International Scientific and Practical Conference], *Kyivs'kyj nats. un-t im. T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine*, pp. 85—89.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), Draft Law "About state industrial policy", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/minstrategprom-rozrobiv-proekt-zakonu-ukrayini-pro-derzhavnu-promislovu-politiku> (Accessed 15 Feb 2024).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About the National Informatization Program", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (Accessed 15 Feb 2024).
5. Chentsov, V.V. and Bobrovs'kyj, O.I. (2023), "Paradigm of digital transformation of activities of executive authorities", *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, vol. 2 (37), pp. 59—70.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "List of priority state electronic information resources for the introduction of electronic interaction", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-p#Text> (Accessed 15 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 29.02.2024 р.

УДК 336.1:352

*В. С. Куйбіда,**д. держ. упр., професор, головний науковий співробітник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7564-4706>**Я. М. Казюк,**д. держ. упр., доцент, професор кафедри публічного управління та проектного менеджменту
Державний ДЗВО "Університет менеджменту освіти", м. Київ**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5003-4896>**Ю. І. Ганущак,**директор, ГО "Інститут розвитку території"**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1570-7040>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.221

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ ЙОГО СПРОМОЖНОСТІ

V. Kujbida,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Chief Researcher, V.M. Koretsky Institute |
of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine

Ya. Kazyuk,

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Public Administration
and Project Management, State Higher Education Institution "University of Education Management", Kyiv

Yu. Hanushchak,

Director, NGO "Institute of Territorial Development"

REGARDING THE DISTRIBUTION OF AUTHORITIES OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE FORMATION OF ITS CAPACITY

У статті після аналізу правового поля публічного управління (було проаналізовано понад 100 нормативно-правових актів в 25-ти сферах компетенції) і виконаних завдань, передбачених планом заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019–2021 роки відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, спрямованих на формування спроможного місцевого самоврядування, робиться висновок про те, що норми правових актів України (Конституції України, Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", галузевих законах тощо) дублюють повноваження органів місцевого самоврядування і органів виконавчої влади. Передачу повноважень від держави місцевому самоврядуванню відбувається безсистемно, без достатнього концептуального обґрунтування, не в повному обсязі і не зовсім коректно. Отож існує дублювання повноважень не тільки між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а й між органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів. Ідентифікуються проблеми, які заважають формування спроможного і ефективного місцевого самоврядування. Серед них — проблема відповідності обсягу закріплених загальнодержавних податків до обсягу делегованих/переданих повноважень, вкрай великі диспропорції між місцевими бюджетами в доходах, які лише частково згладжуються формулою вирівнювання оскільки податок на доходи фізичних осіб зараховується за місцем реєстрації роботодавця, а не працівника, який відповідно до закону є крaз платником цього податку.

Вказується на необхідність розмежування і класифікації повноважень органів публічної влади для того щоб вирішити існуючі проблеми, пов'язані з ефективністю публічної влади. Для цього авторами роблено Концепцію розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади. У ній закладено поняття "сфера компетенцій місцевого самоврядування", яке задовольняє вимоги Європейської Хартії місцевого самоврядування і пропонуються відповідні системи принципів і критеріїв розмежування повноважень як між виконавчою владою і місцевим самоврядуванням так і між органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів. Аналіз та розмежування повноважень місцевого самоврядування проведено з врахуванням сфер державної політики, завдань держави та місцевого самоврядування на всіх адміністративних рівнях (базовому, субрегіональному (районному), регіональному (обласному) та визначених авторами видів повноважень (власних, делегованих (переданих, закріплених, доручених) та державних).

Проведення розмежування повноважень і їх класифікація, введення стандартів якісного виконання кожного повноваження (надання публічної послуги) дозволить обгрунтовано передбачати у відповідних місцевих та державному бюджетах необхідні для цього фінансові ресурси. Реалізація наведених у статті пропозицій сприятиме подальшому ефективному реформуванню місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

In the article, after the analysis of the legal field of public administration (more than 100 legal acts in 25 areas of competence were analyzed) and the completed tasks provided for in the plan of measures for the implementation of a new stage of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine for 2019–2021, respectively to the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine, aimed at the formation of capable local self-government, it is concluded that the norms of legal acts of Ukraine (the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", branch laws, etc.) duplicate the powers of bodies local self-government and executive authorities. The transfer of powers from the state to local self-government occurs unsystematically, without sufficient conceptual justification, not in full and not completely correctly. Therefore, there is a duplication of powers not only between executive authorities and local self-government bodies, but also between local self-government bodies of different administrative and territorial levels. Problems that hinder the formation of capable and effective local self-government are identified. Among them is the problem of matching the amount of fixed national taxes with the amount of delegated taxes/devolved powers, extremely large disparities between local budgets in incomes, which are only partially smoothed out by the equalization formula because the personal income tax is calculated according to the place of registration of the employer, and not the employee, who, according to the law, is precisely the payer of this tax.

It is indicated the need to distinguish and classify the powers of public authorities in order to solve existing problems related to the effectiveness of public authorities. For this purpose, the authors created the Concept of Demarcation and Distribution of Powers of Local Self-Government and Executive Power. It includes the concept of "sphere of competence of local self-government", which meets the requirements of the European Charter of Local Self-Government and offers appropriate systems of principles and criteria for the delimitation of powers both between the executive power and local self-government and between local self-government bodies of different administrative and territorial levels. The analysis and delimitation of the powers of local self-government was carried out taking into account the spheres of state policy, the tasks of the state and local self-government at all administrative levels (basic, subregional (district), regional (regional) and the types of powers defined by the authors (own, delegated (transferred, fixed, entrusted) and state).

The demarcation of powers and their classification, the introduction of standards for the quality performance of each power (provision of a public service) will make it possible to reasonably foresee the necessary financial resources for this in the relevant local and state budgets. Implementation of the proposals presented in the article will contribute to further effective reform of local self-government and territorial organization of power in Ukraine.

Ключові слова: міське самоврядування, розмежування та розподіл повноважень, територіальні громади, фінансові ресурси, делеговані та власні повноваження, податки і збори, трансферти з державного бюджету.

Key words: local self-government, delimitation and distribution of powers, territorial communities, financial resources, delegated and own powers, taxes and fees, transfers from the state budget.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інтеграція України до Європейського Союзу передбачає завершення в ній реформи територіальної організації публічної влади і формування ефективного

спроможного місцевого самоврядування. Деконцентрація та децентралізація публічної влади з використанням принципу субсидіарності, розмежування та розподіл владних повноважень між органами виконавчої

влади та органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів, новий характер взаємодії органів різних рівнів і видів публічної влади між собою та громадянським суспільством підвищить їх реальну здатність забезпечувати розвиток середовища життєдіяльності людей, надавати їм якісні публічні послуги та створювати умови для самореалізації.

Завершення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на основі Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі — Концепції) [8] сформує демократичне багаторівневе врядування, яке відповідатиме стандартам Ради Європи та кращим практикам держав-членів ЄС.

Зазначимо, що до початку реалізації Концепції в Україні було сформовано конституційні засади місцевого самоврядування, створено правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування. Проте створене правове поле створювало умови для розвитку тільки великих територіальних громад (міст обласного значення), оскільки переважна більшість інших територіальних громад через їх невелику залюдненість, розміри та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилися неспроможними виконувати всі надані їм повноваження місцевого самоврядування.

Отож, створена система місцевого самоврядування, не задовольняючи потреб суспільства, функціонувала неефективно. Органи місцевого самоврядування більшості територіальних громад не забезпечували створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав і законних інтересів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ ПРОБЛЕМИ

Загальнотеоретичні питання організації, правового регулювання і практики місцевого управління в Україні, проблеми публічного управління та адміністрування, територіальної організації публічної влади знайшли відображення в роботах вітчизняних науковців і практиків: Т. Безверхнюк, О. Васильєвої, П. Ворони, І. Дегтярьової, Т. Дерун, І. Коліушка, В. Куйбіди, В. Мамонової, І. Розпутенка, С. Хаджирадієвої, В. Федоренко та ін. Разом з тим, не до кінця дослідженими, а тому й не вирішеними залишаються проблеми, пов'язані з розмежуванням і розподілом повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади, а також забезпечення їх відповідними ресурсами для належного виконання цих повноважень на кожному з рівнів адміністративно-територіального устрою.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в розробці пропозицій та концептуальних підходів щодо розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади для забезпечення ефективного функціонування їх органів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна політика України щодо місцевого самоврядування на сучасному етапі, враховуючи інтереси жителів територіальних громад, передбачає глибоку децентралізацію публічної влади — тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини функцій, завдань, повноважень, ресурсів та відповідальності і спирається на положення Європейської хартії місцевого самоврядування [2] та стандарти демократичного доброго врядування.

Законодавче підґрунтя для докорінної зміни системи публічної влади та її територіальної організації почало формуватися у 2008 році, а реалізовуватися — з прийняттям у квітні 2014 року Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади та Плану заходів щодо реалізації Концепції.

Метою Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні стало визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [8].

Реалізація положень Концепції та завдань Плану заходів передбачала внесення змін до Конституції України, які мали розв'язати питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контролю-наглядового типу, надати громадам статус адміністративно-територіальної одиниці.

Також, слід зазначити, що важливо усунути протиріччя між нормою ч.2 статті 19 Конституції України "Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією [7] та законами України" і нормою ратифікованої Україною Європейської Хартії місцевого самоврядування: "Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вільно вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції й вирішення якого не доручене жодному іншому органу" [2].

В розробленій нами Концепції розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади (далі — Концепція) закладено поняття "сфера компетенцій місцевого самоврядування", яке задовольняє вказану норму Європейської Хартії місцевого самоврядування.

Також вважаємо, що саме поняття місцевого самоврядування має бути приведено у відповідність до Європейської Хартії місцевого самоврядування, а саме: "Місцеве самоврядування означає право і спроможність громад в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення" [2].

Слід зазначити, що зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів проєкт змін до Конституції був розроблений та переданий на широке публічне обговорення [14]. Запропоновані зміни підтримало суспільство та високо оцінила Венеційська Комісія.

Однак, на жаль, політичні обставини не дозволили Верховній Раді України прийняти зміни до Конституції, а тому реформа територіальної організації влади і місцевого самоврядування розпочалася в межах чинної Конституції.

Подальша реалізація другого етапу процесу децентралізації публічної влади розпочалася із розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019—2021 роки" № 77-р від 23 січня 2019 року (далі — План), яке визначило основні завдання на ньому:

1. Формування нової територіальної основи для діяльності органів влади на рівні громад і районів.

2. Передача (децентралізація) повноважень органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування та їх розмежування за принципом субсидіарності між рівнями самоврядування.

3. Створення належної ресурсної бази для здійснення повноважень органів місцевого самоврядування [16].

Завдання 1 вказаного Плану частково виконано. Постановою Верховної Ради України, яку можна вважати за установчий акт, затверджено перелік районів та громад. Очікується прийняття базового закону, яким регулюватиметься питання адміністративно-територіального устрою. На даний час Верховною Радою України прийнято Закон України "Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України" [17].

Передачу повноважень відповідно до завдання 2 здійснено не повному обсязі і не зовсім коректно. Існує дублювання повноважень, як між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів. Передача повноважень відбувається безсистемно, без достатнього концептуального обґрунтування.

Каркас ресурсної бази місцевого самоврядування, згадану в п.3 Плану, було сформовано Бюджетним кодексом України, прийнятим у 2001 році [1]. У 2014 році внаслідок так званої "фіскальної реформи" фінансові ресурси місцевого самоврядування суттєво зросли, була змінена формула вирівнювання, яка стимулювала нарощування фінансових ресурсів. Але при цьому залишилась проблема відповідності обсягу закріплених загальнодержавних податків до обсягу делегованих/переданих повноважень. Також додалась нова проблема — вкрай великі диспропорції між місцевими бюджетами в доходах, які лише частково згладжуються формулою вирівнювання. Це зумовлено тим, що податок на доходи фізичних осіб зараховується за місцем реєстрації роботодавця, а не працівника, який відповідно до закону є якраз платником цього податку.

Щодо обґрунтування необхідності класифікації повноважень органів публічної влади, то маємо виходити з норм Конституції України, які гарантують надання пев-

них видів соціальних послуг: ст. 46 (право на соціальний захист), ст. 49 (право на охорону здоров'я, медицину та медичне страхування), ст. 53 (право на освіту). При цьому середня освіта є обов'язковою, що визначає особливі вимоги для організації надання цієї послуги. Також держава дбає про фізичну культуру та спорт (ст. 49) [7].

Вказані права мають гарантуватись державою навіть при передачі повноваження на надання таких послуг до місцевого самоврядування. Саме тому існує потреба виділити окрему категорію повноважень місцевого самоврядування, за яких відповідає держава. Такі повноваження в нашій Концепції розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади визначено як делеговані.

Стаття 140 Конституції України визначає: "Місцеве самоврядування є правом територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста — самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України" [7]. Вказана норма передбачає адміністративну та фінансову автономію місцевого самоврядування при здійсненні повноважень, визначених законом. Також встановлюється обмеження, яке передбачає, що до відання місцевого самоврядування можуть бути передані лише ті повноваження, які носять місцевий характер. Отже, ряд повноважень у сфері публічних відносин не можуть бути передані місцевому самоврядуванню, що виділяє їх в окрему категорію.

Стаття 143 Конституції України передбачає: "Органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності.

Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади" [7].

Вказана норма передбачає виділення таких повноважень органів місцевого самоврядування в окрему категорію, яку в Концепції розмежування повноважень визначено, як "доручені" повноваження. При цьому вони відрізняються від закріплених та переданих повноважень.

Міжмуніципальне співробітництво визначено статтею 142 Конституції України: "Територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проєктів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створювати для цього відповідні органи і служби" [7]. Ці повноваження можуть бути віднесені, як до власних повноважень, так і щодо делегованих (спільні проєкти). В той же час міжмуніципальне співробітництво не передбачає передоручення виконання "доручених" повноважень. Тобто такі повноваження мають бути визначені для органів місцевого самоврядування безпосередньо державою.

З метою передачі (децентралізації) повноважень від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування, їх розмежування за принципом субсидіарності та створення належної ресурсної бази для здійснення цих повноважень нами було проаналізовано поточний стан розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування різних рівнів адміністративно-територіального устрою, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Також було проведено аналіз чинного законодавства та наукової літератури з метою виявлення та усунення дублювання повноважень у низці сфер. Зокрема, було проаналізовано понад 100 нормативно-правових актів в 25-ти сферах та виявлено протиріччя, дублювання повноважень органів місцевого самоврядування на різних адміністративних рівнях, органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, що породжує конфлікт інтересів [3].

Проведений аналіз засвідчив, що станом на сьогодні через недосконале законодавче розмежування повноважень як між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади (за видами (самоврядні (власні) і делеговані)), так і між органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів, виникає їх дублювання, що породжує не тільки суперечки та конфлікти між цими органами публічної влади, а й суттєво знижує якість надання ними публічних послуг.

Аналіз та розмежування повноважень місцевого самоврядування проводився з врахуванням сфер державної політики, завдань держави та місцевого самоврядування на всіх адміністративних рівнях (базовому, субрегіональному (районному), регіональному (обласному) та визначених нами видів повноважень (власних, делегованих (переданих, закріплених, доручених) та державних).

Вважаємо, що розмежування та розподіл повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади має базуватися на таких принципах:

— законності. Відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України "Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України". Таким чином, закріплення повноважень за кожним органом публічної влади має відбуватися виключно законом. Підзаконними актами може визначатися тільки порядок виконання повноважень, якщо це передбачено законом;

— узгодження загальнодержавних та місцевих інтересів. Останніми роками в Україні оновлена законодавча база регіонального розвитку. Проект нашої Концепції розмежування повноважень розроблено враховуючи, що повноцінний розвиток територій залежить, як від результативності заходів державної регіональної політики, так і від ефективності впровадження місцевої (локальної) політики органами місцевого самоврядування усіх адміністративно-територіальних рівнів.

— не конфліктності. Повноваження органів місцевого самоврядування не дублюються з повноваженнями виконавчої влади. Повноваження органів виконавчої влади та повноваження органів місцевого самовря-

дування не дублюються на іншому адміністративно-територіальному рівні. Повноваження є ексклюзивними та не покриваються більш широкими повноваженнями інших органів. Повноваження передаються органам місцевого самоврядування кожного адміністративно-територіального рівня та територіальним органам виконавчої влади кожного адміністративно-територіального рівня безпосередньо законом, а не через рішення інших органів. Виконання повноважень, визначених законом для одного органу, не можуть реалізуватися іншими органами, за винятком доручених повноважень, які можуть реалізуватися безпосередньо державними органами там, де такі повноваження недоцільно доручати до виконання виконавчим органам місцевого самоврядування;

— субсидіарності. Розмежування та розподіл повноважень здійснюється за принципом субсидіарності, суть якого полягає у розподілі компетенцій між органами місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних рівнів задля забезпечення максимально можливого наближення центру прийняття рішень до споживачів послуг. Однакові повноваження не можуть бути на різних адміністративно-територіальних рівнях; підставами для передання компетенції до органів місцевого самоврядування вищого адміністративно-територіального рівня є неможливість забезпечення якісної їхньої реалізації (чи реалізації взагалі) нижчим рівнем;

— автономності. Рівень автономності органів місцевого самоврядування обмежується глибиною контролю за реалізацією відповідно власних, делегованих (переданих, закріплених та доручених) повноважень. Межі автономності у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування щодо порядку реалізації варіюються від повної до контрольованої автономності;

— функціональної спроможності. Галузеве законодавство має визначати цілі, завдання та обсяг функцій кожного з відповідних рівнів публічної влади для кожної сфери суспільних відносин, оскільки формування цілей і завдань органу публічної влади передують реалізації його функцій й повноважень, визначаючи зміст кожної функції і, відповідно, кожного повноваження. Цілі органу публічної влади конкретизуються в його завданнях і функціях, які реалізуються за допомогою конкретних владних повноважень, що виражені в компетенції органу публічної влади, тобто компетенція уможливорює досягнення управлінських цілей і виконання поставлених перед органом публічної влади завдань.

— повноти та ефективності. Кожна діяльність та явище у сфері публічних інтересів має відображатися у повноваженнях відповідних органів публічної влади. Повнота владних повноважень органу публічної влади є необхідною умовою ефективного функціонування органів публічної влади, що передбачає необхідність і достатність повноважень для виконання завдань поставлених перед ним. Тобто обсяг повноважень органу публічної влади має відповідати завданням, вирішення яких на нього покладено, причому кожне повноваження органу публічної влади (за винятком тих повноважень, що направлені на забезпечення функціонування самого органу) повинне реалізовуватися для виконання якогось із його завдань. Зауважимо, що потреби ефективного управління об'єктом визначають межі необхідності (об-

сягу) повноважень органу публічної влади (суб'єкта), який здійснює управління об'єктом [6].

Вважаємо, що розмежування повноважень між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням має здійснюватися шляхом виділення повноважень виконавчої влади за видами:

— державні, які не можна передавати місцевому самоврядуванню — пов'язані з основними функціями держави (наприклад: державна безпека, оборона, міжнародна діяльність, зовнішні справи);

— державні, які можуть бути передані місцевому самоврядуванню — повноваження, які виконуються державою, однак можуть бути передані місцевому самоврядуванню за певних умов (наприклад: програми забезпечення муніципальними формуваннями охорони громадського порядку, програми соціального захисту) [5].

Повноваження місцевого самоврядування мають поділятися на такі види: доручені, делеговані та власні.

Доручені — надані виконавчим органам місцевого самоврядування обов'язку здійснення деяких державних повноважень (наприклад: програми соціального захисту).

Доручені повноваження повинні реалізовуватися виключно виконавчими органами місцевого самоврядування, які фактично замінюють державні органи, що мають виконувати такі повноваження. Представницький орган ради не може втручатись в реалізацію доручених повноважень.

Фінансування доручених повноважень має включати видатки на оплату праці персоналу, який їх реалізує та поточні витрати, і матиме компенсаційний характер. Розрахунок вартості доручених послуг повинен здійснюватися централізовано, виходячи з нормативної кількості персоналу та умов оплати їх праці в залежності від кількості населення та/або нормативної кількості споживачів таких послуг. Ці показники мають виходити з розуміння нормативного навантаження при умові їх реалізації самим органом виконавчої влади. Спосіб фінансування таких повноважень — надання окремої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, а також через встановлення оплати за надання адміністративних послуг.

Для контролю за дорученими повноваженнями у сферах політики мають діяти контрольні органи. Контрольними органами за реалізацією цих повноважень є територіальні органи чи підрозділи центральних органів виконавчої влади. Вони не можуть бути в структурі районних чи обласних державних адміністрацій, оскільки самі координуються ними. Контроль за виконанням доручених повноважень здійснюється на предмет законності та досягнення показників ефективності визначених державою, а також послідовності дій визначених законодавством при здійсненні повноважень.

У свою чергу, делеговані, мають бути спрямовані на розв'язання питань соціально-гуманітарного характеру та поділяються на підвиди:

— передані — повноваження на надання обов'язкових послуг відповідним групам населення України на рівні, гарантованому соціальними стандартами (наприклад, оплата праці педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти);

— закріплені — повноваження на надання соціально-гуманітарних послуг громадянам за їх зверненнями (наприклад: дошкільна та позашкільна освіта, культура, фізична культура і спорт).

Вважаємо, що передані та закріплені повноваження повинні мати наступні ознаки: відноситися до соціально-гуманітарної сфери; мати постійний характер; мати чітко ідентифіковані показники обсягів, якості наданих послуг; передбачають надання послуг іншим (юридичним та фізичним) особам; мають наявні дискреційні можливості для представницького органу (ради) в обсягах фінансування, способах реалізації повноважень; фінансуються в обсягах, які забезпечують встановлений рівень якості.

На виконання переданих повноважень щодо надання послуг, які гарантовані Конституцією України, всім мешканцям відповідної категорії і які мають інструменти оцінки якості їх надання, повинні передбачатися субвенції з державного бюджету до кожного з місцевих бюджетів.

Для реалізації закріплених повноважень повинні надаватися трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам та визначатися частка закріплених за місцевими бюджетами загальнодержавних податків і зборів. Загальний обсяг закріплених повноважень, які визначаються за органами місцевого самоврядування на кожному з адміністративно-територіальних рівнів, повинен відповідати обсягу трансфертів з державного бюджету та закріпленої частки за місцевими бюджетами загальнодержавних податків та зборів. Загальний обсяг фінансових ресурсів має бути достатнім для реалізації кожного із закріплених повноважень та забезпечувати гарантований державою мінімальний стандарт.

Порядок розрахунку загального обсягу видатків по кожному із закріплених повноважень повинен визначатися Кабінетом Міністрів України.

Органи місцевого самоврядування зобов'язані передбачати в місцевих бюджетах видатки на виконання кожного з закріплених повноважень в обсязі не меншому за обсяг, обрахований з урахуванням того, яким є мінімальний рівень податкоспроможності після бюджетного вирівнювання, проведеного відповідно до Бюджетного кодексу України.

Для контролю за переданими та закріпленими повноваженнями у сферах політики мають діяти контрольні органи. Контрольними органами за реалізацією цих повноважень є територіальні органи чи підрозділи центральних органів виконавчої влади. Контроль за виконанням переданих та закріплених повноважень здійснюється на предмет законності та досягнення показників ефективності визначених державою.

Власні повноваження повинні бути спрямовані на створення та забезпечення комфортного середовища життєдіяльності мешканців громад (наприклад: місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів, культурно-мистецькі програми місцевого значення).

Для реалізації власних повноважень законом повинні бути визначені місцеві податки та збори, ставки, які регулюються місцевими радами. Мінімальні обсяги видатків на виконання власних повноважень не повинні встановлюватися, однак законом можуть бути визначені

мінімальні стандарти надання публічних послуг за такими повноваженнями.

Нагляд за виконанням власних повноважень здійснюватиметься місцевими державними адміністраціями в частині дотримання законності при їх реалізації [4].

Крім того, важливими елементом класифікації повноважень у Концепції розмежування повноважень є розподіл розмежування повноважень за ознаками предмету відання. Так, пропонується розділити повноваження на:

- організаційні — забезпечення виконавчих завдань щодо порядку формування органів місцевого самоврядування, процедури їх діяльності, розподілу повноважень між представницькими та виконавчими органами, розподілу повноважень у системі виконавчих органів місцевого самоврядування;

- адміністративно-регуляторні — розроблення та прийняття нормативно правових актів та актів разової дії, спрямованих для врахування іншими (фізичними та юридичними) особами;

- бюджетно-секторальні — надання публічних послуг мешканцям громади;

- контрольні -виконання заходів контролю та нагляду від імені держави та місцевого самоврядування [5].

З метою реалізації Концепції розмежування повноважень мають бути внесені до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" норми, які розкривають зміст та правові наслідки розподілу повноважень.

Концепція розмежування повноважень передбачає визначення у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" терміну "повноваження" — як сукупності прав і обов'язків органів місцевого самоврядування, встановлення умов розмежування повноважень за видами відповідно до ролі держави та місцевого самоврядування в їх реалізації, та встановлення сфер компетенції місцевого самоврядування. Передбачається, що до сфери компетенцій місцевого самоврядування належать всі повноваження публічного характеру місцевого значення, крім тих, що належать виключно органам державної влади.

Реалізація Концепції розмежування повноважень потребуватиме внесення змін до Бюджетного кодексу України, а також до чинного секторального законодавства в частині визначення предмета регулювання і порядку здійснення повноважень органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з подальшим розробленням та затвердженням державних стандартів (вимог) до надання публічних послуг у відповідних сферах (зокрема, освіти, охорони здоров'я, культури, надання соціальних послуг, адміністративних послуг, що мають надаватися органами місцевого самоврядування) та визначення джерел їх фінансування [4].

При розробці галузевого законодавства та змін до бюджетного законодавства повинні застосовуватися критерії розмежування повноважень між органами публічної влади, визначені Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні".

Концепція розмежування повноважень не дає вичерпний перелік повноважень місцевого самоврядування. Він визначатиметься на її основі в Законі України "Про місцеве самоврядування", галузевих законах та в Бюджетному кодексі України.

ВИСНОВКИ

Розроблена нами Концепція розмежування повноважень спрямована на: проведення класифікації повноважень органів публічної влади за видами відповідно до державної політики щодо місцевого самоврядування; визначення меж законодавчого регулювання повноважень місцевого самоврядування у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" і у галузевому законодавстві; визначення умов передачі повноважень від органів державного управління до органів місцевого самоврядування; створення умов для оцінки вартості реалізації органами публічної влади різних видів повноважень та відповідного визначення ресурсів для забезпечення їх ефективної реалізації.

Результатом реалізації Концепції розмежування повноважень має бути ефективне розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, визначення повноважень між органами місцевого самоврядування на різних рівнях адміністративно-територіального устрою.

Література:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08 липня 2010 року за № 2456-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2024).

2. Європейська Хартія місцевого самоврядування: від 15 жовтня 1985 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 25.01.2024).

3. Експерти представили Концепцію розмежування повноважень місцевого самоврядування і виконавчої влади. URL: <https://decentralization.ua/news/17493> (дата звернення: 06.12.2023).

4. Казюк Я., Ганущак Ю., Куйбіда В. та ін. Концепція розмежування та розподілу повноважень місцевого самоврядування та виконавчої влади. URL: <https://decentralization.ua/news/17493> (дата звернення: 20.12.2023).

5. Казюк Я., Ганущак Ю. Розмежування та розподіл повноважень органів місцевого самоврядування. Інтерв'ю з авторами проєкту Концепції URL: <https://decentralization.ua/en/news/17495> (дата звернення: 23.12.2023).

6. Казюк Я. Розмежування та розподіл повноважень місцевого самоврядування. Про проєкт Концепції. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/rozmezhuвання-ta-rozpodil-povnovazhen-organiv-mistseвого-samovryaduvannya-interv-yu-z-avtoramy-proyektu-kontseptsiyi> (дата звернення: 05.01.2024).

7. Конституція України : 28 червня 1996 року URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page> (дата звернення: 13.01.2024).

8. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2014 року № 333-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 19.01.2024).

9. Куйбіда В.С., Павленко В.П., Яцюк В.А. та інші. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія.

Сучасність. Перспективи. Київ, вид-во "Геопринт", 2009. 615 с.

10. Куйбіда В.С., Формування дієздатних територіальних громад. К.: ІКЦ. "Легальний статус", 2010. 138 с.

11. Куйбіда В.С., Організаційно-правові аспекти місцевого самоврядування України. К.: Університет "Україна". 2011. 158 с.

12. Куйбіда В.С., Публічна влада на місцевому рівні: стан і перспективи розвитку. К.: Університет "Україна". 2011. 90 с.

13. Kujbida V.S. Capable territorial communities. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 04 (32), 2021.

14. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект Закону від 01.07.2015 реєстр. № 2217а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (дата звернення: 02.12.2023).

15. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20150714> (дата звернення: 06.12.2023).

16. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 року № 77-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.12.2023).

17. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України: Закон України від 28.07.2023 № 3285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3285-20#Text> (дата звернення: 09.01.2024).

18. "Про місцеве самоврядування в Україні": Закон України 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.01.2024).

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/2456-17> <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 05.02.2024).

2. Council of Europe (1985), "European Charter of Local Self-Government", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Accessed 25.01.2024).

3. Nehoda, V. and Bezghin, V. (2023), "The experts presented the Concept of separation of powers of local self-government and executive power", available at: <https://decentralization.ua/news/17493> (Accessed 06.12.2023).

4. Kazyuk, Ya. Hanuschak, Yu. and Kujbida, V. (2023), "The concept of delimitation and distribution of powers of local self-government and executive power", available at: <https://decentralization.ua/news/17493> (Accessed 20.12.2023).

5. Kazyuk, Ya. and Hanuschak, Yu. (2023), "Delimitation and distribution of powers of local self-government bodies. Interview with the authors of the Concepts

project", available at: <https://decentralization.ua/en/news/17495> (Accessed 23.12.2023).

6. Kazyuk, Ya. (2023), "Delimitation and distribution of powers of local self-government. About the Concept project", available at: <https://pravo.org.ua/blogs/rozmezhuвання-ta-rozpodil-povnovazhen-organismistseвого-samovryaduvannya-interv-yu-z-avtoramy-proyektu-kontseptsii/> (Accessed 05.01.2024).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page> (Accessed 13.01.2024).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "The concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 19.01.2024).

9. Kujbida, V.S. Pavlenko, V.P. and Yatsiuk, V.A. (2009), Administratyvno-terytorial'nyy ustrij Ukrainy. Istoriia. Suchasnist'. Perspektyvy. [Administrative and territorial system of Ukraine. History. Modernity. Perspectives], Heoprynt, Kyiv, Ukraine.

10. Kujbida, V.S. (2010), Formuvannya diiezdatnykh terytorial'nykh hromad [Formation of efficient territorial communities], IKTs. "Lehal'nyy status", Kyiv, Ukraine.

11. Kujbida, V.S. (2011), Orhanizatsijno-pravovi aspekty mistsevoho samovriaduvannya Ukrainy [Organizational and legal aspects of local self-government of Ukraine], Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.

12. Kujbida, V.S. (2011), Publichna vlada na mistsevomu rivni: stan i perspektyvy rozvytku [Public power at the local level: state and prospects of development], Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.

13. Kuybida V.S. (2021), "Capable territorial communities", Social and Human Sciences Polish-Ukrainian scientific journal, vol. 04 (32).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Draft Law "On amendments to the Constitution of Ukraine (regarding decentralization of power)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (Accessed 02.12.2023).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On voluntary unification of territorial communities", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ed20150714>, (Accessed 06.12.2023).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On the approval of the plan of measures for the implementation of a new stage of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine for 2019—2021", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2019-%D1%80#Text> (Accessed 12.01.2024).

17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On the approval of the Methodology for the formation of capable territorial communities", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF> (Accessed 09.01.2024).

18. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Draft Law "About local self-government in Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67740 (Accessed 12.01.2024).

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024 р.

І. В. Хребтій,
к. держ. упр., начальник управління Центр оцінювання кандидатів
на зайняття посад державної служби, Вища школа публічного управління
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6957-6704>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.229

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ КАНДИДАТІВ НА ЗАЙНЯТТЯ ПОСАД ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

I. Khrebtiiy,
PhD in Public Administration, Head of the Center for Evaluation
of Candidates for Public Service Positions, Higher School of Public Administration

METHODS OF ASSESSING THE COMPETENCES OF CANDIDATES FOR PUBLIC SERVICE POSITION

Вітчизняна система добору публічних службовців переживає на даний час період кардинальних змін, адже сьогодні країні потрібні кадри, які готові до змін та інновацій, спроможні своєчасно приймати найбільш ефективні управлінські рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, здатні до співпраці, які володіють розвиненим почуттям відповідальності за реалізацію розпочатих реформ та долю країни.

Відповідно до законодавства про державну службу проведення конкурсу здійснюється відповідно до визначених в установленому законом порядку вимог до професійної компетентності кандидата на зайняття вакантної посади державної служби за результатами оцінювання його особистих досягнень, знань, умінь і навичок, моральних і ділових якостей для належного виконання посадових обов'язків.

Вибір методів оцінювання доцільно здійснювати з метою найповнішого збору інформації про компетентності особи, яка виявила бажання приймати участь у конкурсі. Методи оцінювання мають бути простими і зрозумілими, передбачати використання кількісних і якісних показників.

В запропонованій статті пропонується база методів, що може бути застосована під час оцінювання кандидатів при відборі на посади публічної служби, з врахуванням вимог до компетентності кандидатів, оцінки рівня їх кваліфікації та відповідності певній посаді.

The domestic system of selection of public servants is currently experiencing a period of radical changes, because today the country needs personnel who are ready for changes and innovations, are able to make the most effective management decisions in a timely manner in a choice situation, predicting their possible consequences, are capable of cooperation, who have a developed sense responsibility for the implementation of the initiated reforms and the fate of the country.

Strengthening of the public service is envisaged by attracting highly qualified specialists with the provision of fair and transparent selection, appointment to public service positions based on achievements and achievements and equal treatment of candidates regardless of their gender, ethnic and social origin, presence of disability, etc.

According to the legislation on the civil service, the competition is held in accordance with the requirements for the professional competence of a candidate for a vacant civil service position, determined in accordance with the procedure established by law, based on the results of an assessment of his personal achievements, knowledge, abilities and skills, moral and business qualities for the proper performance of official duties ties.

The choice of assessment methods should be carried out in order to collect the most complete information about the competence of a person who expressed a desire to participate in the competition. Evaluation methods should be simple and clear, and should involve the use of quantitative and qualitative indicators.

The proposed article offers a base of methods that can be applied during the evaluation of candidates for public service positions, taking into account the requirements for the competence of candidates, the assessment of their qualification level and suitability for a certain position.

The use of modern methods of evaluating candidates for public service positions will contribute to the quality selection of personnel, increasing the efficiency and effectiveness of work as a whole, general optimization of the selection process itself, and the introduction of new technologies in the field of personnel management.

Ключові слова: публічне управління, публічна служба, посади публічної служби, оцінювання кандидатів, методи оцінювання.

Key words: public administration, public service, public service positions, evaluation of candidates, evaluation methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Посилення публічної служби передбачається шляхом залучення висококваліфікованих фахівців із забезпеченням чесного та прозорого відбору, призначення на посади публічної служби, що ґрунтуються на досягненнях і здобутках та однаковому ставленні до кандидатів незалежно від їх статі, етнічного та соціального походження, наявності інвалідності тощо.

Відповідно до Європейських принципів публічного управління програми SIGMA публічна служба повинна бути професійною, доброчесною, політично нейтральною, базуватися на заслугах, бути орієнтованою на громадян.

Незважаючи на те, що процедуру проведення конкурсів на посади публічної служби в цілому приведено у відповідність з європейськими стандартами, вона потребує подальшого вдосконалення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у формування базових положень та концепцій публічної служби, в тому числі оцінюванні компетентностей публічних службовців зроблено як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Слід зазначити, що питання оцінювання у публічній службі досліджувалося Н.О. Алюшиною, В.Б. Авер'яновим, Ю.П. Битяком, Л.Р. Білою-Тіуною, С.Е. Зелінським, Ю.В. Конотопцевою, В.Р. Кравцем, В.М. Мартиненком, С.К. Хаджирадєвою та ін. Безперечно, їхні наукові дослідження мають важливе значення для публічної служби і є методологічним підґрунтям для подальших досліджень. Водночас, суттєві зміни в публічній службі зумовлюють необхідність подальших наукових досліджень зазначеної проблематики, особливо питань щодо методик оцінювання компетентностей кандидатів на зайняття посад публічної служби.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз методів оцінювання, які можуть бути застосовані під час оцінювання кандидатів при відборі на посади публічної служби.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У більшості європейських країн добір кадрів на публічну службу відбувається: шляхом порівняння документів про рівень кваліфікації, які подаються пре-

тендентом (Німеччина, Швейцарія, Нідерланди, Данія); шляхом спеціального іспиту, який відбувається в конкурсному порядку (Великобританія, Канада); шляхом тестування чи проведення інтерв'ю (країни Центральної та Східної Європи); поза конкурсом (для політичних посад). Процедура проведення конкурсів має істотні відмінності, що залежить не лише від країни, але й характеру служби.

Вибір методів оцінювання доцільно здійснювати з метою найповнішого збору інформації про компетентності особи, яка виявила бажання приймати участь у конкурсі.

Для виявлення індивідуальної професійної придатності застосовують різні методичні засоби: тести здобутків (досягнень), тести рівня професійно важливих психофізіологічних і психічних функцій, методики виявлення мотивацій. Серед методів, за допомогою яких діагностують індивідуальні особливості професійного розвитку, найбільш поширене інтерв'ювання; у психоаналітичній традиції широко використовується тлумачення біографій і автобіографій.

Зупинимось більш детально на методах оцінювання кандидатів на зайняття посад публічної служби.

Метод експертних оцінок — це науковий метод, який дозволяє отримати достовірну оцінку на основі сукупності індивідуальних думок експертів. Оцінювання проводиться або індивідуально (кожен експерт дає оцінку анонімно і незалежно, а потім оцінки узагальнюються), або групою (експерти працюють спільно, індивідуальні оцінки узгоджуються).

Основні умови проведення: анонімність (анкетування, тестування) експертних оцінок та методично правильно організований підбір складу комісії. Переваги методу. Даний метод виступає засобом реалізації цілей кадрової політики та цілей діяльності організації загалом, дозволяє створити основу для ротації кадрів та сприяє формуванню кадрового резерву. Доведено, що сукупність інформації, якою володіють всі члени групи принаймні не менша обсягу інформації, якою володіє найбільш досвідчений експерт [2]. Суть методу полягає в тому, що кожен експерт (член комісії) дає оцінку анонімно і незалежно від інших, а потім ці оцінки узагальнюються. Результат роботи експертів відображається в документі, варіантами якого можуть бути рекомендації, узагальнюючі оцінки, рішення. До переваг методу можна віднести удосконалення розстановки кадрів шляхом підбирання найбільш гідних кандидатів на ту чи іншу посаду. Метод дозволяє виявити цінність кандидата, використовуючи кваліфікацію, досвід, інтуїцію експертів. Аналіз оцінок експертів

може допомогти визначити для кожного працівника конкретні напрями його вдосконалення у майбутньому.

Наступний метод — метод поведінкового інтерв'ю (інтерв'ю за компетентностями). Інтерв'ю — це методика, що дозволяє отримати інформацію про професійний досвід людини, рівень освіти, її ставлення до роботи, самооцінку, мотивацію. Отже, інтерв'ю за компетенціями — це структуроване інтерв'ю, завдання якого полягає в тому, щоб визначити присутність та рівень у кандидата певних компетенцій методом дослідження конкретних прикладів з його колишньої робочої практики. Інтерв'ю за компетенціями не випадково називають поведінковим. Метод ґрунтується на тому, що попередній досвід людини впливає на його поведінку в майбутньому.

Для отримання об'єктивних результатів про наявність компетенції зазвичай використовують певну послідовність питань. Найпоширенішими є моделі STAR (Situation-Task-Action-Result) і PARLA (Problem-Action-Result-Applied-Learned), CARE (Content, Action, Role, Effect — зміст (маються на увазі ситуації), дії, роль, ефект) [3].

Переваги методу: низька вартість, універсальність; метод оцінює реальний досвід кандидата, тобто можна спрогнозувати, як кандидат буде працювати на новій посаді; використовується для керівних позицій; єдина модель компетенцій в організації робить поведінкове інтерв'ю об'єктивним; об'єктивно оцінює відповіді кандидатів на посаду по стандартизованій шкалі; дозволяє зробити обґрунтований вибір із кандидатів з однаковим професійним досвідом, спрогнозувати майбутню успішність на посаді; чітка структура інтерв'ю допомагає знизити суб'єктивність, отримати необхідну інформацію і не упустити важливі моменти; отримуємо не соціально-бажані відповіді, а реальні робочі приклади, що дає можливість спрогнозувати успіх кандидата щодо даної позиції (як людина буде працювати); метод дозволяє в повному обсязі оцінити професійні якості співробітника, його здатність самостійно вирішувати проблеми; достовірність отриманої інформації, оскільки до поведінкових питань неможливо підготуватися.

Наступний метод, який використовують при оцінці компетентностей кандидата на зайняття посад публічної служби є метод резюме. Попереднє оцінювання починається з аналізу резюме, вивчення якого є першим знайомством з кандидатом. Резюме є рекомендацією самого себе за запропонованими складовими: мотиви, які зумовили вибір вакантної посади; досвід роботи, подібний вакантній посаді; відношення до інноваційних методів роботи та самоосвіти; досвід спілкування з людьми; відношення до можливих випадків ненормованого робочого дня, відряджень тощо.

Метод резюме дозволяє оцінити індивідуальні особливості кандидатів, їх сильні і слабкі сторони, мотиваційні потреби та потенційні можливості. Щоб отримати більш детальну інформацію про кожного кандидата і належним чином її структурувати, ретельно підготуватися до інтерв'ю, фахівці з управління персоналом розробляють стандартні форми (анкети, оцінні листи і т. д.). Заповнені стандартні форми кандидати можуть

надсилати електронною поштою. Крім стандартних форм, від кандидатів досить часто вимагають автобіографію, яка допомагає з'ясувати: грамотність тексту; словниковий запас; тривалість пам'яті; вміння виділяти головне; вміння дотримуватися хронологічної послідовності подій і т. д.

У більшості зарубіжних країн використовують метод оцінки особистісного профілю. Оціночний лист оформлений у вигляді таблиці, де у рядках вказуються критерії найбільш важливих професійних якостей. У стовбцях використовуються цифри від 1 до 10. Отримані бали об'єднуються у вигляді графіку, формуючи особистісний профіль. Застосовують, загалом, при пошуку лідерів з домінуючими рисами (силові органи).

Найбільш поширений метод при оцінюванні кандидатів на зайняття посад публічної служби є тестування. Тестування — оцінка кандидатів на посаду відповідно до ступеня вирішення ними підготовлених професійних завдань (тестів) і встановлення на базі цього кількісних показників, які визначають рівень їх знань. Тестування — це одночасно і метод, і результат вимірювання, метод діагностики із застосуванням стандартизованих запитань та завдань, що мають певну шкалу значень.

Переваги методу: стандартизація умов і результатів, оперативність та економічність; кількісний диференційний характер оцінки; оптимальна складність, надійність, справедливість; в короткий час можливість скласти враження про працівника; дозволяє отримати кількісну характеристику за більшістю критеріїв оцінки; комп'ютерна обробка результатів; надає повну інформацію, дає можливість точно спрогнозувати поведінку кандидата в робочих ситуаціях; скорочує витрати на відбір кандидатів до кадрового резерву; дозволяє одночасно оцінювати великі групи працівників; дає можливість оцінювати працівника дистанційно, що економить час і кошти; виступає важливим елементом у боротьбі з корупцією.

Наступний метод — метод портфоліо. До особистого знайомства з претендентом на вакантне місце рекрутер формує певне уявлення про рівень його професіоналізму. Висновки робляться як за інформацією в резюме, так і за змістом портфоліо. Портфоліо не просто демонструє набір матеріалів про фахівця і його досягнення. Грамотне прочитання портфоліо покаже рекрутеру вміння здобувача вирішувати завдання, які постають перед ним у процесі професійної діяльності, вибрати тактику і стратегію поведінки. Аналіз старих і нових робіт покаже, наскільки фахівцем були освоєні нові та вдосконалені наявні компетенції, якими способами підвищувався рівень професіоналізму. Саме портфоліо, як технологія оцінювання, дозволяє досить об'єктивно оцінити досягнення претендента в тій чи іншій галузі професійної діяльності сторонньому спостерігачеві — експерту і рекрутеру.

Портфоліо використовується також як спосіб організації накопичувальної системи оцінки індивідуальних досягнень. Зокрема, система інноваційної оцінки портфоліо може використовуватися рекрутерами для оцінки портфоліо за певними критеріями.

Переваги: портфоліо виконує роль індивідуальної накопичувальної оцінки та презентує результати досягнень, допомагає відстежити індивідуальний прогрес та

професійне зростання, демонструє рівень практичного використання набутих знань та умінь. Дає змогу максимально ознайомитись з професійною діяльністю людини яка рекомендується, дозволяючи тим самим дати характеристику досягненням і перспективу розвитку. Портфоліо дозволяє іншим простежити шляхи досягнення результатів діяльності претендента на посаду та є формою самооцінки й корекції результатів та досягнень людини [4].

Не менш поширеним є метод співбесіди. Вважається, що співбесіда як засіб збору первинної інформації про майбутнього працівника або учня з'явилася давно. Співбесіда — один з найпоширеніших і якісних методів оцінки кандидата. Рішення про наймання персоналу приймаються в 85% випадків з використанням інтерв'ю (біографічного, поведінкового, за компетенціями і т.д.). В цілому, вони схожі за стилістикою проведення.

Головна ціль при співбесіді (інтерв'ю) — визначити основні недоліки та позитивні характеристики у професійному й психологічному потенціалі претендента на посаду. На сьогоднішній день актуальними стають методи дистанційного підбору персоналу, вони допомагають ефективніше використовувати час і вирішують питання відстані між претендентом і HR-ом. Для онлайн-співбесіди застосовують сучасні засоби зв'язку: від скайпу до месенджерів в соцмережах.

В інтерв'ю, як одного з методів оцінки, можна виділити наступні основні цілі: визначення талентів та рис характеру кандидата, можливостей щодо виконання посадових обов'язків; зрозуміти, наскільки кандидат буде психологічно сумісний з колегами і безпосереднім керівником, які цілі він переслідує (тимчасова робота, близькість робочого місця до дому, бажання зробити хорошу кар'єру в компанії і т. д.).

Переваги: інтерв'ю — цілеспрямована, керована розмова; співбесіду використовують у більшості публічних установ зарубіжних країн; дозволяє надати прозорість процесу добору, зробити його предметом обговорення в організації; дозволяє отримати таку інформацію щодо апліканта, яку не можна зібрати за допомогою інших методів; це відомості щодо планів та бачення організації, свого місця в ній; допомагає перевірити, розширити та поглибити інформацію, що міститься в резюме.

Також, існує такий метод оцінювання компетентностей кандидата на зайняття посад публічної служби, як метод анкетування. Анкетування — метод збору первинного матеріалу у вигляді письмового опитування великої кількості респондентів з метою збору інформації за допомогою анкети про стан тих чи інших сторін процесу, що вивчається, ставлення до тих чи інших явищ [5].

Інформація під час проведення анкетувань від респондентів збирається трьома способами: шляхом запитань інтерв'юєрів респондентам, відповіді на які інтерв'юєр фіксує (наявність зворотнього зв'язку, можливість установлення довіри між респондентом та інтерв'юєром); шляхом запитань за допомогою комп'ютера (висока швидкість реалізації даного підходу, точна обробка даних, але відносно високі витрати, зумовлені придбанням і використанням комп'ютерів); шляхом само-

стійного заповнення анкет респондентами (невелика вартість).

Переваги: спрощення роботи інтерв'юєра; простота обробки й аналізу; швидке отримання відповідей, аналіз та обробка результатів; змога дізнатися думки респондентів щодо конкретного предмета; високий рівень стандартизації; відсутній вплив на опитуваного; можливість отримання кількісних, та якісних даних; легко організувати, зводити результати; порівняльна економічність і організаційна простота.

Наступним пропонуємо розглянути метод асесмент-центр (Assessment-Center, центр оцінки) — комплексний метод оцінки компетенцій персоналу за допомогою спостереження за їх реальною поведінкою в ділових іграх.

При проведенні "асесмент-центру" використовуються такі інструменти: інтерв'ю; психологічні тести та ділові ігри; презентація перед експертами та іншими учасниками; біографічне анкетування; опис професійних досягнень; індивідуальний аналіз конкретних ситуацій (case-study); експертне спостереження для виявлення професійно важливих якостей. Метод дає змогу продемонструвати працівникам свої знання, вміння, здібності та особисті якості в певних ситуаціях [6].

Переваги: висока прогностична валідність, за рахунок комплексного використання різних діагностичних процедур; групові дискусії, економічні з точки зору витрат часу на їх побудову і проведення (дають можливість спостерігати і оцінювати відразу кілька учасників); оцінювані отримують обґрунтований зворотний зв'язок щодо своїх сильних і слабких сторін; можливість більш реалістичної самооцінки за рахунок порівняння з оцінками інших людей (перш за все, спостерігачів). Завдяки асесмент-центру, орієнтованого на імітацію, кандидати отримують реалістичну попередню інформацію про вакантну посаду. Зменшується ризик призначення не на ту посаду. Підвищується об'єктивність оцінки в очах учасників асесмент-центру, так як за оцінку відповідає не одна людина, а багато спостерігачів. Підвищення по службі сприймаються як справедливі. Серед основних переваг методу: 1) дозволяє прогнозувати майбутню успішність кандидатів, їх емоційну стійкість та психологічну витривалість; 2) розгорнуті оцінки, що даються центром, сприймаються кандидатами як більш справедливі й об'єктивні, оскільки експерти центрів не пов'язані з оцінюваними; 3) оцінки фокусуються на ключових компетентностях кандидатів; 4) стандартизація тестових вправ забезпечує рівними шансами всіх кандидатів.

Існує ще метод мультимодальне інтерв'ю (MMI) — аналізується як минуле, так і майбутнє (комбінують поведінкові, ситуаційні та біографічні співбесіди). Використовуються питання біографічного і ситуаційного характеру, що допомагає оцінити професійні та соціальні компетенції кандидата, його замотивованість на успіх. Містить вісім компонентів, з яких п'ять входять в структуру діагностичного судження (самопредставлення, професійна орієнтація і вибір організації, неструктурована частина інтерв'ю, біографічні та ситуативні питання).

Переваги: більш простий та дешевий аналог асесмент-центру; мультимодальне інтерв'ю є серйозною альтернативою методу асесмент-центру. У деяких випадках воно вигідніше (вимагає менше витрат часу інтерв'юєра і респондента) і при вдалій побудові та проведенні може прогнозувати поведінку також надійно, як асесмент-центр. Мультимодальне інтерв'ю дало коефіцієнт валідності, який можна порівняти з показниками центру. Це дозволяє припустити, що потенційний виграш від тільки мультимодального інтерв'ювання дорівнює прибутку, отриманого від використання результатів роботи всього центру оцінки. Інтерв'ю допомагає виявити наскільки реалістичні цілі у кандидата, власну оцінку кандидата своїх досягнень або поразок, його орієнтацію на професійний розвиток та просування по службі.

Не менш цікавим є кейс-метод. Метод застосовується з метою оцінки готовності кандидатів на посаду менеджерів нижчої та середньої ланки, для просування по кар'єрних сходах, а також як перевірка до готовності займати керівні посади. Кейс-метод схожий на сучасний дидактичний концепт конструктивного вирівнювання ("constructive alignment") [4]. Суть методу полягає в тому, що учасникам пропонують осмислити ситуацію, опис якої водночас не тільки відображає практичну професійну проблему, а й актуалізує комплекс знань, які необхідно засвоїти при розв'язанні цієї проблеми. Причому сама проблема не має однозначних вирішень [7].

Дуже важливим у роботі з кейс-методом є розуміння того, що управлінське середовище постійно змінюється, і щоб залишатися важливими та актуальними кейси мають змінюватися залежно від середовища і часу.

Серед переваг: одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який демонструє кандидат при вирішенні цієї проблеми; має чітко виражений характер і мету; сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем; розвиває творчий підхід, інноваційність у сфері. Переваги кейс-метода в тому, що кейси можна адаптувати до реалій організації та для спостерігачів і учасників вони містять високий показник "очевидної" валідності. Вимірює: компетенції, пізнавальну діяльність, мотивацію, відповідальність, волю та інше; можна застосовувати до значного числа професій; можливість визначення компетентності претендентів на посаду до призначення, співробітників у процесі роботи, персоналу при діагностиці управлінських здібностей і ін.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Найважливішим в оцінюванні кандидатів на зайняття посад державної служби має бути справедливості і надійності при виборі методів оцінювання компетентностей. Застосування сучасних методів оцінювання кандидатів на зайняття посад публічної служби сприятиме якісному відбору кадрів, підвищенню ефективності та результативності роботи в цілому, загальній оптимізації самого процесу відбору та впровадженню нових технологій у сфері управління персоналом.

Так, як об'єктом оцінювання є кандидат на посаду публічної служби, то методи оцінювання повинні відповідати структурі органу влади, його стратегічним цілям, характеру посади публічного службовця; цілям, які стоять перед оцінюванням. Методи оцінювання мають бути простими і зрозумілими, передбачати використання кількісних і якісних показників.

Література:

1. Алюшина Н.О. Організація роботи державних службовців в умовах воєнного стану. Публічне управління та регіональний розвиток : Науковий журнал. 2022, № 16: 284—313.
2. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу / пер. з англ. А. Олійник, наук. ред. пер. В. Тертичка. Київ: "Основи", 2004. 192 с.
3. Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.
4. Грицевич Т.Л. Соціально-психологічні технології управління військовими колективами: навчально-методичний посібник / Т.Л. Грицевич, О.С. Капінус, Т.М. Матевко, П.П. Ткачук. Львів: НАСВ, 2018. 256 с.
5. Структура портфоліо. Матеріали для навчання та роботи. URL: https://pidru4niki.com/15100827/informatika/struktura_portfolio_navchalnogo_proektu (дата звернення: 20.02.2024).
6. Бекешкіна І. Опитування громадської думки. Як правильно розуміти та інтерпретувати соціологічні дані: посіб. за ред.: І. Бекешкіної, Ю. Горбань, І. Філіпчук. Київ, 2020. 110.
7. Іванов С.В., Мостенська Т.Л., Федуллова І.В., Рибачук — Ярова Т.В. Використання кейс-методів у навчальному процесі. Наукові праці НУХТ. 2012. № 43. С.107—110.

References:

1. Alyushina, N. O. (2022), "Organization of the work of civil servants under martial law", Public administration and regional development: Scientific journal, vol. 16, pp. 284—313.
 2. Hogwood, B. and Gan, L. (2004), Analysis of politics for the real world, trans. from English Oliynyk, A., ed. trans. Tertychka, V., Osnovy, Kyiv.
 3. Hrabovetskyi, B.E. (2010), Methods of expert evaluations: theory, methodology, directions of use, VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
 4. Hrytsevich, T.L., Kapinus, O.S., Matsevko, T.M. and Tkachuk, P.P. (2018), Socio-psychological technologies for managing military teams, NASV, Lviv, Ukraine.
 5. Materials for study and work, "Portfolio structure" (2024), available at: https://pidru4niki.com/15100827/informatika/struktura_portfolio_navchalnogo_proektu (Accessed 20 Feb 2024).
 6. Bekeshkina, I., Horban, Y. and Filipchuk, I. (2020), Survey of public opinion. How to correctly understand and interpret sociological data, Kyiv, Ukraine.
 7. Ivanov, S.V., Mostenska, T.L., Fedulova, I.V. and Rybachuk-Yarova, T.V. (2012), "Use of case methods in the educational process", Scientific works of the National Technical University of Ukraine, vol. 43, pp. 107—110.
- Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

Р. М. Дмитренко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів, банківської та страхової справи,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2461-5184>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.234

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ ДО НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ

R. Dmitrenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student of the Department
of Finance, Banking and Insurance Business, Interregional Academy of Personnel Management

STATE REGULATION OF THE DECARBONIZATION PROCESS OF AGRIBUSINESS IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S TRANSFORMATION TO A LOW-CARBON ECONOMY MODEL

У статті констатовано, що глобальна зміна клімату є однією із надзвичайних загроз збалансованому розвитку аграрного сектору економіки України. Тож, адаптація агробізнесу до зміни клімату, підвищення його опірності та скорочення обсягів викидів парникових газів є одним з найпріоритетніших завдань, вирішення якого має бути розпочато вже сьогодні. Наголошено, що діючий наразі механізм державного регулювання процесу декарбонізації агробізнесу є недостатньо ефективним. Розглянуто моделі трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва, які набули поширення у світовій практиці, коротко їх охарактеризовано та вказано на доцільність запровадження в Україні. Обґрунтовано, що найбільш прийнятною для українського агробізнесу, виходячи з його природнього потенціалу та середовища функціонування, є змішана модель трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва. Акцентовано на необхідності посилення дієвості перелічених автором інструментів державного регулювання процесу декарбонізації українського агробізнесу завдяки створенню відповідної нормативно-правової бази, запровадженню ефективної державної підтримки (зокрема, через: стимулювання диверсифікації виробництва; пільгове оподаткування доходів отриманих від реалізації біопалива та біогазу/біометану; пільгове кредитування придбання обладнання чи/та будівництва об'єктів з виробництва біопалива і т.д.; трансфер та спіловер знань щодо застосування в аграрному секторі новітніх технологій тощо), імплементації європейських Директив і Регламентів з побудови національної СТВ та її приєднання до європейського вуглецевого ринку. Доведено, що у такий спосіб держава сформує сприятливе середовище для трансформації агробізнесу України до низьковуглецевого виробництва, прискорення процесу декарбонізації аграрного сектору, а отже, і досягнення амбітних кліматичних цілей щодо скорочення його вуглецевого сліду.

The article states that global climate change is one of the most serious threats to the balanced development of the agricultural sector of Ukraine's economy. Therefore, adaptation of agribusiness to climate change, increasing its resistance and reducing the volume of greenhouse gas emissions is one of the most priority tasks, the solution of which should be started today. It is emphasized that the current mechanism of state regulation of the process of decarbonization of agribusiness is insufficiently effective. The models of transformation of agribusiness to low-carbon production, which have become widespread in world practice, are considered, they are briefly characterized and the expediency of implementation in domestic practice is indicated. It is substantiated that the most acceptable for Ukrainian agribusiness, based on its natural potential and operating environment, is a mixed model of transformation of agribusiness to low-carbon production. Emphasis is placed on the need to strengthen the effectiveness of the tools of state regulation of the process of decarbonization of

Ukrainian agribusiness listed by the author thanks to the creation of an appropriate regulatory and legal framework, the introduction of effective state support (in particular, through: stimulation of production diversification; preferential taxation of income received from the sale of biofuels and biogas/biomethane; preferential lending for the purchase equipment and/or construction of facilities for the production of biofuel, etc.; transfer and spillover of knowledge regarding the use of the latest technologies in the agricultural sector, etc.), implementation of European Directives and Regulations on the construction of a national ETS and its accession to the European carbon market. It has been proven that in this way the state will create a favorable environment for the transformation of Ukraine's agribusiness to low-carbon production, acceleration of the process of decarbonization of the agricultural sector, and, therefore, the achievement of ambitious climate goals regarding the reduction of its carbon footprint.

Ключові слова: агросектор, агробізнес, точне землеробство, декарбонізація, трансформація, низьковуглецеве виробництво.

Key words: agricultural sector, agribusiness, precision agriculture, decarbonization, transformation, low-carbon production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобальна зміна клімату є однією із надзвичайних загроз збалансованому розвитку аграрного сектору економіки України. Через зміну температурного режиму, поширення процесів опустелювання, зростання частоти повеней, зміну режимів дозрівання сільськогосподарських культур та підвищення їх вразливості до ураження шкідниками і т.д., обсяги врожаю суттєво коливаються, що створює загрози для агробізнесу, а відтак, і продовольчій безпеці країни, здоров'ю та життєдіяльності населення. Тож, адаптація агробізнесу до зміни клімату, підвищення його опірності та зниження обсягів викидів парникових газів є одним з найпріоритетніших завдань, вирішення якого має бути розпочато вже сьогодні шляхом створення дієвої системи державного регулювання, реалізації стратегій та програм з декарбонізації, запровадження механізмів державної підтримки та стимулювання [1].

Втім, процес декарбонізації агробізнесу далеко не простий та потребує на подолання низки невирішених на сьогодні проблем, вивченню яких саме і присвячено дане дослідження.

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

Аналіз літературних джерел свідчить, що віраж активізації наукових досліджень з проблематики трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва став одним зі знакових подій початку XXI століття та зумовив формування самостійного наукового напрямку — державного регулювання процесу декарбонізації, спрямованого на створення механізму координації країн та бізнесу на забезпечення збереження довкілля, благополуччя жителів планети та їх майбутніх поколінь [2]. Коло прихильників даного наукового напрямку досить широке. Зокрема, Дацій О., Левченко Н., Шишкановою Г. та Абусалідзе Г. встановлено залежність обсягів викидів парникових газів від обсягів валової продукції аграрного виробництва, капітальних інвестицій та поточних

витрат на охорону навколишнього середовища. Дослідниками здійснено компаративний аналіз прогнозів змін викидів парникових газів з нарощуванням обсягів валової продукції аграрного виробництва, визначених Інститутом економіки та прогнозування НАН України за різних сценаріїв розвитку економіки, та прогнозів, визначених за авторською методикою [2]. Смолій Л.В. та Діхтяренко Н.В. розроблено авторську структурно-логічну модель трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва, яка охоплює цілі, принципи, напрями, інструменти реалізації та визначає основних бенефіціарів переходу до концепції "зеленої економіки". Авторами обґрунтовано стратегічні пріоритети переходу та визначено цільові орієнтири на найближчу перспективу, які охоплюють практично всі сфери аграрного сектору економіки України [3, с. 6]. Грузінською І., Смагіною А., Герасименко Н., Перепелицею О., Попсуєм А. та Захарків Н. здійснено пошук джерел фінансування процесу декарбонізації агробізнесу та створення умов його доступу до вуглецевого ринку [4, с. 12].

Втім, не дивлячись на значні напрацювання науковців та їх слушні пропозиції, статистика останніх років свідчить, що інструментарій державного регулювання процесу декарбонізації агробізнесу є недостатньо ефективним і досягти, поставлених Україною амбітних цілей щодо скорочення обсягів емісії вуглецевих викидів на період до 2030 року досить складно. А відтак, існує нагальна потреба у подальшому пошуку шляхів прискорення трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва та модифікації інструментарію державного регулювання процесу його декарбонізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Метою статті є пошук шляхів прискорення трансформації агробізнесу України до низьковуглецевого виробництва через модифікацію інструментів державного регулювання процесу декарбонізації.

Таблиця 1. Тенденції викидів парникових газів в Україні ТОП-3 забруднювачів атмосфери протягом 1990–2021 рр. за секторами економіки, Мт CO₂-екв

Сектор економіки	Роки													Відхилення, %
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021		
Енергетика	725,3	431,4	311,3	315,1	286,4	210,8	224,8	217,8	226,3	219,2	208,0	209,7	-71,1	
Промисловість	118,2	58,2	67,5	81,0	74,7	56,4	58,1	51,9	56,5	57,6	56,0	58,4	-50,6	
Агробізнес	86,8	60,6	37,3	33,9	33,5	39,4	42,0	41,0	44,4	44,8	41,7	47,0	-45,9	

Джерело: [6].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Наразі перед українськими аграріями постає надскладне завдання — виростити врожай та знизити навантаження на довкілля в умовах, коли клімат України змінюється значно швидшими темпами, ніж світовий. Вже сьогодні кліматичні зміни відчутні у Черкаській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій та Кіровоградській областях. Втім, природні аномалії "перевіряють" на міцність й інші регіони України. Спекта, грози, посухи, град, шквали, торнадо на території країни зростають з кожним роком, створюючи суттєві загрози для агробізнесу, а відтак, і продовольчій безпеці країни, здоров'ю та життєдіяльності населення. [5]. Тож, пошук шляхів прискорення адаптації агробізнесу до змін клімату та його трансформації до низьковуглецевого виробництва через модифікацію інструментів державного регулювання процесу декарбонізації наразі є невідкладним.

За даними Національного кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів 2023 року подання [6] (далі — Кадастр), агро-сектор України протягом 1990—2021 рр. стабільно входить до ТОП-3 найбільших забруднювачів атмосфери в країні (табл. 1).

Таблиця 2. Динаміка обсягів емісії парникових газів агробізнесом України за категоріями джерел походження, тис. т CO₂-екв

Роки	Категорії джерел парникових газів в аграрному секторі України						Всього
	у рослинництві				у тваринництві		
	виращування рису	сільськогосподарські угіддя	вапнування	застосування сечовини	внутрішня ферментація	поводження з гноєм	
1990	216,43	35709,95	2592,08	270,14	45924,87	7308,44	92021,91
2000	187,12	15264,85	63,47	82,23	18468,60	2441,46	36507,73
2001	140,86	16769,07	71,47	117,02	18746,74	2399,30	38244,46
2002	140,75	16647,36	53,78	116,91	18926,94	2556,43	38442,17
2003	166,13	13927,54	49,37	191,11	16984,02	2372,71	33690,88
2004	158,16	16962,84	83,33	35,83	16016,58	2179,28	35436,02
2005	158,57	17011,59	90,92	138,32	15719,51	2222,95	35341,86
2006	161,01	16979,44	105,99	171,32	15460,79	2314,25	35192,8
2007	156,72	15731,11	112,35	212,11	13998,08	2244,39	32454,76
2008	146,85	21054,47	124,95	355,18	13241,48	2187,15	37110,08
2009	181,97	19622,78	151,88	175,03	12767,38	2251,10	35150,14
2010	217,31	19348,96	127,46	334,73	12191,90	2334,19	34554,55
2011	219,98	24080,83	127,16	391,52	11784,12	2317,52	38921,13
2012	191,74	22948,71	161,72	351,36	12016,15	2357,81	38027,49
2013	179,32	27008,06	182,25	381,75	12257,78	2407,11	42416,27
2014	75,58	27413,42	156,26	386,03	11681,10	2344,20	42056,59
2015	86,72	25979,33	169,83	372,50	10970,24	2224,99	39803,61
2016	89,07	28876,25	140,09	457,62	10752,01	2126,43	42441,47
2017	94,11	29697,25	168,60	512,07	8597,04	2022,17	41091,24
2018	93,58	33479,29	163,74	201,18	8298,21	2002,73	44238,73
2019	94,83	33004,02	163,23	316,84	7918,02	1958,37	43455,31
2020	82,99	31845,54	131,35	235,51	7447,07	1944,65	41687,11
2021	92,95	35667,23	147,11	263,77	8349,72	2478,01	46998,56

Джерело: [6].

Найбільшу частку у структурі парникових газів агробізнесу (табл. 2) становлять вуглецеві викиди галузі рослинництва. Їх обсяг у 2021 р. склав майже 77% від загального обсягу викидів продуктованих агробізнесом. Решта 23% -викиди галузі

тваринництва, поводження з відходами тощо.

Втім, за твердженням експертів, картина викидів парникових газів тваринництвом є доволі викривлена, оскільки в національній системі підрахунків парникових газів фіксуються лише прямі викиди від життєдіяльності тварин (процес травлення та продукування гною) на противагу повному виробничому ланцюгу. При їх обрахунку до уваги беруть більшою мірою викиди від життєдіяльності корів, кількість яких в останні роки скоротилась практично втричі і, як очікується, скорочуватиметься й надалі. А всі парникові гази, утворені у птахівництві та свинарстві, не обліковуються, оскільки методику їх розрахунку не передбачено методичними рекомендаціями Державної служби статистики України і Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів. Отже, і складається враження, що проблеми у тваринництві з вуглецевими викидами немає, втім, насправді, ситуація абсолютно зворотна [7].

Таким чином, аналізуючи дані табл. 2 щодо викидів парникових газів агробізнесом, приходимо до висновку, що не зважаючи на імплементацію світового досвіду та впровадження екотехнологій, аграрний сектор економіки до тепер, не є кліматично-дружнім. Це дає підстави стверджувати, що діючий наразі механізм державного регулювання процесу декарбонізації аграрного виробництва є недостатньо ефективним. Він має суп-

роводжуватись не лише визначенням цілей, принципів, напрямів та інструментів його реалізації. Інструменти повинні становити єдину систему перетворень, бо лише за таких умов можливо досягти результату збереження природного капіталу агросектору та скорочення ним викидів вуглецю [3, с. 9].

Проте, на жаль, в Україні такої системи не створено. Через це науковці наразі пропонують взяти на озброєння моделі трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва, що набули поширення у світовій практиці, зокрема:

американську модель трансформації агробізнесу, що передбачає активний розвиток вуглецевого землеробства (виращування покривних культур із задіянням худоби

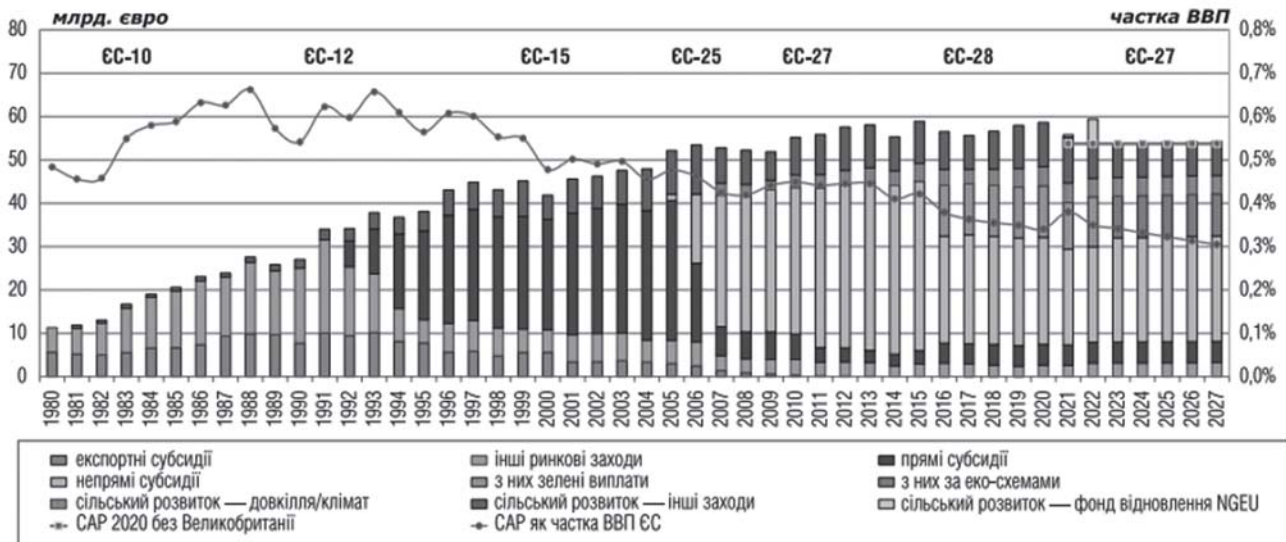

Рис. 1. Структура діючих фінансових програм ЄС щодо підтримки агробізнесу

Джерело: Інфорграфіка: Журнал "Молоко і ферма", № 6 (79), грудень 2023.

для так званої "секвестрації вуглецевих викидів") завдяки стимулюванню аграріїв;

європейську модель трансформації агробізнесу, засновану на сільськогосподарському субсидуванні;

змішану модель трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва, що поєднує державну підтримку та самофінансування (зокрема, завдяки диверсифікації виробництва тощо).

Так, для вирішення проблем агробізнесу, пов'язаних зі зміною клімату, в США запроваджено добре продуману федеральну стимулюючу політику, спрямовану на посилення стійкості аграріїв та скорочення вуглецевого сліду аграрного виробництва. Проте, багатьма штатами, виходячи з власних кліматичних цілей, ухвалено власну політику декарбонізації (Regional Greenhouse Gas Initiative, RGGI), а отже, і заходи щодо її реалізації. Зокрема, такими наразі є Каліфорнія і одинадцять північно-східних штатів — Коннектикут, Делавер, Мен, Меріленд, Массачусетс, Нью-Гемпшир, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Род-Айленд, Вермонт та Вірджинія [8, 9].

Відтак, американська модель трансформації безумовно заслуговує на увагу, втім її запровадження в агросекторі України обмежується дефіцитом коштів державного бюджету, необхідних для реалізації політики стимулювання процесу декарбонізації.

Щодо європейської бізнес-моделі зазначимо, що аграрний сектор ЄС вже довгий час тримається на субсидуванні та дотаціях. Якщо ж рівень підтримки зменшити, то європейські аграрії просто не виживуть. Цей факт підтверджує занепокоєння фермерів Німеччини, яке вилилось в масштабний тижневий страйк. Тисячі аграріїв заблокували автомагістралі та дороги міст, протестуючи проти скасування субсидій на дизельне паливо та дотацій на 1 га оброблюваних угідь [10].

Втім, на думку експертів, скорочення субсидування європейських аграріїв в найближчій перспективі неминуче, оскільки:

по-перше, вже сьогодні Європарламент, плануючи єдину аграрну політику і розробляючи стратегії розвитку сектору та підтримки фермерів (Common Agricultural

Policy, CAP), виходить з того, що з 2030 року Україна буде членом ЄС. Зі зростанням же кількості членів ЄС, обсяги підтримки аграріїв по країнам безумовно скорочуються;

по-друге, якщо проаналізувати бюджет ЄС і нинішні програми підтримки, то 62% усього європейського аграрного бюджету мало б бути спрямовано Україні. Тож, коли ж до ЄС долучиться такий аграрний монстр як Україна, навіть з урахування втрати тимчасово окупованих і замінованих сільськогосподарських угідь, це стане великим викликом для традиційної консервативної системи в плані надання саме такої підтримки [10];

по-третє, з часом в ЄС змінюються вектори підтримки аграріїв. Якщо раніше значна частина коштів виділялась на стимулювання виробництва, то з часом все більше й більше — на його екологізацію та зменшення впливу на довкілля.

Тож, вже зараз відбувається трансформація діючих програм ЄС щодо підтримки агробізнесу (рис. 1) і розраховувати українському агробізнесу на субсидії ЄС в майбутньому не має сенсу [10]. Слід покладатись на власні зусилля і здійснювати пошук можливих шляхів самозабезпечення трансформації агробізнесу до низьковуглецевого виробництва, оскільки незважаючи на відсутність підтримки, вимоги до якості та безпечності продукції українських агровиробників будуть такими ж, як і вимоги щодо продукції фермерів країн ЄС (Green Deal та ін.) [10].

Відтак, найбільш прийнятною для агробізнесу України є змішана модель трансформації до низьковуглецевого виробництва, що поєднує державну підтримку та самофінансування, досягнення якого можливе за умови масштабування "точного землеробства", диверсифікації виробництва (зокрема, виробництві біогазу та біопалива) та запровадження національної СТВ. Яскравим прикладом тому є політика економічного зростання та декарбонізації агробізнесу Великобританії. Так, у серпні 2023 року Міністерство з енергетичної безпеки та Net Zero Сполученого Королівства ухвалило Стратегію використання біомаси (Biomass strategy), якою пе-

1 млн м ³ CH ₄ /рік				
Промислове тваринництво	Ферми ВРХ	Гній ВРХ	1 голова → 780 л CH ₄ /добу	3 600 голів
	Свиноферми	Гній свиней	1 голова → 207 л CH ₄ /добу	13 500 голів
	Птахофабрики	Послід	1 голова → 11 л CH ₄ /добу	250 000 голів
Промислове рослинництво	Енергетичні культури	Силос кукурудзи	1 т → 100 м ³ CH ₄	250 га
	Поживні рештки	Солома пшениці	1 т → 230 м ³ CH ₄	1 700 га
		Стебла кукурудзи	1 т → 180 м ³ CH ₄	1 350 га
	Покривні культури	Жито озиме	1 т → 100 м ³ CH ₄	400 га
Виробництво харчових продуктів, кормів та напоїв	Цукрові заводи	Жом	на 1 т буряків → 28 м ³ CH ₄ /добу	6 800 т цукру
	Спиртові заводи	Барда	на 1 дал спирту → 3,5 м ³ CH ₄	0,4 млн дал спирту
	Пивзаводи	Дробина	на 1 дал пива → 0,15 м ³ CH ₄	7 млн дал пива

Рис. 2. Основні джерела та види сировини для виробництва біогазу/біометану

Джерело: [14].

Таблиця 3. Потенціал виробництва біогазу агробізнесом України

№ п/п	Біогаз/біометан	Потенціал, млрд м ³ /рік
1	Біогаз з відходів тваринництва	0,9
2	Біогаз з поживних решток с/г культур	5,2
3	Енергетичні рослини:	
4	Біогаз з силосу кукурудзи (з 1 млн га)	3,8
5	Біогаз з покривних культур (20% ріллі)	9,8
	Разом	19,7

Джерело: [14].

редбачено використання традиційних продовольчих та кормових культур, багаторічних енергетичних рослин, порубкових решток з лісів, сільськогосподарських відходів, а також залишків переробки для нарощування обсягів виробництва біопалива та біогазу/біометану, що водночас сприятиме як скороченню вуглецевого сліду агробізнесу, так і поліпшенню його фінансового стану [11].

Відтак, за змішаної моделі трансформації до низьковуглецевого виробництва державне регулювання процесу декарбонізації агробізнесу України має бути спрямоване на:

стимулювання переходу до "точного землеробства"; підтримку проектів з виробництва біометану та біопалива;

імплементацию європейських Директив та Регламентів щодо створення національної СТВ та приєднання до європейського вуглецевого ринку.

"Точне землеробство" (precision agriculture) — це технологія оптимального управління практично кожним квадратним метром поля з метою отримання максимального прибутку, економії господарських і природних ресурсів, а також скорочення вуглецевих викидів. Вона передбачає застосування технології глобального позиціонування (GPS), географічної інформаційної системи (GIS), технології оцінки врожайності (Yield Monitor Technologies), технології змінного нормування (Variable Rate Technology), технології дистанційного зондування землі (ДЗЗ) [12], а також технологій RTK, Big Data-

аналіз, "Інтернет речей" та ін., запровадження яких потребує на державну підтримку вкрай наразі виснаженого війною агробізнесу. За його запровадження у аграріїв відкриваються реальні можливості відтворення ґрунтової родючості, виробництва якісної продукції, скорочення вуглецевого сліду та збереження навколишнього середовища [13].

На державну підтримку потребує і диверсифікація агровиробництва, зокрема, у частині розвитку бізнесу з виробництва рідкого біопалива (біодизеля та біометанолу) та біогазу/біометану.

За оцінками експертів Україна має найбільшу в Європі площу сільськогосподарських угідь, і, відповідно, один з наймасштабніших потенціалів біомаси для виробництва біопалива та біогазу/біометану (рис. 2).

За розрахунками експертів потенціал біомаси для виробництва біогазу/біометану в Україні складає майже 20 млрд м³/рік (табл. 3).

Втім, число аграріїв, прийнявши рішення щодо диверсифікації (зокрема, виробництва біогазу/біометану) та декарбонізації діяльності, є доволі незначним. Їх неповний перелік подано в табл. 4.

Основним перешкодами на шляху диверсифікації агробізнесу у такий спосіб, окрім, розпочатої війни російським агресором, є:

відсутність затверджених довгострокових цілей та невизначена державна позиція щодо енергетичного використання сільськогосподарських залишків;

практично нульове законодавче врегулювання; відсутність вимоги щодо обов'язкової частки біометанолу у бензині та біодизелю у дизельному паливі; недосконалий механізм стимулювання через надання податкових пільг тощо.

Зокрема, згідно Закону України №3311-IX від 09.08.2023 року "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проектів із значними інвестиціями" [15] (далі — Закон №3311-IX) передбачено підтримку значних проектів з виробництва біометану. Але, як було виявлено під час

Таблиця 4. Діючі когенераційні установки на біогазі/біометані в агробізнесі

№ п/п	Агрокомпанія	Адреса	Види сировини	Потужність, МВт
1	Птахофабрика «Оріоль-Лідер»	Дніпропетровська обл.	Курачий послід	5,7
2	ТОВ «Вінницька птахофабрика»	Тульчинський та Лажинський Вінницької обл.	Послід пташиний, силос, гній ВРХ	12,0
3	ТОВ «Городище-Пустоварівська аграрна компанія»	Чернігівська обл., Прилуцький р-н; Варвинський р-н; Київська обл., Володарський р-н; Київська обл., с. Пищики	Жом, меляса, свиначий гній, гній ВРХ, силос	14,7
4	Свиноферма корпорації "Агро-Овен"	с. Оленівка, Дніпропетровська обл.	Гній свиней	0,160
5	Ферма ВРХ ТОВ "Українська молочна компанія"	с. Великий Крупіль, Київська обл.	Гній ВРХ	0,625
6	Глобинський цукровий завод "Астарта-Київ"	мт. Глобине, Полтавська обл.	Жом, силос, фуз	0,500
7	«Деміс-Агро»	м. Підгородне, Дніпропетровська обл.	Гній свиней	0,125
8	I&U Group Капітанівський цукровий завод	Кіровоградська обл.	Жом цукрових буряків	5,500
9	ОВ "Рокитнянський цукровий завод"	Комплекс з виробництва електроенергії із біогазу в смт. Рокитне, Київської області	Жом, гній ВРХ, послід курачий	2,382
10	СПРАТ «Україна»	Миколаївська обл., Доманівський р-н, с. Мостове	Гній ВРХ, силос кукурудзи	0,401

Джерело: [14].

проведених досліджень, основними виробниками біометану є невеликі виробництва (до 3 млн м³/рік). Тож, з прийняття Закону №3311-IX [15] вони практично втратили можливість претендувати на підтримку проектів з виробництва біометану.

Щодо третього вектору державного регулювання процесу декарбонізації агробізнесу, а саме створення національної СТВ та приєднання до європейського вуглецевого ринку зазначимо, що для багатьох країн вуглецевий ринок вже став звичайною повсякденністю. Втім, в Україні до тепер навіть не кожен аграрій знає про таку можливість отримання додаткового доходу.

Натомість, данська компанія Ageena вже відкрила доступ українському агробізнесу до міжнародного вуглецевого ринку. Головною умовою участі у ньому є скорочення викидів парникових газів через зменшення ґрунтообробки. Тож, долучитись до програми можуть тільки ті аграрії, які вжили названих заходів [16].

За оцінками експертів зменшення ґрунтообробки дозволяє аграріям на кожному з гектарів орієнтовно отримати до 1 т СО₂-ек, тобто заробити близько 1 вуглецевого сертифікату AgreeenaCarbon. Якщо ж при цьому ще використати сидерати чи покривні культури, кількість сертифікатів може збільшитись до 1,5—2. У разі ж використання ще й на додаток органічних добрив замість синтетичних, аграрії можуть збільшити число отриманих сертифікатів орієнтовно навіть до 2,5—3 з кожного гектару, що виходячи з вартості 1 вуглецевого сертифікату, яка склалась на вуглецевому ринку у 2023 році, практично дорівнює доходу від реалізації 1 т пшениці врожаю 2023 року [16]. Тож, створення національної СТВ та приєднання її до європейського вуглецевого ринку здатне забезпечити отримання аграріями додаткових доходів, поліпшення їх фінансової стійкості та здатність до самофінансування заходів з подальшого скорочення вуглецевого сліду.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження приходимо до висновку, що надання дієвості пе-

реліченим інструментам державного регулювання завдяки створенню відповідної нормативно-правової бази, запровадженню ефективної державної підтримки (зокрема, через: пільгове оподаткування доходів отриманих від реалізації біопалива та біогазу/біометану; пільгове кредитування придбання обладнання чи/та будівництва об'єктів з виробництва біопалива і т.д.; трансфер та спіловер знань щодо застосування в аграрному секторі новітніх технологій тощо), імплементації європейських Директив та Регламентів з побудови національної СТВ та її приєднання до європейського вуглецевого ринку, держава сформує

сприятливе середовище для трансформації агробізнесу України до низьковуглецевого виробництва та скорочення його вуглецевого сліду, а отже, і досягнення амбітних кліматичних цілей.

Література:

- Іванюта С.П. Адаптація до змін клімату в Україні: проблеми і перспективи. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2016. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/adaptaciya-do-zmin-klimatu-v-ukraini-problemi-i-perspektivi>
- Datsii, O., Levchenko, N., Snyshkanova, G., Dmytrenko R. and Abuselidze G. (2021). State decoupling audit of low-carbon agricultural production. Rural Sustainability Research. Vol. 46(340), pp. 94—112. <https://doi.org/10.2478/plua-2021-0011> (Scopus)/
- Смолій Л.В., Діхтяренко Н.В. Стратегічні пріоритети розвитку "зеленої економіки" в аграрному секторі в умовах євроінтеграції. Агроекологічний журнал. 2023. №1. С. 6—15. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2023.276721>
- Грузинська І., Смагіна А., Герасименко Н., Перепелиця О., Попсуй А. та Захарків Н. Досягнення цілі вуглецевої нейтральності: аналіз наявних вуглецевих ринків та інструментів їх регулювання. BRDO. 2022. 43 с.
- Шуткевич О. Надзавдання для аграріїв. День. 2023. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/nadzavdannya-dlya-ahraryiv>
- Ukraine's greenhouse gas inventory 1990—2021. Annual National Inventory Report for Submission under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine. Kyiv. 2023. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/8_Natsionalnyj-kadastr-antropogennyh-vykydiv-iz-dzherel-ta-absorbtsiyi-poglynachamy-parnykovykh-gaziv-v-Ukrayini-za-1990-2021-roky.pdf
- Даниляк А. Агровиробництво VS зміна клімату: хто кого? Екодія. 2020. URL: <https://ecoaction.org.ua/ahro-vs-zmina-klimatu.html>

8. Costantino F., Di Gravio G., Tronci M. (2018). Environmental audit improvements in industrial systems through FRAM. IFAC-Papers OnLine. Vol. 51 (11). P. 1155—1161.

9. Costantino F. Низьковуглецеве сільське господарство у ЄС та світі: про урядові заходи і стимули зі скорочення викидів парникових газів і уловлювання CO₂. Офіс сталих рішень. 2024. URL: <https://ukraine-oss.com/nyzkovugleczeve-silске-gospodarstvo-u-yes-ta-sviti-pro-uryadovi-zahody-i-stymuly-zi-skorochennya-vykydiv-parnykovykh-gaziv-i-ulovlyuvannya-co2/>

10. Стійка бізнес-модель українського агросектору — необхідність при вступі до ЄС. Асоціація виробників молока. 2024. URL: <https://avm-ua.org/uk/post/stijka-biznes-model-ukrainskogo-agro-sektoru-neobhidnist-pri-vstupi-do-es>

11. Трибой О. Стратегія Сполученого Королівства із використання біомаси до 2050 року. SAF. 2024. URL: <https://saf.org.ua/news/1860/>

12. Словник агронома. Superagronom, 2024. URL: <https://superagronom.com/slovník-agronoma>

13. Точне землеробство — ресурсозберігаюче землеробство. KAS-32. 2022. URL: <https://kas32.com/ua/post/view/66>

14. Гелетуха Г., Кучерук П., Матвєєв Ю. Перспективи виробництва біометану в Україні. Аналітична записка. UABIO. 2022. №29. URL: <https://uabio.org/wp-content/uploads/2022/09/UA-Position-paper-UABIO-29.pdf>

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації інвестиційних проєктів із значними інвестиціями. Закон України від 09.08.2023 р. №3311-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3311-20#Text>

16. Авраам Г. Що таке вуглецеве землеробство, та як це працює на практиці. AgroPotal.ua. 2023. URL: <https://agri-gator.com.ua/2023/10/20/shcho-take-vuhletseve-zemlerobstvo-ta-iak-tse-pratsiuiє-na-praktytsi-agropotal-ua/>

References:

1. Ivanyuta, S.P. (2016), "Adaptation to climate change in Ukraine: problems and prospects. Analytical note", National Institute of Strategic Studies, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/adaptaciya-do-zmin-klimatu-v-ukraini-problemi-i-perspektivi>, (Accessed 4 January 2024).

2. Datsii, O., Levchenko, N., Snyshkanova, G., Dmytrenko R. and Abuselidze G. (2021), "State decoupling audit of low-carbon agricultural production", Rural Sustainability Research, vol. 46(340). <https://doi.org/10.2478/plua-2021-0011>,

3. Smoliy, L.V. and Dikhtyarenko, N.V. (2023), "Strategic priorities for the development of the "green economy" in the agricultural sector in the conditions of European integration", Agroecological journal, vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.1.2023.276721>.

4. Gruzinska, I., Smagina, A., Gerasimenko, N., Perepelitsa, O., Popsui A. and Zakharkiv, N. (2022), Achieving the goal of carbon neutrality: analysis of existing carbon markets and instruments for their regulation. [Achieving the goal of carbon neutrality: analysis of

existing carbon markets and instruments for their regulation], BRDO, Kyiv, Ukraine.

5. Shutkevych, O. (2023), "Supertask for farmers. (2023)", Day, available at: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/nadzavdannya-dlya-ahraryiv>, (Accessed 19 January 2024).

6. Ministry of Environmental Protection and Natural Resources of Ukraine (2023), "Ukraine's greenhouse gas inventory 1990—2021. Annual National Inventory Report for Submission under the United Nations Framework Convention on Climate Change and the Kyoto Protocol", available at: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/8_Natsionalnyj-kadastr-antropogennykh-vykydiv-iz-dzherel-ta-absorbtsiyi-poglynachamy-parnykovykh-gaziv-v-Ukrayini-za-1990-2021-roky.pdf, (Accessed 8 January 2024).

7. Danylyak, A. (2020), "Agricultural production VS climate change: who whom?", Ecodia, available at: <https://ecoaction.org.ua/ahro-vs-zmina-klimatu.html>, (Accessed 11 January 2024).

8. Costantino, F., Di Gravio, G. and Tronci, M. (2018), "Environmental audit improvements in industrial systems through FRAM", IFAC-Papers Online, vol. 51 (11), pp. 1155—1161.

9. Costantino, F. (2024), "Low-carbon agriculture in the EU and the world: on government measures and incentives to reduce greenhouse gas emissions and capture CO₂", Office of Sustainable Solutions, available at: <https://ukraine-oss.com/nyzkovugleczeve-silске-gospodarstvo-u-yes-ta-sviti-pro-uryadovi-zahody-i-stymuly-zi-skorochennya-vykydiv-parnykovykh-gaziv-i-ulovlyuvannya-co2/>, (Accessed 16 January 2024).

10. Association of milk producers (2024), "A sustainable business model of the Ukrainian agricultural sector is a necessity upon joining the EU", available at: <https://avm-ua.org/uk/post/stijka-biznes-model-ukrainskogo-agro-sektoru-neobhidnist-pri-vstupi-do-es> (Accessed 21 January 2024).

11. Tryboy, O. (2024), "United Kingdom Biomass Strategy to 2050", SAF, available at: <https://saf.org.ua/news/1860/> (Accessed 14 January 2024).

12. Superagronom (2024), "Dictionary of agronomist", available at: <https://superagronom.com/slovník-agronoma> (Accessed 24 January 2024).

13. KAS-32 (2022), "Precision agriculture is resource-saving agriculture", available at: <https://kas32.com/ua/post/view/66> (Accessed 12 January 2024).

14. Geletukha, G., Kucheruk, P. and Matveev, Yu. (2022), "Prospects for biomethane production in Ukraine. Analytical note", UABIO, vol. 29, available at: <https://uabio.org/wp-content/uploads/2022/09/UA-Position-paper-UABIO-29.pdf> (Accessed 10 January 2024).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2023), The Law of Ukraine "On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the implementation of investment projects with significant investments", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3311-20#Text> (Accessed 22 January 2024).

16. Abraham, G. (2023), "What is carbon farming and how it works in practice", AgroPotal, available at: <https://agri-gator.com.ua/2023/10/20/shcho-take-vuhletseve-zemlerobstvo-ta-iak-tse-pratsiuiє-na-praktytsi-agropotal-ua/> (Accessed 17 January 2024).

Стаття надійшла до редакції 28.02.2024 р.

М. О. Гоменюк,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7285-7746>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.241

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

M. Gomeniuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Management, Uman National University of Horticulture

THEORETICAL ASPECTS OF ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT

У статті досліджено актуальні аспекти підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств у сучасних умовах. Зазначено, що підвищення конкурентоспроможності підприємства, як важливої складової його економічної безпеки, потребує системного підходу та впровадження широкого комплексу організаційно-економічних, управлінських та технологічних заходів. Досліджено, що в сучасних умовах система економічної безпеки підприємства має бути одним з головних елементів стратегічного управління підприємством. Тому керівництву підприємств необхідно вдосконалювати інформаційно-аналітичне, інноваційне та стратегічне забезпечення для забезпечення належного рівня економічної безпеки не лише у поточний період, а й у майбутньому. Важливість виконання обґрунтованої політики в області економічної безпеки підприємств висвітлена як надзвичайно актуальне завдання на сучасному етапі захисту українських економічних інтересів. У статті розкрито основні теоретико-методичні аспекти управління економічною безпекою підприємств, її місце та роль у системі управління підприємством. Зазначено, що загрозами в економічній безпеці підприємства слід вважати наявні або потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію економічних інтересів підприємства і створюють небезпеку для його господарської діяльності та життєзабезпечення колективу. Більшість авторів поділяє самі загрози на внутрішні і зовнішні; політичні, кримінальні, конкурентні, контрагентні; явні та приховані; об'єктивні (що зумовлені стихійними природними явищами) та суб'єктивні (зумовлені діяльністю людини); прогнозовані та не прогнозовані.

The article examines the topical aspects of increasing the competitiveness and ensuring the economic security of domestic enterprises in modern conditions. It is noted that increasing the competitiveness of enterprise, as an important component of its economic security, requires a systematic approach and the introduction of a wide range of organizational, economic, managerial and technological measures. It is researched that in modern conditions the system of economic

security of enterprise should be one of the main elements of strategic management of enterprise. Therefore, the management of enterprises needs to improve information and analytical, innovation and strategic support to ensure an appropriate level of economic security not only in the current period, but also in the future. The importance of implementing a sound policy in the field of economic security of enterprises is highlighted as an extremely urgent task at the present stage of protection of Ukrainian economic interests. The article discloses the main theoretical and methodological aspects of management of economic security of enterprises, its place and role in the system of enterprise management. It is noted that threats to the economic security of enterprise should be considered existing or potential actions that complicate or make it impossible to implement the economic interests of enterprise and create a danger to its economic activity and life support of the team. Most authors divide the threats themselves into internal and external; political, criminal, competitive, counterparty; explicit and hidden; objective (caused by natural disasters) and subjective (caused by human activity); predictable and non-predictable. So, we can conclude that the economic security of an enterprise is a complex characteristic, which is understood as the level of protection of all types of potential of the enterprise from internal and external threats, which should ensure the stable functioning and effective development of the enterprise and requires management by the management to guarantee the most productive use of resources to improve the efficiency of the enterprise and ensure its stable development.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, управління економічною безпекою, управління підприємством, конкурентоспроможність, конкурентні переваги.

Key words: economic security, enterprise, management of economic security, enterprise management, competitiveness, competitive advantages.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток вітчизняної економіки, її інтеграція у світовий економічний простір та поширення глобалізаційних процесів збільшують конкуренцію та ускладнюють умови для досягнення ефективності та фінансової стійкості підприємств. Це формує основу для необхідності забезпечення їх економічної безпеки. Зовнішнє оточення для бізнесу стає динамічнішим і менш передбачуваним, що викликає значну кількість ризиків і загроз, таких як недобросовісна конкуренція, неплатоспроможність партнерів, комерційний шпіонаж, втрата комерційної таємниці, незаконні поглинання та злиття, рейдерство. Ці негативні тенденції вимагають ефективного управління економічною безпекою підприємства, розробки стратегії економічної безпеки та вдосконалення методів її реалізації для забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку.

У умовах ринкової економіки та конкурентної боротьби, господарська, виробнича і комерційна діяльність неминує пов'язана з ризиками, що має прямий вплив на економічну безпеку підприємства. Загроза зниження рівня економічної безпеки українських підприємств обумовлена стійкістю їх структури виробництва, зростанням фізичного зносу обладнання, технологічною відсталістю, відсутністю замовлень, невпевненістю інвесторів у вкладеннях та тіньовою економікою в країні. У такому контексті надзвичайно важливою є необхідність розробки ефективних механізмів для підвищення рівня економічної безпеки з метою забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Підвищення конкурентоспроможності та економічної стійкості підприємств стає критично важливою задачею для розвитку економіки країни, її фінансової стабільності, залучення іноземних інвестицій та сприяння

інноваціям. У той же час, для підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах необхідно мати діючу систему управління, гарантувати виробництво високоякісної продукції, вибір оптимальних конкурентних стратегій та встановлення цілей розвитку підприємства, побудову ефективної збутової та логістичної структури, раціональне використання фінансових, технічних, інформаційних, кадрових та матеріальних ресурсів. Це актуалізує питання пошуку механізмів для формування та підвищення конкурентоспроможності та досягнення безпечного рівня економічного розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Відомі економісти, такі як В. Алькемі, М. Бендик, Т. Васильців, В. Волошин, І. Воловельська, В. Гесьць, В. Каркавчук, А. Кашин, Т. Клебанов, А. Ляшенко, І. Назаренко, Т. Сухоруков, О. Новікова, Є. Олейніков, П. Pokotilenko, І. Петрова, В. Шликов та інші, зробили значний внесок у дослідження економічної безпеки підприємств для досягнення стійкої конкурентоспроможності в ринковому середовищі. Вони розробили багато фундаментальних підходів до формування рівня економічної безпеки підприємства з метою забезпечення стабільної конкурентоспроможності в ринкових умовах.

Ускладнення умов конкуренції, середовища функціонування та позицій підприємств на ринку, спричинені політичними та соціально-економічними змінами, вимагають визначення основних складових економічної безпеки сучасного підприємства та розробки заходів для забезпечення їх належного рівня. В умовах сьогодення система економічної безпеки підприємства має бути

одним з ключових елементів стратегічного управління. Тому керівництву підприємств необхідно піклуватись про інформаційно-аналітичне, інноваційне та стратегічне забезпечення належного рівня економічної безпеки не лише в поточному періоді, а й у довгостроковій перспективі.

Ефективна економічна безпека є ключовим фактором для забезпечення стабільності та конкурентоспроможності сучасних підприємств. Зниження рівня економічної безпеки підприємств у господарському комплексі України пов'язане з різними зовнішніми та внутрішніми факторами. Незважаючи на значну кількість літератури, що присвячена проблемам економічної безпеки підприємств, відчувається нестача наукового аналізу теоретичних та практичних аспектів використання економічного підходу до оцінки системи забезпечення безпеки підприємства загалом, а також його економічної безпеки як специфічної виробничої системи. Тому подальший розвиток теоретичних засад і формулювання практичних рекомендацій щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства та зміцнення його конкурентоспроможності є актуальними завданнями, які потребують подальшого дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Мета даної статті полягає у покращенні та розробці обґрунтованої стратегічної політики у сфері економічної безпеки підприємства, що є надзвичайно актуальним завданням на сучасному етапі досягнення конкурентоспроможності українських підприємств в умовах ринкового середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Врахування всіх аспектів та впровадження системного підходу до організації економічної безпеки підприємства може гарантувати повний та надійний захист його інтересів. Система економічної безпеки підприємства складається з комплексу стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, а також на формування унікальних здатностей протистояти їм у майбутньому. Мета забезпечення економічної безпеки полягає у комплексному впливі на потенційні та реальні загрози, щоб підприємство могло успішно функціонувати в нестабільних умовах зовнішнього та внутрішнього середовища. Механізм управління економічною безпекою підприємства передбачає впровадження комплексу заходів для захисту його господарської діяльності від внутрішніх і зовнішніх економічних ризиків [1].

Зовнішні загрози для економічної безпеки включають такі чинники, як зміни у політичній ситуації, макроекономічні турбулентності, зміни в законодавстві, недостатня розвиненість інфраструктури ринку, недобросовісна конкуренція, промислово-економічне шпигунство, а також ризик зараження комп'ютерних програм вірусами та інші аналогічні загрози. Внутрішні загрози виникають внаслідок недоліків у роботі внутрішніх підрозділів підприємства, зокрема служби безпеки, а також через

Таблиця 1. Завдання забезпечення економічної безпеки підприємства для підвищення його конкурентоспроможності

Зовнішні	Внутрішні
- Збір початкової інформації про можливі загрози. - Оцінка та аналіз основних ризиків, що стоять перед підприємством. - Прогнозування рівня захищеності підприємства при уникненні або компенсації наслідків ризиків. - Вивчення інтерфейсної складової економічної безпеки підприємства (обґрунтування безпечного вибору партнерів, клієнтів та співробітників). - Запобігання проникненню на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами.	- Захист конфіденційної інформації та комерційної таємниці. - Збереження матеріальних цінностей підприємства. - Багатоетапний захист банківських рахунків підприємства. - Своєчасне виявлення потенційних злочинних намірів щодо підприємства і його співробітників з боку джерел зовнішніх погроз безпеки. - Виявлення, попередження й припинення можливої протиправної й іншої негативної діяльності співробітників підприємства, спрямованої на зниження рівня його економічної безпеки. - Формування ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємства. - Формування та інтенсивне використання інноваційного забезпечення системи управління економічною безпекою підприємства. - Вироблення та прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень щодо стратегії й тактики забезпечення економічної безпеки підприємства. - Фізична й технічна охорона будівель, споруд, території й транспортних засобів. - Відшкодування матеріального й морального збитку, завданого в результаті неправомірних дій підприємства та окремих співробітників. - Здійснення постійного контролю за ефективністю функціонування системи економічної безпеки та удосконалення її елементів.

Джерело: складено автором на основі [2].

застосування застарілої техніки у виробництві. Щоб ефективно забезпечувати економічну безпеку підприємства, потрібно мати комплексний підхід, враховуючи результати оцінювання та відповідність законодавству. Методичний підхід до управління економічною безпекою підприємства та інструментарій управління включає створення системи узгодження інтересів, діагностику фінансово-економічної стійкості, розробку захисту стратегічних планів розвитку, встановлення процедур контролю та моніторингу, а також формування політики інформаційної та кадрової безпеки. Вирішення цих завдань сприятиме зміцненню конкурентоспроможності підприємства на ринковому середовищі (табл. 1) [2].

Управління забезпеченням економічної безпеки підприємства — це постійний процес, спрямований на забезпечення стабільності його функціонування, фінансової рівноваги, та отримання прибутку, а також на здійснення поставлених цілей і завдань, розвиток і вдосконалення підприємства на різних етапах його життєвого циклу та в умовах зміни конкурентних стратегій на ринку. Це визначення розглядає процес управління забезпеченням економічної безпеки підприємства як неперервний процес, що враховує зміни внутрішнього стану підприємства і вплив зовнішнього середовища. Нерозривною частиною управління забезпеченням економічної безпеки підприємства є оцінка її рівня, яка є вихідною точкою для розробки та коригування заходів щодо підвищення рівня забезпечення економічної безпеки та показником ефективності цих заходів. Оцінка здійснюється шляхом аналізу різних показників забезпечення економічної безпеки, що відображають стан підприємства з урахуванням змін в його життєвому циклі та конкурентних стратегіях [3].

Конкурентоспроможність підприємства визначається його здатністю не лише існувати, а й розвиватися, перевершуючи за ефективністю функціонування своїх наявних і потенційних конкурентів, базуючись на використанні не-

Рис. 1. Основні напрями зміцнення конкурентоспроможності як частини економічної безпеки підприємства

Джерело: [5].

використаних можливостей. Інше визначення конкурентоспроможності підприємства може бути сформульоване як його здатність виробляти та реалізовувати конкурентоздатну продукцію, що має переваги перед аналогічними товарами конкурентів протягом певного періоду часу на визначеному ринку, що в результаті приносить максимальний прибуток. Крім того, конкурентоспроможність, як елемент економічної безпеки, відображає ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, що виникають в ринковому середовищі. Останнім часом виявлено, що значна кількість вітчизняних підприємств не є конкурентоспроможними. Це пояснюється технологічним відсталістю, використанням застарілих технологій та обладнання, значними витратами на енергію, матеріали та працю виробничого процесу, що підвищує витрати на вітчизняну продукцію порівняно з імпортними аналогами, дефіцитом ресурсів, і, відповідно, низьким рівнем інноваційної активності суб'єктів господарювання порівняно з конкурентами з економічно розвинених країн світу, обмеженими можливостями виробництва високотехнологічних товарів і надання сучасних якісних послуг і т. д.

Ситуація в Україні є парадоксальною, оскільки навіть на ринках з конкурентною структурою відсутні повноцінні конкурентні відносини. Дослідження та практика підтверджують, що в сферах, де функціонує багато підприємств, складаються ситуації, які не відповідають умовам конкурентного ринку. Наприклад, розмір торговельної націнки на продовольчі товари в Україні, яка відноситься до висококонкурентних галузей, за оцінками уряду, часто досягає 50%, а на промислові товари — 300—500% (для порівняння: у країнах з розвинутими ринковими відносинами цей показник не перевищує 8—10%) [4].

Відсутність умов для здорової конкуренції суттєво знижує стимули підприємств до створення технологічних, організаційних чи управлінських переваг перед конкурентами. Ринкова конкуренція є механізмом відбракування неефективних форм виробництва і торгівлі. У країнах з розвинутими ринковими відносинами навіть підприємства-монополісти постійно відчувають тиск з боку потенційних конкурентів.

Підвищення конкурентоспроможності підприємства має бути розглянуто як довгостроковий та послідовний процес, який полягає у пошуку та реалізації управлінських рішень у всіх сферах його діяльності. Цей процес має бути планомірним і відповідати обраній стратегії довгострокового розвитку, при цьому враховуючи зміни в зовнішньому оточенні та внутрішніх можливостях підприємства, і вносити відповідні корективи (рис. 1) [5].

Основними напрямками забезпечення економічної безпеки підприємства для підвищення його конкурентоспроможності визначаються, насамперед, такі: управління інноваціями та технологіями, які впливають на ефективність виробництва та збуту; оптимізація процесів виробництва з урахуванням ресурсозбереження та технологічності; ефективне використан-

ня інформації, зокрема, аналіз поведінки споживачів та налагодження безперебійних інформаційних потоків; управління людськими ресурсами для забезпечення кваліфікованості та продуктивності; управління змінами, що включає постійну адаптацію стратегій та цілей підприємства на ринку.

В умовах зростання інтеграційних процесів та значної фінансової нестабільності ефективно управління підприємством вимагає розробки ефективних механізмів забезпечення достатнього рівня його економічної безпеки. Неефективне управління економікою та незбалансованість основних макроекономічних показників призводять до нестачі фінансових ресурсів, постійного пошуку джерел фінансування та недоцільного використання обмежених ресурсів. Натомість, досягнення та підтримка необхідного рівня економічної безпеки дозволяє підприємству не лише зберегти свою частку на ринку або зростання вартості, але й здобути конкурентну перевагу, підвищити конкурентоспроможність своєї продукції. Надійна система безпеки на підприємстві дозволяє швидко виявляти та локалізувати будь-які загрози його діяльності [6].

У сучасній науці існують два підходи до визначення економічної безпеки підприємства. Згідно з першим підходом, економічну безпеку підприємств розглядають як захист від негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища. Другий підхід концентрується на гармонізації інтересів підприємства з інтересами інших суб'єктів зовнішнього середовища.

Основною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і ефективного функціонування в сучасний час, а також забезпечення його потенціалу для майбутнього розвитку і просування. Економічна безпека і конкурентоспроможність є взаємопов'язаними поняттями, де конкурентоспроможність виступає як мета і показник розвитку підприємства, а економічна безпека є необхідною умовою його існування.

Взаємозв'язок конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства проявляється у наступному:

— Економічна безпека є передумовою для забезпечення та підвищення конкурентоспроможності.

— Конкурентоспроможність виступає як ресурс, об'єкт та інструмент політики забезпечення економічної безпеки.

— Зниження конкурентоспроможності створює загрози економічній безпеці.

У зв'язку з особливостями діяльності підприємств різних галузей економічної діяльності, підвищення їх конкурентоспроможності та економічної безпеки потребує

оцінки логістичних та маркетингових аспектів. Під логістичною компонентою розуміється комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного та оптимального товароруху як всередині, так і за межами підприємства. Це включає оптимізацію логістичних процесів постачання, зберігання та транспортування товарів для мінімізації ризиків та забезпечення доступу до системи транспортування.

Маркетингова складова економічної безпеки включає в себе аналіз ефективності стратегії дослідження ринку, виходу на перспективні сегменти та функціонування на них, а також захист від ризиків у сфері позиціонування підприємства та його товарів на ринку. Ця складова також повинна забезпечувати здатність вносити необхідні корективи в маркетингову політику для підтримки необхідного попиту та відтворення підприємства [7].

Конкурентна (маркетингова) складова економічної безпеки ґрунтується на застосуванні різних конкурентних стратегій, спрямованих на утримання та підвищення позицій підприємства на ринку в порівнянні з конкурентами. Це досягається за допомогою задоволення вимог споживачів, створення та просування нової продукції та послуг на ринок, а також формування позитивного іміджу компанії.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства необхідно:

1. Постійно удосконалювати продукцію (послуги) на основі створення нових видів, підвищення якості, після продажного обслуговування та забезпечення оптимальної ціни на ринку.
2. Забезпечувати високу ефективність менеджменту та кваліфікацію персоналу, зокрема у сферах маркетингу, збуту та логістики, а також побудову оптимальної логістичної системи.
3. Забезпечувати інноваційний розвиток шляхом покращення продуктового ряду, модернізації логістичної системи та виробничої системи за допомогою комунікаційних технологій.

ВИСНОВКИ

Отже, можна висловити думку, що економічна безпека підприємства є комплексною характеристикою, що визначає рівень захищеності всіх аспектів потенціалу підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Це забезпечує стабільне функціонування і ефективний розвиток підприємства і потребує управління з боку керівництва для гарантії максимально продуктивного використання ресурсів для підвищення ефективності його діяльності і забезпечення стабільного розвитку.

Умови економічної нестабільності, обмеженого доступу до ресурсів та окупації значної території країни роблять проблему підвищення конкурентоспроможності підприємств дуже актуальною і важливою, що вимагає стратегічного і комплексного підходу. Підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства залежить від ряду взаємопов'язаних процесів, таких як гнучка система виробництва, застосування прогресивних технологій, ефективне управління резервами і фінансами, проведення ефективної маркетингової та логістичної політики, впровадження прогресивних організаційно-управлінських та інформаційних систем, підвищення кваліфікації персоналу та інше.

Основними пріоритетними цілями для підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства повинні стати постійне удосконалення продукції (послуг), забезпечення високої ефективності менеджменту та кваліфікації персоналу, а також забезпечення інноваційного розвитку. Розвиток цих напрямків потребує подальших досліджень у наукових публікаціях.

Література:

1. Алькема В. Г. Логістична інфраструктура як чинник економічної безпеки підприємств. Вчені записки Університету "КРОК". 2017. № 21. С. 81—89.
2. Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія. Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2018. 386 с.
3. Жихор О. Б., Куценко Т. М. Економічна безпека: навчальний посібник. Харків: ХІБС УБС НБУ, 2018. 144 с.
4. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навчальний посібник. Київ: Знання, 2017. 226 с.
5. Малащенко В. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного корпоративного управління. Вісник Національної академії державного управління. 2018. № 3 (40). С. 283—291.
6. Фальченко О. О., Токар Н. Б. Конкурентоспроможність як складова економічної безпеки підприємства. Вісник НТУ "ХПІ". Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. 2018. № 67 (1040). С. 156—158.
7. Філюк Г. Проблеми та шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації. Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2017. № 10 (151). С. 5—8.

References:

1. Alkema, V.H. (2017), "Logistic infrastructure as a factor of economic security of enterprises", Vcheni zapysky Universytet "KROK", vol. 21, pp. 81—89.
 2. Vasyltsiv, T.H. Voloshyn, V.I. Boikevych, O.R. and Karkavchuk, V.V. (2018) Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriemstv Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia [Financial and Economic Security of Ukrainian Enterprises: Strategy and Mechanisms], VYDAVNYTsTVO, Lviv, Ukraine.
 3. Zhykhor, O.B. and Kutsenko T.M. (2018), Ekonomichna bezpeka [Economic security], KhIBS UBS, Kharkiv, Ukraine.
 4. Zubok, M.I. (2017), Ekonomichna bezpeka subiektiv pidpriemnytstva [Economic security of business entities], Znannia, Kyiv, Ukraine
 5. Malashchenko, V. (2018), "Economic security of the enterprise as a factor of effective corporate governance", Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia, vol. 3 (40), pp. 283—291.
 6. Falchenko, O. O. and Tokar, N.B. "Competitiveness as a component of economic security of the enterprise", Visnyk NTU "KhPI". Serii: Tekhnichniy proghres i efektyvnist vyrobnytstva, vol. 67 (1040), pp. 156—158.
 7. Filyuk, G. (2017), "Problems and ways of increasing the competitiveness of domestic enterprises in the context of globalization", Visnyk KNU im. Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika, vol. 10 (151), pp. 5—8.
- Стаття надійшла до редакції 06.03.2024 р.*

О. А. Бобосъ,
к. вет. н., доцент кафедри публічного адміністрування,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-1827-5640>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.246

РОЛЬ МЕДІА У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ЗАХИСТОМ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

О. Bobos,
PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department
of Public Administration, Interregional Academy personnel management

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS IN UKRAINE

У статті досліджено роль медіа в публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні. Зосереджуючись на інформаційних кампаніях та журналістських розслідуваннях, аналізує вплив медіа на свідомість громадськості та діяльність органів влади щодо захисту прав споживачів. Виявлені важливості співпраці між медіа, громадськістю та державою для покращення становища споживачів. Пропонуються шляхи покращення ролі медіа в захисті прав споживачів та забезпеченні їхнього більш ефективного публічного управління. Крім цього, ця стаття допоможе збільшити усвідомлення важливості медіа в захисті прав споживачів і сприяє підвищенню рівня захисту прав споживачів в Україні. Підкреслені ключові аспекти, які впливають на роль медіа в захисті прав споживачів. Досліджуються недоліки та перешкоди, з якими зіткнулись інформаційні кампанії та журналістські розслідування в цьому контексті, такі як недостатня увага медіа до прав споживачів, вплив корупції, брак фінансування та ресурсів, а також відсутність ефективного механізму реагування. Наголошено на важливості підтримки незалежних журналістів, розвитку громадського журналізму та забезпеченні фінансової підтримки для медіа, що займаються розслідуванням порушень прав споживачів. Зазначається, що ефективна співпраця між медіа, громадськими організаціями та державою може забезпечити більш активне залучення громадськості до процесів публічного управління захистом прав споживачів та сприяти позитивним змінам у цій сфері. Таким чином, стаття допоможе стимулювати діалог та співпрацю між усіма зацікавленими сторонами з метою покращення ситуації з правами споживачів в Україні. Підкреслено важливість підвищення рівня освіченості серед споживачів щодо їхніх прав та способів їх захисту. Пропонуються конкретні заходи для підвищення обізнаності громадськості щодо прав споживачів через розвиток освітніх програм, проведення інформаційних кампаній та доступ до інформаційних ресурсів. Особлива увага приділяється важливості забезпечення доступності та зрозумілості інформації про права споживачів для всіх шарів населення, включаючи вразливі групи. Крім цього, розглядається можливість впровадження інноваційних підходів у медійній сфері для підвищення ефективності і впливу інформаційних кампаній та журналістських розслідувань на захист прав споживачів. Це може включати в себе використання новітніх технологій, розробку інтерактивних медійних засобів та платформ для залучення громадськості до діалогу про права споживачів.

The article examines the role of the media in the public management of consumer rights protection in Ukraine. Focusing on information campaigns and journalistic investigations, analyzes the influence of the media on the public consciousness and the activities of the authorities regarding the protection of consumer rights. The importance of cooperation between the media, the public and the state to improve the situation of consumers has been revealed. Ways to improve the role of the media in protecting consumer rights and ensuring their more effective public management are suggested. In addition, this article will help increase awareness of the importance of the media in protecting consumer rights and contribute to increasing the level of consumer rights protection in Ukraine. The key aspects that influence the role of the media in the protection of consumer rights are highlighted. It examines the shortcomings and obstacles faced by information campaigns and investigative journalism in this context, such as insufficient media attention to consumer rights, the impact of corruption, lack of funding and resources, and the lack of an effective response mechanism. The importance of supporting independent journalists, developing public journalism and providing financial support for media investigating violations of consumer rights was emphasized. It is noted that effective cooperation between the media, public organizations and the state can ensure more active involvement of the public in the processes of public management of consumer rights protection and contribute to positive changes in this area. Thus, the article will help stimulate dialogue and cooperation between all interested parties in order to improve the situation with consumer rights in Ukraine. The importance of increasing the level of education among consumers regarding their rights and ways of protecting them is emphasized. Specific measures are proposed to raise public awareness of consumer rights through the development of educational programs, information campaigns, and access to information resources. Special attention is paid to the importance of ensuring the availability and comprehensibility of information on consumer rights for all sections of the population, including vulnerable groups. In addition, the possibility of introducing innovative approaches in the media sphere to increase the effectiveness and impact of information campaigns and journalistic investigations on the protection of consumer rights is being considered. This may include the use of the latest technologies, the development of interactive media tools and platforms to engage the public in a dialogue about consumer rights.

Ключові слова: медіа, публічне управління, захист прав споживачів, журналістські розслідування, громадськість.

Key words: media, public administration, protection of consumer rights, journalistic investigations, the public.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна стикається зі складними викликами в галузі захисту прав споживачів. Незважаючи на існуюче законодавство та діяльність контролюючих органів, споживачі все ще зіштовхуються з численними порушеннями своїх прав, такими як обманлива реклама, низька якість товарів і послуг, порушення гарантій, недостатня інформованість про права тощо. Одним із факторів, які призводять до такої ситуації, є обмежена роль медіа в публічному управлінні захистом прав споживачів. Незважаючи на значний вплив медіа на свідомість суспільства, тематика захисту прав споживачів не завжди отримує достатньої уваги та підтримки. Отже, необхідно знайти шляхи посилення ролі медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні, забезпечити незалежність журналістів, підтримку громадських розслідувань та розвиток медіа-грамотності у суспільстві. Поси-

лення взаємодії між медіа, громадськістю та державою може сприяти покращенню становища споживачів, забезпечити більшу прозорість ринку та підвищити відповідальність суб'єктів господарювання перед споживачами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти проблеми ролі медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні досліджували такі науковці, як: М. Андрійчук, Т. Андрійчук, І. Бондаренко, О. Голуб та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні та висвітленні ролі медіа в публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні.

Таблиця 1. Заходи для підвищення прав споживачів у медіа

Пункт	Опис
Підвищення свідомості споживачів	медіа розповсюджують інформацію про права споживачів, їхні обов'язки та інструменти для захисту власних інтересів
Виявлення проблем	журналісти виявляють системні проблеми та випадки порушення прав споживачів, включаючи афери та недобросовісні практики підприємств
Вплив на законодавство	медіа активно висвітлюють проблеми прав споживачів, сприяючи обговоренню і змінам у законодавстві, що можуть покращити захист прав споживачів
Вплив на громадську думку	медіа створюють атмосферу громадського обговорення, активізуючи громадську думку щодо проблем споживачів і стимулюючи зміни в діяльності влади та підприємств
Створення механізмів взаємодії	медіа допомагають створювати механізми для залучення споживачів до процесів публічного управління і прийняття рішень, наприклад, через опитування та обговорення проблем

Джерело: складено та узагальнено на основі аналізу [5].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Медіа завжди відіграли вирішальну роль у формуванні громадської думки та впливають на спосіб во сприймання суспільними питаннями. В Україні це особливо актуально, коли йдеться про захист прав споживачів. Журналістика та інші медійні платформи слугують мостом між владою та громадянами, забезпечуючи інформаційний потік та підтримуючи активний діалог. В сучасному світі, де доступ до інформації є відкритим та швидким, роль медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів стає все більш значущою, надаючи споживачам можливість бути в курсі своїх прав та відповідальності.

Слід підкреслити позицію вченого О. Голуба [5, с. 184], який вважає, що журналістські розслідування та інформаційні кампанії можуть мати значущий вплив на ряд факторів у сфері захисту прав споживачів.

Заходи для підвищення прав споживачів у медіа грають важливу роль у створенні більш справедливого та захищеного середовища для споживачів. Медіа сприяють підвищенню свідомості споживачів, надаючи їм інформацію про їхні права та обов'язки. Вони також виявляють проблеми та випадки порушення прав, створюючи публічний тиск на підприємства та владу. Медіа впливають на законодавство, сприяючи його удосконаленню, і активізують громадську думку, створюючи обговорення важливих питань. Крім того, вони допомагають створювати механізми для взаємодії споживачів з публічним управлінням і прийняттям рішень. Усі ці заходи спільно сприяють покращенню захисту прав споживачів і розвитку справедливого ринкового середовища.

Крім цього, медіа в Україні можуть відігравати важливу роль у формуванні свідомої та інформованої громадськості, активізації громадської діяльності та створенні сприятливих умов для захисту прав споживачів.

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого І. Бондаренко [3, с. 22—25], що важливо розглянути конкретні аспекти ролі медіа у публічному управлінні захистом прав споживачів в Україні:

— інформування про права споживачів: завдяки медіа, громадяни отримують інформацію про свої права та можливості захисту. Національні телеканали, радіостанції, газети, інтернет-портали та соціальні мережі

активно поширюють матеріали, що стосуються прав споживачів, які націлені на збільшення свідомості громадян;

— підвищення ефективності контролю: медіа можуть виконувати роль "громадського ока" та стежити за діяльністю підприємств та органів державної влади. Публікація журналістських розслідувань про недобросовісні дії компаній спонукає контролюючі органи до більш ефективної діяльності та притягнення винних до відповідальності;

— виявлення системних проблем: журналісти можуть відкривати патерни порушення прав споживачів, що здійснюються в різних галузях економіки. Наприклад, масове обман споживачів у сфері послуг, проблеми з якістю товарів тощо. Це допомагає владі та громадськості розуміти основні причини проблем та розробляти ефективніші стратегії їх вирішення;

— підтримка розвитку громадських організацій: медіа можуть звертати увагу на діяльність громадських організацій, які працюють у сфері захисту прав споживачів. Це сприяє підтримці цих організацій, залученню громадськості до участі у їх проектах та ініціативах;

— вплив на законодавство: інформаційні кампанії та розслідування, опубліковані медіа, можуть впливати на процес законотворчості. Висвітлюючи проблеми та потреби споживачів, медіа можуть стимулювати роботу парламенту щодо прийняття нових або вдосконалення існуючих законів з питань захисту прав споживачів.

Важливо зазначити, щоб медіа діяли професійно, дотримуючись етичних принципів журналістики, використовували достовірні джерела і надавали об'єктивну інформацію. Взаємодія між медіа, громадськістю та владою може створити сприятливі умови для ефективного захисту прав споживачів в Україні.

Крім того, інформаційні кампанії і розслідування, що стосуються порушень прав споживачів, залучають значну увагу громадськості. Люди починають активніше обговорювати проблеми, стають більш зацікавленими у своїх правах та можливостях захисту.

Варто підкреслити, що публікації про системні порушення прав споживачів можуть мобілізувати громадські організації, активістів і представників громадськості для вимоги змін і дій влади. Це сприяє підтримці публічного тиску на органи влади та підприємства для вирішення проблем.

Крім того інформаційні кампанії та розслідування можуть послужити основою для звернень до влади та вимог щодо вжиття заходів для захисту прав споживачів. Журналісти можуть викликати відповідальних посадовців на брифінги, вимагати реакції на виявлені проблеми та пропонувати зміни у законодавстві [2, с. 114].

Загалом, медіа можуть допомагати створювати підґрунтя для ширших реформ у сфері захисту прав споживачів. Це може включати перегляд законодавства, удосконалення контрольних механізмів, збільшення відповідальності підприємств та зміни практик у сфері обслуговування споживачів. Отже, журналісти можуть допомагати відкривати інформацію про якість товарів та послуг, умови їх надання, ціни, а також про права та обов'язки споживачів. Це збільшує прозорість ринку та допомагає споживачам зробити свідомий вибір.

Варто зазначити думку С. Даниленка [5], що вплив інформаційних кампаній та журналістських розслідувань на публічне управління захистом прав споживачів в Україні може бути значним і позитивним, якщо вони базуються на достовірних фактах, мають добре обґрунтований підхід і спрямовані на покращення ситуації у сфері захисту прав споживачів. Завдяки активному впливу медіа та активної участі громадськості можливо досягти покращення становища споживачів в країні.

Слід не забувати, що українські медіа часто фокусуються на політичних та інших гострих темах, тим самим знехтувавши проблемами прав споживачів. Це може затримати розгляд питань, що стосуються захисту споживачів, а також підводити питання про рівень приділення уваги таким проблемам у суспільстві.

Варто підкреслити, корупція може впливати на рішення органів влади та підприємств, а також на медіа. Навіть якщо журналісти виявляють факти порушення прав споживачів, корумповані посадовці або власники підприємств можуть намагатись приховати цю інформацію або перешкоджати її поширенню [1].

Отже, журналістам може бракувати фінансової підтримки та необхідних ресурсів для проведення розслідувань про великі корпорації або галузі з сильними інтересами. Це може обмежувати їх здатність вивчати складні та важливі проблеми для споживачів.

Зокрема незважаючи на публікації журналістів та інформаційні кампанії, можуть виникати складнощі у прийнятті ефективних рішень органами влади або зміни практик підприємств. Відсутність ефективних механізмів реагування та контролю може ускладнити покращення ситуації з правами споживачів. Слід додати, що маніпуляції в медіа та використання стереотипів можуть призвести до зміни у сприйнятті інформації про права споживачів. Наприклад, негативний стереотип про споживачів може спотворити сприйняття певних проблем або призвести до зниження активності громадськості.

Не зважаючи на виклики, інформаційні кампанії та журналістські розслідування продовжують бути потужним інструментом у захисті прав споживачів. Публікація достовірних та об'єктивних матеріалів, залучення громадськості та співпраця з органами влади можуть сприяти досягненню позитивних змін у сфері захисту прав споживачів в Україні [6].

Варто розглянути оптимальні методи вдосконалення взаємодії медіа з органами публічного управління щодо захисту прав споживачів в Україні:

- підтримка незалежних журналістів: незалежним журналістам потрібно забезпечити свободу слова та захист від впливу з боку олігархів або корумпованих посадовців. Держава може сприяти створенню сприятливого середовища для професійної журналістики, підтримуючи незалежні видання та розслідування;

- збільшення фінансування і ресурсів для журналістики: держава, бізнес-структури та міжнародні організації можуть надавати фінансову підтримку журналістам та ЗМІ, які займаються розслідуванням порушень прав споживачів. Це допоможе забезпечити якісне та глибоке висвітлення проблем та мотивувати журналістів для здійснення складних розслідувань;

- впровадження законодавчої підтримки: законодавство повинно гарантувати свободу преси та захища-

ти журналістів від тиску та переслідувань. Додатково, можуть вводитись стимули для ЗМІ та журналістів, які активно займаються тематикою захисту прав споживачів;

- підвищення медіа-грамотності споживачів: держава та громадські організації можуть сприяти розвитку медіа-грамотності серед населення, зокрема навчання критичного мислення та аналізу інформації. Це допоможе споживачам більш об'єктивно сприймати інформацію про їхні права та обов'язки;

- впровадження публічних обговорень: публічні обговорення та консультації з громадськістю щодо питань захисту прав споживачів можуть сприяти залученню громадської думки та врахуванню інтересів споживачів у процесі прийняття рішень;

- розвиток громадського журналізму: підтримка громадського журналізму та громадянських медіа може допомогти виявленню проблем на місцевому рівні та забезпечити висвітлення проблем, що стосуються прав споживачів на різних територіях України [7, с. 238].

Загальна мета полягає в тому, щоб покращити роль медіа як засобу впливу на публічне управління захистом прав споживачів. Це може сприяти розбудові свідомого та інформованого суспільства, де права споживачів забезпечуються та захищаються належним чином.

Доречно наголосити, що медіа можуть встановлювати партнерські стосунки з громадськими організаціями, які займаються захистом прав споживачів. Це може сприяти обміну інформацією, сприяти розголошенню проблем та підтримці спільних ініціатив. Медіа можуть виступати організаторами публічних обговорень та дискусій з участю представників державних органів, експертів, громадських активістів і споживачів. Це дозволить створити платформу для обговорення проблем та пошуку спільних рішень.

З'ясовано, що медіа можуть відігравати роль посередників між державними органами та споживачами, шляхом інформування про заходи, ініціативи та програми держави, спрямовані на захист прав споживачів. Медіа можуть створювати спеціальні розділи, веб-портали або програми, присвячені правам споживачів, де регулярно публікуватимуться матеріали, новини та поради з цієї тематики. Медіа можуть підтримувати громадські розслідування та сприяти публікації результатів таких досліджень. Це допоможе збільшити обсяг інформації про порушення прав споживачів і притягнути увагу органів влади до цих проблем. Медіа можуть працювати над тим, щоб зробити інформацію про права споживачів більш доступною для громадян, розробляючи зручні формати публікацій, відео, інфографіка тощо [4, с. 330].

Отже, посилення співпраці між медіа, громадськістю та державою є важливим кроком у створенні ефективних механізмів захисту прав споживачів в Україні. Взаємодія між цими сторонами допоможе забезпечити широке висвітлення проблем, прозорий обмін інформацією та спільне опрацювання над покращенням ситуації з правами споживачів.

ВИСНОВОК

Проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що медіа в Україні відіграють важливу

роль у публічному управлінні захистом прав споживачів. Інформаційні кампанії та журналістські розслідування мають значний вплив на свідомість громадян, збільшуючи їхню обізнаність про права та обов'язки споживачів, а також наявні інструменти для їх захисту. Медіа виявляють системні проблеми, допомагають залучати громадськість до процесів публічного управління та змушують владу та підприємства реагувати на порушення прав споживачів. Особливу увагу слід звернути на забезпечення незалежності журналістів, фінансування медіа та розвиток громадської журналістики. Потрібно створити платформи для співпраці між медіа, громадськими організаціями та державою для обміну інформацією, обговорення проблем і пошуку спільних рішень. Важливо підтримувати ініціативи, спрямовані на збільшення медіа-грамотності громадян та активну участь у публічному управлінні.

Таким чином, покращення ролі медіа в захисті прав споживачів сприятиме створенню справедливих умов на ринку, підвищенню якості товарів і послуг, а також посиленню довіри між споживачами та бізнесом. Глибокий та об'єктивний журналістський аналіз, активна участь громадськості та позитивна реакція влади можуть сприяти реалізації прав споживачів та покращенню якості життя громадян в Україні.

Література:

1. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. Київ, 2019 р. URL : https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_54325835.pdf
2. Андрійчук М. Т., Андрійчук Т. С. Взаємодія мас-медіа та органів державної влади. Київ 2018 р. С. 114.
3. Бондаренко І. С. Трансдисциплінарність у дослідженнях соціально комунікаційних технологій. Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти. 2016 р. С. 22—25.
4. Голуб О. П. Медіа компас: путівник професійного журналіста. Практичний посібник. Інститут масової інформації. Київ 2016 р. С. 184.
5. Даниленко С. І. Соціальні медіа як інструмент суспільних трансформацій у країнах нестабільних демократій: Український досвід. Актуальні проблеми міжнародних відносин. № 121, 2014 р. С. 49—62.
6. Різун В., Скотникова Т., Волобуєва А. Перспективні напрямки дослідження українського медійного контенту: фундаментальні та прикладні аспекти матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції К. : Інститут журналістики, 2016 р. 328.
7. Шарий В. І., Черевко О. В., Самойленко Л. Я. Публічна комунікація: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Публічне управління та адміністрування. 2020 р. С. 330. URL : <http://eprints.cdu.edu.ua/4293/1/pybl.pdf>

References:

1. National Academy of the Security Service of Ukraine (2019), "Actual problems of state information security management", available at: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_54325835.pdf (Accessed 25 Feb 2024).

2. Andriichuk, M.T. and Andriichuk, T.S. (2018), *Vzaємодія mas-media ta orhaniv derzhavnoi vlady* [Interaction of mass media and state authorities], Kyiv, Ukraine.

3. Bondarenko, I.S. (2016), "Transdisciplinarity in the research of social communication technologies", *Perspektyvni napriamky doslidzhennia ukrainskoho mediinoho kontentu: fundamentalni ta prykladni aspekty* [Prospective directions of Ukrainian media content research: fundamental and applied aspects], Kyiv, Ukraine, pp. 22—25.

4. Holub, O.P. (2016), *Media kompas: putivnyk profesiinoho zhurnalista* [Media compass: a professional journalist's guide], Instytut masovoi informatsii, Kyiv, Ukraine.

5. Danylenko, S.I. (2014), "Social media as a tool of social transformations in unstable democracies: Ukrainian experience", *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 121, pp. 49—62.

6. Rizun, V. Skotnykova, T. and Volobueva, A. (2016), "Prospective research directions of Ukrainian media content: fundamental and applied aspects", *Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], Instytut zhurnalistyky, Kyiv, Ukraine.

7. Sharyi, V.I. Cherevko, O.V. and Samoilenko, L.Ya. (2020), "Public communication: a study guide for students of higher educational institutions", *Publichne upravlinnia ta administruvannia*, available at: <http://eprints.cdu.edu.ua/4293/1/pybl.pdf> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

К. О. Споришев,
к. т. н., доцент, докторант ад'юнктури та докторантури,
Національна академія Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0003-4737-9698>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.251

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

К. Sporyshev,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Doctoral student
of adjunct and doctoral studies, National Academy of the National Guard of Ukraine

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENT
OF STATE MANAGEMENT MECHANISMS OF THE INFORMATION AND ANALYTICAL
SUPPLY SYSTEM SECURITY FORCES OF UKRAINE

У статті розглянуті методологічні засади функціонування та розвитку механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України. Ефективне функціонування та розвиток механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України вимагає комплексного підходу, постійного оновлення технологій та методів аналізу, а також забезпечення високого рівня безпеки та захисту інформації. Інтеграція інформаційних систем та стандартизація процесів обробки даних є фундаментальними аспектами, що забезпечують ефективність, безпеку та надійність управління інформаційними ресурсами в силових структурах. Ці процеси дозволяють синхронізувати діяльність різних підрозділів, забезпечуючи їх здатність оперативно реагувати на змінні умови та загрози.

Розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення здійснюється за напрямками — впровадження новітніх інформаційних технологій для прийняття рішень під час виконання службово-бойових завдань, створення нових технічних рішень під час розроблення (модернізації), розроблення і вдосконалення інформаційної інфраструктури сил безпеки з урахуванням національних та міжнародних стандартів, створення інформаційно-аналітичних систем з урахуванням вимог щодо забезпечення взаємодії між наявними та створюваними у силах безпеки інформаційними системами, впровадження автоматичної ідентифікації та автентифікації користувачів інформаційно-аналітичних систем, регламентованого доступу і обміну даними, забезпечення необхідного рівня захисту інформації від зовнішніх та внутрішніх загроз, удосконалення організаційної структури інформаційно-аналітичних систем.

The article examines the methodological principles of the functioning and development of mechanisms of state management of the system of information and analytical support of the security forces of Ukraine. The effective functioning and development of state management mechanisms of the system of information and analytical support of the security forces of Ukraine requires a comprehensive approach, constant updating of technologies and methods of analysis, as well as ensuring a high level of security and information protection. Integration of information systems and standardization of data processing processes are fundamental aspects that ensure efficiency, security and reliability of information resource management in law enforcement agencies. These processes allow to synchronize the activities of various divisions, ensuring their ability to respond quickly to changing conditions and threats.

The development of information and analytical support is carried out along the lines of ? introduction of the latest information technologies for decision-making during service and combat tasks, creation of new technical solutions during development (modernization), development and improvement of the information infrastructure of the security forces taking into account national and international standards, creation of information and analytical systems taking into account the requirements for ensuring interaction between existing and created information systems in the security forces, implementation of automatic identification and authentication of users of information and analytical systems, regulated access and data exchange, ensuring the necessary level of information protection against external and internal threats, improvement organizational structure of information and analytical systems.

Ключові слова: механізми державного управління, інформаційно-аналітичне забезпечення, сили безпеки, сучасні виклики державній безпеці.

Key words: state management mechanisms, information and analytical support, security forces, modern challenges to state security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналітичні служби (підрозділи) створювалися у всіх вузлах інформаційної інфраструктури, тобто у всіх сферах діяльності, де концентрувалися, перероблялися великі інформаційні потоки з метою прийняття соціально значимих управлінських рішень. Саме тому інформаційно-аналітичні служби (підрозділи) стали створюватися в структурах органів державного і військового управління, у міністерствах і відомствах, в органах ЗМІ, у сфері бізнесу, при політичних партіях і рухах. Загальною відмінною рисою даних служб є органічне входження у відповідні сфери діяльності, функціональний і організаційно-діяльний симбіоз з їхніми соціальними інститутами, конкретними організаціями і органами управління (ОУ).

Стан інформаційно-аналітичної інфраструктури, яка спрямовується для забезпечення потреб керівного складу структурних сил безпеки не відповідає сучасним викликам під час підтримання прийняття рішень на застосування сил. Інтеграція інформаційних систем за окремими напрямками відсутня або здійснюється фрагментарно, й не враховує сучасні вимоги щодо консолідації [1—3], а це призводить до дублювання та недостатньої достовірності і повноти інформації щодо комплексного управління процесами виконання службово-бойових завдань в цілому.

Також не вирішеними є такі питання: відсутність єдиних методологічних, науково-технічних та організаційних принципів і обґрунтованих підходів щодо створення ІАС та впровадження сучасних когнітивних інформаційних технологій; відсутність єдиних стандартів обміну даними між інформаційними системами для забезпечення взаємосумісності (інтероперабельності); недостатня розробленість питань захисту інформації (інформаційних ресурсів); недостатня розгалуженість інформаційно-телекомунікаційних мереж та швидких каналів передавання даних; організаційна розпорошеність та функціональна роз'єднаність існуючих інформаційних систем; недосконалість та неповнота нормативно-правового регулювання життєвого циклу інформаційних систем у МВСУ та НГУ; відсутність єдиної організаційної та мережецентричної інформаційно-технологічної платформи з компонентною архітектурою когнітивних сервісів, які реалізують семантичну операційність взаємодії із інформаційними ресурсами [4, 5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у дослідження проблемних питань інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки та оборони України зробили такі вчені як: Мацько О. Й., Микусь С. А., Солонников В. Г., Дробаха Г. А., Ермошин М. О., Смірнов Є. Б., Белай С. В., Горєлишев С. А. та ін.

МЕТА

Проведення аналізу розвитку механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічні засади функціонування та розвитку механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України включають комплексний підхід до забезпечення ефективної роботи інформаційних систем, аналітичних засобів та процесів прийняття рішень у сфері національної безпеки. Цей підхід передбачає розробку та впровадження стандартів, методів та процедур, які забезпечують збір, аналіз, зберігання та передачу інформації необхідної для підтримки діяльності сил безпеки [6]. Розглянемо ключові аспекти механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України.

Ефективне функціонування та розвиток механізмів державного управління системою інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України вимагає комплексного підходу, постійного оновлення технологій та методів аналізу, а також забезпечення високого рівня безпеки та захисту інформації. Інтеграція інформаційних систем та стандартизація процесів обробки даних є фундаментальними аспектами, що забезпечують ефективність, безпеку та надійність управління інформаційними ресурсами в силових структурах. Ці процеси дозволяють синхронізувати діяльність різних підрозділів, забезпечуючи їх здатність оперативно реагувати на змінні умови та загрози.

Інтеграція інформаційних систем вимагає узгодження технічних та програмних компонентів, щоб забезпечити безперебійний обмін даними між різними платформами та базами даних. Це включає:

Сумісність форматів даних, усі системи могли "читати" та "розуміти" дані одна одної, використовуючи загальноприйняті формати. Встановлення стандартних протоколів для безпечного обміну даними між системами.

API (Application Programming Interface). Розробка та використання API для забезпечення взаємодії між різними програмними додатками.

Мідлваре (Middleware). Використання програмного забезпечення, яке діє як посередник між різними програмними та базами даних, спрощуючи їх взаємодію.

Важливо забезпечити сумісність та інтеграцію різних інформаційних систем та баз даних, які використовуються в силових структурах, для забезпечення безперервного доступу до актуальної інформації.

Стандартизація процесів обробки даних. Розробка та впровадження стандартів для обробки, зберігання та передачі інформації дозволяють оптимізувати роботу з даними, підвищити їх надійність та захищеність. Стандартизація визначає єдині правила та методики обробки, зберігання та передачі інформації. Ключові елементи включають:

Розробка стандартів даних. Визначення структури даних, форматів зберігання та методів їх обробки.

Встановлення правил та процедур для захисту інформації від несанкціонованого доступу, модифікації чи втрати. Аудит та контроль якості даних. Регулярний перегляд та аналіз даних та систем їх обробки для забезпечення відповідності встановленим стандартам. Впровадження політик керування доступом для регулювання хто, коли та як може доступати до певних даних.

Розвиток аналітичних засобів та створення ефективних систем підтримки прийняття рішень є вирішальними для підвищення ефективності управлінських процесів в контексті національної безпеки та оборони. Особливо це стосується сил безпеки України, де швидкі та обгрунтовані рішення можуть мати стратегічне значення.

Використання сучасних методів аналітики, включаючи машинне навчання та штучний інтелект, для обробки великих обсягів даних та виявлення потенційних загроз. Сучасні аналітичні засоби, особливо ті, що базуються на машинному навчанні (МН) та штучному інтелекті (ШІ), здатні ефективно обробляти великі обсяги даних, виділяючи корисну інформацію та виявляючи потенційні загрози. Це включає:

Прогнозування та виявлення загроз. МН та ШІ можуть аналізувати патерни поведінки та історичні дані для прогнозування потенційних загроз, надаючи силам безпеки можливість діяти проактивно. Обробка природної мови (NLP). Це дозволяє автоматично аналізувати текстові дані, такі як звіти розвідки, новини та соціальні медіа, для виявлення корисної інформації. Аналіз візуальних даних. Використання алгоритмів комп'ютерного зору для аналізу зображень та відео може допомогти у виявленні загроз, моніторингу об'єктів тощо.

Розробка інформаційно-аналітичних систем, які надають оперативну інформацію та рекомендації для прийняття рішень на різних рівнях управління. Системи підтримки прийняття рішень (СППР) відіграють ключову роль у покращенні процесу управління, надаючи керівництву сил безпеки актуальну інформацію та аналітичні рекомендації. Такі системи можуть включати:

Інтерактивні дашборди. Надають швидкий доступ до ключових показників ефективності (KPI), аналітики в реальному часі та інших важливих даних. Моделювання та симуляція. Використовуються для оцінки різних сценаріїв та їх потенційного впливу на безпеку, допомагаючи керівництву розуміти можливі наслідки рішень. Системи експертних оцінок. Забезпечують аналіз ситуації на основі даних та досвіду експертів, пропонуючи рекомендації щодо прийняття рішень.

Інтеграція з іншими системами. СППР ефективно інтегруються з іншими інформаційними системами для забезпечення безперервного доступу до даних та аналітики. Застосування цих технологій та підходів може значно підвищити ефективність управління, а також допомогти силам безпеки України швидко реагувати на змінні умови та виклики, забезпечуючи національну безпеку на високому рівні.

Впровадження комплексних заходів щодо захисту інформаційних систем та даних від несанкціонованого доступу, зловмисного втручання або витоку інформації.

Використання сучасних криптографічних методів для шифрування інформації, що передається або збе-

рігається в інформаційних системах сил безпеки. Забезпечення інформаційної безпеки та криптографічний захист даних є критично важливими аспектами для гарантування цілісності, конфіденційності та доступності інформаційних ресурсів в силових структурах, особливо у контексті національної безпеки.

Забезпечення інформаційної безпеки вимагає комплексного підходу, який включає заходи адміністративного, технічного та фізичного характеру для захисту інформаційних систем та даних. Основні складові включають:

Політики безпеки. Розробка та впровадження політик безпеки, що визначають правила поведінки з інформацією та інформаційними системами. Контроль доступу. Встановлення строгих процедур контролю доступу до інформаційних систем і даних, використання механізмів аутентифікації та авторизації. Захист від вірусів та шкідливого ПЗ. Використання антивірусного програмного забезпечення та інших засобів захисту від шкідливих програм та вірусів. Впровадження заходів для захисту мережевої інфраструктури, включаючи фаєрволи, системи виявлення та запобігання вторгнень. Регулярне резервне копіювання важливих даних та розробка планів відновлення після збоїв для забезпечення доступності інформації.

Криптографія є ключовим елементом захисту інформації, що передається через мережі, або зберігається в інформаційних системах. Основні заходи включають: Використання сильних алгоритмів шифрування для захисту конфіденційності даних під час їх зберігання та передачі. Застосування цифрових підписів для забезпечення цілісності та автентичності електронних документів та повідомлень. Впровадження надійних процесів управління криптографічними ключами для запобігання їх неправомірному використанню або втраті. Сертифікація та інфраструктура відкритих ключів (PKI). Розробка та впровадження інфраструктури відкритих ключів для управління цифровими сертифікатами та ключами.

Застосування цих комплексних заходів забезпечує захист інформаційних систем та даних від різноманітних загроз, забезпечуючи конфіденційність, цілісність та доступність інформації, що є критично важливим для ефективного функціонування сил безпеки.

Створення та постійне оновлення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність системи інформаційно-аналітичного забезпечення, важливо для забезпечення її законності та ефективності. Розробка законодавчої та нормативної бази є фундаментальною для забезпечення законності, прозорості та ефективності функціонування систем інформаційно-аналітичного забезпечення, особливо у сфері національної безпеки та оборони. Цей процес включає кілька ключових етапів та аспектів:

Визначення правових, технічних та оперативних вимог, які необхідні для ефективного функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення. Підготовка законопроектів та нормативних актів, які регулюють збір, обробку, зберігання, передачу та захист інформації в системах національної безпеки. Залучення фахівців, громадськості та зацікавлених сторін до обговорення проектів законів та нормативних актів для

забезпечення їх комплексності та відповідності реальним потребам. Офіційне прийняття законів та нормативних актів, їх публікація та введення в дію. Організація навчання та інформування співробітників, які працюють у сфері національної безпеки, про нові вимоги та процедури. Постійний моніторинг впливу нового законодавства на діяльність інформаційно-аналітичних систем та їх ефективність. Оцінка потреби в подальших змінах або доповненнях. Законодавство має гарантувати захист прав та основних свобод громадян, включаючи право на приватність. Забезпечення високого рівня безпеки інформації та конфіденційності особистих даних. Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та нормами. Забезпечення прозорості процесів збору та обробки інформації, доступності інформації про діяльність системи для громадськості, за умови дотримання вимог національної безпеки.

Розробка ефективного законодавчого та нормативного фреймворку для регулювання діяльності систем інформаційно-аналітичного забезпечення є ключовою для забезпечення їх законності, ефективності та відповідності сучасним викликам в сфері національної безпеки. Важливо забезпечити баланс між потребами національної безпеки та захистом прав та свобод громадян.

Програми підготовки та навчання персоналу, залученого до роботи з інформаційно-аналітичними системами, відіграють критичну роль у забезпеченні ефективності та безпеки діяльності організацій, особливо у сфері національної безпеки. Розробка та впровадження цілеспрямованих програм навчання сприяють не тільки підвищенню кваліфікації співробітників, але й зміцненню загальної інформаційної безпеки та оперативності реагування на загрози. Ось кілька ключових аспектів ефективних програм навчання: Перед розробкою програми необхідно провести аналіз навчальних потреб, визначивши специфічні вимоги до навичок та знань для кожної ролі або відділу. Це допоможе виявити прогалини в компетенціях та розробити цілеспрямовані навчальні плани. Навчальні програми мають бути гнучкими та адаптованими до конкретних потреб суб'єкту сил безпеки. Вони можуть включати: Курси, лекції, вебінари для вивчення теоретичних основ. Воркшопи, тренінги на робочому місці, симуляції для розвитку практичних навичок. Онлайн-курси та платформи для самостійного вивчення.

Кваліфіковані інструктори та тренери, які мають глибокі знання та практичний досвід у сфері інформаційних технологій та безпеки, можуть значно підвищити ефективність навчання. Технології та загрози інформаційній безпеці швидко змінюються, тому навчальні програми потребують регулярного перегляду та оновлення. Також важливо проводити оцінку ефективності навчання, збираючи зворотний зв'язок від учасників та аналізуючи результати їх роботи після завершення курсів.

Мотивація співробітників до навчання є ключовим фактором успіху. Використання ігрових елементів, надання сертифікатів та визнання досягнень можуть сприяти залученості та зацікавленості в навчальному процесі.

Забезпечення можливості застосувати отримані знання на практиці в реальних робочих ситуаціях є важливим для закріплення навичок та підвищення загаль-

ної ефективності роботи з інформаційно-аналітичними системами.

Ефективні програми підготовки та навчання персоналу є невід'ємною частиною стратегії розвитку будь-якої організації, особливо в сферах, де високий рівень кваліфікації та обізнаність персоналу має безпосередній вплив на національну безпеку.

ВИСНОВКИ

Розвиток ІАЗ доцільно здійснювати за такими напрямками: впровадження новітніх інформаційних технологій для прийняття рішень під час виконання службово-бойових завдань; створення нових технічних рішень під час розроблення (модернізації) ІАС; розроблення і вдосконалення інформаційної інфраструктури сил безпеки з урахуванням національних та міжнародних стандартів; створення ІАС з урахуванням вимог щодо забезпечення взаємодії між наявними та створюваними у силах безпеки інформаційними системами; використання гнучких технологічних платформ під час впровадження розроблених ІАС; врахування вимог до відмовостійкості та катастрофостійкості ІАС, що розробляються; впровадження автоматичної ідентифікації та автентифікації користувачів ІАС, регламентованого доступу і обміну даними, забезпечення необхідного рівня захисту інформації від зовнішніх та внутрішніх загроз; удосконалення організаційної структури ІАС, що розробляються.

Виклики сучасності з якими зіткнулась наша держава потребують негайного вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України.

Література:

1. Островський С. О. Поняття та зміст інформаційно-аналітичної діяльності як елемента інформаційно-аналітичного забезпечення взаємодії Національної гвардії України із правоохоронними органами та Збройними Силами України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 4. С. 92—96.
2. Ковальов І. В., Волобуєв Р. В. Механізм синтезу інформаційно-аналітичного забезпечення Національної гвардії України в умовах надзвичайних ситуацій. Науковий вісник: Державне управління. 2020. № 3 (5). С. 3—15.
3. Dovgyi S., Stryzhak O., Ilchenko M., Uryvsky L., Globa L. Transdisciplinary Fundamentals of Information-Analytical Activity. Advances in Information and Communication Technology and Systems. MCT 2019. Lecture Notes in Networks and Systems. 2021. Vol 152. Springer, Cham.
4. Mayer-Schonberger V., Cukier K. Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think. Boston, MA: Houghton Mifflin Harcourt; 2013. — 252 p.
5. Кириченко І. О., Горелишев С. А., Побережний А. А. Технологічні основи інформаційно-аналітичного забезпечення службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку: монографія. Х.: Акад. ВВ МВС України, 2013. 292 с.
6. Бєлай С. В., Споришев К. О. Вплив стану системи інформаційно-аналітичного забезпечення сил безпеки України на державну безпеку. Наукові інновації та передові технології (Серія "Управління та адміністрування"). 2024. Випуск № 2 (30). С. 29—37.

References:

1. Ostrovskyi, S. O. (2017), "The concept and content of information and analytical activity as an element of information and analytical support for the interaction of the National Guard of Ukraine with law enforcement agencies and the Armed Forces of Ukraine", Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii — Actual problems of domestic jurisprudence, vol. 4, pp. 92—96.
 2. Kovalov, I. V. & Volobuiev, R. V. (2020), "Mechanism of synthesis of information and analytical support of the National Guard of Ukraine in emergency situations", Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia — Scientific Bulletin: State Administration, vol. 3 (5), pp. 3—15.
 3. Dovgyi, S., Stryzhak, O., Ilchenko, M., Uryvsky, L. and Globa, L. (2021), "Transdisciplinary Fundamentals of Information-Analytical Activity. Advances in Information and Communication Technology and Systems. MCT 2019", Lecture Notes in Networks and Systems, Vol 152.
 4. Mayer-Schonberger V., Cukier K. (2013), Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think, Houghton Mifflin Harcourt, Boston, USA.
 5. Kyrychenko. I. O., Horelyshev. S. A. & Poberezhnyi, A. A. (2013). Tekhnolohichni osnovy informatsiino-analitychnoho zabezpechennia sluzhbovo-boiovoi diialnosti syl okhorony pravoporiadku [Technological bases of information and analytical support of service and combat activities of law enforcement forces], Akad.VV MVS Ukrainy, Kharkiv, Ukraine.
 6. Bielai S.V., Sporyshev K.O. (2024), "The impact of the state of the system of information and analytical support of the security forces of Ukraine on state security", Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii (Seriiia "Upravlinnia ta administruvannia") — Scientific Innovations and Advanced Technologies (Management and Administration Series), vol. 2 (30), pp. 29—37.
- Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

*І. І. Гурей,
здобувач ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування,
асистент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Інститут адміністрування, державного управління та професійного розвитку
Національного університету "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0888-9946>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.256

РОЛЬ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У ФОРМУВАННІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

*I. Hurei,
PhD Candidate in Public Administration, Assistant of the Department of Administrative and Financial Management,
Institute of Public Administration, Governance and Professional Development, Lviv Polytechnic National University*

THE ROLE OF INSTRUMENTS OF STATE REGULATION OF THE ECONOMY IN THE FORMATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF ENTERPRISES

Метою цього дослідження було оцінювання значимості інструментів державного регулювання економіки як одного з можливих чинників формування інвестиційного потенціалу підприємств. Встановлено, що органи державної влади можуть та повинні виконувати управлінські впливи на величину інвестиційного потенціалу підприємств, забезпечуючи його зростання. Розроблено послідовність оцінювання впливу інструментів державного регулювання економіки на величину інвестиційного потенціалу підприємств, яка включає такі основні етапи дій: 1) формування вибірки підприємств; 2) оцінювання наявної величини інвестиційного потенціалу для кожного з обраних підприємств; 3) вибір інструментів державного регулювання економіки; 4) визначення для кожного з підприємств очікуваного темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні обраних параметрів державного регулювання економіки; 5) обчислення усереднених за групою досліджуваних підприємств значень темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні кожного з обраних параметрів державного регулювання економіки. Проведений емпіричний аналіз за вибіркою підприємств показав, що із зменшенням базових ставок оподаткування та кредитного відсотка середній темп зростання наявного інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств збільшується. При цьому таке збільшення відбувається із прискоренням. Отже, розглянуті інструменти державного регулювання економіки справляють суттєвий вплив на формування інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств.

One of the main such factors that determine the level of investment activity of enterprises is the available amount of their investment potential. The importance of this factor lies in the fact that even with adequate resource provision of investment activity, its volumes will be low if the investment potential of enterprises is small. Therefore, increasing this potential is one of the main directions of increasing the investment activity of business entities. Considering the importance of the mentioned increase for the economy of the state, it is worth evaluating the role that instruments of state regulation of the economy can play in the formation of the investment potential of enterprises. The purpose of this study is to assess the significance of the instruments of state regulation of the economy as one of the possible factors in the formation of the investment potential of enterprises. It has been established that state authorities can and should exert managerial influence on the amount of investment potential of enterprises, ensuring its growth. A sequence of assessment of the impact of instruments of state regulation of the economy on the investment potential of enterprises has been developed, which includes the following main stages of action: 1) formation of a sample of enterprises; 2) assessment of the available amount of investment potential for each of the selected enterprises; 3) the choice of instruments of state regulation of the economy; 4) determination for each of the enterprises of the expected rate of growth of their investment potential when the selected parameters of the state regulation of the economy are changed; 5) calculation of the values of the growth rate of their investment potential averaged over the group of the studied enterprises when each of the selected parameters of the state regulation of the economy is changed. The conducted empirical analysis of a sample of enterprises showed that with a decrease in basic tax rates and credit interest, the average growth rate of the available investment potential of the enterprises under study increases. At the same time, such an increase occurs with acceleration. Therefore, the considered instruments of state regulation of the economy have a significant impact on the formation of the investment potential of the enterprises under study.

Ключові слова: підприємство, інвестиційний потенціал, формування потенціалу, інвестиційна діяльність, інвестиції, державне регулювання, оподаткування, кредитування.

Key words: enterprise, investment potential, potential formation, investment activity, investments, state regulation, taxation, lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Відбудова економіки України потребує, серед іншого, суттєвої активізації інвестиційної діяльності, яку проводять вітчизняні підприємства. При цьому необхідно брати до уваги ту обставину, що рівень інвестиційної активності суб'єктів господарювання визначається низкою чинників. Одним з головних таких чинників є наявна величина інвестиційного потенціалу підприємств. Важливість цього чинника, який безпосередньо впливає на інтенсивність інвестиційного процесу, полягає у тому, що навіть за належного ресурсного забезпечення інвестиційної діяльності її обсяги будуть низькими, якщо інвестиційний потенціал підприємств є малим. Тому нарощування цього потенціалу є одним з головних на-

прямів підвищення інвестиційної активності суб'єктів підприємництва. Враховуючи значущість зазначеного нарощування для економіки держави, варто оцінити ту роль, яку можуть відігравати інструменти державного регулювання економіки у формуванні інвестиційного потенціалу підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання управління інвестиційною діяльністю підприємств, зокрема на засадах формування та реалізації їх інвестиційного потенціалу, розглядаються у працях багатьох дослідників. Вагомих успіхів у вирішенні цих питань було досягнуто, зокрема, такими вченими, як І. В. Бродюк [1], М. В. Гараєв [2], Ю. М. Дзюрах [3, 4], О. Л. Ворсовський [5], Т. В. Євась [6], І. Ю. Єпіфанова [7], С. О. Заїка [8], Т. Ю. Кучерук [9], В. М. Мацука

[10], Ю. М. Нікольчук, О. О. Лопатовська [11], Н. Ю. Подольчак [12], М. В. Тимоць, Г. І. Стахів [13] та ін. Переліченими науковцями та іншими дослідниками було встановлено основні закономірності утворення інвестиційних можливостей підприємств, виділено чинники такого утворення та запропоновано науково обґрунтовані механізми управління інвестиційним потенціалом суб'єктів підприємництва. Проте на теперішній час не є повністю вирішеним питання оцінювання значущості інструментів державного регулювання економіки для формування інвестиційного потенціалу підприємств. Враховуючи актуальність цього питання, існує необхідність у його подальшому дослідженні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінювання значимості інструментів державного регулювання економіки як одного з можливих чинників формування інвестиційного потенціалу підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однею з найважливіших характеристик підприємств є їх економічний потенціал, тобто здатність отримувати певну величину фінансово-економічних результатів господарської діяльності. Водночас, оцінювання та управління зазначеним потенціалом потребують, серед іншого, урахування тієї обставини, що сукупний економічний потенціал підприємств містить низку складових, зокрема, виробничий, збутовий, інноваційний, людський та інші види потенціалу суб'єктів підприємництва. Одним з них є інвестиційний потенціал підприємств, який характеризує здатність суб'єктів підприємницької діяльності залучати та ефективно використовувати інвестиційні ресурси.

Необхідно відмітити, що інвестиційному потенціалу підприємств є притаманною низка особливостей, до головних з яких доцільно віднести такі:

1) цей потенціал утворюється під впливом великої кількості чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища підприємств. Зокрема, до чинників внутрішнього середовища варто віднести наявні у суб'єктів підприємництва обсяги ресурсів (насамперед, кадрів працівників підприємств, грошових коштів та інших різновидів оборотних активів, основних засобів та ін.); споживчі властивості цих ресурсів (рівень кваліфікації працівників, технічний стан основних засобів тощо); наявні у власників та менеджерів підприємств компетенції стосовно управління підприємницькою діяльністю. Щодо зовнішніх чинників формування інвестиційного потенціалу підприємств, то до них, насамперед, варто віднести параметри кон'юнктури на ринках тієї продукції, яку виготовляють та реалізують підприємства, а також на ринках виробничих та фінансових ресурсів, що використовуються підприємствами у процесі господарської діяльності. Окрім того, важливими чинниками, які справляють вплив на формування інвестиційних можливостей будь-якого підприємства, є ті умови провадження інвестиційної діяльності, які встановлюються органами державної влади та місцевого самоврядування;

2) механізм формування інвестиційного потенціалу є складним та має ієрархічну природу, тобто існує певна ієрархія чинників такого формування. Для прикладу, наявний у державі рівень ставок податків та інших обов'язкових платежів справляє безпосередній вплив на прибутковість тих інвестиційних проєктів, які підприємства потенційно можуть реалізувати. Своєю чергою, ступінь такої прибутковості значною мірою визначає сукупність тих проєктів, які підприємствам доцільно впроваджувати. Зрештою, зазначена сукупність безпосередньо визначає величину інвестиційних ресурсів, які здатне ефективно використовувати те чи інше підприємство;

3) величина інвестиційного потенціалу суб'єктів підприємництва визначається обсягами усіх головних видів потреб цих суб'єктів в інвестиціях. Зокрема, варто виділяти такі види потреб підприємств в інвестиційних ресурсах: інвестиції у розширення обсягів виготовлення тих різновидів продукції, які підприємства вже виготовляють на даний момент часу; інвестиції у розроблення та (або) виробництво нових для підприємств різновидів продукції; інвестиції в оновлення основних засобів підприємств; інвестиції у заходи із забезпечення професійного розвитку працівників підприємств; інвестиції, необхідні для здійснення інших заходів (зокрема, інвестиції в поповнення обігового капіталу підприємств);

4) величина інвестиційного потенціалу будь-якого підприємства не є постійною, їй притаманні зміни, які, своєю чергою, зумовлюються тими змінами, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Зокрема, стосовно зовнішнього середовища, то важливими такими змінами є коригування ставок податків та рівня кредитних відсотків;

5) інвестиційний потенціал підприємств повинен визначатися на засадах виконання оптимізаційних розрахунків, оскільки величина цього потенціалу може набувати різних значень, серед яких потрібно обрати найкраще. З цієї метою необхідно застосовувати наперед визначений критерій, враховуючи наявні та майбутні ресурсні та інші обмеження;

6) інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання визначається як наявними у них на даний час можливостями стосовно інвестування у свою діяльність, так і перспективами економічного розвитку цих суб'єктів у подальшому. Отже, доцільно виділяти наявний та перспективний (стратегічний) види інвестиційного потенціалу підприємств.

Розглядаючи особливості формування інвестиційного потенціалу підприємств, варто відзначити, що чинники такого формування можуть бути, серед іншого, поділені на ті, що піддаються управлінню та ті, які управлінню не піддаються. Своєю чергою, перша з цих груп чинників за ознакою суб'єктів, які можуть здійснювати вплив на них, містить такі основні їхні групи:

— чинники, на які можуть впливати власники підприємств (зокрема, до таких чинників можна віднести тип дивідендної політики компаній, стратегічні орієнтири їх фінансово-інвестиційної діяльності тощо);

— чинники, на які можуть впливати менеджери підприємств (зокрема, ті параметри фінансово-інвести-

Рис. 1. Механізм впливу застосування інструментів державного регулювання економіки на величину інвестиційного потенціалу підприємства

Джерело: розроблено автором.

ційної діяльності підприємств, встановлення яких належатиме до компетенцій менеджерів);

— чинники, на які можуть впливати органи державної влади та місцевого самоврядування (зокрема, до таких чинників варто віднести параметри податкової та фінансово-кредитної політики).

Таким чином, органи публічної влади можуть та повинні виконувати управлінські впливи на величину інвестиційного потенціалу підприємств, забезпечуючи його зростання. Зазначений вплив повинен передбачати, насамперед, збільшення обсягів інвестицій, які виявляється доцільним вкласти у діяльність суб'єктів підприємництва, а також нарощування їхніх можливостей стосовно фінансового забезпечення власної інвестиційної діяльності (рис. 1). Зокрема, у разі зниження податкового навантаження на прибуток підприємств зростатиме рівень прибутковості запланованих до реалізації цими підприємствами інвестиційних проєктів за величиною чистого прибутку, що, своєю чергою, може призвести до збільшення кількості інвестиційних проєктів, які підприємствам доцільно реалізувати.

Також суттєвий вплив на величину інвестиційного потенціалу підприємств може справляти і зниження ставки кредитного відсотка за довгостроковими позиками. Такий вплив має подвійний характер. З одного боку, зниження ставки кредитного відсотка може призвести до того, що проєкти, які раніше було недоцільно фінансувати за рахунок позик, стають такими, для яких зазначене фінансування виявиться доцільним. З іншого боку, зниження ставки кредит-

ного відсотка позитивно впливає на позикові можливості підприємств, тобто дає можливість узяти більшу величину позикових коштів, забезпечивши при цьому наперед заданий ступінь своєї фінансової стійкості.

Враховуючи викладене вище, послідовність оцінювання впливу інструментів державного регулювання економіки на величину інвестиційного потенціалу підприємств повинна включати такі основні етапи дій:

1) формування вибірки підприємств, які досліджуватимуться;

2) оцінювання для кожного з обраних підприємств наявної величини його інвестиційного потенціалу. Таке оцінювання потребує формування попередньої інвестиційної програми підприємства з подальшим видаленням з її складу тих інвестиційних проєктів, рівень ефективності яких є недостатньо високим, з урахуванням наявних обмежень на обсяги фінансування зазначеної програми. Своєю чергою, таке врахування може призводити до того, що частина запланованих інвестиційних проєктів, які характеризуються достатньо високим прогностичним рівнем економічної ефективності їх реалізації, може бути відхиленою внаслідок нестачі у підприємства необхідних для здійснення цих проєктів обсягів фінансових ресурсів;

3) вибір інструментів державного регулювання економіки. Зокрема, до таких інструментів можна віднести ставку податку на прибуток та пільгове кредитування підприємств;

Таблиця 1. Результати оцінювання впливу обраних чинників зовнішнього середовища на зміну величини інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств

Назви чинників впливу	Середній темп зростання наявного інвестиційного потенціалу підприємств при зменшенні базових значень чинників впливу на, %:							
	0,5	1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0
1. Рівень ставки податку на прибуток підприємств	1,011	1,023	1,035	1,050	1,067	1,089	1,121	1,158
2. Середній рівень кредитного відсотка за довгостроковими позиками	1,013	1,027	1,043	1,061	1,081	1,103	1,127	1,166

Джерело: розраховано автором.

4) визначення для кожного з підприємств очікуваного темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні обраних параметрів державного регулювання економіки;

5) обчислення усереднених за групою досліджуваних підприємств значень темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні кожного з обраних параметрів державного регулювання економіки. З цією метою потрібно визначити добуток зазначених темпів за відповідним параметром за досліджуваними підприємствами та частки їх наявного інвестиційного потенціалу у загальній величині наявного потенціалу усіх підприємств, що розглядаються.

З метою практичного застосування описаної послідовності дій нами було сформовано вибірку з тридцяти промислових підприємств. При цьому було обрано два чинника зовнішнього середовища, які справляють вплив на величину інвестиційного потенціалу підприємств, а саме — рівень ставки податку на прибуток підприємств та середній рівень кредитного відсотка за довгостроковими позиками. Перший з цих параметрів належить до безпосередніх інструментів державного регулювання економіки, а другий параметр може бути змінений завдяки певним заходам щодо такого регулювання (зокрема, завдяки наданню підприємствам пільгових кредитів та зниженню облікової ставки Національного банку).

Результати оцінювання впливу обраних чинників зовнішнього середовища на зміну величини інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств представлені у табл. 1.

Як впливає з даних, наведених у табл. 1, із зменшенням базових значень параметрів впливу середній темп зростання наявного інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств збільшується. При цьому таке збільшення відбувається із прискоренням. Особливо сильним є вплив на величину інвестиційного потенціалу зменшення середнього рівня кредитного відсотка за довгостроковими позиками. Отже, розглянуті інструменти державного регулювання економіки справляють суттєвий вплив на формування інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Органи публічної влади можуть та повинні здійснювати управлінські впливи на величину інвестиційного потенціалу підприємств, забезпечуючи його зростання. Зазначений вплив повинен передбачати, насамперед, збільшення обсягів інвестицій, які виявляється доціль-

ним вкласти у діяльність суб'єктів підприємництва, а також нарощування їхніх можливостей стосовно фінансового забезпечення власної інвестиційної діяльності. Зокрема, у разі зниження податкового навантаження на прибуток підприємств зростатиме рівень прибутковості запланованих до реалізації цими підприємствами інвестиційних проєктів за величиною чистого прибутку. Також суттєвий вплив на величину інвестиційного потенціалу підприємств може справляти і зниження ставки кредитного відсотка за довгостроковими позиками.

Послідовність оцінювання впливу інструментів державного регулювання економіки на величину інвестиційного потенціалу підприємств повинна включати такі основні етапи дій: 1) формування вибірки підприємств, які досліджуватимуться; 2) оцінювання для кожного з обраних підприємств наявної величини його інвестиційного потенціалу; 3) вибір інструментів державного регулювання економіки; 4) визначення для кожного з підприємств очікуваного темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні обраних параметрів державного регулювання економіки; 5) обчислення усереднених за групою досліджуваних підприємств значень темпу зростання їх інвестиційного потенціалу при зміні кожного з обраних параметрів державного регулювання економіки.

Проведений емпіричний аналіз за вибіркою вітчизняних промислових підприємств показав, що із зменшенням базових значень ставок оподаткування та кредитного відсотка середній темп зростання наявного інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств збільшується. При цьому таке збільшення відбувається із прискоренням. Особливо сильним є вплив на величину інвестиційного потенціалу зменшення середнього рівня кредитного відсотка за довгостроковими позиками. Отже, розглянуті інструменти державного регулювання економіки справляють суттєвий вплив на формування інвестиційного потенціалу досліджуваних підприємств.

Подальші дослідження повинні, серед іншого, передбачати оцінювання ефективності використання інструментів державного регулювання економіки для забезпечення зростання інвестиційного потенціалу підприємств.

Література:

- Бродюк І.В. Стратегічний аналіз інвестиційного розвитку підприємства. Економіка і держава. 2015. № 4. С. 131—133.
- Гараєв М. В. Інвестиційний потенціал підприємств залізничного транспорту: формування та розвиток. Економіка та держава. 2019. № 7. С. 96—99.

3. Дзюрах Ю. М. Сутність та класифікація інвестицій як фінансово-економічної категорії. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка". — 2022. — № 25 (53). — С. 87—94.

4. Дзюрах Ю. М. Державне регулювання інвестицій у сільському господарстві: зарубіжний досвід та можливості його імплементації в Україні. Ефективність державного управління. 2019. Вип. 1. С. 220—231.

5. Ворсовський О. Л. Теоретико-методичні основи інвестиційного потенціалу підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2007. № 15. С. 8—11.

6. Євась Т. В., Соколовський В. С. Інвестиційна привабливість підприємства та фактори, що на неї впливають. Подільський науковий вісник. 2017. № 2. С. 61—64.

7. Єпіфанова І. Ю., Бардадин О. А. Сутність інвестиційного потенціалу підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 14. С. 39—42.

8. Заїка С. О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 13 (1). 2015. С. 89—91.

9. Кучерук Т. Ю., Вовк О. М. Економічне обґрунтування комплексної оцінки інвестиційного потенціалу авіапідприємства. Економіка. Фінанси. Право. 2008. № 3. С. 11—15.

10. Мацука В. М. Сучасні тренди іноземного інвестування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 12. С. 88—94. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1740/1754>

11. Нікольчук Ю. М., Лопатовська О. О. Інвестиційна привабливість України: основні тенденції, проблеми та ключові вектори вирішення. Innovation and Sustainability. 2023. № 1. С. 164—175.

12. Подольчак Н. Ю., Дзюрах Ю. М. Державне регулювання та розвиток інвестиційної діяльності в сільському господарстві. Львів: "Растр-7", 2021. — 230 с.

13. Тимоць М. В., Стахів Г. І. Фінансові аспекти залучення іноземних інвестицій в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2155/2084>

References:

1. Brodyuk, I. V. (2015), "Strategic analysis of investment development of the enterprise", *Ekonomika taderzhava*, vol. 4, pp. 131—133.

2. Garayev, M. (2019), "Investment potential of the enterprises of a railway transportation: the formation and development", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 7, pp. 96—99.

3. Dziurakh, Yu. M. (2022), "The essence and classification of investments as a financial and economic category", *Scientific notes of the Ostroh Academy National University. Economics series*, vol. 25 (53), pp. 87—94.

4. Dziurakh, Yu. M. (2019), "State regulation of investments in agriculture: foreign experience and possibilities of its implementation in Ukraine", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 220—231.

5. Vorsovs'kyj, O. L. (2007), "Theoretical and methodological bases of investment potential of enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 15, pp. 8—11.

6. Yevas', T. V. and Sokolovs'kyj, V. S. (2017), "Investment attractiveness of the enterprise and the factors that affect it", *Podil's'kyj naukovyj visnyk*, vol. 2, pp. 61—64.

7. Yefimenko, N. A. (2007), "Formation of investment potential at enterprises of the machine-building complex", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 17—21.

8. Zaika, S. O. (2015), "Investment potential of the enterprise and options for its formation", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 13 (1), pp. 89—91.

9. Kucheruk, T. Yu. and Vovk, O. M. (2008), "Economic justification of a comprehensive assessment of the investment potential of the airline", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 3, pp. 11—15.

10. Matsuka, V. M. (2023), "Modern trends of foreign investment in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 88—94, Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1740/1754> (Accessed 25 Feb 2024).

11. Nikolchuk, Yu. M. and Lopatovska, O. O. (2023), "Investment attractiveness of Ukraine: main trends, problems and key vectors of solution", *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 164—175.

12. Podolchak N. Yu., Dzhurak Yu. M. (2021), *Derzhavne rehuliuвання ta rozvytok investytsijnoi diial'nosti v sil's'komu hospodarstvi* [State regulation and development of investment activity in agriculture], Raster-7, Lviv, Ukraine.

13. Tymots', M. V. and Stakhiv, H. I. (2023), "Financial aspects of attracting foreign investment in the conditions of martial law", *Ekonomika ta suspil'stvo*, [Online], vol. 47, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2155/2084> (Accessed 25 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 08.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Г. М. Бищенко,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3360-4262>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.262

ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

G. Byshenko,
graduate student of the Department of Public Administration, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

PRINCIPLES OF GOVERNMENT POLICY IN THE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC HEALTH CARE IN UKRAINE

В роботі обгрунтовано, що трансформація системи охорони здоров'я України віднесено до першочергових реформ, а розвиток електронної охорони здоров'я є інструментом впровадження реформи в сфері охорони здоров'я. Метою статті є визначити принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я для гарантування динамічного відновлення системи охорони здоров'я в Україні. Узагальнено різноманітні підходи до формування принципів державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я на різних етапах розвитку електронної охорони здоров'я в 2017–2023 рр. Виділено ключові напрями розвитку електронної охорони здоров'я (нормативно-правове забезпечення розвитку е-здоров'я; організаційно-управлінське та технічне забезпечення розвитку е-здоров'я; ресурсне забезпечення розвитку е-здоров'я; забезпечення якості, безпечності та доступності е-здоров'я). Доведено, що розвиток в Україні електронної охорони здоров'я потребує вирішення низки проблем, із обов'язковим запозиченням передового європейського досвіду. Визначено принципи державної політики щодо розвитку електронної охорони здоров'я в країнах Європи. Виділено ключові принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні за напрямками розвитку електронної охорони здоров'я, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності системи охорони здоров'я, розвитку якісних та доступних медичних послуг.

The article substantiates that the transformation of the health care system of Ukraine is classified as a priority reform, and the development of electronic health care is a tool for implementing reforms in the field of health care. The purpose of the article is to determine the principles of government policy in the implementation of electronic health care to guarantee the dynamic recovery of the health care system in Ukraine. Various approaches to the formation of the principles of government policy in the implementation of electronic health care at various stages of the development of electronic health care in 2017–2023 are summarized. The key directions of the development of electronic health care are highlighted. It has been proven that the development of electronic health care in Ukraine requires solving a number of problems, with the obligatory borrowing of advanced European experience. The principles of government

policy regarding the development of electronic health care in European countries have been determined. The principles of the implementation of electronic health care in Ukraine are systematized according to the directions of development of electronic health care: regulatory and legal support for the development of e-health (legality, right to health and health care, human rights, gender-sensitive approach, interdisciplinary cooperation and coordination); organizational, managerial and technical support for the development of e-health (patient orientation, impartiality, one-time input and multiple use of data, a single medical information space, priority of electronic form); resource support for the development of e-health (accountability, accessibility, partnership, development of the health care market, joint production of health care services); ensuring the quality, safety and accessibility of e-health (safety, efficiency, fairness, human development, holistic approach to health). The implementation of government policy in accordance with the selected principles will contribute to increasing the efficiency of the health care system and the development of high-quality and affordable medical services in the field of health care.

Ключові слова: державна політика, державний механізм, стратегія, електронна охорона здоров'я, інформаційно-комунікаційні технології.

Key words: government policy, government mechanism, strategy, electronic health care, information and communication technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збереження, охорона та зміцнення здоров'я громадян є одним із ключових пріоритетів держави, який покликана реалізувати сфера охорони здоров'я. Успішне вирішення соціально-економічних проблем розвитку України великою мірою залежить від зваженої, науково обгрунтованої державної політики. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, забезпечуючи державним фінансуванням відповідні соціально-економічні, медико-санітарні і оздоровчо-профілактичні програми. Сучасні напрямки реалізації державної політики свідчать, що трансформацію системи охорони здоров'я України віднесено до першочергових реформ, а розвиток електронної охорони здоров'я є інструментом впровадження реформи в сфері охорони здоров'я.

Розвиток електронної охорони здоров'я є стратегічною метою сучасної державної політики, реалізація якої дозволяє досягти універсального доступу, високоякісної медичної допомоги, економічної ефективності і стійкості, догляду, орієнтованого на пацієнта, профілактики та зміцнення здоров'я, постійного вдосконалення та інновації у сфері охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз вітчизняних і закордонних робіт з тематики дослідження свідчить, що питанням формування принципів ефективної державної політики охорони здоров'я на сучасному етапі розвитку суспільства, механізму державного управління щодо реалізації електронної охорони здоров'я присвячені праці Братішко Ю. [1], Васюк Н. [2], Дацій Н. [3], Дегтяр О. [1], Деренська Я. [1], Драган І. [3—4], Козирева О. [1], Кузюк М. [2], Мохова Ю. [1], Орлова, Н. [1, 3—4] та ін. Впроваджуючи довгострокові реформи й забезпечуючи розвиток сфери охорони здоров'я невирішеними залишаються питання щодо ключових принципів державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я, які дозволять оцінити доцільність заходів з відновлення сфери охорони здоров'я та відповідають основним напрямкам реформи в Україні, зокрема, процесу євроінтеграції.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначити принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я для гарантування динамічного відновлення системи охорони здоров'я в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Неефективність сфери охорони здоров'я, обмежена доступність медичних послуг, складна економічна ситуація, непрозорість системи охорони здоров'я, недостовірні дані та корупція визначають головне завдання системи державного управління України на сучасному етапі розвитку — створення умов, що сприяють розвитку галузі інформаційних технологій у сфері охорони здоров'я. Важливим інструментом механізму державного управління сфери охорони здоров'я є створення сучасної та ефективної електронної охорони здоров'я.

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства характеризує електронну охорону здоров'я як цифрову медичну платформу, що містить динамічний набір систематизованих електронних даних про стан здоров'я окремого пацієнта й забезпечує інформаційний обмін між учасниками процесу виробництва та споживання медичних послуг [5].

В Україні поняття "електронна охорона здоров'я" офіційно з'явилося в 2013 році, у Стратегії розвитку інформаційного суспільства, де визначено, що електронна охорона здоров'я — це діяльність з використання електронних інформаційних ресурсів у сфері охорони здоров'я та забезпечення оперативного доступу медичних працівників та пацієнтів до них. Електронна охорона здоров'я являє собою електронну систему, яка є інформаційною базою медичних даних пацієнта та дає змогу швидко отримувати медичні послуги та підтримувати взаємозв'язок між лікарем і пацієнтом [6].

В тестовому режимі електронна охорона здоров'я запрацювала в Україні з вересня 2017 року, що обумовлено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 07.09.2017 № 1060 "Про тестування компонентів електронної системи обміну медичною інформацією, необхідних для запуску нової моделі фінансування на первинному рівні надання медичної допомоги".

На первинному етапі впровадження електронної охорони здоров'я в 2017—2018 рр. було розроблено алгоритми, ключові процеси та реєстри, необхідні для існування інформаційного середовища у сфері охорони здоров'я, сформувався ринок виробників спеціалізованого програмного забезпечення, які забезпечують доступ до центральної бази даних та підтримку кінцевих користувачів у закладах охорони здоров'я. Серед ключових принципів державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я на даному етапі можна виділити: орієнтованість на пацієнта, пріоритет електронної форми, одноразове введення та багаторазове використання даних, єдиний медичний інформаційний простір. Однак, головними проблемами розвитку електронної охорони здоров'я залишались відсутність сумісності інформаційних систем у сфері охорони здоров'я, відсутність єдиного унікального ідентифікатора для пацієнтів, недосконалість інформаційної інфраструктури та взаємодії між загальнодержавними реєстрами, недосконалість ряду реєстрів, недостатність фахових спеціалістів для автоматизації та управління змінами, недостатність комп'ютерного та мережевого обладнання в закладах охорони здоров'я, тощо.

З вересня 2019 року після зміни уряду ключові завдання державного механізму розвитку електронної охо-

рони здоров'я доповнились реалізацією проєктів цифрової трансформації держави. 1 жовтня 2019 року було затверджено план розвитку системи електронної охорони здоров'я, що містив 14 кроків, зокрема, затвердження концепції електронної охорони здоров'я, проведення аудиту існуючих інформаційних систем та реєстрів у цій сфері та визначення плану запровадження стандартів зберігання і передачі медичної інформації. На даному етапі основними принципами державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні були:

1. Безпека — надання медичних послуг не має шкодити пацієнтам.

2. Орієнтованість на пацієнта — уся система медичного обслуговування працює для того, щоб задовольняти потреби пацієнтів на високому рівні.

3. Ефективність — коректне надання медичних послуг, розвиток людського потенціалу та ефективне використання медичного обладнання й інших ресурсів для швидкого одужання пацієнта.

4. Підзвітність — система моніторингу та оцінювання покращує системи охорони здоров'я, а відповідальність розподіляється між зацікавленими сторонами.

5. Доступність — визначається легкістю отримання медичних послуг, яка залежить від географічних і фінансових факторів.

6. Неупередженість — рівень та якість надання охорони здоров'я не має залежати від таких факторів як стать, вік, соціальний статус, сексуальна орієнтація. Цей підхід базується на принципі рівності, де потреби різних пацієнтів однаково важливі.

7. Партнерство — цей принцип передбачає максимальну медичну користь для пацієнта, персоналу, лікарень та спільноти і може бути реалізований через успішну взаємодію між усіма зацікавленими сторонами.

В 2020 році розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено Концепцію розвитку електронної охорони здоров'я, яка визначила "електронну охорону здоров'я" як екосистему гармонічних та взаємоприйнятних інформаційних відносин усіх учасників медичного середовища держави, які базуються на економічно ефективному та безпечному використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), спрямованих на підтримку сфери охорони здоров'я, включаючи медичні послуги, профілактичний нагляд за здоров'ям, медичну літературу та медичну освіту, знання та дослідження [7].

Метою Концепції є формування політичних, правових, організаційних, технологічних та ідеологічних умов та засад розвитку е-здоров'я в Україні, що сприятиме підвищенню якості та доступності медичних послуг, розширенню прав і можливостей пацієнтів, забезпеченню їх безперервної медичної допомоги та безпеки, підвищенню ефективності управління та використання ресурсів, високому рівню поінформованості населення щодо питань здорового способу життя, профілактики захворювань та отримання медичної допомоги.

Реалізація мети Концепції базується на основних підходах і принципах: формування єдиної державної політики щодо розвитку е-здоров'я, забезпечення її ефективної реалізації; досягнення завдань та індикаторів Цілей сталого розвитку "Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у

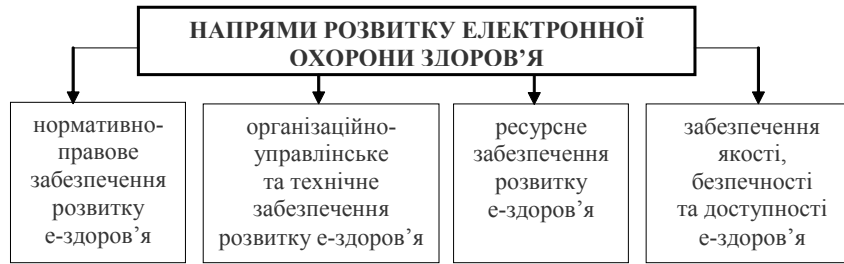

Рис. 1. Напрями розвитку електронної охорони здоров'я

Джерело: згруповано за даними [7].

будь-якому віці"; консолідація та координація ресурсів, зусиль та дій, направлених на розвиток е-здоров'я; підвищення якості охорони здоров'я; використання передових міжнародних медичних та інформаційних стандартів; формування єдиного медичного інформаційного простору; розвиток національної медичної інфраструктури інформатизації; створення умов для справедливої конкуренції та розвитку ринку; прозорість та публічна доступність узагальнених даних щодо розвитку е-здоров'я; забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації і персональних даних; орієнтованість електронної системи охорони здоров'я на пацієнта; забезпечення доступу осіб з інвалідністю до послуг у сфері охорони здоров'я та ін. [7].

Для досягнення мети Концепції виділено ключові напрями розвитку електронної охорони здоров'я, наведені на рис. 1.

На початку 2023 року під керівництвом Міністра охорони здоров'я України за участі Комітету Верховної Ради України з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, Офісу Президента України, Кабінету Міністрів України, Національної служби здоров'я України відбулось засідання Колегії Міністерства охорони здоров'я України. Учасники обговорили основні засади Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року, розробленої на виконання Указу Президента України № 369/2021 від 18.08.2021.

Метою Стратегії розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року визначено сприяння здоров'ю та добробуту громадян шляхом забезпечення справедливого доступу до якісних медичних послуг, побудови стійких систем охорони здоров'я та забезпечення участі суспільства в їхній діяльності. Для досягнення стратегічної мети Стратегії визначено наступні принципи державної політики: орієнтованість на пацієнта, ефективність, доступність (надання якісних послуг, які ґрунтуються на потребах та очікуваннях, на соціальних, гендерних та культурних особливостях громадян), універсальне охоплення, розвиток працівників медичної сфери, рівноправне залучення і співпраця між державою та суспільством, розвиток і впровадження наукових підходів та інформаційних технологій. Також, у проєкті визначені п'ять пріоритетних напрямків: врядування у сфері охорони здоров'я; універсальне охоплення послугами; громадське здоров'я, готовність та реагування на надзвичайні ситуації; залучення людей та громад; кадрові ресурси системи охорони здоров'я [8].

Однак, на сьогодні в Україні відсутня затверджена на законодавчому рівні державна стратегія (концепція)

розвитку електронної охорони здоров'я. Немає затверджених єдиних функціональних вимог до медичних інформаційних систем, які б проходили відповідну цим вимогам сертифікацію в залежності від рівня надання медичних послуг та після цього рекомендовалися для впровадження в медичних закладах відповідного рівня.

В 2023 році державна політика щодо реалізації електронної охорони здоров'я мала наступні досягнення в сфері охорони здоров'я: реєстрація закладів охорони здоров'я; реєстрація облікових записів лікарів, головних лікарів; різні користувачі мають різні права в системі — внесення, перегляд інформації, внесення змін та доповнень до неї; виписка електронного рецепту за програмою "Доступні ліки"; створення, внесення, перегляд та обмін деклараціями про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу, рецептами, направленнями, медичними записами, іншою інформацією та документами; збереження, автоматичне резервування і відновлення даних; підпис кваліфікованим електронним підписом всіх документів, що вносяться до ЦБ даних медичними працівниками [9].

Впродовж 2024 року урядом планується реалізувати наступні зміни в е-здоров'я України: запрацює кабінет пацієнта, який дасть змогу укладати декларацію з лікарем онлайн; розшириться функціонал реабілітаційних втручань; продовжиться впровадження системи верифікації лікарських засобів; триватиме робота над цифровізацією медико-соціальної експертної комісії [10]. Зазначені кроки направлені на розвиток електронної охорони здоров'я та дозволять наблизити Україну до вступу в ЄС.

Попри величезний потенціал застосування ІКТ у сфері охорони здоров'я, розвиток в Україні електронної охорони здоров'я потребує вирішення низки проблем, із обов'язковим запозиченням передового європейського досвіду використання е-здоров'я, який містить досить чіткий понятійний апарат й більш дієвіше регулює сферу охорони здоров'я.

До головних цілей державної політики розвитку електронної охорони здоров'я країн Європи можна віднести вирішення пріоритетних для країни завдань національної політики в сфері охорони здоров'я у галузі інфраструктури, нормативно-правової відповідності, фінансового забезпечення, організаційної підтримки, кадрових ресурсів та технологічних можливостей [11]. У більшості країн Європи державна політика щодо розвитку електронної охорони здоров'я базується на загальних принципах забезпечення медичної допомоги, її рівної доступності для всіх громадян, соціального страхування, а також надання якісної медичної допомоги, досягнення високих показників здоров'я

Рис. 2. Принципи державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні

Джерело: систематизовано автором.

й задоволення потреб пацієнтів з урахуванням можливого рівня витрат.

Враховуючи різноманітні підходи до формування принципів механізму державного управління щодо реалізації електронної охорони здоров'я визначимо ключові принципи державної політики у реалізації е-здоров'я в Україні відповідно до напрямів розвитку електронної охорони здоров'я, визначених Концепцією розвитку електронної охорони здоров'я (рис. 2).

Реалізація означеного механізму державного управління відповідно до виділених принципів дозволить відновити сферу охорони здоров'я в Україні, яка найбільше постраждала від війни, та забезпечить інтеграцію до світового медичного інформаційного простору.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Доведено, що в умовах неефективності сфери охорони здоров'я, обмеженої доступності медичних послуг, складної економічної ситуації головним завданням уряду є вдосконалення механізмів державного регулювання сфери охорони здоров'я. Важливим інструментом впровадження реформи є розвиток електронної охорони здоров'я. На основі дослідження різноманітних підходів до формування принципів державної політики у реалізації електронної охорони здоров'я в Україні систематизовано принципи реалізації електронної охорони здоров'я України за напрямками розвитку електронної охорони здоров'я: нормативно-правове забезпечення розвитку е-здоров'я (законність, право на здоров'я та охорону здоров'я, права людини, гендерно чутливий підхід, міжгалузеве співробітництво та координація); організаційно-управлінське та технічне забезпечення розвитку е-здоров'я (орієнтованість на пацієнта, неупередженість, одноразове введення та багаторазове використання даних, єдиний медичний інформаційний простір, пріоритет електронної форми); ресурсне забезпечення розвитку е-здоров'я (підзвітність, доступність, партнерство, розвиток ринку охорони здоров'я, спільне

вироблення послуг охорони здоров'я); забезпечення якості, безпечності та доступності е-здоров'я (безпека, ефективність, справедливність, людський розвиток, цілісний підхід до здоров'я). Реалізація державної політики відповідно до виділених принципів сприятиме підвищенню ефективності системи охорони здоров'я, зміцненню здоров'я населення та розвитку якісних та доступних медичних послуг у сфері охорони здоров'я.

Література

- Orlova N., Mokhova I., Kozyrieva O., Diegtiar O., Derenska Y., Yuliya Bratishko Y. Public Information Policy in Health Care Sector: Ukrainian Perspectives 33rd IBIMA Conference (Seville, 1—2 April, 2020). Seville, Spain. 2020, p. 505—516.
- Васюк Н. О., Кузюк М. Г. Запровадження електронної системи охорони здоров'я (e-health) як важливий напрям трансформації медичної галузі. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2022. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2022/39.pdf (дата звернення 29.02.2024).
- Драган, І., Даций, Н., Орлова, Н. Світовий досвід реалізації державної політики фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я та надання медичних послуг. Публічне управління та місцеве самоврядування. 2023. № 3. С. 15—22.
- Орлова Н.С., Драган І.В. Реалізація механізмів державного управління у реформуванні охорони здоров'я України. Наукові перспективи. 2023. № 10 (40). С. 226—241.
- Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 29.02.2024).
- Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. Урядовий пор-

тал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577> (дата звернення 29.02.2024).

7. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 29.02.2024).

8. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я до 2030 року (проект від 23 лютого 2022 року). Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%A1%D1%82-%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F/UKR%20Health%20Strategy%20Feb%2024.2022.pdf> (дата звернення 29.02.2024).

9. Електронна система охорони здоров'я отримала атестат відповідності КСЗІ — державним вимогам захисту інформації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/elektronna-sistema-ohoroni-zdorovya-otrimala-atestat-vidpovidnosti-kszi-derzhavnim-vimogam-zahistu-informaciyi> (дата звернення 29.02.2024).

10. Цифровізація охорони здоров'я — 2024: МОЗ розповіло, які нові сервіси будуть впроваджені. Медична справа. URL: <https://medplatforma.com.ua/news/72972-u-2024-rotsi-moz-planue-realizuvati-bilshe-100-proektiv-iz-tsifrovizatsii-sistemi-okhoroni-zdorovya> (дата звернення 29.02.2024).

11. Наскільки розвинена електронна охорона здоров'я в Європейському Союзі Чи існує великий розрив між ЄС і Східними країнами-партнерами ЄС?

EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/e-card/how-developed-is-ehealth-in-the-european-union-is-there-a-big-gap-between-the-eu-and-the-eastern-partner-countries/> (дата звернення 29.02.2024).

References:

1. Orlova, N., Mokhova, I., Kozyrieva, O., Diegtiar, O., Derenska, Y. and Bratishko, Y. (2020), "Public Information Policy in Health Care Sector: Ukrainian Perspectives", 33rd IBIMA Conference, Seville, Spain, 1—2 April, pp. 505—516.

2. Vasiuk, N. O. and Kuziuk, M. H. (2022), "Implementation of the electronic health care system (e-health) as an important direction of transformation of the medical industry", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalenia ta rozvytok*, [Online], vol. 1, available at: http://www.dy-nayka.com.ua/pdf/1_2022/39.pdf (Accessed 29 Feb 2024).

3. Drahan, I., Datsij, N. and Orlova, N. (2023), "World experience of implementation of the state policy of financial support of the health care industry and the provision of medical services", *Publichne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 3, pp. 15—22.

4. Orlova, N. S. and Drahan, I. V. (2023), "Implementation of state management mechanisms in health care reform in Ukraine", *Naukovi perspektyvy*, vol. 10 (40), pp. 226—241.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Order "On the approval of the Concept of Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018-2020 and the approval of the plan of measures for its implementation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (Accessed 29 Feb 2024).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Order "On the approval of the Information Society Development Strategy in Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577> (Accessed 29 Feb 2024).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Order "On the approval of the Concept of the development of electronic health care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text> (Accessed 29 Feb 2024).

8. Ministry of Health of Ukraine (2014), "Health care system development strategy until 2030 (draft dated February 23, 2022)", available at: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F/UKR%20Health%20Strategy%20Feb%2024.2022.pdf> (Accessed 29 Feb 2024).

9. Government portal (2023), "The electronic health care system received a certificate of compliance with the State Information Protection Regulations — state requirements for information protection", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/elektronna-sistema-ohoroni-zdorovya-otrimala-atestat-vidpovidnosti-kszi-derzhavnim-vimogam-zahistu-informaciyi> (Accessed 29 Feb 2024).

10. Medical case (2024), "Digitization of healthcare — 2024: the Ministry of Health told what new services will be implemented", available at: <https://medplatforma.com.ua/news/72972-u-2024-rotsi-moz-planue-realizuvati-bilshe-100-proektiv-iz-tsifrovizatsii-sistemi-okhoroni-zdorovya> (Accessed 29 Feb 2024).

11. The official site of EU4Digital (2020), "How developed is electronic healthcare in the European Union? Is there a big gap between the EU and the EU's Eastern partner countries?", available at: <https://eufordigital.eu/uk/e-card/how-developed-is-ehealth-in-the-european-union-is-there-a-big-gap-between-the-eu-and-the-eastern-partner-countries/> (Accessed 29 Feb 2024).

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

А. С. Чубіна,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6812-231X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.6.268

ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

A. Chubina,
PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PECULIARITIES OF IMPROVING THE MECHANISMS FOR ENSURING THE DEVELOPMENT
OF RURAL AREAS OF CHERKASY REGION IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

У статті досліджено питання удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області з боку органів публічного управління в умовах децентралізації владних повноважень. Акцентовується увага на наявних проблемах функціонування і розвитку сільських територій як в області, так і в країні в цілому, а також на різноманітності сільських територій, що впливає на їхні можливості і потенціал, а також інвестиційну привабливість. Визначено особливості удосконалення механізмів забезпечення розвитку різноманітних сільських територій Черкаської області, що дало підстави для диференціювання стратегічних векторів публічної політики подальшого поступу визначених сільських територій. Звертається увага на необхідність вибудовування й впровадження заходів комплексного механізму публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області на засадах самоорганізації. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області: інституційно-організаційний блок, фінансово-економічний блок, соціально-економічний блок, реалізація яких спрямована на покращення якості життя населення та досягнення фінансово-економічної самодостатності. У результаті проведених досліджень зроблено висновок, суть якого полягає в тому, що удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій з боку органів публічного управління на прикладі Черкаської області спрямовано на підвищення ефективності реалізації заходів публічної політики щодо забезпечення розвитку сільських територій. Звертається увага на актуалізацію соціальної резильєнтності місцевого населення, що буде сприяти зменшенню міграційних прагнень і збереженню людського потенціалу — головного ресурсу відновлення розвитку сільських територій Черкаської області. В якості перспективних напрямків подальших наукових досліджень запропоновано: удосконалення механізмів взаємодії органів публічного управління за участю органів самоорганізації населення щодо забезпечення розвитку сільських територій як у Черкаській області, так і в Україні в цілому; адаптація сільських територій Черкаської області та інших регіонів України до умов воєнного стану на принципах самоорганізації; підходи до удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області та інших регіонів України в умовах повоєнної відбудови та ін.

The article examines the issue of improving mechanisms for ensuring the development of rural areas of Cherkasy Region by public administration bodies in conditions of decentralization of power. Attention is focused on the existing problems of the functioning and development of rural areas both in the region and in the country as a whole, as well as on the diversity of rural areas, which affects their opportunities and potential, as well as investment attractiveness. The peculiarities of the improvement mechanisms for ensuring the development of different types of rural areas of Cherkasy Region were determined, which

gave grounds for differentiating the strategic vectors of public policy for the further progress of the designated rural areas. Attention is drawn to the need to build and implement measures of a complex mechanism of public-private policy to ensure the development of rural areas of Cherkasy Region on the basis of self-organization. Proposals for improving the mechanisms for ensuring the development of rural areas of Cherkasy Region are substantiated: institutional and organizational block, financial and economic block, socio-economic block, the implementation of which is aimed at improving the quality of life of the population and achieving financial and economic self-sufficiency. As a result of the conducted research, a conclusion was made, the essence of which is that the improvement of the mechanisms for ensuring the development of rural areas by public administration bodies on the example of Cherkasy Region is aimed at increasing the effectiveness of the implementation of public policy measures to ensure the development of rural areas. Attention is drawn to the actualization of the social resilience of the local population, which will contribute to the reduction of migration aspirations and the preservation of human potential — the main resource for the restoration of the development of rural areas of Cherkasy Region. As promising areas of further scientific research, the following are proposed: improvement of the mechanisms of interaction of public administration bodies with the participation of self-organization bodies of the population to ensure the development of rural areas both in Cherkasy Region and in Ukraine as a whole; adaptation of rural areas of Cherkasy Region and other regions of Ukraine to the conditions of martial law based on the principles of self-organization; approaches to improving the mechanisms for ensuring the development of rural areas of the Cherkasy Region and other regions of Ukraine in the conditions of post-war reconstruction, etc.

*Ключові слова: публічне управління, сільська територія, механізм, розвиток, Черкаська область.
Key words: Public Administration, Rural Area, Mechanism, Development, Cherkasy Region.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Як відомо, децентралізація стала однією з найбільш системних і одночасно дієвих (у площині надання реальних повноважень місцевих органів влади щодо впливу на перебіг процесів соціально-економічного та суспільного розвитку сільських територій) реформ, що були запропоновані для реалізації в Україні на її новітньому етапі історичного розвитку. Разом з тим, наведені в нормативно-правових документах [1, 2] результати, а також у проектах аналогічних документів [3, 4], свідчать про невисоку ефективність і низку виниклих проблем щодо розвитку сільських територій (до факторів негативного впливу додалась широкомасштабна агресія РФ проти України з 24.02.2022) і державного управління ними в Україні, що характерно, у тому числі, і для Черкаської області, на базі якої авторка проводила свої наукові дослідження.

Проблемна ситуація, що склалась з розвитком сільських територій в Україні на теперішній час, у тому числі в Черкаській області, вимагала інших підходів до формування механізмів забезпечення цього розвитку з боку органів публічного управління в умовах реформи децентралізації владних повноважень. Її розв'язання доцільно здійснювати на засадах теорії самоорганізації, що доведено авторкою в [5] і [6], що, у свою чергу, актуалізує питання удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій з боку органів публічного управління на прикладі Черкаської області.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій з боку органів публічного і державного управління в умовах децентралізації стало предметом досліджень низки вчених і фахівців, результати яких знайшли своє відображення в працях, авторами яких є: Д. С. Богданов, О. М. Бородіна, О. Г. Булавка, О. М. Гаркуша, І. В. Гончаренко, В. Г. Грановська, О. М. Дороховський, А. Н. Іфзал, А. Леоненко, М. Й. Малик, П. В. Пивовар, Г. М. Пилипенко, П. Т. Саблук, Е. Е. Савицький, І. З. Сторонянська, А. В. Шлапак та інші.

Аналіз показав, що результати досліджень авторів мають у більшості науково-теоретичний характер і потребують конкретизації з урахуванням особливостей сільських територій, які за своїми характеристиками значно відрізняються в залежності від географічного району України, наочним прикладом чому є Черкаська область. При цьому не враховуються засади теорії самоорганізації, на підставі яких авторкою статті в [5] запропоновано контур самоорганізації в системі органів публічного управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області в умовах децентралізації.

Таблиця 1. Особливості удосконалення механізмів забезпечення розвитку різнотипних сільських територій Черкаської області

Типи сільських територій	Спільні механізми	Специфічні механізми
Умовно <i>інвестиційно привабливі</i> (з вигідним розташуванням поруч великих міст, центрів економічного зростання)	- Організаційний; - стратегування розвитку; - інституційний; - господарський; - стимулювання зайнятості; - інформаційний - правовий	- Інтеграції та кооперації з економікою (бізнесом) обласного центру, великих міст; - розбудови спільної метрополійної та бізнес-інфраструктури
Умовно <i>привабливі для кооперації, кластеризації</i> (находяться на провідних транспортно-логістичних шляхах, поруч крупних бізнес-осередків, індустріальних парків)		- Інвестиційний; - кредитний; - інституційно-фондовий; - соціальної підтримки
Умовно <i>депресивні, складні для соціально-економічного відновлення</i> (віддалені від великих міст, магістральних шляхів, з утрудненим транспортним сполученням)		- Інтеграційний; - бюджетний; - грантовий; - соціальної підтримки; - інфраструктурний

Джерело: авторська розробка.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Генеральна мета децентралізації владних повноважень в Україні полягала у формуванні ефективної й відповідальної місцевої влади, здатної забезпечити комфортне та безпечне середовище для проживання людей. Це закономірно інституціалізувалося в утворенні базових суб'єктів місцевого самоврядування — спроможних територіальних громад, у т. ч. у Черкаській області. Разом із розширеними фінансово-ресурсними можливостями органи місцевого самоврядування отримали також пряму відповідальність за розвиток сільських територій, за спроможність раціонально та ефективно використовувати ті ресурси, які були надані громадам.

Слід наголосити на тому, що якість публічного управління проявляється не тільки через зростання ресурсовіддачі, але й через спроможність усунути та вирішити наявні проблеми функціонування і розвитку сільських територій, до яких, як свідчить практика поступу Черкаської області, як і більшості інших регіонів нашої країни, відносяться значні просторово-структурні дисбаланси соціального й економічного розвитку. Передусім йдеться про депресивність багатьох сільських територій регіону, їх відставання за базовими індикаторами та темпами зростання, характерні процеси депопуляції, руйнування дорожньо-транспортної та погіршення якості соціальної інфраструктури, зниження рівня й якості життя населення сільських поселень. Усе це в підсумку призводить не тільки до недовикористання ресурсного потенціалу сільських територій Черкаської області, але й до їх виснаження (через втрату значного людського та природно-ресурсного потенціалу), перетворення на такий собі "тягар", який відволікає частину регіональних і місцевих ресурсів на його утримання на противагу більш раціональному використанню.

Питання удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій є компетенцією органів державного управління всіх рівнів, зокрема не тільки місцевого, але й центрального та регіонального, адже сільські території обіймають значну частину країни та її регіонів. На ній проживає велика частка населення,

суб'єкти господарювання різних видів економічної діяльності здійснюють економічну діяльність, передусім сільського та лісового господарства, промисловості та торгівлі, створюючи вагомий внесок у ВВП і ВРП, покращуючи інвестиційну привабливість територій та їх цілісних майнових комплексів.

Дослідження, проведені авторкою, показують, що цікавим і прикладним в плані організації публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області може бути розуміння того, що з позиції вищих рівнів управління більш раціонально застосовувати однотипні практики для розвитку "цілісних" (за ознаками спільності рис у плані територіального розміщення, ресурсного забезпечення, ментальності населення і т. п.) сільських територій, які часто виходять за межі окремо взятої громади і потребують більш комплексного підходу до підтримки і стимулювання їх поступу. Цей аспект актуалізує питання, по-перше, участі регіональних, а, в окремих випадках центральних, органів влади; по-друге, застосування механізмів та інструментів міжмуніципального співробітництва територіальних громад, що здійснюється на стратегічно-договірних засадах з метою об'єднання ресурсів двох і більше органів місцевого самоврядування заради розв'язання спільних (типових) проблем місцевого розвитку, а також досягнення низки синергетичних ефектів, у т. ч. відносно більш раціонального використання обмежених бюджетних, кадрових та інших ресурсів.

Слід звернути увагу на різнотипність сільських територій. Так, істотно різняться можливості і потенціал, а також інвестиційна привабливість сільських територій, які: прилягають (межують) з обласним центром та великими містами регіону; знаходяться на магістрально-логістичних шляхах національного значення, поруч великих транспортних вузлів, складських і логістичних центрів, мають на своїй території великі об'єкти торгівлі і т. п.; знаходяться на окраїнах області, на периферії зі складним і незручним транспортним сполученням, є депресивними і не мають на своїй території середнього / великого бізнесу, характеризуються активними процесами депопуляції та старіння населення. Відповідно, різною є складність управління процесами розвитку різнотипних сільських територій, а також різняться механізми й інструменти, які в таких цілях будуть використовуватися (табл. 1).

Звичайно, що запропонований поділ механізмів, на наш погляд, у певній мірі умовний, тоді як більшість з них можуть впроваджуватися на сільських територіях всіх типів і місця їхнього розташування не тільки у Черкаській області.

Водночас, достатня специфіка все ж наявна і використання у відповідних цілях диференційованого складу механізмів та інструментів дозволяє, по-перше, отримати їх більшу ефективність; по-друге, оптимізувати обмежене ресурсне забезпечення, що використовується у таких цілях.

Характер особливостей функціонування, а також механізмів забезпечення розвитку дає підстави дифе-

ренціювати стратегічні вектори публічної політики подальшого поступу визначених сільських територій таким чином. Інвестиційно привабливі сільські території мають можливості для якнайбільш активного розвитку малого та навіть середнього приватного бізнесу і, що важливіше, — співпраці таких суб'єктів господарювання з представниками середнього та великого підприємництва обласного центру та великих міст (виступами їх підрядниками, субвиконавцями, партнерами по дослідженнях та інноваціях і т.п.), а також модернізації соціальної, транспортної та комунальної інфраструктур.

Сільські поселення, через території яких проходять транспортні магістралі, потенційно більш привабливі для залучення інвестиційних і фінансово-кредитних ресурсів, а також фінансової підтримки з боку партнерів і поступового нарощення, перетворення транспортно-логістичних центрів у великі бізнес-хаби, що одночасно підтягатиме й розвиток інфраструктури, системи соціального забезпечення населення тощо.

Найбільшою проблематикою характеризуються, беззаперечно, депресивні сільські території, які потребують якнайширшої підтримки, у т. ч. із залученням можливостей регіональних і центральних органів державного управління та активним впровадженням інтеграційних, бюджетних, грантових, інфраструктурних, а також механізмів соціальної підтримки і допомоги місцевому населенню. У цьому випадку більше йдеться про розвиток інфраструктури, надання грантів, соціальний захист і формування того мінімально необхідного спектру послуг для населення з метою збереження існуючого людського потенціалу, а також сприяння його відтворенню.

Врахування специфіки є вагомим аргументом на користь диференційованого підходу до формування та реалізації публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області. Позаяк, слід чітко розуміти, що органи місцевого самоврядування (як і менеджмент на вищих рівнях державного управління, зокрема районному та обласному) мають володіти повноцінним комплексом механізмів і засобів, що використовуються в таких цілях. Ми вважаємо, що одним із аргументів на користь такого висновку є те, що за такого підходу місцева соціально-економічна політика буде більш системною і виваженою. Одночасно не відкидаємо й динамізму ситуації і його впливу на зміни у застосовуваних механізмах та інструментах, коли, наприклад, на початку реформ та, чи інша сільська територія була депресивною, однак в підсумку реалізації низки заходів перейшла в ранг прогресивних (таких, що активно розвиваються) та значно більш інвестиційно привабливих. Відповідно, її подальший поступ потребуватиме застосування вже інших інструментів регулювання й управління розвитком.

Таким чином, мова йде про підхід, за якого передбачається вибудування й впровадження заходів комплексного механізму публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області на засадах самоорганізації та метою якого, на нашу думку, має стати досягнення такої якості життя населення, що є не лише прийнятною, але й стимулюючою з позиції бажання проживати тут і нарощувати тут людський потенціал, інвестувати матеріальні й нематеріальні ресурси у сталий розвиток місць проживання. Водночас, це лише

соціальна складова мети, тоді, як господарська — досягнення належного рівня фінансово-економічної самодостатності громади та її територій, особливо слабших, як правило, сільських. Громада має мати фінансову самодостатність, яка базується не на бюджетних дотаціях і субвенціях, а на податкових (і не тільки) поступленнях від суб'єктів господарювання, які утворюють економіку сільських територій, для сталого розвитку і гарантування належної якості життя її мешканців.

Досягнення зазначеної мети не може опиратися на реалізацію єдиного окремо взятого механізму. Це має бути сукупність механізмів державного управління місцевим соціально-економічним розвитком, яка збалансована і у фундаменті якої трикутник функцій: (1) якісний спроможний менеджмент процесів ↔ (2) стабільний господарський (економічний) механізм з ухилом на формування фінансового забезпечення розвитку територій ↔ (3) резильєнтне соціально-психологічне середовище проживання населення. Відтак, в основі комплексного механізму політики забезпечення розвитку сільських територій регіону мають знаходитися інституційно-організаційний, фінансово-економічний та соціально-психологічний блоки.

Інструментарій кожного з них орієнтований на виконання властивих їм завдань (мети), а саме інституційно-організаційний — на становлення ефективної системи публічно-приватного управління процесами розвитку; фінансово-економічний — на формування середовища стимулювання ділової активності та залучення інвестицій; соціально-психологічний — на зміцнення соціальної резильєнтності та покращення психологічного клімату населення. У межах кожного з трьох блоків визначається каркас механізмів та інструментів, які будуть реалізованими в їх межах і які наведені на рисунку 1.

Додатково слід звернути увагу на те, що інституціалізація структури, відповідальної за розвиток сільських територій (це може бути підрозділ у межах органу, покликаного забезпечувати місцевий економічний розвиток громади загалом), є питанням не тільки критично важливим у сенсі якісного державного управління, але й особливо актуальним для територіальних громад, які, по-перше, мають обмежений управлінсько-кадровий ресурс і ще не відпрацювали раціональні організаційно-функціональні структури публічного управління, які, як правило, залишилися у спадок від попередніх районних, міських чи селищних рад. Здебільшого, на сьогодні у складі органів місцевого самоврядування Черкаської області відсутні структури, спеціально вповноважені, з одного боку, та відповідальні за розвиток сільських територій, з іншого боку.

Вибудування інституційно-організаційного блоку, як підсистеми комплексного механізму публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області, має свою властиву логіку. Так, спершу потрібно створити та інституціалізувати діяльність структури, відповідальної за управління процесами розвитку сільських територій (із застосуванням в таких цілях інструментів відповідного організаційного механізму політики).

Надалі ця структура організує розробку стратегії та функціонально-ресурсних програм розвитку сільських територій громади, включно з переходом на проєктний

Рис. 1. Сукупність запропонованих механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області

Джерело: авторська розробка.

підхід, коли планові зміни та зрушення відбуваються у підсумку і навколо реалізації окремих масштабних (як на параметри сільської економіки) інвестиційних і не тільки проєктах економічного і соціально-суспільного характеру (із застосуванням для цього інструментів механізму страхування).

Наступний крок стосується організації та втілення в життя відповідних заходів політики розвитку сільських територій. Для ефективного втілення і реалізації інструментів регулювання й отримання позитивних результатів необхідно вибудувати повноцінне інституційне середовище, причому організаційно-інфраструктурного характеру, а також розробити й активно використовувати так звані інструменти забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області (із задіянням заради вирішення відповідних завдань інституційного механізму).

Завершальним організацію інституційно-організаційного блоку публічно-приватної політики розвитку

сільських територій Черкаської області етапом мають стати заходи інтеграційного механізму, здатні забезпечити накопичення і раціональне використання потенціалу міжмуніципальної та інترمуніципальної співпраці громад, співробітництва громад з органами регіональної та центральної влади, іншими суб'єктами.

Оскільки інституційна інфраструктура має визначальне значення в сенсі ініціювання, а надалі підтримки перебігу процесів місцевого соціального й економічного розвитку, то структурі, відповідальній за поступ сільських територій регіону, важливо розуміти про які саме інституції йдеться. Вважаємо, доцільно створити базисні структури та організувати їх діяльність на сільських територіях Черкаської області. Для цього можна скористатися ресурсами міжнародної грантової підтримки, яка в умовах повномасштабної війни стала безпрецедентно, особливо з боку таких організацій, як USAID, Фонд Відродження, ПРООН, IREX тощо. Створення вказаних інфраструктурних інституцій дозволить запустити внутрішні процеси активізації соціального й економічного поступу сільських територій.

Вважаємо, що діяльність у межах фінансово-економічного блоку публічно-приватної політики забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області орієнтована в своїй сутності на активізацію процесів їх економічного поступу та з огляду на, як правило, відсутність

на територіях сільських поселень підприємств великого бізнесу і лише зрідка — середнього підприємництва, господарський розвиток тут (і це в тому числі підтверджує світовий досвід) в основній своїй масі стосується суб'єктів малого та навіть точніше — мікропідприємництва. Тут важливо наголосити й на ефекти синергії: фінанси потрібні для стимулювання розвитку підприємництва, а розвиток підприємництва — прямий шлях до більшого наповнення місцевих бюджетів, що покращує їх можливості в плані фінансування соціальних та розвитково-інвестиційних програм, як от інфраструктура, дороги, засоби комунікації, очисні споруди, розвиток довкілля, смарт-орієнтований просторовий розвиток сільських територій області та ін.

На нашу думку, саме таким має бути бачення і характер механізмів публічно-приватної політики у межах її фінансово-економічної підсистеми, які спрямовують

ся на забезпечення соціального й економічного розвитку сільських територій регіону. Відтак, кожен з механізмів, які імплементуються, спрямовується на формування та на ефективне розміщення й використання коштів.

Слідуючи такій логіці, треба спершу визначити бюджетний механізм. Його задіяння найбільш просте й безпосереднє і передбачає фінансування критично важливих заходів з місцевого бюджету територіальної громади. Це можуть бути місцеві цільові програми (за умов наявних умовно вільних фінансових ресурсів), що передбачають фінансування заходів для вирішення конкретної цільової проблеми (наприклад, придбання житла для ВПО чи малозабезпечених домогосподарств, здійснення заходів з професійної або соціальної адаптації соціально вразливих громадян, фінансова підтримка нових дрібних життєво важливих для громади / сільських територій бізнесів).

Наступним слід розглядати господарський механізм, інструменти якого чітко визначені в напрямі розвитку на сільських територіях суб'єктів бізнесу, однак несільськогосподарського призначення (оскільки така спеціалізація здебільшого, власне, й характерна для територій поруч сільських поселень) або створення виробництва з глибшою переробки сільськогосподарської продукції. Перспективним у зазначеному сенсі є також й відновлення ремесл, коли в цивілізованому світі відновлюється попит на такі товари. Окрім того, сільські території вельми привабливі відносно створення різного роду приватних садиб і надання послуг зеленого туризму, спорту, рекреації, розваг і т. п. Додамо, що попри часто обмежені бюджетно-ресурсні можливості, місцеві органи влади мають достатньо варіативний і доступний інструментарій щодо стимулювання активізації господарської (підприємницької) діяльності місцевого населення на сільських територіях.

У напрямі реалізації туристичного потенціалу сільських територій Черкаської області органам місцевого самоврядування в співпраці з регіональними владними структурами, підприємствами туризму та бізнес-асоціаціями слід працювати над створенням туристичного кластеру, розвитком міжмуніципальної співпраці громад у сферах туризму, рекреації, спорту й культури, у т. ч. для промоції туристичних об'єктів, проведення спільних масових культурних і спортивних заходів. Якщо йдеться про інструменти підтримки та стимулювання розвитку масштабніших підприємств, то на сільських територіях у пріоритеті, на нашу думку, мають перебувати переробка сільськогосподарської продукції та виробництво харчових продуктів, тваринницька галузь, виробництво меблів, будівельних матеріалів. Засобами активізації діяльності у цій сфері мають виступати: розробка інвестиційних паспортів сільських територій; розробка "бізнес-планів" та інвестиційних проєктів "під ключ" і доведення їх до потенційних інвесторів як в середині громади, так і зовнішніх, популяризація реалізованих бізнес-кейсів за наявними та перспективними інвестиційними об'єктами сільських територій Черкаської області, фінансовий лізинг з метою придбання обладнання і устаткування, техніки та технологій, виробнича та обслуговуюча сільськогосподарська, торговельна і споживча кооперація тощо.

Жоден розвиток сільських територій не обійдеться без інвестицій, а тим більше, коли йдеться про місцевість, яка апіорі має нижчий економічний потенціал та інвестиційну привабливість. Залучити ресурси у такому випадку складніше. Відтак, органи місцевого самоврядування, по-перше, мають віднайти аргументи для інвесторів, які спрацюють (це підведення до відповідних об'єктів інженерних комунікацій та розвиток інфраструктури, повне сприяння в проходженні дозвільних і погоджувальних процедур, відсутність будь-яких адміністративних бар'єрів чи проявів корупції, активний розвиток економіки та внутрішнього ринку, до прикладу, засобами створення індустріальних парків, різного роду майданчиків виробничо-торговельної кооперації і співпраці, відкриття на сільських територіях великих торговельних об'єктів та закладів сфери відпочинку і розваг); по-друге, використати в таких цілях всі можливі й доступні інструменти. Такими, наприклад, є публічно-приватне партнерство (коли місцева громада надає в господарське використання певний об'єкт, що належить громаді, а суб'єкт господарювання інвестує в його розвиток (перспективний інструмент, наприклад, для розвитку замків чи історичних місць / будівель Черкащини)), фінансовий лізинг (для залучення коштів під придбання транспортних засобів, іншої техніки, технологій, які можуть використовуватися комунальними підприємствами на сільських територіях), аутсорсинг (надання для бізнесу частини послуг об'єктів соціальної інфраструктури (медицини, освіти, транспорту, ін.) або виконання частини функцій адміністративних послуг), створення індустріальних парків, розвиток фінансово-кредитної інфраструктури (стимулювання відкриття на сільських територіях відділень банків, страхових компаній, кредитних спілок, розміщення платіжних терміналів і т. п.), створення локальних інтегрованих структур, кластерів, сільськогосподарська й споживча кооперація, діяльність агенцій місцевого економічного розвитку.

Як вже вище зазначалося, в умовах повномасштабної війни значно активізувалася міжнародна фінансова технічна допомога, яка надається міжнародними організаціями країн-партнерів України і дуже велика її частина орієнтована на підтримку розвитку територіальних громад, вирішення їх нагальних проблем у т. ч. відносно стимулювання ділової активності населення, збереження людського потенціалу та стримування зовнішньої міграції наших громадян, соціальну підтримку ВПО та соціально вразливих категорій населення, яких стало більше в середовищі агресивної повномасштабної війни. Багато грантових програм на сьогодні пропонуються і реалізуються з боку центральних (через Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України) й регіональних органів влади.

В умовах війни дещо погіршилися можливості залучення кредитних ресурсів і це об'єктивно закономірно з огляду на нові та зростаючі фінансові і не тільки ризики та загрози. Проте, потенціал кредитного механізму все ще наявний і в основному полягає у застосуванні таких інструментів, як місцеві облігаційні позики з перевагами залучення відносно дешевших фінансових ресурсів достатньо великих обсягів на тривалий строк та трансформації внутрішніх заощаджень громади в

інвестиції на її розвиток (це джерело, як показує досвід, має великі перспективи відносно фінансування проєктів з розвитку транспортної інфраструктури, ремонту та будівництва доріг і т. п., що дуже актуально для сільських територій області), місцеві гарантії через взяття на себе органом місцевого самоврядування зобов'язань виконувати платежі на користь кредитора в разі невиконання умов договору позичальником (гарний інструмент в частині покращення фінансової спроможності комунальних підприємств на сільських територіях, а також як джерело фінансової поруки кредитів і позик новостворюваних суб'єктів малого бізнесу), банківські кредити (особливо в теперішніх реаліях достатньо привабливої позикової програми "Доступні кредити 5-7-9 %", що зараз реалізується в Україні та набула широкої популярності).

Якщо система механізмів фінансово-економічного блоку має чітко виражений проактивний характер, то соціально-психологічного блоку, скоріше, — резильєнтний, спрямований на соціальну підтримку і соціальну допомогу населенню сільських територій, яке, як правило, соціально вразливіше і в більшій мірі потребує такої.

На нашу думку, провідними механізмами публічно-приватної політики, що мають бути реалізованими у цій сфері, є: інфраструктурний, соціальної підтримки та допомоги, соціально-трудова відносин та інформаційний.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій з боку органів публічного управління на прикладі Черкаської області спрямовано на підвищення ефективності реалізації заходів публічної політики щодо забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області, актуалізуючи при цьому соціальну резильєнтність місцевого населення, що буде сприяти зменшенню міграційних прагнень і збереженню людського потенціалу — головного ресурсу відновлення розвитку сільських територій Черкаської області, у т. ч. на етапі подальшого поглиблення процесів децентралізації під час повоєнної відбудови національного господарства області і України в цілому.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень, пов'язаних із забезпеченням розвитку сільських територій можуть стати: удосконалення механізмів взаємодії органів публічного управління за участю органів самоорганізації населення щодо забезпечення розвитку сільських територій як у Черкаській області, так і в Україні в цілому; адаптація сільських територій Черкаської області та інших регіонів України до умов воєнного стану на принципах самоорганізації; підходи до удосконалення механізмів забезпечення розвитку сільських територій Черкаської області та інших регіонів України в умовах повоєнної відбудови та ін.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку сільських територій: Розпорядження КМ України від 23.09.2015 №995-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text>.

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Постанова КМ України від 01.04.2014 №333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

3. Про схвалення Концепції стимулювання розвитку підприємництва на сільських територіях до 2030 року. Проект. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-konceptiyi-stimulyuvannya-rozvitkupidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku>.

4. Концепція сільського розвитку до 2030 року. Проект. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b8d84-3f9a994ee-729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-pro-SkhvalenniaKontseptsiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku>.

5. Чубіна А. С. Питання самоорганізації публічного управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.10.19>.

6. Чубіна А. С. Обґрунтування механізмів забезпечення розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 23. С. 170—177.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Resolution "On the approval of the Concept of development of rural areas", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On the approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 25 Feb 2024).

3. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2021), "Project. On the approval of the Concept of stimulating the development of entrepreneurship in rural areas until 2030", available at: <https://minagro.gov.ua/npa/pro-shvalennya-konceptiyi-stimulyuvannya-rozvitkupidpriyemnictva-na-silskih-teritoriyah-do-2030-roku> (Accessed 25 Feb 2024).

4. Ministry of Economy of Ukraine (2020), "Project. Concept of rural development until 2030", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a707d9ff-0c4b-4b8b8d84-3f9a994ee-729&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkraini-pro-SkhvalenniaKontseptsiSil'skogoRozvitkuDo2030-Roku> (Accessed 25 Feb 2024).

5. Chubina, A.S. (2023), "The issue of self-organization of public management of the rural areas development under the conditions of decentralization", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.10.19>.

6. Chubina, A. S. (2023), "Justification of the Mechanisms for Ensuring the Development of Rural Areas in Conditions of Decentralization", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 170—177.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024 р.